

ESKİÇAĞ HİNDİSTAN'DA SİYASAL VE SOSYAL YAPI

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Mehmet Hanifi DİNÇ

Danışmanlar

Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Doç Dr. Yalçın KAYALI

Aralık 2022

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı: Mehmet Hanifi DİN

ÖNSÖZ

Eskiçağ tarihi boyunca farklı coğrafyalarda kurulan önemli medeniyetlerden biri Hint Medeniyeti'dir. Sosyal, kültürel, dinsel ve dilsel açıdan kendine özgü bir niteliğe sahip olan bu medeniyetin ortaya çıkışı ile gelişim süreci oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Hindistan'da kurulan medeniyeti İndus Vadisi Medeniyeti ve sonrası şeklinde iki aşamada değerlendirmek mümkündür. Ancak diğer bazı medeniyetlere oranla tarihi devirlere geç giren Hint toplumunun çağdaş medeniyetlere oranla tarih bilincinden uzak olması Hint Eskiçağ Tarihi alanındaki çalışmalar konusunda bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Nitekim bu olumsuzluklar kronolojik bir tarih yazımını oldukça zorlaştırmakta ve eski Hint toplumunun hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmasını engellemektedir. Buna rağmen hem eski Hint kaynakları hem de Hint alt kıtasını ziyaret eden gezginler, çeşitli devlet adamları ve buraya seferler düzenleyen devletlerin oluşturdukları kaynaklardan istifade edilerek bir kronolojik tarih yazımı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dahası bu kaynaklar toplumun sosyal yapısı ve inanılan dinler ile bu dinlerin özellikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Her halukarda elde edilen bilgilerin büyük kısmı yine eski Hint edebi eserleri ile karşılaştırılarak Hint Eskiçağ Tarihi hakkında daha sağlıklı bilgiler elde edilmeye çalışılmaktadır.

Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan, Sanskrit Dili ile yazılmış, Hindistan'ın en eski edebi metinleri özellikle dini içerikli eserlerden ve devlet yönetimi için derlenmiş yol gösterici niteliğe sahip kurallardan oluşmaktadır. Dini temelli yazılı belgeler MÖ 2. bin yılın ortalarında oluşturulduğu düşünülse de yazıya geçirilişleri ancak MÖ 1. bin yılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir. Belirtilen tarihler arasında geçen zaman diliminde bu metinler sözlü olarak *Brāhman* adı verilen din adamları aracılığı ile nesilden nesile aktarılmıştır. Uzun bir dönem şifahi olarak gerçekleşen bu durum bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan Hint Medeniyeti çağdaş medeniyetlere oranla çok daha sonraları araştırılmaya başlanmış ve bu araştırmaların ilk zamanlarında Eski Hint Tarihi'ne gerekli önem verilmemiştir. Bunun başlıca sebebi Hindistan'ın çok kadim bir medeniyetinin olmaması düşüncesinden ileri gelmektedir. Gerçekten de Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi ilk başlarda Āriler'in Hindistan'a geldiği dönemlerden (MÖ 1500)

itibaren başlatılmıştır. Ancak İndus Nehri civarlarında tesadüfi olarak keşfedilen yerleşim yeri kalıntıları (Harappa ve Mohenjo Daro) ile birlikte bu durum değişmeye başlamıştır. Başlangıçta önemi anlaşılamayan Harappa yerleşim yerinde yapılan arkeolojik çalışmalar, Mohenjo-Daro yerleşim yerinin bulunmasıyla birlikte daha geniş alanlara yayılmıştır. Nitekim 1920 yılında Charles Masson tarafından Harappa yerleşim yerinin kalıntılarının bulunmasıyla başlayan çalışmalar sırasıyla 1921, 1924 (John Marshall), 1964-1965 (Dr. George F. Dales) tarihlerinde kesintili olarak da olsa devam etmiş ve Eskiçağ Hindistan Tarihi'ne ışık tutmuştur. 1980 yılı itibariyle Mohenjo-Daro, Dünya Kültür Mirası olarak sayılmış ve buradaki çalışmalar Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından üstlenilmiştir.

Özellikle batılı uzmanların 1900'lü yıllardan bu yana yoğun bir şekilde araştırma yürüttüğü bu coğrafyada maalesef Türk araştırmacıların sayısı oldukça az bir seviyede kalmıştır. İşte bu noktada Türk Tarih literatürüne kazandırmak amacıyla Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi ile ilgili bir çalışma yapma gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple "Eskiçağ Hindistan'da Siyasal ve Sosyal Yapı" adlı tez çalışmasına başlamadan önce danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf KILIÇ ile bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda çalışma için Hint Eskiçağ kaynakları dışında modern kaynaklar ile ilgili geniş bir literatür taraması yaparak daha önceden yapmış olduğumuz çalışmaya katkı sağlanmıştır. Elde edilen veriler sistematik olarak fişlenmiş, Hint Eskiçağ Tarihi alanında uzman olan araştırmacıların fikir ve görüşleri değerlendirilerek bir sentez yapılmıştır.

Akabinde çalışmanın daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için Türkiye'de Eskiçağ Hindistan Tarihi alanında destek alınabilecek uzmanlar ile irtibata geçilmiştir. Nitekim AÜ DTCF Doğu Dilleri Edebiyatı Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Yalçın KAYALI'nın görüşme talebimizi kabul etmesi üzerine Ankara'ya gidilerek, kendisinin görüş ve önerilerinin haricinde çeşitli kaynaklarından da istifade edilmiştir. Hatta bununla yetinilmeyerek gerekli yazışmalar neticesinde kıymetli hocam çalışmaya ikinci danışman olarak atanmış ve bu alanda değerli bilgi ve deneyimlerini bizimle paylaşmıştır.

Büyük ve kadim bir memleket olan Hindistan hakkında gerek daha önce yapılmış gerekse bizim yapmış olduğumuz ve dört yıldan fazla süren "Eskiçağ Hindistan'da Siyasal ve Sosyal Yapı" adlı tez çalışmasının elbette eksik ve yanlışları

olacaktır. Amaçlarımızdan bir tanesi, Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi alanında bir çalışma başlatarak ilerleyen dönemlerde bu çalışmaları genişletmek ve derinleştirmektir. Dolayısıyla bu aşamada Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi hakkında merak edilen konulara bir nebze de olsa açıklık getirmiş olmayı umut etmekteyiz. Bunun yanında bir diğer amacımız ise ileride bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara da ışık tutacak koçbaşı niteliğinde bir eser meydana getirmek olmuştur.

Çalışmanın başlangıcından son halini alana kadar geçen zaman diliminde hiçbir zaman desteğini benden esirgemeyen, sabırla hep daha iyisini yapmaya teşvik eden ve birçok konuda örnek aldığım biri olan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf KILIÇ'a saygılarımı sunmayı bir borç biliyorum. Ayrıca alanında uzman bir Hindolog olan, donanımı ve kişiliği ile hem çalışmaya hem de bana çok şey katan ikinci danışmanım Sayın Doç. Dr. Yalçın KAYALI'ya sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Yine bu süreçte yapıcı eleştirileri ile bu çalışmanın ortaya konmasında katkı sağlayan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Hüseyin ÜRETEN, Dr. Öğr. Üyesi Murat ORHUN ve Dr. Öğr. Üyesi Gülseren MUTLU'ya minnettar olduğumu belirtmek isterim. Dahası dualarını hiçbir zaman esirgemeyen annem Mensure DİNÇ ile varlıklarından manevi güç aldığım eşim Döndü DİNÇ ve kızım Liva DİNÇ'e hayatımda oldukları için teşekkür ediyorum.

ÖZET

ESKİÇAĞ HİNDİSTAN'DA SİYASAL VE SOSYAL YAPI

Dinç, Mehmet Hanifi

Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

Kasım 2022, xiii+352 Sayfa

Hint alt kıtasında MÖ 3. bin yılın ortalarına doğru İndus Vadisi Medeniyeti'nin yükselişi söz konusudur. Hindistan'ın yerli toplumu tarafından oluşturulan bu medeniyet Harappa ve Mohenjo-Daro gibi yüzlerce irili ufaklı şehirler kurarak yüksek bir kültür meydana getirmişlerdir. Ancak MÖ 2. bin yılın ortalarına doğru tarih sahnesinden silinen İndus Vadisi Medeniyeti bir süre sonra yerini yabancı bir kavim olan Āriler'e bırakmıştır. Gerçekten de Āriler, Doğu Avrupa'dan gelerek Asya kırsallarına yerleşmiş, buradan Belucistan'a ve ardından da Hint alt kıtasına nüfuz etmişlerdir. Çoban ve savaşçı bir toplum olan Āriler, Hindistan'a geldiklerinde buradaki yerliler ile mücadele etmiş onların bir kısmını köleleştirmiş bir kısmını da coğrafyanın iç kesimlerine doğru sürmüştür. Ancak göçebe bir yapıya sahip olan Āriler bir süre sonra iç kesimlerine doğru yayılarak buralarda çeşitli krallıklar oluşturmuştur. Bu krallıklardan bazıları daha sonraki dönemlerde güçlenerek Hint alt kıtasında büyük devletler haline gelmişlerdir.

Bu süreçte Āriler, Hint Avrupa dil ailesinden olan Sankrit dilini konuşmuş ve "Kast Sistemi" adı verilen bir sosyal sınıf oluşturmuştur. Çok katı kurallarla belirlenmiş bu sistemde Brāhman, Kṣatriya, Vaişya ve Sūdra adını verdikleri sınıflarının yanı sıra başka sınıflardan da bahsedilmektedir ki bunlar hiçbir hakka sahip olmayan dışlanmışlardan oluşmaktadır. Temeli dine dayalı olan bu sistemin en erken evrede Veda Dini ve Brahmanizm adı verilen bir inanç sisteminden ilham almıştır. Bu dinin haricinde Hindistan'da bazı inanç sistemleri de ortaya çıkartmıştır ki bunlar Buddhizm ve Cainizm'dir.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Hindistan, Medeniyet, İndus Vadisi, Āriler, Din, Kültür, Sosyal Tabakalaşma.

ABSTRACT

Dinç, Mehmet Hanifi

PhD Thesis, Department of History

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Yusuf KILIÇ

November 2022, xiii+352 Pages

By the middle of the third millenium B.C. there was a rise of the indus valley civilaization in the Indian subcontinent. This civilization which was formed by the indigenous society of India, has created a high culture by the emergence of hundreds of small towns and cities such as Harappa and Mohenjo-Daro. However, the indus valley civilization, which was erased by the middle of the second millennium B.C. from the historical scene, was replaced by a foreign tribe, the Ārians. After a while, the Ārians came from eastern Europe and settled in the rural areas of Asia from where they penetrated to Belgium and then to the Indian subcontinent. The Ārians, a shepherd and warrior society, fought with the locals there when they came to India, enslaved some of them and led the others to the interior. Later on, the Ārians who had a nomadic structure, deployed in the interior and formed various kingdoms there. Some of these kingdoms strengthened in later periods and became major states in the Indian subcontinent.

During this time, the Ārians spoke the Sankrit language which is one of the Indo-European language family, and formed a social class called " Caste System ". In this system, which is determined by very strict rules, besides the classes they call Brāhman, Kṣatriya, Vaiṣya and Sūdra, other classes are mentioned which consist of outcasts who have no rights. The foundation of this system, which is based on religion, was inspired, at the first stage, by the Veda religion and a belief system called Brāhmanism. Regardless of this religion some belief systems have also emerged in India, such as Buffhism and Cainism.

Key Words: Ancient India, Civilization, Indus Valley, Aryans, Religion, Culture, Social Stratification.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN ADININ KÖKENİ, ESKİÇAĞ TARİHİ KAYNAKLARI VE TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Hindistan Adının Kökeni.....	4
1.2. Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi Kaynakları.....	7
1.2.1. Yazısız Kaynaklar.....	10
1.2.2. Yazılı Kaynaklar.....	12
1.2.2.1. Yazıtlar.....	12
1.2.2.2. Edebi Metinler.....	13
1.2.2.3. Yabancı Kaynaklar.....	20
1.3. Hindistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Çevresel Özellikleri.....	24
1.3.1. Kabileler ve Yaşam Alanları.....	32
1.3.2. Nehirler.....	41
1.3.3. Dağlar.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

2.1. Eskiçağ'da Hindistan'ın Siyasi Yapısı.....	51
2.1.1. Mundalar.....	54
2.1.2. Dravidler.....	55
2.1.3. İndus Vadisi Medeniyeti (Birinci Şehirleşme Dönemi)	56
2.1.3.1. Harappa.....	59
2.1.3.2. Mohenjo-Daro/Mohenco-Daro.....	61
2.1.4. Āriler.....	67
2.1.5. Mahācanapadalar/Mahajanapadalar Dönemi (İkinci Şehirleşme Dönemi).....	74
2.1.6. Pers İstilaları.....	76
2.1.7. Magadha Krallığı.....	79
2.1.8. Koşala Krallığı.....	84
2.1.9. Şişunāga Hanedanlığı.....	85
2.1.10. Nanda Hanedanlığı.....	86
2.1.11. Büyük İskender Dönemi.....	87
2.1.12. Maurya İmparatorluğu.....	89
2.1.13. Şunga Hanedanlığı.....	95
2.1.14. Andhara Krallığı.....	96
2.1.15. Sakalar/ İskitler/Şaklar.....	96

2.1.16. Kuşan Krallığı.....	98
2.1.17. Guptalar.....	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ HİNDİSTAN'DA DEVLETİN YAPISI VE İDARİ SİSTEM

3.1. Devlet Teşkilatı ve İdari Sistem.....	105
3.1.1. Kral.....	111
3.1.2. Prens.....	118
3.1.3. Memurlar.....	119
3.1.4. Elçiler.....	124
3.1.5. Casuslar.....	125
3.1.6. Taşra Teşkilatı.....	126
3.1.6.1. Köy Muhtarları.....	128
3.1.7. Ordu Yapısı.....	134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİÇAĞ HİNT TOPLUMU VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

4.1. Toplum ve Toplumsal Tabakalaşma.....	136
4.1.1. Hint Varna Sistemi.....	146
4.1.2. Hint Kast Sistemi.....	147
4.1.2.1. Kast Sistemi'nin Kökeni ve Kast'ın Oluşumunda Etkili Olan Faktörler.....	149
4.1.2.2. Hint Kast Sistemi'nin Belirli Özellikleri.....	155

4.1.2.3. Kast'tan Düşme.....	161
4.1.2.4. Brāhmanlar.....	162
4.1.2.5. Kṣatriyalar/Racanya.....	169
4.1.2.6. Vaişyalar.....	171
4.1.2.7. Sūdralar.....	174
4.1.2.8. Daşalar.....	178
4.1.2.9. Köleler.....	179
4.1.2.10. Paryalar.....	181
4.1.2.11. Dalitler.....	182
4.1.2.12. Yavanalar.....	183

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESKİ HİNT DİNLERİ

5.1. Eski Hint Dinlerinin Yapısı.....	184
5.1.1. Hindu Tabiri ve Hint Dinleri ile İlişkisi	188
5.1.2. Hinduizm.....	189
5.1.2.1. Dharma.....	195
5.1.2.2. Ritüeller.....	198
5.1.2.3. Yoga.....	202
5.1.2.4. Ātman/Ruh.....	205
5.1.2.5. Hinduizm'de Ölüm.....	207

5.1.2.6. Öteki Dünya İnancı.....	209
5.1.2.7. Genedoğum.....	210
5.1.2.8. Karma İnancı.....	211
5.1.2.9. Kurban.....	213
5.1.2.9.1. Ateş Kurbanı.....	218
5.1.2.9.2. Hayvan Kurbanları.....	219
5.1.2.9.2.1. At Kurbanı (Aśvamedha)	222
5.1.2.9.3. İnsan Kurbanı.....	224
5.1.2.9.4. Soma Kurbanı.....	226
5.1.2.9.5. Diğer Kurbanlar.....	227
5.1.2.10. Kültler.....	228
5.1.2.10.1. Ateş Kültü.....	228
5.1.2.10.2. Doğa Kültü.....	231
5.1.2.10.3. Hayvan Kültü.....	235
5.1.2.10.4. Heykel Kültü.....	241
5.1.2.11. Bayramlar.....	242
5.1.2.11.1. Upanayana Töreni.....	243
5.1.2.12. Büyü.....	246
5.1.2.13. Ölü Gömme Teknikleri.....	246
5.1.2.13.1. Ölü Yakma.....	249

5.1.3. Yeni Dinlerin Doğuğu.....	250
5.1.3.1. Buddhizm	251
5.1.3.1.1. Buddhist Kaynaklar.....	255
5.1.3.1.2. Buddha.....	259
5.1.3.1.3. Buddha'nın Öğretisi.....	261
5.1.3.1.4. Buddha-Dharma-Sağha	265
5.1.3.1.5. Buddhist Ekoller.....	266
5.1.3.1.6. Buddhist Keşişler.....	269
5.1.3.1.7. Buddhizm'de Tanrı İnanıcı.....	270
5.1.3.2. Cainizm.....	272
5.1.3.2.1. Mahāvīra.....	273
5.1.3.2.2. Cainizm'in Mezhepleri.....	275
5.1.3.2.3. Cainizm'in Gelişimi.....	276
5.1.3.2.4. Cainizm'in Öğretisi.....	277
5.1.3.2.5. Cainizm'de Ruh İnanıcı.....	281
5.1.3.2.6. Cainizm'de Öteki Dünya İnanıcı.....	282
5.1.3.2.7. Cain Keşişler.....	283
5.1.4. Hint Tanrı Pantheonu.....	284
5.1.4.1. Büyük Tanrılar.....	290
5.1.4.2. Küçük Tanrılar.....	315

5.1.4.3 Tanrıçalar.....	316
SONUÇ	320
KAYNAKLAR.....	327

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
m	Metre
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
S.	Sayı
s.	Sayfa
Trans.	Translate
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
Vol.	Volume

GİRİŞ

Hindistan, Umman Denizi ile Bengal Körfezi arasında, Kuzey Himalayalar'dan Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan ve üçgen biçiminde uzanan yaklaşık olarak 3.300.000 km²lik bir alana sahiptir¹. Böylesine geniş topraklar üzerinde 22 eyalet ile federe devlet birliği statüsünde kurulmuş ve dokuz bölgenin birleşmesiyle meydana gelmiş federal yapılı bir cumhuriyet özelliği taşımaktadır. Hindistan'ın Eski Sanskrit dilinde ve modern Hint dilinde adı “*Bhārat Varsa*”² veya “*Bharata*”³ iken, Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan resmi adı ise “*Republic of India*”dır. Bununla birlikte kısaca bu isim “*Union of India*” ve “*Indian Union*” şeklinde de kullanılmaktadır⁴.

Hindistan'ın başkenti 1934 yılından itibaren Yeni Delhi'dir. 2016 yılında yapılmış nüfus sayımına göre Hindistan'da yaklaşık olarak 1 milyar 300 milyon insan yaşamaktadır. Tam olarak tespit edilmemesine rağmen nüfusun büyük bölümü Hinduizm inancına sahiptir. Hinduizm inancından sonra ülkede İslam inancına sahip yaklaşık olarak 100 milyon Müslüman yaşamaktadır. Nüfusun geri kalanını Hristiyan, Sih, Cain, Buddhist, Musevi, Parsi, Zerdüşt vb. gibi farklı inanç ve düşüncelere sahip insanlar oluşturmaktadır⁵.

Hindistan memleketine ayrıca “*alt-kıta*” ismi verilmektedir. Bunun nedeni Hindistan'ın oldukça geniş topraklara sahip olmasının yanı sıra Asya Kıtası'nın güneyine eklenmiş bir kıta görüntüsü vermesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte içerisinde birçok topluluğun bulunması, farklı kültürel yapısı ve medeniyetlere ev sahipliği yapması açısından araştırmacılar tarafından kıta imajı uygun görülmüş ve bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır⁶.

Hindistan'ın doğu ve kuzeydoğu bölümü yüksek dağlarla çevrilidir. Himalayalar adı verilen bu dağlar doğudan kuzeybatıya doğru uzanmakta ve dünyanın en yüksek sıradağlarını barındırmaktadır. Himalayalar'ın geniş bir alana yayılması ve yüksekliği

¹ India; “*Geography, Climate and Population*”, Irrigation in Southern and Eastern Asia in figures-AQUASTAT Survey, 2011, p. 1.

² Mualla Uydu Yücel, *Hindistan Tarihi*, T.C. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul 2010, s. 3.

³ Müslime Melis Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s.1.

⁴ M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 3.

⁵ Ali İsmail Güngör-Cemil Kutlutürk, “Upanişadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dini ve Felsefi Dünyasına Katkıları”, *Dini Araştırmalar*, C. 12, S. 35, Eylül-Aralık 2009, s. 31.

⁶ Halide Rumeysa Küçüköner, “Hint Alt-Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Āriler'in Rolü”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırma Dergisi*, Myıs 2018, Cilt:10, Sayı:2, s. 611.

sebebiyle Hindistan'ın bu bölgesi oldukça soğuk bir iklime sahiptir. Üzerinde kütleler halinde bulundurduğu buzul tabakaların bir kısmı yılın belirli dönemlerinde eriyerek Asya'nın dokuz ayrı nehrini beslemektedir. Buzulların haricinde güneyden gelen nemli rüzgârlar bu dağ silsilesine çarparak yükselmekte ve bol miktarda yağış bırakmaktadır. Bu yağışlar nehirlerin debilerini oldukça arttırmış ve dolayısıyla taşıdıkları suların bolluğu, en erken dönemlerden modern zamanlara kadar hemen hemen hiç değişim göstermeden geçtikleri bölgelere hayat vermişlerdir⁷. Nitekim tarih boyunca dünya üzerinde coğrafyanın elverişliliği ile paralel olarak medeniyetlerin oluşup-gelişmesine zemin hazırlayan temiz su kaynakları Hindistan alt kıtasında da önemli bir medeniyetin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Adını İndus (Sindhu) Nehri'nden alan bu medeniyet “*İndus Vadisi Medeniyeti*” başlığı altında ilerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

Tüm bunların yanında Himalayalar, Hint Medeniyeti'nin demografik ve toplumsal yapısının birçok özelliğinin değişmeden, ilk zamanlardan günümüze kadar gelmesine koruyucu bir duvar olarak katkı sağlamıştır. Öyle ki bu katkı Hindistan'ın doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde büyük oranda etkisini göstermiştir. Gerçekten de bu sıradağların yüksek ve sarp yapısı kuzeydoğu yönünden büyük çaplı istilaların, büyük orduların ve bu orduların ağırlıkları ile birlikte geçmelerine olanak vermemiştir. Bundan dolayıdır ki, Hindistan tarih boyunca kuzeydoğu yönünden istila ve işgallere maruz kalmamıştır. Dolayısıyla Hindistan'a yapılan işgal ve göç girişimleri çoğunlukla kuzey ve kuzeybatı yönlerinden olmuştur. Ancak Türkistan ile Hindistan arasında orduların ve büyük göçmen kitlelerinin kullanılabilecekleri önemli iki geçit bulunmaktadır. Bu geçitlerin birincisi Kabil Bölgesi'nden geçen yollardır ki bunların en önemlileri Bamyân, Kavak ve Hayber geçitleridir. İkinci geçit ise, Herat-Kandahar arasındaki yoldur. İsmi geçen tüm yollar güneydeki Bolan Geçidi üzerinden Hindistan'a açılmaktadır. Yine tarih boyunca çok sık kullanılmamakla birlikte üçüncü bir yol daha bulunmaktadır ki, bu yol Belucistan kıyı (Makran) yoludur⁸.

Hindistan için kuzeyindeki dağların önemi kadar kaynağını bu dağlardan alarak ilerledikleri düzlüklerde verimli ovaların oluşmasına katkı sağlayan nehirler de

⁷ Benudhar Patra, “Environment in Early India: A Historical Perspective”, *Environment: Traditional & Scientific Research*, Volume 1, Issue 1, January-June 2016, p. 40.

⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi I. Cilt, “İlk Çağlardan Gürkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar”*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 2.

önemlidir. Geniş ovalara ve platolara sahip olan Hint coğrafyasında bu nehirler, münbit toprakların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Nitekim İndus Vadisi Medeniyeti de bu nehirler etrafında oluşum göstermiştir. Dolayısıyla Mısır için Nil Nehri, Mezopotamya için Dicle ve Fırat nehirleri ne ise İndus Vadisi Medeniyeti için de kaynağını Himalayalar'dan alan bu nehirler o derecede önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, Hindistan'daki nehirler tarım, hayvancılık ve doğal tüketimin yanı sıra, savaşlarda ve istila girişimlerinde tıpkı dağlar gibi doğal bir koruma duvarı işlevi görerek burada yaşayan toplumlar için büyük avantajlar sağlamıştır. Hatta Hindu kutsal metinlerden olan *Dharmasūtralar*'da nehirlerin, burada yaşayan insanları tehlikelerden koruması için ilahiler söylenmektedir⁹. Ancak nehirlerin bu ve benzeri birçok avantajların yanında dezavantajlarının da bariz bir şekilde Hint toplumunun sosyal yapısına yansıdığı görülmektedir. Söz konusu dezavantajlardan en önemlilerinden bir tanesi aynı coğrafyada yaşamlarına rağmen Hindu kabilelerin birbirleri ile sosyal ve kültürel faaliyetlerini engellemesidir. Gerçekten de Hindistan'ın nehirleri iletişimi ve dolayısıyla kültür alışverişini engelleyerek küçük ve dışa kapalı kabilelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hatta bu durum çalışmanın ilerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere erken dönemlerde Hint kabilelerinin birleşerek büyük ve uzun ömürlü devletler kurmasının önünde engel teşkil etmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi olarak görülmektedir.

⁹ *Dharmasūtras: The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha*, (Translated from the Original Sanskrit and Edited by Patrick Olivelle), Oxford University Press, New York 1999, p. 345.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN ADININ KÖKENİ, ESKİÇAĞ TARİHİ KAYNAKLARI VE TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. HİNDİSTAN ADININ KÖKENİ

Sanskrit dilinde “nehir kenarı” anlamına gelen *Sindhu* (İndus) kelimesinden türetilmiş¹⁰ olan Hindistan (Hindûsitân) ismi, Farsça “*Hind Ülkesi*” manasına gelmektedir. Araştırmacılar bu konuda birçok görüş ortaya koymuşlardır. Söz konusu görüşlerin ortak noktası Hindistan’ın adını *Sindhu* (İndus) Nehri’nden aldığı yönündedir. Nitekim *Sindhu* ismi MÖ 1700 yıllarından itibaren İndus Vadisi’ne gelen Āriler’in yerleşmiş olduğu bölgeyi tarif etmek için kullanılmıştır¹¹.

Bununla birlikte Hindistan’a adını veren *Sindhu* Nehri’nin isminin kökeni hakkında da birtakım görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden en önemlisi *Sindhu* Nehri’ne bu ismi verenlerin bölgeye gelerek yerleşen Āriler’in olduğu yönündedir. Bu konuda Binod Bihari Satpathy “*Hindistan’daki ilk Aryan yerleşimcileri, devasa nehri görünce şaşkırdılar ve ona dev bir su tabakası anlamına gelen ‘Sindhu’ adını verdiler*”¹² demektedir. Ancak Satpathy’nin görüşünün doğruluğu ihtimal dâhilinde olsa da argümanlarını destekleyen herhangi bir tarihi belgeyi kaynak olarak göstermediğinden onun bu söylemi oldukça zayıf kalmaktadır.

Diğer taraftan Hindistan coğrafyasında yaşayan toplum için ise birtakım isimlendirilmeler yapılmıştır. Nitekim Persler MÖ 6. yy’da İndus Ovası’na geldiklerinde burada yaşayan Āriler’i tarif etmek için yaşadıkları coğrafya münasebeti ile “*Hindistanlı*” anlamına gelen “*Hindu*” ismini kullanmışlardır. Bunun yanında Pers İmparatorluğu’nun İndus Nehri’ne kıyısı olan en doğudaki topraklarına da Hinduş Satraplığı denilmiştir. Ancak, MÖ 4. yy’ın sonlarında Büyük İskender ve emri altındaki Hellenler, Hindistan topraklarına ayak bastıklarında bu bölgeye “*Hellen İndosu*” adını, nehrin çevresindeki toprakları ifade etmek için ise, tıpkı Persler gibi “Hindistan” ismini

¹⁰ Burjor Avari, *India; The Ancient Past (A history of the Indian Sub-continent From c. 7000 bc to ad 120)*, Routledge, New York 2007, p. 1.

¹¹ M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 11.

¹² Binod Bihary Satpathy, “Indian Historyography”, DDCE/SLM/M.A. Hist/Paper-VII, 2018, p. 13.

kayıtlara geçirmişlerdir¹³. Bu konuda Mohapatra, “*Hinduizm, Hinduların eski bir Arya-Darma’sıdır. Pers istilacılar kuzey-batı Hindistan’a geldikleri zaman Sindu nehrine ulaştılar, bu nehrin kıyılarında yaşayan Aryan azizlerinin (rişi’lerin) torunlarıyla karşılaştılar. Farsçada (Ayrıca bunların dili olan) “S” sesi yerine “H” sesi kullanılıyordu. Bu yüzden Sindu nehri yerine Hindu terimini kullandılar. Sindu nehrinin kıyılarında yaşayan bu halk daha sonra Hindular olarak tanındı, yaşadıkları yere Hindistan ve dinlerine de Hinduizm denildi.*”¹⁴ demektedir. Nitekim ilk Arap coğrafyacıları da muhtemelen Perslerden esinlenerek Hindistan’ı *Hind* ve *Sind* adlarıyla ikiye ayırmışlardır¹⁵. Fakat Hindistan toplumunu tarif ederken birtakım yanlışlıklar yapıldığını belirtmek gerekmektedir. Gerçekten de ilk olarak yabancıların İndus Vadisi’nde yaşayanlar için kullanmış oldukları *Hindu* ismi, geçmişte ve modern zamanlarda Hindistan’ın geri kalan coğrafyasında yaşayan tüm yerli kabileler için de kullanılmıştır. Nitekim Araplar ve Türklerin bölgeye gelmesiyle birlikte Hindistan’ın tüm coğrafyasında yaşayan insanlar için Hindu tabiri kullanılmış ancak ilerleyen dönemlerde geneli kapsayan bu kullanımın yanlış olduğunun anlaşılmasıyla birlikte bu durum düzeltilmiştir. Hakikaten de Hindu kelimesi Eskiçağ’da İndus Vadisi’nde oturan toplumlar için kullanılırken, Hindistan’ın iç kesimlerinde oturan kabile ve krallıklardan farklı isimlerle bahsedilmektedir. Ayrıca modern zamanda *Brāhman* inancına sahip olan kişiler için Hindu, *Brāhman* inancı dışında kalan kitleye de mensubu olduğu dine ve klanına göre isimlendirme yapılmaktadır. Dolayısıyla Hint sosyal yapısının, kültürünün ve inanışlarının daha net anlaşılması bakımından kullanılan terimlere dikkat etmek gerekmektedir¹⁶.

Tüm bunların yanında Hindistan alt kıtasına bu ismi verenlerin öncelikle Persler ve daha sonra Hellenler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak sırasıyla Perslerin ve Hellenlerin bölgeye vermiş oldukları isimlerin haricinde Hindistan’ın yerlileri de kendileri için birtakım isimler kullanmışlardır. Öyle ki, Hint yerlileri buraya *Bharat*, *Madhyadesha* (Orta Ülke), *Aryavarta* (Aryanların ülkesi) ve *Jambudvipa* gibi Sanskrit diline ait özel isimler kullanmışlardır¹⁷.

¹³ M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴ Amulya Ranjan Mohapatra, *Philosophy of Religion an Approacg to World Religions*, “Hinduizm”, (Çev: Hidayet Işık), India 1990, s. 213.

¹⁵ M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁶ B. Avari, *a.g.e.*, p. 1-2.

¹⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 1-2.

Hintlilerin kendilerine verdikleri ve Sanskrit dilinden olan bu isimlerin en çok kullanılanı “*Bharat*” veya “*Bharatvarsa*”dır. Eskiçağ Hindistan Tarihi alanında araştırma yapan tarihçiler “*Bharatvarsa*” isminin nasıl türetildiği konusunda fikir birliği sağlayamamışlardır. Ancak Eski Hint literatüründe *Bharatvarsa* isminin “*Bharat*” ulusunu ifade ettiği görüşü ağır basmaktadır¹⁸. Hintlilerin atalarına “*Bhārata*” demeleri ve büyük bir kitlenin bu konuda hemfikir olması Hindu kutsal metinlerine dayandırmak mümkündür¹⁹. Gerçekten de “*Bhārata*” kelimesi Hindu inancının kutsal metinlerinden olan Brāhmaṇalar’da geçmektedir. Adı geçen kutsal metinlerde “*Bharata*”, dört yöne yayılmış, geniş arazileri kazanan, geniş bir imparatorluk kurmuş evrensel bir hükümdar olarak tasvir edilmektedir²⁰. Öte yandan bir rivayete göre, Hindularca insan ırkının öncüsü olarak kabul edilen Manu'nun yönettiği toprağa *Bharatvarsha* adı verilmiştir. Hatta bu rivayetten yola çıkarak dönemin Hindistan halkı Manu’yu *Bharat* olarak benimsemiştir. *Cainist*²¹ geleneğe göre *Rishaba Deva*’nın²² en büyük oğlunun adı *Bhārat*’tır. *Bharatvarsa* adı ise erdemli bir kişi ve büyük bir münzevi olan *Bhārat* isminden türemiştir. Purāṇalar’da denizin kuzeyindeki ve Himalaya’nın güneyindeki ulus *Bharat* olarak adlandırılmaktadır. Nitekim bu metinlerde tarif edilen coğrafyada *Bharat* soyunun yaşadığı söylenmektedir²³. Yukarıda ifade edildiği üzere araştırmacılar, *Bharat* ve *Bharatvarsa* isimlerinin nasıl türediği konusunda tam bir fikir birliğine

¹⁸ B. B. Satpathy, a.g.m., p. 13.

¹⁹ Moritz Winternitz, *Hint Destanları; Rāmāyaṇa, Mahābhārata, Harivaṃṣa*, (Çev: Korhan Kaya), İmge Kitabevi, 2002, s. 7.

²⁰ *The Satapatha Brahmana*, (translated by Julius Eggeling), The Sacred Books of the East, Oxford University Press Warehouse, London 1882, p. I, 4.2.2/I, 5.1.7-8.

²¹ Cainizm inancı MÖ 6. yy’da Bihar’da doğan Vardhmāna/ Mahāvīra ile başlamaktadır. Din felsefesi ve geleneği açısından Modern Hindu toplumu içerisinde önemli bir yere sahiptir. İlk başlarda Mahāvīra ve ilk keşiş olarak kabul edilen Parşa’ya inananlardan oluşmakta iken birkaç yüzyıl sonra Digambara (gökyüzüne bürünmüş ya da çıplak) ve Şvetambara (beyaza bürünmüş) adında iki gruba bölünmüşlerdir. Kendilerini erkek din görevlileri, kadın din görevlileri, kadınlar ve din ile ilgili olmayanlar olarak dört ayrı şekilde sınıflandırmışlardır. Cain öğretisine göre; insanın kişiliği hem maddi hem de manevi doğaları içermektedir. Ayrıca Cainizm inancının savunucuları yalnızca insanların ve hayvanların değil, aynı zamanda bitkilerin, havanın, rüzgârın ve ateşin de çeşitli derecelerde bilinçle donatılmış ruhlara sahip olduğuna inanmaktadırlar. Kendine has birçok özelliği olan Cainizm inancı Hint toplumunun diğer önemli inançları ile birlikte ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde işlenecektir. (Detaylı bilgi için bkz. David Leeming, *Asya Mitolojisi Sözlüğü*, (Çev. Yalçın Kayalı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 31,84.; Vincent Arthur Smith, *The Oxford History of India: From the Earliest Times to the end of 1911*, Clarendon Press, London 1919, p. 53.

²² Cainizm inancında âlemde yükseliş ve çöküş dönemleri bulunmaktadır. Yükseliş dönemlerinde evrende huzur ve barış hüküm sürerken çöküş dönemlerinde ise huzur ve barışın yerini kötülük almaktadır. Bu inanca göre çöküş dönemlerinde *Tirthankarâlar* (rûhânî liderler) ortaya çıkmakta ve Cainist öğretileri yeniden düzenleyerek insanlara aktarmaktadır. Dolayısıyla başlangıçtan bu yana 24 *Tirthankarâ*’nın varlığından söz edilmektedir. Bu *Tirthankarâ*’ların ilki olarak Rişabha veya Rishaba Deva adı verilen bir kurtarıcıdan bahsedilmektedir. Nitekim Rishaba Deva, bahsi geçen kurtarıcıların birincisi olarak cainist kaynaklarda yer almaktadır. Yine aynı kaynaklarda Vardhamana olarak kaydedilmiş kişi ise söz konusu kurtarıcıların sonuncusudur. (Bkz. B. B. Satpathy, a.g.m., p. 15.; C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757.).

²³ B. B. Satpathy, a.g.m., p. 13-14.

varamamış olsalar da hemen her hâlükârda bütün söylemlerde Bharat isminin varlığında birleşmişlerdir.

1.2. Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi Kaynakları

Hindistan coğrafyasında ilk insanların ne zaman ortaya çıktığı konusu belirsiz olduğu²⁴ gibi Eskiçağ Hindistan Tarihi'nin de kesin bir kronolojisi bulunmamaktadır. Bu nedenle bazı tarihçiler Hindistan tarihini dönemlere ayırırken, Vedik Dönem, Klasik Dönem ve Modern Dönem diye adlandırmalarda bulunmuşlardır. Bazıları ise Hindu Dönemi, İslam Dönemi ve İngiliz Dönemi şeklinde isimlendirmeyi tercih etmişlerdir²⁵. T. W. Rhys Davids bu durumu Hindistan toplumunun kronolojik bir tarih bilgisini sevmemesine bağlamaktadır. Nitekim Davids bu sorununun kaynağını Hindistan'da tarihi araştırmalara genellikle iyi gözle bakılmamasına bağlayarak *“Avrupa'daki gibi tarihi olayları kronolojik sırayla anlatan kitaplar Hindistan'da hem hoşnutsuzlukla karşılanıyor hem de kralların isimleri, hükümlerlik tarihleri, yaptıkları savaşlar ve dönemin yazarları da kaynaklarda hiçbir şekilde yer alamıyorlar. Bu yüzden, tarih öğrencileri sadece Brahman kaynaklarını ve edebiyatını inceleyebiliyorlar.”*²⁶ sözleriyle açıklamaktadır. Dolayısıyla Hint tarih yazıcıları kronolojik bir yaklaşımı reddederek genel itibarıyla hikâyeci bir tarih yazımı anlayışını benimsemişlerdir.

Ancak Eskiçağ ve modern zamanlarda Hint toplumunun tarihi araştırmalara iyi gözle bakmamaları ve eldeki tarihi bilgileri sistematik bir şekilde kayıt altına almamalarının birtakım sebeplerinin olması gerekmektedir. Nitekim bu sebepleri Hint toplumunun yapısı, inanç sistemi ve yaşadıkları coğrafyanın özelliği olarak üç başlık altında toplamak mümkündür. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu başlıklar irdelendiğinde hepsinin bir biri ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu başlıklardan Hint toplumunun yapısını ve inanç sistemlerini birlikte incelemek gerekmektedir. Bilindiği üzere Hint toplumunun büyük çoğunluğu Eskiçağ Tarihi süresince dört ana sınıfa ayrılmıştır. Kast Sistemi de denilen bu sınıfların en tepesinde *Brāhman* adı verilen din adamları bulunmaktadır. Kendilerine bir kutsiyet atfedilen *Brāhmanlar* hem toplum hem de yönetim kademesi üzerinde bir otorite haline

²⁴ B. Avari, *a.g.e.*, p. 22.

²⁵ M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.1.

²⁶ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, (Çev. Murat İnceayan), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 8-9.

gelmiş ve onlara toplum tarafından sorgusuz inanılmıştır. Bununla bağlantılı olarak Hint Medeniyeti'nin MÖ 8. yy'dan itibaren yazının eskiye nazaran daha fazla kullanılmaya başlamasıyla birlikte²⁷ ilk olarak dini metinler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde yazı din adamlarının tekeline girmiş ve dini çerçevede içerisinde gelişim göstermiştir. Gerçekten de yazının kullanılmasından itibaren sonraki uzun bir zaman dilimi içerisinde Hindistan coğrafyasında ele geçirilen tarihi belgelerin neredeyse tamamına yakını dini içeriklidir. Öyle ki, Eskiçağ'da kaleme alınmış biyografiler, krallar ve devlet adamlarından ziyade, din adamları hakkında yazılmıştır. Nitekim Hindistan'da bulunmuş en eski yazıtlar olarak bilinen ve Maurya kralı Aşoka²⁸ (MÖ 304-232) tarafından yazıldığı tespit edilen “*Aşoka Yazıtları*” bile genel itibarı ile dini ve sosyal içeriklidir²⁹. Hatta din adamlarının haricinde krallar bile yaptıkları icraatları dini bir çerçevenin dışına çıkmayarak hemen tüm yaşantılarını bu doğrultuya göre şekillendirmişlerdir. Bu bağlamda Hint toplumunun din ve din adamlarını, devlet adamlarından üstün tuttukları ve dolayısıyla krallar veya devlet yöneticilerinin faaliyetleri yerine din adamlarının hayatları üzerinde durdukları görülmektedir. Bununla birlikte kayıt altına alınan söz konusu dini belgeler bile rakamsal bir tarihleme bilincinden yoksun olarak hareket edilmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere Hint toplum ve devlet adamlarının tarih bilincini etkileyen diğer faktörlerden biri de coğrafyadır. Hindistan coğrafyası incelediğinde birçok nehir ve dağ silsilesine sahip olduğu görülmektedir. Gerçekten de özellikle nehirler, Eskiçağ Tarihi boyunca Hint toplumlarının arasında aşılması zor bir sınır çizgisi oluşturmuştur. Bu nedenle nehirler ve dağlar Hint toplumunu birbirinden izole bir şekilde sayısız küçük klan veya aşiretler halinde yaşamalarını zorunlu kılmıştır. Her birinin kendi kültür dairesinde geliştiği ve küçük topluluklar halinde yaşayan bu insanlar birçok kez bir lider etrafında birleşerek devlet ve krallık kurmuşlardır. Ancak buna rağmen üniter bir devlet çatısı altında toplanamamışlardır. Söz konusu bu toplulukların oluşturduğu devlet ve krallıkların kendilerine özgü dini bir portre

²⁷ Kemal Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1974, s. 10.

²⁸ Aşoka: (Pāli Asoka; Japonca Aiku-o; Tibetçe Chos rgyal Mya ngan med) (MÖ 268-232 veya 270-230) Sanskrit dilinde adı “*dertsiz, kedersiz*” anlamlarına gelmektedir. Maurya Hanedanı'nın üçüncü yöneticisi ve Hindistan'daki siyasi birliği sağlayan ilk kralıdır. Hanedanı kuran Çandragupta'nın torunu, ikinci kral Bindusara'nın oğludur. Budhizm'i yaymaya çalışmış ancak diğer dinlere de saygı duymuştur. Nitekim Brāhmanları, Cainistleri, Acivikalari ve başka inançtan olanları korumuştur. Maurya Hanedanı'nın başkenti olan Pāṭaliputra'da toplanan Üçüncü Buddhist Konsey, Aşoka'nın himayesinde yapılmıştır. Ülkenin birçok yerine diktirdiği kaya yazıtları ile Hint tarihinde iz bırakmıştır (bkz. K. Kaya, *Budhizm Sözlüğü*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 30.)

²⁹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 20.

sergiledikleri net olarak anlaşılmaktadır. Bu durum tarih boyunca kurdukları siyasi yönetimlerin kısa ömürlü olmasının nedenlerinin başında gelirken, toplumun millet bilinci yerine klanların en büyük değer olarak gördükleri inanç olguları ön plana çıkmış, tuttıkları kayıtların içeriği de aynı oranda dini özellik taşımıştır. Dini konularda ise belli bir kronolojik anlatımdan ziyade hikâyeci ve uhrevi bir yaklaşım tarzı söz konusu olduğundan bazı istisnalar hariç tarihi bir bilinç oluşturulamamıştır. Bu nedenle Hindistan'ın Eskiçağ yazılı kaynaklarının tarihsel değeri çağdaş medeniyetlerin yazılı kaynaklarına oranla daha düşük kalmıştır³⁰.

Dolayısıyla, Eskiçağ Hindistan Tarihi hakkında bilgi edinebilecek yerli kaynakların tamamına yakını Hint dini metinleri, kralların yazıtları ile son dönemlerde Mohenjo-Daro ve Harappa bölgelerinde yapılan çalışmalar sonucu bulunan arkeolojik kaynaklardan ibarettir. Adı geçen kaynaklar kralların faaliyetleri, hükümler tarihleri, yaptıkları savaşlar, antlaşmalar, yenilikler, tarihsel veriler, mevcut eserlerin hangi dönemde ve kim tarafından yapıldığı vb. daha birçok konu hakkında yeterli bilgi içermemesinden ötürü Hint tarihinin bazı yönleri açıklığa kavuşturulmaya muhtaç kalmıştır. Ancak tarihlendirmeler konusu dışarıda tutulduğunda bu kaynakların hepsini aynı derecede değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu nedenle Manu tarafından yazılmış olduğuna inanılan *Manusmriti*³¹, Çandragupta'nın yardımcısı olan Kautilya'nın yazmış olduğu *Arthaşāstra*³², Aşvaghosha tarafından yazıldığı düşünülen ve Buddha'nın³³ hayatını anlatan *Buddhaçarita*³⁴ gibi eserler Hint sosyal yapısının yanında hukuk ve devlet yönetimi açısından da oldukça önemli bilgiler barındırmaktadırlar. Nitekim adı geçen eserler ilerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

Kısaca özetlemek gerekirse Eskiçağ'da Hint tarih yazımı aynı dönemlerdeki Mezopotamya, Mısır veya Hellen tarih yazımı ile kıyaslanamayacak kadar zayıf bir yapıya sahiptir. Eskiçağ'da Hintlilerin olgusal veya nesnel tarihle ilgilenmemesi ve

³⁰ Yusuf Kılıç-Mehmet Hanifi Dinç, "Eskiçağ Hindistan'da Kast Sisteminin Kökeni", *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 679.

³¹ *The Laws of Manu*, The Sacred Books of the East, Translated by Various oriental scholars, (Edit. F. Max Müller), Vol XXV, At the Clarendon press, (translated with extracts from seven commentaries) Orford 1886.

³² *Kautilya's Arthashastra*, (translated into English by R. Shamasastri), Government Press, Bangalore 1915.

³³ Hint kültürüne ait ve Türkçeye "*Buda, Budist ya da Budizm*" olarak geçmiş olan ilgili sözcükler, Sanskrit dili menşelidir ve ilgili dilin sesletim kuralları sebebiyle; "Buddha, Buddhist ya da Buddhizm" şeklinde transliterasyon edilmesi gerekmektedir.

³⁴ Aşvaghosha, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, (edited and translated by Edward B. Cowell), Cambridge 1894.

statik bir topluma sahip olmaları tarihsel gelişim yolunda bilimselliği çok fazla teşvik edememiştir. Hintliler kendileriyle çağdaş olan uygarlıkların yaptığı gibi siyasi ve kamusal icraatların yerine daha çok tanrılar, din adamları ve yine dinsel ve doğaüstü güçler atfettikleri bazı yerel kahramanları ön plana çıkarmışlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Hindistan, çoğunluğu geçmiş olaylarla ilgili olan ve yüzyıllar boyunca birikmiş muazzam bir edebiyat mirasına sahiptir³⁵.

MÖ 2. bin yılda oluşturulduğu düşünülen ancak yüzyıllar sonra yazıya geçirilmiş Hindu kutsal kitapları olan Vedalar, Veda dini ve Hint toplumunun sosyal durumunun bir şemasının çıkarılmasını sağladığı gibi MÖ 6. yy'a tarihlenen Buddhist kayıtları da ilgili alanda sistematik bilgiler içerdiğinden Buddhist inanışının işleyişi hakkında malumat vermektedir. Taş ve kayalar üzerine kazınmış yazıtlar, sikkeler ve anıtlar ise Arkeolojik kaynaklar adı altında Eskiçağ Hint Tarihi hakkında bilgi ve fikir sahibi olunmasına yardımcı olan diğer materyallerdir³⁶. Adı geçen kaynakların arasında tarihi açıdan en büyük öneme haiz olanlar yazıtlardır. Hatta bu alanda önceliği alan kral Aşoka'nın yazıtlarıdır. Bu yazıtlar birkaç istisna dışında Prakrit lehçesiyle yazılmışlardır ve Hindistan anakarasının birçok bölgesinde bulunmaktadır³⁷. Bunların haricinde en az Hint yerli kaynakları kadar değerli bilgiler içeren yabancı seyyahlar ile devlet adamları ve Buddhist hacıların tuttukları notlar tarihi vesikalar arasında yer almaktadır. Son olarak ise Persler'in ve Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında tutulan kayıtları da Hint Eskiçağ Tarihi açısından büyük değere sahip kayıtlar arasında saymak mümkündür.

Özellikle dini içeriğe sahip olan yazılı kaynaklar ilerleyen bölümlerde ilgili konu başlıkları adı altında detaylı olarak açıklanacaktır. Buna rağmen Eskiçağ Hint Tarihi kaynakları içerisinde yer aldığından bu metinlerden özet olarak da olsa bahsetmek gerekmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere Eskiçağ Hindistan Tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar aşağıdaki gibidir.

1.2.1. Yazısız Kaynaklar

Arkeolojik kalıntılar yerleşim yerlerindeki binaların, anıtların ve sanat eserlerinin sistematik olarak ustaca incelenmesiyle elde edilmektedir. Antik sitelerdeki

³⁵ B. B. Satpathy, a.g.m., p. 3.

³⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.18-19.

³⁷ B. Avari, a.g.e., p. 111.

tabakalaşmış kalıntıların dikkatlice incelenmesi çoğu zaman değerli bir tarih kanıtı vermektedir. Tapınaklar, stūpalar³⁸ ve saraylar gibi mimari yapılar, sikkeler, çeşitli kullanım eşyaları vb. kalıntılar eski zamanlarda hüküm süren toplumların daha iyi anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Ayrıca resimler, freskler ve diğer nesnelere dâhil olmak üzere sanat eserleri Hint tarihinin ve sosyokültürel yapısının ana hatlarının çizilmesine yardımcı olmaktadır³⁹.

İndus Vadisi yerleşim bölgelerinde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde Hint kültürüne ışık tutacak birçok materyal ele geçirilmiştir. Özellikle Mohenjo-Daro yerleşim yerindeki kazılarda çok sayıda hörgüçlü Brahmi öküzü, boynuzlu boğa⁴⁰, koyun, domuz, köpek ve at heykelleri ile bu hayvanların kemik kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca çeşitli altın, gümüş, bakır, kalay ve kurşundan yapılmış birtakım süs ve ev eşyaları bulunmuştur⁴¹. Diğer taraftan Harappa şehrinde keşfedilen antik eserlerden bazıları kalsedon⁴² taşından yapılmış bıçaklar, bir çeşit akik taşı olan karnelyan/carnelian, fayans, altın ve gümüş boncuklar ve çeşitli seramik tasarımlarından oluşmaktadır. Ayrıca her iki bölgede de siyah, beyaz, kırmızı ve pembe boya ile boyanmış çanak ve çömlek gibi kullanım araçlarına rastlanmıştır⁴³. Dolayısıyla İndus Vadisi'nde elde edilen bu materyallerden o dönemde yaşayan toplumun siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yaşantısına dair birtakım çıkarımlar yapmak mümkün hale gelmektedir.

Sikkeler: Sikkeler, dönemin siyasi, sosyal, dini ve ekonomik açıdan bilgi vermesiyle birlikte yazıtlar gibi birinci dereceden önemli kaynaklar arasındadırlar. Sikkeler nümizmatik bilimi çerçevesinde incelenir ve özel uzman bilgisi

³⁸ Kubbeli ve kümbet şeklinde olan Buddhist tapınaklarına "Stūpa" adı verilmektedir. Özellikle Hindistan ve güneydoğu Asya ülkelerinde sıklıkla görülmektedir.

³⁹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. xvii.

⁴⁰ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültürün Menşei Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü.D.T.C. Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:1-2.

⁴¹ R. V. D. Magoffin, "Writing of Ancient India Stir Scholar", *The Science News-Letter*, Vol. 15, No. 417 (Apr. 6, 1929), p. 215.

⁴² Türkçe Kalseduan (veya Kalseduvan) ile Kalkeduan (veya Kalkeduvan) mineralin Fransızca ismi olan Chalcédoine'den gelir. Almanca'da ender olarak Chalzedon şeklinde de yazılır RO2- Bileşirlerinden olan Kalsedon ismini "Küçükasya'da Kalchedon (Khalkedon)'dan" yani MÖ 680'de Megaralılar tarafından kurulan İstanbul'un Kadıköy İlçesinden alır. Kalsedon bir kriptonkristalin kuvarstır. Bu sebeple kristal yapısı ancak mikroskop altında tesbit edilebilir. Yarı şeffaftır. Çeşitli renklerde olur ve renge göre de değişik isimler alır. (Bkz. Mehmet Yaşar Ethem, *A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar (Süs Taşları)*, TMMOB, Maden Mühendisleri Odası, 2. Baskı, Ankara 2006, s.28.

⁴³ B. Avari, *a.g.e.*, p. 31.

gerektirmektedir. Baktria⁴⁴, Hint-Hellen ve Hint-Parth hanedanları hakkındaki bilgiler esas olarak madeni paraların incelenmesinden elde edilen çıkarımlara dayanmaktadır⁴⁵. Ayrıca Kuşan kralları Kanişka ve Huvişka'nın döneminde basılmış sikkeler MÖ 1. yy' ile MS 1. yy tarih aralığı hakkında oldukça değerli bilgiler vermektedir⁴⁶.

1.2.2. Yazılı Kaynaklar

Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi hakkında bilgi veren yazılı kaynaklar iki grupta incelenmektedir. Bunlardan güvenilirliği açısından birinci sırayı Hint krallarının taş ve stunlar üzerine yazdırdıkları yazıtlar almaktadır. İkinci sırada ise Hint edebi metinleri de denilen dini içerikli metinler, çeşitli devlet adamlarının yazmış oldukları eserler ve destanlar gibi metinler yer almaktadır. Ancak bunlara bir de Hindistan dışından gelerek birtakım kayıtlar tutan yabancı gezgin, devlet adamı ve hacıları eklemek gerekmektedir. Yine Hindistan'a dışarıdan yapılan seferler sırasında tutulan notlar ile buraya komşu olan ülkelerin krallarının yazdırmış oldukları yazıtlar ve tuttıkları kayıtları da eklemek gerekmektedir.

1.2.2.1. Yazıtlar

Yazıtlar, Hindistan Tarihi ile ilgili en güvenilir kaynaklar olduğu için önem bakımından listenin ilk sırasına yerleştirilmektedir. Ancak şu ana kadar bulunan Hint yazıtları MÖ 3. yy'dan daha geriye gidememektedir. Genellikle taş ya da metal üzerine kazınmış olan Hint yazıtları, krallar ya da diğer önemli kişiler tarafından ortaya konan resmî belgeler veya kayıtları içermektedir. Taş üzerindeki yazıtların çoğu belirli olayları ve bazı eserlerin ne için yapıldığından bahsetmektedir. Bununla birlikte yazıtlar iki ana sınıfa ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi doğal kayaların üzerine kazınmış olanlardan oluşan yazıtlardır ki, bunlar yerleşim yerlerinden uzakta bulunmaktadır. İkincisi ise, yerleşim yerlerine getirilerek burada amacına göre işlendikten sonra üzerine yazıtların

⁴⁴ Hindukuş Dağları ile Ceyhun Nehri arasında kalan geniş bölgeye *Baktria* denilmektedir. Eskiçağlarda bu bölgenin başkenti *Baktra* olarak isimlendirilmiştir. Baktria Bölgesi dağlık bir yapıya sahip iken geniş düzlüklerinde ılıman iklim tipi görülmektedir. Sulak bir coğrafyası ve verimli topraklara sahip olması bölgeyi çok eski devirlerden bu yana önemli kılmaktadır. (Bkz. Abdulhalik Bakır-Umut Badakoğlu, "Yüceçiler ve Kökenleri Üzerine Düşünceler", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Aralık 2019, s.180.)

⁴⁵ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. xvii.

⁴⁶ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 29-30.

kazındığı taş sütunlardır. Taş sütunlar genel olarak dönemin merkezi şehirlerinde bulunmaktadır⁴⁷.

Eskiçağ Hint yazıtlarının en önemli olanlarının başında “*Aşoka Fermanları*” gelmektedir. Maurya kralı olan Aşoka (MÖ 304-232) tarafından yazılmış “*Aşoka Yazıtları*” ya da “*Aşoka Fermanları*” olarak bilinen bu kayıtlar Hint coğrafyasında bilinen en eski yazıtlardır⁴⁸. Bir kronoloji takip etmek gerekirse sırasıyla Aşoka’nın yazıtları “*Küçük Kaya Fermanları*”, Kalkuta’da bulunan “*Bhābrū Fermanı*”, “*On Dört Kaya Fermanı*”, “*Kalinga Fermanı*” (fethedilen yerler hakkında bilgi verir), ve “*Mağara Yazıtları*” (Gaya yakınlarındaki Barabar tepelerindeki üç mağarada bulunan yazıtlardır. Adaklar hakkında bilgi verir kayalar üzerine kazınmıştır) olarak sıralanabilir. Sütunlar üzerine yazılmış yazıtlar ise şöyledir; Nepal’in Tarāi Bölgesi’nde bulunan “*Tarāi Sütunu Yazıtları*” (hatıra niteliğindedir), “*Yedi Sütun Yazıtı*” ve “*Küçük Sütun Fermanları*”dır. Bunlar Sārnāth, Sānchī ve Allahabad’da bulunmaktadırlar. Bu yazıtlardan Küçük Kaya Yazıtları, Bhābrū Fermanı ve Mağara Yazıtları, Pencab’ın kuzeybatısından Mysore’un kuzeyine kadar dağınık vaziyettedir. Yazıtların dağılışı alanları bir anlamda Aşoka’nın imparatorluk topraklarının genişliğini de göstermesi açısından oldukça önemlidir⁴⁹.

Öte yandan Allahabad şehrinde bulunan Gupta Hanedanlığı’nın kralı olan I. Samudragupta’nın (MS 355-380) bıraktığı yazıtlar, Eskiçağ Hindistan Tarihi açısından çok büyük öneme sahip diğer kaynaklar arasındadır⁵⁰. Aşoka Yazıtları’ndan neredeyse altı asır sonrasına tarihlenen Allahabad’daki sütun yazıtında MS 335-380 yılları arasında hüküm süren Gupta kralı I. Samudragupta’nın Orta Hindistan’daki orman bölgelerini ele geçirdiğinden bahsetmektedir⁵¹.

1.2.2.2. Edebi Metinler

Edebi metinler genel itibariyle Hint inanç sisteminin temelini oluşturmaktadır. Bu metinlerde başta dini öğretiler olmakla birlikte hukuk, ticaret, kültür ve sosyal yapı

⁴⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. xvi, 103

⁴⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.20.

⁴⁹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 103-104.

⁵⁰ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.20.

⁵¹ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 47-48.; B. Patra, “Environment in Early India: A Historical Perspective”, *Environment: Traditional & Scientific Research*, Volume 1, Issue 1, January-June 2016, p. 50.

ile ilgili ağırlıklı bilgiler edinmek mümkündür. Nitekim Eskiçağ Hindistan Tarihi hakkında birçok bilgi edebi metinlerden elde etmektedir. Hint edebi eserleri, içerikleri itibariyle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Hint Dinleri” başlığı adı altında detaylı olarak incelenecektir. Ancak bu bölümde söz konusu eserlerin isimleri ve içeriklerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Vedalar: Sanskrit dilinde bir sözcük olan *Veda* terimi “*vid: bilmek*”, “yansıtmak” ve “var olmak” anlamlarına geldiği yönünde farklı açıklamalar mevcuttur. Hinduizm’in temelini Vedalar oluşturmaktadır. Vedalar, Hint kültür tarihinin ilk ana kaynaklarıdır ve tanrılar için yazılmış ilahiler (mantralar) külliyatıdır. Ayrıca bu eserler Eskiçağ Hint kültürü, sosyal yapısı ve dini hakkında bilgi veren en eski yazılı kaynaklar arasında değerlendirilmektedir⁵². Nitekim MÖ 2000-1100 yılları arasında meydana getirildikleri düşünülmektedir⁵³. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu metinler külliyatı yüzyıllar sonra yazıya geçirilene kadar aradan geçen uzun bir dönem boyunca nesilden nesile sözlü olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla aradan geçen bunca zaman içerisinde dezenformasyona uğramış olması kaçınılmazdır. Bu nedenle güvenilirlikleri yazıtlar ile kıyaslandıklarında daha düşük seviyededir. Bu külliyatın en eskileri Rigveda olmakla birlikte Yacurveda, Sāmaveda, Atharvaveda adları altında toplam dört kitaptan oluşmaktadır⁵⁴. Vedaların dışında Hint toplumunun kutsal saydığı birtakım dini içerikli eserler de bulunmaktadır. Bunlar; Brāhmaṇalar, Āraṇyakalar, Upanishadlar, Vedāṅga, Sūtralar, Manusmṛiti, Purāṇalar, Buddhaçarita gibi eserlerdir.

Brāhmaṇalar: Hindu din adamları olan *Brāhmaṇalar*’ın bırakmış oldukları yazılı kaynaklardır. Vedalar’ı okuma ve yorumlama yetkileri olduğuna inanılan *Brāhmaṇalar*’ın Vedalar ile ilgili açıklamalarını içermektedir. Veda sonrası döneme ait olan Brāhmaṇalar’ın, Mahācanapadalar’ın Hindistan’a hâkim olduğu dönemde yani MÖ 800-500 yılları arasında kayıt altına alındığı tahmin edilmektedir⁵⁵.

⁵² Walter Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, Hazırlayan: Lütfü Bozkurt, Okyanus Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul 2000. s. 8.

⁵³ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 138.

⁵⁴ B. Avari, *a.g.e.*, p. 76: M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü* s. 3.

⁵⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 49.

Āraṇyakalar: Brāhmaṇalara açıklama mahiyetinde yazıldığı söylenen Āraṇyakalar orman içerisindeki Aşramlarda (tapınak) yaşayan Rişiler (Azizler) tarafından yazılmıştır⁵⁶.

Upanishadlar: Hinduizm'in temellerini oluşturan önemli dini metinlerden biri olan Upanishadlar'ı Korhan Kaya; "*eski Hintlilerin yaşamı ve ölümü, ölümden sonrasını, tanrıyı ve evreni açıklamaya çalıştıkları, bu bağlamda birçok soruna el attıkları felsefe ve teoloji metinleridir... Bu metinler felsefe tarihi, bilim tarihi ve ilahiyat yönünden öylesine önemlidirler ki Upanishadlar olmaksızın bu bilim dallarında çalışma yapmak çok büyük bir eksiklik yaratır.*"⁵⁷ şeklinde açıklamaktadır. Upanishadlar'ın içerisinde barındırdığı metinler ve bu metinlerin temel konuları Hint toplumunun başta dini olmak üzere felsefi ve sosyokültürel tarihi açısından oldukça önemlidir.

Vedāṅga: Vedalar'ın açıklaması anlamına gelmektedir. Upanishadlar'dan sonraki bir dönemde yazılmıştır⁵⁸.

Sūtralar: Yazılış tarihi olarak MÖ 500 ile MS 500 yılları arasında meydana getirildiklerinden bahsedilmektedir. Sūtra eserleri küçük ve uyaklı cümlelerle yazılmış din ve dini ağırlıklı eğitim konularından oluşan metinlerdir⁵⁹. Buddha'nın öğretilerini içeren koleksiyonlar olan *Sūtralar*, Hint toplumu tarafından dini ritüeller için gerekli görülen rehberlerdir⁶⁰.

Manusmriti/ (Manu Kanunları): Manusmriti, *Manava Dharmaśāstra* olarak da bilinmekte ve içeriğinde Kast Sistemi'nin izleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Kısaca geleneksel Hindu yaşamını düzenleyen bir kanun kitabı olarak açıklanmaktadır. Bu kanunların kaynağının Hindular tarafından ilk Manu olarak kabul edilen *Svayambhuva* adlı kişi olduğuna inanılmaktadır. Manusmriti üzerine milattan sonraki yıllarda birtakım yorumlamalar yapılmıştır. Bunların en önemlilerinden Medhatithi'nin

⁵⁶ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 8

⁵⁷ *Upanishadlar*, (Çeviren: Korhan Kaya), Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. VII.

⁵⁸ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 137.

⁵⁹ Y. Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53, 1 (2013), s. 366.

⁶⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 116.

yorumu MS 9. yy'a, Govindaraca'nın MS 11. yy'a ve Kulluka'nın yorumunun ise MS 13. yy'a ait olduğu bilinmektedir⁶¹.

Purāṇalar: Eski öyküler ve efsanelerin anlatıldığı, yazarları belli olmayıp, mitolojik birtakım adların yazar olarak gösterildiği kitaplara *Purāṇalar* denmektedir. Bununla birlikte *Purāṇalar* Hindistan'ın Eskiçağ dönemlerinden kalma, evrenin yaratılması, tanrılar ve kralların hikâyelerini, Hint coğrafyası ve inanışları ile ilgili konuları içeren masalları veya efsaneleri anlatan metinlerdir⁶². Diğer bir deyişle *Purāṇalar*, Vedik Dönem'e ait efsane, mit ve dini içerikleri bünyesinde barındıran eserler olarak tanımlanabilmektedir. Sayıları çok daha fazla olsa da 18 tanesi önemli görülmektedir. *Purāṇaları*, Mahābhārata Destanı'nın da yazarı olarak bilinen Vyasa'nın yazdığı düşünülmektedir⁶³. Yukarıda bahsi edilen 18 *Purāṇa*'nın isimleri ise; 1. Brahma 2. Pādma 3. Viṣṇu (Vaishnava) 4. Śiva (Śaiva/Vāyavīya) 5. Bhāgavata 6. Nārada (Nārādīya) 7. Mārkaṇḍya 8. Agni (Āgneya) 9. Bhaviṣhya (Bhaviṣhyat) 10. Brahmavaivarta 11. Liṅga 12. Vārāha 13. Skānda 14. Vāmana 15. Kūrma (Kaurma) 16. Matsya 17. Gāruḍa 18. Brahmāṇḍa olarak anılmaktadır⁶⁴.

Buddhaçarita: Buddha'nın hayatını anlatan bir eserdir. Buddha'nın birçok biyografisinin olmasının yanında ilk biyografisi MS 80 yılında Pali dilinde yazılmıştır⁶⁵. Buddhaçarita'ların en önemlisi Aṣvaghosha⁶⁶ tarafından yazılmış olanıdır. Bu eser Dharmarakṣa tarafından 5. yy'da Sanskrit diliyle yazılmış olan versiyonundan Çinceye çevrilmiştir. Ayrıca MS 7. ve 8. yy'da Tibetçeye çevrilmiş versiyonları da bulunmaktadır. Buddhaçarita Tibet ve Çin dillerine çevirileri toplam 28 bölümden

⁶¹ Y. Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", s. 366-367; D. Leeming, *a.g.e.*, s. 87.

⁶² Korhan Kaya, *Mitoloji Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 120.

⁶³ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 101.

⁶⁴ Hatice Derya Can, "Hint mitolojisinde Purāṇalar ve Upapurāṇalar", *Hint Mitolojisi; Purāṇa Edebiyatı Yazıları*, (Edt. Yalçın Kayalı), Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul 2020, s. 18.

⁶⁵ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁶⁶ Aṣvaghosha, MS 80 ile 150 yılları arasında yaşamış Buddhist filozof, şair ve oyun yazarıdır. Kuzey Hindistan'da Saketa Bölgesi'nde doğmuştur. İlk Sanskrit oyun yazarı olduğuna inanılmasının yanında Kālidāsa'dan önceki en büyük Hintli şair olarak kabul edilmektedir. Aṣvaghosha'dan önceki Buddhist edebiyatının çoğu Pāli ve Prakrit'te yazılmışken, Aṣvaghosha eserlerini Klasik Sanskrit dili ile yazmıştır. Buda'nın hayatını anlattığı "Buddha-Carita" adlı eseri sayesinde Eski Hindistan'ın coğrafi, sosyal, kültürel, dini ve daha birçok konu hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. (<https://buddhanature.tsadra.org/index.php/People/A%C5%9Bvaghosha%E1%B9%A3a>) (05.12.2020).

oluşmaktadır. Buddhaçarita ağırlıklı olarak Buddha'nın doğumundan "Nirvana"ya⁶⁷ ulaşmasına kadar bölümü konu almaktadır⁶⁸.

Kautilya (Arthashastra) : Diğer adı Çanakya/Chanakya olan ve yaklaşık olarak MÖ 350-283 yılları arasında yaşamış bir devlet adamı olan Kautilya, Maurya kralı Çandragupta'nın danışmanlığını yapmıştır⁶⁹. Bir *acharya* yani öğretmen olarak nitelendirilmesinin yanında Çandragupta'nın eğitiminde ve politikalarında büyük rol oynamıştır⁷⁰. J. Nehru, Kautilya için bu konuda; "imparatorluğun dizginlerini elinde tutarak oturdu ve imparatora bir ustadan çok sevilen bir öğrenci olarak baktı" demektedir⁷¹.

Bazı uzmanlar Kautilya'yı dünyanın öncü ekonomisti bazıları da "Hintli Machiavelli" olarak tanımlamışlardır. Hint tarihine ışık tutan "Arthashastra" adlı eserin yazarıdır. Eserinde en tepedeki kraldan en alt seviyedeki bireyin davranışı, devletin teşkilatları, taşra yerleşimleri, vergi memurları, hukuk vb. daha birçok konu hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır⁷².

Kautilya'nın, zenginlik ve refah bilimi olarak nitelendirilen *Arthashastra*'yı MÖ 4. yy'ın ikinci yarısında yazdığı düşünülmektedir. *Arthashastra* 150 bölümden oluşmakla birlikte konularına göre 15 kitapta toplanmıştır. 6000 sūtradan (veya özlü düşüncelerden) oluşan⁷³ *Arthashastra* (a) bir dış politika ile ulusal güvenlik konuları, (b) suç ve ceza konuları (c) ekonomik kalkınma, vergilendirme, işgücü yönetimi ve mali konularla ilgili politikalar olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirmektedir⁷⁴. Bunların yanında Kautilya'nın eserinde sosyal sınıf ve çevre ile ilgili yasaları görmek mümkündür. Nitekim eserde göllerin, koruların ve bahçelerin korunmasına dair birçok

⁶⁷ Nirvana: (Pali dilinde, Nibbana); Budizm'e göre aydınlanmış ruhun, tekrar tekrar vücut bulma şeklindeki kısır döngüsünden yani Samsāra'dan kurtulması, buna son vermesidir. (bkz. D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 29).

⁶⁸ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, p. 4-5.

⁶⁹ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, p. 4-5.

⁷⁰ Vijaya Murthy & Jim Rooney, The Role of Management Accounting in Ancient India: Evidence from the Arthashastra, Springer Science+Business Media Dordrecht, DOI 10.1007/s10551-016-3271-y, *Journal of Business Ethics*, 2016, p. 7.

⁷¹ Jawaharlal Nehru, *The Discovery of India*, New Delhi: Oxford University Press, Sixth impression, New York 1994, p. 123.

⁷² Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, p. 4-5.

⁷³ V. Murthy & J. Rooney, a.g.m., p. 8.

⁷⁴ Balbir S. Sihag, Kautilya on the Scope and Methodology of Accounting, Organizational Design and the Role of Ethics in Ancient India, *The Accounting Historians Journal*, Vol. 31, No. 2 (December 2004), p. 126.

konuya değinilmiştir⁷⁵. Ayrıca *Arthaśāstra*, “Yönetimin Temelleri (Kitap 1), Ekonomi (Kitap 2), Hukuk (Kitap 3, 4 ve 5), Yabancılar (Kitap 6, 7 ve 8), Politika ve Savaş (Kitap 9-15), şeklinde metodolojik olarak sınıflandırılabilir⁷⁶.

Kālidāsa: Kālidāsa, MS 4. yy’da Hindistan’ın altın çağı olarak da anılan Gupta İmparatorluğu Dönemi’nde yaşamıştır. Klasik Sanskrit edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olmasına rağmen eserleri hem Hint hem de dünya edebiyatında önemli yere sahiptir. Bu sebeptendir ki, Kālidāsa’ya “*Hindistan’ın Shakespeare*”i de denilmektedir. Eserlerini Sanskrit dilinde kaleme alan Kālidāsa tarih, mitoloji ve dinsel konulara ağırlık vermiştir⁷⁷.

Mahābhārata Destanı: Mahābhārata “*Büyük Bharata*”, anlamına gelmektedir. Hintlilerin atası olarak bilinen Bharata Hanedanlığı’nın soyundan gelen “Kurular’ın” ve “Pāndavalar’ın” taht mücadelelerini ve bu mücadelede yaşanan “*Büyük Bhārata Savaşı*”nı anlatan bir destandır. *Büyük Bhārata Savaşı* Pandavaların zaferi ile sonuçlanmaktadır. 18 parvandan (bölüm) ve 100.000 şlokadan (beyit) oluşan⁷⁸ Mahābhārata Destanı’nın yazarı olarak mitolojik bir isim olan Vyasa gösterilmektedir⁷⁹. Destanda Hintlilerin atalarına “*Bhārata*” dedikleri belirtilirken, yapmış oldukları büyük savaşın tarihi ile ilgili maalesef bilgi bulunmamaktadır⁸⁰.

Mahābhārata Destanı, Hint-Āriler’in sosyal, ekonomik, dini ve siyasi durumu ile Kast Sistemi hakkında bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Destanda Ganj ile Camuna nehirleri arasında bir bölgede kendi aralarında savaşan krallıklardan, aydınlatılmış ve kanalizasyonu bulunan şehirlerin imar edilmeye başlandığından, vergi ödeme ve hayvan alım satımında bakır ve gümüş paraların kullanıldığından, erkeklerin birden fazla kadın ile evlenebildiğinden, ineğin kutsallığından, etinin yenmesinin yasak olduğundan ve şövalyelik kurumunun var olduğundan bahsedilmektedir⁸¹. Mahābhārata Destanı’nın, Rāmāyaṇa Destanı’ndan daha önce oluşturulmasına rağmen yazıya geçirilişi yaklaşık

⁷⁵ Kautilya, Book III.

⁷⁶ B. S. Sihag, a.g.m., p. 126.

⁷⁷ Y. Kayalı, “Hintli Şair-Yazar Kālidāsa’nın Ritusamhāra Adlı Eseri Üzerine”, IJSSER, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2017, s. 1824-1825.

⁷⁸ Esra Kökdemir, “Mahābhārata Destanı Üzerine”, *Dünden Bugüne Dünya Destanları*, (Edit: Görkem Kökdemir-Ayşe Gül Fidan), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s. 89.

⁷⁹ D. S. Sarma, a.g.e., s. 43.

⁸⁰ M. Winternitz, a.g.e., s. 7.

⁸¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 23.

olarak MÖ 300 yıllarından sonra gerçekleştiği düşünülmektedir⁸². Ancak hemen belirtmek gerekir ki destanlar, bünyesinde mitolojik kahramanlar ve doğüstü olaylar barındırdığından tarihsel değerleri çok yüksek olan eserler arasında sayılmamaktadırlar.

Rāmāyaṇa Destanı: Hintlilerin ulusal destanlarının en önemlilerinden biri olan Rāmāyaṇa Destanı'nın konusunu saray entrikaları ve iktidar mücadeleleri oluşturmaktadır. Sanskrit dilinde yazılmış olup içeriğinde övgü ve savaşlarda yapılan karşılıklı atışmalar göze çarpmaktadır. Rāmāyaṇa Destanı'nın "*Ermiş Valmiki*" tarafından meydana getirildiği düşünülmektedir. Hindu inanca göre Rāmāyaṇa, ermiş Narada tarafından Valmiki'ye anlatılmış, o da bu anlatıyı yazıya geçirerek destanlaştırmış ve modern zamanlara kadar gelmesine katkıda bulunmuştur⁸³.

Yedi kitaptan oluşan bu destan Mahābhārata Destanı'ndan daha eski bir destandır. MÖ 500 ile MS 200 yılları arasında meydana getirildiği düşünülmektedir. İçeriğinde Hindu gelenek ve göreneklere hakkında önemli bilgiler barındıran⁸⁴ Rāmāyaṇa Destanı 24.000 beyitten (şloka) ve yedi bölümden (kanda) oluşmaktadır⁸⁵.

Mahābhārata ve Rāmāyaṇa destanları incelendiğinde Mahābhārata Destanı'nın Rāmāyaṇa Destanı'ndan daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Rāmāyaṇa'nın yazıya geçirilip, bitirilişi (yaklaşık olarak MÖ 2. yy) Mahābhārata'dan daha önce olduğu için daha eski bir destan olarak kabul edilmektedir⁸⁶."

Harivaṃṣa Destanı: Rāmāyaṇa ve Mahābhārata destanları gibi Kuzey Hindistan'a ait bir destan olan Harivaṃṣa Destanı⁸⁷, Mahābhārata Destanı'nın eki olarak kabul edilmektedir. Nitekim Hindistan'ın en önemli destanları olan Rāmāyaṇa ve Mahābhārata'ya kıyasla oldukça önemsiz bir yapıttır⁸⁸.

⁸² M. Winternitz, *a.g.e.*, s. 15.

⁸³ Y. Kayalı "Rāmāyaṇa Destanı", *Dünden Bugüne Dünya Destanları*, (Edit: Görkem Kökdemir-Ayşe Gül Fidan), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s. 59.

⁸⁴ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 82-84.; D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 43.

⁸⁵ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 43.

⁸⁶ M. Winternitz, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁷ Y. Kayalı, *Rāmāyaṇa Destanı*, s. 59.

⁸⁸ M. Winternitz, *a.g.e.*, s. 17.

Dhola Destanı: Dhola Destanı 50 bölümden oluşan Kuzey Hindistan'daki Navargarh Krallığı ile ilgilidir. Destan genellikle Hint bayramlarında anlatılmaktadır⁸⁹.

Candainī Destanı: Candainī Destanı'nda Āri kültürüne rastlanmaktadır. Nitekim Orta Hindistan'a özgü olan bu destanda sığır çobanı anlamına gelen Raut halkından bahsedilmektedir⁹⁰.

Yukarıda bahsi geçen tüm bu eserlerin Eskiçağ Hint coğrafyasında yaşamış insanların hakkında özellikle dini ve sosyokültürel açıdan çok değerli veriler edinmeyi sağladıkları su götürmez bir gerçektir. Ancak bu verilerin büyük bir titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere mitolojik ve destansı bilgileri barındıran bu eserlerin tümünde neredeyse hiçbir şekilde sistematik bir tarihleme yapılmamıştır.

İşte bu noktada Hindistan'ı ziyaret eden yabancı gezgin ve hacılar ile birlikte bölgeye yapılan seferler neticesinde tutulan kayıtlar devreye girmektedir. Gerçekten de birbirinden farklı zamanlarda Hindistan'a gelen birçok sivil ve asker kökenli isimlerin burada buldukları zaman diliminde yine kendilerinin kayıt altına aldıkları birtakım notlar ve kayıtlar bulunmaktadır. Bunların başında Megasthenes, Plinius, Ptolemaios, Fa-Hien, Hiuen Tsang, (Xuan Zang), Í-tsing (Í-ching) vb. kişiler gelmektedir⁹¹. Öyle ki, Hintli olmayıp, fakat tuttıkları kayıtlar açısından önemli bir yere sahip olan bu kişiler Hint coğrafyasına geldikleri yılları, coğrafya konusundaki detayları, bazı kabilelerin isimleri ve yaşadıkları bölgeler hakkında önemli notlar tutmuşlardır. Bu yabancı kişiler tarafından tutulan notlar yazıldığı devirlerden itibaren Hint Eskiçağ Tarihi'ni bir nebze olsun kronolojik bir sistem çerçevesine oturtmada önemli rol oynamıştır. Hatta bu kayıtlarda Hindistan krallıkları ile komşu devletler arasındaki siyasi ilişkiler hakkında birtakım veriler de bulunmaktadır.

1.2.2.3. Yabancı Kaynaklar

Dareios Yazıtları: Yabancı kaynaklarda Hindistan hakkındaki ilk bilgiler Dareios'un yazıtlarında geçmektedir. Bu yazıtlar MÖ 6. yy'ın son çeyreğinde

⁸⁹ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 44-45.

⁹⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 31.

⁹¹ B. Patra, *a.g.m.*, p. 40.

yazılmıştır⁹². Kyros'tan sonra tahta geçen Pers kralı Dareios (MÖ 522-486) Nakşi-Rüstem'de bulunan iki farklı yazıtta MÖ 518 yılında Pencap Bölgesi'nin büyük bölümünü işgal ettiği yazmaktadır⁹³.

Fa-Hien: Buddhizm'in kutsal toprakları sayılan Hindistan, Çin'den gelen hacıların yoğun ilgisi altında kalmıştır. Bu hacıların en eskilerinden olan Fa-Hien, manastır disiplini ve Buddhist inancı üzerine derlenmiş kitapları elde etmek amacıyla Hindistan yolculuğuna çıkmıştır. Fa-Hien'in tuttuğu kayıtlar, başta Hint coğrafyası ve geçiş güzergâhları ile uğradığı yerlerin sosyal yapısı hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Nitekim Fa-Hien, Çin'den ayrıldıktan sonra Taklamakan (Gobi) Çölü'nün güneyinden Sha-chow ve Lopnor üzerinden Hotan'a giden yolu kullanmıştır. Pamir Dağları'nı aşarak Swat, Taxila ve Peşaver'e gitmiştir. En son olarak Hindistan'ın Pātaliputra ve Bengal Körfezi kıyılarındaki Tamralipta'ya kadar gelerek Gupta İmparatorluğu sınırları içerisinde birkaç yıl zaman geçirerek Buddhizm öğretileri hakkında eğitim almıştır. Fa-Hien, Çin'e dönüş yolculuğunu ise buradan deniz yolu ile yapmıştır⁹⁴.

Samudragupta'dan sonra başa geçen II. Çandragupta (MS 375-415) Dönemi'nde Hindistan'ı ziyaret eden Çinli Buddhist hacı Fa-Hien, MS 339 yılında Hindistan'a gelerek burada bir süre kalmıştır⁹⁵. Ancak her nedense bıraktığı eserlerde Gupta hükümdarlarından bahsetmeyip bu dönemdeki Ganj eyaletlerinin ekolojik yönlerinden söz etmiştir. Fa-Hien ayrıca Gupta yönetimi altında bulunan Ganj düzlüklerinden bahsederken “*Orta Krallık*” veya “*Orta Hindistan*” isimlerini kullanmıştır⁹⁶. Gerek Fa-Hien'in vermiş olduğu bilgiler gerekse diğer kaynakların ışığında elde edilen verilerden yola çıkarak neredeyse tüm Hint krallarının halkın yarar ve refahı adına su ve orman yönetimi için somut adımlar atmış olduğu öğrenilmektedir. Nitekim Hint kralları bu adımları ağaç dikerek veya doğayı korumak adına kanunlar ortaya koyarak göstermişlerdir. Hatta bu kanunlar din olgusu üzerinde insanlara benimsetilirken, kanunlara uymayanlara ise belli maddi cezalar verilmiştir⁹⁷.

⁹² K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 17.

⁹³ Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 65.

⁹⁴ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 153.

⁹⁵ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 18.

⁹⁶ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 153-154.

⁹⁷ M. M. Çeliktaş *Gupta Tarihi ve Kültürü* s. 47-48.; B. Patra, *a.g.m.*, p. 50.

Hüen-Tsang: Buddhizm inancının Çinli hacılar tarafından Çine yayılması ile birlikte Hindistan'ı ziyaret eden hacıların sayısında artış yaşanmıştır. Çin'den gelen hacıların yazmış oldukları hatıratların bazıları Hindistan'ın tarihi, coğrafyası ve buna bağlı olarak geçiş güzergâhları açısından oldukça önemli bilgiler içermektedir. Bu hacılara MS 645 yılına kadar Hindistan'da yaşayan Hüen-Tsang⁹⁸ örnek olarak verilebilir. Çinli bir Bey'in oğlu olan Hüen-Tsang 29 yaşında seyahatlerine başladığında bile Buddhist bir bilge olarak görülmüştür. Hindistan'daki kutsal kitaplara erişmek isteyen bu hacı, Batı Çin'den hareket ederek Issık Gölü, Taşkent, Semerkant ve oradan da Gandhara Krallığı'na gelmiştir. Hint coğrafyasında kaldığı sürece gözlemlerini kayıt altına almıştır. Çin'e döndüğünde içerik açısından çok zengin bir el yazması, resim ve kalıntı koleksiyonunu ülkesine getirmiştir. Bazı tarihçiler onun Hindistan tarihi için çok şey yaptığını söylemektedirler. Gerçekten de Çinli hacılar çeşitli dönemlerde dini eğitim almak üzere Hindistan'a gelerek burada geçirdikleri süreç içerisinde birçok kayıt tutarak Hindistan Tarihi'ne katkıda bulunmuşlardır⁹⁹.

Su-Ma-Çien: Hindistan hakkında bilgi veren diğer bir yabancı kaynak ise Su-Ma-Çien adındaki Çinli tarihçinin bıraktığı eserdir. Kaynaklara göre Su-Ma-Çien eserini MS 100 yıllarında tamamlamıştır¹⁰⁰.

Magasthenes: Büyük İskender ile birlikte Hindistan'a gelen bazı subay ve tarihçiler burada birtakım hatıratlar yazmışlardır. Bunların en önemlisi MÖ 3. yy'a tarihlenen Magasthenes'in hatıralarıdır. Megasthenes, *İndica/İndika* olarak bilinen ve şu anda mevcut olan bir eser kaleme almıştır¹⁰¹. Eserinde Hindistan'daki dönemin en güçlü devleti olan Mauryalar hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Megasthenes'in verdiği bilgilerden en önemlileri Maurya Devleti'nin yönetimi¹⁰², sosyal yapısı¹⁰³, tarımsal faaliyetleri ve ordu düzeni ile ilgili olanlarıdır. Nitekim Megasthenes

⁹⁸ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 18.

⁹⁹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 168-169.

¹⁰⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 18.

¹⁰¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 17.

¹⁰² Lallanji Gopal, "Ownership of Agricultural Land in Ancient India", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 4, No. 3 (Dec., 1961), p. 259.

¹⁰³ Ronald M. Smith, "Power in Ancient India: 1. Chronology and Economics", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 38, No. 3/4 (July-October 1957), p. 210.

Çandragupta'nın (MÖ 321-297) çok sayıda fil ve savaş arabasının yanında 600.000 yaya ve 30.000 atlı birliğe sahip olduğundan da bahsetmektedir¹⁰⁴.

Ktesias: MÖ 5. yy'ın ortalarında Anadolu'nun Knidos (Muğla/Datça) şehrinde doğmuş olan Ktesias'ın bir doktor olduğu söylenmektedir. MÖ 416 yılında İran'a giderek MÖ 398/397 yılına kadar İran sarayında II. Dareios ve Artaxerxes¹⁰⁵ için hekimlik ve küçük çaplı mahkeme görevleri icra etmiştir. Bu süre zarfında kaleme aldığı eserinde Kuzey Hindistan'ın bazı bölgelerinin konumları ve bu bölgelerde yaşayan kabilelerden bahsetmektedir. Ktesias'a göre, Hindistan çok geniş bir alana ve kalabalık bir nüfusa sahiptir. Ayrıca burada yaşayan yerlilerin sağlıklı ve uzun ömürlü olduklarından belirtmektedir. Ancak Ktesias'ın Hindistan'a gitmediği ve yazdıklarının duyumlardan ibaret olduğu konusunda da rivayetler bulunduğundan bu eser dikkatli bir şekilde incelenmelidir¹⁰⁶.

Herodotos: Herodotos'un, bir Karia kenti olan Halikarnassos'ta MÖ 490 yıllarında dünyaya geldiği ve MÖ 425 yılında öldüğü kabul edilmektedir¹⁰⁷. Yaşadığı dönem itibariyle *Historia* adlı eserini MÖ 5. yy'da meydana getirmiştir. Birçok coğrafi bölge ve toplum hakkında bilgi veren Herodotos, eserinde konu ile ilgili olarak Hindistan ile İran coğrafyasının siyasi ilişkilerinin yanı sıra Hint yerel kabileleri ve bu kabilelerin sosyal durumları hakkında çeşitli bilgileri kayıt altına almıştır. Ayrıca Herodotos, *Historia*'sında Dareios'un Hindistan'ı egemenliği altına aldığını söylemektedir. Hatta Herodotos'un kayıt altına aldığı bilgiler arasında Hindistan, belli bir dönemde Perslerin 20. Satraplığı olduğu yer almaktadır. Tüm bunların yanında Herodotos, Dareios'un bu coğrafyaya MÖ 517'de deniz seferi düzenlediğinden de bahsetmektedir¹⁰⁸.

Eskiçağ Hindistan Tarihi hakkında bilgi veren yazılı kaynaklar incelendiğinde yerli kaynakların daha çok sosyal yapı ve din temelli içerikler barındırdığı görülürken, yabancı kaynaklar ise siyasi bir portre çizmektedir. Öyle ki yabancı kaynaklarda verilen

¹⁰⁴ K. M. Shembavnekar, "The population of Ancient India", (500 B. C. to 100 A. D.), *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 33, No. 1/4 (1952), p. 84.

¹⁰⁵ L. D. Barnett, "Commercial and Political Connexions of Ancient India with the West", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. 1, No. 1 (1917), p. 102.

¹⁰⁶ Ctesias, *On India*, (Translation: Andrew Nichols), Bristol Classical Press, London, 2011, s. 13-21, 40-47, 127.

¹⁰⁷ Herodotos, *Tarih*, (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. VII-XIV.

¹⁰⁸ Herodotos, *IV*, 44.

bilgiler ve olayların tarihlenmesi sayesinde MÖ 6. yy'dan itibaren Hindistan'ın tarihi olaylarının yavaş yavaş bir kronolojisinin oluşmaya başladığını söylemek mümkündür.

1.3. Hindistan'ın Tarihi Coğrafyası ve Çevresel Özellikleri

Hindistan'ın ilk tarihi coğrafya çalışmalarının çoğu eski yazılı kaynaklarda bahsedilen nehirler, dağlar, yerleşim yerleri, bölgeler ve ülkelerin konumlarını bulmak veya onları tanımlamak amacı gütmüştür. Fakat tarihi coğrafya çalışmaları daha sonra başta tarihi, kültürel ve çevresel coğrafya olmak üzere birçok alanda sistematik bir tarihsel çalışmanın başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda insanların birbiriyle ilişkileri, coğrafyaya dağılımları, her türlü sosyal ve siyasal faaliyetleri, kültürel yapıları ve gelişimlerini anlamak için tarih bilimi ile coğrafya biliminin birlikte ortaya koyduğu verilerin değerlendirilmesi, geçmiş dönemlerdeki toplumların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim tarih boyunca coğrafyanın toplum üzerindeki etkisi hiç azımsanamayacak kadar güçlü ve belirleyici olduğu araştırmacıların malumudur. Öyle ki, iklim ile coğrafi şartların uygunluğu beraberinde tarımı getirmiş ve yerleşik hayatın başlangıcını tetiklemiştir. Yerleşik hayatın başlamasıyla doğru orantılı olarak artan ihtiyaçların karşılanması için yeni icatlar gerçekleştirilmiştir. Eldeki şartları değerlendirerek bu icatları gerçekleştiren medeniyetler, diğer coğrafyalardaki topluluklara karşı bariz üstünlük sağlamışlardır. Örneğin; su ile toprağı buluşturarak tarımsal faaliyetlerde bulunan medeniyetlerin şehirleri oluşturdukları, yazıyı icat eden toplumların bilim ve edebiyat alanında ilerledikleri veya maden cevherlerini işleyerek silah yapan toplumların ise düşmanlarına karşı üstünlük sağladıkları görülmektedir¹⁰⁹.

Öte yandan tarih boyunca insanoğlu kıtlık ve savaş gibi farklı sebeplerden ötürü kendilerinin ve ailelerinin yaşamını idame ettirebilmek için başka coğrafyalara intikal etmiştir. Bu intikaller sırasında coğrafyanın ona sunduğu uygun geçiş güzergâhlarını kullanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, coğrafya; insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar tükettiği gıdada, dini inancında, kültüründe, sosyal yaşantısında vb. daha birçok alanda etkili olmuş ve olmaya devam etmektedir. Hatta bu etkiyi azaltmak isteyen insanoğlunun bazen coğrafya ve iklime karşı amansız bir mücadeleye girişmesine neden olmuştur. Ancak bu mücadeleyi kısa vadede insanoğlu kazansa da uzun vadede coğrafya ve iklimin insanoğluna üstünlük sağlamıştır. İşte bu noktada

¹⁰⁹ Jared Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik*, (Çev: Ülker Ğnce), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2013, s. 14.

geçmişten günümüze merkezinde insan olan tarih araştırmalarında coğrafi ve iklimsel faktörleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Tarih bilimi incelemelerinde insan faktöründen sonra büyük öneme sahip iki ana olgu bulunmaktadır. Bunları zaman ve mekân başlıkları adı altında incelemek mümkündür¹¹⁰. Zaman (tarih) faktörü ile olayların meydana geldiği tarihler saptanmaktadır. Fakat modern zamanlardan geriye doğru gidildiğinde olaylar hakkında net bir tarih vermek zorlaşmaktadır. Bu zorluklar daha çok Eskiçağ Tarihi alanında kendini göstermektedir. Söz konusu durum ile tarihi devirlere girmemiş toplumları konu alan araştırmalar da sıkça karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla araştırmaya konu olan toplum ve üzerinde yaşadıkları mekân hakkında rakamsal değerler açısından tahmini bir tarih verilmektedir. Dahası, tarihsel değerler verilirken, *yaklaşık olarak, aşağı yukarı, yüzyılın ilk çeyreği, filan asırda* gibi ifadelerin yanında yer yer bin yıllık tahmini değerler bile kullanılmaktadır. Bahsi geçen durumlar Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi incelendiğinde de sıklıkla görülmektedir. Bu durumların sebeplerinin başında Hint coğrafyasında yaşamış olan toplumların çağdaşı oldukları toplumlara oranla henüz yazı ile geç tanışmış veya yazıyı etkili bir biçimde kullanamamış olmaları gelmektedir. Bununla birlikte yazılı devirlere girildikten sonra bile kullandıkları yazı araç ve gereçlerinin coğrafya-iklim ilişkisiyle bağlantılı olarak yazılı kaynakların yüzyıllar boyu iyi korunamaması da örnek olarak verilebilir. Hatta Hindistan'ın kadim toplumları yazılı kayıtların tutulmaya başlanmasından sonra bile olayları kronolojik bir nizam içinde yazmak yerine ağırlıklı olarak dini nedenlerden dolayı onları bir bütün olarak sosyokültürel açıdan ele almışlardır. Dolayısıyla ele geçirilen ve transkripti yapılarak insanoğlunun hizmetine sunulan Eskiçağ Hint belgelerinde rakamsal tarihi değerleri görmek oldukça zordur. Bu durum Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi alanında araştırma yürüten uzmanların çalışmalarında birtakım güçlüklerle karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Buna rağmen araştırmalara ışık tutacak farklı enstrümanlar sayesinde bu sıkıntı bir nebze de olsa giderilebilmektedir. Bu enstrümanlara, yazıyı etkili bir şekilde kullanan Hint Medeniyeti ile çağdaş olan toplumların, Hindistan coğrafyasında yaşayan toplumlar ile savaşlar, siyasi ilişkiler, ticari faaliyetler veya bunların dışındaki farklı amaçlarla iletişime geçmeleri sırasında oluşturulan kayıtları örnek olarak vermek mümkündür.

¹¹⁰ Fernand Braudel, *Akdeniz Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 15-137.

Öte yandan tarihin öteki ögesi olarak kabul edilen “mekân” yani coğrafya bilimsel araştırmalarda uzmanların vazgeçilmez bir unsurudur. Gerçekten coğrafya bir araştırmacıya oldukça iyi veriler sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışılan coğrafyanın bizatihi görülmesinde büyük yararlar bulunmaktadır. Üzerine araştırma yapılan bir toplumun veya medeniyetin yaşamını idame ettirdiği bölgelerin eski isimleri, konumu, iklimi, bitki örtüsü, toprağın verimi, su kaynakları, çevresinde bulunan dağlar, ulaşım güzergâhları ve komşu devletler gibi birçok etken tarih bilimini icra eden uzmanına önemli bilgiler sağlamaktadır. Dolayısıyla Eskiçağ’da Hindistan alt kıtası üzerinde yaşayan insan topluluklarının yaşamının hemen her alanında “mekân”, yani coğrafya çok net bir şekilde kendini göstermektedir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde tarihi coğrafya biliminin bir amacı da insanların doğal çevreden nasıl etkilendiklerine dair bilgilerini derinleştirmektir. Dolayısıyla çevre tarihçileri öncelikle insanların doğa ile ilişkilerini tarihsel metodolojiye dayandırır ve bazen kendi alanlarının dışındaki uzmanların fikir ve çalışmalarından yararlanırlar. Fakat ilkin çalışılan coğrafyanın ve bu coğrafyada yaşayan toplumların yazılı kaynaklarında geçen bilgilerin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim, Eski Hint yazılı kaynakları çevrenin farklı yönlerine dair muazzam bilgiler barındırmaktadır. Bu yazılı belgelerden olan Vedik, Puranik, Jainist ve Buddhist kaynakları yüzyıllar önce ekolojik uyum ilkelerini oluşturmuşlardır. Bunlara ek olarak yukarıda adı geçen ve farklı dönemlerde Hint coğrafyasını ziyaret eden yabancı gezginler de bıraktıkları yazılı eserlerinde çevrenin çeşitli yönlerine atıfta bulunmuşlardır. Tüm bu vesikalardan yola çıkarak Hint kültürünün çeşitlilik açısından oldukça zengin bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen çeşitlilik Hindistan’ın erken dönemlerinden başlayarak kültür, din, sosyal yapı, gelenek-görenek, dil, folklorik yapı ve beslenme alışkanlıklarının yanında iklim, çevre, flora ve fauna açısından da ele alınmaktadır¹¹¹. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu etkenler Hindistan’ın geniş coğrafyası ile bağlantılı olarak değişim göstermektedir. Bu nedenle son derece geniş bir yüzölçümüne sahip olan Hindistan’ın farklı bölgeler halinde incelenmesi daha sağlıklı bir sonuca ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Hindistan, fiziksel olarak Himalaya Bölgesi, Ganj Alüvyal Kuzey Ovası, Dekkan Platosu, güneydoğu ve güneybatı kıyı ovaları gibi beş bölgeye ayrılarak

¹¹¹ B. Patra, a.g.m., p. 39.

incelenmektedir. Zira bu bölgeler kendine özgü coğrafi yapı, iklim, fauna ve flora sahiptirler. Nitekim bölgelerin kendine has özelliklere sahip olmasında yükseltelerin büyük etkisi bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Himalaya dağ silsilesi Hindistan açısından birçok öneme sahiptir. Bu konuda K. M. Panikkar, Himalayalar'ın doğal bir koruma duvarı olduğuna işaret ederek "*Himalayalar Hint Medeniyeti'nin ve toplumsal yapısının sürekliliğini ilk zamanlardan günümüze kadar koruyan bir duvardır.*"¹¹² demektedir. Himalayalar'ın dışında Hint coğrafyasında kitle hareketlerini ve iklimsel yapıyı etkileyen bir dağ silsilesi daha bulunmaktadır. Pāriyātra da denilen bu dağ silsilesine modern zamanlarda Vindhya Dağları adı verilmektedir¹¹³. Vindhya Dağları, Hindistan'ın kuzey kesimini güney bölgesinden bıçak gibi kesen bir özelliğe sahiptir. Öyle ki, Vindhya Dağları erken dönemlerde Güney Hindistan'a göç olaylarını zorlaştırarak bu bölgelerin uzun süre işgalini engellemiştir. Bu engel başta kültürel olmak üzere birçok alanda bölgeler arası etkileşimin de önüne set çekmiştir. Öte yandan dağların iklim üzerindeki etkisi bölgedeki insan topluluklarının faaliyetleri üzerinde de etkili olmuştur. Buna benzer şekilde Güney Hindistan'ın batı ve doğu kesimlerinde bulunan Gat Dağları, okyanusun etkisiyle oluşan nemli havanın iç kesimlere girmesini engelleyerek bu bölgelerin kuzeye oranla daha kurak bir yapıya bürünmesine sebebiyet vermiştir¹¹⁴.

Bunun aksine Himalayalar üzerindeki yoğun kar kütleleri, nehirlerin sürekli akmasını sağlayacak kaynakların oluşmasına ve özellikle Hindistan'ın kuzeyinin sulak ve verimli ovalara sahip olmasına zemin hazırlamıştır. Bununla bağlantılı olarak büyük kar kütleleriyle beslenen nehirlerin, geniş su yolları ve verimli ovaları çok eski zamanlardan beri kalabalık insan kitlelerini bu bölgelere çekmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim verimli ovalar ve dağların coğrafi dağılımının vermiş olduğu geçiş kolaylığı sebebiyle Hindistan'ın kuzeybatısı istilacılar için kolayca erişilebilen açık bir alan oluşturmuştur. Kuzey Hindistan'daki yaşamaya elverişli münbit topraklar bahsi edilen istilacılara oldukça büyük avantajlar sağlamıştır. Coğrafya ve iklimin sağlamış olduğu bu avantajlar bölgeye gelen yabancılar tarafından krallıkların veya devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Güney Hindistan için bunu söylemek oldukça zordur. Hakikaten de Hindistan'ın güney kesimi konumu itibarıyla dünyanın geri

¹¹² K. M. Panikkar, *A Survey of Indian History*, Asian Publishing House, Bombay 1997, p. 2.; B. Patra, a.g.m., p. 40.

¹¹³ M. Cross, *Aśvaghoṣa's Gold*, Translations of Buddhacarita and Saundarananda, England 2015, Saundarananda of Aśvaghoṣa, II, 62.

¹¹⁴ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 3.

kalanından izole edilmiş ve yabancılar tarafından istilalara uğramayıp yalnızca deniz üzerinden dışarıyla ticari temas halinde olmuştur. Dolayısıyla güneydeki Dekan Platosu konumu ve gelişmişliği açısından sürekli olarak ikinci sıraya itilmiştir. Bundan dolayıdır ki alt kıtanın kuzeyi sürekli farklı ırklarla etkileşim içerisine girmesinin yanında birçok alanda da gelişim göstermiştir. Bu sebeple Hindistan tarihçileri doğal olarak dikkatini öncelikle kuzeye yöneltmektedirler.

Bu bağlamda insanoğlu hemen her yerde suyun değerini anlamış ve nehir kıyısındaki yerleşimlerini geliştirmiştir. Nitekim nehirler, içme, yemek pişirme, temizlik, evcil hayvan yetiştirme, sulama, ulaşım ve ticaret ortamı için gerekli olan kesintisiz su kaynaklarıdır. Gerçekten de Sindhu (İndus), Ganj (Ganga), Yamuna, Brahmaputra, Mahanadi, Narmada, Tapti, Godavari, Krishna, Kaveri vb. nehirler Hint Medeniyeti'nin ve kültürünün gelişimi ve refahı için önemli rol oynamışlardır. Örneğin; kaynağını Himalayalar'dan alan nehirler yapısı itibariyle çoğunlukla mevsimsel kar yağışlarına bağımlıdır ve doğası gereği süreklilik arz etmektedir. Fakat Güney Hindistan'da bu durum tamamen Muson yağmurlarına bağlı olduğu için bazı nehirler kurak geçen mevsimlerde kurumaktadırlar¹¹⁵. Bu kurumaların çoğunlukla mevsimsel sebeplerden meydana geldiği bazı kaynaklara da yansımıştır. Bahse konu olan kaynaklarda Eskiçağ'da nehir kurduğunda veya yönünü değiştirdiğinde gemiler ve dolayısıyla geçiş ücretleri kaldırılması yönünde talimatlar mevcuttur.¹¹⁶

Hindistan'ın kuzeyinin, güneyine oranla yaşam için çok daha elverişli olması nüfus yoğunluğunun burada oluşmasına zemin hazırlamış ve bu yoğunluk beraberinde kentleşmeyi getirmiştir. Nitekim yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen kanıtlar bu bilgileri destekler niteliktedir. Hindistan'ın çevre tarihine ilişkin kanıtlar, bu coğrafyanın ilk medeniyeti olarak kabul edilen Protohistorik Harappa Kültürü'ne veya İndus Vadisi Medeniyeti'ne (MÖ 3. bin yıl) kadar geri götürülmektedir¹¹⁷.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki Hint Medeniyeti'nin oluşmasında Hindistan'ın dünya üzerindeki konumu ve buna bağlı olarak iklim özellikleri erken dönemlerden itibaren bölgeyi bir tarım ülkesi haline getirmiştir. Gerçekten de Hindistan, nehirlerin güçlü debilere sahip olması sayesinde dünyanın en fazla

¹¹⁵ B. Patra, a.g.m., p. 41.

¹¹⁶ R. M. Smith, a.g.m., p. 203.

¹¹⁷ B. Patra, a.g.m., p. 43.

sulanabilen topraklarını barındıran coğrafyalarından bir tanesidir. Bu hidrografik avantajlar Kuzey Hindistan'da kendini göstermiş ve İndus Vadisi Medeniyeti'nin oluşarak gelişimine zemin hazırlamıştır¹¹⁸. Bununla ilişkili olarak İndus Vadisi Medeniyeti tıpkı Mezopotamya'daki Sumer şehir devletleri gibi birer şehir ve kasaba etrafında gelişim göstermiştir. Ayrıca bu kentlerde evler ve binalar belli bir plana göre inşa edilmiştir. Öyle ki, bu kentlerde evlerin yanı sıra hamam, tahıl ambarları, müstahkem kaleler, kapalı drenaj sistemleri, geniş caddeler ve su temini için gelişmiş alt yapı sistemleri mevcuttur.¹¹⁹

İndus Vadisi'nde böylesine gelişmiş şehirlerin kurulması ve yerleşim alanlarının neredeyse tamamında su ve kanalizasyon sistemlerinin varlığı onların temizliğe önem verdiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Hatta bu dönemin toplumu yalnızca kendilerine ve şehirlerine önem göstermemiş aynı zamanda çevreye ve doğaya büyük saygı göstermiştir. Kaynaklara göre Eskiçağ Hint toplumu doğanın farklı nesnelere ve bu nesnelere tezahürlerine büyük bir bağlılık ve samimiyet duymuştur. Dahası coğrafyanın ilk yerlileri, doğa ile ortak bir yaşam içerisinde yaşamış ve doğal bir yasa olan *Rta*'ya¹²⁰ itaat içinde olmuşlardır. Ayrıca Tulsi (kutsal bir fesleğen bitkisi), neem, pipal (ashvattha), banyan, sal ve muz ağaçlarına hem dini bir değer yüklemişler hem de tıbbi değerinden dolayı tapınmışlardır. Bunun yanında bu insanlar ağaçlara aynı zamanda doğurganlık misyonu yükleyerek onları simgeleştirmişlerdir. Bazı uzmanlara göre, Hindistan'da ağaca tapınma ve ona kutsiyet atfetme Vedik Dönem'e kadar en yaygın din olarak varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle Hint toplumunun bitkileri tanrıların bir parçası olarak düşündükleri ve bu düşüncüyü ekolojik dengenin korunması için kullandıkları iddia edilmektedir. Eskiçağ'da Hintliler bitkilerle birlikte bu kutsiyeti dağlara, toprağa, suya, nehirlere ve hatta hayvanlara bile vermişlerdir. Örneğin, Ganj (Ganga) Nehri, çok eski zamanlardan beri Hindistan'ın en kutsal nehri olarak kabul edilmekle birlikte merkezi Himalayalar'da olan Kailash Tepesi, Hindu inancının en önemli tanrılarının biri olan Śiva'nın yaşadığı yer olarak kabul edilmektedir¹²¹.

¹¹⁸ R. K. Mookerji, *The Fundamental Unity of India*, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay 1954, p. 120.

¹¹⁹ B. Patra, a.g.m., p. 43.

¹²⁰ Hint düşüncesinin ayırıcı özelliklerinden olan Karma Yasası ve Dharma'nın kendisinden türediği kozmik düzene verilen isimdir. Rta, ilk zamanlarda mevsimlerin birbiri ardına gelmesi ya da ürünlerin hasat edilmesi gibi doğal olaylar düzenini ifade etmiştir. Ancak çok geçmeden yalnızca kozmik düzeni değil aynı zamanda ahlaki düzen anlamını da ifade etmeye başlamıştır. (bkz. D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 20.)

¹²¹ B. Patra, a.g.m., p.41.

Diğer taraftan İndus Vadisi Medeniyeti'nin tarih sahnesinden silinmesi ile bölgedeki kentleşme yerini ufak köy ve kasabalara bırakmış ve bu durum MÖ 6. yy'a kadar devam etmiştir. Kaynaklara göre bu tarihten itibaren Kuzey Hindistan'ın farklı bölgelerinde çevresel faktörlerle yakından bağlantılı olan 16 Mahācanapada'nın (feodal derebeylikler) gelişimi görülmektedir. Bunlardan Kamboca ve Gandhara, İndus Nehri'nin kuzeyinde, Kuru, Pañçala, Koşala, Malla, Vrijji, Añga, Magadha ve Kashi, Himalayalar'ın eteklerindeki nehir boyunca dizilmiştir. Ayrıca Shurasena, Vatsa, Matsya, Avanti ve Chetiya, Orta Hindistan'da yer alırken, Assaka'nın ise, Güney Hindistan'da olduğu bilinmektedir¹²². Bu 16 devletin başkentleri ise stratejik açıdan önem taşıyan nehir kıyılarına ya da dağların eteklerine kurulmuştur. 16 krallığın bulunduğu coğrafya harita üzerinde incelendiğinde bu durumun iki önemli nedeninin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi; su kaynakları ve onunla bağlantılı olarak tarım arazileri ikincisi ise; doğal koruma sağlayan dağlar ve nehirlerden faydalanmak arzusu olarak görülmektedir.

Nehirler ve dağlar adı geçen krallıkların kendi aralarındaki doğal sınırlarını oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda ilgili devletlerin birbirlerine saldırmalarına karşı koruma görevini de üstlenmiştir. Bu durum elverişli doğal kaynaklar, yeterli insan gücü ve yetenekli bir lider ile birleşince bazı krallıkların diğerlerine karşı üstünlük sağlamasına olanak sağlamıştır. Hakikaten de uygun koşulların oluşmasıyla birlikte 16 Mahācanapada'dan biri olan Magadha Krallığı MÖ 6. yy'da güçlü bir devlet kurmayı başarmıştır. Magadha Krallığı'nın üstünlüğü aynı zamanda teknolojik gelişme ile de ilişkilendirilebilir. Nitekim bu dönemde Magadha Krallığı'nın kitlesel olarak demir kullanımına geçmesiyle diğer krallıklar arasındaki üstünlük farkı oldukça açılmıştır. MÖ 6. yy'da Magadha Krallığı'nın ön plana çıkmasıyla eş zamanlı olarak nehir kenarlarında Hindistan'ın ikinci kentleşme aşaması başlamıştır. Böylece Ganj medeniyetinin yeni kültürü, MÖ 1. binyılda havzanın diğer tarafında büyümüş ve olgunlaşmıştır. Teknolojik olarak yeni kentleşme demire, atın yaygın şekilde evcilleştirilmesine, saban tarımının yaygınlaşmasına ve önceki döneme göre çok daha karmaşık ve gelişmiş bir piyasa ekonomisini doğurmuştur. Bu dönemde Shravasti, Champa, Racagriha, Saketa, Kaushambi, Banaras, Kushinara ve Taxila şehirleri gelişen merkezlerin en önemlileridir. Kasaba ve şehirlerin gelişimi kuvvetle muhtemeldir ki, Ganj Ovası'nda yeni bir tarım ekonomisinin oluşması ile eş zamanlı olarak meydana

¹²² C. Davies, *a.g.e.*, p. 6.

gelmiştir. Eskiçağ Hint kaynaklarında verimli tarım arazilerine sahip olan bu bölgelerde tarlaların bir yılda iki veya üç kez sürüldüğü ve üzerlerinde yetiştirilen ekinlere göre sınıflandırıldığına dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca ilk Buddhist metnlerinin sulama bilgisine yer vererek tarım arazilerini en iyi, orta ve düşük kalite olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırmaları tarım ekonomisinin oldukça geliştiğini desteklemektedir¹²³.

İndus Vadisi Medeniyeti'nde olduğu gibi MÖ 6. yy'da arazilerin özellikleri dışında bu araziler üzerinde yaşayan bitki ve hayvanlara karşı bir duyarlılıktan bahsedilmekle birlikte bu duyarlılığın Cainizm ve Buddhizm inançlarının özünde bulunduğu da ifade edilmektedir. Gerçekten her iki inancın felsefesi de doğaya karşı nazik ve saldırgan olmayan bir tavır sergileyerek kaynakların ihtiyatlı kullanımının savunduğu görülmektedir. Burada özellikle Cainizm'in *ahimsa*¹²⁴ ilkesinin sadece insanlara karşı değil, aynı zamanda hayvanlar ve bitkileri de içine alacak şekilde tüm canlılara uygulandığı tespit edilmektedir. Buna paralel olarak Buddhizm'in kurucusu olan Manu da kendi adını taşıyan kanunnamesinde doğaya verilen zararlar, hayvanları öldürme ve onlara yapılan zulme karşı tedbirler almıştır¹²⁵. Ayrıca, eski öyküler ve efsanelerin anlatıldığı *Purāṇalar*'da çevre, flora ve fauna hakkında birtakım bilgilere yer verilmiştir. Burada ağaç dikme, kuyu ve göletler açma¹²⁶ gibi eylemler hayırlı işler olarak görülmekle birlikte tanrı Agni'nin göletlerin kirletilmesi durumunda bu suçu işleyenlere ölüm cezası vermiş olduğu da vurgulanmaktadır¹²⁷.

Eski yazılı kaynaklardan öğrenildiğine göre MÖ 4. yy'da Mauryalar'ın da (MÖ 321-185/4)¹²⁸ Çandragupta'dan itibaren çevreye önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu önemi Çandragupta'nın akıl hocası olan Kautilya'nın devlet ve zanaat üzerine yazdığı *Arthaśāstra* isimli eserinde çevre ile ilgili yasalarda görmek mümkündür¹²⁹. Bunun haricinde eserde göllerin, koruların ve bahçelerin korunmasına dair birçok konuya değinilmiştir. Maurya İmparatorluğu'nun diğer önemli bir kralı olan Aşoka ise Kalinga

¹²³ Romila Thapar, *Ancient Indian Social History Some Interpretations*, New Delhi-April 1978, p. 38.; B. Patra, a.g.m., p. 47-49.

¹²⁴ Ahimsa; Şiddetsizlik ve zarar vermemek anlamına gelmektedir. Cain felsefesinin önemli öğretilerinden bir tanesidir. Bu düşünceye göre; bitki ve hayvanları öldürmeyerek veya yok etmeyerek ekolojik dengenin korunmasına katkıda bulunmak gerekmektedir. (B. Patra, a.g.m., p. 47.)

¹²⁵ *The Laws of Manu*, VIII, 285-287/XI, 145.

¹²⁶ *The Puranas*, A compact, English-only version of the Major 18 Puranas in one document, (overview of 18 Upa-Puranas, and 28 additional Puranas-TBD), Compiled by the Dharmic Scriptures Team, Issue 1, Draft 1, October 3-2002, Shiva Maha Purana, p. 5.5.5.

¹²⁷ B. Patra, a.g.m., p. 65.

¹²⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 25.

¹²⁹ Kautilya, *Arthashastra*, III.

Savaşı'ndan (MÖ 261) sonra şiddeti bırakarak inzivaya çekilmiş ve hayvan katliamını yasaklayan bir ferman düzenlemiştir. Öte yandan hayvan, bitki ve ağaç tasvirlerinin Maurya İmparatorluğu sonrasında Hint sanatında yoğun bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır¹³⁰.

Ayrıca MS 335-380 yılları arasında hüküm süren Gupta Kralı I. Samudragupta'nın Allahabad'daki sütun yazıtında Orta Hindistan'daki orman bölgelerini ele geçirdiğinden bahsedilmektedir. I. Samudragupta'dan sonra başa geçen II. Çandragupta Dönemi'nde (MS 375-415) Hindistan'ı ziyaret eden Çinli Buddhist hacı Fa-Hien, Gupta Dönemi'nin ekolojik yönlerinden söz etmektedir¹³¹. Görüldüğü üzere neredeyse tüm dönemlerde Hintli yöneticiler ve din adamları halkın yarar ve refahı adına su ve orman yönetimi için somut adımlar atmışlardır. Bu somut adımları ağaç dikerek veya doğayı korumak adına kanunlar ortaya koyarak göstermişlerdir. Hatta bu kanunlar bazen din olgusu ve bazen de belli maddi cezalar ile insanlara benimsetilmiştir.

Tüm bu gelişmeler neticesinde Hint bilim adamları ve şairleri çevreden büyük ölçüde etkilenmiş ve bu etkiyi eserlerine yansıtmışlardır. Buna II. Çandragupta Dönemi'nde yaşayan Kālidāsa'yı örnek olarak vermek gerekir. Hakikaten de Kālidāsa, *Mevsimler Geçidi* anlamına gelen *Ritusamhāra* ile *Haberci Bulut* anlamına gelen *Meghaduta* adlı eserinde mevsimleri, doğayı ve doğanın çeşitli yönlerini bulutlara yansıtmıştır¹³². Yukarıda ifade edildiği üzere Hindistan'da yaşayan hemen her toplum, tarih boyunca yaşadığı coğrafyadan mühim derecede etkilenmiş ve bu etki toplumun her kademesinde kendini göstermiştir. Kısacası çevre ve doğa, en erken dönemlerden itibaren Hint toplumu için manevi ve felsefi düşüncenin bir parçası haline gelmiştir¹³³.

1.3.1. Kabileler ve Yaşam Alanları

En erken devirlerden itibaren Hindistan alt kıtasında irili ufaklı birçok kabile yaşamıştır. Söz konusu kabileler şartların elverişliliği ölçüsünde birbirlerine üstünlük sağlamak için kıyasıya mücadele etmişlerdir. Ancak bu mücadeleler neticesinde büyük devlet veya imparatorluk seviyesine muktedir olmuş pek az devlet ortaya çıkabilmiştir.

¹³⁰ B. Patra, a.g.m., p. 50.

¹³¹ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 47-48.; B. Patra, a.g.m., p. 50.

¹³² Kālidāsa, *Ritusamhāra&Meghaduta*, (Çev. Yalçın Kayalı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

¹³³ Das Shukla, "Concern for Environment: An early Indian Perspective", *Journal of Ancient Indian History* 2003, XXI, p. 135.

Bunlarla birlikte söz konusu büyük devletlerin dışında birçok küçük devlet ve kabilelerin isimleri, yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyaların özellikleri hakkında bilgiler veren Eskiçağ Hint kaynakları bulunmaktadır. Birinci el kaynaklar olarak nitelendirilen ve modern dillere çevrilen bu kaynaklarda kabileler veya bölgeler hakkında bazen detaylı bilgiler bulunurken, bazen de bu bilgiler yalnızca isimler ile sınırlı kalmıştır. Uzmanları tarafından bu isim ve bilgiler kullanılarak birçok kabile ve bölgenin yeri büyük ölçüde doğru olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan İsimleri ve coğrafi konumları tam olarak netlik kazanmamış önemli bölgeler, nehirler, dağlar ve kabilelerin yerleri ise güncellenerek en doğru şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. İşte bu noktada eldeki bilgiler kullanılarak hem konumları kesinlik kazanan hem de belli bir coğrafi bölgede olduğu konusunda büyük oranda fikir birliğine varılmış önemli bölgelerin ve kabilelerin yaşamış olduğu konumları aşağıdaki gibidir.

Anğa: Ganj Ovası'nın doğu bölgesine verilen isimdir ve kabaca Bengal'in batı kısmına karşılık gelmektedir¹³⁴.

Aratta: Hindistan'ın kuzeybatı kesiminde, Pencap'ta bir halkın ve bu halkın yaşadığı bölgenin adıdır. Bu bölge, Brahmanizm'in kültürel alanının ve Brahminler'in sınırları dışında kalmaktadır¹³⁵.

Are: İndus Nehri'nin güney kolları çevresindeki bölge olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Pakistan sınırları içerisinde kalan Karaçi çevresindeki alan olarak bilinmektedir¹³⁶.

Avanti: Batı Madhya Pradesh'e karşılık gelen bu bölge Orta Hindistan'ın kuzeybatı yönünde yer almaktadır¹³⁷.

Bhalana: Rigveda'da Bhalanalar'ın ismi Pakthalar, Alinalar, Sivalar ve Visaninler ile birlikte geçmektedir¹³⁸. Bundan dolayıdır ki, Bhalana'nın kesin bir

¹³⁴ Irfan Habib-Faiz Habib, *The Historical Geography of India 1800-800 B.C., Proceedings of the Indian History Congress*, 1991, Vol. 52 (1991), p. 88.; *Dharmasūtras*, p. 341.

¹³⁵ *Dharmasūtras*, p. 341.

¹³⁶ *Dharmasūtras*, p. 346.

¹³⁷ *Dharmasūtras*, p. 342.

¹³⁸ *The Hymns of the Rigveda*, Translated by Ralph T. H. Griffith, 2nd edition, Kotagiri (Nilgiri) 1896, [10-064] HYMN LXIV. Visvedevas.VII, 18.7.; I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

konumlandırması olmamakla birlikte Paktha sınırları ile bitişik Bolan Geçidi içerisine yerleştirilmektedir¹³⁹.

Bharatalar: Rigveda, Bharatalar'dan sık sık bahsetmektedir. Buradan edindiğimiz bilgilere göre tanrı İndra, Vipash ve Shutudri yakınlarında bulunan Bharatalar'a yardım etmiştir¹⁴⁰. Bharata liderlerinden olan Devashravas ve Devavata'nın isimleri Sarasvati Nehri ile Apaya Bölgesi ile birlikte geçmektedir. Bununla birlikte kuzeybatıda ise, topraklarını Ravi Nehri'ne kadar genişlettikleri düşünülmektedir¹⁴¹.

Çhedî/Çedi: Rigveda'da adları geçmesine karşın,¹⁴² bölgesel konum olarak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlerleyen dönemlerde Hindistan'ın orta kesimlerinde görülmektedirler. İ. Habib ile F. Habib, Çhedileri kesin olmamakla birlikte Aşağı Chambal Bölgesi'nde bir yerde olduklarını düşünmektedirler. Ancak Çhedî hakkında verdikleri bilgiler yeterince sağlıklı olmadığından bu bölgeden bahsedilirken dikkat edilmelidir¹⁴³.

Druhyu: Druhyu Bölgesi'nin Gandhara ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir¹⁴⁴. Bunun başlıca sebebi ise Rigveda'da Druhyu isminin Anular ve Purular ile birlikte bahsedilmesinden ileri gelmektedir. Nitekim Anular ile Purular'ın Gandhara memleketiyle ilişkili olduğu bilinmektedir¹⁴⁵.

Gandhari: Rigveda'da kendilerine ait olan koyunları ile birlikte adı geçen bir kabiledir. Dolayısıyla “*Gandharilerin koyunları*”¹⁴⁶ tabiri onların çobanlık yapan bir toplum olduklarını akla getirmektedir. Gandhari kabilesinin yaşadığı coğrafyanın modern Taxila¹⁴⁷ (Trans-İndus Bölgesi dâhil) ve çevresi olduğu düşünülmektedir. Herodotos'un *Historia*'sında Kserkes ve Hellenlerin savaşında adlarından “*Gandarialılar*” olarak bahsedilse de Herodotos Gandhariler için bölgesel olarak bir

¹³⁹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁴⁰ *The Hymns of the Rigveda*, III, 23.2-4/III, 33.1-12/ VII, 8.4, p. 134,140-141,258.

¹⁴¹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

¹⁴² *The Hymns of the Rigveda*, VIII, 5.37-39.

¹⁴³ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

¹⁴⁴ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁴⁵ *The Hymns of the Rigveda*, I, 108.8/VII, 18.6,12,14.

¹⁴⁶ *The Hymns of the Rigveda*, I, 126.7.

¹⁴⁷ Eski ismi Takhashila olarak bilinen Takshila, Pakistan'ın Pencap Eyaleti'nin Ravalpindi şehrinin ve İslamabad'ın 32 km kuzeybatısında, ünlü Grand Trunk Yolu'nun hemen dışında bir kasabadır. MÖ 1000 yılları civarında kurulmuştur. Taxila'nın antik kalıntıları UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak ilan edilmiştir. (tr.wikipedia.org/wiki/taxila, 17.10.2020, s. 22:00).

konumlandırma yapmamıştır¹⁴⁸. Bunların haricinde Upanishadlar'da Gandharva memleketinden bahsedilmekte fakat bölge hakkında herhangi bir ipucu verilmemektedir¹⁴⁹.

Gaya: Bihar'daki modern Patna şehrine yakın bulunan en kutsal hac yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir¹⁵⁰.

Kalinga: Kabaca modern Orissa'ya karşılık gelmektedir¹⁵¹.

Kamboca/Kamboja: 16 Mahācanapada'nın en kuzeyindeki bölgeye konumlandırılan Kamboca'nın, Kabil Bölgesi'nde bir yerde olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Kamboca'nın, Madra ülkesi ile sınır komşusu olduğu düşünülmektedir¹⁵². Öte yandan *Purāṇalar*'da ismi geçmekle beraber konumu hakkında bilgi verilmemektedir¹⁵³. Ctesias ise eserinde Kamboca'yı, Gandharalar ile birlikte Hindistan'ın kuzeybatı bölgesine konumlandırmaktadır¹⁵⁴. İlerleyen dönemlerde bu coğrafyada yaşayan toplumun bir bakiyesinin Bengal'e göç ettikleri ve burada dağlık bölgelerde yaşadıkları düşünülmektedir. Kambocalıların kökenleri hakkında birçok görüş olmakla birlikte bu konuda henüz ortak bir fikre varılamamıştır¹⁵⁵.

Kalaka: Kalaka "Kara Orman" anlamına gelmektedir. Bu ormanın yeri belirsiz, ancak Ganj Nehri'nin doğu kesimlerinde, muhtemelen doğu Bihar'da veya batı Bengal yakınlarında bir yer olduğu tahmin edilmektedir¹⁵⁶.

Karaskara: Eski Hint edebi metinlerinde bir kişinin ve bölgenin adı olarak geçmektedir. Vindhya tepelerindeki Narmada Nehri'nin geçtiği bir vadide olduğu düşünülmektedir¹⁵⁷.

Kaşi/Kashi: Eskiçağ Hint kaynaklarında birçok yerde Kaşi/Kashi ismi geçmektedir. 16 Mahācanapada'dan biri olan Kaşi Krallığı'nın başkenti adını

¹⁴⁸ Herodotos, VII, 66.

¹⁴⁹ *Upanishadlar*, a.g.e., VI, 14. 1-2.

¹⁵⁰ *Dharmasūtras*, p. 343.

¹⁵¹ *Dharmasūtras*, p. 349.

¹⁵² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 86.

¹⁵³ *The Puranas*, "Brahma Vaivart Purana", IX,10.

¹⁵⁴ Ctesias, a.g.e., s. 127.

¹⁵⁵ Annapurna Chattopadhyaya-Annapurna Chattopadhyay, New Light on the Kambojas and Their Horse Trade in Ancient Bengal, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 64 (2003), p. 111.

¹⁵⁶ *Dharmasūtras*, p. 343.

¹⁵⁷ *Dharmasūtras*, p. 343.

Baranavati Nehri'nden alan Bārānasī'dir. Kaşi'nin başkenti modern Hindistan'ın Benares şehri olarak bilinmektedir. Eskiçağ'da Kaşi Krallığı, kuzeyde Koşala, doğuda Magadha ve batıda Vatsa krallıkları ile çevrilmiştir.¹⁵⁸

Aşvaghosha'nın Buddhaçarita adlı eserinde “*Kaşi diyarı*”¹⁵⁹ tabiri geçmekte ve diğer eseri olan Saundarananda da ise Kaşi'deki bir genelevden bahsedilmektedir. Fakat her iki kaynaktan da bölgesel bilgiye yer verilmemiştir. Bununla birlikte Şatapatha Brāhmaṇa'da bölge veya kasaba olarak ismi geçse de net bir konum bilgisi bulunmamaktadır. Öte yandan Kaşi şehrinin Buddhizm öncesi dönemlerde inşa edilmeye başlandığı ve Videha ile sınır komşusu olduğu düşünülmektedir¹⁶⁰. Diğer taraftan M. Cross¹⁶¹ ve J. Eggeling, Kaşi'nin modern Varanasi (Benares) Bölgesi olduğu üzerinde mutabık kalmışlardır¹⁶². Ayrıca, Purāṇalar'da Paundrak adında bir Kaşi kralından ve onun oğlu Sudakşin'den bahsedilmektedir¹⁶³. Son olarak, Kautilya'nın Arthaşāstra'sında en iyi kumaşların bulunduğu bölgelerden birinin de Kaşi olduğu söylenmektedir¹⁶⁴.

Praçyalar/Prachyalar: I. Habib ve F. Habib Aitareya ve Şatapatha Brāhmaṇa'ya dayanarak Praçyalar'dan doğu halkları olarak söz etmektedirler¹⁶⁵. Bunun dışında Hint kaynaklarında Praçyalar hakkında çok fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla Praçyaları, siyasi açıdan dönemin küçük ve önemsiz görülen bir kabilesi veya bölgesi olarak düşünmek yanlış olmayacaktır.

Krivi: Rigveda'da Sindhu'yu koruyanların aynı zamanda Krivi'ye yardım etmesinin gerektiğini içeren bir bilgi bulunmaktadır¹⁶⁶. Sindhu/İndus Nehri'ne yakın bir coğrafyada olduğu aşikâr olan Krivi kabilesi İndus/Sindhu ve Asikni nehirleri dolaylarında, modern Pakistan Devleti içerisindeki Yukarı İndus, Sagar ve Chanhat Doabs bölgelerinde olduğu en yaygın görüştür¹⁶⁷.

¹⁵⁸ Bimala Churn Law, *Books Relating to Ancient India*, The Punjab Oriental (Sanskrit) Series, No XII, Lahore/India 1926, s. 1-2.

¹⁵⁹ Aşvaghosha, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, XIV, 108.

¹⁶⁰ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 88.

¹⁶¹ M. Cross, *Aşvaghosha's Gold*, p. 307.

¹⁶² *The Satapatha Brahmana*, p. XLIII.

¹⁶³ *The Puranas*, “Vishnu Purana”, II, 6.

¹⁶⁴ Kautilya, *Arthashastra*, II.

¹⁶⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 88.

¹⁶⁶ *The Hymns of the Rigveda*, VIII, 20.24.

¹⁶⁷ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

Kuru: Kuru, eski bir Hint-Āri kabilesinin veya krallığının adıdır¹⁶⁸. Bhagavadgītā’da bu kabilenin Ganj Nehri ile Yamuna Nehri arasındaki bir bölgede yaşadıklarından ve Kuru isminin bir kabile reisinin adından geldiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Bhagavadgītā’da Kurular ile Pandu oğulları (Pandavalar) arasında yapılan büyük bir savaşın vuku bulduğu bilgisi mevcuttur¹⁶⁹. Bazı uzmanlara göre ise Kuru, Yamuna Nehri’nin kaynak noktasına yakın, Drishadvati ile Sarasvati (3) Nehri’nin arasındaki bölgededir¹⁷⁰. Bununla birlikte Aşvaghosha eserinde, Kuruların savaşçı bir kabile olduğuna değinmektedir¹⁷¹.

Magadha: Ganj Ovası’nda modern Bihar’ın bulunduğu bölgeye denk gelen bir yöredir. Eskiçağ’da Aşoka’nın imparatorluk merkezi, Magadha Bölgesi’nde yer almaktadır¹⁷².

Matsya: Matsya, Vedik literatürde 16 Mahācanapada Krallığı arasında geçmektedir. Orta Hindistan’da hüküm sürmüşlerdir. Öte yandan bazı uzmanlar Matsya’lıların Doğu Rajasthan Bölgesi’nde bir yerde olduğu savunmaktadır¹⁷³.

Paravatalar: Rigveda’da adları geçen Paravatalılar’ın, Sarasvati tarafından öldürüldüğü yazmaktadır¹⁷⁴. Rigveda’nın dışında Hint kutsal kitaplarından olan Pañçavimşa Brahmāṇa, Paravatalıların Yamuna Irmağı kenarlarında bir yerde olduğuna işaret etmektedir¹⁷⁵.

Paktha/Paktyika: Herodotos’un, *Historia*’sında Paktyika olarak geçmektedir. Kuzeydoğu Afganistan’da bir ülke olarak düşünülmektedir. Herodotos eserinde Paktyikalılar hakkında şu bilgilere yer vermektedir; “*Bir de Paktyika yörelerinde ve Kaspatyros kenti yakınında yaşayan Hintliler vardır; öbür Hintlilerin daha kuzeyine düşerler, yaşama biçimleri bakımından Baktrialılara yakındırlar; Hintlilerin en savaşçı*

¹⁶⁸ M. Cross, *Aśvaghōṣa’s Gold*, p. 272.

¹⁶⁹ *Bhagavad-Gita*, “Tanrının Şarkısı”, (Çev. Ömer Cemal Güngören), Yol Yayınları, İstanbul 2001, s. 15. (Çalışmada iki farklı çeviri eserden faydalanılmıştır. Bunlardan birincisi Ömer Cemal Güngören’in çevirisini yaptığı ve “*Bhagavad-Gita*”, ikincisi ise Korhan Kaya’nın çevirisini yaptığı ve “*Bhagavadgītā*” şeklinde yazılan eserlerdir. Nitekim çevirmenler eserde birbirinden farklı ve bir o kadar değerli bilgiler verdiklerinden dolayı iki eserin de kullanımı uygun görülmüştür.

¹⁷⁰ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 87.

¹⁷¹ M. Cross, *Aśvaghōṣa’s Gold*, IX, 20.

¹⁷² *Dharmasūtras*, p. 344.

¹⁷³ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

¹⁷⁴ *The Hymns of the Rigveda*, VI, 61.2.

¹⁷⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

olanları bunlardır ve altın aramak için yolculuklara çıkanlar da gene bunlardır”¹⁷⁶. Son yapılan çalışmalar neticesinde Paktha'nın, Baktria yakınlarında bir bölge olduğu ağırlık kazanmıştır. Ayrıca Dareios Dönemi'nde Scylax¹⁷⁷, İndus sınırındaki bu bölgeye gönderdiği bilinmektedir. Modern zamanda Pakistan'ın kuzeyinde ve Afganistan'ın güney sınırları içerisinde bir bölgenin isminin Paktika¹⁷⁸ olarak geçmesi, bölgenin konumlandırılmasının büyük oranda doğru yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği üzere, Pakthaların adı Rigveda'da Bhalanalar, Alinalar, Sivalar ve Visaninler ile birlikte anılmaktadır¹⁷⁹.

Purular: Rigveda'nın bir bölümünde Yadular ve Turvashalar ile birlikte bahsedilirken, başka bir bölümünde Tritsus'un düşmanları olduklarından bahsedilmektedir. Yine Rigveda'nın başka bir bölümünde “nehirlerin en güçlüsü” olarak adlandırılan Sarasvati Nehri kıyılarına yakın bir yerde yaşadıklarına¹⁸⁰ dair bilgiler mevcuttur. En belirgin krallarından biri Purukutsa ve onun oğlu *Trasadasyu*'dur¹⁸¹. Ayrıca Büyük İskender'in Hydapes Savaşı'nda yendiği Porus'un isminden yola çıkılarak Puru kabilesinin isminin buradan geldiği düşünülmektedir. Bu nedenle Puru topraklarının İndus'tan başlayarak Tuz Sıradağları üzerinden Chanhat Doab'a uzandığı varsayılmaktadır¹⁸².

Sapta Sindhavah: Rigveda'da en fazla adından bahsedilen bölgelerden biridir. Nitekim bu kitapta “*yedi nehir*”, “*yedi ırmağı serbest bıraktı*”, “*yedi akıntı*”¹⁸³ gibi ifadeler geçmektedir. Dolayısıyla Sapta Sindhavah bölgesel olarak bahsi geçen yedi ırmağın suladığı coğrafya olarak nitelendirilmektedir. Eskiçağ'da ve Ortaçağ'da “*yedi ırmak*” olarak bahsi geçen bölge ise, İndus Nehri ve onun büyük kollarının bulunduğu

¹⁷⁶ Herodotos, III, 102.

¹⁷⁷ Halikarnas'a (Bodrum) yakın Karyanda adında küçük bir adada doğmuştur. İndus Ovası'ndan Kızıldeniz'e ulaşmak oldukça zor ve zaman aldığından Dareios tarafından İndus Nehri'nin nereden denize döküldüğünü ve buradan batıya nasıl gidileceğini araştırması için görevlendirilmiş bir denizcidir. Zira o dönemde Arap denizcilerin böyle bir yoldan bahsettiği bilinmektedir. Birçok denizcinin İndus Nehri boyunca Arap Denizi'ne bu yolla gittiği bilirse de kayıtlara geçen ilk denizci Scylax'tır.

¹⁷⁸ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁷⁹ *The Hymns of the Rigveda*, VII, 18.7.

¹⁸⁰ *The Hymns of the Rigveda*, VII, 96.2/ VII, 18.13/I, 108.8

¹⁸¹ Michael Witzel, “Rgvedic history: poets, chieftains and politics”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York 1995, p. 329.

¹⁸² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁸³ *The Hymns of the Rigveda*, I, 32.12/ VIII, 24.27/VII, 96.2.

coğrafyadır¹⁸⁴. Aynı zamanda Avesta'nın¹⁸⁵ bir bölümünde “*yedi nehir*” tabiri geçmekte fakat burada Sapta Sindhavah'ın konumu hakkında bilgi verilmemektedir¹⁸⁶.

Shivalar: Rigveda'da Pakthalar; Bhalanalar, Alinalar ve Visaninler ile birlikte bir ittifak içinde anılmaktadır¹⁸⁷. Öte yandan, MÖ 326 yılında Büyük İskender ile Porus arasında gerçekleşen ve Büyük İskender'in zaferiyle sonuçlanan savaşın yapıldığı Hydapes/Jhelum ve Acesine/Chenab nehirlerine yakın bir konumda olan Sibi/Siboi Bölgesi'nde yaşayan bir kabile olduğu düşünülmektedir¹⁸⁸.

Srinjaya: Srinjaya'nın Rigvedik bir kelime olduğu tahmin edilmektedir. Srinjaya ismi iki farklı coğrafyaya mal edilmiştir. Bunlardan Srinjaya 1, Hellen kaynaklarındaki Drangiana ve Achaemenid'de Zranke'ye karşılık olarak gelmektedir. Farsçada ise Zarang veya Seistan/Sistan olarak geçmektedir. Belucistan denilen bölge içerisinde kalmaktadır. Modern İran'ın güneydoğusunda Hindistan ve Pakistan'ın kuzeybatısında yer almaktadır. Srinjaya 2 ise, harita üzerinde Pencap Bölgesi'nde bir yere yerleştirilmiştir¹⁸⁹. Öte yandan Srinjaya ismi Atharvaveda'da kabile ismi olarak geçmektedir. Gerçekten de metinde Srinjayalar'ın bir sebepten dolayı telef olduklarından bahsedilmektedir¹⁹⁰.

Surastra: Gucarat'ın güneydoğusunda yer alan Kathiawar Bölgesi olarak kabul edilmektedir¹⁹¹.

Udichya: Eskiçağ Hint kaynaklarında ismine pek rastlanmamaktadır. Udichya'nın Keşmir ve Pencap Bölgesi'nde bir yerde olma ihtimali üzerinde durulmaktadır¹⁹².

¹⁸⁴ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁸⁵ Avesta genellikle Hint tarihi kaynakları kategorisinden ziyade Batı İran ve İndus Ovası hakkında bilgiler verdiği için bu bölgelerin kaynağı olarak görülmektedir.

¹⁸⁶ Avesta, *Vendidad (Vidēvdād) or Laws Against the Demons Avesta*, Teh Sacred books of Zoroastrianism, Book 3, (Translated by James Darmesteter), From Sacred Books of the East, American Edition 1898, Vendidad 1, 18.

¹⁸⁷ *The Hymns of the Rigveda*, VII, 18.7.

¹⁸⁸ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

¹⁸⁹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 79.

¹⁹⁰ *Atharva-Veda-Samhita*, (Translated by William Dwight Whitney), Published By Harvard University, Cambridge-Massachusetts 1905), V, 19, 1.

¹⁹¹ *Dharmasūtras*, p. 346.

¹⁹² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 87.

Upavrt: Dharmasūtralar'da adı geçmekle birlikte coğrafi konumu bilinmeyen bir sınır ülkesi olarak tanımlanmaktadır¹⁹³.

Vaikarna: Rigveda'da yalnızca bir yerde “*Vaikarna Kabilesi*” ismi geçmektedir. Fakat metinden anlaşıldığı kadarıyla Vaikarna adında en az iki kabile bulunmaktadır¹⁹⁴. Vaikarna kabilesinin bu ismi yaşamış oldukları coğrafyadan almış olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Tartışmalı bir coğrafi konuma sahip olan Vaikarna coğrafyası ekseriyetle Keşmir civarlarına konumlandırılmaktadır¹⁹⁵.

Vanga: Bengal veya doğusunda kalan bölgeler olarak bilinmektedir¹⁹⁶.

Videha: Aşvaghosha eserinde Videhaların kralı olan Canaka'dan bahsetmekle birlikte¹⁹⁷ bölgenin yeri hakkında bilgi verilmemiştir. Fakat M. Cross, Videha'nın, günümüzde Hindistan'ın Bihar (Vihāras Ülkesi) eyaletinde ve Tirhut olarak da bilinen Ganj'in kuzeyindeki bölgeye karşılık geldiğini tahmin etmektedir¹⁹⁸. Benzer şekilde I. Habib ve F. Habib de Videha'nın Koşala ve Kaşi ile sınır komşusu olduğunu ve yaklaşık olarak Ganj Nehri'nin kuzeyinde kaldığını söylemektedirler¹⁹⁹. Bunun haricinde Hint dini metinlerinden olan Dharmasūtralar'da, Videha'nın Kuru ve Pañçala ülkesinin doğusunda yer aldığına dair bilgiler yer almaktadır²⁰⁰.

Vrichivant: Rigveda İndra'nın Hariyupiya'da, Vrichivant'ın öncü birliklerini bozguna uğrattınca diğer birliklerin de dağıldığını ve Vrichivant'ı Daivavata'ya verdiğini söylemektedir²⁰¹. Bundan dolayıdır ki bazı uzmanlar Vrichivant kabilesini Harappa yakınlarında bir yerde olduğu üzerinde durmaktadırlar²⁰².

Yadular ve Turvasalar: Her ikisi de ayrı kabileler olsa da Rigveda'da Yadular ile Turvasalar çoğunlukla birlikte anılmaktadır. Ayrıca Turvasalar ile Yaduların aralarındaki mücadeleleri her iki kabilenin de sınır komşusu olabileceği düşüncesini

¹⁹³ *Dharmasūtras*, p. 346.

¹⁹⁴ *The Hymns of the Rigveda*, VII, 18.11.

¹⁹⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80.

¹⁹⁶ *Dharmasūtras*, p. 346.

¹⁹⁷ Aşvaghosha, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, IX, 20.

¹⁹⁸ M. Cross, *Aśvaghosha's Gold*, p. 288.

¹⁹⁹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 88.

²⁰⁰ *Dharmasūtras*, p. 343.

²⁰¹ *The Hymns of the Rigveda*, VI, 27.5-7.

²⁰² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 81.

güçlendirmektedir²⁰³. Öte yandan Bhagavadgītā'da, Pandular ile Kurular arasındaki savaşta Yaduların kralı Krişna'nın Panduların kralı Arcuna'nın arabacısı olarak savaşa katıldığından bahsetmektedir²⁰⁴.

Maru: Kesin olmamakla berber Kuruksheetra yakınlarındaki bir çöl ülkesi olduğu düşünülmektedir²⁰⁵.

1.3.2. Nehirler

Medeniyetin doğuşundan bu yana insanlar suyun muazzam değerini büyük oranda anlamışlardır. Bu noktada nehirler ve göller başta insanlar olmak üzere tüm canlıların ihtiyacı olan (içmek, yemek pişirmek, temizlik, hayvan yetiştirmek, sulamak, ulaşım şekli ve ticaret rotası vb.) en önemli yaşam kaynaklarıdır. Dolayısıyla toplumlar her şeye hayat veren suyun bol olduğu nehir ve göl kıyılarında yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Gerçekten de Eskiçağ'da Hindistan memleketinde başta Sindhu/İndus, Ganj/Ganga, Sarayu, Sarasvati, Yamuna, Krumu, Samudra vb. önem arz eden nehirler, Hint Medeniyeti'nin ve kültürünün gelişimi ve refahı için büyük bir rol oynamıştır. Öte yandan kaynağını Himalayalar'ın yüksek kesimlerindeki kar kütlelerinden alan bu nehirler, geçtiği güzergâhlardaki canlılara kesintisiz bir yarar sağlamaktadır. Fakat iç kesimlerdeki ve Güney Hindistan'ın bazı bölgelerindeki nehirler Muson Yağmurları'na bağlı olduklarından yaz aylarında kurumaya yüz tutmaktadırlar²⁰⁶. Hatta bu durum Hindistan'ın kuzey kesiminde de yer yer kendini göstermiştir.

Konuyu biraz açacak olursak Eskiçağ Hint kaynaklarında adı geçen fakat aktıkları yer itibariyle tespit edilemeyen nehirler bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı bu nehirlerin kurduğu ve modern döneme ulaşmadığı konusunda fikir birliği vardır. Sarasvati ve Drasadvati nehirleri bunların en güzel örneklerdendir. Bunun haricinde Eskiçağ'da Hindistan'ın kuzey kesimindeki nehirlerin ilk dönemlerden günümüze kadar aynı güzergâhta aktığı söylenemez. Nitekim Sutlej Nehri'nin bazı bölgelerdeki eski yataklarının şimdiki aktıkları yataklarına göre onlarca kilometre yön değiştirdiği kanıtlanmıştır. Dahası diğer nehirlerin de gücü ve üzerinden aktığı toprağın kolay aşınabilir olması nedeniyle ilk zamanlardan günümüze yataklarını sayısız kez

²⁰³ *The Hymns of the Rigveda*, I, 08.8/4, 30,17/7, 18.6-9.

²⁰⁴ *Bhagavad-Gita*, s. 16.

²⁰⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 87.

²⁰⁶ B. Patra, a.g.m., p.41.

değiştirdiği bilinmektedir. Bu değişim doğal olarak eski yerleşim yerlerinin de nehirlerden uzaklaşarak zamanla önemini yitirdiği anlamına gelmektedir. Buradan yola çıkarak eski toplumların kastettiği nehirlerin tümü günümüzde aktıkları yataklarının dışında farklı bir bölgede aktığına birçok örnek verilebilir. Hatta çoğu zaman isimsiz kasabaların varlığını gösteren höyükler, günümüz nehirlerinden uzak ıssız bölgelerde bulunmaktadır. Dahası Tirunelveli Sahili'ndeki bir zamanların zengin deniz ticaret merkezleri bulunan Korkai ve Kayal kasabaları günümüzde denizden kilometrelerce uzakta kalmıştır²⁰⁷. Bunun nedeni ise, nehirlerin anakaradan kopardıkları alüvyonları taşıyarak denize döküldükleri yerleri doldurması ve sahil şeridini yerleşim yerinden daha öteye götürmesi olarak açıklamak mümkündür.

Ancak, yine de söz konusu nehirler, birçok kabilenin bu bölgelerde ikamet etmesine ve bu nehirler sayesinde belli bir dönem kendi kültürünü oluşturmasında büyük katkıda bulunmuşlardır. İşte bu sebeptendir ki, Eskiçağ insanları büyük oranda istifade ettikleri yakın çevrelerindeki nehirlerle bir kutsiyet yüklemiş, hatta bunu bir adım öteye götürerek onlara yer yer tanrı olarak inanmışlardır.

Yukarıda ifade edildiği üzere nehirler geçtiği bölgelere hayat vererek irili ufaklı medeniyetlerin oluşumuna olanak sağlamışlardır. Ancak Hindistan'daki nehirlerin Eskiçağ Tarihi boyunca bundan başka birtakım özellikleri de bulunmaktadır. Gerçekten de verimli topraklarının yanı sıra ipek ve baharat yolu üzerinden Baktria Bölgesi'ne birçok geçiş ile bağlantı sağlayan Hindistan coğrafyası tarih boyunca defalarca istila ve akınlara maruz kalmıştır²⁰⁸. İşte bu noktada sözü edilen akınlara ve istilaların geçiş güzergâhları üzerinde birçok nehrin bulunması Hindistan'a yapılan işgal girişimlerinin önünde doğal bir engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla nehirler, Hindistan'ın yerlilerini koruma görevi görürken, işgalcilere de büyük zorluklar yaşatmıştır. Diğer taraftan Hindistan'daki nehirlerin tüm bu faydalarına karşın, bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Nitekim nehirlerin ortaya çıkardığı bu dezavantajlar coğrafi yapının da etkisi ile birlikte burada yaşayan topluluklar arasında bir dereceye kadar kültürel farklılıkların oluşmasına ortam hazırlamıştır²⁰⁹.

²⁰⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. iii, iv, v.

²⁰⁸ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 1-2.

²⁰⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 7.

Bunun yanında Hindistan'daki nehirlerin toplum üzerinde dini izleri de bulunmaktadır. Öyle ki, Eskiçağ Hint toplumu nehirlere bir kutsiyet atfederek belirli bölgelere birtakım hac ziyareti düzenlemiştir. Hatta daha önce belirtildiği üzere bu durumu bir derece daha ileri götürerek bazı nehirleri tanrı statüsünde kabul etmiştir. Bu bağlamda Eskiçağ Hint toplumlarının kültürel oluşumlarını incelemek ve onları anlamak amacıyla Hindistan'ın nehirlerini ve aktıkları coğrafyayı bilmek gerekmektedir.

Sarayu Nehri: Eskiçağ Hint kaynaklarında “*Üç büyük nehir*” (Sindhu, Sarasvati ve Sarayu) olarak nitelendirilen nehirlerden bir tanesidir. Rigveda'da Sarayu Nehri'nden birçok kez bahsedilmekte ve “*Sindhu, Sarasvati ve Sarayu'nun güçlü dalgalarıyla büyük yardımlar akıntularla buraya gelsin...*”²¹⁰ şeklinde bahsedilmektedir. Ayrıca, Hindu ilahilerinde nehirlerin bereket getirmesi için dua edilmektedir. Hari-rud olarak da adlandırılan Hindistan'ın en batısındaki nehir olan Sarayu, Horaya Vadisi'ni oluşturan nehir olarak anılmaktadır. Fakat aynı isim Pencap Bölgesi'nde başka bir nehre de verilmiştir²¹¹.

Sarasvati Nehri: Sarasvati kelime anlamı itibariyle “*akan*” anlamına gelmektedir. Hindu kutsal metinlerinde “*Vac*” yani konuşmanın bedenlenmiş hali olarak anılmaktadır. Sarasvati, Hindu inancına göre aynı zamanda yaratıcı tanrı Brahma'nın eşine verilmiş bir isimdir²¹². Harakhvaiti veya Harahvaiti olarak ta adlandırılan Sarasvati Nehri'ne Rigveda'da ilahiler söylenmektedir. Hatta bu ilahilerin Sarasvati'den yardım istemekle birlikte O'na adeta bir tanrı derecesinde muamele edildiği izlenimi vermektedir. Bu ilahinin ilgili kısmı aynen şöyledir; “*...Sarasvati, koru bizi: müttefik Marutlarla cesurca bizim köklerimizi fethedersin...*” Rigveda'da birçok yerde adı geçen nehir, Sindhu (İndus) ve Sarayu II (Hari-Rud) nehirleri arasında yer almaktadır²¹³.

Rigvedik dönemden sonra da Hindu kutsal metinleri Sarasvati'den bahsetmektedir. I. Habib ve F. Habib söz konusu bu metinlerde Sarasvati'nin, Vinashana adlı bir yerde kaybolduğu bilgisinin yer aldığını söylemektedirler²¹⁴.

²¹⁰ *The Hymns of the Rigveda*, p. 453.

²¹¹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 76.

²¹² D. Leeming, a.g.e., s. 108.

²¹³ *The Hymns of the Rigveda*, II, 30,8.; I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77.

²¹⁴ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 85.

Sarasvati Nehri, Vedik Dönem'in en ünlü nehirleri arasında yer almasının yanında (erken dönemdeki kimliği tam olarak belli olmasa da), o bir tanrıça yani dişil olarak kişileştirilmiştir. Bu nehrin İndus ve Ganj nehir sistemleri arasında aktığı kabul edilmektedir. Nehrin çölde debisinin düşmesi sonucu kaybolması ona toplum tarafından bir gizem atfedilmesini sağlamıştır. Böylece Sarasvati Nehri, mitlerin ve halk masallarının odak noktası haline gelmiştir²¹⁵. Kaynaklarda Sapta-Sindhava Ülkesi olarak geçen bölgede Sarasvati ile Drasadvati nehirleri ile İndus, Jhelum, Chenab, Ravi ve Sutlej/Beas nehirlerinin adları geçmektedir. Bununla birlikte aynı kaynaklarda yedi nehirden oluşmasından dolayı bu bölgeye “*Yedi Nehir Ülkesi*” denmektedir. Söz konusu bölgenin ise Pencap Eyaleti olduğu düşünülmektedir²¹⁶.

İndus/Sindhu Nehri: İndus Nehri'ne ayrıca Sindhu, Sind veya Sint Nehri de denilmektedir. Sindhu ismi Rigveda'da en fazla geçen nehir isimlerinden bir tanesidir²¹⁷. Bununla birlikte Eskiçağ'da Hindistan, Perslerin ve Hellenlerin, İndos olarak telaffuz ettiği Sindhu ismi ile tarif edilmiştir. Toplam uzunluğu yaklaşık 2.880 km olan İndus Nehri²¹⁸, Hint kutsal kitaplarında Sarasvati Nehri'ne rakip olarak görülmektedir. Öte yandan bazı Hindu ilahilerinde nehrin rotası hakkında bilgiler verilmesi ile birlikte ilahilere konu olduğu için Hindu halkı tarafından kutsal kabul edilmektedir²¹⁹. Bunun yanında, İndus Nehri'nin beş kolunun suladığı bölgeye *Pencap Bölgesi* denilmektedir. Pencap'ın güneydoğusunda Ganj (Ganga) Nehri ve kolları bulunmaktadır. Uzmanlara göre, Āriler kültürlerinin en yüksek noktasına burada ulaşmışlardır²²⁰. Ayrıca, İndus Nehri yüzlerce kilometre boyunca üzerinde gemilerin yüzebildiği bir nehirdir²²¹. Bu özelliği bakımından kuvvetle muhtemeldir ki, İndus Nehri hem taşımacılık hem de ticari açıdan Eskiçağ Hint toplumları için büyük avantaj sağlamıştır. Gerçekten de İndus Nehri'nin bu özelliği eski dönemlerden beri ticari malları rahatlıkla iç bölgelere aktarmada oldukça kolaylık sağlamış olmalıdır.

²¹⁵ *Dharmasūtras*, p. 345.

²¹⁶ B. Avari, *a.g.e.*, p. 1-2.

²¹⁷ *The Hymns of the Rigveda*.

²¹⁸ B. Patra, *a.g.m.*, p. 40.

²¹⁹ I. Habib-F. Habib, *a.g.m.*, p. 78.

²²⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 7.

²²¹ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 1.

Gomati: Gomati Irmağı, İndus Nehri'nin kuzeyinde yer almaktadır. Modern Gomal/Gumal ile özdeşleştirilmektedir²²². Modern haritalar üzerinde Pakistan sınırları içerisindeki Gadvari ile Kulachi arasında ufak bir ırmak olarak görülebilmektedir.

Ganj/Ganga Nehri: Hinduların kutsal saydıkları nehirlerin en önemlilerinden bir tanesidir. Nitekim Mahābhārata ve Rāmāyaṇa destanlarında Ganj Nehri'nin kaynağının cennetten geldiğine dair anlatılar mevcuttur. *Purāṇalar*'da ise, nehrin kaynağını Vişnu'nun ayak baş parmağından aldığı yazmaktadır. Gerçekten de günümüzde bile ona atfedilen kutsallık sebebiyle Ganj Nehri'nin kaynağı ve Cumma ile birleştiği nokta milyonlarca Hindu'nun hac yeri olarak kabul edilmektedir²²³. Ayrıca, Ganj Nehri çok eski zamanlardan beri Hindistan'ın en kutsal nehri olarak kabul edilmektedir²²⁴. Dharmasūtralar'da ise Ganj Nehri'nin, Yamuna'nın bir kolu olduğu, kuzey ve orta düzlüklerden Bengal Körfezi'ne döküldüğü anlatılmaktadır²²⁵.

Ganj Nehri'nin aşağı kısmında diğer adı Kaşi olan Banaras (Benares) şehri bulunmaktadır. Tıpkı Cumma Nehri gibi Ganj Nehri'nin Banaras'a yakın yerden geçtiği Anandavana'da²²⁶ (Mutluluk Ormanı) vaaz verildiği ve tanrılara tapıldığı için Hindularca kutsal bir yer olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, bu kutsallık Hindular için bir arınma ve kurtuluşa erme olarak algılanmaktadır. Bunun yanında Hindular, Ganj Nehri'ni Mahābhārata Destanı'nın kahramanı Bhishma'nın annesi olarak kişiselleştirmişlerdir²²⁷.

Modern zamanda, Himalaya Dağları'nda Bhagirathi ile Alakmanda akarsularından kaynağını alan Ganj Nehri, Haridvār Ovası boyunca akmaktadır. Aşağı inildiğinde Kanpur ve Allahabad bölgelerine inerek burada Cumma Irmağı ile birleşmektedir²²⁸. Ganj Nehri daha aşağılarda, kaynağını Himalayalar'dan alarak Assam ve Kuzey Bengal Bölgesi'ni yatay olarak kat eden Brahmaputra Nehri ile birleşmektedir. Böylece taşıdığı su yükünü daha da arttırarak Hint Okyanusu'nda Bengal Körfezi'ne dökülmektedir²²⁹.

²²² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77-78.

²²³ D. Leeming, a.g.e., s. 53.

²²⁴ B. Patra, a.g.m., p. 41.

²²⁵ Dharmasūtras, p. 343.

²²⁶ Hindistan'ın Karnataka Eyaleti'nin güneyinde Haveri şehri yakınlarında yer alan bir bölgedir.

²²⁷ D. Leeming, a.g.e., s. 22,53.

²²⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ganj_Nehri (03.10.2020)

²²⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 8.

Sadanira: Sadanira Irmağı, İndus Vadisi'nin güney kısmına konumlandırılmaktadır. Şatapatha Brāhmaṇa'da Koşalalar ile Videhalar arasındaki sınırı oluşturan ve kuzey dağlarından kaynağını aldığı için soğuk suyu ile ön plana çıktığı söylenen bir nehirdir²³⁰.

Boundary: Kimliği belirsiz bir nehir olmakla birlikte Sarasvati Nehri ile özdeşleştirilmektedir²³¹.

Rasa Nehri: Rasa Nehri, İndus Vadisi'nin kuzey bölümünde kalmaktadır. Rasa Nehri aynı zamanda ilerleyen dönemlerde “*Pan̄j*” ve “*shir*” kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş Panjshir veya Panjhir olarak da isimlendirilmiştir²³².

Suvastu/Shvetya: Rigveda'da üzerindeki geçitten bahsedilmesi vasıtasıyla haberdar olduğumuz bir nehridir. Fakat Eskiçağ Hint kaynaklarında hakkında bilgi olmadığından tam olarak yeri tespit edilememektedir²³³.

Kubha: Rasa, Krumu ve Sindhu (İndus) ırmaklarının yakınında olmak üzere Rigveda'da adından iki kez bahsedilmektedir²³⁴. İndus Vadisi'nin kuzeyinde yer aldığı bilinmekte ve Büyük İskender'in tarihçileri tarafından Cophen diye bahsedilen ırmak olduğu üzerinde durulmaktadır²³⁵.

Baraṇāvati: 16 Mahanacapada'dan biri olan Kaşi Krallığı'nın toprakları içerisinden akan bir nehirdir. Eski metinlerde Baraṇāvati Nehri'nin suyunun zehri giderebilme özelliği olduğundan bahsedilmektedir²³⁶. Kaşi Krallığı'nın başkenti olan Bārānasī, adını bu nehirden almıştır. Günümüzde bu şehir Allahabat'ın güneydoğu yönünde bulunan Benares kasabası olarak bilinmektedir²³⁷.

Krumu: Tıpkı Kubha Irmağı gibi, İndus Vadisi'nin kuzeyinde yer alan Krumu Irmağı, Rigveda'da iki ayrı yerde Rasa ve Kubha ırmaklarının yanında olduğundan bahsetmektedir. Kesin olmamakla birlikte günümüzdeki Kurram Nehri olduğu en

²³⁰ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77-78.

²³¹ *Dharmasūtras*, p. 342.

²³² I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77.

²³³ *The Hymns of the Rigveda*, VIII, 19.37.

²³⁴ *The Hymns of the Rigveda*, V, 53.9.; X, 75.6.

²³⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77.

²³⁶ *Atharva-veda Samhitā*, IV. 7.1.

²³⁷ B. C. Law, *Books Relating to Ancient India*, p. 1.

yaygın görüştür. Kaynaklarda Babür Dönemi'ndeki ismi Bangaş (Bangash) olarak geçmektedir²³⁸.

Sushoma: Sushoma Nehri'nin modern Pakistan'ın Punjab/Pencap Bölgesi'nde olduğu tahmin edilmektedir. Sushoma Nehri, Swan, Sawan, Soan ve Sohan gibi birçok farklı isimle adlandırılmaktadır²³⁹.

Vitasta: Rigveda'da Vitasta ismi Ganj (Ganga), Yamuna, Sutudri, Parusni, Sarasvati ve Asikni ile birlikte yalnızca bir defa geçmektedir²⁴⁰. Coğrafi konumu kesin olarak bilinmemektedir. *Purāṇalar*, birçok nehir gibi Vitasta'nın da kaynağını Himalayalar'dan aldığını söylemektedir²⁴¹.

Asikni: Asikni, "beyaz olmayan" anlamına gelmektedir²⁴². İndus Nehri'nin bir kolunu oluşturmaktadır. Büyük İskender'in tarihçisi Magasthenes tarafından Akelines olarak kaydedilmiştir²⁴³. *Purāṇalar*, Asikni'ye dişil bir beden vermektedir. Buna göre Asikni, Dakṣha ile evlidir ve ondan binlerce çocuk doğurmuştur²⁴⁴.

Marud-vridha: Rigveda'da Asikni ve Vitasta'dan sonra bahsedilmektedir. Keşmir Bölgesi'nde Chenab/Çenab Nehri'nin bir kolu olduğu kabul edilmektedir²⁴⁵.

Parushni/Yavyavati: Parushni, İndus Nehri'nin yukarı kollarından biri olarak kabul edilmektedir²⁴⁶ ve Rigveda'da sularının bolluğu anlatırken, sel kelimesi kullanılmıştır²⁴⁷.

Vipash: Vipash Nehri, Shutudri Nehri ile özdeşleştirilmiş durumdadır. Antik Hellen kaynaklarında (Ptolemaios) Bibasis olarak geçen ve günümüzde Beas olarak bilinen nehir ile birleşmektedir²⁴⁸. *Purāṇalar*'da ismi Yamuna Irmağı ile birlikte

²³⁸ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 77.

²³⁹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 78.

²⁴⁰ *The Hymns of the Rigveda*, X, 75.5.

²⁴¹ *The Puranas*, "Vamana Purana", VI, 3.4.

²⁴² <http://www.hindupedia.com/en/Asikni>, (2.12.2020, s. 04:02).

²⁴³ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 78.

²⁴⁴ *The Puranas*, "Vishnu Purana", III.1.10.

²⁴⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 78.

²⁴⁶ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 78.

²⁴⁷ *The Hymns of the Rigveda*, VIII, 63.15.

²⁴⁸ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 79.

anılmaktadır²⁴⁹. Ayrıca, Rigveda’da geniş ve hızlı akma özelliğinin yanı sıra kutsal bir nehir olduğundan da bahsedilmektedir.²⁵⁰

Sudaman: Modern Lahor’un güneyinde bulunan Beas Irmağı’nın bir koludur²⁵¹.

Shutudri: Sanskrit dilinde bir isim olarak geçen Shutudri, modern zamanda Sutlej Irmağı olarak bilinmektedir. İndus Nehri’nin beş kolundan en uzunudur ve en zengin kaynaklarından biridir. Antik Hellen kaynaklarında (Ptolemaios) Zaradros olarak bahsedilmektedir. Kaynağını Himalayalar’ın 4.600 m yüksekliğinden alarak önce kuzeybatı, ardından da güneybatıya doğru akarak Pencap Ovası’na ulaşmaktadır. Buradan Pakistan sınırlarına ilerleyerek Chenab Nehri’ne katılmaktadır²⁵².

Apaya: Rigveda’da yalnızca bir defa olmak üzere Drishadvati ve Sarasvati nehirleri ile birlikte Apaya adından söz edilmektedir²⁵³. Mahābhārata Destanı’nda Apaya’nın Kurukshetra Bölgesi’nden geçtiği ve zengin bir su kaynağına sahip olduğu söylenmektedir²⁵⁴.

Drishadvati: Sarasvati Nehri’nin bir kolu olarak kabul edilmekte ve Chautang Nehri ile birleştiği düşünülmektedir. Drishadvati Irmağı’nın Yamuna Irmağı’nın yakınlarındaki Triplaksha’da (Triplaksha’nın bir ova ismi olduğuna dair görüşler mevcuttur) bir yerde kaybolduğu söylenmektedir²⁵⁵. Bu durum Drishadvati Irmağı’nın kaynağını Himalayalar’dan almadığını ve dolayısıyla yağışın az olduğu dönemlerde kuruyan bir ırmak olma ihtimalini akla getirmektedir.

Yamuna: Diğer adı Jumna/Cumma²⁵⁶ olan Yamuna Irmağı, Rigveda’da Ganj, Yamuna, Sutudri, Parusni ve Sarasvati nehirleri ile birlikte anılmaktadır²⁵⁷. Kaynağını Himalayalar’dan alarak Ganj Nehri ile birleşen bir ırmaktır. Kutsal bir nehir olduğuna inanılan Yamuna, güneşin kız kardeşi ve ölüm tanrısı olan Yama’nın ikiz kardeşi olarak

²⁴⁹ *The Puranas*, “Padma Purana”, II.3.1.

²⁵⁰ *The Hymns of the Rigveda*, III, 33.1-3.

²⁵¹ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 85.

²⁵² <https://www.britannica.com/place/Sutlej-River>, (02.12.2020, s. 06:15)

²⁵³ *The Hymns of the Rigveda*, III, 23.4.

²⁵⁴ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 79,85.

²⁵⁵ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 80,85.

²⁵⁶ *The Satapatha Brahmana*, p. XIII.

²⁵⁷ *The Hymns of the Rigveda*, X, 75.5.

düşünülmektedir²⁵⁸. Yamuna, Ganj Nehri'nin en büyük kolu olarak tanımlanmaktadır²⁵⁹.

Samudra: Samudra ismi büyük bir su tabakası, deniz veya büyük bir nehir anlamına gelmektedir²⁶⁰. Nitekim, *Purāṇalar*'da, Samudra ismi ile okyanus kastedilmektedir²⁶¹. Bu nedenle Samudra'nın bir nehirden ziyade okyanus olabileceği üzerinde durmak gerekmektedir.

1.3.3. Dağlar

Mujavantlar: Atharvaveda'da Mahavrishalar, Gandhariler ve Balhikalar (Baktrialar) ile birlikte Mujavant Dağı'nın da adı geçmektedir. Hatta Balhikalar'ın, Mujavantlar'dan daha uzakta bir yerde olduğundan bahsedilmektedir²⁶². Dolayısıyla Mujavantlar'ın Keşmir'in batı sıradağları olduğu düşünülmektedir²⁶³.

Himalayalar: Asya Kıtası'nda bulunan Himalayalar, Tibet Platosu ile Hindistan'ın geniş ovaları arasında 2.720 km uzunluğunda ve 200 ile 400 km genişliğinde bir dağ silsilesidir. Bu geniş dağ silsilesi Nepal ve Butan'ın tamamını, Hindistan, Çin ve Pakistan'ın bir bölümünü içerisine almaktadır²⁶⁴. Himalayalar en erken dönemlerden bu yana Hindistan alt kıtası açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu önem yukarıda da belirtildiği üzere iklim, bitki örtüsü, nehirler, tarım ve hayvancılık, korunma vb. başlıklar altında toplamak mümkündür.

Himava(n)t: Aşvaghosha'nın eserinde Himavant'tan hem bir dağ hem de bir bölge olarak söz edilmektedir. Nitekim Himavant Bölgesi'nin ormanları ve oradan getirilen fillerden bahsedilmektedir. Ayrıca Himavant Dağı'nda Hint tanrılarının ve perilerin yaşadığına inanıldığından ona bir kutsiyet atfedilmiştir²⁶⁵. Rigveda'da "karla kaplı dağlar"²⁶⁶ ibaresinden dolayı bu dağın veya sıradağların Himalayalar olduğu

²⁵⁸ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 150.

²⁵⁹ *Dharmasūtras*, p. 347.

²⁶⁰ I. Habib-F. Habib, *a.g.m.*, p. 79.

²⁶¹ *The Puranas*, "Skanda Purana", IV,3.2, /IV,7.8, /IX,4.

²⁶² *Atharva-veda Samhitā*, V, 22-23, 5-14.

²⁶³ I. Habib-F. Habib, *a.g.m.*, p. 82.

²⁶⁴ Mehmet Somuncu, "Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, s. 11.

²⁶⁵ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, II. 3/IV. 27/V. 45/VII. 39/VIII. 36/IX. 68.

²⁶⁶ *The Hymns of the Rigveda*, X, 121.4.

düşünülmektedir²⁶⁷. Eskiçağ Hint kutsal kitaplarında Himavat isminin sıkça geçmesi ve belirgin bir şekilde işlenmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Nitekim, Manusmriti’de Himavat ile Vindhaya Dağları arasında Madhyadesa adlı bir memlekette bahsedilmektedir²⁶⁸. Fakat, her hâlükârda Himavant Dağı’nın Himalayalar olduğu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bunun en önemli sebeplerinden biri; *Purāṇalar*’da geçen Sumeru Dağı’nın (Himalayalar) güney yönünde bulunan Himavaan, (isim olarak benzerlik olabilir) Hemkut ve Nishad Dağları’ndan bahsedilmektedir²⁶⁹. Dolayısıyla Himavant Dağı, Himalayalar’ın güneyinde kalan bir dağ olması ihtimali de kuvvetli ihtimaller arasındadır.

Vindhya/Pāriyātra: Ganj Ovası’nın güneyinde bulunan Vindhya Dağları’nın diğer ismi Pāriyātra’dır²⁷⁰. Bu dağ silsilesi Kuzey Hindistan’ın geniş ovalarını Güney Hindistan’dan ayırmaktadır²⁷¹. Dekkan Yaylası’nın kuzey sınırında yer alan ve yükseklikleri yer yer bin metreye kadar çıkan Vindhya Dağları’nın üzeri eski dönemlerde ormanlarla kaplı olduğu ve dolayısıyla Āriler’in buralardan güçlüklerle ilerledikleri düşünülmektedir²⁷².

²⁶⁷ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 82.

²⁶⁸ *Manusmriti*, II. 21.

²⁶⁹ *The Puranas*, “Vishnu Purana”, II,2.2.

²⁷⁰ M. Cross, *Aśvaghōṣa’s Gold*, II, 62.

²⁷¹ *Dharmasūtras*, p. 346.

²⁷² K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'IN SİYASİ TARİHİ

2.1. ESKİÇAĞ'DA HİNDİSTAN'IN SİYASİ YAPISI

Hint kültürü ve devlet geleneği Mezopotamya ve Mısır kadar eski değildir. Ancak Paleolitik Çağ'da Hindistan'ın belirli bölgelerinde insanların yaşadığına dair önemli kanıtlar mevcuttur. Nitekim yapılan araştırmalar neticesinde, henüz yerleşik hayata sahip olmayan söz konusu bu yerlilerin, yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla idame ettirdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu insanların avlanmak ve kendilerini korumak amacıyla yaptıkları ilkel silahlardan, madenleri kullanmayı bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki doğal alanlar yoğunlukta olmakla birlikte birçok bölgede ele geçirilen çeşitli kullanım eşyaları ve silahlar arasında madeni herhangi bir araç ve gerece rastlanmamıştır. Yapılan araç ve gereçler arasında hammaddesi ağaç olanlar göze çarparsa da genel itibariyle taştan istifade edilmiştir. Gerçekten de bu taşlar kırma, kesme, delme ve kazıma için yontularak uygun formlara getirilmiştir. Yontularak elde edilen bu aletlerin genellikle kuvarsit adı verilen sert bir kayanın parçalarından oluştuğu tespit edilmiştir. Kuvarsit bulunmadığı durumlarda ise diğer sert minerallerin kullanıldığı ele geçirilen örneklerden anlaşılmaktadır²⁷³.

Hindistan'da bulunan en eski taş aletlerin yapıldığı Eski Taş Çağı'nın MÖ 7000 yılından daha öncesine tarihlendiği kabul edilmektedir²⁷⁴. Nitekim, Walter Ruben²⁷⁵, "*Hindistan'da yaşayan toplumların geçmişi Eski Taş Çağı'na kadar gitmektedir. Taş balta kullandıkları tahmin edilen bu yerlilerin Hindistan'a nereden geldiklerine dair bir iz bulunmamaktadır*"²⁷⁶ ifadelerini sarf etmiştir. Eski Taş Çağı'na ait bu aletler, Keşmir ile Tamil Nadu arasındaki geniş bir alanda bulunmuştur. Dolayısıyla Hindistan'ın Eski Taş Çağı'nın yerleşim alanları Kerala ve Tamil Nadu'nun güneyiyle Kuzey Pencap'taki

²⁷³ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 1.

²⁷⁴ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.1.

²⁷⁵ Atatürk'ün daveti üzerine Hindoloji kürsüsünü kurmak amacıyla AÜ DTCF'ne gelmiş ve Türkiye'deki ilk "Eskiçağ Hint Tarihi" çalışmalarının temelini atmıştır.

²⁷⁶ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", *Ankara Üniversitesi DTCF. Dergisi.*, 1/3, s. 30.

Soan ve Beas nehir vadileri arasında bulunmaktadır. Hindistan'ın Eski Taş Çağı'nı, Orta Taş Çağı takip etmektedir²⁷⁷. Bu uzun zaman diliminde bazı kavimlerin Hindistan'a hem kuzeybatıdan hem de ön ve iç Asya'dan geldikleri düşünülmektedir. Hindistan coğrafyasına gelen bu kavimler ve kabilelerin, dil ve kültürlerinin de yine Afganistan üzerinden geldiği tahmin edilmektedir. Söz konusu bu kavimler mağaralarda yaşayarak avcı-toplayıcı bir yaşam tarzını benimsemişlerdir.²⁷⁸ Orta Taş Çağı'ndan sonra bile yerlilerin hala yabancı olarak mağaralarda ve ağaç altlarında yaşadıkları düşünülmektedir²⁷⁹.

Bilimsel çalışmalar neticesinde Hindistan'da, MÖ 7000-4000 yılları arasını kapsayan dönemde insanların toprağı işlemeyi öğrenerek tarım yapmaya başladıkları söylenmektedir²⁸⁰. Nitekim, araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, yerleşik hayata MÖ 7000 yılının başlarında İndus Vadisi'ndeki Mehrgarh'ta geçildiği düşünülmektedir²⁸¹. Takip eden süre zarfında Neolitik Çağ Hint insanları ilk önce el yapımı çömleği kullanmış ve daha sonra çömlekçi çarkını bulmuştur. Ayrıca bu dönemin insanları, hayvanları evcilleştirip topraktan faydalanmayı öğrenmişlerdir. Geliştirdikleri teknolojiler sayesinde metali işlemeyi öğrenmiş olsalar da metal kullanımı kademeli şekilde gerçekleşmiş ve taş aletler metal ile birlikte uzunca bir zaman kullanılmıştır. Neolitik Çağ'ın erken metal formlarının taş aletlere çok yakın bir benzerlik göstermesi de bunun en güzel kanıtıdır²⁸². MÖ 4000-2500 yılları arasında bölgede yaşayan yerli halkın artık tarımsal üretime ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Hatta Neolitik Çağ'ın ilk insanları olarak da kabul edilen Mundalar'ın Hindistan'da tarım ve hayvancılık yapan ilk toplum olduğu üzerinde durulmaktadır²⁸³.

MÖ 3. bin yılın ortalarından itibaren (MÖ 2600-1700)²⁸⁴ İndus Vadisi Havzası'na yerleşmiş ve kent kültürünü oluşturmuş bir medeniyet ortaya çıkmıştır. Nehir kenarına kurulmuş birçok şehirden oluşan bu medeniyetin en önemli merkezleri Mohenjo-Daro /Mohenco-Daro ve Harappa şehirleridir²⁸⁵.

²⁷⁷ M. M. Çelikleş *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.1.

²⁷⁸ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 30.

²⁷⁹ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 1.

²⁸⁰ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.2.

²⁸¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 23-24.

²⁸² V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 2.

²⁸³ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 23-24.

²⁸⁴ B. Avari, *a.g.e.*, p. 34.

²⁸⁵ İlhan Güngören, *Buda ve Öğretisi*, Yol Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 18.

İndus Vadisi Medeniyeti'nin tarih sahnesinden çekildiği dönem olan MÖ 1700²⁸⁶ yıllarında Āriler olarak adlandırılan bir topluluk ya da kavmin Doğu ve Güney Afganistan'dan Hindistan'a tedrici olarak göç etmeye başladıkları tahmin edilmektedir. Ancak bu göçün MÖ 1400 yıllarında daha da yoğunlaşması ile birlikte buradaki nüfuslarını önemli ölçüde arttırmıştır. Āriler beraberlerinde Sanskrit diliyle oluşturulmuş olan Rigveda ilahilerini de getirdiklerinden onlara “*Vedik Aryanlar (Āriler)*” ismi de verilmektedir²⁸⁷.

Diğer taraftan İndus Vadisi Medeniyeti'nin MÖ 1700 yıllarında tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte Hindistan'da kent kültürünün yerini, tekrar daha küçük olan köy ve kasaba kültürüne bıraktığı görülmektedir. Bu durum Hindistan'ın ikinci kentleşme döneminin başlangıcı olarak kabul edilen MÖ 7. yy'a kadar sürmüştür. Nitekim bu tarihten itibaren 16 ayrı şehir devletinin ortaya çıktığı Mahācanapadalar Dönemi başlamıştır. Ayrıca MÖ 7. yy'dan itibaren Mahācanapadalar başta olmak üzere Hindistan'da bazı irili ufaklı krallıklar ve devletlerin varlığı da görülmektedir²⁸⁸. Bunları kronolojik olarak Magadha İmparatorluğu, Koşala Krallığı, Şişunaga Hanedanlığı, Nandalar, Maurya İmparatorluğu, Şunga ve Kanva hanedanlıkları, Andharalar ve Guptalar olarak sıralamak mümkündür. Tez çalışmamız dahilinde yeri geldikçe adı geçen hanedanlıkların siyasi tarihi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

Āriler'in göçü sonrası Hindistan topraklarına işgal girişimlerinin devam ettiği görülmektedir. Bunun ilk örneğini MÖ 7. yy'dan itibaren kuzeybatı Hindistan'a yani İndus Vadisi'ne gelen Pers grupları oluşturmaktadır. Perslerden sonra sırasıyla MÖ 4. yy'ın sonlarında Büyük İskender ve ardılları,²⁸⁹ MÖ 1. yy'da Sakalar'ı, MS 1. yy'da Kuşanlar'ı ve daha sonraki tarihlerde ise Hunlar'ı Hindistan'da görmek mümkündür. Yukarıda adı geçen bu toplumlar Eskiçağ Tarihi boyunca Hindistan'ın belli bölgelerinde ve belli bir zaman diliminde hâkimiyet sağlamışlardır. Ancak Hindistan'a dışarıdan seferler ve göçler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Tarihsel süreçte Hint alt

²⁸⁶ Eskiçağ Hindistan Tarihi üzerine araştırma yapan birçok uzman, Āriler'in Hindistan'a göçleri hakkında kesin bir bilgi olmamasından dolayı birbirinden farklı tarihlendirmeler yapmaktadırlar. Ancak bu çalışmada, elde edilen en son verilerden faydalanılarak, bilgi kirliliğini önlemek ve konunun bir bütünlük oluşturulmasını sağlamak amacıyla Āriler'in Hindistan coğrafyasına girmeye başladıklarını düşündüğümüz MÖ 1700'lü yıllar kullanılmıştır.

²⁸⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 59.

²⁸⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü* s. 47-48.

²⁸⁹ Ak Hunlar, Delhi Sultanlığı, Kalaçlar, Tuğluklar, Babürler, Nizamşahlar, Kutubşahlar, Adilşahlar gibi birçok Türk devletleri Hindistan'da belli dönemlerde hüküm sürerek günümüzde bugün Hindistan toprakları üzerinde yaşayan Türk ve Müslüman kitlenin de oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

kıtasına bazı Türk gruplarının da geldiği gibi Afganlar, Araplar, Fransızlar, Portekizler, Hollandalılar ve en son olarak İngilizler Hindistan'ı işgal etmiştir.²⁹⁰ Adı geçen bu milletlerin Hindistan'daki varlıkları Eskiçağ Tarihi'nin sınırları dışına çıktığından çalışmaya konu edilmemişlerdir.

Bu sebeple çalışmamızın kronolojik sınırlaması alt kıtanın bilinen en eski kabilesi olan Mundalar (MÖ 4000) ile başlatılmış olup Guptalar'ın (MS 700) yıkılışı ile sonlandırılmıştır.

2.1.1. Mundalar

Mundalar, hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Hindistan menşeli bir kabiledir. İndus Vadisi Medeniyeti'nin en eski toplumu olarak bilinen ve Āriler'den önce Ganj Vadisi ile Dekkan Yaylası'na gelerek burada yaşamış olan Mundalar'ın bölgedeki varlıkları, MÖ 4000 yıllarına götürülebilmektedir. Bu tarihten itibaren buldukları bölgelerde hayvancılık ve tarım ile uğraştıklarına dair kanıtlar ortaya çıkartılmıştır. Öte yandan siyah tenli oldukları düşünülen Mundalar'ın modern Hindistan'da yaşayan *Munda* adında bir kabilenin en eski ataları olduğu kabul görmektedir²⁹¹.

Mundalar modern zamanda bile Buddhizm ve Brahmanizm inançlarını benimsememiş, kendilerine has yaşam şekilleri ve inançları olan bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadırlar. Birinci grup dağlık bölgelerde ikinci grup ise nehir kenarları ile vadilerde pirinç yetiştiriciliği yapmaktadırlar. Mundalar ayrıca sosyal yaşamları, dil, din ve kültür oluşumları açısından Hindu toplumundan farklı değerlere sahiptirler. Munda dili konuşan fakat farklı bölgelerde yaşayan bu iki toplumun atalarının Hindistan'a aynı göç dalgasıyla mı yoksa birbirini takip eden farklı göç hareketleriyle mi geldikleri bilinmemektedir. Bununla birlikte Mundalar'ın atalarının kimler olduğuna dair henüz kesin bir fikir birliğine varılmamıştır. Ancak birçok açıdan Habeşistan, Çin ve Asya'da yaşayan

²⁹⁰ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 29.

²⁹¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 24.

kavimlerle benzerlik gösteren bir sosyokültürel biçeme sahip oldukları söylenmektedir²⁹².

Mundalar'ın Hindistan'daki diğer kabile ve klanlardan farklı bir kültürel yapıları bulunmaktadır. Bu farklılıkların en dikkat çekici olanı, kız ve erkek çocuklarının altı yaşına geldikten sonra anne ve babalarından ayrı bir yerde yaşamlarını sürdürmeleridir. Öyle ki bu çocukların köylerinde kızlar ve erkekler olarak ayrılmış bir şekilde kendileri ile yaşıt çocukların olduğu bir evde/kurumda yaşadıkları aktarılmıştır. Modern Hindistan'da bile bu uygulamanın örnekleri bulunmaktadır. Bunun yanında erken dönemlerde Munda toplumunun kadınları pirinç tarlalarında çalışmış ancak hasat döneminde erkeklerden yardım almışlardır. Hasat için köyün bekârlar evinde yaşayan genç erkekler kullanılmış ve iş bitiminde çalışan bu bekâr erkeklere bir ziyafet eşliğinde hediyeler verildiği kaydedilmiştir²⁹³.

Bununla birlikte Munda toplumunda arazi sahibi olmanın garip bir şekilde orman yakma vasıtasıyla oluştuğu bilinmektedir. Bu yöntemle ekilebilir alan açan köylüler tarlalarında ağırlıklı olarak pirinç yetiştirmişlerdir. Bataklık alanlarda pirinç yetiştiriciliği yapan Mundalar buldukları coğrafi ortamın sunmuş olduğu imkân çerçevesinde hayvancılık da yapmış ve manda yetiştirmişlerdir. Nitekim suya dayanıklı bir hayvan olan mandaların, pirinç yetiştiriciliği için kullanıldıkları da yaygın görüşler arasındadır. Takip eden dönemlerde Mundalar'ın işgücünden faydalandıkları bu hayvanlara bir kutsiyet atfederek onları tanrılaştırdıkları anlaşılmaktadır. Hatta Önyasya toplumları yetiştirdikleri sığırların etinden ve sütünden faydalanırken, Uzakdoğu'nun manda yetiştiricileri olan Mundalar bir zaman sonra bu hayvanların sütünü tüketmemişlerdir. Dahası tanrıları için düzenledikleri dini ayin ve ritüellerde onlara manda yerine domuz kurban etmişlerdir²⁹⁴.

2.1.2. Dravidler

Dravidler, Güney Hindistan'da ve bugünkü Sri Lanka Bölgesi'nde yaşamış olan bir toplumdur. Bu toplumun da Mundalar gibi Hindistan'ın yerli halkı oldukları görüşü

²⁹² Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 21; W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", 30-31.

²⁹³ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 32.

²⁹⁴ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 33.

oldukça yaygındır. Nitekim onların Hint-Avrupa dili²⁹⁵ konuşmayan bir toplum olmaları, bu görüşü desteklemektedir²⁹⁶. W. Ruben, Dravidler'in bir bakiyesinin izlerine Afganistan'da rastlanmış olduğunu söyleyerek onların kuzeybatıdan Hindistan'a göç etmiş olabileceği üzerinde durmaktadır²⁹⁷. Fakat bu görüşün aksi yönünde bir nüfus hareketinin olması ihtimali de bulunmaktadır. Dolayısıyla Dravidler hakkındaki mevcut bilgilerin yetersiz oluşu onların asıl vatanlarının tespit edilebilmesini zorlaştırmaktadır.

Āriler'in, Hindistan'a gelişiyle birlikte güneye doğru zorunlu bir göçe maruz bırakılan Dravidler'in, Post Vedik Dönem Kuzey Hindistan'ındaki toplumlardan farklı bir sosyal yapıya sahip oldukları düşünülmektedir. Hatta Dravidler'in oldukça medeni bir toplum olduğu ve sosyal yapılarının farklılıklarından bahsedilmektedir. Söz konusu bu farklılıklar evlilik, dini inanç ve dillerinde görülmektedir. Dravidler'in *Vattelutta* adı verilen, kendilerine özgü bir dillerinin olduğu ve bu yönüyle de Sanskrit dili kullanan Post-Vedik Dönem Kuzey Hindistan halkından ayrıldığı bilinmektedir. Tüm bunların haricinde Dravidler'in Tamil Nadu Bölgesi'nde yaşadıkları ve deniz ticareti ile uğraştıkları düşünülmektedir²⁹⁸.

2.1.3. İndus Vadisi Medeniyeti (Birinci Şehirleşme Dönemi)

Önceleri Hint Medeniyeti tarihinin MÖ 1700 yıllarından itibaren Āriler ile başladığı düşünülmüş ancak Harappa yerleşim yerinin ortaya çıkarılmasıyla birlikte buradaki kent kültürünün MÖ 3. bin yılın ortalarına kadar uzandığı tespit edilmiştir²⁹⁹. Bu araştırmaların ilk safhasında İndus Havzası'na yerleşmiş ve gelişmiş kent kültürüne sahip olan İndus Vadisi Medeniyeti'nin kökeninin Mezopotamya ve hatta Batı Asya'ya dayandığı tezi ortaya atılmıştır³⁰⁰. Fakat daha sonra Harappa, Mohenjo-Daro ve Lothal

²⁹⁵ “Hint-Avrupa dilleri, günümüzde Amerika, Avrupa ile Batı ve Güney Asya'da yaygın şekilde konuşulan dil ailesidir... Bu dili en eski konuşanların aslında Ukrayna'da ve komşu bölgelerde Kafkasya ile Güney Rusya çevresinde yaşamış olmaları, daha sonra Avrupa'nın geri kalan kısmına ve sonradan Hindistan'a doğru yayılmış olmaları olasılığı yüksektir. Proto-Hint-Avrupa dilsel bütünlüğünün mümkün olan en erken döneminin MÖ 3400 civarında olduğu düşünülmektedir... Proto-Hint-Avrupa dilini konuşanların bir yazı sistemi geliştirmemesinden ötürü fiziksel bir kanıtımız yoktur. Dilbilim, Proto-Hint-Avrupa dilini çeşitli yöntemler kullanarak yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır... Hint-Avrupa dillerinin Anadolu dilleri, Hint-İran dilleri, Grekçe, Keltçe, Cermen dilleri, Ermenice, Toharca, Baltık-Slav dilleri ve Arnavutça olmak üzere çok sayıda dalı vardır”. (Detaylı bilgi için bkz. Cristian Violatti, “Indo-European languages”, *World History Encyclopedia*, 19 January 2013, (<https://www.worldhistory.org/image/1028/indo-european-language-family-tree/>))

²⁹⁶ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 47.

²⁹⁷ W. Ruben, “Hind'de Köy ve Şehir”, s. 35.

²⁹⁸ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 14-15.

²⁹⁹ B. Avari, *a.g.e.*, p. 39.

³⁰⁰ Sadri Maksudi Arsal, *Umumi Hukuk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1948, s. 29.

kazılarında bulunan kültür tabakalarından elde edilen bilgiler ve bu yerleşim yerlerinin çevresinde irili ufaklı birçok kültür merkezinin bulunması birtakım farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır³⁰¹.

Nitekim ilk başlarda İndus Medeniyeti'nin farklı kültürlerden etkilendiği düşünülmüş olsa da bu düşünce 1970'lerden itibaren değişmeye başlamıştır³⁰². Böylece kökleri Belucistan'ın Neolitik köylerine dayandırılan³⁰³ İndus Vadisi Medeniyeti toplumunun kökeninin koyu tenli Dravidler tarafından atıldığı tezi ortaya çıkmıştır³⁰⁴.

İndus Vadisi Medeniyeti ilk defa 1920 yılında bir seyyah olan³⁰⁵ Charles Masson tarafından tesadüfen keşfedilmiştir. Masson, eski bir yerleşim yeri olan Harappa şehrinin kalıntılarını bulmasıyla Kuzey Hindistan'daki yüzey ve kazı araştırmaları yoğunluk kazanmıştır. Nitekim, 1921'den itibaren İndus Vadisi'nde başta Harappa yerleşim yeri olmak üzere çeşitli kazı ve keşif çalışmaları yapılmaya başlanmıştır³⁰⁶. Ancak bu tarihten 1924 yılına kadar olan dönem içerisinde İndus Vadisi'nde bulunan kalıntılar yüzeysel olup bölgenin önemi hakkında detaylı bilgi elde edilecek derecede değildir. 1924 yılına gelindiğinde ise, John Marshall'ın, Harappa yerleşim yerinde başlattığı arkeolojik çalışmalarda, birtakım önemli eserler ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Fakat bu çalışmalar çeşitli sebeplerden dolayı 1960'lı yılların başında Sir Alexander Cunningham'ın aynı bölgede kazı çalışmalarına başlamasına kadar uzun bir dönem askıya alınmıştır. Tarihler 1964-1965 yıllarını gösterdiğinde, California Üniversitesi'nden Dr. George F. Dales, bu bölgede önemli çalışmalarda bulunmuştur. İlk olarak Harappa yerleşim yerinde başlatılan kazı çalışmaları, Mohenjo-Daro yerleşim yerinin bulunmasıyla birlikte daha geniş alanlara yayılmıştır. 1980 yılı itibariyle de Mohenjo-Daro, Dünya Kültür Mirası olarak sayılmış ve buradaki çalışmalar Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından üstlenilmiştir³⁰⁷.

Başlangıçta MÖ 1700'lere kadar götürülen İndus Vadisi Medeniyeti'nin tarihi yapılan araştırmalar neticesinde MÖ 3. binyıla kadar dayandığı saptanmıştır. Dahası bölgedeki kazılardan elde edilen arkeolojik bulgular üzerinde yapılan tetkikler İndus

³⁰¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.26.

³⁰² B. Avari, *a.g.e.*, p. 30.

³⁰³ B. Avari, *a.g.e.*, p. 39.

³⁰⁴ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 18.

³⁰⁵ Charise Joy Javonillo, "Indus Valley Civilization: Enigmatic, Exemplary, and Undeciphered", ESSAI: Vol. 8, Article 21, College of DuPage 2010, p. 67.

³⁰⁶ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 18.

³⁰⁷ C. J. Javonillo, *a.g.m.*, p. 67.

Vadisi Medeniyeti'nin temelini atan toplumun ataları olan en eski insan yaşamının ise MÖ 7500 yıllarına kadar gittiği iddia edilmiştir³⁰⁸.

Öte yandan İndus Vadisi Medeniyeti'nin coğrafi bakımdan Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinden daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Bu alan günümüzde Hindistan'ın batı kısmı ile Pakistan ve Afganistan'ın büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu kapsam Hindistan'ın Pencap, Hayrana, Sind, Belucistan, Gucarat, Racastan ve Uttar Pradeş eyaletlerini de içerisine dahil etmektedir³⁰⁹.

Son derece geniş bir alana yayılmış olan İndus Vadisi Medeniyeti'ne ilk olarak *Harappa Medeniyeti* ismi verilmiştir. Bunun temel sebebi Harappa kültür merkezinin, Mohenjo-Daro dahil diğer kültür merkezlerinden daha erken bir tarihte keşfedilmesidir. Mohenjo-Daro ve Harappa şehirlerinin dışında İndus Nehri boyunca yüzlerce irili ufaklı şehir daha tespit edilmiştir³¹⁰. Fakat yapılan çalışmalar sonucunda bulunan şehirlerin siyasi, iktisadi ve idari açıdan Harappa ve Mohenjo-Daro şehirleri ile kıyaslanacak büyüklük ve gelişmişlik seviyesine ulaşamamış oldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki, ortaya çıkarılan diğer yerleşim yerleri ile birlikte değerlendirecek olursak; şehirlerin nüfus bakımından en kalabalık olanı Mohenjo-Daro olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mohenjo-Daro yerleşim yerinin MÖ 3. bin yıllarındaki nüfusunun 2,5 milyon olduğu ileri sürülmüştür³¹¹.

Görüldüğü üzere Mohenjo Daro ve Harappa yerleşim yerleri, İndus Vadisi Medeniyeti'nin en önemli iki kültür merkezidir. Bu yerleşim yerlerinden biri güneyde, ötekisi ise kuzeyde yer almaktadır. Ravi İramağı'nın eski bir kolunun geçtiği Harappa, modern Pencap'ın en kuzey bölgesinde yer alırken, Mohenjo-Daro ise, Ghaggar-Hakra Nehri'nin kıyısında ve modern Pakistan ülkesinin Sind Bölgesi'ndeki verimli topraklar üzerine kurulmuştur. Hatta İndus Vadisi Medeniyeti'nin tıpkı Mezopotamya ile Mısır toprakları üzerinde kurulan kadim medeniyetler gibi bir nehir medeniyeti olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Benzer bir şekilde Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinde olduğu gibi burada da sulak ve verimli ovalarda yapılan tarım ile ticaret, yerleşim yerlerinin gelişmesinde ve devamlılığında en önemli rolü oynamış olmalıdır. Şunu da

³⁰⁸ Wendy Conklin, *Ancient Civilizations "China, India, Africa, Mesopotamia"*, Scholastic Teaching Resources, Newyork/USA 2006, p. 30.; M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 2.

³⁰⁹ W. Conklin, *a.g.e.*, p.30.; M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 2.

³¹⁰ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.26.

³¹¹ C. J. Javonillo, *a.g.m.*, p. 68-69.

belirtmek gerekir ki bu gelişim, İndus Vadisi'ndeki bütün kültür merkezlerinde aynı derecede olmamıştır. Buna rağmen araştırmacılar, küçük yerleşim yerleri ile Harappa ve Mohenjo-Daro gibi büyük kültür merkezlerinin birçok benzerliklerinin olduğu yönünde fikir birliğine varmışlardır³¹².

Yukarıda bahsi edilen benzerlikler, daha çok gündelik hayatta istifade edilen ev eşyalarında görülmektedir. Bunların yanında İndus Vadisi'nde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde; birçok seramik, çeşitli kullanım aletleri, heykeller ve mühürler bulunmuştur. Mühürlerin üzerinde tek boynuzlu hayvan kabartmaları³¹³ ile incir ağacı altında tek boynuzlu olarak tasvir edilmiş bir tanrı figürü yer almaktadır. Ayrıca yaklaşık 20 cm boyundaki bir heykel üzerinde yonca desenli kıyafet şekillerine rastlanması oldukça şaşırtıcıdır. Bu şaşırtıcılığın sebebini Mezopotamya, Mısır ve Girit'te ilk örneklerine rastlanan yonca deseni, İndus Vadisi Medeniyeti'nin, Mezopotamya'da gelişen medeniyet ile türlü ilişkilerinin olduğunu akla getirmesinden kaynaklanmaktadır³¹⁴. Benzer bir şekilde Mohenjo-Daro ve Harappa kültür merkezlerinde bulunan kabartmaların da Sümer toplumundakiler ile benzerlik gösterdiği konunun uzmanları tarafından ifade edilmektedir³¹⁵. Bu benzerlikler İndus Vadisi'nde bulunan bazı mühürler ile Ur, Kiş ve İran'da bulunan bazı mühürlerde de görülmektedir. Ancak söz konusu benzerliklerin Mezopotamya ile Hindistan arasında bir akrabalık bağından ziyade, bir ticaret ağının olduğunun ve bu sayede çeşitli etkileşimlerin meydana geldiğinin göstergesi olarak kabul etmek daha doğru olacaktır³¹⁶.

2.1.3.1. Harappa

Yukarıda ifade edildiği üzere İndus Vadisi'nde ilk olarak Harappa yerleşim yeri keşfedilmiş ve dolayısıyla çalışmalar da burada başlatılmıştır. Daha sonra başta Mohenjo-Daro olmak üzere irili ufaklı birçok kültür merkezinin izlerine rastlanmıştır. İndus Vadisi'nde ortaya çıkarılan bu yerleşim yerlerini tarif etmek için ise “*Harappa*

³¹² C. J. Javonillo, a.g.m., p. 68.

³¹³ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.28.

³¹⁴ V. Gordon Childe, *Aryanlar “Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme”*, (Çev. Ceren Can Aydın), Alfa Yayınları, s. 62., Y. Kayalı, a.g.e., s.30.

³¹⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.31.

³¹⁶ C. J. Javonillo, a.g.m., p. 70-71.

Medeniyeti” ismi kullanılmıştır³¹⁷. Dolayısıyla “*Harappa Kültürü*” veya “*Harappa Medeniyeti*” denildiğinde İndus Vadisi Medeniyeti’nin tamamı kastedilmektedir.

Bazı uzmanlar Harappa kültürünü, *Erken Dönem Harappa Kültürü* ve *Geç Dönem Harappa Kültürü* olmak üzere iki bölümde incelemektedirler. Yaklaşık olarak MÖ 3000 ile 2700 arasındaki bir süreyi kapsayan Erken Harappa Dönemi’nde, Harappa kültür merkezinde geniş bir alana, hem kale hem de kalenin alt kısımlarında bir yerleşim yeri inşa edilmiştir. Hatta arkeologlar, kale höyüğünün altında benzer bir zemin planını gösteren başka bir Erken Harappa yerleşimini de ortaya çıkarmışlardır. Erken dönemde sur duvarları, standart ebatlarda seri üretilen kerpiçten yapılmıştır. Söz konusu duvarın hem iç hem de dış yüzlerinin çamurla sıvanmış olduğu tespit edilmiştir. Evlerin kalıntılarında yola çıkarak her evin üç ya da dört odası olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanında yapılan kazılar neticesinde fırınlar ve depolama çukurları gibi birçok kullanım alanları ile ev eşyaları bulunmuştur. Keşfedilen antik eserlerden bazıları kalsedon³¹⁸ bıçakları, carnelian/Karnelyan³¹⁹, fayans, altın ve gümüş boncuklar ve çeşitli seramik tasarımlardan oluşmaktadır. Çanak ve çömleklerin siyah ve beyaz boya ile boyanmış olmasının yanında, kırmızı ya da pembe renkteki birtakım kullanım araçlarına da rastlanmıştır³²⁰.

Geç Dönem Harappa Kültürü olarak nitelendirilen ve MÖ 2600/2500-1700 yılları arasını kapsayan dönemde³²¹ Harappa şehri, İndus Vadisi Medeniyeti’nin en önemli yerleşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Geç Dönem Harappa Kültürü* evresinde Harappa şehri, Mojenjo Daro ile birlikte İndus Nehri’nin geniş düzlüklerinde, yüzyıllar boyunca kültürel yaşamın doruk noktası haline gelmiştir. Vadideki kültürel gelişimin itici gücünün, İndus Nehri ve bu nehre dökülen birtakım ırmakların olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak İndus Nehri’nin taşıdığı su miktarının modern zamanlarda, Pencap ve Sind bölgelerinde hala etkili olduğu görülse de bu miktarın eski dönemlere oranla azaldığı görülmektedir. Bunun temel sebebi olarak ise değişen iklime

³¹⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 32.

³¹⁸ Kalsedon: Kalsedon ismini “Küçükasya’da Kalchedon (Khalkedon)’dan” yani MÖ 680’de Megaralılar tarafından kurulan İstanbul’un Kadıköy İlçesi’nden alır. Kalsedon bir kriptokristalin kuvarstır. Bu sebeple kristal yapısı ancak mikroskop altında tesbit edilebilir. Yarı şeffaftır. Sarı, kırmızı, yeşil ve sincabî renkli, donuk (kirli), beyazımsı, gri, sarımsı, kahverengi gibi çeşitli renklerde olur ve rengine göre de değişik isimler alır. (M. Y. Ethem, *a.g.e.*, s. 28.)

³¹⁹ Karneliyan: Karneliyan, Korneliyan / Cornelian gibi isimlerle anılmaktadır. Kızılıcık renkli Sarduan’a verilen bir isimdir. Karneliyan kırmızısı ismi de buradan gelmektedir. Yarı saydam bir taş olup, fırınlanırsa rengi koyulaşan bir taştır. (M. Y. Ethem, *a.g.e.*, s. 28.)

³²⁰ B. Avari, *a.g.e.*, p. 32.

³²¹ C. J. Javonillo, *a.g.m.*, p. 67.

bağlı olarak bazı ırmakların kuruması gösterilmektedir. Öyle ki Vedik Hint kaynaklarında bahsi geçen çeşitli jeolojik ve ayrıca arkeolojik araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, Ghaggar-Hakra, Saraswati ve Drasadvati nehirleri günümüze kadar varlığını sürdürememiştir³²².

Uzmanlar tarafından yapılan araştırmalar neticesinde Harappa kültür dairesi içerisinde bulunan kasabalarda zanaatkâr loncalarına dair izler bulunmuştur. Söz konusu bu zanaat kollarının en önemlilerini tuğla ustaları, tesisatçılar, marangozlar ve inşaat işlerini yürüten genel işçiler oluşturmaktadır. Bunların yanında çeşitli madenlerden silah ve alet üretimi yapan metal işçileri, cam, fildişi, seramik boncuklar ve tekstil kumaşları gibi ticari ürünler imal eden birtakım ustaların bulunduğu da bilinmektedir. Bundan dolayı kentler başlıca ticaret ve değişim merkezleri haline gelmiştir. Bölgede imal edilen ticari ve tarımsal ürünlerin pazarlanması sayesinde ticaret canlandırılmıştır. Ticaretten elde edilen gelirler sayesinde de kasabalar zenginleşerek büyümüş ve şehirleri oluşturmuştur. Öte yandan Harappalılar, Hint Medeniyeti'nin ilk Tunç Çağı insanları olarak kabul edilmektedirler. Ancak bakır ve kalayı karıştırarak bronz elde etmeyi bilmelerine rağmen bu işte gelişmiş bir seviyeye çıkamadıkları düşünülmektedir. Bu düşüncenin sebebi olarak arkeolojik çalışmalar neticesinde yerleşim yerinde bulunan bronz aletlere oldukça az rastlanması gösterilmektedir³²³.

2.1.3.2. Mohenjo-Daro (Mohenco-Daro)

Mohenjo-Daro, İndus Vadisi Medeniyeti kültür dairesi içerisinde en az Harappa şehri kadar önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eskiçağ Hindistan Tarihi'ne damgasını vuran ve nüfusunun yaklaşık 2.500.000 olduğu düşünülen Mohenjo-Daro şehri, Pakistan'ın Sind Bölgesi'nde kurulmuştur. Ayrıca bu şehre hayat veren ve İndus Nehri'nin bir kolu olan Ghaggar-Hakra Nehri'nin bu şehrin içerisinden veya yakınından aktığı bilinmektedir³²⁴.

Mohenjo-Daro şehrinin yerleşim planı “ızgara deseni” adı verilen kuzey-güney ve doğu-batı yönünde, kare şeklinde olup³²⁵ şehrin çapı ise 5 km'dir³²⁶. Bu durum Mohenjo-Daro'nun gelişmişlik ve şehirde yaşayan insan nüfusunun yoğunluğunu

³²² B. Avari, *a.g.e.*, p. 34.

³²³ B. Avari, *a.g.e.*, p. 46, 95.

³²⁴ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.27.

³²⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s.27.

³²⁶ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 18.

göstermesi açısından önemlidir. Böylesine yoğun bir nüfusa sahip şehrin, ızgara desenli yerleşim planının yanında alt yapısının gelişmişliği dikkat çekmektedir. Nitekim şehirde 700 adet su kuyusu tespit edilmiş ve hemen her evin kendine ait bir kuyusunun olduğu ortaya çıkartılmıştır. Bunlar sarnıçlar ve rezervuarlarla birlikte, şehirde yaşayan insanların içme ve temizlik için yeterli suya sahip olmasını sağlamıştır³²⁷.

Mimari açıdan oldukça iyi planlanmış olan Mohenjo-Daro şehrinin tüm sokaklarında ve yaşam alanlarında temiz su ile atık su şebekeleri bulunmaktadır. Su borularına verilen eğim sayesinde evlere giren temiz su, yine bu eğim sayesinde duvarlardaki atık su boruları yardımıyla kullanılan suyun dışarıya nakledilmesini sağlamıştır³²⁸.

Diğer taraftan Sānchī Dağın'da³²⁹ bulunan ve MÖ 3. veya 2. yy'a tarihlenen bir rölyefte eski şehirlerin görünüşü ile ilgili kabartmalar bulunmuştur. Bu kabartmalardan yola çıkarak Eskiçağ Hindistan coğrafyasındaki şehirlerin güçlü surlarla çevrili ve bu surlarda gözcü kuleleri ile büyük kapıların olduğu tahmin edilmektedir. Şehrin surlarının tek veya çift hendekle çevrili olduğu, ayrıca bu hendeklerin birinin su, diğerinin ise çamurla doldurulmuş olabileceği düşünülmektedir³³⁰.

Buna paralel olarak Acanta Freskleri'ne³³¹ işlenen şehir yapılanmasından anlaşıldığına göre, büyük evlerin girişlerinde geniş bir geçit bulunmaktadır. Bu geçidin sağ ve sol kısımlarında hazine ve tahıl depoları vardır. Ayrıca bu geçit zemin katta küçük odaların olduğu yuvarlak bir iç avluya açılmaktadır³³².

³²⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 45.

³²⁸ C. J. Javonillo, *a.g.m.*, p. 68-69.

³²⁹ Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletinde bulunan bir dağdır. Bu eyaletin Raisen Bölgesi'nde bulunan Sañçi Kasabası civarındaki bir tepede, Aşoka tarafından MÖ. 3. yy'da bir Stüpa inşa edilmiştir. Dolayısıyla Buddhistler için önemli bir merkez olarak kabul edilmektedir.

³³⁰ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 67.

³³¹ Acanta Freskleri Hindistan'ın Maharashtra eyaletinin Aurangabad Bölgesi'nde yer almaktadır. Yaklaşık olarak 75 m yükseklikte yarı dairesel olarak kayalara oyulmuş mağaralardan oluşmaktadır. Tamamlanmamış olanlar da dâhil toplam 30 tane olan bu mağaraların ilk olarak kim/kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. İki farklı kısım ve dönemde meydana getirilen Acanta Mağaraları'nın birinci kısmının Buddhizm'in doğuşu ve yayılışı ile çağdaş olduğu ifade edilirken ikinci kısmının ise, 400 yıl sonra yani Gupta Dönemi'nde meydana getirildiği bilinmektedir. Mağaraların duvarları Buddhist keşişler tarafından çizildiği düşünülen Buddha'nın resimleri ile süslenmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Y. Kayalı, "Buddhist Kültürün Acanta Mağaralarındaki İzleri: Vihâralar", *AÜ DTCF Dergisi*, C. 58, S. 1, 2018, DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.1.3, s. 29-58.; Rajesh Kumar Singh, Ajanta, Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures, Springer Science+Business Media Dordrecht 2014, p. 1.)

³³² T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 71.

Mohenjo-Daro yerleşim yerinde yapılan araştırmalar İndus Nehri'nin taşkınları ile baş edebilecek güçlü bir alt yapı sisteminin kurulduğunu göstermektedir. Şehrin büyük sokakları ve güçlü alt yapısı³³³, ekonomik olarak zenginliği ve şehrin planlamasını yapan yetenekli mühendislerin bulunduğu kanıtı sayılabilir. Şehir planlamasını yapan becerikli mühendisler ise İndus Vadisi Medeniyet'nin mimari, matematik ve geometri alanlarında ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi üzerine araştırma yapan birçok arkeolog ve tarihçi, Mohenjo-Daro ve Harappa yerleşim yerlerinin bir imparatorluğun parçası olup olmadığı üzerinde durmaktadırlar³³⁴. Bu araştırmacıların bazıları Mohenjo-Daro'da büyük saray, anıt mezarlar, höyük veya piramitler gibi önemli anıtsal yapıların olmayışından yola çıkarak İndus Vadisi Medeniyeti'nin devletsiz bir toplum olduğunu düşünmektedirler³³⁵. Ancak bu büyüklükteki ve sistemli bir şekilde imar faaliyetleri yürütülmüş yerleşim yerlerinin bir planlayıcısının ve bu planlayıcıların birileri tarafından görevlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca şehirlerin etrafının surlarla çevrili olması onların korunma ihtiyacına gereksinim duyduklarının bir göstergesidir. Buna bağlı olarak korunma ihtiyacı olan çok kalabalık ve zengin bir toplumun aynı oranda bir ordusunun da olması lazım gelmektedir. Dahası bu orduyu sevk ve idare edecek yüksek rütbeli komutanların ve yöneticilerin bulunması diğer bir gereksinim olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla Mohenjo-Daro ve Harappa yerleşim yerlerinin büyük ve düzenli bir şehir olarak inşa edilmelerine paralel olarak kalabalık bir nüfusa sahip olması göz önünde bulundurulduğunda İndus Vadisi Medeniyeti'nin siyasi ve sosyal bir yapıya sahip olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Bununla birlikte şehirlerin planlı ve bir düzen içerisinde inşa edilmiş olmasından yola çıkılarak ekonomik açıdan güçlü bir toplumun olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomisi güçlü olan bir toplumun ise ya ticari faaliyetlerinin oldukça gelişmiş olması ya da çevre devletler üzerinde otorite kurarak buradan yüklü miktarda gelir elde etmiş olması gerekmektedir. Her iki durumun da bir devlet yapılanmasının varlığına işaret etmesinin yanında bu şehirlerde gelişmiş bir hukuk sisteminin, askeri oluşumun ve idari yapıların olmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim Burjor Avari, Mohenjo-Daro şehrinde büyük bir hamam ve iki ile üç kamu binasının olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca emin

³³³ C. J. Javonillo, a.g.m., p. 69.

³³⁴ B. Avari, a.g.e., p. 44

³³⁵ C. J. Javonillo, a.g.m., p. 68-69.

olunmamakla beraber büyük bir tahıl deposunun da bulunduğunu söylemektedir. Bunun haricinde kuvvetle muhtemeldir ki yönetim erkinin resmi işlerde kullanılmış olduğu düşünülen çok büyük bir salonun varlığı da tespit edilmiştir³³⁶. Tüm bunların yanında Mohenjo-Daro kültür merkezinde bazı heykel ve oymalar bulunmuştur. Eril bir şekilde tasvir edilen figürlerin sol omuzlarının üzerinde, kayışı olan kısa bir giysi veya önlük giydikleri anlaşılmaktadır. R. V. D. Magoffin figürlerin üzerindeki giysileri burada yaşayan toplumun giydiğini dile getirirse de³³⁷ bu giysileri yalnızca lider statüsündeki kişilerin giydiğini söylemek daha yerinde olacaktır. Nitekim tasvir edilen figürlerin ya ruhani ya da siyasi bir lider olduğu düşüncesi daha ağır basmaktadır.

Mohenjo-Daro'nun 675 km³³⁸ kuzeydoğu yönündeki Harappa yerleşim yerinden elde edilen bulgulardan yola çıkılarak burada yaşayan erkeklerin omuz kısımlarının çıplak olduğu tahmin edilmektedir. Her iki yerleşim yerinde de erkeklerin büyük çoğunlukla sakallı fakat bıyıksız tasvir edildiği dikkat çekmektedir. Evcil hayvan olarak sığır, manda, koyun, domuz, köpek ve at besiciliği yapmış oldukları yönünde birçok kanıt bulunmaktadır. Tarım alanında en çok buğday yetiştirdikleri bilinen İndus Vadisi sakinleri maden olarak ise altın, gümüş, bakır, kalay ve kurşun gibi yumuşak metalleri işlemişlerdir³³⁹.

Yapılan araştırmalarda İndus Vadisi Medeniyeti'nin en büyük iki şehri olan Mohenjo-Daro ve Harappa yerleşim yerlerinde, bir çeşit hiyeroglif yazı ele geçirilmiş fakat bu yazı henüz çözülememiştir. Yazılı belgelerin henüz çözülememiş olması nedeniyle İndus Vadisi Medeniyeti insanların toplumsal yapısı ve dinsel inançları hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır³⁴⁰. Öte yandan İndus Vadisi yazısı konusunda tam olarak bir fikir birliği bulunmasa da uzmanlar, bu yazının simgesel olduğu konusunda ortak bir görüşe varmışlardır. Ayrıca bu yazının birkaç yüz işareten oluştuğu düşünülmektedir³⁴¹.

İndus Vadisi'nde bulunan dört farklı yerleşim yerinde Neolitik Çağ tarımının yapıldığına dair izler de tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, MÖ 7000 yıllarına

³³⁶ B. Avari, *a.g.e.*, p. 44

³³⁷ R. V. D. Magoffin, *a.g.m.*, p. 215

³³⁸ En güncel haritalarda Sukkur-Multan Motorway/M-5 üzerinden yapılan karayolu ulaşımında iki şehir arasındaki mesafe 675 km olarak ölçülmektedir.

³³⁹ R. V. D. Magoffin, *a.g.m.*, p. 215

³⁴⁰ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 18.

³⁴¹ C. J. Javonillo, *a.g.m.*, p. 71.

tarihlenen Mehrgarh Köyü³⁴²,nün dışında Kili Gul Mohammad ve Rana Ghundai alanlarıdır. Mehrgarh kazılarında pamuk tohumlarına rastlanması İndus Vadisi toplumunun erken dönemlerde tarım ile uğraştıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Hatta en eski pamuk tohumlarının bazılarının, Mehrgarh höyüklerinden geri kazanılmış olması İndus Bölgesi sakinlerinin ilk pamuk yetiştiricilerinden olduğuna kanıt olarak gösterilebilir. Neolitik tarımın yapıldığı ikinci alan Pakistan'ın Keşmir ve Swat vadilerindeki Burzahom ve Gufkral gibi sahalardır. Adı geçen sahalarda Neolitik tarım yerleşimlerinin izlerini taşıyan aletler, seramikler ve bitkisel kalıntılardan oluşan kanıtlar bulunmuştur. Tarım faaliyetlerinin izlerine rastlandığı üçüncü bölge ise, Ganj Havzası'nı içine alan ve Doğu Hindistan'a uzanan çok geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Son olarak dördüncü bölgede yapıldığı tespit edilen tarımsal faaliyetler Güney Hindistan'daki Utnur Bölgesi'ndedir. Ayrıca tarım ile birlikte söz konusu bu dört alanın dışında Chopani Mando, Mahagara, Koldihawa ve Chirand gibi bazı bölgelerde MÖ 4. binyıla tarihlenen evcil hayvan yetiştiriciliğine dair belirgin kanıtlar bulunmuştur³⁴³.

İndus Vadisi Medeniyeti'nin Mezopotamya ile ticari ilişkiler kurduğuna dair bazı emarelere rastlanmıştır. Nitekim Mezopotamya'da Erken Dönem Hanedanlıkları'na ait bazı vesikalarda Meluha isminden bahsedilmektedir. Meluha ise birçok tarihçi tarafından İndus Vadisi olarak kabul görmektedir³⁴⁴. Ayrıca Mehrgarh Köyü yerleşim alanında Eskiçağ'da ticareti yapılan lapislazuli taşına da rastlanmıştır³⁴⁵. Bilindiği üzere Eskiçağ Tarihi boyunca lapislazulu önemli bir ticaret eşyası olarak kullanılmıştır.

İndus Vadisi Medeniyeti'nin ortaya çıkması gibi tarih sahnesinden silinmesi hakkında da birçok teori ortaya atılmıştır. İlk zamanlarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan İndus Vadisi'nde kurulan medeniyetin MÖ 1900'lü yıllarında tarih sahnesinden silindiği düşünülmüştür³⁴⁶. Buna göre, yakın zamana kadar İndus şehirlerinin, Bolan ve Khyber gibi kuzeybatı geçişleri üzerinden Hindistan'a giren Āriler tarafından tahrip edildiği görüşü hâkim olmuştur. 1966 yılında Sir Mortimer Wheeler tarafından ortaya atılan bu teoriye göre İndus Vadisi Medeniyeti, Hint-Āri istilasını

³⁴² Modern Pakistan'ın Belucistan Bölgesi'nde bulunan Mehrgarh, İndus Vadisi'ni İran Platosu ile birleştirerek Orta ve Batı Asya'ya uzanan stratejik bir öneme sahiptir.

³⁴³ B. Avari, *a.g.e.*, p. 28,58.

³⁴⁴ Jonathan Mark Kenoyer, *Indus and Mesopotamian Trade Networks: New Insights from Shell and Carnelian Artifacts, Intercultural Relations Between South and Southwest Asia, Studies in Commemoration of E.C.L. During Caspers (1934-1996), BAR International Series 1826 (2008): p. 24; C. J. Javonillo, a.g.m., p. 70.*

³⁴⁵ B. Avari, *a.g.e.*, p. 58.

³⁴⁶ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 119.

sonucu yıkılmıştır³⁴⁷. Fakat İndus şehirlerinin herhangi bir istilaya uğradığına dair kanıt bulunamamasından dolayı daha sonra bu teoriyi kendisi de reddetmiştir. Nitekim bu düşünce, söz konusu sürecin MÖ 1700 yıllarına kadar kademeli olarak gerçekleştiği yönünde değişmiştir. Dahası son dönemlerde bu görüş de yerini İndus Vadisi Medeniyeti'nin çöküşünün doğal ve sosyo ekonomik yapısının kombinasyonundan kaynaklandığına dair görüşlere bırakmıştır³⁴⁸. Buna paralel olarak İndus Vadisi Medeniyeti'nin çöküşü ile ilgili diğer bir teori ise, California Berkeley Üniversitesi'nden George F. Dales, su bilimcisi Jr. Robert L. Raikes ve Pakistanlı arkeolog M.R. Mughal tarafından ortaya atılmıştır. Söz konusu teoriye göre; nehirlerin yön değiştirmesi sonucunda İndus Vadisi Medeniyeti şehirlerinin eski önemini kaybederek kademeli olarak yok olduğu teorisi üzerinde durulmaktadır³⁴⁹.

İndus Vadisi Medeniyeti'nin bilinmeyen yönlerini açığa çıkartmaya çalışan bazı arkeologlar ise; MÖ 2. binyılda meydana geldiği düşünülen küresel ısınmanın büyük çevresel ve kültürel değişiklikleri tetiklediğine inanmaktadırlar. Çevre arkeologları iklimsel dalgalanma, nehir yatağının yön değiştirmesi, deniz seviyesinin değişikliği ve su baskınları gibi olası doğa olayları arasındaki bağlantıları araştırmışlardır. Bu çevresel bağlantıları MÖ 2. binyılda bölgesel yerleşim alanındaki değişiklikleri arkeolojik kanıtlarla ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Bu gibi doğa olaylarının kitlesel göçü tetikleyerek demografik yapıda ve dolayısıyla yerleşim yerlerinde değişimlere neden olduğu üzerinde durmaktadırlar³⁵⁰.

İndus Vadisi Medeniyeti elverişli çevresel bir ortam sayesinde gelişmiştir. İndus Nehri ve bu nehrin getirdiği verimli alüvyal toprakların söz konusu gelişimin temel itici gücü olduğu konunun uzmanı olan hemen herkes tarafından kabul görmektedir. Dolayısıyla bu itici güç, İndus Vadisi Medeniyeti'ni ve kültürünü geliştirmekle birlikte bu yüksek kültürün uzun bir süre devam etmesini sağlamıştır. Ancak bu süreç çevresel değişiklikler, ekolojik dengesizlikler, iklim değişiklikleri, kuraklıklar, depremler, ticaret yollarının değişimleri ve belki de birtakım istila girişimleri nedeniyle sekteye uğramıştır³⁵¹. Nitekim modern zamanlarda bile iklimsel nedenlerden dolayı meydana

³⁴⁷ C. J. Javonillo, a.g.m., p. 73.

³⁴⁸ B. Avari, a.g.e., p. 52-53.

³⁴⁹ C. J. Javonillo, a.g.m., p. 73.

³⁵⁰ James L. Wescoat, "Maganing the Indus River Basin in Light of Climate Change", Massachusetts Institute of Technology, *Article in Global Environmental Change*, December 1991, p. 391.

³⁵¹ B. Patra, a.g.m., p. 43.

gelen doğal afetler, Hindistan'da büyük can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Bu nedenlerin başında kuraklık, ani sel baskını³⁵², kasırga, çığ, şiddetli yağmurların getirdiği toprak kaymaları ve heyelan³⁵³ gelmektedir. Diğer tehlikeler arasında, genellikle yaz aylarında kuzeyden güneye doğru ilerleyen ve sık görülen toz fırtınaları, Kuzey Hindistan'da büyük maddi hasara neden olmaktadır. Ayrıca bu toz fırtınaları bazı bölgelerde büyük miktarda toz biriktirerek verimli toprakları çölleştirmektedir. Öte yandan dolu yağışları Hindistan'ın bazı bölgelerinde etkili olduğundan pirinç ve buğday gibi mahsullerde ciddi hasarlara neden olmaktadır³⁵⁴. Dolayısıyla tüm bu olumsuzlukların oluşturmuş olduğu etkiler İndus Vadisi Medeniyeti'nin zaman içerisinde zayıflayarak burada yaşayan toplumun büyük kısmının özellikle Hindistan'ın güney kesimlerine göç etmesine zemin hazırlamış olmalıdır.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, İndus Vadisi'nde kurulan bu medeniyetin gücünün ve etkisinin azalmasına paralel olarak bölgeye yabancı bir kavmin geldiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de MÖ 1700'lü yıllardan itibaren kademeli olarak bu bölge, Hint-Avrupa kökenli³⁵⁵ Āri ırkına mensup, hayvancılık ile uğraşan bir kavmin istilasına uğramıştır. Āriler, kendilerinden önce buralara gelerek yerleşmiş olan Dravidler'i yerlerinden etmişlerdir. Böylece buranın eski sakinleri olan yerliler güney ve batı kesimlerine göç etmek zorunda kalmışlardır³⁵⁶.

2.1.4. Āriler

Sanskrit dilinde yazılmış metinlerde “Ārya” ve Eski İran dilinde “Airya” olarak geçen Āriler'in, MÖ 3. bin yılda Doğu Avrupa'dan Orta Asya topraklarına göç eden Hint-Avrupa kökenli bir toplum oldukları düşünülmektedir. Zira bu düşünceyi Āriler'in kullandığı dil ve bu dilin özellikleriyle büyük oranda destekler niteliktedir³⁵⁷. Eskiçağ Hint Tarihi alanında araştırma yapan Michael Witzel bu konuda “Başlangıçta, Ārya

³⁵² Sel baskınları Hindistan'daki en yaygın doğal afetleri oluşturmaktadır. Örneğin; şiddetli Muson Yağmurları, güneybatı Hindistan'da Brahmaputra ve bazı nehirleri taşıyarak genişlemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çevredeki tarım alanlarının sular altında kalmasının yanında ani su baskınları binlerce kişiyi öldürebilmekte ve milyonlarcasını da yaşadıkları yerlerden edebilmektedir. (B. N. Goswami-V. Venugopal-D. Sengupta-M. S. Madhusoodanan-P. K. Xavier, "Increasing trend of extreme rain events over India in a warming environment." *Science* 314 (5804) (2006): p. 1442–1445.

³⁵³ Micheal Allaby, *Floods, Facts on File*, New York 1998, p. 26.

³⁵⁴ Edward Balfour, *Encyclopaedia Asiatica: Comprising Indian Subcontinent, Eastern and Southern Asia*, Commercial, Vol. III, Sbusitrial anb Scientific, Cosmo Publications, New Delhi 1884, p. 995.

³⁵⁵ W. Ruben, “Hind'de Köy ve Şehir”, s. 29,

³⁵⁶ Cemil Kutlutürk, *Hint Kutsal Metinleri Upanişadlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 149.; S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 30.

³⁵⁷ Yalçın Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 35; D. Leeming, *a.g.e.*, s. 17.

(Aryan) teriminin eski İranlıların ve Vedic Sanskritçe ile diğer Eski Hint-Aryan dillerini ve lehçelerini konuşan Hint gruplarının kendi kendini adlandırması olduğunun altı çizilmelidir. Her iki halk da kendilerini ve dillerini *ārya* veya *arya* olarak adlandırdı: *Pers Kralı Darius (MÖ 519) ariya hakkında yazan ilk kişiydi...*³⁵⁸ demektedir.

Diğer taraftan *Āri* kelimesi Sanskrit ve Pali literatüründe, öncelikle saygın ve şerefli bir adama atıfta bulunmak için veya onursal bir terim olarak kullanılmıştır. Takip eden dönemlerde *arya* terimi, *asil* ve *saygın* bir kişi anlamında yaygınlaşarak kullanılmaya devam edilmiştir³⁵⁹.

Yapılan arkeolojik çalışmalar *Āriler*'in Doğu Avrupa'dan gelerek Asya kıtasının iç kesimlerinde bir süre yaşadıkdan sonra MÖ 2000 yıllarında Baktria Bölgesi'nin içerisinde kalan modern Afganistan topraklarının iki ayrı kesimine yerleştiklerini göstermektedir. Bunlardan ilki Kabil'den Peşaver'e doğru uzanan bir alanı kapsamaktadır. Diğer bölge ise, Bolan Geçidi üzerinden Quetta'ya bağlantısı olan Kandahar çevresindeki bölge olarak tahmin edilmektedir³⁶⁰. Nitekim Bolan Geçidi Bölgesi'nde, Jean-François Jarrige liderliğindeki Fransız arkeologlar MÖ 2000-1900 yıllarına tarihlenen yabancı bir kolonizasyonun kanıtını ortaya çıkarmışlardır³⁶¹.

Āriler, Baktria Bölgesi'nde iki kola ayrılarak bir kolu batıya olmak üzere İran yaylalarına, diğer kolu ise Kuzey Hindistan'a gelerek yerleşmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği üzere hem Hindistan'a hem de İran'a gidenler kendilerini *Āri* olarak adlandırmışlardır. Hatta çıkış noktalarının aynı olduğu bilinen bu iki grubun Baktria Bölgesi'nde konuştıkları dil ile inandıkları dinin de aynı olduğu düşünülmektedir. Nitekim İran coğrafyasındaki Avesta ile Hindistan coğrafyasındaki Vedic inanç arasında benzerliklerin olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Ayrıca Boğazköy kazılarında ele geçirilen çivi yazılı tabletlerde Eski Hint ve İran tanrılarının ismi geçmektedir. MÖ 1400-1380 yıllarına ait olan bu vesikalar iddia edildiği üzere ticari bir

³⁵⁸ Michael Witzel, *Autochthonous Aryans? The Evidence from Old Indian and Iranian Texts*, *Electronic Journal of Vedic Studies* 7-3 (EJVS) Harvard University 2001, p. 3.

³⁵⁹ R. Thapar, *a.g.e.*, p. 142-143.

³⁶⁰ B. Avari, *a.g.e.*, p. 67.

³⁶¹ Asko Parpola, *The Coming of the Aryans to Iran and India and the Cultural and Ethnic Identity of the Dāsa*, This article has grown out of a paper read at the 7th World Sanskrit Conference held in Leiden on 23-29 August 1987. A revised version was delivered at the Indo-European Seminar, Faculty of Classics, University of Cambridge, on 2 December 1987, p. 202.

antlaşma³⁶² olmayıp, siyasi bir antlaşma niteliğindedir. Nitekim bu antlaşma Mitanni kralı I. Šattiwaza ve Hitit kralı I. Šuppiluliuma arasındaki antlaşmadan oluşmaktadır. Bahsi geçen antlaşmada yazılı olan onlarca tanrının ismi ile birlikte Mitra ile Varuna isimleri de bulunmaktadır³⁶³. Öte yandan Hattuşaş kazılarında ele geçirilmiş tabletler arasında içerisinde bol miktarda Sanskrit dilinde kelimenin bulunduğu at eğitimini konu alan bir tablet bulunmuştur. Bunlar Mitannilerin İran ve Hindistan'daki Āriler ile ortak kültür ve dile sahip olduğunu gösteren önemli deliller olarak kabul edilmektedir³⁶⁴.

Kaynaklara göre Āriler, MÖ 1700 yıllarında Afganistan'dan gelerek İndus Vadisi dolaylarına yerleşmişlerdir. Ancak MÖ 1400 yıllarında Āriler'in bir bakiyesinin daha, Kuzey Hindistan'a gelmesiyle Hint alt kıtasındaki bu grupların hareketleri ivme kazanmıştır. Bazı araştırmacılar bu grupları “*Vedik Dönem Āriler*” olarak tanımlamaktadırlar. Bunun nedeni ise geldiklerinde kendileri ile birlikte Sanskrit dilinin erken bir versiyonu olan ve Vedik Dönem dilini yani Rig-Veda olarak bilinen ilahiler koleksiyonunun en erken bölümünü getirdiklerinin düşünülmesinden kaynaklanmaktadır³⁶⁵.

Vedik Dönem Āriler'inin bu coğrafyadan MÖ 1400'lü yıllardan itibaren modern Hindistan sınırları içerisinde kalan Swat Vadisi'ne veya Pencap'a doğru göç ettikleri düşünülmektedir³⁶⁶. Burada bir süre yaşayan Āriler, MÖ 1000 yılından itibaren Pencap Bölgesi'nden doğuya doğru ilerleyerek bir nüfus kayması oluşturmuştur. Fakat Āriler'in, doğuya doğru yayılmaları³⁶⁷ Ganj rotası üzerinden mi yoksa Himalayalar'ın eteği boyunca mı meydana geldiği kesin olarak bilinmemektedir³⁶⁸. Bu tarihten itibaren Āriler'in, Hindistan topraklarında büyük oranda yerleşik hayata geçtikleri

³⁶² K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 25.: Recep Özman, “İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (<http://jss.gantep.edu.tr>) 2014 13 (4):1007-1016 s. 1009.

³⁶³ Kuzey Suriye bölgesine yerleştirilen ve başkentinin Waşşukanna olduğu bilinen Mitanni Devleti'nin kralı Tuşratta bir saray darbesi sonucu öldürülmüştür. Bunun üzerine Tuşratta'nın oğlu Šattiwaza Hitit Devleti'ne ve dolayısıyla Hitit Devleti'nin kralı I. Šuppiluliuma'ya sığınmıştır. I. Šuppiluliuma, Šattiwaza ile kızını evlendirmiş ve o dönemde Mitanni Devleti'nin kralı olan III. Šuttarna üzerine oğlu Piiāšili'yi göndererek onu tahttan indirmiştir. Böylece tahta Šattiwaza geçmiş ve Hitit Devleti ile Mitanni devleti arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmada onlarca tanrı isminin arasında Mitra ve Wuruna (Varuna) isimleri de geçmektedir. (Antlaşma metninin tamamı için bkz. Güngör Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 204-224)

³⁶⁴ R. Özman, a.g.m., s. 1010.

³⁶⁵ B. Avari, a.g.e., p. 60.

³⁶⁶ B. Avari, a.g.e., p. 66.

³⁶⁷ W. Ruben, “Hind'de Köy ve Şehir”, s. 38.

³⁶⁸ R. N. Dandekar, “Historiography of Ancient India Some Reflections”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 75, No. 1/4 (1994), p. XII.

düşünülmektedir. Uzmanlar, Vedaların son kısımlarında geçen ve pişirilmiş tuğla anlamına gelen “*ishṭa*” kelimesine dayanarak Āriler’in artık kalıcı olarak yerleşik hayata geçtiğini söylemektedirler. Ayrıca Āriler, “*Dasyu*” adını verdikleri yerli halkı köleleştirmiş ve bu kölelerin kadınları ile evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Böylece Hindistan coğrafyasında melez bir toplum oluşmasına ortam hazırlamışlardır³⁶⁹.

Diğer bir deyişle ilk Āri göçünün ardından bu göçe yenileri eklenmiş ve yavaş yavaş göç ettikleri bölgeyi istila ederek yerli halktan karşı koyanları öldürmüş veya esir etmişlerdir. Āriler ile mücadeleye giremeyen yerli halk ise, Hindistan’ın iç kesimlerine doğru sürülmüşlerdir. Hindistan’a göç eden ilk Āriler, yeni vatanlarında çobanlık yaparak yaşamlarını sürdürmelerinin yanında savaşçı özelliklerini de uzun bir dönem kaybetmemişlerdir. Hatta bu özelliklerini tanrılarından aldıklarına inandıklarına dair bazı emareler de bulunmaktadır. Nitekim en önemli tanrılarından biri olan Indra’nın diğer isminin “*Purandara*” yani “*şehir yıkan tanrı*” anlamına gelmesi, onların savaşçı bir toplum olarak nitelendirilmelerini desteklemektedir³⁷⁰. Yukarıda bahsi geçen bu özelliklerinden dolayı Āriler “*çoban muharipler*” olarak adlandırılmaktadırlar. Ayrıca Āriler’in düşmanları ile yaptıkları muharebelerde savaş arabası ve balta kullandıkları kaynaklarda geçmektedir³⁷¹.

Āriler, yerli halk ile mücadeleleri esnasında bu insanlara “*düşman*” anlamına gelen “*dāysu/dāsa*” tabirini kullanmışlardır. *Dāysu/dāsa* tabirinin onların Hindistan yerlileri ile temasa geçtikten sonra ortaya çıkmış olduğu kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde ise bu isimler köle anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Āriler’in yerli halktan esir aldıkları bu insanlara “*dāysu*” ya da “*dāsa*”³⁷² şeklindeki isimlendirmeleri toplumun sınıf farklılığının olduğuna işaret etmektedir. Öyle ki, Hint toplumunun özellikle Āriler döneminde yukarıdan aşağı doğru dört farklı sınıfa ayrıldığı bilinmektedir. *Kast*³⁷³ ismi verilen bu sınıfların Āriler tarafından oluşturulduğu çoğu araştırmacılar tarafından kabul görmektedir³⁷⁴.

³⁶⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 18.

³⁷⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 18.

³⁷¹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 22.

³⁷² Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 37.

³⁷³ *Kast* tabiri Portekizce *casta* sözcüğünden türemiş olup, kelimenin buradaki esas anlamı kabile, aşiret, ırk olmakla beraber sandık, çekmece, anlamları da vardır. Eski Hindistan’da bu kavramın yerine zaman zaman renk anlamına gelen ve bazı bilim insanları tarafından sınıf olarak ifade edilen *Varna* terimi de kullanılmıştır. Böylece Hinduizm’de *Varna*, ya da *Varnaşrama* denilen terimlerin *kast* için kullanılan orijinal ifadeler içerdikleri de söylenebilir. Bununla beraber Eski Hindistan’daki *Kast Sistemi*’ni kalıtım

MÖ 900 yıllarından itibaren Āriler'in ilerlemesi doğuya ve güneye doğru devam etmiş ve modern Bihar ve Bengal topraklarını sömürgeleştirmişlerdir³⁷⁵. Hindistan yerlilerine göre daha açık tenli oldukları düşünülen Āriler, Dravidler olarak adlandırılan yerlileri sıkıştırarak onları bir kez daha güneye doğru sürmüşlerdir. Böylece başta Pencap olmak üzere Hindistan'ın kuzeyinde kendilerine yerleşim alanı oluşturmuşlardır.³⁷⁶

Āriler'in Hindistan'a göçleri ve buradaki ilk dönem siyasi faaliyetleri hakkında çok fazla bilgi elde edilememektedir. Bunun en büyük nedeni ise tarihi kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilebilir. Ancak Āriler'in, Hint coğrafyasındaki yeni vatanları hakkında kutsal kitaplarında bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerde Āriler'in Hindistan'da çok geniş bir alana yayıldıklarına işaret edilmekle birlikte bu yeni memleketlerine “*Āryavatra*” yani “*Ārilerin Ülkesi*” adı verilmektedir³⁷⁷.

Āriler, *Āryavatra* olarak adlandırdıkları Kuzeybatı Hindistan coğrafyasına gelmeden önce at ve sığırı evcilleştirmiş, bakır ve bronz madenlerinden aletler yapma bilgisi ve donanımına sahip olmuşlardır³⁷⁸. Göçebe bir toplum oldukları için fetih ve istila ile kendilerine ve yetiştirdikleri hayvanlarına uygun coğrafyalar aramışlardır. İstilacı bir toplum olmaları onlara savaşçı bir özellik kazandırsa da yerleşik düzene geçtikten sonra bu özelliklerini kısmen kaybetmişlerdir³⁷⁹.

Āriler'in bir bölümü ilk yerleştikleri bölgeleri yeni ve daha verimli meralar bulmak amacıyla terk ederek Ganj (Ganga) ve Cumma nehirleri arasında kalan mümbit bölgeye göç etmişlerdir. Kitlesele olarak göç ettikleri bu bölgeye Madhyadesha adı verilmektedir. Gittikleri yerlere kültür ve inançlarını da götürmüş olan bu toplum ilk önceleri İndus (Sind) Nehri'ne atfettikleri kutsallığı Ganj Nehri'ne de vermişlerdir. Ancak Āriler'in Kuzey Hindistan'dan güneydoğuya geçtikleri bu dönem hakkında

yolu ile geçen, sosyal ve kültürel açıdan belli bir üye kitlesini bünyesinde barındıran, sınıflara göre çeşitli haklara sahip bir toplum olarak ta tanımlamak mümkündür. Ayrıca *kast*, karakteristik bir kalıtsal iş bölümü içerisinde örgütlenmiş endogam grupların hiyerarşisidir de denilebilir. Genel anlamda ise *kastı*; bir toplumsal hiyerarşinin kuşaktan kuşağa geçen, kişinin doğduğu pozisyonundan dışarı çıkmadığı/çıkamadığı katı kurallarla belirlenmiş bir sosyal sistem olarak tanımlamak mümkündür. Y. Kılıç-M. H. Dinç, a.g.m., s. 673-674.)

³⁷⁴ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 20.

³⁷⁵ B. Avari, a.g.e., p. 67.

³⁷⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 35.

³⁷⁷ Manu Smriti, a.g.e., II, 22.

³⁷⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 35; D. Leeming, a.g.e., s. 17.

³⁷⁹ W. H. McNeill, a.g.e., s. 120.

yeterli kaynak bulunmadığından dolayı sosyal durumları hakkındaki bilgiler Mahābhārata ve Rāmāyana destanlarından edinilmektedir. Nitekim her iki destanın da bu dönemde yazıldığı düşünülmektedir³⁸⁰.

Daha önce de belirtildiği üzere göçebe bir toplum oldukları ve hayvan yetiştirdikleri bilinen Āriler'in göç ettikleri bölgelerde tarıma kademeli olarak geçtikleri düşünülmektedir³⁸¹. Büyük sığır sürülerine sahip olan Āriler'in tarımsal faaliyetleri arasında arpa, pirinç ve Dravidler'in ilk olarak Hindistan'a yaydığı besin değeri yüksek olan buğday yetiştiriciliğini (Buğday kültürü Hint coğrafyasına Dravidler tarafından taşınmıştır) de büyük oranda yapmışlardır³⁸². Fakat buğdaya oranla daha verimli olan pirinç, Hindistan ve civarındaki bölgelerde tercih sebebi olmuştur³⁸³.

Tarım ile yerleşik hayata geçiş, zaman içerisinde kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Böylece Eski Hint coğrafyasında İndus Vadisi Medeniyeti'nden sonra ikinci bir kentleşmenin meydana gelmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bilgilerden yola çıkarak Āriler'in, İndus Vadisi Uygarlığı'nın tarih sahnesinden silindikten uzun bir süre sonra kentleşmenin Hint coğrafyasına yayılmasında büyük katkıları olmuştur denilebilir. Kentleşmenin yanı sıra Hindistan'ın verimli topraklarında yapılan tarım hem refah seviyesini arttırmış hem de demir gibi sert madenlerin zamanla işlenmesine olanak sağlamıştır. Bu durum Āriler'i daha da güçlü bir konuma yükseltmiştir. Ancak toplumun refah seviyesi ve gelişen teknoloji Hindistan'ın tüm şehirlerinde aynı oranda yayılım göstermemiştir. Nitekim teknolojik gelişmelerin yaşandığı şehirler gittikçe büyümüş fakat bu gelişmeleri yakalayamayan yerleşim yerleri ise eski kabile kültürüne devam etmiştir³⁸⁴.

MÖ 7. ve 6. yy'larda Āriler'in yerleşik hayata geçtiği artık yazılı kaynaklara da yansımaya başlamıştır. Nitekim Kuzey Hindistan'da bazı Āri kökenli beyliklerin yaşadığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Bu beylikler hem kendi aralarında hem de yerli kabilelerden olan Dravidler ve Mundalar ile mücadele etmişlerdir. Kaynaklara göre bu kabilelerin bazıları; Kuru, Turvasu, Yadu, Anu, Druhyu, Bhārata ve Tritsu beylikleri olarak geçmektedir. Bunlarla birlikte Ayodha, Gandhāra, Peşaver, Malwa ve

³⁸⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 22.

³⁸¹ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 121.

³⁸² W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 35.

³⁸³ B. Patra. *a.g.m.*, p. 44.

³⁸⁴ R. N. Dandekar, *a.g.m.*, p. XII.

Uccain bölgelerinde hüküm sürmüş olan Vriçchi, Koşala, Kāṣī ve Magadha bu beyliklerin en önemlileridir. Hint Vedik kaynaklarında toplam 16 tane feodal beylik ve krallıktan bahsedilirken bazı Buddhist ve Cainist kaynaklarında Vriçchi, Koşala, Kāṣī ve Magadha'nın bu beyliklerin en büyükleri olduğundan bahsedilmektedir³⁸⁵.

Eski Hint kaynaklarından anlaşıldığına göre Āri beyliklerinin başında *Rāca* diye adlandırılan krallar bulunmaktadır. Ancak kralın (*rāca*) mutlak güç olmadığına dair birtakım emareler göze çarpmaktadır. Nitekim kralın emir ve buyruklarını “*sabhā*” adı verilen bir meclisin de onaylaması gerekmektedir. *Sabhā Meclisi*'nin üyeleri, mensubu oldukları kabilenin savaşçı erkeklerinden oluşturulmuştur. Tüm bunların yanında Āriler'de krallık babadan oğula geçse bile kimi zaman halkın inisiyatif olarak kral tayin ettiği de bilinmektedir. Kralın etrafında yönetim kademesinden olan soylu kişilerin olduğu ve bunların üzerlerine giydiği zırh, kullandıkları savaş arabaları, ok, yay, kılıç ve mızrak gibi silahlarından da anlaşılacağı üzere asker kökenli oldukları açık bir şekilde anlaşılmaktadır³⁸⁶.

Kralın ayrıca birtakım yardımcılarının olduğu da bilinmektedir. Bu yardımcılardan en önemlilerinden biri *Purohita* adı verilen ve danışmanlık görevini icra eden din adamları olduğu tahmin edilmektedir³⁸⁷. *Purohita*'nın krala yardımcı olma görevinin dışında onun devlet yönetimindeki başarısı için ayinler düzenleyerek dualar etme gibi görevleri de bulunmaktadır³⁸⁸.

Āriler'in aile müesseselerinin başında baba anlamına gelen “*dampati*”ler bulunmaktadır. Aile reisinin *dampati* (baba) olması, Āriler'in ataerkil bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Aile üzerinde kesin bir otoriteye sahip olan *dampati* öldüğünde serveti aile fertleri arasında bölüşülmektedir. Ayrıca Āri toplumunun aile yapısı incelendiğinde kadının rolünün de küçümsenmeyecek kadar önemli olduğu görülmektedir. Nitekim *dampatinin* karısı, evdeki diğer kadınlar ve kölelerin sevk ve idaresinden sorumlu bulunmaktadır. Bunun yanında tahıl öğütmek, çömlük yıkamak, inek tersi ile evin tabanını sıvamak ve en önemlisi erkek evlat doğurmak kadının diğer görevleri arasındadır. Erkek çocuklar sekiz yaşına geldiğinde bir merasim düzenlenerek “*gāyātri*” adı verilen dua okunur ve çocuğun sol omuzu

³⁸⁵ Atharva-Veda-Samhita, a.g.e., s. 23-24

³⁸⁶ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 19.

³⁸⁷ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 36.

³⁸⁸ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 19.

üzerinden sağ kolunun altına inen bir ip bağlanmak suretiyle çeşitli dualar yapılmıştır³⁸⁹.

Āri toplumunda insanlar sahip oldukları büyükbaş hayvanlar oranında servet sahibi olarak değerlendirilmiştir³⁹⁰. Büyükbaş hayvanlar çift sürme, kağrı çekme gibi işlerde kullanılmış av için ise çok sayıda köpek yetiştirmişlerdir. Besin elde etmek amacıyla ürettikleri mayasız çörekler, sızma yağ, et, süt ve süt ürünleri en önemli gıda kalemini oluşturmaktadır. Bunların haricinde Āriler, içenleri ölümsüzleştirdiğine inandıkları “*soma*” adında bir içki imal etmişlerdir. Bu içki aynı ismi taşıyan bir bitkiden yapılmaktadır. Bunun haricinde arpadan da bira yapımını bilmektedirler³⁹¹.

2.1.5. Mahācanapadalar/Mahajanapadalar Dönemi (İkinci Şehirleşme Dönemi)

Mahācanapada, Sanskrit dilinden bir sözcük olup “*maha*”, büyük” ve “*canapada*”, “ülke, devlet, imparatorluk” anlamlarına gelen birleşik bir sözcüktür³⁹². Canapada ise; *cana* ve *pada* olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Buna göre; *Cana* sözcüğü, insan, ırk, kabile, halk, millet anlamına gelirken *pada* sözcüğü; adım, yürüyüş, uzun adımlarla yürüme olarak anlamlandırılmaktadır. Veda metinlerinde *Cana* “kabile” anlamına gelirken Sanskrit ve Pāli kaynakları bu kelimeyi kimi zaman, Kāṣī, Koṣala, Śākala, Madra gibi şehirleri ifade etmek için kullanmaktadır³⁹³.

Mahācanapadalar’ın erken dönemleri ile ilgili pek bilgi bulunmamakla birlikte MÖ 2. binyılda Baktria Bölgesi’ne yerleşmiş olan Āriler’in bir bölümünün, MÖ 1700’den itibaren Kuzey Hindistan’a geçiş yaptığı ve MÖ 1000 yıllarından itibaren, önce Ganj Vadisi’ne, ardından da Hint alt kıtasının güneyine doğru göçlerine devam ettikleri bilinmektedir. Bu süreç içerisinde göçebe toplum özelliklerini kademeli olarak kaybetmiş Āri toplulukları, zaman içerisinde yarı göçebe ve sonrasında yerleşik bir toplum hayatını benimsemişlerdir. Yukarıda ifade edildiği üzere yerleşik hayatı benimseyen söz konusu toplulukların *Canapada* ismini aşiret veya klan adlarından

³⁸⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 19.

³⁹⁰ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 22.

³⁹¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 19.

³⁹² Ramashankar Tripathi, *History of Ancient India*, Motilal Banarsidass, Delhi 1999, p. 82.

³⁹³ Pran Nath, *A Study in the Economic Condition of Ancient India*, Royal Asiatic Society, London 1926, s. 7’den aktaran Derya Keskin, *Eskiçağ Hint Tarihi: Mahācanapadalar ve Magadha Krallığı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2021, s. 10, 45.

almış ve zaman içerisinde bu isimler yaşadıkları bölgeler için de kullanılmıştır³⁹⁴.

Geç Vedik Dönem’de, Canapada olarak adlandırılan bölgelerde belirli kabile toplulukları (cana) yaşamıştır³⁹⁵. Bir grup klan veya geniş akraba topluluğundan oluşan Cana’lar³⁹⁶ kendi aralarında en güçlü kabilenin adını alarak 16 büyük yönetim altında toplanmış ve “*Mahā-canapada*” yani “Büyük Canapada” adını almışlardır³⁹⁷. Pāṇini’ye göre *canapadin*; *Kṣatriya* kabilelerinin yöneticileri anlamına gelmekte ve *canapadayı* kuran savaşçı ve asker kökenli aile gruplarını oluşturmaktadır³⁹⁸.

Buddhist ve Jainist metinlerde adları geçen Mahācanapadalar, Ganj Nehri’nin verimli ovalarına konumlandırılmaktadır. Ayrıca bu metinlerde en büyük 16 feodal beylik/devlet ve bu devletlerin başkentlerinin ismi yer almaktadır. Bölgesel olarak ele alındığında Mahācanapadalar’ın büyük bölümünün Hindistan’ın kuzey ve kuzeydoğusuna yerleştikleri görülmektedir. Elde edilen bilgiler ışığında Mahācanapada Krallığı’nın MÖ 7. yy’ın sonları ile 6. yy’ın başlarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Mahācanapada Krallığı’nın en parlak dönemi MÖ 5. yy’dır. Yazılı kayıtlara yansıyan en eski krallık olma özelliği taşıyan Mahācanapadalar bu sebeple yerel Hint Krallıkları Çağı’nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Mahācanapadalar yaklaşık olarak MÖ 321 yılına kadar hüküm sürmüşlerdir. Bu tarih aynı zamanda Maurya İmparatorluğu’nun tarih sahnesine çıktığı döneme denk gelmektedir³⁹⁹.

Eskiçağ’da Hindistan topraklarında Mahācanapadalar ile birlikte kabile kimliğinin yerini yavaş yavaş bölgesel kimliğe bıraktığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu bölgesel birimler Gandhara, Şūrasena, Kāmboca, Kuru, Pañçāla, Matsya, Çedi/Çeti, Kāṣī, Koṣala, Vatsa, Avanti, Vṛci, Malla, Magadha gibi, isimler almaya başlamıştır⁴⁰⁰. Ancak ilerleyen zaman diliminde Magadha Krallığı adı geçen Mahācanapadalar arasından sıyrılarak güçlü bir krallık oluşturmuştur. Bu sebeple Magadhalar farklı bir başlık altında incelenecektir.

³⁹⁴ W. Ruben, “Hind’de Köy ve Şehir”, s. 38.

³⁹⁵ Y. Subbayaralu, Historical Geography of Ancient and Medieval India: A Comparative Study of Nadu and Vishaya, *Proceedings of the Indian History Congress*, 2012, Vol. 73 (2012), p. 3.

³⁹⁶ R. Thapar, *a.g.e.*, p. 30.

³⁹⁷ Y. Subbayaralu, *a.g.m.*, p. 3.

³⁹⁸ Pāṇini, *Astādhyāyī of Pāṇini vol IV Trans.* Srisa Chandra Vasu, Benares: Pāṇini Office, sayfa 783’ten aktaran D, Keskin, *a.g.t.*, s. 29.

³⁹⁹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü* s. 47-48.

⁴⁰⁰ R. Thapar, *a.g.e.*, p.40.

Mahācanapadalar'ın yaşadıkları topraklarda 500'den fazla kasabalarının olmasının yanında irili ufaklı toplam 35 kabileinin olduğundan bahsedilmektedir. Bununla birlikte Mahācanapadalar'ın haricinde aynı bölgede 33 Gana-sangha kabilesinin varlığı da bilinmektedir⁴⁰¹. Ancak Mahācanapadalar tek bir kral tarafından yönetilirken, Gana-sangha'lar *Kṣatriya* şefleri tarafından yönetilmişlerdir⁴⁰². Kautilya'ya⁴⁰³ göre, Mahācanapadalar, krallığı dört bölgeye ayırmışlardır. Her bölgedeki köyün (*grāma*) özelliğine göre çeşitli vergiler almışlardır. Söz konusu köyler; vergiden muaf tutulan köyler (*parihāraka*), asker tedarik edenler (*áyudhīya*), vergilerini tahıl, sığır, altın (*hiranyana*) ve hammadde (*kupya*) olarak ödeyenler, ücretsiz emek (*vishti*) sağlayanlar ile vergi yerine süt ürünü (*karapratikara*) verenler olarak belirlenmişlerdir. Bu vergiler her biri beş ile 10 köy arasında görevlendirilmiş *Gopa* adı verilen bir çeşit vergi tahsilâtçısı tarafından toplanmıştır⁴⁰⁴.

Mahācanapadalar'ın kurucularının *Kṣatriya* kökenli olduğu bilinmekle birlikte toplum *kast* sisteminin diğer sınıflarının özelliklerini de içerisinde barındırmaktadır. Göçebe yapılarından sıyrılarak yerleşik bir düzeni benimseyen Mahācanapadalar'ın tarım, hayvancılık ve ticaret ile uğraştıkları bilinmektedir. Nitekim *Mahābhārata*, *Rāmāyana* ve *Harivaṃṣa* destanlarında tanrılara kurban törenleri, çobanlık, camcılık vs. gibi Kast Sistemi'nin sınıflarının varlığına dair bilgiler bulunmaktadır⁴⁰⁵.

2.1.6. Pers İstilaları

MÖ 6. yy'dan itibaren Hindistan'a dışarıdan birtakım istila girişimlerinin olduğu tarihi kayıtlara yansımaktadır. Bu istilaların başında Pers istilaları gelmektedir⁴⁰⁶. Bu yüzyılda askeri ve siyasi açıdan güçlenmiş bir Pers Krallığı'nın varlığı bilinmektedir. Ayrıca Pers Kralı Kyros'un (MÖ 558-530) doğu seferi sırasında Hintlilerle temas sağladığı ve bir savaşın yapıldığı bilgisi kaynaklarda mevcuttur. Söz konusu savaşın ismi ve tarihi bilinmemekle birlikte bu mücadelenin galibinin Persler olduğu

⁴⁰¹ V. S. Agravala, *India as Known to Panini*, Allahabad Law Journal Press, Allahabad 1953, p. 493.

⁴⁰² Y. Subbayaralu, a.g.m., p. 3.

⁴⁰³ Diğer adı Çanakya/Chanakya olan yaklaşık olarak MÖ 350-283 yılları arasında yaşamış ilk Maurya kralı Çandragupta'nın danışmanıdır. Bazı uzmanlar Kautilya'yı dünyanın öncü ekonomisti olduğunu söylerken bazıları da onu "Hintli Machiavelli" olarak tanımlamaktadır. Kautilya ayrıca Hint tarihine ışık tutan *Arthashastra* adlı eserin yazarıdır.

⁴⁰⁴ Kautilya, *Arthashastra*, II, 35.

⁴⁰⁵ M. Winternitz, (Çev. Korhan Kaya), *Hint Destanları: Rāmāyana, Mahābhārata, Harivaṃṣa*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 50-52,64-68,102-104.

⁴⁰⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 47-48.

anlaşılmaktadır. Perslerin Hintlilere karşı galip geldiklerini Herodotos'un vermiş olduğu bilgiler de desteklemektedir. Nitekim Herodotos, *Historia*'sında Kyros'un, İran'dan Hindistan coğrafyasına kadar geniş bir bölgeyi kontrol altında tuttuğu ve Hintlilerden çok miktarda haraç olarak altın tozu aldığını söylemektedir⁴⁰⁷.

Kyros'tan sonra tahta geçen Pers kralı Dareios'un (MÖ 522-486) Nakşi-Rustem'de bulunan iki farklı yazıtta MÖ 518 yılında Pencap Bölgesi'nin büyük bölümünü işgal ettiği yazmaktadır⁴⁰⁸. Herodotos ise eserinde, Dareios'un Hindistan'ı egemenliği altına aldığını söylemektedir⁴⁰⁹. Bunların yanında Herodotos, Dareios'un bu coğrafyaya MÖ 517'de deniz seferi düzenlediğinden de bahsetmektedir⁴¹⁰. Dareios'tan sonra ise Kserkses/Serhas (MÖ 465-456) Hindistan'a sefer düzenleyen diğer bir Pers kralı olarak karşımıza çıkmaktadır⁴¹¹.

Dareios, Pakistan'ın kuzeyinde bulunan Gandhara bölgesini ele geçirerek imparatorluk sınırını genişletmiştir. Böylece Asya, Uzak Doğu ve Akdeniz Havzası arasında güçlü bir ekonomik ağ oluşturmuştur. Bu dönemde Pers İmparatorluğu'nun Hindistan topraklarındaki en geniş sınırları kesin olarak bilinmemesine karşın, İndus Vadisi ve Pencap Bölgesi'nin bir kısmının Pers idaresi altına girdiği düşünülmektedir⁴¹². Nitekim Dareios, Hindistan'ın kuzey bölgesini Perslerin 20. satraplığı olarak şekillendirmiştir. Ancak bu satraplık üzerindeki Pers etkisinin hangi tarihte sonlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu bölge, bir yandan Pers İmparatorluğu'nun en kalabalık ve en zengin eyaleti haline gelmiştir⁴¹³.

Perslerin Hindistan'daki hâkimiyetini gösteren en önemli tarihî kayıtlar, Bisutun (Behistun) ve Nakşi-Rüstem kitabeleridir. Ancak Bisutun Kitabesi'nde yalnızca Hindistan'a isim olarak bir atıfta bulunulmuştur. Bisutun Kitabesi'nden farklı olarak Persepolis'teki Nakşi-Rüstem anıtında (MÖ 518-515) ise, "Hindu" adı geçmekte ve bu anıtta Hindular, Perslere tabi olan 20 eyaletten biri olarak tanımlanmaktadır⁴¹⁴. Bununla

⁴⁰⁷ Herodotos, *III. 94*.

⁴⁰⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 65.

⁴⁰⁹ Herodotos'un bu söyleminin Hindistan'ın tamamını kapsamayıp yalnızca Kuzey Hindistan coğrafyası kastedilmektedir. Nitekim bu dönemde Persler dahil dışarıdan herhangi bir kavmin Hindistan'ın güneyine ilerlediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴¹⁰ Herodotos, *IV. 44*.

⁴¹¹ M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 5.

⁴¹² C. Davies, *a.g.e.*, p.6.

⁴¹³ R. Özman, *a.g.m.*, s. 1011

⁴¹⁴ R. Özman, *a.g.m.*, s. 1011

bağlantılı olarak Herodotos da Dareios'un, Hintlileri bir süre egemenliği altına aldığını ve gemilerini Hint denizine kadar yanaştırdığından bahsetmektedir⁴¹⁵.

Bununla birlikte Dareios'un, Pers Körfezi ile İndus Nehri'nin denize döküldüğü yer arasındaki deniz yolunu incelemesi ve bu bölgede araştırma yapması için Caryanda'lı Skylaks adındaki Hellenli tüccarı bölgeye göndermiştir. Kayıtlara göre Caryanda'lı Skylaks, MÖ 516'da Pencâb Bölgesi hakkında önemli bilgiler edinerek bu bilgileri Dareios'a sunmuştur⁴¹⁶. Skylaks, bu görevine Gandhara'nın bir sınır kenti olan Caspapyrus'dan (Kasyapapura) başlayarak İndus Nehri'nin denize döküldüğü yere doğru nehirden seyahat etmiş ve oradan muhtemelen Güney Arabistan boyunca kıyıyı takip ederek Kızıldeniz'in yukarısına Arsinoe (modern Süveyş)'ye ulaşmıştır⁴¹⁷. Skylaks'ın bu rota üzerindeki limanlara uğradığı ve Muson Rüzgârları'nın dinmesini beklediği⁴¹⁸ için yolculuğunun uzun sürdüğünden bahsedilmektedir. Nitekim Skylaks'ın bu yolculuğunun yaklaşık olarak iki buçuk yıl sürdüğü tahmin edilmektedir⁴¹⁹.

Skylaks'ın toplamış olduğu bu bilgiler ışığında Dareios, MÖ 512 yılında Hindistan'a doğru bir sefere çıkarak Pencap'ı istila etmiş ve Ganj Nehri boyunca ilerlemiştir. Dareios'un bu seferiyle ülkesini Herat, Kandahar, Kuzeybatı Pencâp ve İndus Nehri'ne kadar genişlettiği anlaşılmaktadır⁴²⁰.

Perslerin Hindistan üzerindeki hâkimiyetleri MÖ 327 yılına kadar sürmüştür. Nitekim bu tarihte Büyük İskender, Hindukuş Dağları'nı geçerek Baktria (İndus)

⁴¹⁵ Herodotos, *III. 94/ IV. 44*.

⁴¹⁶ Herodotos, *IV. 44*; R. Özman, a.g.m., s. 1011

⁴¹⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 45.

⁴¹⁸ Muson, Arapça'da mevsim anlamına gelen "*mausam*" veya "*mausim*" kelimesinden türetilmiştir. Genel olarak Hint Okyanusu'nun kuzeyinde altı ayda bir tersine dönen rüzgârın Muson olarak bilindiği anlaşılmaktadır. Bu rüzgârlar Haziran ve Kasım ayları arasında güneybatı yönünden, Aralık ve Mayıs ayları arasında kuzeydoğu yönünden esmektedir. Nitekim Eskiçağ'da ve sonraki dönemlerde Hindistan'ın Orissa kentinden denizciler, güneybatı ve kuzeydoğu Muson mevsimleri (ticaret rüzgârı) sırasında Güneydoğu Asya ülkelerine doğru denizyolu ile ulaşım sağlamışlardır. Muson rüzgârlarının ve okyanus akıntısının belli dönemlerde hem ileriye hem de geriye dönük yolculuk için elverişli olduğunu bilen Hintli denizciler Muson Rüzgârları'nı oldukça etkili bir şekilde kullanmışlardır. Bununla birlikte tarihsel dönemlerde Araplar ve Avrupalılar, (özellikle Portekizliler) rüzgâr yardımıyla Hint Okyanusu'na yelken açarak, gemilerini güneybatı Muson öncesi Hindistan kıyılarına ulaştırmış ve ters Muson Rüzgârları'nın başlamasından sonra geri dönmüşlerdir. (bkz. Sila Tripathi and L. N. Raut, "Monsoon wind and maritime trade: a case study of historical evidence from Orissa", *India, Current Science*, Vol. 90, No. 6 (25 March 2006), p. 864.). Kuvvetle muhtemeldir ki Scylax da bu rüzgârlardan faydalanmak için bir süre Hint limanlarında zaman geçirmiş ve seyahat için uygun hava şartlarının oluşması sonucu yolculuğuna kaldığı yerden devam etmiştir.

⁴¹⁹ R. Özman, a.g.m., s. 1011

⁴²⁰ Y. H. Bayur, a.g.e., s. 53.

Bölgesi'ne hâkim olmuş ve Perslerin Hindistan egemenliğine son vermiştir⁴²¹. Dahası Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında İndus Nehri'nin Pers İmparatorluğu ile Hindistan arasında resmi sınır olarak kabul edildiği bilinmektedir⁴²².

2.1.7. Magadha Krallığı

Magadha ismi bazı Epik ve Vedik metinlerde iki farklı şekilde kaydedilmiştir. Bunlar; *Magadhiya* ve *Māgadhya*⁴²³ olarak yazılırken, Sanskrit sözlükte *Magadha* sözcüğü; “*Güney Bihar, Magadhaların ülkesi; bir şefin huzurunda onun soyuna övgüler dizen bir kabile ozanı ya da âşığı*” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, “*Magadhali, Magadha ülkesinde doğmuş veya orada yaşayan, geleneksel olarak orayla bağlantılı olan; Kshatriya bir anne ile Vaişya babadan olan çocuk. Bir kralın profesyonel ozanı, genellikle Sūta ve Bandin ile ilişkilendirilir*”⁴²⁴ şeklinde yorumlanmıştır. Ancak *Manusamhitā*'da Māgadhalılar'ın ticari faaliyetlerini ön plana çıkararak “*Māgadhalılar ticaret yaparak yaşayacak*”⁴²⁵ şeklinde ifadeler yer verilmiştir.

MÖ 7. ve 6. yy'dan itibaren Hindistan'da ortaya çıkan klanlar ve karmaşık bir yapıya sahip olan krallıkların en önemlilerinin Magadha, Koşala, Vatsa ve Avanti krallıkları olduğu araştırmacıların malumudur. Hindistan'daki bu krallıklar ve klanların kendi aralarındaki ittifakları neticesinde Magadha İmparatorluğu ortaya çıkmıştır⁴²⁶. Magadha Krallığı'nın diğer krallıklardan sıyrılarak güçlenmesinin itici gücü olarak çevresel faktörler ön plana çıkmaktadır. Nitekim MÖ 6. ve 5. yy'lar boyunca doğal kaynaklar, uygun çevresel şartlar ve iklim koşulları Magadha Krallığı'nın Kuzey Hindistan'ın Ganj Havzası'nda (modern Bihar/Rajgir) geniş bir imparatorluk kurabilmesine olanak sağlamıştır. Dahası Magadha Krallığı'nın kurulduğu bölgenin elverişli coğrafi konumu onun çevresini de kontrol etmesinde önemli bir faktör olmuştur⁴²⁷. Böylece Hint alt kıtasında monarşik sistemde bir devlet kuran Magadha kralları, çevrelerinde bulunan birçok krallık üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmışlardır.

Magadha Krallığı'nın ilk dönemlerinde başkent Rajagaha şehri olsa da daha

⁴²¹ M. M. Çeliktas, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 5.

⁴²² V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 45.

⁴²³ Monnier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass, Delhi 1986, p. 772

⁴²⁴ D. Keskin, *a.g.t.*, s. 83.

⁴²⁵ *Manu Samhitā*, (Trans. Manmatha Nath Dutt), Elysium Press, Calcutta 1909, p. 366-372' den aktaran D. Keskin, *a.g.t.*, s. 84.

⁴²⁶ C. Davies, *a.g.e.*, p. 6.; B. Avari, *a.g.e.*, p. 85.

⁴²⁷ B. Patra, *a.g.m.*, p. 49.

sonra başkent Pātaliputra'ya taşınarak imparatorluğun temelleri atılmıştır. Büyük olasılıkla başkent taşınması, sınırları genişleyen Magadha Krallığı'nın yönetim, ulaşım, askeri, siyasi, dini vb. sebepler için atılmış bir adımdır. Nitekim Tsiang'ın; “*Magadha (Mo-kie-t'o) ülkesinin çevresi yaklaşık olarak beş bin li*⁴²⁸ *uzunluğundadır.*” ifadesi çok geniş bir coğrafyaya yayılan Magadha Krallığı'nın gereksinim duyduğu bu adımı atmak zorunda bırakmış olmalıdır⁴²⁹. Magadha Krallığı'nı imparatorluk haline getiren kişi ise Bimbisāra'dır. Bimbisāra'dan sonra Magadha'nın en önemli kralının oğlu Acātaşatru olduğu bilinmektedir⁴³⁰.

Bimbisāra: Saisyuna Hanedanı soyundan geldiği düşünülen Bimbisāra, MÖ 6. yy'ın ortalarından itibaren güç kazanarak elindeki toprakları büyük bir krallık haline getirmiş ve kuzeydoğu Hindistan'da kontrolü büyük oranda ele almıştır. Birçok farklı görüşler olmakla birlikte bazı uzmanlar Bimbisāra'nın MÖ 582'den 554'e kadar toplam 28 yıllık hükümdarlığının olduğunu söylerken⁴³¹ bazıları ise, MÖ 540-490 yılları arasında yönetimde kaldığından bahsetmektedirler⁴³². Bimbisāra'nın krallığı imparatorluk haline getirmek için siyasi evlilikler yapması dikkat çekmektedir. Bimbisāra, Koşala kralı Pasenadi/Prasenacit'in kız kardeşi Koşala Deva⁴³³, Liççhavi kralı Chetaka'nın kızı, Madra (Pencap) kralının kızı Khema ile evlilikler yapmıştır. Bunlardan başka Vaidehi Vāsavi adında dördüncü bir karısı daha bulunmaktadır. Nitekim kaynaklara göre Vaidehi Vāsavi, Bimbisāra'nın, oğlu Acātaşatru tarafından tutsak edildiği bir dönemde ona gizlice yiyecek götürerek hayatta kalmasını sağlamıştır. Bazı kaynaklarda Bimbisāra'nın Acātaşatru tarafından açlığa mahkûm edilerek yavaş yavaş öldürüldüğü bilgisine yer verilirken,⁴³⁴ bazıları ise bu ölümün açlık sebebiyle olmayıp, yine oğlu tarafından zehirlenerek öldürüldüğü üzerinde durulmaktadır⁴³⁵. Her iki durumda da Bimbisāra'nın öz oğlu tarafından alıkonularak tahttan el çektirildiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum Hindistan'daki irili ufaklı krallıklarda yönetimi ele geçirmek isteyen kişiler arasında taht kavgasının açık bir örneği olarak gösterilebilir. Nitekim birçok karısının olduğu bilinen Bimbisāra'nın bu kadınlardan çok sayıda erkek

⁴²⁸ Li; *Çin tarafından kullanılmış, geleneksel bir uzunluk birimidir. Bir Li, yaklaşık olarak 0,5 kilometrelik uzunluğa karşılık gelmektedir.* (bkz. D. Keskin, *a.g.t.*, s. 98.).

⁴²⁹ Hiuen Tsiang, *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*, vol II, Trans. Samuel Beal, Trübner & Co., Ludgate hill, London 1984, p. 82.

⁴³⁰ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 12.

⁴³¹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 45.

⁴³² D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 25.

⁴³³ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 13.

⁴³⁴ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 21.

⁴³⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 68.

çocuğunun olması nedeniyle Magadha Krallığı'nda sık sık taht kavgaları görülmektedir.

Magadha İmparatorluğu geniş bir coğrafi alana yayılmakla birlikte nüfus olarak da oldukça kalabalık bir kitleye sahip olmuştur. Ünlü Çinli gezgin Tsiang nüfusun yoğunluğu hakkında “*Surların yakınlarındaki kasabaların nüfusu azdır, ancak şehirler yoğun nüfusludur*”⁴³⁶ ifadelerini kullanmaktadır. Bu yoğunluk aynı zamanda yerleşim yerlerinin sayısında da kendini göstermektedir. Nitekim üzerinde hâkimiyet kurulan coğrafyada Bimbisāra Dönemi'nde 300, oğlu Acātaşatru Dönemi'nde ise 500 kadar küçük krallık ve yaklaşık olarak 80 bin köyün yönetim altına alındığı bilinmektedir. Bu krallık ve köyler çeşitli rütbelerdeki askeri ve siyasi görevliler tarafından yönetilmiştir. Bimbisāra'nın bazı kaynaklarda dört⁴³⁷ bazılarında ise üç sınıfa ayırdığı bu yöneticilere *Mahāmātralar* denilmektedir. Yüksek derecedeki bu yöneticiler kendi aralarında üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar;

Sabbāthaka (Yöneticiler): İmparatorluğun çıkarlarını gözeten, idare ve yönetim görevleri bulunan en üst düzeydeki memurlardır.

Vohārika (Yargıçlar): Adaleti sağlamakla görevli sınıftır. Hukuki anlaşmazlıklar ve davalardan sorumludurlar. Davalarda hapis ve vücudun bir uzvunun kesilmesi ile ilgili cezalar verdikleri bilinmektedir.

Senānāyaka (Ordu komutanları): Askerlerin ihtiyaçlarından sorumlu olan askeri memurlardır. Bu memurlar ordunun düzenini sağlayarak onları sevk ve idare ederler.⁴³⁸

Ayrıca Bimbisāra, bir alt krallık veya “*mandalika*” denilen bir sistem aracılığıyla belli ölçüde özerkliğe izin vererek ülkesini kontrol altında tutmaya çalışmıştır⁴³⁹.

Buddhizm inancını benimseyen Bimbisāra ile Buddha'nın⁴⁴⁰ aynı dönemde yaşadıkları ve Bimbisāra'nın Buddhizm'i himaye ettiği eski Hint kayıtlarında geçmektedir. Ayrıca Buddha'dan etkilenen Bimbisāra onu sarayına davet ederek imparatorluğunun ruhani yol göstericisi olmasını istemiş ancak Buddha bu teklifi

⁴³⁶ H. Tsiang, *a.g.e.*, p. 82.

⁴³⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 91.

⁴³⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 68- 69

⁴³⁹ B. Avari, *a.g.e.*, p. 91.

⁴⁴⁰ Buda; aydınlanmış, sonsuz gerçeklik bilincine ulaşmış kişi anlamına gelmektedir. Buda denilince akla ilk olarak Buddhizm'in kurucusu olan Gautama Buda gelmektedir. Fakat farklı coğrafyalarda veya farklı inançlarda Buda olarak adlandırılan kişiler de mevcuttur. Örneğin; Cainizm'in kurucusu Mahāvīra ve Japonya'daki Amida Budaları da inanırları tarafından birer Buda olarak kabul edilmektedirler. (bkz. D. Leeming, *a.g.e.*, s. 27-28.).

reddetmiştir.⁴⁴¹ Öte yandan babasını tahttan indirerek imparatorluğun yönetimini ele alan Acātaşatru'nun da tıpkı babası gibi Buddha hayranı olduğu bilinmektedir.

Acātaşatru (Kūṇika): Hint siyasi tarihinin belirsiz kronolojisi Acātaşatru Dönemi'nde de kendisini göstermektedir. Acātaşatru'nun taht serüvenini MÖ 554'ten itibaren başlatan tarihçiler⁴⁴² olduğu gibi bu tarihin MÖ 492⁴⁴³ olduğu yönünde görüş bildirenler de bulunmaktadır. Ancak O'nun tahtta kalış süresinin yaklaşık olarak 30 yıl kadar olduğu yönünde bir ortak görüş bulunmaktadır. Bu konuda *mahāvamşa*'da şu ifadeler yer verilmiştir. “*Bimbisāra'nın hain oğlu, ahmak Acātasattu, (babası) öldürüldükten sonra otuz iki yıl krallık yaptı. Acātasattu'nun saltanatının sekizinci yılında Bilge, nibbānaya erişti ve ondan sonra Acātasattu yirmi dört yıl hüküm sürdü*”.⁴⁴⁴

Acātaşatru Dönemi'nde Magadha Krallığı en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Fakat Magadha Krallığı'nın, Bimbisāra Dönemi'ndeki komşu krallıklarla iyi ilişkiler politikası Acātaşatru'nun iktidarı döneminde bozulmaya başlamıştır. Nitekim siyasi ilişkilerin ilk olarak Koşala Krallığı ile bozulduğu görülmektedir. Bunun sebebi Koşala kralı Prasenacit'in, Bimbisāra'nın karısı olan kız kardeşinin ölümünün öcünü almak istemesidir. Bundan dolayı Prasenacit, Acātaşatru ile mücadeleye girerek başlık parası olarak Magadha Krallığı'na verdiği Kaşi Kasabası'nı geri almıştır. Ancak Prasenacit, yapılan savaşın ardından Kaşi Kasabası'nı tekrar Acātaşatru'ya geri verilmiştir.⁴⁴⁵

Hint kaynaklarında Acātaşatru Dönemi'nde siyasi ilişkilerin bozulduğu diğer bir krallığın ise Liççhavahiler olduğu belirtilmektedir. Buddhist kaynaklara göre ilişkilerin bozulmasının sebebi iki krallığın sınır bölgesindeki elmas madeninin eşit olarak paylaşılmaması olarak gösterilirken⁴⁴⁶, Cainist kaynaklarda bunun sebebinin Bimbisāra'nın Liççhavi prensesi olan karısından olma çocuklarına bıraktığı 18 taşlı inci kolyenin kiskançlığından ileri geldiği dile getirilmektedir⁴⁴⁷.

MÖ 462 yılında Acātaşatru'nun Magadha Krallığı'nın yönetimini kendi isteğiyle

⁴⁴¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 70.

⁴⁴² V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 45-46.

⁴⁴³ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 25; B. Avari, *a.g.e.*, p. 89.

⁴⁴⁴ *The Mahāvamşa*, (Trans. Wilhelm Geiger), Oxford University Press, London 1912, p. II. 31-32'den aktaran D. Keskin, *a.g.t.*, s. 114.

⁴⁴⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 72.

⁴⁴⁶ Bimala Charan Law, *The Life and Work of Buddhaghosa*, Thacker, Spink & Co, Calcutta 1923, p. 111.

⁴⁴⁷ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 73.

bıraktığı anlaşılmaktadır. Eski Hint kaynakları Acātaşatru'nun yönetimi bırakmasını iki farklı şekilde anlatmaktadır. Bunlardan birincisi; Acātaşatru'nun yaşlı bir kral ve babasının katili olduğu için onun tarafından yönetilmek istenmediğini bildiren halkın, çıkardığı bir isyan sonucu onun 56 yıllık hükümlerliği sonlanmıştır. İkinci anlatımda ise; Acātaşatru'nun babasını öldürmesinden dolayı duyduğu vicdan azabıdır ki, bu azabı dindirmek için ömrünün geri kalan kısmında yönetimi bırakıp Bharhut Dağın'a, Buddha'nın yanına gittiği yönündedir. Öyle ki, Bharhut Dağı'nda bulunan ve kral Acātaşatru'nun, Buddha'yı selamlar şeklinde gösteren taş kabartma da bunun delili kabul edilmektedir. Fakat bu taş kabartmada Buddha tüm vücudu ile değil, sadece ayak izleri ile tasvir edilmiştir⁴⁴⁸.

Magadha Krallığı'nda taht kavgaları Acātaşatru'nun ölümünden sonra da devam etmiştir. Bu durum Hitit Devleti'nin, *Gasıp Krallar Devri*⁴⁴⁹ de denilen ve yönetimde haleflerin seleflerini öldürmesiyle sonuçlanan döneme benzemektedir. Nitekim Acātaşatru'dan sonra başa geçen krallar da yönetimi ele geçirmek için kendi ebeveynlerini öldürmüşlerdir⁴⁵⁰. Acātaşatru'dan sonra dört farklı kralın daha Magadha Krallığı'nı yönettiğinden haberdar olunmaktadır. Bunlardan ilki Cainist bir inanca sahip olan Udayabhadra'dır. Kaynaklarda belirtildiğine göre Udayabhadra, Cain öğretilerini anlatan hocasını dinlerken öldürülmüştür. Udayabhadra'nın ardından Anuruddha ve Munda isimli krallar tarafından yönetilen Magadha Krallığı'nın son kralı ise Nāgadāsaka isimli kraldır. Nāgadāsaka'nın kısa süreli hükümdarlık süresinin olduğu ve tahttan indirildikten hemen sonra Magadha Krallığı'nın yıkıldığı bilgisi yer almaktadır.⁴⁵¹ Ancak bu konuda Pargiter “*Acātaşatru yirmi beş yıl, Darşaka yirmi beş yıl, onun ardından Udayin otuz üç yıl krallık yapmıştır. Udayin Krallığı'nın dördüncü yılında başkenti, Ganj'in güney kıyısındaki Kusumapura'ya taşımıştır. Nandivardhana kırk yıl, Mahanandin kırk üç yıl hüküm sürmüştür*”⁴⁵² demektedir.

⁴⁴⁸ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 22.

⁴⁴⁹ Hitit kralı I. Muşşili'nin öldürülmesinden Telepinuş'un Hitit idaresini ele almasına kadar geçen süreye *Gasıp Krallar Devri* adı verilmektedir. Hitit kralı I. Muşşili 1550'de Babil'i fethedip tekrar Anadolu'ya dönmesinden kısa bir süre sonra eniştesi Hantili tarafından öldürülmüştür. *Telipinuş Fermanı*'na göre; I. Muşşili'yi, Hantili bir saray entrikasıyla öldürtmüştür. Daha sonra Hantili de kendi öz oğlu Zidanza tarafından öldürülürken, Zidanza ise yine kendi öz oğlu Ammunuş tarafından öldürülmüştür. Böylece bir sonraki Hitit kralının bir önceki kralı öldürmesi Telepinuş'un Hitit tahtına çıkmasına kadar sürmüştür. (bkz. Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2010, s. 94-97).

⁴⁵⁰ B. Avari, *a.g.e.*, p. 91.

⁴⁵¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 76.

⁴⁵² Frederick Eden Pargiter, *The Purāna Text of the Dynasties of the Kali Age*, Oxford University Press, London 1913, p. 69.

Hüküm sürdükleri dönem boyunca en geniş topraklara Buddha Dönemi'nde sahip olan Magadhalar, günümüzde Behar olarak bilinen bölgede yaşamışlardır. İlerleyen dönemlerde ise daha çok Ganj Nehri'nin kuzeyi, Champa Nehri'nin doğusu ve Vindhya Dağları'nın güneyi ile Sona Nehri'nin batısındaki bölgelere yayılmış oldukları anlaşılmaktadır⁴⁵³.

2.1.8. Koşala Krallığı

En eski Vedik kaynaklarda Koşala Krallığı hakkında söz edilmekte olup bu krallığın MÖ 7. yy'da Sarayu Nehri'nin iki tarafına konumlandığı anlatılmaktadır⁴⁵⁴. Ayrıca Şatapatha Brāhmaṇa'da Koşala'nın Videha ile sınır komşusu olduğu bilgisine yer verilmiştir⁴⁵⁵. Buddhist kaynaklarında ise Koşala'nın 16 Mahācanapada'nın içerisinde olduğundan bahsedilmekle ve onların Buddha zamanında büyük bir *Kṣatriya* kabilesi oldukları bilgisi mevcuttur. Ancak tıpkı diğer Mahācanapadalar gibi Koşala Krallığı da Magadha'nın gölgesinde kalmıştır⁴⁵⁶. *Purāṇalar*'da, Satya Yuga Bölgesi'ndeki, Indradyumna adındaki bir kral Kalinga, Utakala ve Koşala krallarından Vişnu için yapılacak bir tapınak için yardım istemektedir⁴⁵⁷. MÖ 6. yy'a gelindiğinde ise Koşala Krallığı'nın doğusundaki Himalayalar ve Ganj arasındaki bölgede, Şakyalar, Buliler, Kalamalar, Bhaggalar, Koliyalar, Moriyalar, Mallalar, Kusinaralar, Videhalar ve Licchavilerin birer klan olarak yaşadığı tarihi kayıtlara yansımaktadır⁴⁵⁸.

Buddhist kaynaklarda Koşala Krallığı'nın birden fazla başkenti olduğundan söz edilmektedir. Bunlar sırasıyla; Ayodhyā, Sāketa ve Śrāvastī şehirleridir⁴⁵⁹. Ancak başka kaynaklarda Koşala Krallığı'nın bulunduğu bölge, modern Gorakhpur olarak bilinen şehrin 70 mil kuzeybatısında yer aldığı ve başkentlerinin de günümüzde Nepal'in Savatthi şehri olduğu netleşmiştir⁴⁶⁰. Koşala Krallığı'nın başkenti olan Savatthi'nin bir ticaret merkezi olduğu söylenmektedir. Savatthi'li tüccarların yaklaşık olarak 500 araba dolusu ticaret eşyasını kuzey yönündeki Uttarapatha'ya götördükleri, Videha ile ticari ilişkiler geliştirdikleri ve buradan ticari mallar aldıkları da bilinmektedir. Hatta bazı

⁴⁵³ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 30.

⁴⁵⁴ I. Habib-F. Habib, a.g.m., p. 88.

⁴⁵⁵ *The Satapatha Brahmana*, p. 106.

⁴⁵⁶ B. C. Law, *Books Relating to Ancient India*, s. 34.

⁴⁵⁷ *The Puranas*, "Brahma Vaivart Purana", 9.15

⁴⁵⁸ C. Davies, a.g.e., p. 6.

⁴⁵⁹ A. D. Pusalker, "Historical Traditions", *The Vedic Age* (Ed. Ramesh Chandra Majumdar), Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay 1965, s. 326.

⁴⁶⁰ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 31.

Savatthi tüccarları gemiyle modern Tayland memleketindeki Suvarnabhumi'ye kadar giderek burada ticari faaliyetler yürüttüklerinden bahsedilmektedir⁴⁶¹.

Diğer taraftan Koşala Krallığı, Şakyalar ile uzun dönem mücadele etmiştir. Bunun sebebi olarak Koşala kralı Pasenadi'nin bir Şakya kralının kızı ile evlendiğini zannetmesi ve daha sonra evlendiği kişinin bir kral kızı olmayıp, köle bir kadın olduğunun ortaya çıkması olarak gösterilmektedir. Nitekim Pasenadi bu olaydan sonra Şakyalara karşı savaşmış ve Şakya Ülkesi'ni işgal ederek bir katliam yapmıştır.⁴⁶²

2.1.9. Şişunāga Hanedanlığı

Şişunāga Hanedanlığı, MÖ 413-345 yılları arasında Şişunāga adındaki yüksek rütbeli bir devlet görevlisi tarafından kurulmuştur. Magadha Krallığı'nda yaşanan ve yukarıda Hindistan'ın "*Gasip Krallar Devri*" olarak adlandırdığımız bu dönemde, oğulların babalarını öldürdüğü iktidar mücadelesine tepki gösteren Magadha halkının desteği ile yönetime geldiği söylenmektedir⁴⁶³. Bu dönemde Pradyotalar, zayıflayan Magadha Krallığı'nı ele geçirmeye çalışmışlardır. Ancak Şişunāga Pradyotalar'ı mağlup ederek bu toprakların bir kısmında kendi adında bir hanedanlık kurmuştur. Kaynaklarda Şişunāga Hanedanlığı'nın toplam 10 kral tarafından yönetildiğini ve başkentinin ise Girivraça olduğu geçmektedir⁴⁶⁴. Modern kaynaklarda Şişunāgalar'ın soyundan olan bazı kralların tahta kalma süreleri şu şekilde verilmiştir. Buna göre, Şişunāga 40 yıl, Şişunāga'nın oğlu Kākavarṇa 30 yıl, Kshemadharman 20 yıl, Kshatraucas 40 yıl boyunca tahta kalmış, ardından gelen Bimbisāra'nın 28 yıl ve Acātaşatru'nun 25 yıl krallık yaptığı belirtilmektedir⁴⁶⁵.

Şişunāga'nın Avanti'yi yani Pradyota Hanedanlığı'nı yenerek bu hanedanlığın topraklarını ve halkını Şişunāga Hanedanlığı'nın bir parçası haline getirmesi onun en büyük başarısı olarak kabul edilmektedir. Böylece Magadha ve Avanti arasındaki yaklaşık 100 yıllık mücadeleyi sonlandırmıştır. P. D. Dahiya'ya, Şişunāga'dan sonra yerine oğlu Kakarvarṇa'nın geçtiğini yazmaktadır⁴⁶⁶. Ancak bazı kaynaklarda ise

⁴⁶¹ B. C. Law, *Books Relating to Ancient India* s. 83.

⁴⁶² B. C. Law, *Books Relating to Ancient India* s. 56.

⁴⁶³ Poonam Dalal Dahiya, *Ancient and Medieval India*, McGraw Hill Education (India) Private Limited, India 2017, p. 138.

⁴⁶⁴ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 77-78.

⁴⁶⁵ F. E. Pargiter, *The Purāna Text of the Dynasties of the Kali Age*, Oxford University Press, London 1913, p. 68-69.

⁴⁶⁶ P. D. Dahiya, *a.g.e.*, p. 138.

Sisunaga'nın yerine oğlu ve halefi olan Kalasoka'nın geçtiği yazmaktadır. Kalasoka'dan sonra ise Nandalar olarak bilinen yeni bir hanedanı kuran Mahapadma Nanda adlı bir berber tahta geçmiştir⁴⁶⁷.

2.1.10. Nanda Hanedanlığı: Şişunāga Hanedanlığı'nın yerini MÖ 4. yy'ın ortalarında Kuzey Hindistan'ın büyük bölümüne hâkim olan Nandalar almıştır. Nandaların soyu hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda ilk Nanda kralının annesinin bir *Sūdra* olduğu yazılırken, başka bir kaynakta kralın annesinin bir fahişe olduğu ve bir berber tarafından hamile bırakıldığı anlatılmaktadır. Hellen yazar Curtius ise, Nanda kralının aslında bir berberin oğlu olduğunu ve yakışıklı olduğundan dolayı soylu bir kraliçe ile evlendiğini söylemektedir. Kraliçe ile evlenen bu kişinin ise daha sonra Nanda Krallığı'na yükseldiğini belirtilmektedir.⁴⁶⁸ Buddhist kaynaklar ise onu “*annatakula*” yani “*soyu bilinmeyen*” olarak tanımlamaktadır⁴⁶⁹.

Daha önce ifade edildiği üzere ilk Nanda kralının kökeni hakkında farklı bilgiler bulunsa da Nanda Hanedanlığı yönetimine dokuz farklı kralın geçtiği netlik kazanmıştır. MÖ 364-321 yılları arasında hüküm sürmüş Nanda Krallığı Dönemi'nin ilk kralı Ugrasena'dır. Ondan sonra ise, zorba bir kral olarak tanımlanan Mahāpadma isimli kişi tahta geçmiştir⁴⁷⁰. Ancak bazı kaynaklarda Mahāpadma ile Ugrasena'nın aynı kişi olduğundan bahsedilmektedir. Mahāpadma'nın büyük bir orduya sahip olmasından dolayı ona Ugrasena adı verildiği söylenmektedir⁴⁷¹.

Mahāpadma Dönemi'nde birçok zafer elde edildiği ve krallığın sınırlarının genişlediği görülmektedir. 28 yıl tahta kalan Mahāpadma, Kurui, Pañchala, Kaşi, Ikşvākus, Şurasena, Mathile, Kalinga, Aşmaka, ve Haihayalar olmak üzere çok sayıda küçük krallığı yıkarak onların topraklarını kendi memleketine katmıştır. Mahāpadma'dan sonra 12 yıl içerisinde altı kral daha ülkeyi yönetmiş ve MÖ 321 yıllarında Nanda Hanedanlığı yıkılmıştır⁴⁷².

Mauryalılar, Mahāpadma'yı “*ülkeyi bir şemsiye altında toplayan*” ve “*dünyanın*

⁴⁶⁷ Makkhan Lal, *Ancient India*, National Council of Educational Research and Training, Textbook for Class XI, India 2002, p. 119.

⁴⁶⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 78.

⁴⁶⁹ P. D. Dahiya, *a.g.e.*, p. 138-139.

⁴⁷⁰ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 79.

⁴⁷¹ P. D. Dahiya, *a.g.e.*, p. 139.

⁴⁷² M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 5.

hâkimi” anlamına gelen unvanlarla anmışlardır⁴⁷³. Bunun yanında Mahāpadma, Hindistan’da egemen yönetici sınıf olan *Kṣatriyalar*’ın siyasi üstünlüğünü sona erdirmiş⁴⁷⁴ ve Hindistan tarihinin ilk büyük imparatoru unvanını almıştır. Ayrıca Mahāpadma’nın tarım ve diğer ihtiyaçlar için bir su kanalı kazdırarak güçlü bir zirai faaliyet yürütmüş olduğu, Bihar Bölgesi’nden inşaat faaliyetleri için kereste getirdiği ve ordusunu filler ile takviye ettiği de bilinmektedir⁴⁷⁵. Nitekim Büyük İskender’in Hindistan Seferi’nde Nanda ordusuyla karşılaştığı da kaynaklarda mevcuttur. İskender’in Hint seferinden geri çekilmesiyle yaşanan kargaşa sonucu son Nanda kralı da MÖ 321 yılında tahttan indirilmiştir. Son Nanda kralını tahttan indirenlerin ise, Hindistan’da yeni bir dönemin başlamasını sağlayan Mauryalar olduğu bilinmektedir⁴⁷⁶.

2.1.11. Büyük İskender Dönemi

Büyük İskender’in Hindistan seferi, Hint tarihi açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Nitekim Eskiçağ Hint Tarihi belli ölçülerde bu sefer esas alınarak kronolojik bir şemaya oturtulmaktadır. Büyük İskender, Pers (Ahamenit) İmparatoru III. Dareios’u MÖ 330 yılında yendikten sonra MÖ 327 yılının Mayıs ayında Hindukuş Dağları’nı geçerek Baktria (İndus) Bölgesi’ni işgal etmiştir⁴⁷⁷. Bu zaferden sonra Büyük İskender’in ordusu doğudan ve kuzeyden (Peşavar Ovası) olmak üzere iki koldan Hindistan içine ilerlemiştir.⁴⁷⁸ Akabinde bu ilerleme yaklaşık üç yıllık bir dönemi kapsamaktadır⁴⁷⁹. Söz konusu bu üç yıllık Hindistan seferi sırasında Hint birlikleri Makedon ordusu karşısında büyük bir varlık gösterememiştir. Bazı tarihçiler bunu Küçük Hint kabilelerinin yetenekli bir lider tarafından idare edilememesinden ileri geldiğini söylemektedirler. Dolayısıyla Büyük İskender ve ordusu rahatlıkla Pencap’a kadar ilerlemiştir⁴⁸⁰.

Büyük İskender, MÖ 326 yılında Pencap’ı ele geçirdikten sonra⁴⁸¹ Çelum ve

⁴⁷³ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 79.

⁴⁷⁴ P. D. Dahiya, *a.g.e.*, p. 139.

⁴⁷⁵ B. Patra, *a.g.m.*, p. 50.

⁴⁷⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 80-81.

⁴⁷⁷ M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 5.

⁴⁷⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 84-85

⁴⁷⁹ R. K. Mookerji, *Chandragupta Maurya and His Times*, Motilal Banarsidass (Third Edition), Delhi 1960, p. 2.

⁴⁸⁰ R. C. Majumdar, *The Age of Imperial Unity*, Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai 2001, s. 43-44’ten aktaran Ilgaz Hakman, *Aşokāvadāna’da Buddhist Kültürün İzleri ve Tarihi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2020, s. 3.

⁴⁸¹ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.26

Ravi nehirleri civarında hüküm süren *Pauravalar* ile tarihe *Hydaspes/Çelum/Çhalum* Savaşı olarak geçen ve birkaç gün sürmesine rağmen çok kanlı biten bir savaşı kazanmıştır⁴⁸². Hydaspes Savaşı 30.000 piyade, 4000 süvari, 300 savaş arabası ve 200 savaş filinden oluşan *Paurava* kralı Poros'un ordusu, kanlı bir savaştan sonra yenilmiş ve yok edilmiştir. Savaş sonucunda *Pauravalar*'ın 12.000 askeri öldürülmüş ve 9000'i ise esir alınmıştır⁴⁸³. Bu savaşta *Pauravalar*'ın kralı Poros esir düşmesine rağmen daha sonra İskender ile arkadaş olmuştur. Büyük İskender, günümüzde Glausians olarak bilinen Glauganikaia topraklarında 37 kasabayı ele geçirmiştir. Daha sonra Lahor şehrinin doğusundaki Beas Nehri'ne ulaşan Büyük İskender, ordusunun ileri gitmek istememesi sonucunda seferini sonlandırmak zorunda kalmıştır⁴⁸⁴. Akabinde coğrafyanın getirdiği ağır şartlardan ve ordusunun isyankâr tutumu nedeniyle bir süre sonra Hindistan'ı terk ederek Pencap'a geri dönmüştür. Büyük İskender'in ordusunun beklenen performansı gösterememesinden kaynaklanan geri dönüş, ağırlıklı olarak ordusunda çıkan birtakım huzursuzluklardan kaynaklanmıştır. Bu konuda Büyük İskender'in ordusunun karma birliklerden oluşması askerler arasında isyanların baş göstermesine zemin oluşturduğu görüşü ağır basmaktadır. Gerçekten de bu ordu Hellen paralı askerleri, Balkan ve Trakyalı askerlerin yanında İran, Orta Asya, Fenike ile Mısır kökenli askerlerden oluşmuştur⁴⁸⁵.

Büyük İskender, Hindistan'dan Babil'e dönmeden önce Afganistan, Baktria ve Pencap bölgelerine askeri valiler atayarak buralarda valilikler oluşturmuştur. Bu valilikler, Hindistan topraklarında adlarından birkaç yüzyıl söz ettirmişlerdir⁴⁸⁶. MÖ 324 yılının Mayıs ayı içerisinde İran'daki Susa'ya ulaşan Büyük İskender'in Hindistan seferi sadece üç yıl sürmüştür MÖ 323 yılının Haziran ayında ise modern Bağdat yakınlarındaki Babil'e döndükten sonra burada hayatını kaybetmiştir⁴⁸⁷.

Büyük İskender'in ölümünden sonra Türkistan ile Hindistan arasındaki bölgeleri elinde bulunduran komutanları MÖ 250-125 yılları arasında *Bakterian Hellenleri* denilen Greko-Bakteria Devleti'ni kurmuşlardır⁴⁸⁸. Onun Hindistan seferi sırasında yanında getirttiği bazı bilim adamları ile burada bıraktığı vali ve elçilerinin notları

⁴⁸² D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁸³ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 63.

⁴⁸⁴ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 27.; M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 6.

⁴⁸⁵ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 84-85.

⁴⁸⁶ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 27.

⁴⁸⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 66.

⁴⁸⁸ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 6.

sayesinde dönemin Hindistan'ı hakkında bilgiler elde edilmektedir. Bununla birlikte Büyük İskender ve ardılarının Hellen sanatı, madeni paralar ve heykeltıraşlık gibi bazı alanlarda Hindistan Medeniyeti'ne birtakım etkileri olmuştur. Gerçekten de MÖ 3. yy'dan itibaren Hint mimari ve sanatında batı izlerine rastlamak mümkündür⁴⁸⁹.

Büyük İskender, doğu seferi esnasında ulaşmış olduğu geniş toprakları merkez şehirlere bağlamıştır. Dahası bu şehirleri imparatorluğun uç merkezleri yapmak için birkaç yıl içinde adını taşıyan birçok şehir kurmuştur. İfade edildiği üzere Mısır'da İskenderiye, Anadolu'da İskenderun, İndus Deltası üzerindeki İskenderiye Limanı, Belucistan'daki Barikani İskenderiye ve İndus Vadisi'ndeki İskenderiye şehri bunlara verilebilecek en güzel örneklerdendir⁴⁹⁰.

2.1.12. Maurya İmparatorluğu

Maurya teriminin kökeni *moriya* adlı bir klanın isminden gelmektedir. Cainist kaynaklara göre, Maurya İmparatorluğu'nun kurucusu olan Çandragupta'nın, Magadha Krallığı'na bağlılık gösteren bir klanından geldiği düşüncesi ağır basmaktadır⁴⁹¹. Cainist geleneklerinin anlatılarında Çandragupta'nın, küçük bir yerleşim yerinin yöneticisinin torunu olduğu bilgisi mevcuttur. *Brāhman* kaynaklarında Çandragupta'nın tıpkı Cainist kaynaklarında olduğu gibi düşük bir *kast* mensubu olduğu bilgisine yer verilirken, Buddhist kaynaklarında *Kṣatriya kastına* mensup olduğundan bahsedilmektedir⁴⁹². Nitekim Buddhist metinlerinden biri olan *Mahāparinibbānasutta*'da Pippalivana'nın yöneticileri olan Moriyalar, Mallas'a bir elçi göndererek “*Kutsanmış olan, Kṣatriya kastına mensuptur ve biz de Kṣatriya kastındanız*” demek kaydıyla Buddha'nın emanetlerinin bir kısmını talep etmişlerdir⁴⁹³. Maurya isminin ise Çandragupta'nın yaşadığı köyün tavus kuşu yetiştiriciliğinden dolayı geldiği kaynaklarda bildirilmektedir. Hakkında birçok iddia olmasına rağmen tarihçiler arasında genel düşünce Çandragupta'nın eski bir meslek sınıfından olan tavus kuşu terbiyeciliği yapan Moriya sınıfından geldiğidir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 27.

⁴⁹⁰ Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark IV/1*, (Perslerden Romalılara Kadar), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 56.

⁴⁹¹ B. Avari, *a.g.e.*, p. 106.

⁴⁹² R. K. Mookerji, *Chandragupta Maurya and His Times*, p. 5.

⁴⁹³ R. C. Majumdar, *The Age of Imperial Unity*, p. 56'dan aktaran I. Hakman, *a.g.t.*, s. 2.

⁴⁹⁴ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 88.

Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında Ganj Bölgesi'nde küçük krallıkların Magadha Krallığı'nın yönetimi altında birleştiğinden bahsetmiştik. Büyük İskender bu yerel küçük krallıkları yenerek Hindistan'ın kuzeydoğusuna girmeye başlamış olsa da Maurya kralı Çandragupta (MÖ 321-297) kısa sürede bu toprakları kendi memleketine katmayı başarmıştır⁴⁹⁵. Maurya İmparatorluğu MÖ 4. yy'ın sonlarından MÖ 2. yy'ın başlarına kadar (MÖ 321-185/4) geçen zaman diliminde Hindistan topraklarının dörtte üçüne ve Afganistan topraklarının doğu bölgesinin ise yarısına sahip olmuştur⁴⁹⁶.

MÖ 4. yy'da Maurya İmparatorluğu'nun temelini atan Çandragupta⁴⁹⁷ Nanda Sülalesi'nin son kralı olan Dhanananda'yı öldürerek tahta geçmiştir. Çandragupta, Çānakya (Kautilya) adındaki akıl hocasının katkılarıyla ortalama olarak 130 yıl sürecek bir imparatorluğun temelini atmıştır. Güçlü bir ordu kurduğu bilinen Çandragupta'nın ordusundaki asker sayısının 600 binden fazla olduğu söylenmektedir. Her ne kadar Hindistan nüfusunun çok kalabalık olduğu bilinse de ordunun lojistik, sevk ve idaresi göz önünde bulundurulduğunda bu askerlerin sayısının biraz abartılı olabileceği, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Maurya İmparatorluğu'nun 30 adet ordu üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler beşer kişilik altı farklı alt kurula ayrılmıştır. Bunlar; 1. Piyadeler 2. Süvariler. 3. Savaş arabaları 4. Savaş filleri 5. Lojistik destek grubu ve 6. Donanma ile ilgilenecek ordunun lojistiğini sağlayarak sevk ve idaresini üstlenmişlerdir⁴⁹⁸.

Çandragupta, Hindistan'ın yerli krallıklarının yanında aynı zamanda Büyük İskender'in ardılları ile de mücadele etmiştir. Nitekim Büyük İskender'in ölümünden sonra onun topraklarının doğu kısmının hükümdarı olan Seleukos Nikator, kaybedilen toprakları tekrar geri almak üzere Hindikuş Dağları'nı geçmiş ve Çandragupta'nın ordusu ile karşılaşmıştır. Karşısında çok büyük bir ordu gören Seleukos Nikator çareyi antlaşma yapmakta bulmuştur. Akabinde Seleukos Nikator, Çandragupta ile yaptığı antlaşmada Kabil ve Belucistan'da bulunan bütün doğu topraklarını geri vermek zorunda kalmıştır⁴⁹⁹.

⁴⁹⁵ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.26; W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 256.

⁴⁹⁶ B. Avari, *a.g.e.*, p. 104.

⁴⁹⁷ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 25.

⁴⁹⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 90-94.

⁴⁹⁹ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 6.

Hellence kaynaklarında adı Sandrocottos (Σανδράκοττος) ve Latince kaynaklarda Androcottus (Ανδροκόττος)⁵⁰⁰ olarak geçen Çandragupta'nın saray yaşamı ve teşkilatı ile ilgili elimizde detaylı bilgiler bulunmaktadır. Oldukça görkemli bir saray hayatı yaşayan Çandragupta, incir desenli, mor ve altın nakışlı bir örtüyle süslenmiş tahtirevan ile taşındığı eski kayıtlarda mevcuttur⁵⁰¹. Tahtirevanın arkasında askerleri ve özel eğitilmiş kadın hizmetkârları bulunmakla beraber bu kadınlar, kralın rahatından sorumlu olduğu gibi av partilerinde kralın arabasını da kullanmışlardır. Gerçekten de kralın sık sık aslan avına çıktığı ve hayvan dövüşleri izlediği bilinmektedir. Diğer taraftan kral Hint toplumunun kültürüyle özdeşleşen dini törenleri ihmal etmeyerek halkın arasına çıkarken gösterişli törenler düzenlemiştir⁵⁰². Hint tarihi ile ilgili bazı modern kaynaklarda Çandragupta'nın sert bir mizaca sahip, acımasız ve katı bir düzen uygulayan despot olduğu yazılmaktadır. Hatta Hindistan'ı özgürlüğüne kavuştursa da aslında bu özgürlüğü köleliğe dönüştürdüğü düşünülmektedir⁵⁰³.

McCrinkle'nin aktarımına göre; İmparatorluğu'nun şehir yapılanmasını altı kurula ayırdığı bilinen Çandragupta'nın bu kurulların her birini beşer kişi olarak belirlemiştir. Bunlar zanaatkârlardan sorumlu olanlar, şehre veya ülkeye gelen yabancılarla ilgilenenler, vergi ve nüfus kayıtlarını tutanlar, ticaret ve hizmet görevlilerini denetleyenler, satılan ürünleri teftiş ile ticaretten elde edilen gelirlerin onda birini toplamakla görevli memurlardan oluşmaktadır⁵⁰⁴.

Başkent Pātaliputra'nın çok sıkı bir güvenlik ile korunduğu bazı modern kaynaklarda geçmektedir. Söz konusu bu kaynaklarda Pātaliputra'nın dikdörtgen şeklinde imar edildiği, surlarla çevrili şehrin etrafının ırmak suları ile doldurulmuş, 60 m. derinlikte ve 200 m. genişlikte bir hendekle çevrili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim şehrin hendek boyunca okçuların savaş esnasında faaliyet gösterebileceği bir ahşap çitle çevrili olduğu söylenmektedir. Aynı kaynakta surların 64 kapı ve 570 gözetleme ve savunma kulelerine sahip olduğu da dile getirilmektedir⁵⁰⁵.

⁵⁰⁰ U. P. Arora, "The Indika of Megasthenes-an Appraisal", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 72/73, No. 1/4, 1991, p. 307.

⁵⁰¹ R. K. Mookerji, *Chandragupta Maurya and His Times*, p. 18.

⁵⁰² Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 95.

⁵⁰³ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 74.

⁵⁰⁴ John Watson McCrinkle, *Ancient India As Described By Megasthenes And Arrian*, Trübner&Co., London 1877, p. 86-87.

⁵⁰⁵ R. C. Majumdar, *The Age of Imperial Unity*, Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai 2001, s. 67'den aktaran I. Hakman, *a.g.t.*, s. 11.

Çandragupta ve torunu Aşoka'nın hüküm sürdüğü dönemlerde kültür ve mimari konularında Perslerden ve Hellenlerden esinlendiği görülmektedir. Nitekim bu esinlenme sarayların mimarisinden duvarlara kazıtılan yazıtlara kadar yansımıştır. Öyle ki bu etkileşim sadece Hellenler'le sınırlı kalmamış diğer medeniyetlerin izlerini de taşımıştır. Örnek vermek gerekirse Maurya heykelleri Hellenler'den etkilenerek yapılmışken, Çandragupta'nın sarayı ise Persepolis'teki Pers sarayına benzemektedir. Hatta Asoka'nın diktirmiş olduğu yazıtlar ise İran coğrafyasındaki Behistun Kitabeleri'nden esinlenmiş olduğunu söyleyen uzmanlar da bulunmaktadır⁵⁰⁶.

Uzmanlara göre Çandragupta, makamını bırakarak yaşamının son dönemlerini çileci bir keşiş olarak geçirmiştir. Gerçekten de Çandragupta'nın modern zamanlarda Karnataka olarak bilinen bölgedeki Shravanabelagola'ya geçerek buradaki bir mağarada oruç tutarken ölmüş olduğu diğer bilgiler arasındadır. Çandragupta'nın MÖ 297'de ölümünün ardından⁵⁰⁷ Maurya tahtına oğlu Bindusāra geçmiştir⁵⁰⁸. Hellen kaynakları tarafından *Atheniaos*⁵⁰⁹ olarak isimlendirilen Bindusāra, tahta geçtikten sonra babasının izinden giderek seferlere devam etmiş ve Maurya İmparatorluğu'nun sınırlarını Güney Hindistan'a doğru genişletmiştir. İfade edildiği üzere Bindusāra topraklarını Modern Hindistan'daki Karnataka⁵¹⁰,ya kadar genişleterek Bengal Körfezi ile Arap Denizi arasındaki bölgeyi İmparatorluk topraklarına katmıştır⁵¹¹.

Bindusāra aynı zamanda oğlu Aşoka'yı 18 yaşında önce Avanti Bölgesi'ne, takip eden yıllarda ise Takshila'ya vali olarak atayarak⁵¹² onun devlet yönetiminde tecrübe sahibi olmasını sağlamıştır. Hint tarihinin en büyük kralları arasında gösterilen Aşoka, bu ününü Maurya İmparatorluğu'nun topraklarını genişletmesinden⁵¹³ ve iyi bir yönetici olmasından almaktadır. Fakat hemen belirtmek gerekir ki Aşoka'ya dedesi Çandragupta ve babası Bindusāra'dan çok geniş topraklar kalmıştır. Onun en önemli fethi ise Kalinga'yı ele geçirmesidir⁵¹⁴. Nitekim Kalinga'nın fethi ile Bengal Körfezi'ne açılan Maurya İmparatorluğu kuvvetle muhtemeldir ki deniz ticareti açısından büyük bir

⁵⁰⁶ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁰⁷ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁰⁸ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 96.

⁵⁰⁹ M. M. Çeleliktaş, *a.g.e.*, s. 7.

⁵¹⁰ Karnataka, Güney Hindistan'ın en uç kısımlarında yer almaktadır. Doğusunda Andhra Pradeş, batısında Umman Denizi, güneyinde Tamil Nadu ve Kerala, kuzeyinde ise, Telangana ve Maharaştra eyaletleri ile çevrilidir.

⁵¹¹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 97.

⁵¹² V. A. Smith, *Aşoka: the Buddhist Emperor of India*, The Clarendon Press, Oxford 1920, p. 185.

⁵¹³ M. M. Çeleliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 7.

⁵¹⁴ C. Davies, *a.g.e.*, p. 12.

avantaj elde etmiştir. Maurya İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşatan Aşoka'nın iktidarda kaldığı süre MÖ 273-232 olarak belirtilmektedir⁵¹⁵. Ancak bu tarih çeşitli kaynaklarda MÖ 270-230⁵¹⁶ ve MÖ 274-236⁵¹⁷ şeklinde farklılıklar göstermektedir. Diğer taraftan Aşoka, güneyin uç krallıkları Colalar ve Pandyalar dışındaki bütün Hindistan'a hâkim olmuştur.⁵¹⁸ Ayrıca başkent Pataliputra haricinde imparatorluğu merkezleri Takshila (Hindikuş etekleri) Uccain (Malva Platosu'nda), Kalinga (Hindistan'ın doğu kıyısı) ile Suvarnigi (Karnata'daki Dekkan Yaylası) olmak üzere dört alt idari bölgeye ayırmıştır. Nitekim bu dört bölge başkente bağlı olarak Maurya İmparatorluğu'nun sınırlarını koruma görevini icra etmişlerdir.⁵¹⁹

Düzenlediği Buddhacı keşiş toplantıları ile Buddhizm'in esaslarını belirleyen ve bu inancın yayılmasında etkin bir rol oynayan Aşoka, kendi adını taşıyan yazıtlarını⁵²⁰ Pali ve Sanskrit dillerinde yazdırmıştır. Hatta bahsi geçen yazıtların bazılarını da çift dilli olarak mağara ve sütunlara kazıttığı bilinmektedir. Bununla birlikte Aşoka'nın yazıtlarında kendi dönemiyle ilişkili kapsamlı tarihi bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıtlar İmparatorluğun birçok yerine dağıtılmakla beraber üç sınıfa ayrılmaktadırlar. “*Aşoka Yazıtları*” veya “*Aşoka Fermanları*” olarak bilinen bu yazıtların birincisi “*On Dört Kaya Yazıtı*” olarak isimlendirilen ve sekiz ayrı yere yaptırılmış yazıtlardan oluşmaktadır. Aşoka'nın saltanatının erken dönemlerine tarihlenen ve iki yazıttan oluşan “*Küçük Kaya Yazıtı*”⁵²¹ ile “*Yedi Sütun Yazıtı*” da (Dikili Taş) sekiz farklı yere yaptırılmış fakat bir kısmı Delhi'ye getirilmiştir. Bunların haricince çok sayıda yazıt mağara duvarlarına kazınmış halde bulunmuştur. Ancak bu yazıtların dili Sanskrit dili olmayıp, genellikle halkın konuştuğu Prakrit dili ve ağızları kullanılmıştır. Söz konusu yazıtların yazı karakterlerinde ise Brahmi kökenli alfabeler kullanılmıştır.⁵²²

Aşoka Dönemi'nin önemli gelişmelerinden bir tanesi de heykelcilik ve mimaride

⁵¹⁵ Daha önceden de değinildiği gibi Eskiçağ'da Hint tarih yazımında olayların tarihsel değerlerine gereken önem verilmemiştir. Dolayısıyla birçok tarihlendirmede olduğu gibi Aşoka'nın tahtta kalış süresi de uzmanlar tarafından tam olarak tespit edilememektedir. Bu nedenle bazı karşılaştırmalar yapılarak yaklaşık bir tarih verilmektedir. Nitekim kimi kaynaklarda MÖ 270-230 (M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 7.) yılları kullanılmışken kimilerinde ise MÖ 274-236 (W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 256.) tarihleri kullanılmıştır. Nitekim bu tarz farklı rakamsal değerler Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi alanında çalışma yapan uzmanların önüne sürekli bir engel olarak çıkabilmektedir.

⁵¹⁶ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 7.

⁵¹⁷ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 256.

⁵¹⁸ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.26.; C. Davies, *a.g.e.*, p. 12.

⁵¹⁹ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 98.

⁵²⁰ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 25.

⁵²¹ Joh Irwin, "The True Chronology of Aśokan Pillars", *Artibus Asiae*, Vol. 44, No. 4, 1983, p. 263.

⁵²² Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 98-99

ahşap yerine taş kullanımı olmuştur. Aşoka, *Dhamma*'sını (*Dharma*)⁵²³ bu taşlar üzerine kaydettirmiştir. Aşoka Dönemi'ne ait bu sütunlar ile kayalar üzerine kazınmış yazıtlar Hint tarihinin ilk dönemlerinin belgelere dayandırılması açısından önem arz etmektedir⁵²⁴.

Hint Tarihi araştırmacıları için Maurya İmparatorluğu Dönemi, karanlıktan aydınlığa çıkış olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirme Maurya İmparatorluğu Dönemi'nde bazı tarihlerin kesinleşmeye başladığından ileri gelmektedir. Fakat Aşoka'nın ölümünden sonra imparatorluk içerisinde taht mücadeleleri baş göstermiştir⁵²⁵.

Aşoka'dan sonra yerine oğlu Tivara geçmiş fakat onun diğer oğulları Mahendra ve Kunala iktidarı ele geçirmek için kardeşleri ile kıyasıya mücadele etmişlerdir. Eski Hint kaynakları Kunala'nın sekiz yıl tahtta kaldığını ve sonrasında yerini kardeşi Brihadratha'ya bıraktığı yönünde bilgiler içermektedir. Ancak Purāṇa Metinleri'nde Brihadratha'nın, Hellen istilalarına karşı koyarken ordu komutanlarından Pushyamitra Şunga'nın ayaklanması sonucu tahttan indirildiği kaydedilmiştir. MÖ 180'de kral Brihadratha Dönemi'nde Maurya İmparatorluğu'nun yıkılması Aşoka'nın haleflerinin İmparatorluğu onun kadar iyi yönetmediğini göstermektedir⁵²⁶. Bazı kaynaklarda ise Maurya İmparatorluğu'nun son kralının Şunga Hanedanı tarafından öldürüldüğünden bahsedilmektedir.⁵²⁷

Nitekim Maurya İmparatorluğu taht mücadeleleri sonucu enerjisini kendi içerisine harcamış ve zamanla parçalanarak yıkılmıştır. İmparatorluğun içerisinde bulunduğu bu durum Hindistan'da bir siyasi boşluğun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bahsi geçen siyasi boşluktan yararlanarak Hindistan topraklarına birçok istila girişimleri olmuştur. Hakikaten de başta Sakalar, Kuşanlar, Partlar ve Hellenler'in Hindistan'a yeni istila girişimlerinde buldukları kayıtlara yansımıştır⁵²⁸.

⁵²³ Dharma; Pali dilinde *Dhamma* şeklinde yazılmaktadır. Rigveda'da "*varlığı yöneten genel düzen, tanrıların göksel düzeni ve her tanrının kişisel düzeni*" anlamlarında kullanılmaktadır. Daha sonraki Hint kutsal metinlerde bu kelimeye "*din, görev, ahlak, erdem, adalet, kamun ve doğru yol*" gibi birçok anlam yüklenmiştir. Bazen de bütün anlamları birden içermektedir. Doğru olan her şey *Dharma*, yanlış olan her şey ise, onun tersi olan, *Adharma* kelimesi ile ifade edilmektedir. ((bkz. D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 29).

⁵²⁴ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 28.

⁵²⁵ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 258.

⁵²⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 107.

⁵²⁷ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 26.; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 28.

⁵²⁸ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 258.

Mauryalar'ın çöküşünden Gupta Devleti'nin tarih sahnesine çıkışına kadarki beş yüzyıllık bu uzun dönemde Hindistan'da hâkim hiçbir güç bulunmamaktadır. Bu süre zarfında Baktria Bölgesi Hellenler, Sakalar, Palhavalılar, Kuşanlar, Sungalar, Kanvalar, Andhara Şatavahanalar ve Tamil hanedanları tarafından yönetilmiştir⁵²⁹.

2.1.13. Şunga Hanedanlığı

Şunga Hanedanlığı, Maurya İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte Magadha'da Bölgesi'nde bu imparatorluğun külleri üzerine kurulmuştur⁵³⁰. 112 yıl boyunca Hindistan'ın bir bölümünü yönetim altında tutan Şunga Hanedanlığı'nın ilk kralı Prushyamitra Şunga'dır. Prushyamitra Şunga MÖ 85-49 yılları arasında 36 yıl boyunca hanedanlığı yönetmiştir. Krallığı döneminde Vidarbhalılar'ın ayaklanmalarını bastırması⁵³¹ ve Yavanalar olarak isimlendirilen Hellen istilacılarla mücadele etmiştir.⁵³² Kaynaklar Prushyamitra'nın "Aşvamedha Kurbanı"⁵³³ denilen bir ritüel düzenlediğinden bahsetmektedir.⁵³⁴

Prushyamitra Şunga'nın ve soyundan gelen bazı kralların isimlerinin sonunda "mitra" kelimesinin geçmesi onların İranlı veya o bölgenin inancına sahip olduklarını akla getirmektedir. Nitekim "mitra"nın kelime anlamı "güneşe tapın" olmasının yanında Aşvamedha Kurbanı yani at kurbanının yine İran coğrafyasında uygulanan bir ritüel olması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Öte yandan güneşe tapınma inancı Hinduizm ile uyumludur. Hatta günümüzde bile Hindistan'da güneşe tapan bir kesime rastlanmaktadır⁵³⁵. Ancak Hindistan'daki bu inancın İran coğrafyasından etkilenecek mi yerleştiği yoksa ilk dönemlerden beri Hinduizm inancının bir parçası olarak mı varlığını koruduğu, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Prushyamitra'dan sonra hanedanlık tahtına oğlu Agnimitra geçmiştir. Eskiçağ Hint Tarihi uzmanlarına göre Şunga Hanedanlığı'nın son kralı ise Devabhumi'dir.

⁵²⁹ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 44.

⁵³⁰ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 43.

⁵³¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 28.

⁵³² Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 109-110

⁵³³ Aşvamedha (At Kurbanı), eski Hint metinlerinde geçen en eski geleneklerden kurban törenlerinden biridir. Aşvamedha kurbanı sadece krallar tarafından yapılan bir tören olarak bilinmektedir. Bu kurban töreni Vedik Dönem'de, çocuğunun olmasını isteyen krallar tarafından da yapılmıştır. Bu törende yapılan güzel ve etkileyici konuşmaların ve okunan ilahilerin devlet adamlarının başarısında önemli bir etkisi olduğu düşünülmüştür. (bkz. Yılıgün İlkay İpkırmaz, "Hint Kültüründe Aşvamedha Töreni", *Doğu Dilleri Dergisi*, C. 5, S. 3, 1996, s. 61.)

⁵³⁴ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 43.

⁵³⁵ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 118.

Ancak kral Devabhumi'nin köle bir kız tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. Kaynaklara göre, son kralın öldürülmesinde rol alan köle kızı azmettiren dönemin veziri Vasudeva/Vasudevakanva'dır. Vasudeva son Şunga Hanedanlığı'nın kralını öldürdükten sonra Magadha'da yönetim Kānva Hanedanlığı'na (MÖ 75-30) geçmiştir. Yaklaşık olarak 45 yıllık bir süre zarfında pek parlak bir yönetim sergileyemeyen Kānva Hanedanlığı'nın yöneticileri krallığın bölünmesinin önüne geçememişlerdir. Gerçekten de Magadha'da kurulmuş olan krallık MÖ 73 yılından itibaren Vidişa adı verilen bölgede birkaç küçük beylik haline gelmiştir. Bazı kaynaklarda bu beyliklerin MÖ 27 yılında Andharalar tarafından yıkılarak Kānva Hanedanlığı'nın da tarih sahnesinden silindiğini belirtmektedir⁵³⁶.

2.1.14. Andhara Krallığı

Andhara Krallığı, Aşoka'nın ölümünü takiben kurulmuş bir krallık olarak düşünülmektedir. Aşoka Yazıtları'nda, Andhara *rājalar*ının imparatora bağlı olduğunu ima eden terimler bulunmaktadır. Bu nedenle Aşoka'nın ölümünden sonra Andhara'ların, diğer bazı kabileler gibi bağımsız bir krallık olduklarını düşündürmektedir. Aşoka'nın ölümünden kısa bir süre sonra Andhara krallarının batı Ghatlar Bölgesi'nde otorite sahibi oldukları görülmektedir. Hâkimiyetleri Dekkan Yaylası boyunca denizden denize uzanmıştır. Hinduizm inancına mensup olan Andhara kralları, Hinduizmin ve *kast* kurumunun koruyucuları konumuna gelmişlerdir. Andhara'ların en iyi bilinen kralı MS 173-202 yılları arasında 29 yıl hüküm süren *Gautamputra Yajna Sri*'dir. Hanedanlığın gerileme sebebi ve yıkılış tarihi MS 225 olarak tahmin edilse de kesin tarihlere yapmak mümkün değildir. Ayrıca Andhara'ların Magadha'yı ve eski imparatorluk başkenti Pāṭaliputra'yı kontrol etmiş oldukları üzerinde durulsa da bunu yaptıklarına dair açık deliller henüz gün ışığına çıkarılamamıştır⁵³⁷.

2.1.15. Sakalar/ İskitler/Şaklar

Sakaların Hindistan coğrafyasına göç etmeleri bir domino etkisi sonucu meydana gelmiştir. Nitekim Hiung-nu'lar (Hunlar?) MÖ 2. yy'ın ortalarına doğru (yaklaşık olarak MÖ 170) Çin'in kuzeybatısındaki Kansu Bölgesi'nde yaşayan Yüe-çi'ler üzerine bir sefer düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu sefer sonucunda Yüe-çi'ler

⁵³⁶ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 28.; Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 109-110

⁵³⁷ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 119

batıya göç etmek zorunda kalmışlardır. Yüe-çi'ler batıya göç ederken Kuşan üzerinden geçerek İli Irmağı ve onun güneyindeki Wu-sun'larla savaşıyorlar ve onları yenmişlerdir. Böylece Isık Gölü'nü aşarak Tibet'e göç etmiş ve bir kısmı buraya yerleşmiştir. Bunlara "Küçük Yüe-çi'ler" denmektedir. Ancak Tibet'e yerleşmeyerek batıya doğru göçe devam eden büyük bir kitle daha bulunmaktadır. Bu kalabalık kitleye ise "Büyük Yüe-çi'ler" adı verilmektedir. Büyük Yüe-çi'ler, Sir Derya civarlarında karşılaştıkları Sakaları yerlerinden oynatarak onları Hindistan'a göç etmeye mecbur bırakmışlardır⁵³⁸. Bu göç iki yöne doğru olmakla beraber birincisi Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya doğru olurken, ikincisi ise Kuzey Hindistan'a doğru yönelip modern Güney Afganistan topraklarına kadar ilerlemişlerdir. Kuzey Hindistan'a yerleşen Sakalar daha önceden bu topraklara yerleşmiş Parth veya Pehlevi (Pahlava) soyluları ile birtakım siyasi evlilikler yaparak Saka topraklarını birlikte yönetmişlerdir. Bu dönemden birçok kaynakta Saka-Pehlevi Dönemi olarak bahsedilmektedir. Dolayısıyla modern Hindistan'da Sakaların kimlikleri hakkında oluşan tartışmaların temelini söz konusu sebep oluşturmaktadır⁵³⁹.

Sakaların, Hindistan topraklarına yerleşmesini kolaylaştıran en önemli etkenlerden biri yerleştikleri bölgede güçlü bir devletin olmamasıdır. Kaynaklara göre, MÖ 2. yy'da Hindistan'da Maurya İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmeye başlamasıyla oluşan boşluğu Sakalar⁵⁴⁰ adını taşıyan bir devlet doldurmuştur. Orta Asya üzerinden Hindistan'a gelen bu boy Hint-Saka adındaki devleti kurmuştur. Hint-Saka adlı devletin en ünlü hükümdarları Maues (MÖ 94-MÖ 22) ile oğlu Azes/Az'dır⁵⁴¹. Bu iki hükümdar Saka sınırlarını Keşmir'in güneyine doğru genişletmişlerdir⁵⁴². Keşmirden güneye doğru ilerleyen Sakalar önce Pancab ile Mathura'da ve ardından batıya yönelerek Kathiawar Yarımadası'nda krallıklar kurmuşlardır⁵⁴³.

Sakaların Hindistan'a geldikleri dönemde Hint Hellenleri denilen İndo-Hellenler tarafından Hindistan sömürülmekte iken, Hint Sakaları'nın Kuzey Hindistan'a gelerek Hint Hellenlerini tamamen ortadan kaldırmışlardır. Nitekim Maues Dönemi'nde

⁵³⁸ Bahattin Ögel, *Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I* "Yüe-Çi'ler", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 15, S.1-3, Ankara 1957, s.249-250.; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 29-30.

⁵³⁹ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 8.

⁵⁴⁰ Bota Bokuleva-Rsusuşngül Avakova-Jenisbek Abeldayev, Türk Kültürünün Hindistan Üzerine etkisi, *Türk Dünyası İnceleme Dergisi*, XII/1 (Yaz 2012), s. 442.

⁵⁴¹ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 8-9.

⁵⁴² B. Bokuleva-R. Avakova-J. Abeldayev, a.g.m., s. 442.

⁵⁴³ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 9.

Sakalar, Hint topraklarında büyük bir güç haline gelmişlerdir. Maues'ten sonra yerine I. Azes'in geçtiği ve topraklarını genişlettiği bilinmektedir. Gerçekten de I. Azes Dönemi'nde Sakalar, Hindistan'ın orta kesimlerine ilerlemiş ve karşılaştıkları İndo-Hellen krallıklarının bir kısmının varlığına son vermişlerdir. Ancak I. Azes'ten sonra Saka yönetimine geçen II. Azes'in kendinden önceki kralların başarısını gösteremediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Sakaların gücünün azaldığı II. Azes Dönemi'nde kurulan ve Hint-Parth anlamına gelen İndo-Parth Devleti'nin kurucusu olan Gondhopharnes (MÖ 18-MS 50) tarafından Saka Devleti yıkılmıştır⁵⁴⁴.

Sakaların gücünün azaldığı ve Kuzey Hindistan'daki istilacı güçlerin kendi aralarındaki mücadeleler döneminde ise Kuşanlar olarak bilinen Yüe-çi'lerin, anavatanlarındaki baskıdan kaçarak Kuzey Hindistan'a göç ettiği görülmektedir⁵⁴⁵. Uzmanlara göre Kuşanlar bu göç dalgasıyla Orta Asya'dan Ganj Vadisi'ne kadar uzanan topraklara hâkim olmuşlardır. Kuşanlar (Kushanlar) İndo-Parth ve İndo-Hellenlerin birbirleri ile mücadele halinde olmasından faydalanarak girdikleri bu bölgede kendilerinden önce Sakaların yerleştiği topraklara hâkim olmuşlardır⁵⁴⁶.

2.1.16. Kuşan Krallığı

Kuşan adı MS 1. ve 2. yy'a ait Kuşan Devleti'nin kitabelerinde görülmektedir. Bu kitabeler Brahmi ve Kharosthî dillerinde yazılmıştır. Kuşanlar'a ait olan Brahmi kitabelerinde "Kusâna" olarak geçmektedir. Bununla birlikte Kuşan adı, Kuşanlar'ın kendi sikke ve kitabeleri üzerinde Kharosthî dili ile "Guşana, Khusana ve Kasano" şeklinde yazılmıştır⁵⁴⁷.

Anlam olarak incelendiğinde Kuşan adının; "bir bey veya kral adı, bir boy veya klan adı, bir sülale adı veya bu sülalenin kralının lakabı"⁵⁴⁸ olabileceği tahmin edilmektedir. Kuşanlar'ın menşei hakkında ortak bir görüş bulunmamakla birlikte onların Türk, Moğol, Saka-İran, Tibet, Hint ve Yüe-çi'lerden türeyen Asyalı bir kavim

⁵⁴⁴ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 110.

⁵⁴⁵ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s.12.

⁵⁴⁶ M. M. Çeliksaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 9.

⁵⁴⁷ Mehmet Tezcan, "Kuşanların Menşei", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1228-1229.

⁵⁴⁸ B. Kumar, *The Early Kushanas (A History of the Rise and Progress of Kushana Power under the Early Rulers from Kujula Kadphises to Vasudeva)*, Sterling Publishers, New Delhi 1973, p. 2'den aktaran M. Tezcan, a.g.m., s. 1232.

olduklarına dair birçok nazariye bulunmaktadır⁵⁴⁹. Ancak en yaygın görüş Kuşanlar'ın Türk kökenli bir kavim oldukları yönündedir. Nitekim Kuşanlar'ın ilk hükümdarı olarak gösterilen Kucula Kadphises'in⁵⁵⁰ ön ismi olan "Kucula" Türkçe bir kelimedir. E. Konukçu ve Z. V. Togan ise bu konuda; Türkçede "küçlü" kelimesi "külçür, küçlük" gibi kelimelerle ifade edilir ve "güçlü-kuvvetli" anlamlarına gelir demektedirler⁵⁵¹.

Yüe-çi'lerin Sakaları batıya ve Hindistan'a sürdükten sonra kendileri Sakaların memleketinde bir süre kalmışlardır. Daha sonra Hiung-nu'ların (Hunlar?) himayesi altında bulunan Wu-sun prensi, Yüe-çi'lere saldırarak onları Baktria Bölgesi'ne itmiştir. Burada MÖ 1. yy'dan başlayarak yaklaşık yüz yıl kadar beş ayrı beylik halinde yerleşik hayat yaşamışlardır. MS 1. yy'da bu prensliklerden biri olan Kuşan Krallığı diğer prenslikleri bir araya toplamıştır. Kuşan kralı I. Kadphises (Kucula), Hindikuş Dağları'nı aşarak Gandhāra ve Kabil bölgelerini ele geçirmiş⁵⁵² ve MÖ 30 yıllarında Gandhara ve Pencapta Kuşan Krallığı'nı kurmuştur. Kuşan Krallığı'nın sınırları Kuzey Hindistan, Pakistan, Doğu Afganistan, Özbekistan ve Tacikistan'a kadar uzanmıştır. Daha genel bir ifade ile Kuşanlar, Baktria Bölgesi'nden İndus Nehri'ne kadar uzanan geniş coğrafyalara sahip olmuştur⁵⁵³.

Kuşanların Hindistan'da bir devlet kurduktan sonra topraklarını genişletmeye devam ettikleri görülmektedir. Nitekim I. Kadphises, Hellen ve Parthlarla mücadeleye girişerek onları boyunduruğu altına almıştır. V. A. Smith'e göre MS 77/78 yıllarında ölen I. Kadphises'in yerine oğlu II. Kadphises (Vima) geçmiştir. Ancak Khan'a göre Kuşanlar'ın ikinci kralı Vima Takto'dur. Nitekim yapılan son araştırmalar bu bilgiyi doğrulamaktadır. Çin kaynaklarında Vima Takto'nun Kuzey Hindistan'da bulunan

⁵⁴⁹ Yalçın Kayalı, *Kuşan İmparatorluğu Döneminde Hindistan Siyasi Tarihi ve Edebiyatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 10-17.

⁵⁵⁰ Çin kaynaklarında Kucula Kadphises'ten önce Heraus adında bir Kuşan beyinden bahsedilmektedir. D. Sinor bu konuyu; "Kuşan Heraus, büyük Yüeçi'nin en önde geleni, yerini muhtemelen Kucula Kadphises'e, Hog Han'şu'daki Çyu-cyu-çüe'ye bırakmıştı. O da diğer dört yabguyu mağlup etmiş ve Yüeçi iktidarını birleştirerek, Gav-fu (Kabil), Buda (Peşaver) ve Ci-bin'i (Svat vadisi) ele geçirmişti" şeklinde ifade etmektedir. (Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, (Ed. A. Gün Soysal), 6. Bakı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 224'ten aktaran Y. Kayalı, a.g.t., s. 27.)

⁵⁵¹ Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 1-2; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 39'dan aktaran Y. Kayalı, a.g.t., s. 23

⁵⁵² V. A. Smith, a.g.e., p. 126-127; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihinin Giriş*, s. 29-30.

⁵⁵³ Y. Kayalı, "Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka, (MS 78-79)", *AÜ D.T.C.F. Dergisi*, 55, 2, (2015), s. 190-191.; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s.12.

İndus Vadisi'ni ele geçirdiği belirtilmektedir⁵⁵⁴. Vima Takto'dan sonra Kuşanlar'ın üçüncü kralı olan II. Kadphises, Ganj Ovası'nı da Kuşan topraklarına katarak Hint coğrafyasında güçlenerek yayılmaya devam etmiştir. Ancak II. Kadphises, MS 99 yılında Çinliler ile yaptığı savaşı kaybederek onlara vergi vermek zorunda kalmıştır. II. Kadphises Dönemi'nde Çin-Hindistan-Roma güzergahındaki ticari yollar Kuşanların kontrolüne geçmiştir. II. Kadphises ele geçirdiği Hint topraklarına atadığı generallerle buraları yönetmiştir⁵⁵⁵.

II. Kadphises'in yerine MS 120 yıllarına⁵⁵⁶ kadar tahtta kalacak Kanişka, Kuşan tahtına geçerek yönetimi devralmıştır. Kanişka, Kuşan tarihinin en önemli hükümdarı olarak bilinmesinin yanında Buddhizm inancını benimsemiş ve bu inancı yaymaya çalışmıştır⁵⁵⁷.

Kanişka'dan sonra Huvişka'nın Kuşan Devleti'nin yönetimini ele aldığını söylemektedir. Kuşan Krallığı'nın duraklama dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde Kuşan kralının Mathurā, Camuna, Keşmir ve Orta Pencap'a egemen olduğu bilinmektedir. Bu husustaki bilgiler, adı geçen bölgelerde yapılan kazı çalışmaları sonucu kesinlik kazanmıştır. Nitekim söz konusu arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan sikkeler Kanişka ve Huvişka'nın adına basılmıştır⁵⁵⁸.

MS 182 yılından itibaren Kuşan Krallığı'nda bir duraklama ve ardından gerileme dönemi baş göstermiştir. Eldeki kaynaklara göre Huvişka'dan sonra kısa bir süre Kuşan tahtına Vasişka ve ardından da Vusudeva geçmiştir. MS 145-176 yılları arasında Kuşan topraklarını yöneten Vusudeva, Sasaniler ile siyasi ilişkiler kurulmuştur. Ancak bu ilişkilerin Kuşanlara çok büyük fayda sağlamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim MS 226 yılında Kuşan Krallığı'nın çöküşü başlamış⁵⁵⁹, kısa süre sonra Sakaların ve

⁵⁵⁴ M. Nasim Khan, "Wima Takto-One or Two? Archaeological and Numismatic Evidence from Gandhara", *Gandharan Studies*, C. 4, Peşaver 2010, p. 23'ten aktaran Y. Kayalı, a.g.t., s. 31.

⁵⁵⁵ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 128-130.

⁵⁵⁶ II. Kadphises'in (Vima) ölümüyle Kuşan yönetimine Kanişka'nın geçişi arasında belli bir zaman dilimi geçmektedir. Bu sebeple II. Kadphises'in ölümünden sonra tahta başka kişi veya kişilerin geçtiğine dair düşünceler mevcuttur. Ancak bu döneme ait tarihi kayıtların yetersiz oluşu Kuşan Krallığı'nın siyasi tarihi hakkında bazı noktaların aydınlatılmasına olanak vermemektedir. (Y. Kayalı, "Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka", s. 192).

⁵⁵⁷ Günay Tümer, "Budizm", *İslam Ansiklopedisi.org.tr/budizm*, 14.04.2019, s. 3/13

⁵⁵⁸ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 130-132.; Y. Kayalı, "Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka", s. 195-197.; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 29-30.

⁵⁵⁹ D. C. Sircar, *The History and Culture of the Indian People, The Age of Imperial Unity*, "Kushanas", (Ed. Ramesh Chandra Majumdar), Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay 2002, p. 151'den aktaran Y. Kayalı, *a.g.t.*, s. 78.

Sasanilerin etkisiyle yıkılmıştır. Krallığın yıkılmasından sonra az sayıda küçük Kuşan teşkilatlarının varlığı söz konusudur. Hatta bu teşkilatlar varlıklarını birkaç yüzyıl daha sürdürdükten sonra tarih sahnesinde silinmişlerdir⁵⁶⁰.

Kuşan kralları I. ve II. Kadphises Dönemi'nde Roma paralarına benzer paralar bastırılmıştır⁵⁶¹. Adı geçen Kuşan krallarından sonra yönetimi ele alan Kanişka Dönemi'nde çok sayıda altın ve bakır paralar basılmıştır. Bu paralar üzerinde Zerdüş kültür ve mitolojisine ait yazı ve tasvirler de bulunmaktadır. Uzmanlar bu durumu Kanişka'nın Budhizm'e olduğu kadar İran'ın Mithra mezhebine de ilgi duyduğu şeklinde açıklamaktadırlar⁵⁶². Ancak adına bastırıldığı paralarda Hint ve İran izlerinin yanında Hellen izlerini de görmek mümkündür. Belli bir kronoloji izlendiğinde Kanişka'nın adına basılan bu paraların en son versiyonlarında Budhizm etkisi görülmektedir⁵⁶³.

2.1.17. Guptalar (MS 300-700)

Gupta terimi eski dönemlerde şahıs, kabile ve kraliyet soyundan olanlara verilen bir unvan ve isim anlamına gelmektedir. Bununla beraber Udayigiri Mağara yazıtında “*Gupānvyānām nçpasattamānām rācyē*” yani “*En iyi hükümdar ailesi Gupta soyuna aittir*” ibaresi Gupta kelimesinin bir soy ismi olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda “*koruyan, gözeten, sır tutan, komutan, askeri yönetici, ermiş, keşiş, savaşçı, hükümdar yazıcısı, kuyumcu*” anlamları da bulunmaktadır⁵⁶⁴.

Guptaların kurmuş olduğu büyük ve güçlü devlete rağmen Sanskrit yazısı ile ilgili fazla bilgi veya belge bırakmamışlardır. Onlar hakkında edinilen bilgilerin büyük bir kısmı ise Çinli, Seylanlı ve diğer Buddhist hacıların gezi notlarından elde edilen kaynaklarından oluşmaktadır. Bundan dolayı Hindistan tarihinin bu dönemi hakkında siyasi, askeri ve sosyal alandaki bilgiler yetersiz kalmaktadır⁵⁶⁵. Fakat az da olsa Gupta Devleti'nin ilk dönemlerinde özellikle I. Çandra-gupta⁵⁶⁶ Dönemi'ndeki devletin idari

⁵⁶⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 29-30.

⁵⁶¹ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 29-30.

⁵⁶² R. Özman, *a.g.m.*, s. 1015.

⁵⁶³ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 131.

⁵⁶⁴ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 13

⁵⁶⁵ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 294.

⁵⁶⁶ Hint Eskiçağ Tarihi incelendiğinde hem Maurya Krallığı'nın hem de Guptaların kurucularının ismi Çandragupta'dır. Farklı zamanlarda yaşamış bu iki kişiyi ayırt etmek için Mauryaların kurucusunun adı “Çandragupta” olarak tek bir sözcükle yazılırken, 650 yıl sonra yaşamış olan Guptaların kurucusu olan

yapısıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler Çinli Buddhist hacı olan Fa-hien'in anılarından öğrenilmektedir. Bu bilgilere göre devletin idari yapısının aşağıdaki gibi olduğu tahmin edilmektedir. Devletin başı kral olarak görülmektedir. Kral ölmeden önce yerine geçecek olan kişiyi yaşa göre değil, liyakata göre seçmektedir. Kralın bir müşavir heyeti bulunmakta ve müşavir üyeliği babadan oğula geçmektedir. Ayrıca asker ve sivil memurların aynı imtiyaza sahip oldukları düşünülmektedir⁵⁶⁷.

Öte yandan genel bir ifadeyle Hindistan'da kurulmuş ve adından söz ettirmiş birçok Eskiçağ krallık ve devlet yöneticilerinin tahta çıkış ve yönetim tarihleri ya bilinmemekte ya da tahmini olarak ortalama bir tarih verilmektedir. Ancak kısıtlı kaynaklara rağmen Gupta krallarının yönetim dönemlerinde bu durum biraz daha netlik kazanmaktadır. Nitekim Gupta krallarının ülkeyi yönetim yıllarını bir kronoloji çerçevesinde şu şekilde vermek mümkündür. I. Çandra-gupta (MS 319-335), I. Samudragupta (MS 335-380), II. Çandra-gupta (MS 375-415), I. Kumarāgupta (MS 414-455), Vainyagupta (MS 450-?), Skandagupta (MS 455-467), Purugupta (MS 467-?), II. Kumāragupta (MS 473- ?), Buddhagupta (MS 476-494), Bhānugupta (MS 510-?), Narasimhagupta (MS 467-511), III. Kumāragupta ve Vişnugupta (MS 543-?)⁵⁶⁸.

Guptaların kuruluş tarihi tartışmalı olduğu gibi onların ana yurtları hakkında da net bir bilgi bulunmamaktadır. Gupta Devleti'nin MS 308 yılında I. Çandra-gupta tarafından, Pāṭaliputra Şehri'nde kurulduğunu söyleyen tarihçiler olsa da⁵⁶⁹ bazı tarihçiler I. Çandra-gupta'nın Gahatotkaca'nın oğlu ve Guptaların üçüncü hükümdarı olduğunu söylemektedirler⁵⁷⁰. Bununla birlikte bazı kaynaklara göre ise I. Çandra-gupta MS 320 yılında kendisini "dünya lideri" sayan özel bir törenle taç giymiştir⁵⁷¹. Bahse konu olan durumun hangisinin doğru olduğu tartışılrsa da I. Çandra-gupta'nın Kuzey Hindistan'da güçlü bir krallık oluşturmuş olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim I. Çandra-gupta, Pāṭaliputra'dan başlayarak sınırlarını genişletmiş ve bugünkü

"Çandra-gupta"nın ismi ise ortadan çizgi ile ayrılarak iki kısımda yazılmaktadır (W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 293). Hatta Gupta tarihi boyunca Çandra-gupta ismini taşıyan ikinci bir kral daha bulunmaktadır. Bu nedenle ayırt edici özelliği göz önünde bulundurularak Maurya kralının ismi yazılırken, bitişik, ancak Gupta krallarının her ikisinin de ismi yazılırken, (I. Çandra-gupta ve II. Çandra-gupta) ortadan çizgi ile ayırmaya dikkat edilmiştir. Bu sayede çalışmada geçen aynı isimlerin hangi dönemde yaşadıkları ayırt edilmiş olacaktır.

⁵⁶⁷ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 31.

⁵⁶⁸ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 47-48.

⁵⁶⁹ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.44.

⁵⁷⁰ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 19.

⁵⁷¹ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 293.

Allahabad'a kadar uzayan Gupta Devleti'nin ilk bağımsız hükümdarı olmuştur⁵⁷². Hatta onun, Liççhavilerden kız alması göz önünde bulundurulduğunda siyasi evlilikler yaparak bu durumu daha da pekiştirdiği görülmektedir⁵⁷³.

Öte yandan Guptalar'ın bu meşhur kralının başarısını kendisinden sonra gelen ardılları da taçlandırmıştır. Hakikaten de Çandra-gupta'dan sonraki 50 yıllık kısa bir dönemde ardılları fetihler yolu ile Bengal Körfezi'nden Umman Denizi'ne kadar olan alanda Kuzey Hindistan'ı tamamen kontrol altına almışlardır⁵⁷⁴. Öyle ki, Çandra-gupta'dan sonra tahta geçen Samudragupta'nın güneye seferler düzenleyip, fetihler yaptığı bilinmektedir. Hatta Samudragupta'nın bu seferler esnasında Ganj Bölgesi'nde bulunan komşu devletler ile dostane ilişkileri sürdürerek diğer sınırlarını güvence altına aldığı anlaşılmaktadır. Samudragupta'nın yönetimi sırasında Gupta Devleti'nin sınırları kuzeyde Himalayalar, güneyde Nabadā, doğuda ise Brahmaputra Nehri'ne kadar genişletilmiştir⁵⁷⁵. MS 320-480 yılları arasındaki zaman diliminde Gupta Devleti'nde hüküm süren beş imparator büyük başarılar sergileyerek bu döneme “Gupta'ların Altın Çağı” denmesinde en büyük rolü oynamışlardır. Gupta'lar Dönemi'nin en kudretli çağını yaşamasında özellikle Samudragupta'nın başarılarının etkili olduğu düşünülmektedir. Bunun en büyük sebebinin Samudragupta'nın MS 330-375 yılları arasında Gupta Devleti'ni Hindistan'ın en büyük gücü haline getirmesidir. Nitekim onun döneminde doğu, batı ve güney yönlerinde genişlemeler yaşanmıştır⁵⁷⁶.

Samudragupta'dan sonra yerine II. Çandra-gupta geçmiştir. Vikramāditya yani “*Gücün Güneşi*” unvanını alan II. Çandra-gupta⁵⁷⁷ batıya doğru seferler düzenlerken tıpkı selefi gibi güney sınırındaki komşuları ile siyasi ilişkileri üst düzeye çıkarmıştır. Nitekim bu sefer öncesinde güney sınırında bulunan güçlü bir krala kızını vermek kaydıyla dostluk ilişkilerini pekiştirme yoluna gitmiştir. II. Çandra-gupta aynı zamanda devletin merkezini Pātaliputra'dan Uccain şehrine taşımıştır⁵⁷⁸.

İlerleyen dönemlerde I. Çandra-gupta'nın soyundan olan Skandagupta'nın başa geçtiği andan itibaren Gupta İmparatorluğu MS 470'lı yıllarda Ak Hunların saldırıları ile

⁵⁷² D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.44.

⁵⁷³ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 148; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 30.

⁵⁷⁴ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 293.; V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 148

⁵⁷⁵ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 30.

⁵⁷⁶ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 57-58.

⁵⁷⁷ V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 151.

⁵⁷⁸ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 30.

zayıflatılmıştır. Modern Hint tarihçilerinin bazıları Guptaların bu tarihten sonra gücünü büyük ölçüde kaybederek bir hanedanlığa dönüştüğünü söylerken,⁵⁷⁹ bazıları ise Guptaların imparatorluk dönemlerinin MS 535 yılına kadar sürdüğünü iddia etmektedirler⁵⁸⁰. Ancak bu düşüncelerin hangisi doğru olursa olsun Hunların kademeli olarak yaptıkları saldırılarda Guptaların parçalandıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim küçük beyliklere bölünen Guptalar, Kanauc/Kanuç kralı Harşa/Harsha Dönemi'nde toparlanmaya çalışsa da uzun vadede bir başarı sağlayamamıştır. Bu girişimde Kanauc kralı Harşa MS 606'dan MS 647'e kadar kaybedilen toprakları geri alarak devleti toplama girişiminde bulunmuştur⁵⁸¹. Güçlü bir orduya sahip olan Harşa'nın idaresi altındaki ordunun 5000 fil, 20.000 süvari ve 50.000 piyadeden oluştuğu ancak ilerleyen dönemlerde bunu 60.000 fil ve 100.000 süvariye çıkardığı söylenmektedir. Fakat Harşa'nın ölümüyle ülke yeniden karmaşanın içine düşmüş ve Guptalar'ın bu parlak dönemi yok olarak tarih sahnesinden silinmiştir⁵⁸².

⁵⁷⁹ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s.44.

⁵⁸⁰ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 293.

⁵⁸¹ D. S. Sarma, *a.g.e.*, s. 57-58.

⁵⁸² V. A. Smith, *a.g.e.*, p. 81-82.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ HİNDİSTAN'DA DEVLETİN YAPISI VE İDARİ SİSTEM

3.1. DEVLET TEŞKİLATI VE İDARİ SİSTEM

Birçok tanımı olmakla birlikte devlet; belirli bir toprak üzerinde, belirli bir birliğe mazhar, ferdî arzulara üstün gelen, herkes tarafından riayet olunan bir iktidara ve bir hukuki nizama sahip olan, toplumsal, siyasi ve hukuki bir teşekkül olarak tanımlanmaktadır⁵⁸³. Aynı zamanda evrensel olarak topluma hizmet kurumu şeklinde görülen devlet, toplumun ideal örneği olarak yüceltilmektedir⁵⁸⁴. Dolayısıyla devlet düzenleyici bir güç olarak görülmekte ve birçok örgütlenmeyi organize etmektedir. Bu özelliğiyle devlet, bir ülke içinde yer alan bütün birey, topluluk ve kurumlar üzerinde iktidar gücünü kullanarak genel çıkar için uğraşan bir yapı olarak algılanmaktadır. Devletin bu çıkarlar için birtakım karar alma mercilerinin bulunması gerekmektedir. Herkes için bağlayıcı olan bu kararlar ülke içiyle sınırlı kalmaktadır. Böylece devlet planlı bir şekilde vatandaşlarının güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Planlı devlet denilince aklımıza sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikleri ortadan kaldırmayı, daha fazla zenginliğin üretilmesi ile bu zenginliğin herkes arasında adil bir şekilde dağıtılmasını amaçlayan, sakinlerinin yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla çalışan bir yapı gelmektedir⁵⁸⁵. Devlet, çoğunlukla evrensel bir kurum olarak kabul edilirken bazı uzmanlar devleti, belirli bir bölgede güç ve şiddet kullanma tekeli korumaya çalışan bir örgüt olarak tanımlamaktadır. Böylece devlet; bireylerin gelirini gönüllü katkı veya aldıkları hizmetler için yaptıkları ödemeler ile değil, zorlama yoluyla elde eden tek kuruluş olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla gelirini elde etmek için güç ve şiddet kullanan devlet, genellikle bireysel tebaasının diğer eylemlerini düzenlemeye ve dikte etmeye devam etmektedir⁵⁸⁶. Söz konusu tanımlamalar dikkate alınarak Eski Hindistan coğrafyasında bu tanımlara uyan bir devlet var mıydı? Sorusu akla gelmektedir. Bu

⁵⁸³ Recai G. Okandan, *Devletin Menşei*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 7

⁵⁸⁴ Murray N. Rothbard, *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays*, Secon Eition, Ludwig Von Mises Institute Auburn, Alabama 2000, p. 55-57.

⁵⁸⁵ A. S. Altekar, "The Planned State in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 18 (1955), p. 33.

⁵⁸⁶ M. N. Rothbard, a.g.e., p. 55-57.

soruya cevap vermek için Hint alt kıtasında devletlerin ne zaman kurulmuş olduğunu, kurulan devletleri ve bu devletlerin yazılı kayıtlarını incelemek gerekmektedir.

Eskiçağ'da Hint alt kıtasında ilk yerleşik düzene yaklaşık olarak MÖ 7000'li yılların başında, İndus Vadisi'ndeki Mehrgarh'ta geçildiğine dair birtakım kanıtlar bulunmaktadır⁵⁸⁷. Köy şeklinde olduğu varsayılan söz konusu yerleşim yerlerinin MÖ 2700 yıllarından itibaren kasabalara ve ardından büyük şehirlere dönüştüğü anlaşılmaktadır. İndus Vadisi'nde görülen büyük şehirlere Mohenjo-Daro ve Harappa yerleşim yerleri örnek olarak gösterilebilir. Fakat yaklaşık olarak 1000 yıllık bir geçmiş olan bu şehirlerin siyasi durumu hakkında doyurucu bilgiler bulunmamaktadır. Akabinde MÖ 1700'lü yıllardan itibaren Āriler olarak bilinen toplumun Hint alt kıtasına girişleri söz konusu olmuştur. Bu toplumların o dönemde henüz yazıyı aktif olarak kullanmamalarından dolayı onlar hakkındaki bilgiler yalnızca arkeolojik materyaller üzerinde yapılan çalışmalar sonucu elde edilenlerle sınırlı kalmaktadır. Nihayet Āriler'in yeni memleketleri olacak Hindistan'a gelirken ve sözlü olarak nesilden nesile aktardıkları dini öğretilerini içeren ilahiler, Hint memleketinde birtakım bilgilerin oturmaya başlamasına vesile olmuştur. Hint kültür tarihinin ilk ana kaynakları olan bu eserler toplumun idari şekli, sosyal yapısı vb. birçok konuda bilgiler sağlamaktadır⁵⁸⁸. Bahse konu olan bu eserlerin yazıya geçiriliş tarihleri Āriler'in Hindistan'a giriş tarihinden çok daha sonra olsa da geçmiş hakkında çok önemli verileri içermektedir.

Vedik Dönem olarak adlandırılan⁵⁸⁹ ve MÖ 1500-600 yılları arasını kapsayan bu dönemde Hint coğrafyasına büyük şehirlerin ve krallıkların/devletlerin varlığından bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Bunun başlıca sebebi Āri toplumunun geleneklerine uygun bir şekilde kırsal yaşamı tercih etmesi olarak görülebilir. Bu durum onların Hint alt kıtasına girişlerinden yaklaşık olarak 1000 yıl sonra değişmeye başlamıştır. Nihayetinde MÖ 7. yy'dan sonra Hindistan'da büyük krallıkların ve büyük şehirlerin tekrar tarih sahnesine çıktığı ve dolayısıyla bu coğrafyada ikinci şehirleşme döneminin başladığı anlaşılmaktadır⁵⁹⁰.

Geçmiş dönemden günümüze doğru gelindikçe yazılı kaynakların sayısının artması ile doğru orantılı olarak Hindistan'daki krallıklar/devletler hakkındaki bilgiler

⁵⁸⁷ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 23-24.

⁵⁸⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 8.

⁵⁸⁹ B. Patra, "Environment in Early India: A Historical Perspective", *Environment: Traditional & Scientific Research*, Volume 1, Issue 1, January-June 2016, p. 44.

⁵⁹⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 133.

de artmaktadır. Söz konusu kaynakların içeriği çoğunlukla dini metinlerden oluşmakta iken MÖ 400'den itibaren bu kaynaklar hem edebi hem de tarihi olarak oldukça genişlemiştir.. Bu tarihten itibaren Hint memleketi üzerinde kurulan krallıklar/devletler ve bunların faaliyetleri hakkında daha belirgin bir şekilde bilgiler elde edilebilmektedir. Aynı dönemde yabancı seyyah ve Hint coğrafyasına yapılan askeri seferler sırasında tutulmuş kayıtlar yine bu coğrafyadaki devlet yapılanması hakkındaki bilgilerin çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Önceki bölümlerde değinilen bu kaynaklardaki verilere göre, Eski Hindistan'da devlet, toplumun modelini belirleyen güç olarak görülse de bunun altında çoğunlukla yine dini temeller yatmaktadır⁵⁹¹. Ancak hemen belirtmek gerekir ki söz konusu kaynaklar ışığında Eskiçağ Hint memleketinde, başlangıçta klanlar halinde görülen Hint toplumunun krallık ve sonrasında devlet haline gelmeye başlaması birçok medeniyete oranla daha sonraki dönemlere tekabül etmektedir. Bununla birlikte klanların tek çatı altında birleşmeye başlaması ihtiyaçlardan dolayı olmuştur. Söz konusu ihtiyaçların başında dışarıdan gelebilecek tehlikelerden korunmak gelmektedir. Nitekim eski Hint kaynaklarında krallık makamının zayıfları güçlülere karşı korumak için ortaya çıktığını öne süren birtakım bilgilere rastlanılmaktadır. Hatta krallık makamının, yoksulların birleşik saldırılarına karşı zenginleri desteklemek amacıyla oluştuğunu gösteren bu kayıtlarda, “*kraliyet korumasının yokluğunda, kötü adamların başkalarına ait araçlara, elbiselere, süs eşyalarına, değerli taşlara ve diğer tür mülklere zorla el koyacakları*” söylenmektedir. Yine başka bir pasajda geçen; “*Kralsız bir devlette zenginlerin kendilerini güvensiz hissettiklerini ve kapılarını açık tutarak uyuyamayacakları*” şeklindeki ifadeler yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Buna paralel olarak kralın yokluğunda *kast*ların karışacağı ve devletin gücünün simgesi olan *dañdanın* ortadan kalkacağı söylenmektedir. Kralın ve *dañdanın* ortadan kalkması mülkiyet, aile ve *kast* kurumları için büyük bir tehdit olarak görüldüğünden, devletin onları koruma gerekliliği nedeniyle ortaya çıktığı iddia edilmektedir⁵⁹². Vedik kaynaklardaki bilgilerden açık bir şekilde anlaşılacağı gibi tarih sahnesinde beliren irili ufaklı krallıkların olduğu ve bu krallıkların her birinin bir kral tarafından yönetildiği açıkça ifade edilmektedir.

Hindistan topraklarında kurulan krallıkların genellikle kısa dönemlerde hüküm sürdükleri görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Hindistan'ın sürekli istilalara maruz kalması olarak düşünülmektedir. Fakat Hindistan'ın sürekli istilalara

⁵⁹¹ A. S. Altekar, a.g.m., p. 34.

⁵⁹² R. S. Sharma-R. S. Sarma, a.g.m., p. 49.

maruz kalması bu durumu tek başına açıklamaya yetmemektedir. Öyle ki istilaların büyük çoğunluğu Hindistan topraklarında hüküm süren devletlerin ve krallıkların yıpranmasına vesile olabilirken tarih sahnesinden silinmelerine tek başına bir koçbaşı niteliğinde olamamıştır. Nitekim Eskiçağ Hindistan kayıtları incelendiğinde istilaların yaşandığı dönemlerde içerde siyasi boşlukların olduğu gözlemlenmektedir. Siyasi boşlukların oluşmasında ise birtakım sebepler bulunmaktadır ki bunlar dini inanç, coğrafya ve burada yaşayan toplumların organize bir devlet kurma bilincinden yoksun olmaları en önemli etkenler olarak görülmektedir. Bahsi geçen konular ülke ilkesine bağlı bir toplum bilincinin gelişmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu durumun ana sebeplerinden bir tanesi, bireylerin kendilerini bir ülkeye ait olmaktan ziyade bir *kasta* ait olarak görmeleri olarak yorumlanabilir. Bunun yanında tarih boyunca dünyanın tüm bölgelerinde oluşturulan medeniyetlerde görülen iktidar kavgaları merkezi devletlerin otoritesini sarsarak onları dış tehlikelere karşı zayıf duruma düşürmüştür. Hint Eskiçağ Tarihi'nde görülen bu gelişmeler tıpkı diğer nedenler gibi ilgili coğrafyada birçok krallığın kısa süreli ayakta kalmasına zemin hazırlamıştır. Böylece dışarıdan gelen istilacıların çoğunlukla çok güçlü bir direnç ile karşılaşmadan Hint alt kıtasını rahat bir şekilde istila etmelerine olanak sağlamıştır⁵⁹³.

MÖ 7. yy'ın sonlarından itibaren Mahājanapadalar ile güçlü krallıkların temelini atılmaya başlandığından yaklaşık üç asır sonra Mauryalar (MÖ 4. yy) ve MS 4. yy'ın başlarında Guptalar'ın imparatorluk derecesinde devletler kurdukları görülmektedir. Buna paralel olarak köy ve kasabaların bazıları yavaş yavaş gelişerek büyük şehirlere dönüşmüştür. Eski Hint Medeniyeti'nin tedrici olarak gelişimi, yönetim anlayışının ve çeşitli kurumların da değişimini zorunlu kılmıştır. Bunun için bazen devlet adamları⁵⁹⁴, bazen de *Brāhman* ve Buddhist inanca sahip kişilerin görüş ve önerileri dikkate alınmıştır. Böylece yöneten ve yönetilen kesim için en güvenli ve en uygun ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. Buna göre bazı bilge ve devlet adamları statüsündeki kişiler tarafından krala devletin iç işleri, dış politikası ve yönetimi hakkında birtakım tavsiyelerde buldukları bilinmektedir. Söz konusu tavsiyeler halkın refahı için devletin; tarım alanında çalışmalar yapması, ticareti ve sanayiye teşvik etmesi, salgın hastalıkları önlemek, tebaasını yangınlardan, vahşi hayvanlardan

⁵⁹³ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁹⁴ Bahsi geçen devlet adamlarına en güzel örnek dönemin siyasi dehası olarak nitelendirilebilecek Kautilya verilebilir. Nitekim Kautilya, devletin yapısı, devlet yetkililerinin görevleri, ordu vb. birçok alanda yönetim ile ilgili önemli bilgiler içeren bir esere imza atmıştır.

korumak, kıtlıklara karşı önlem almak ile fakirlere, mazlumlara, körlere, dilsizlere, sağırlara, dullara vb. yardıma ihtiyacı olanlara elini uzatması tavsiye edilmektedir. Bunların yanında ülkenin kaynaklarını geliştirmek, öğrenimi, edebiyatı ve bilimi himaye etmek gibi sosyal refah getirecek bir dizi planın devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği söylenmektedir. Devlet, yukarıda sözü edilen amaçları ile görevleri kısmen kendi çabasıyla, kısmen de din, Kast Sistemi, loncalar ve köy toplulukları aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır⁵⁹⁵. Tüm bu çalışmaların başta kral olmak üzere bir meclis, bakanlar ve onların altında çeşitli devlet görevlileri tarafından uygulandığı anlaşılmaktadır.

Eskiçağ Hindistan coğrafyasında devletin görevleri ve devleti oluşturan unsurları özetlemek gerekirse kral, meclis üyeleri, bakanlar ve gerek şehir gerekse taşrada görevli diğer üst düzey yetkililer bulunmaktadır. Bu üst düzey yetkililerin arasında politikadan sorumlu danışma konseyi krala gerekli gördüğü yerde müdahale etmiştir. Sorumlu bakanlar ve politikanın ayrıntılı uygulanmasını yürütecek bir bürokrasi meclis üyelerine destek vermiştir. Bu hiyerarşik düzen, Maurya yönetiminin de temelini oluşturmuştur. Hazine ve ordunun güvenli bir şekilde tutulduğu kale ve dolayısıyla müstahkem bir şehir başkent yapılmıştır. Hatta krallık, kraliyet ikametgâhı merkezde olmak kaydıyla kuzeye veya doğu yönüne bakacak şekilde, ait oldukları *varnaya* göre dört farklı yönde gruplanmış farklı *varnalardan* insanlarla çevrili olarak inşa edilmiştir. Özellikle, dört *varnaya* ait bireylerin evleri ayrı olacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; kuzey mahalle *Brāhmanlar*'a, doğu *Kṣatriyalar*'a, güney *Vaişyalar*'a ve batı mahallesi *Sūdralar*'a tahsis edilmiştir. Kuzeydeki Brāhman'larla birlikte, kraliyete bakanların konutları, şehrin kraliyet vesayet tanrısı, manastırlar, demirciler ve kuyumcular bulunmaktadır. Şehrin doğu yönünde fil ahırları, ambarlar, uzman zanaatkâr birlikleri ve hazine binası inşa edilmiştir. Güney tarafındaki bölge tüccar evleri, ambarlar ile atölyeler, kereste bahçeleri, ahırlar ve cephaneliğe tahsis edilmiştir. Şehrin batısı ise, alt sınıfların evlerinin yanı sıra, mahkeme ve şehrin diğer sakinlerinin ihtiyaç duyduğu tekstil, deri, silahlar ve diğer mallar üzerinde çalışan çeşitli zanaatkâr gruplarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum gösteriyor ki, belli dönemlerde inşa edilen şehirlerde yaşayan vatandaşlar sınıflar halinde bir birine yakın ikamet etmiştir. MÖ 5. yy'dan itibaren sınıflar devlet gücünün yükselişinde hayati bir rol oynamış, büyümesini şartlandırmış ve yasalarını şekillendirmiştir. Bahse konu olan bu durum aynı sosyal

⁵⁹⁵ A. S. Altekar, a.g.m., p. 35.

sınıftan insanları bir arada tutmak, bilgi, araç ve becerilerin paylaşımını kolaylaştırmak amaçlı yapılmış olmalıdır⁵⁹⁶.

Şehirlerin haricinde bir krallığın, her biri bir vali tarafından yönetilen dört bölgeye bölünmesi tasarlanmış ve aynı yönetim şekli başkent ve diğer büyük şehirlerin yönetiminde de uygulanmıştır. Başkent, her biri 10 ila 40 haneden sorumlu olan astların (*gopa*) yardım ettiği bir alt validen sorumlu dört mahalleye veya koğuşa bölünmüştür. Tüm şehirler daha sonraki zamanlarda birer vali tarafından yönetilmiştir. Şehir ve kasaba yetkililerinden, yetki alanları dâhilindeki herkes hakkında her şeyi bilmeleri ve tüm geliş ve gidişlere sıkı bir şekilde dikkat etmeleri beklenmiştir. Bunların yanında Chandragupta'nın imparatorluk başkenti için yürüttüğü belediye teşkilatının daha karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Bu teşkilatta altı kurul veya komiteye bölünmüş 30 üyeden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Söz konusu komisyon bayındırlık işlerinin idaresi, pazarların, limanların, tapınakların bakımı ve pazar fiyatlarının düzenlenmesi dâhil olmak üzere, kamu refahı ile ilgili tüm konulardan sorumlu tutulmuştur. Bahsi geçen kurul aynı zamanda; a) endüstriyel işler, b) yabancıların konaklandırılması, c) doğum ve ölümlerin kaydı, d) perakende ticaret, takas, ağırlık ve ölçülerin denetimi ile satılan ürünün usulüne uygun olarak damgalanması, e) usulüne uygun olarak damgalanmış imalat ve satışların denetimi ve son olarak f) satılan malın fiyatı üzerinden vergi tahsili⁵⁹⁷ şeklinde tasnif edilmiştir

Şehirler dışında kırsal alanda devletin bir takım faaliyetleri göze çarpmaktadır. Bu faaliyetler tarıma destek, barajlar, kanallar, yollar inşa etmek, kıtlıkları, sel ve yangınları önlemek veya hafifletmek, boş arazileri kullanılabilir hale getirmek, fakir kesime yardımcı olmak gibi icraatlar sayılabilmektedir. Tüm bunlarla birlikte devlet, hastaneler yapmak, öğrenmeyi teşvik etmek, ticaret ve sanayi ile uğraşanları desteklemek gibi görevleri de üstlenmiş gibi görünmektedir⁵⁹⁸. Ülkenin taşra kesiminde ayrıca avcılar, ağaç kesiciler, demirciler, marangozlar ve madencilerin yanı sıra özellikle pazarlardan, nehirlerden, sulama kanallarından, bayındırlık işlerinden ve çeşitli mali işlerden sorumlu memurların varlığı da kayıtlara yansımıştır⁵⁹⁹. Özetle eski

⁵⁹⁶ V. Murth-J. Rooney, a.g.m., p. 12.

⁵⁹⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 86-87.

⁵⁹⁸ A. S. Altekar, a.g.m., p. 40.

⁵⁹⁹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 89.

Hindistan’da başta kral olmak üzere, meclis üyeleri, bakanlar ve diğer üst düzey devlet yetkilileri devleti oluşturan unsurlardır⁶⁰⁰.

3.1.1. Kral

Eskiçağ Hindistan toplumlarının güçlü bir otorite altında toplanmalarının çağdaşı oldukları birçok medeniyete oranla daha geç gerçekleştiği daha önce ifade edilmiştir. En erken dönemlerde klanlar/aşiretler şeklinde örgütlenen Hint toplumu kendi içlerinden yöneticiler belirlemiş ve bu yöneticiler sayesinde yönetilmiştir. Hindistan’da gelişmiş olan İndus Medeniyeti’nin yönetimi hakkında çeşitli görüşler olsa da bu görüşler⁶⁰¹ yazılı kaynakların olmamasından dolayı bir teoriden öteye gidememektedir. Āriler’in Hindistan’a gelmelerinden sonra kurulan krallık ve devletlerin ise genel itibarıyla monarşik bir sisteme sahip oldukları anlaşılmaktadır. Fakat hemen şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemde krallıklara ek olarak halk meclisleri tarafından yönetilen cumhuriyetçi klanların varlığı da bilinmektedir⁶⁰². Düzenli bir vergi sistemi olmayan bu klanlarda krallık olgusu klan başkanlığından yavaş yavaş evrilmeye başlayarak oluşmuştur. Krallığın oluşmaya başladığı ilk dönemlerde kral üzerinde meclisin (*vidatha*, *parishad*, *sabha*, *samiti*) kontrolü söz konusu olmuştur. Vedik Dönem’in (MÖ 1500-600) sonlarına doğru kralın savaşlarda elde ettiği başarılarından dolayı meclisin kral üzerinde etkisi azalmaya başlamıştır. Bu süreçte krallığın, babadan oğula geçer hale gelmesiyle birlikte krallar daha da güçlenmişlerdir. Böylece sarayların ve saray görevlilerinin rolü önemli ölçüde büyümüştür. Geç Vedik Dönem’de devletin üst düzey görevlileri başta *Rāja*⁶⁰³ olmak üzere, bir başrahip (*purohit*), başkomutan (*senani*), sayman (*samagrahitri*), vergi tahsildarı (*bhagadugha*) ve kralın evinin koruyucusu (*kshata*) şeklinde oluşturulmuştur. Rahipler krallara *yajna* adını verdikleri bir ritüel düzenleyerek⁶⁰⁴ kralların yönetim hakkını meşrulaştırmışlardır. Böylece din adamları ile krallar arasında bir ittifak ortaya çıkmıştır⁶⁰⁵.

⁶⁰⁰ V. Murth-J. Rooney, a.g.m., p. 12.

⁶⁰¹ Konu hakkında üçüncü bölümde “4.1. Toplum ve Toplumsal Tabakalaşma” başlığı altında detaylı bilgiler verilmiştir.

⁶⁰² C. Davies, a.g.e., p. 6

⁶⁰³ *Rāja*, bazı eski Hint kaynaklarında, kralın seçilmesine katılan soylulardan ve kralın akrabalarından oluşan kesime verilen isim olarak geçmektedir. (P. C. Dharma, “King Makers or Rājakartārah in Ancient India”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 28, No. 3/4 (July-October 1947), p. 220.

⁶⁰⁴ Ortaçağ’daki Avrupa krallıklarında uygulanan kilisenin iktidara geçen krala taç giydirme törenlerine benzer bir içeriğinin olması kuvvetle muhtemeldir.

⁶⁰⁵ B. Avari, a.g.e., p. 73.

Rigveda Dönem’inde krallar genellikle “*Sabha*” ve “*Samitiler*” adı verilen kurum tarafından seçilerek yönetime getirilmiştir. O dönemde “*Sabha*” ve “*Samitiler*” halkın siyasi özgürlüğünü koruyan halk organları olarak görev yapmıştır. Vedik Dönem sonrasında bu iki meclis halkın iradesini krala iletmek için yerlerini “*Paura*” ve “*Janapada*” kurumlarına bırakmışlardır. Daha sonraki zamanlarda ritüelizin büyümesi, dini otoritenin devletin siyasi kurumu üzerindeki üstünlüğünü arttırmaya başlamıştır⁶⁰⁶. Ancak dini otoritenin bu üstünlüğü belli bir süreç dâhilinde olmuştur. Bu süreç içerisinde din adamlarının krala taç giydirme töreninden önce kralın başka bir kurumdan onay alması da bulunmaktadır. Nitekim Eskiçağ Hint yönetim mekanizmasında *Rājakartārah* adı verilen ve görevleri kralı seçmek olan bir zümreden bahsedilmektedir. Kelime anlamı “*kral yapıcılar*” olan *Rājakartārah*, eski Hint siyasi mekanizmasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. *Kral Yapıcılar* belirli bir işleve sahiptir ve ülkeyi yönetecek kralın seçiminde önemli bir rol oynadığı, kralların resmi kutsamalarından önce *Kral Yapıcılar*’ın onayını alması gerektiğinden açıkça anlaşılmaktadır.

Kral Yapıcılar’ın daha sonraki metinlerde sayıca arttığı görülmekte ve bu sayı 12 tane olarak tespit edilmektedir. Bunlar; *Brāhmaṇa* (*Purohita*), *Rājanya* (soylular), *Mahisi* (baş kraliçe), *Vāvāta* (en sevdiği eş), *Parivrkti* (kovulmuş eş), *Sūta* (arabacı), *Senāni* (ordu başkomutanı), *Grāmaṇi* (köy muhtarı), *Khattri* (kahya), *Samgrahitri* (sayman), *Bhāgadugha* (vergi tahsildarı) *Akṣvāpa* (Küp kesme şefi) olarak isimlendirilmektedirler. Kral Yapıcılar’a ayrıca *Ratninler* adı da verilmektedir. Mesleki temele göre seçilmiş Kral Yapıcılar’ın daha sonraki zamanlarda kraliyet gücünün büyümesiyle sadece törensel figürlere indirgenmiş olukları düşünülmektedir. Ancak Buddhizm Dönem’inde ve daha sonraki dönemlerdeki Hindu kaynaklarında onlara yapılan atıflardan bu kurumun tamamen ortadan kalkmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kral Yapıcılar, krallığın kalıtsal hale dönüştüğü dönemlerde eskisi kadar olmasa bile kabinenin danışma kısmı olarak önemli bir rol oynamaya devam etmiştir⁶⁰⁷. Büyük olasılıkla sonraki dönemlerde bile Kral Yapıcılar eski Hint siyasi tarihinde “*rajadharma*” yani kralın tebaasına ve idari faaliyetlerine karşı görevlerini belirlemede yardımcı olmuşlardır. *Rajadharma* aynı zamanda, kralın tebaasının barış ve refahını sağlamak ve bunu yaparken devletin tarafsızlığını korumasının beklendiğini

⁶⁰⁶ A. K. Singh, “Political Liberty in Ancient Indian State”, p. 1330.

⁶⁰⁷ P. C. Dharma, a.g.m., p. 221, 224, 225.

açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle devlet dolayısıyla kral, *rajdharma* adına istediğini yapmakta hiçbir zaman özgür kalmamıştır.⁶⁰⁸

Görüldüğü üzere eski Hindistan’da krallık hem kalıtsal hem de seçilme şeklinde yapılmıştır. Ancak kalıtım usulüne göre olan krallık yönetiminde tek başına bir kişiye taç giyme yetkisi verilmemiştir. Seçilme usulünde ise Vedik Dönem’de halk tarafından seçilen kralın yapacağı görev halk ve Kral Yapıcılar tarafından belirlenmiştir. Öte yandan bir kralın halefinin atanması “*Purohita*” veya “*Baş Bakan*”ın onayı ile gerçekleşmiştir. Halef olarak seçilen kişinin bilge olması, yönetici hanenin veya klanın ahlaki, politik ve manevi rehberliğini yapabilmesi gibi özelliklere sahip olması beklenmiştir⁶⁰⁹. Ayrıca bir kişinin kral olarak seçilebilmesi için asil doğum, yüksek zekâ, kahramanlık, tanrısallık, doğruluk, bilgelik, minnettarlık, idealizm, coşku, sağduyu, kibarlık, refah ve kararlılık gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir⁶¹⁰. Nitekim ideal bir kralın sahip olması gereken özellikler ile görevleri Manusmriti’nin 7. bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştır⁶¹¹.

Manu’ya göre, krallık ancak *kastların* saflığı korunduğu sürece var olabilir. Bunun aksi bir durumda krallık tebaası ile birlikte yok olmaya mahkûmdur⁶¹². Bu nedenle Manu, kralın *Vaişyalar* ile *Sūdralar*’ı kendilerine öngörülen işi yapmaya zorlaması gerektiğini söylemektedir. Buna gerekçe olarak bu iki *kastın* görevlerini yerine getirmemeleri durumunda tüm dünyada büyük bir kargaşanın baş göstereceğini vurgulamaktadır⁶¹³. Ayrıca Manu’ya göre, eğer *dharma* bozulursa, *kastların* bozulması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla *dharmanın* tüm *kastlardaki* insanların en büyük dostu olduğu düşünülmektedir. Dahası *dharmandan* vazgeçilmesi durumunda hiç kimsenin karısı, serveti veya evinin olmayacağına inanılmaktadır. Bu nedenle, kralın *dharmaya* olan bağlılığı ağırlıklı olarak aile, mülkiyet ve *kast* kurumları üzerinde sosyal düzenin savunulması anlamına gelmektedir⁶¹⁴.

Dharmada sosyal düzenin temel yapı taşlarından biri toplumu yapılandıran hiyerarşik *Kast Sistemi*’nin sürdürülmesidir. Hiyerarşide en üst kesimde yer alan

⁶⁰⁸ Jitendra Narayan, “Relevance of Rajadharma of Ancient India”, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March, 2004), p. 21, 27.

⁶⁰⁹ P. C. Dharma, a.g.m.,p. 219-220.

⁶¹⁰ V. Murth-J. Rooney, a.g.m.,p. 11.

⁶¹¹ Manusmriti, VII, 1-226.

⁶¹² *Manusmriti*, X, 61.

⁶¹³ A. K. Singh, “Political Liberty in Ancient Indian State”, p. 1330.

⁶¹⁴ R. S. Sharma-R. S. Sarma, a.g.m., p. 51.

Brāhmanlar devlet idaresi hakkındaki metinlerin birincil yazarları olup aynı zamanda manevi gücün kaynağı sayılmışlardır. Bundan dolayı kralların, devlet işlerinin yanı sıra dünyanın evrensel geleneklerini ve yasalarını tanımlayan dini literatüre ve *Brāhmanlar*'ın danışmanlığında ortaya konan rehberliğe dayanarak kendilerini yönetmeleri beklenmiştir⁶¹⁵.

Olağanüstü durumlarda bir kralın servete el koyma yani müsadere yöntemini uygulaması ve kendisini kurtarmak için her yola başvurusu meşru görülmektedir. Krallığın hazinesinin boşalması kralı aciz bırakacağından bu yola başvurmak mubah sayılmıştır. Bunun sebebi ise, krallık olmadan *dharma* olmaz ve *dharma* olmadan da hazine olmaz anlayışıdır. Böylece, krallığın güvenliği ve istikrarı, *dharma* anlayışının tam ortasına yerleştirilmiş ve onun istikrarının sürdürülmesi, *dharmanın* gerçekleştirilmesine eşdeğer hale gelmiştir. Kralın kurtuluşu krallığın istikrarına hizmet eden birtakım şeyler gayri ahlaki olsa da bu durumda kral günah işlemiş sayılmamakta⁶¹⁶ ancak kralın cehaletten ve açgözlülüğten uzak durması gerekmektedir. Eski Hint kaynaklarına göre “*Cehaletin kaynağı açgözlülüktür; açgözlülük büyüdükçe cehalette artar*” sözüyle hataların açgözlülüğten meydana geldiği ve açgözlülüğten kaçınılması gerektiği tavsiye edilmektedir. Açgözlülüğten dolayı ise, bazı prenslerin cenneti kirletmiş oldukları düşünülmektedir⁶¹⁷. Öte yandan kral tebaasına karşı tarafsız olmalı ve onlara iyilik yapmalıdır. Ayrıca krala (krallığın sakinlerinden) kendi zimmetine mal almaması gerektiği yönünde uyarılar yapılmaktadır. Kralın istediğini yapamayacağını, *dharmanın* emirlerini yerine getirmek zorunda olduğunu, yönetme yetkisinin sınırlı olduğunu ve *dharma* kurallarına göre hareket etmediği takdirde görevden alınabileceğini ve bundan dolayı ona karşı itaatsizlik edilebileceğini veya öldürülebileceği söylenmektedir.⁶¹⁸ Bu sebeple ideal kral kendi arzu ve zevklerinden feragat ederek halkına yardım ve hizmetle yükümlü kılınmasının yanı sıra krallığın hazinesinin kralın özel veya şahsi mülkü olmayıp, kamusal amaçlar için kullanılmalıdır. Bunun aksi yönünde hareket ederek kamu malını zimmete geçirerek kendi kişisel

⁶¹⁵ Andrew Salamone, *From the Nitisara to the Hitopadesha: Ancient India's Impact on Modern India's Statecraft*, (Ed. Michael J. Fratantuono, David M. Sarcone, John Colwel), Strategic Studies Institute, US Army War College (2014), p. 275.

⁶¹⁶ Adam Bowles, *Dharma, Disorder and the Political in Ancient India: The Āpaddharmaparvan of the Mahābhārata*, Brill's Indological Library, Boston 2007, p. 210.

⁶¹⁷ A. Bowles, *Dharma*, a.g.e., p. 341.

⁶¹⁸ J. Narayan, a.g.m., p. 22.

ihtiyaçlarına harcama yapan bir kralın, günah işlediğine ve cehenneme mahkûm edileceğine inanılmaktadır⁶¹⁹.

Kautilya, kralın görevlerini icra ederken, bir günü belli bir zaman dilimine bölerek her dilimde belirlenen işleri yapması gerektiğini söylemektedir. Yani kral görevlerini yerine getirirken belli bir periyodik planlama üzerinde hareket etmelidir. Örneğin kral günün ilk yarısında hazinenin gelir ve giderleri ile ilgilendikten sonra adalet idaresi ile meşgul olmalıdır. Bundan sonra kralın banyo yapması ve yemek yemesi gerekmektedir. Daha sonra kral hazine işlerini denetlemek, casusları ve bakanları ile devlet idaresi konusunda görüşmek zorundadır. Öğleden sonra kral orduyu denetlemeli ve akşama doğru ise casusların topladığı bilgileri dinlemelidir. Tüm bunları yapan bir kral artık müzik dinlemek, dans izlemek, akşam yemeğini yemek ve ayrıca dini kitapları okumak gibi aktiviteleri icra edebilmektedir. Bütün bu görevleri yaptıktan sonra kral dinlenmek ve uyumak için odasına çekilmelidir⁶²⁰. Kralın tüm bu görevlerinin icra ederken kendi kişisel zevklerinden mahrum olmaması gerektiğine dikkat çeken Kautilya kral için; “*Mutluluktan asla mahrum kalmayacaktır. Birbirine bağlı olan üç yaşam, hayırseverlik, zenginlik ve arzu arayışından eşit derecede zevk alabilir*⁶²¹” demektedir.

Krala hak ve adaletten sapmadığı sürece itaat etmek tebaanın görevidir⁶²². Toplum kralı, tüm kişisel veya politik ilişkileri düzenleyen, dolayısıyla sosyal, ekonomik, kültürel, ahlaki ve manevi yaşamlarında öncü rol oynayan bir kişi olarak görmüştür. Kralın tebaasını korumak görevi olduğu gibi, tebaası da devletin müdahalesini kabul etmektedir. Buna göre, kral ile temsilcilerin halkın günlük yaşamlarını düzenleme hakları bulunmaktadır⁶²³.

Eski Hindistan'da tebaasını kendi görevlerini sürdürmeye zorlamak kralın görevleri arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte krala, Brahmanizm ağının dışındaki sapkın olarak nitelendirilen mezheplerin yasalarına saygı duyması ve bunları uygulaması tavsiye edilmiştir. Daha net bir ifadeyle kraldan, çeşitli grupların dini yasalarını veya sözleşmelerini uygulaması istenmiştir. Bunun dışında kral yasama işlevini üstlenmişse de onun egemen hukukun kaynağı olmadığı düşünülmüştür. Bunun

⁶¹⁹ J. Narayan, a.g.m., p. 23.

⁶²⁰ Kautilya I, 19.

⁶²¹ Kautilya, I, 7.

⁶²² J. Narayan, a.g.m., p. 25.

⁶²³ V. Murth-J. Rooney, a.g.m.,p. 13.

nedeni hukukun kaynakları, kraldan bağımsız ilahi bir konu olarak algılanmasıdır. Bu nedenle kralın özel işlevi, toplumsal düzenin sürdürülmesi ve krallığın korunması için yasayı uygulaması istenmektedir⁶²⁴. Bu durum eski Hint krallarının tam anlamıyla yönetimde otoriteyi elinde bulundurmadığını ve onu denetleyen kurumların olduğunu göstermektedir. Nitekim MÖ 300 yıllarında yazılan Arthashastra adlı eserde Kautilya, bilge bir krala ülkeyi nasıl yöneteceğini öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu eser, kralı bir dünya fatihi haline getirme, hangi krallıkların doğal müttefik hangilerinin düşman olduğunu analiz etme, savaş ve diplomasi üzerine geniş kapsamlı tartışmalar içermektedir. Ayrıca Arthashastra, soğuk savaş doktrini, düşman bir krala karşı suikast, düşmanın kendi aralarında anlaşmazlık yaratan gizli ajanlar yetiştirmek, kadınların savaş silahı olarak kullanılması, dini inançları kullanmak, düşman askerlerinin moralini bozmak için hurafe yaymak, ele geçirilen askerler ile tebaaya nasıl muamele edileceği hakkında bilgiler bulunmaktadır⁶²⁵.

Eski Hint inancına göre kral, ülkenin refahından olduğu kadar çöküşünden de sorumludur. Bu inancıya göre, hükümdar halkına karşı adaletli olursa yağmurlar yağar, bolluk ve bereket olur, aksi halde kıtlık ve sefalet baş gösterir. Buddhist inancıta refahın bozulmaması için kralların birtakım erdemlere sahip olması gerekmektedir. Buddhist bir kralda aranan on erdem şunlardır: a) *Buddhizm* kurallarına kelimesi kelimesine uymak, b) Yoksullara yardım etmek ve sadaka vermek c) Fedakâr olmak, d) Her zaman barış yolunu tercih etmek, e) Başkalarına zarar vermekten kaçınmak, f) Elden geldiği kadar tahammüllü olmak, g) Her konuda dürüst davranmak, h) Yumuşak ve akliselim olmak, i) Dindar olmak, j) Herkese karşı güler yüzlü ve hoşgörülü olmak⁶²⁶. Bunlara ek olarak Kautilya, bir kralın yüksek bir aileden doğması, dindar, cesur, erdemli, doğru sözlü ve büyük amaçlarının olması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca kralın komşu kralları kontrol edebilecek güçlü, azimli, disipline düşkünlüğünün yanında vaizlerden oluşan bir meclise sahip olması gerektiğini dile getirmektedir⁶²⁷.

Eski Hint krallıklarında topluma sosyal yardımların yapıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Söz konusu yardımların kral tarafından devlet kurumları aracılığıyla

⁶²⁴ M. B. Voyce, "The King's Enforcement of the Vinaya Pitaka: The Purification of the Saṅgha under Aśoka (c. B. C. 269—232)", *Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte*, Vol. 37, No. 1 (1985), p. 38-39.

⁶²⁵ Roger Boesche, "Kautilya's "Arthashastra" on War and Diplomacy in Ancient India", *The Journal of Military History*, Vol. 67, No. 1 (Jan., 2003), p. 10.

⁶²⁶ M. Arslan, a.g.m., s. 130.

⁶²⁷ Kautilya, VI, 1.

özellikle de zayıf olarak görülenlere (açıkça kadınlar, yaşlı, hasta ve özürllüer dâhil) yapılmıştır. Sosyal yardımlar haricinde krallığın görevde ölen bir devlet görevlisinin ailesine bakmakla yükümlü olduğu da kaynaklara yansıyan diğer bilgiler arasındadır⁶²⁸. Böylece kralın ister krallık görevlisi ve ailesi olsun isterse vasıfsız tebaası olsun ayırım yapmadan onların geçimini sağlayarak koruma altına alması gerekmektedir. Hatta kralın gerekirse kendisini halkı için feda edebilmesi bir erdem olarak görülmektedir. Kendini feda etme geleneği tarih öncesi Hindistan'da görülen bir tema olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Buddhist masal ve destanlar incelendiğinde de hükümdarların bir tehlike karşısında kendilerini halkı için feda etme teması oldukça sık işlendiği göze çarpmaktadır⁶²⁹. Kralın kendini feda etmesine benzer bir şekilde Hindistan'da bazı kralların öldürüldüğüne dair bilgiler de mevcuttur. Ancak bahsi edilen bu durum kurban merasimi ile ilgili olmayıp, kralın, *Brāhmanlar*'la aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı meydana geldiği bilinmektedir. Nitekim kral ile *Brāhmanlar* arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde *Brāhmanlar*, halkı toplayarak kralı ilga ettirmiş ve yerine kendilerine yakın olan veya bazen bir *Brāhman*'ı kral olarak yönetime getirmişlerdir⁶³⁰. Ancak kendisi de bir *Brāhman* olan Manu, çocuk bir kralın bile küçümsenmemesini, onun insan şeklinde büyük bir tanrı olduğunu söylemesine rağmen *Brāhmanlar*'ın bir kralı öldürmeleri oldukça dikkat çekicidir⁶³¹. Bundan dolayı olmalıdır ki Eski Hint toplumlarında insanlar refahın, iyi yağmurların, hastalıkların, felaketlerin ve ölümlerin kraldan geldiğini düşünmüşlerdir⁶³². Fakat Manu ve Veda dini inanırlarının savunduğu bu görüşün aksine Buddha, bir kralın tanrısal özelliklerinin olmadığını söylemektedir⁶³³.

Buddhizm ve Veda dini takipçileri yukarıda bahsedilen konuların dışında kralların seferleri ve savaşları hakkında da farklı görüşler beyan etmektedirler. Bunlardan *Brāhmanlar*'ın kahramanlığı en üstün nitelik olarak görmelerine karşılık Buddhacılar mümkün olduğu kadar savaştan kaçınmayı ve barış içinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Manu'ya göre, bir kral kendi ülkesini düzgün bir şekilde yönettikten sonra, seferler düzenlemeli ve böylece ülkesinin sınırlarını genişletmelidir⁶³⁴. Ancak Buddhizm inancında ve Buddhacı masalarda barış içinde yaşama öğretisinin önemli bir

⁶²⁸ Kautilya, V, 3.

⁶²⁹ M. Arslan, a.g.m., s. 128-129.

⁶³⁰ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 44

⁶³¹ James G. Frazer, *Altın Dal: Dinin ve Folklorün Kökeni I*, (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul 2004, s. 42.; *The Laws of Manu*, vii. 8.

⁶³² J. Narayan, a.g.m., p. 21.

⁶³³ R. M. Smith, a.g.m., p. 11.

⁶³⁴ *The Laws of Manu*, IX, 251.

yer tuttuğu bilinmektedir⁶³⁵.

3.1.2. Prens

Eski Hint krallıklarında halef olarak genellikle kralın en büyük oğlu tayin edilmiş ve daha sonra bu kişi krallık görevine getirilmiştir. Ancak bazen daha yetenekli küçük kardeşlerin varis olarak tercih edildiğine dair göstergeler de bulunmaktadır. Prenslere tahta geçmeden önce ülke topraklarının çeşitli yerlerinde sorumluluklar verilmiştir. Bu sorumluluklar kralların görevde iken oğullarını belli bir bölgenin yönetimine atamalarından anlaşılmaktadır. Nitekim Bimbisara'nın prenslik döneminde henüz babasının saltanatı sırasında Aṅga Şehri'nin ve civarındaki bölgenin sorumluluğunu üstlendiği bilinmektedir. Daha sonraki bir tarihte de kral Bimbisara'nın oğlu Ajatasatru'yu da aynı şehre vali olarak atadığı yine kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kaynaklar ayrıca Maurya Dönemi'nde şehzadelerin yardımıyla vilayetlerin yönetilmesi uygulamasının devam ettiğini göstermektedir. Nitekim Bindusara'nın Pāṭaliputra tahtındayken iki oğlu Susima (veya Sumana) ve Aşoka'yı sırasıyla Taksasila ve Ujjayin'e vekil olarak atadığı bilinmektedir⁶³⁶. Görünen o ki, Eskiçağ'da Hint yönetimleri prenslerin hem ülke yönetiminde hem de kişisel alanda eğitim almalarına olanak sağlamışlardır. Hatta bu eğitimin prensin doğumundan itibaren başladığı Kautilya'nın eserine yansımıştır. Bu eserde “*Doğumdan sonra, rahipler öngörülen arınma törenlerini gerçekleştireceklerdir*”⁶³⁷. *Prens gerekli yaşa ulaşırsa, üstatlar onu uygun disiplin altında eğiteceklerdir*”⁶³⁸ denmektedir. Kautilya prenslerin yetiştirilmesi ve uymaları gereken birtakım kurallardan da bahsetmektedir. Buna göre, bir prens 16 yaşına kadar çeşitli alanlarda eğitimine devam etmekte ve bu yaştan itibaren *tentür*⁶³⁹ töreni ile birlikte evlendirilmektedirler⁶⁴⁰. Bu yönüyle Arthashastra'nın öncelikle prenslerin yetiştirilmesi ve davranışlarıyla yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. MÖ son yy'a tarihlenen *Hathigumpha Yazıtı*'nda bir veliaht prensin eğitimi ve sorumlulukları hakkında ilginç bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıtta göre, Kharavela adındaki bir prensin hayatının ilk on beş yılını genç bir prene yakışan oyunlar ile yazı, madeni para, muhasebe, yönetim ve yasal prosedür çalışmalarında geçirmiştir. 16 yaşına girdiğinde

⁶³⁵ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 66-67.

⁶³⁶ Dilip Kumar Ganguly, The “Yuvaraja” in Ancient India, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 32, Vol. I (1970), p. 69.

⁶³⁷ Muhtemelen *Upanayana* Töreni'nden bahsedilmektedir.

⁶³⁸ Kautilya, I, 17.

⁶³⁹ Alkolün bir veya birden çok bitki üstündeki eritici etkisi sonucu elde edilen sıvı ilaç olarak tanımlanmaktadır.

⁶⁴⁰ Kautilya, *Arthashastra*, I, 5.

Yuvaraja olarak atanmış ve dokuz yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. Böylece veliaht prensin tahta çıkışında krallık görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için eğitimine ciddi önem verildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan *Yuvaraja* konumundaki prenslerin arasından seçilen veliaht prens *Yuvaraja Bhattaraka* unvanı verilerek diğer prenslerden farklı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca *Yuvaraja Bhattaraka*'nın emrinde bir subaylar grubu olduğu düşünülmektedir⁶⁴¹.

Prenslerin sayısının fazla olması birtakım sıkıntı ve güvensizlikleri beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntı ve güvensizliği Kautilya, prenslere çok fazla güvenmediğini ve bu yüzden babaları yani kral için tehlike oluşturabileceği üzerinde durmaktadır. Ona göre; *"prensler yengeçler gibi, babalarını yeme konusunda kötü bir eğilime sahiptirler. Bu nedenle, bir prensi sınır muhafızlarının gözetiminde veya bir kalenin içinde tutmak daha iyidir."* Ayrıca becerikli ve güvenilir olanlar için *"bir prens iyi ve dostane olduğunda niteliklerine göre başkomutan yapılabilir veya veliaht olarak atanabilir"* dedikten sonra prensleri üç farklı gruba ayırmaktadır. Buna göre *"Oğullar üç çeşittir: keskin zekâlı olanlar, durağan zekâlı olanlar ve sapık akıllı olanlar"*.⁶⁴²

Gupta Dönemi'nde prenslerinin birçok alanda olduğu gibi güzel sanatlar alanında da yetiştirildiği bilinmektedir. Allahabad Yazıtı'nda bir prensin çocukluk yıllarında onun için çeşitli ritüeller yapıldığı ve sonraki yıllarda ise zanaat dallarında eğitildiği yazmaktadır. Söz konusu eğitim 10 yıllık bir sürede tamamlanmış ve ardından prens evine getirilerek varis olarak taç giydirilmiştir. Bu törenin bir dizi ritüel gerçekleştirilerek uygulandığı bilinmektedir. Söz konusu ritüele göre, kral önce uğurlu su testisini kaldırmış ve oğlunun başına kutsal suyu dökerek varis olarak taçlandırmıştır. Taç giyme töreni kralın kendisi ile önemli devlet memurlarının katılımıyla yapılmıştır⁶⁴³.

3.1.3. Memurlar

Erken Dönem Hint yazıtları ve diğer kaynakları, Hindistan'daki sivil yönetim yanında şehir konseylerinden de bahsetmektedir. Bununla birlikte kaynaklar çeşitli kraliyet memurlarının, şehir konseyinin ve yerel organların şehrin idari mekanizmasını oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. Şehir konseyleri teknik ve anayasal anlamda örgütlenmiş organlar olarak büyük idari işlevleri yerine getirmişlerdir.

⁶⁴¹ D. K. Ganguly, a.g.m., p. 72.

⁶⁴² Kautilya I, 17.

⁶⁴³ D. K. Ganguly, a.g.m., p. 73.

Kurumun yönetimini oluşturan ihtiyarlar, kişilikleri, dürüstlükleri ve yüksek öğrenimleri nedeniyle seçilmişlerdir. Görevleri çoğunlukla halkın refah ve barışını sağlamak için çalışmalar yürütmek olmuştur. Dahası Şehir konseyi halk sağlığı, nüfus sayımı, piyasaların düzenlenmesi, endüstrilerin kontrolü, vergilendirme, kumar oyunları, nöbet, casusluk, tehlikelere karşı korunma, su temini, hayır kurumlarının kontrolü, yol düzenlemeleri ve şehir sınırlarının korunması işlerini yürütmüşlerdir⁶⁴⁴.

Eski Hindistan'ın siyasi düşünürleri büyük oranda kraliyet mutlakıyetçiliğine karşı olduklarından bakanlık veya danışma kurulunu siyasi yapının hayati bir organı olarak görmüşlerdir. Manu bu konuda kolay ve basit görevlerin bile tek başına bir kral tarafından gerçekleştirilemeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle önemli kararların alınması ve büyük meselelerin sonuca ulaştırılması için kralın yardım almadan bu işleri nasıl yapacağını sorgulamaktadır. Buna benzer görüşler eski Hint siyasi karakterleri tarafından da ifade edilmektedir. Bu karakterlerin en önemlilerinden biri olan Kautilya, kralı ve bakanları bir arabanın iki tekerleğine benzeterek krallığın ancak kral ve yardımcılarının birlikte çalışarak yönetilebileceğine dikkat çekmektedir. Kautilya, Hindu devletinin idaresinde sayısız bölüm başkanlarının görevlerini çok detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre, bir kralın tek başına ülkeyi yönetemeyeceği için yönetim erkinde kral ile birlikte bakanlarının da olması gerekmektedir. Onun içindir ki “*Tek bir tekerlek asla hareket edemez. Bu nedenle (kral) bakanları görevlendirecek ve görüşlerini dinleyecektir*”⁶⁴⁵ demektedir. R. K. Dikshit, eski Hindistan’da devletin tek bir kişi tarafından yönetilmesinin sağlıklı olmayacağını söylerken Śukra’dan yaptığı alıntıda bir hükümdar siyasi meselelerde ve diğer bilimlerde ne kadar yetkin olursa olsun, bakanlarına danışmadan karar vermemesi gerekmektedir diyerek bunun aksi durumlarda devletin mahvolacağını ve rağbet görmeyeceğini dile getirmektedir. Ancak kralın, devletin tüm önemli işlerinde bireysel ve toplu olarak bakanlara danışılması gerektiğini tavsiye edilirken son olarak bir Brāhmaṇ’a (Baş Bakan) danışması gerektiği üzerinde de durulmaktadır. Buna göre, kral tüm bu kişilerin tavsiyeleri ışığında bütün meseleyi tek başına düşünmeli ve ondan sonra bir karar vermelidir. Bu bilgilerden de

⁶⁴⁴ Udai Narain Roy-Udai Narain Ray, “Some Aspects of Civic Administration in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 23, PART I (1960), p. 131.

⁶⁴⁵ Kautilya, I, 7.

anlaşılacağı üzere sorumluluk krala ait olduğundan gerekli mercilerin görüşlerini aldıktan sonra nihai karar yine hükümdarın kendisine bırakılmaktadır⁶⁴⁶.

Bakanların sayısı konusunda kaynaklar eski devlet ve din adamları arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Nitekim bakan sayısı devletin ihtiyaçlarına göre 5, 7, 12, 16 ve 20 kişi olarak değişiklik göstermektedir. Ancak bazı durumlarda bakanlık kabinesinin çok sayıda üyeye sahip olması oybirliği ile karar alınmasını zorlaştırması münasebetiyle buna karşı çıktığı da görülmektedir. Öte yandan tek bir bakan otokratik davranma eğiliminde olabilir veya kabinede iki bakan varsa, devletin çıkarlarına zarar verecek şekilde birleşebilirler. Bu nedenle çoğu zaman 3, 5 veya 7 üyeli bir kabine önerilmektedir⁶⁴⁷. Tek sayılı bir bakanlık sisteminin çoğunluk kararına yardımcı olduğu için tercih edilmiş olmalıdır. Manu bu konuda “*Ataları kraliyet memuru olan, bilimlerde tecrübeli, silah kullanma konusunda yetenekli ve soylu ailelerin soyundan gelen ve yargılanan yedi ya da sekiz bakanı atamasına izin verin*”⁶⁴⁸ diyerek hem tek hem çift rakam üzerinde durmaktadır. Kautilya ise bakanların gerektiği kadar sayıdan oluşmasını tavsiye etmektedir⁶⁴⁹. Ancak söz konusu görüş ayrılıklarının olması gerek dönemin ihtiyacı gerekse devletin ve toplumun yapısı göz önünde bulundurulduğunda bu sayıların değişiklik göstermesi doğal karşılanabilmektedir.

Kabinenin lideri yani Başbakan, kralın en büyük sırdaşı olarak görülmekle birlikte onun yokluğunda kabinenin müzakerelerine başkanlık etmiş ve alınan kararları krala bildirmekle yükümlü kılınmıştır⁶⁵⁰. Hatta kralın hastalığı ve çeşitli sebeplerden dolayı mevcut bulunmaması durumlarda devleti idare ettikleri bilinmektedir⁶⁵¹.

Eski Hint devlet yapılanması incelendiğinde devlet adamlarının hiyerarşik bir şekilde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu hiyerarşide kralın altında bakanlar, bakanların altında ise kendi bakanları ve onların altında da başka bakanlar bulunmaktadır⁶⁵². Bununla birlikte meclis üyesi bakanların yüksek bir *kast* sınıfında doğmuş olması ve yaşadıkları devletin/krallığın vatandaşı olması şartı aranmıştır. Aksi durumda yüksek görevleri icra etmelerine müsaade edilmemiştir. Bunlara ek olarak bu

⁶⁴⁶ R. K. Dikshit, “Ministerial Deliberations in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 21 (1958), p. 179, 182.

⁶⁴⁷ R. K. Dikshit, a.g.m., p. 180.

⁶⁴⁸ Manu, VII, 54.

⁶⁴⁹ Kautilya, I, XV.

⁶⁵⁰ R. K. Dikshit, a.g.m., p. 181.

⁶⁵¹ Manu, VII, 226.

⁶⁵² Kautilya, I, 15.

kişiler tüm sanat dallarında eğitilmiş, öngörülü, mantıklı, yetenekli, zeki, sabırlı, hünerli, enerjik, cesur, sadakatli, zorluklara dayanıklı, kibirsiz ve dostane olma gibi birtakım özellikler bir bakanda aranan özellikler arasındadır⁶⁵³.

Megasthenes, yedi sınıf olarak nitelendirdiği kralın konsey üyelerinden ve değerlendiricilerinden bahsetmektedir. Bunlar devletin en yüksek makamı, adalet mahkemeleri ve kamu işlerinin genel idaresinden sorumlu zümrelerdir⁶⁵⁴. Bakanlar ile birlikte diğer idari yapılanmanın bazı örnekleri Magadha Krallığı'nda görülmektedir. Bahsi geçen yapılanmada kral Bimbisāra'nın, bazı kaynaklarda dört⁶⁵⁵ bazılarında ise üç sınıfa ayırdığı bu yöneticilere *Mahāmātralar* denilmektedir. Yüksek derecedeki bu yöneticiler kendi aralarında üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar;

Sabbāthaka (Yöneticiler): İmparatorluğun çıkarlarını gözeten, idare ve yönetim görevleri bulunan en üst düzeydeki memurlardır.

Vohārika (Yargıçlar): Adaleti sağlamakla görevli sınıftır. Hukuki anlaşmazlıklar ve davalardan sorumludurlar. Davalarda hapis ve vücudun bir uzvunun kesilmesi ile ilgili cezalar verdikleri bilinmektedir.

Senānāyaka (Ordu komutanları): Askerlerin ihtiyaçlarından sorumlu olan askeri memurlardır. Ordunun düzenini sağlayarak onları sevk ve idare eden askeri memurlardır.⁶⁵⁶ Ayrıca Bimbisāra, bir alt krallık veya “*mandalika*” denilen bir sistem aracılığıyla belli ölçüde özerkliğe izin vererek ülkesini kontrol altında tutmaya çalışmıştır⁶⁵⁷.

Maurya İmparatorluğu Dönemi'nde Çandragupta, imparatorluğun başkenti için bir belediye teşkilatı kurmuştur. Bu teşkilat kurul veya komiteye bölünmüş 30 üyeden oluşan bir komisyon şeklinde örgütlenmiştir⁶⁵⁸. Bunlar; şehirden sorumlu olanlar beşer kişilik altı kurula ayrılmıştır. İlk kurulun üyeleri zanaatla alakalı her türlü konuyla ilgilenmektedir. İkinci kurul, yabancıların ağırlandırmasından sorumludur. Bu zümre yabancılara kalacak yer tayin etmelerinin yanında yardımcıları vasıtasıyla yaşam biçimlerini izlemekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu yabancıların ülkeden ayrılmaları veya ölmeleri durumunda mallarının akrabalarına iletilmesine aracılık etmişlerdir. Hasta

⁶⁵³ Kautilya, I, 9-10.: B. S. Sihag, a.g.m., p. 136.

⁶⁵⁴ M. Singh, a.g.m., p. 59-60.

⁶⁵⁵ B. Avari, a.g.e., p. 91.

⁶⁵⁶ Yalçın Kayalı, a.g.e., s. 68- 69

⁶⁵⁷ B. Avari, a.g.e., p. 91.

⁶⁵⁸ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 87-88.

olduklarında bakımlarından ve öldüklerinde gömülmelerinden sorumlu olmuşlardır. Üçüncü kurul, vergileri toplamakla kalmayıp hem üst hem de alt sınıflarda gerçekleşen doğum ve ölümlerin nasıl gerçekleştiğini soruşturmakla görevlidirler. Dördüncüsü, ticaret ve hizmet sektörünü denetleyerek, ağırlık ve ölçü ile ilgili birim ve aletlerden sorumlu olarak atanmışlardır. Bu görevliler sezondaki ürünlerin kamuya açık bir şekilde satılmasını takip ederek çift vergi ödenmediği sürece hiçbir kimsenin birden fazla malın satışını yapmasına izin vermemişlerdir. Beşinci kuruldakilerin görevi kamuya açık olarak satılan ürünleri denetlemektedir. Yeni olan eskisinden ayrı bir şekilde satmayanlara cezai yaptırım uyguladıkları bilinmektedir. Altıncı ve son kurul, satılan eşyaların değerinin onda birini vergi olarak toplayanlardan oluşmaktadır. Nitekim bu vergiyi ödemeyerek yapılan dolandırıcılığın cezası ölüm olarak belirlenmiştir⁶⁵⁹.

Eskiçağ'da Hint krallıkları ve devletlerinde yukarıda bahsi geçen görevlilerin haricinde idari sistem zincirinde birtakım üst düzey yetkililer bulunmaktadır. Bunların başında vali olarak görev yapan devlet memurlarının varlığından söz edilmektedir. Valiler kendi aralarında farklı büyüklükte şehir ve kasabaları idare etmekle yükümlü kılınmışlardır. Öte yandan bazı küçük krallıkların yönetimindeki kişilere de vali sıfatı verilmiştir. Arthashastra'da, Sthánika olarak geçen bu memurların en önemli görevleri krallığın dörtte birini kapsayan alanda vergi işleri ile ilgilenmektir. Ayrıca birçok konuda denetleme işi ile de görevlendirildikleri eski Hint kaynaklarında belirtilmektedir⁶⁶⁰.

Tüm bunların haricinde devletin önemli kademelerinde çeşitli görevler icra eden devlet yetkililerinin adı geçmektedir. *Purohit* adı verilen ve Vedik Dönem'de onurlu bir görev yürüttüklerinden bahsedilen bu görevlilerin kralın ve devletin refahı için birtakım ritüel düzenlediklerinden bahsedilmektedir. *Purohitler* krala danışmanlık ederek savaşlarda krala eşlik etmişlerdir. Bu bilgilerden yola çıkarak söz konusu görevlilerin üst düzey din görevlilerinden oluştuğu ve krala danışmanlık ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. *Purohitler*'in dışında askeri bir görevi bulunduğu anlaşılan *Senani* denilen üst düzey görevlilerden de bahsedilmektedir. Kaynaklara göre *Senaniler* kraldan sonra askeri konuda en yetkili kişilerdir. Bunlardan başka *Vidath* denilen seçkin bir kurumdan da bahsedilmektedir. Bu kurum dini, askeri ve sivil uğraşlar ile ilgilenmiştir. Tıpkı bahsi geçen kurumlar gibi birçok kurum ve kişiden bahseden eski Hint

⁶⁵⁹ J. W. McCrindle, *a.g.e.*, s. 86-87.

⁶⁶⁰ Kautilya, II, 35-36.

kaynaklarında *Rajanya*, *Grámani*, *Mahisi*, *Sangrahatu* (hazine sorumlusu), *Bhag Budh* (vergi tahsilâtçısı), *Govikartra* (orman ofisi)⁶⁶¹ isimlerinden de bahsedilmektedir.

Eski Hint kaynaklarına yansıdığına göre, farklı zamanlarda yönetim kademesindeki memurların zaaflarının tespit edilmesi için dört çeşit testin uygulandığı ve bu testlere göre görevlendirmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu testlerden dindarlık, maddi kazanç, şehvet ve korku testlerinin bir tanesini veya daha fazlasını geçenler, geçtikleri test sayısına göre farklı memuriyetlere atanmışlardır. Bunlardan maddi kazançlara dayalı olarak test edilenler gelir tahsildarı olarak görevlendirilmiştir. Şehvet konusunda test edilenler, zevk gerekçelerini denetlemek üzere tayin edilmiştir. Korku temelinde test edilenler acil hizmete atanmıştır. Tüm testleri yani dört testi de başarı ile geçenler başbakan (*Mantrinah*) olarak kraldan sonra ikinci adam olarak göreve getirilmiştir⁶⁶². Ancak devlet memurlarının her zaman yanlış yapabilme ihtimaline karşı sürekli denetlendiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bahse konu olan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla memurlara duyulan güvensizliklerden bahsedilmektedir. Hatta Kautilya gibi Aşoka da memurlarını, kıskançlık, sertlik, sabırsızlık, tembellik ve ahlaksızlıklara boyun eğmekten sakınmaları gerektiği konusunda uyararak tehdit etmektedir⁶⁶³.

3.1.4. Elçiler

Eski Hindistan'da günümüzde olduğu gibi elçiliklerin varlığına dair yazılı kayıtlar bulunmakla birlikte bu tür ilişkilerin kalıcı ikamet elçilikleri olup olmadığı konusu kesinlik kazanmamıştır. Kautilya'nın eserinden anlaşıldığı kadarıyla elçilerin çeşitli görevlerinin yanı sıra ajanlık faaliyetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır. Kautilya, elçilerin görevlerini sıralarken konuya şu şekilde değinmektedir. “*Elçi, vahşi arazilerden, hudutlardan, şehirlerden ve kırsal bölgelerinden sorumlu olanlar gibi düşman subaylarıyla dostluk kuracaktır. Ayrıca düşmanın askeri karakollarını, savaş kaslarını ve kalelerini kendi efendisinininkilerle karşılaştıracaktır. Kalelerin ve devletin büyüklüğünü ve alanını, ayrıca değerli şeyleri, kaleleri ve bu kalelerin saldırıya açık olan ile kapalı olan noktaları tespit edecektir.*” Görüldüğü üzere istihbarat dâhil olmak üzere bu diplomasi ajanları, modern devlet büyükelçilerinin veya tam yetkili temsilcilerinin yabancı ülkelerde yaptığı tüm işlevleri yerine getirmekle yükümlü

⁶⁶¹ R. K. Gupta, “Law & Administration in Ancient India”, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March, 2004), p. 118-119.

⁶⁶² V. Murth-J. Rooney, a.g.m., p. 14.

⁶⁶³ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 98

kılınmışlardır⁶⁶⁴. Kautilya'nın eserinde elçilerin bakanlık görevlerinde başarılı olanlardan seçildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Yine aynı pasajda elçilerin derecelerine göre üç kısma ayrıldığı anlaşılmaktadır. En yüksek kategoridekilere yani tam takdir yetkisine sahip büyükelçilere *nisrishtārthah*, bir alt kademedekilere *parimitārthah* ve görevleri kraliyet fermanlarını taşımak olan elçilere *sāsanaharah* adı verilmektedir⁶⁶⁵.

Hint krallıklarında elçilerde, yüksek *kast*lardan doğma şartı başta olmak üzere birçok alanda kabiliyetli, keskin görüşlü, öngörülü ve bilgili olma gibi birtakım özellikler aranmakta ve hilekârlık yapmayan, çok akıllı, zamana ve şartlara göre hareket eden, etkileyici bir kişiliğe sahip, korkmayan ve çok belagatli bir devlet adamı niteliği taşıma özelliği aranmaktadır. Kimi yerde *Dūta* olarak isimlendirilen bu elçiler bazı metinlere göre efendisinin sadece bir ağızlığı olarak tanımlanmaktadırlar. Elçiye herhangi bir zarar vermek büyük bir günah olarak kabul edilmiştir. Genel olarak, *Brāhmanlar*'ın büyükelçilik görevlerine atandığı ve bu nedenle diğer *Brāhman* ve devlet adamlarından iki kat fazla dokunulmaz oldukları bilinmektedir⁶⁶⁶. Nitekim eski Hint krallıklarında tüm büyükelçileri diplomatik dokunulmazlığı olan potansiyel casuslar olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır⁶⁶⁷.

3.1.5. Casuslar

Vedik Dönem'de Hint krallık yapısında casusluk sistemi vardır ve bu casuslar devletin güvenliği ve iyiliği için hem içerde hem de dışarıda gerekli bilgileri toplayarak merkeze ilemiştir. Nitekim barış zamanında bilgi toplamak için gizli ajanlar kullanma sistemi olarak adlandırılan casusluğun Hindistan'da Vedalar kadar eski olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla yalnızca düşman ülkelerde değil, ülke içerisinde de insanların davranışlarını denetlemek üzere atanan casusların (*Spāśa*) olduğu da bilinmektedir. Eski Hint edebiyatı kaynaklarında casuslar, "*caralar*" olarak isimlendirilmektedir. Kaynaklara göre, Hint krallıklarında Brāhmanlar dâhil olmak üzere, tüm sınıflardan casusluk için istifade edilmiştir. Bazı Hint tarihçileri casusların sadece erkeklerden oluştuğunu söylese de⁶⁶⁸ Kautilya'nın eserinde kadınların da casus

⁶⁶⁴ Kautilya, I, 16.

⁶⁶⁵ Kautilya, I, 16.

⁶⁶⁶ Ram Parkash Sharma, "The Role of Ambassador in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 23, No. 1/4 (January—December, 1962), p. 407.

⁶⁶⁷ R. Boesche, a.g.m., p. 22.

⁶⁶⁸ Bimal Kanti Majumdar, "Role of the Secret Service in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 19 (1956), p. 119-120.

olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Astrahashastra'ya göre, *Brāhman* kastından fakir, dul, zeki bir kadın çilecinin kralın haremde ve bakanların konutlarına casus olarak sık sık giderek bilgi toplamaktadır. Bunun yanında eserde “*fahişelerin ve diğer kadın casusların*” ibaresinden de anlaşılacağı üzere Eskiçağ Hint krallıklarında kadın casusların varlığından rahatlıkla söz etmek mümkündür⁶⁶⁹. Ronald M. Smith, Hindistan'da casusluk kurumunun gelişmesini kralların hiç kimseye, hatta oğullarına bile tam güven duymamalarına bağlamaktadır⁶⁷⁰. Nitekim faaliyet alanları oldukça geniş tutulmuş olan Eskiçağ Hint casusluk kurumunda çeşitli kategorilerdeki casuslardan bahsedilmektedir. Arthashastra, hem seyyar hem de sabit casuslar ve bunların hem açık hem de gizli çeşitli faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Uzmanlara göre MÖ 4. yy'dan MS 2. yy'a kadar değişen bu dönemde yaygın bir casusluk ağı kurulmuştur⁶⁷¹. Megasthenes ise altıncı sınıf olarak nitelendirdiği bir kesimin olup bitenleri izlemekle görevlendirildiğini ve bunların gizlice krala rapor veren gözetmenlerden oluştuğunu söylemektedir⁶⁷². Öte yandan Kautilya, eski Hint krallıklarında casusluk ağının ne kadar gelişmiş olduğunu anlamak açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre bazı casusların ev sahipleri kılığında her köyün arazilerini, evlerini, burada yaşayan aileleri, tarlalara ilişkin ürünleri, evlere ilişkin mülkiyet hakkını, vergileri ve ailelere ilişkin *kast* ile meslek gibi ayrıntıları merkeze iletmiştir. Ayrıca her bir ailede yaşayan toplam insan ve hayvan sayısını, ailelerin gelir ve harcama miktarını belirledikleri de merkeze iletilen bilgiler arasındadır. Bunların yanında casuslar göçmeni andıran kişilerin göç ve göç nedenlerini, şüpheli karakterdeki yabancı erkek ve kadınların geliş-gidişini, tüccar kisvesi altındaki casusları belirlemekle yükümlü kılınmışlardır. Benzer şekilde, münzevi kisvesi altındaki casuslar, çiftçilerin, sığır sürülerinin, tüccarların ve devlet dairelerindeki yöneticilerin dürüst veya sahtekârlık yapmaları hakkında bilgi toplamışlardır. Kautilya'nın eserinde ayrıca münecim ve kâhin kılığındaki casusların dışında, tıraşlı veya örgülü saçlı casuslardan da bahsedilmektedir⁶⁷³.

3.1.6. Taşra Teşkilatı

Hint alt kıtasındaki ilk toplu yaşamın izlerine MÖ 7000 yılının başlarında İndus Vadisi'ndeki Mehrgarh'ta geçildiği⁶⁷⁴ ve takip eden dönemlerde tarımsal faaliyetlerin

⁶⁶⁹ Kautilya, I, XII.; VII, 17.

⁶⁷⁰ R. M. Smith, a.g.m., p. 33.

⁶⁷¹ B. K. Majumdar, a.g.m., p. 121.

⁶⁷² M. Singh, a.g.m., p. 59.

⁶⁷³ Kautilya, II, 35., I, 13., I, 14.

⁶⁷⁴ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 23-24.

başladığı bilinmektedir⁶⁷⁵. Özellikle İndus Vadisi'nin verimli ovalarına yerleşen insanların oluşturduğu köyler MÖ 3. bin yılın ikinci yarısına doğru gelişerek büyük kasaba ve şehirleri meydana getirmiştir. Şehirlerin oluşması köylerin önemini daha da arttırarak her iki yerleşim yerinin birbirine olan bağı kuvvetlendirmiştir. Nitekim bu bağ İndus Vadisi'nde kurulan Mohenjo-Daro ve Harappa gibi şehirlerin gıda ihtiyaçlarını karşılama açısından oldukça gelişmiştir. Vedik Dönem'de ise, kurulan krallıklar çok büyük olmamakla birlikte bu durum köylerin öneminde bir eksiklik oluşturmamış aksine pastoral bir yaşamı tercih eden Āri toplumu için köyler daha da önem kazanmıştır. MÖ 6. yy'dan itibaren krallıkların büyüyerek devlet haline dönüşmesiyle birlikte bu durumda kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Bunun en büyük sebebi köyün, kırsal bir toplumda yönetimin doğal eksenidir. Gerçekten Eskiçağ'da köyler, sosyal hayatın gerçek merkezleri ve ülke ekonomisindeki önemli yeri sayesinde itici bir güç olmuştur⁶⁷⁶. Nitekim Jatakalar, bir krallığın refahından bahsederken, içindeki çok sayıdaki köyleri anlatmaktadır. Köyler başta kırsal üretim merkezleri olarak krallıkların önemli gelir kaynakları olduğu gibi krallığın güvenliği dâhil birçok fonksiyonel özelliğinden dolayı kendi haline bırakılmamıştır. Bu nedenden ötürü her köye genellikle kendi ahalisinden veya kral tarafından bir muhtar atanmıştır. Nitekim Eskiçağ'da Bimbisara gibi krallar köylerin bu öneminden dolayı köy muhtarlarını toplantıya çağırılmışlardır⁶⁷⁷.

Hindistan'ın Vedik dönemlerinde Hindistan'ın kendine has bir yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Hint kutsal kitapları ve bazı kaynaklar bu yapının bir iskeletini oluşturmamıza yardımcı olmaktadır. Öyle ki, söz konusu kaynaklarda Hint toplumunda *kula* adı verilen bir ataerkil aile sistemi bulunmakta ve bu aileler de köyleri oluşturmaktadır. Ailelerin oluşturduğu köy tipi yerleşim yerlerine *grama*⁶⁷⁸ adı verilmektedir. Ailelerin birleşmesiyle oluşan *grāma*'lar, *grāmani* denilen bir muhtar tarafından yönetilmiştir⁶⁷⁹. *Grāma*'lar oluşan gruplar, "*vis*" adı verilen bir klanla bağlanmış ve bu klanlardan oluşan topluluğa da "*Jana*" denilmiştir. Dolayısıyla bu klanlar klan başkanları tarafından yönetilmiş ve klanlar ise krallıkların yönetimine dâhil olmuşlardır. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla ilerleyen zaman dilimlerinde

⁶⁷⁵ B. Avari, *a.g.e.*, p. 28,58.

⁶⁷⁶ Shriram Yerankar, "Village Administration in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March, 2004), p. 87.; Anupam Sharma, "Police in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March, 2004), p. 103.

⁶⁷⁷ A. Sharma, *a.g.m.*, p. 103.

⁶⁷⁸ Kautilya, XXXV. p. 203.

⁶⁷⁹ R. M. Smith, *a.g.m.*, p. 28.

krallıkların yönetimi altında bulunan *gráma* (köy), *nagara* (şehir), *rajdhani* (başkent) veya *mahanagara* (büyük şehir) gibi irili ufaklı yerleşim yerleri oluşmuştur⁶⁸⁰.

Köylerin bağlı oldukları krallıklara karşı birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar arasında düzenli olarak ödedikleri çeşitli kalemlerde vergiler bulunmaktadır. Nitekim MÖ 6. yy'dan itibaren Canapadalar'ın krallığı dört bölgeye ayırdıkları ve bölgedeki her köyden (*gráma*) özelliğine göre çeşitli vergiler aldıkları bilinmektedir. Bunlar; vergiden muaf tutulan köyler (*parihāra*), asker tedarik edenler (*áyudhiya*), vergilerini tahıl, sığır, altın (*hiranyana*) ve hammadde (*kupya*) olarak ödeyenler, ücretsiz emek (*vishti*) sağlayanlar ile vergi yerine süt ürünü (*karapratikara*) verenler olarak belirlenmişlerdir. Bu vergiler her biri 5 ile 10 köy arasında görevlendirilmiş *Gopa* adı verilen bir vergi tahsilâtçısı tarafından toplanmıştır⁶⁸¹.

3.1.6.1. Köy Muhtarları

Grámani: Kautilya'nın Arthashastra adlı eserinde *Grámanilerden*, *Grámika* ve *grámakútam* şeklinde bahsedilmektedir⁶⁸². *Grámanilerin* yönetime gelmesi ile ilgili birtakım görüşler bulunsa da bunların seçim ile mi yoksa babadan oğula intikali şeklinde mi olduğu net olarak bilinmemektedir. Fakat *grámanilerin* ihtiyaç olduğu takdirde köylüleri savaş alanına götürmek gibi görevlerinin olduğu bilinmektedir. Bu durum onun olağanüstü durumlarda köyü dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumakla yükümlü olduğunu akla getirmektedir. Zaten *grámaniler* Vedik Dönem sonrasında daha çok insanların güvenliğini sağlama konusunda ön plana çıkmaktadırlar. *Grámanilerin* *Kşatriya* kastına mensup oldukları düşünülmektedir. Öte yandan *grámanilerin* muhtarı oldukları köylerde yargı görevini üstlendikleri de görülmektedir. Hatta onların bazı yasaları çıkarttığına dair bilgiler de mevcuttur. Tüm bu bilgiler ışığında *grámanileri* köyü koruyan, vergileri toplayan, düzeni sağlayan, mal ve can güvenliğini sağlayan, mahkemelerde davaları gören bir devlet memuru olarak algılamak yanlış olmayacaktır⁶⁸³. Vergilerin toplanması⁶⁸⁴ dışında köyün önemli bir yürütme ve yargı görevlisi olan köy muhtarının⁶⁸⁵ genellikle çiftçi ile devlet arasında doğrudan bir ilişkisi

⁶⁸⁰ B. Avari, *a.g.e.*, p. 73,96.

⁶⁸¹ Kautilya, II, 35.

⁶⁸² Kautilya, II-III-IV.

⁶⁸³ D. K. Ganguly, *a.g.m.*, p. 79-81.

⁶⁸⁴ M. Smith, *a.g.m.*, p. 27.

⁶⁸⁵ J. Narayan, *a.g.m.*, p. 569.

olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸⁶. Muhtarların ayrıca köydeki güvenlik faaliyetlerinden sorumlu olduğu ve bu görevlerini de köy halkının yardımıyla yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. İstenmeyen kişileri köyden kovma yetkisine sahip olan köy muhtarları hırsızlar ve zina yapanlar gibi kişilere bazı durumlarda para cezası verme yetkisine de sahiptir. Öte yandan köy yollarından geçenlerin nereden geldikleri ve nereye gittikleri hakkında sorgulama ve şüphelileri tutuklama yetkisi bulunmaktadır⁶⁸⁷.

Grámaniler, Kuzey Hindistan'da *gramika* veya *grameyaka*, Doğu Dekkan'da *mununda* olarak adlandırılmıştır. MÖ 600 ve MS 1200 arasında normalde her köyün bir muhtarının olduğu bilinmektedir. Maurya Dönemi sonrasında da yoğun olarak görülen *grámaniliğin* hem babadan oğla geçtiğine hem de kral tarafından atandığına dair izler bulunmaktadır. Muhtarlık genellikle kalıtsal olup, krallık veya devlet tarafından onaylanması gerekmektedir. Halef olarak gösterilen oğul onaylanmadığı takdirde muhtar aileden başka birini aday olarak gösterebilmektedir. Muhtarlık genellikle *Brāhman* sınıfının dışında bir *kasttan* seçilmektedir. Muhtar köy milislerinin lideri olduğundan *Kṣatriya* sınıfından oldukları tahmin edilmekle birlikte kimi zaman *Vaişyalar*'ın da muhtar oldukları bilinmektedir. Köy yönetiminin en önemli memuru olan *grámaniler*, Jatakalar'da neredeyse bir köy kralı gibi görünmektedirler. *Grámanilerin* görevleri arasında, köyün müdafaası, milislerinden, nöbet ve koğuşundan sorumlu olmak, haydut ve soyguncu baskınları gibi durumlarda milisler ile birlikte köylerini savunmak, devlet gelirlerinin toplanması gibi icraatlar vardır. *Grámani* aynı zamanda köy yönetiminin ve yaşamın çeşitli alanlarındaki müzakerelerine ve faaliyetlerine rehberlik etmek için kullanılan bu organın resen başkanıdır. Muhtar devletten ücretini genellikle rantsız toprakla ve köyün hükümete ödemek zorunda olduğu bir dizi küçük ayni aidatı alabilmektedir. Köydeki en etkili kişi olan muhtar merkezi hükümete karşı sorumlu olmuştur. Ayrıca köy idaresi, köy arazilerinin hak ve devirlerinin kayıtlarını ve devletin aidat ve tahakkuk ettirdiği belgelerle ilgili kayıtları tutmak zorundadır. Ancak bütün bu işler, köy muhasebecisi olarak bilinen başka bir köy memuru ile birlikte yapılmıştır⁶⁸⁸.

Devlet mekanizmasının işleyişini sağlamak ve gerekli yerlere harcamaların yapılabilmesi için devletin gelir tahsilâtını sağlayan temel vergilendirme yapılarının

⁶⁸⁶ Lallanji Gopal, "On Some Problems of Feudalism in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 44, No. 1/4 (1963), p. 5.

⁶⁸⁷ A. Sharma, a.g.m., p. 103-105.

⁶⁸⁸ S. Yerankar, a.g.m., p. 87-89.

olmasını gerektirmektedir. Devletin devamlılığını sağlaması ve toplumsal kalkınmasını sürdürebilmesi için hazinenin güçlü olması lazım gelmektedir. Kautilya, her zaman kamu maliyesi konusunun birinci derecede önemli olduğunu düşünmüş, farklı koşullarda ve farklı vatandaşlık kategorilerinde normal ve ek vergilerin alınmasını belirterek vergilendirme yöntemlerini açıklamakla kalmamış, aynı zamanda gelir toplama yöntemlerini tartışmıştır⁶⁸⁹. Kautilya ayrıca vergi kalemlerini sınıflandırarak devletin mali sağlığına büyük önem vermiş ve sağlam bir hazinenin diğer hedeflere ulaşmak için bir ön koşul olduğunu savunmuştur. Ona göre tüm devlet faaliyetleri hazineye bağlı olduğundan bir kral tüm dikkatini ona vermelidir⁶⁹⁰. Krallık hazinesi hem yönetimin temel dayanağı olarak hem de “*kralın hayatı*” olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın, kralın tebaasını aşırı vergilendirmeden kaçınarak onlara hediyeler ve sadaka vermesi tavsiye edilmiş böylece halkı öfkelenendirmenin önüne geçilmiştir⁶⁹¹.

MÖ 322-185 yılları arasında vergi yetkilileri, gelirleri kullandıkları kaynak türüne göre yedi ana gruba ayırmışlardır. Bunlar sırasıyla müstahkem şehirlerden, ülkenin çeşitli bölgelerinden, madenlerden, tarım alanlarından, ormanlardan, sığır, koyun, keçi, eşek, deve, at ve katır gibi dört ayaklı hayvanlardan ve son olarak hem kara hem de su yolu ile elde edilen gelirlerdir. Bunların haricinde hisse veya özel mülk sahiplerinden elde edilen aynı gelirlerin yanında teknelerle ve büyük gemilerle yapılan geçiş ücreti, çeşitli harçlar, yol geçiş ücretleri vergi olarak tahsil edilmektedir. Müstahkem şehirler imparatorluk hazinesine 20 farklı başlık altında katkıda bulunmuşlardır. Bunlar geçiş ücretleri, para cezaları, ağırlıklar ve tedbirler, hapisaneler, para birimi, pasaportlar, tüketim vergisi, mezbahalar, yağlar, sade tereyağı, tuz, kuyumcular, ticaret, fahişeler, kumar, ev yapımı, zanaatkârlar, gişe ücretleri ve dini kurumlardan alınan vergiler bulunmaktadır. Ayrıca haklarında çok fazla bilgi bulunmayan *Baharikas* adı verilen bir halktan alınan özel vergilerin de olması oldukça ilgi çekicidir. Hazineye gelir olarak alınan tüm bu vergilerin toplamda en az elli farklı vergi isminden bahsedilmektedir. Bunları; a) orman ve bahçelerden elde edilen gelir dâhil arazi geliri, b) gümrük vergileri, c) satışlardan alınan özel tüketim vergileri ç) doğrudan mülk vergileri, d) her türlü suç için ceza olarak para cezaları, e) donanma dairesinin ticari taahhütlerinden elde edilen kazançlar, f) madencilikte devlet

⁶⁸⁹ Sanjeev Kumar Sharma, “Public Finance in Ancient India: Reflections on Taxation and Revenue Collection in Kautilya’s Arthashastra”, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 73, No. 2 (April-June 2012), p. 210-211.

⁶⁹⁰ B. S. Sihag, a.g.m., p. 135.

⁶⁹¹ A. Salamone, a.g.m. p. 286.

tekellerinden elde edilen gelir (maden, tuz vb.), g) liman harçları vb. çeşitli kalemlerden elde edilen vergiler⁶⁹² olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yukarıda bahsi geçen vergiler devletin görevlendirdiği vergi tahsildarları tarafından toplanmıştır. Kautilya; “*Bir Gopa on hanenin, yirmi hanenin veya kırk hanenin hesabını tutacaktır. O hanelerdeki hem erkeklerin hem de kadınların kastını, gotrasını, adını ve mesleğini bilmekle kalmayacak, aynı zamanda gelirlerini ve giderlerini de tespit edecektir.*” demektedir. Gerek vergi kalemleri ve gerekse bu vergileri toplayan *Gopa* adı verilen memur, *grámanin* emriyle beş veya on köyün hesaplarına bakmak kaydıyla köy muhasebecisi olarak görev yapmıştır. *Gopa*, sorumlu olduğu köylerin ekili araziler, ovalar, sulak alanlar, sebze bahçeleri, ormanlar, sunaklar, tapınaklar, sulama işleri, ölü yakma alanları, arazi parsellerini numaralandırarak, hac yerleri, otlaklar, yolların sınırlarının belirlendiği yerler, hediyeler, pazarlardaki satışlar ve hayır kurumlarını kaydetmekle görevlendirilmiştir. Bunların yanında vergilerin affı, evleri vergi ödeyen veya vergi vermeyen olarak kayıt altına almak, her köydeki dört *kastın* tüm sakinlerinin toplam sayısını kaydetmek, çiftçilerin, sığır sürülerinin, tüccarların tam sayısını tutmak, zanaatkârlar, işçiler, köleler, hayvanlar, her bir evden toplanabilecek altın, ücretsiz emek, geçiş ücreti ve para cezalarını belirlemekle yükümlüdür. Ayrıca her evde oturan genç ve yaşlı erkeklerin sayısını, yaşlarını, mesleklerini, gelirlerini ve harcamalarını tutmak da *Gopa*'nın görevleri arasındadır. *Gopa*'nın haricinde *Sthánika* olarak adlandırılan bir bölge memuru bulunmakta ve bu memur krallığın dörtte birinin hesaplarıyla ilgilenmiştir. *Gopa* ve *Sthánika*'nın yetkisi altındaki yerlerde, özel olarak görevlendirilen komisyoncular sadece köy ve ilçe memurları tarafından yapılan işleri ve kullanılan araçları denetlemekle kalmamış aynı zamanda bilinen özel dini vergiyi de toplamışlardır⁶⁹³.

Tüm bunların yanında dönemin sanayi ürünleri olarak tanımlanan şarap, fildişi, deri, lifli veya pamuklu giysiler, halı ve bu ürünlerin yapımında kullanılan hammaddeler, keçi-koyun gibi hayvanlardan elde edilen yün ve diğer ürünler için vergiler alınmıştır. Hatta bu vergilerin 1/10 veya 1/15 oranında alındığı bazı eski Hint kayıtlarında geçmektedir. Öte yandan kumaşlardan (*vastra*), dört ayaklı ve iki ayaklı hayvanlardan, ipliklerden, kokulardan, ilaçlardan, ahşaptan, bambudan, liflerden ve

⁶⁹² Benoy Kumar Sarkar, “Public Finance in Ancient India”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 97, The Revival of American Business (Sep., 1921), p.159-160.

⁶⁹³ Kautilya, II, 35-36.

toprak kaplardan vergi alındığı bilinmektedir. Tahıl, yağ, şeker (kshára), tuz, likör (madya) pişmiş pirinç vb. için geçiş ücreti olarak 1/20'si veya 1/25'i vergi olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere hemen her kalemde vergi alan eski Hint krallıkları kumarhanelerden bile vergi almışlardır⁶⁹⁴. Gautama Sūtra'da diğer vergiler ve bu vergilerin oranları hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır. Buna göre; “*Yetiştiriciler krala (ürünün onda biri, sekizde biri veya altıda biri kadar) bir vergi (tutarında) ödemek zorundadırlar. Bazıları, sığır ve altın üzerindeki (verginin) (mal stokunun) ellide biri olduğunu söylüyor. Mallarda vergi olarak yirmide biri (satıcı tarafından ödenmelidir). Kökler, meyveler, çiçekler, şifalı otlar, bal, et, ot ve yakacak odunun altmışta biri. Çünkü (vergi mükelleflerini) korumak (kralın) görevidir. Ama bunlara (vergilerin toplanmasına) her zaman özellikle dikkat edecektir.*”⁶⁹⁵ denilerek bazı ürünlerin vergi oranları hakkında devletin bir karara vardığı anlaşılmaktadır.

Eskiçağ Hint tarihi kaynakları incelendiğinde halktan ayni ve nakdi olmak üzere iki çeşit vergi alınmıştır. Bazı kesimler ücretsiz emek karşılığında ayni ve nakdi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Kral ve üst düzey yetkililer, bazı özel durumlarda sık sık zorunlu çalıştırma talep etmiştir. Maurya Dönemi'nde zanaatkârlar ve tüccarların belirli kamu hizmetlerini karşılıksız olarak yerine getirmek ve emek ürünlerinden haraç ödemek zorunda oldukları bilinmektedir. Bu durum iki tür emek vergisi olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi sıradan emek şeklinde ödenen vergi (*Simhanika*) ikincisi ise, kamu hizmetlerinin ek karşılıksız ifası (*visti*) olarak belirlenmiştir. Genel olarak, eski Hindistan krallıkları zaman zaman kamu yararına yönelik işlerin ifası için vatandaşlarından bu tür emek talep etmişlerdir. Kautilya zamanında köy ve şehir muhasebecilerine zorla çalıştırılan erkeklerin hesabını tutmaları talimatı verilmiştir. Rudradaman'ın Junagarh Kayası yazıtında, Sudarsan gölünün, halka yeni vergiler ve zorunlu çalıştırma (*visti*) yüklemekten kendi hazinesinden inşa edildiği kaydedilmiştir. Manu, *Sūdralar*'ın ve zanaatkârların çalışarak aidatlarını ödediklerini belirtmiştir⁶⁹⁶. Ayrıca tamircilerin, zanaatkârların ve diğerlerinin her ay bir gün kral için çalışması gerektiğini açıklamaktadır. Bu durum *Sūtralar*'da şu şekilde geçmektedir: “*Her zanaatkâr (kral için) ayda bir (günlük) bir iş yapacaktır*”⁶⁹⁷. Bu ek bir vergi olmakla birlikte herkes tarafından ödenmesi gereken bir uygulamadır. *Brāhmanlar* hariç hiç bir

⁶⁹⁴ Kautilya, II, 22,36.

⁶⁹⁵ *The Sacred Laws of The Āryas; Gautama Sutra*, X, 24-29.

⁶⁹⁶ S. K. Maity, a.g.m., p. 148-149.

⁶⁹⁷ *The Sacred Laws of The Āryas; Gautama Sutra*, X, 31.

kast bu zorunlu çalışma vergisinden muaf tutulmamıştır. Hatta bazen kendi kutsal mesleklerini takip etmeyerek, başka meslekleri icra etmeye çalışan *Brāhmanlar* bile bu zorunlu emek vergisinden muaf tutulmayıp çalıştırılmıştır. Ancak *Brāhmanlar*'ın bu durumu bir vergiden ziyade cezalandırma şekline benzemektedir. Çalıştırılma vergisi Maurya Dönemi ve sonrasında devletin düzenli bir gelir kaynağı haline gelmiştir⁶⁹⁸. Bazı uzmanlara göre, zorla çalıştırma (*visti*), yoksul köylüler tarafından devlete ödenen bir tür vergi olarak kabul edilmektedir. Nitekim zorunlu katkının mutlaka para veya mallardan biri olması gerekmemekle birlikte kas gücü (yol yapımı vs.) olarak da devletin vergi aldığından bahsedilmektedir. Ancak Buddhizm etkisi altındaki zamanlarda Hindistan'da bazı hizmetlerin ücretsiz olarak yapıldığı fakat bunun zorla çalıştırma anlamına gelmediği yönünde görüşler de mevcuttur. Söz konusu hizmette üst düzey bir yetkilinin köyünü ziyaret etmesi vesilesiyle yolu hazırlamak ve yiyecek sağlaması muhtarın asli görevi olarak algılanmıştır⁶⁹⁹.

Sūtralar'da, kralın başka kalemlerden vergi aldığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Buna göre savaşta galip gelen askerler elde edilen ganimetleri alırken kral binek hayvanları ile arabaları almaktadır. Hatta teke tek bir dövüşte kazanılmayan ganimet dışında bütün savaş ganimetlerinin eşit taksim edileceği söylenmektedir. Gautama Sūtra'da konu ile ilgili kısım şöyledir; “*Galip, savaşta kazandığı ganimeti alacaktır. Ama savaş arabaları ve at binmek için kullanılan hayvanlar krala aittir. Ve ganimet teke tek dövüşte kazanılmadıkça, ayrıcalıklı bir pay verilmeyecektir. Fakat kral, diğerlerini (ganimetler) adil bir şekilde bölüştürecektir*”⁷⁰⁰.

Devletin tebaasından aldığı vergiler çeşitli isimler altında düzenlenmiştir. Örneğin; *Durga* adı altında alınan vergiler geçiş ücretleri, para cezaları, kumarhanelerden elde edilen gelirler, fahişeler ve çeşitli endüstriyel ürünlerden alınan vergileri içermekte iken, *Rashtra* adı altında toplanan vergiler ise, tarım ürünlerinin bir kısmının devlete ödenmesinden elde edilen vergiler, dini gruplardan alınan vergiler, deniz ve nehir ulaşımından elde edilen gelirler ve yollardan elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Bunların dışında altın, gümüş, elmas gibi değerli taşlar ile inci, mercan ve değerli deniz kabukları ise *Khani* ismi verilen bir çeşit vergi sistemine dâhil edilirken,

⁶⁹⁸ S. K. Maity, a.g.m., p. 148-50.

⁶⁹⁹ S. K. Maity, a.g.m., p. 147.

⁷⁰⁰ *The Sacred Laws of The Āryas; Gautama Sutra*, X, 20-24.

Vanam olarak adlandırılan ve ormanlardan elde edilen gelirler devletin en önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır⁷⁰¹.

Devletin bir köyden elde edilen gelirler üzerinde bölünmez bir hakkı olmakta ve kral aynı zamanda köylerden elde edilen gelirin bir kısmını hibe edebilmektedir. Aynı şekilde kral, bazı köylerdeki sıradan çiftçileri yükümlü olduğu vergilerden muaf tutma hakkını da kullanmıştır⁷⁰². Öte yandan kral, çorak toprakları kolonileştirenlere tahıl ve sığır sağlamakta, böylece istihdam ve refah seviyesini yükseltmektedir. Ayrıca varlıklı kişilerden altınlarından mümkün olduğu kadar fazlasını vermeleri isteme yetkisi olan kral, kendiliğinden veya iyilik maksadıyla mallarını krala arz edenler, yapmış oldukları fedakârlık karşılığında sarayda bir rütbe, bir şemsiye, bir sarık veya bir takım süslerle şerefendirilmiştir⁷⁰³. Öte yandan idari ve askeri harcamalar karşılandıktan sonra kalan devlet geliri fazlası dini amaçlı olarak tapınaklarda kullanılmıştır⁷⁰⁴.

3.1.7. Ordu Yapısı

Eskiçağ Tarihi boyunca klan veya kabilenin liderliği genellikle en cesur kişilere verilmiş ve bu görev çoğu zaman uzun yıllar babadan oğula geçmiştir. Eskiçağ'da Hint krallıklarında cesurların krallığa yükseldiği hemen her edebi esere yansımıştır. Nitekim bu durum Hint tanrılarında bile görülmektedir⁷⁰⁵. Öyle ki, Āriler arasında en seçkin yiğit olan Īndra, kral ve komutan olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte Hint krallıklarında düzenli ordulara geçişte onur ve ödül sistemi devreye girmiştir. Vedik Dönem'de bu sistem, ganimetten cesur ve başarılı askerlere bir pay verilerek yapılmıştır⁷⁰⁶. Cesaretin ödüllendirilmesi statü olarak bir üst makama çıkarılma ile de gerçekleştirilmiştir. Savaşta düşmanı yenerek başarı kazanan ve kendi birliğinin yenilgisini engelleyen savaşçı, kraliyet muamelesiyle karşılanmış ve çifte ganimet almıştır. Cesurlar ayrıca mücevher ve sandal ağacı ile onurlandırılmıştır. Bu tarz kahramanlıkların ödüllendirilmesi Kautilya'nın Arthasstra'sına şu şekilde yansımıştır: *“Kralı (düşmanı) öldürmek için yüz bin (panas); başkomutanı ve varisi öldürmek için*

⁷⁰¹ S. K. Sharma, a.g.m., p. 212.

⁷⁰² L. Gopal, a.g.m., p. 6.

⁷⁰³ S. K. Sharma, a.g.m., p. 216.

⁷⁰⁴ R. Shamshastri, a.g.m., p. 17.

⁷⁰⁵ Hint edebi eserlerinden Rāmāyaṇa, Mahābhārata gibi destanlar başta olmak üzere Hindu kutsal kitaplarının birçoğunda, Purāṇalar'da ve Kautilya gibi devlet adamlarının eserlerinde kahramanlık gösteren kişilerin krallığın başına geçtiğinden veya ödüllendirildiğinden söz edilmektedir. Hatta bu eserlerde bir kralda cesaret ilk aranan özellikler arasında yer almaktadır.

⁷⁰⁶ U. P. Thapliyal, “Military Honours and Awards in Ancient India”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 56, No. 1/4 (1975), p. 236.

*elli bin; cesurların şefini öldürmek için on bin; bir fili veya bir savaş arabasını yok etmek için beş bin; bir atı öldürmek için bin, piyade şefini öldürmek için yüz (panas); bir kafa getirmek için yirmi; ve ele geçirilenlere ek olarak iki katı ücret*⁷⁰⁷. Bunların haricinde savaşçılara unvanlar ve taht gibi imtiyazlar verilerek daha üst hizmetlere yükseltilecek onurlandırılmışlardır. Eski Hindistan'da krallar ve generallerin başarının işareti olan Aparājita, Vikramāṅka, Yikramāditya, Simhavikrama gibi unvanların yaygın olarak kullanılması bu durumu kanıtlar niteliktedir⁷⁰⁸

Eski Hint coğrafyasında nüfusun oldukça yoğun olduğu ve bu yoğunluğun orduya da yansıdığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Megasthenes, Maurya İmparatoru Çandragupta'nın imparatorluk sınırları içerisindeki nüfusun beşte birinin savaşçı veya *Kşatriya* sınıfından oluştuğunu öne sürmektedir⁷⁰⁹. Gerçekten de Hint krallıklarının orduları olağanüstü durumlar hariç genellikle *Kşatriya* sınıfından oluşturulmuş ve bu ordular belli bölümlere ayrılmıştır. Nitekim Maurya İmparatorluğu'nun 30 adet ordu üyesi bulunduğu ve bu üyelerin beşer kişilik altı farklı alt kurula ayrıldığı bilinmektedir. Bu kurulda piyadeler, süvariler, savaş arabaları, savaş filleri, lojistik destek grubu ve donanma gibi birimler bulunmaktadır⁷¹⁰. Genel itibariyle Hint ordularında düşmana karşı at ve fil gibi hayvanlardan istifade edilmiştir. Askerler ise silah olarak savaşlarda destanlara konu olmuş ve İndra'nın silahı olarak bilinen *vájra* (bir tür topuz) başta olmak üzere⁷¹¹ yay, ok, mızrak ve savaş baltalarını kullanmışlardır. Bunlara ek olarak her biri bir sürücü ve bir dövüşçü taşıyan savaş arabalarının kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca askerlerin düşman silahlarından korunmak için zırh giydiğine dair kayıtlar da mevcuttur⁷¹². Nitekim bu krallık ordularını ordu komutanları sevk ve idare etmektedir. Kautilya'ya göre başta ordu komutanları her türlü dövüş ve silah biliminde eğitilmeli, filler, atlar ya da savaş arabalarını ustalıkla kullanabilmelidir⁷¹³.

⁷⁰⁷ Kautilya, X, 1.

⁷⁰⁸ U. P. Thapliyal, a.g.m., p. 239-240.

⁷⁰⁹ R. Boesche, a.g.m., p. 27.

⁷¹⁰ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 90-94.

⁷¹¹ J. Whitaker, a.g.m., p. 53.

⁷¹² V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 22.

⁷¹³ R. Boesche, a.g.m., p. 22.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ESKİÇAĞ HİNT TOPLUMU VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

4.1. TOPLUM VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Toplum ibaresi genel olarak, insanları veya insan gruplarını ortak dini, kültürel, politik veya başka herhangi bir neden için kendine özgü yapısıyla örgütleyen ve ilişkilendiren bir varlık olarak tanımlanabilir⁷¹⁴. Toplumu meydana getiren insan grupları istisnasız bir şekilde yukarıdan aşağıya doğru tabakalar halinde sıralı olarak görülmektedirler. Bu sıralamanın karakteri çok farklı şekillerde olabilmekle birlikte esas olarak meslek, servet, soy, inanç ve cinsiyet gibi bazı etkenler ön plana çıkartılarak tabakalaşmış sınıflara bir çeşit üstünlük veya kutsiyet tanınabilmektedir. Böylece sosyal tabakalaşmanın toplumda kalıcı bir hal almış eşitsizlik anlamına geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim alt tabakalardan üst tabakalara doğru gidildikçe söz konusu sınıfların diğerlerine oranla daha fazla hak sahibi oldukları gözlemlenmektedir⁷¹⁵. Ayrıca modern zamanlardan geriye doğru gidildiğinde bu durumun büyük oranda değişmediği anlaşılmaktadır. Hatta bazı Eskiçağ medeniyetlerinde sosyal tabakalaşma ile ortaya çıkan sınıfsal ayrımcılık oldukça sert hukuki kurallar ile yazılı hale getirilmiştir.

Uzmanlar toplumsal tabakalaşma üzerine yaptıkları araştırmalarda üç hedefi göz önünde bulundurmaktadırlar. Bunlardan birincisi; sınıf ya da statü sistemlerinin toplum içerisinde hangi ölçüde egemen bir yer tuttuğunun tespit edilmesidir. İkincisi; sınıf ve statü yapıları ile bunların oluşumundaki belirleyicilerin netleştirilmesidir. Üçüncüsü ile de bir toplumsal tabakalaşma araştırması, koşullar, fırsatlar ve sonuçlarda gözlenen eşitsizlikler ile grupların statü ya da sınıf sınırlarını nasıl koruduklarının belgelenmesidir. Dolayısıyla hemen her toplumda, sınıf, ırk, yaş ve toplumsal cinsiyet

⁷¹⁴ Manjeet Singh, "Early Indian Society As Reflected In Indica Of Megasthenes", *International Journal of Innovative Research and Advanced Studies (IJIRAS)* Volume 2 Issue 3, March 2015, p. 58.

⁷¹⁵ Raymond Aron, *Sınıf Mücadelesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s.5-6

farklılıklarının iç içe geçmesini daha iyi anlayabilmek için toplumsal tabakalaşmanın süreçlerinin çok yönlü incelenmesi gerektirmektedir⁷¹⁶.

Toplumsal tabakalaşmayı ve bu tabakalaşmayı oluşturan etmenlerin kökeninin çok eskiye dayanması ve coğrafyadan coğrafyaya farklılıklar göstermesi dikkat edilmesi gereken diğer bir önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu eski medeniyetlerden en belirgin olanlarından bir tanesi de Eskiçağ'da gelişmiş olan Hint Medeniyeti'dir. Nitekim, Hint alt kıtası üzerinde gelişen Hint Medeniyeti diğer Eskiçağ medeniyetlerinden belli konularda farklılıklar içermektedir. Gerçekten, Hindistan'da yayılım gösteren toplumsal yapı, katı bir karakter göstermekte olup, bu yönüyle diğer kadim topluluklara nazaran sert kuralları bünyesinde barındırmaktadır. Eskiçağ tarihi boyunca geniş bir coğrafyaya ve farklı etnik gruplara sahip olan Hindistan'ın sosyal yapısını incelerken, Hint toplumlarının hem yaşadıkları coğrafya hem de bu coğrafyadaki etnisitiyi iyi bilmek, konuyu doğru analiz etmek açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeptendir ki Eskiçağ Hint alt kıtasında oluşan medeniyeti en eski zamanlardan itibaren kendi içerisinde dönemlere ayırmak ve bir kronolojiyi takip etmek konunun analizini daha sağlıklı bir şekilde yapmamıza yardımcı olacaktır.

Erken Hint toplumunun sosyal tabakalaşmasını uzmanlar esas olarak insanların sahip olduğu beceri düzeyine dayandırmaktadırlar. Bu beceriye göre sınıflandırmalar *varmayı*⁷¹⁷ oluşturmuş ve Varna Sistemi, toplumun basit bir şekilde dört unsura bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dört unsur sırasıyla *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar*, *Vaişyalar* ve *Sūdralar*'dır.⁷¹⁸ Ancak karmaşık bir yapıya sahip olan Hint Varna Sistemi, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Tartışmaya yol açan konuların başında; Varna Sistemi, İndus Vadisi Toplumuna özgü bir sistem midir? Yoksa buraya Āriler tarafından mı getirildi? *Varna* ile Hint Kast Sistemi⁷¹⁹ aynı şeyleri mi ifade ediyor?

⁷¹⁶ Özer Ozankaya, *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s.190.

⁷¹⁷ Varna kavramı; doğuştan statü, sosyal birimlerin hiyerarşik sıralaması, iç eşlilik (kendi sınıfından) ve ritüel saflık kuralları anlamlarına gelmektedir. Bu anlamları ile katı bir sosyal sistemi tasvir etmektedir. Varna temelinde seçkinler, yukarı doğru hareketliliği çok az olan veya hiç olmayan kapalı bir grup olarak görülmektedir. Her gruba katılım kesinlikle doğum yoluyla olacaktır. (bkz. R. Thapar, *a.g.e.*, p. 113-115.) Eskiçağ Hint alt kıtasına özgü gelişen bu hiyerarşik sistemi bazı uzmanlar "kast" ve "varna" olarak iki farklı şekilde ele almaktadırlar. "Kast Sistemi" ile "Varna Sistemi"ni birbirinden farklı düşünen bu uzmanlara göre, Varna Sistemi bir pramite benzetilmiş ve insanlar birçok farklı nedenlerden dolayı sınıflara ayrılmıştır. Fakat Kast Sistemi'nde ise meslekler ön planda tutulmuştur. (bkz. Sanjay Sonawani, "The Origins of the Caste System A New Perspective", *Pushpa Prakashan*, Pune, India, November 2017, p. 24-26.)

⁷¹⁸ M. Singh, *a.g.m.*, p. 58-59.

⁷¹⁹ *Kast* kavramı insanların cinsiyet, ırk, din, dil ve refah seviyesi gibi birçok alanda sınıflandırmasına ve belli katmanlara ayırmasına verilen addır. Bu ve benzeri uygulamalar dünyanın birçok coğrafyasında yaşamış toplumlarda görülmektedir. Ancak memleketlerin içerisinde sınıfsal sistemin en katı biçimde

Yoksa birbirinden farklı sistemler midir? soruları gelmektedir. Bu sorular yıllardan beridir konunun uzmanları tarafından tartışılmakta ve kanıtlar sunularak bir çözüme kavuşturulmak istenmektedir. İşte bu noktada ilk olarak Hindistan'ın bilinen en eski medeniyeti olan İndus Vadisi Medeniyeti'nin oluşumu ve gelişimini inceleyerek analiz etmek gerekmektedir.

“Hindistan'ın Siyasi Tarihi” başlığı altında da belirtildiği üzere İndus Vadisi kültürü ve geleneğinin MÖ 7000 yıllarından öncesine kadar geriye gittiği⁷²⁰ ve MÖ 2600 yıllarından itibaren kırsal yaşamın yanında büyük yerleşim yerlerinin de ortaya çıktığı belirtilmiştir. Gerçekten de yapılan keşifler neticesinde başlatılan arkeolojik araştırmalar MÖ 2600 ile 1700 yılları arasında Güney Asya'daki en eski devlet düzeyinde sosyo-politik örgütlerin oluştuğunu ortaya koymuştur. Ancak İndus Vadisi Uygarlığı (Harappa Uygarlığı) olarak adlandırılan bu dönemde yazılı kayıtların olmaması adı geçen kent kültürü ve sosyal statü hakkında detaylı bilgilere ulaşılmamasının önünde büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır⁷²¹. Buna rağmen söz konusu sorun, yapılan kazı çalışmaları sonucunda ele geçirilen arkeolojik materyaller ile bir nebze ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Nitekim daha önce değinildiği üzere gerek sadece şehir yapılanması gerekse de bu şehirlerden elde edilen kalıntılar Hindistan'da mutlak kontrole sahip tek bir sosyal grup yerine, çeşitli şehirlerdeki yöneticiler veya baskın üyeler arasında tüccarlar, ritüel uzmanları (din adamları), toprağı işleyenler, hayvancılık ve hammadde gibi kaynakları kontrol eden bireylerin olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte İndus Vadisi Medeniyeti'ni kuran ve yaşatan toplumun kendinden sonrakilere belirsiz bir miras bırakarak ortadan kaybolduğu düşünülürken, bu düşünce devam eden kazılar ve analizler neticesinde Harappa evresi ile sonraki kültürel gelişmeler arasındaki önemli bağlantıları ortaya koymaktadır. Bu bağlantılar, geçim faaliyetleri, dönemin teknolojisi, ekonomik ağlar, inanç sistemleri, kentsel organizasyonlar, sosyo-kültürel ve siyasi yapılar dâhil olmak üzere İndus Vadisi Medeniyeti'nin yıkılışından sonraki toplumların yaşam tarzlarının çeşitli yönlerinde izlenebilmektedir. Bu nedenle İndus Vadisi şehirlerinin çiftçi, balıkçı, madenci, avcı ve toplayıcı vb. kırsal yerleşim yerlerinden daha farklı bir şekilde tabakalaşmış ve ayrılmış

görüldüğü yer Hint memleketidir. (bkz. Esra Büyükbahçeci, “Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri”, *AÜ DTCF. Dergisi*, 56.2, 2016, s. 239.)

⁷²⁰ W. Conklin, *a.g.e.*, p.30.; M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s. 2.

⁷²¹ J. M. Kenoyer, “Interaction systems, specialised crafts and culture change: The Indus Valley Tradition and the Indo-Gangetic Tradition in South Asia”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York 1995, p. 213.

olması muhtemeldir⁷²². Uzmanların İndus Vadisi toplumlarının muhtemel tabakalaşması hakkında savundukları tezler ile sundukları argümanlar ve bu argümanların dayandırıldığı kaynaklardan en önemlileri aşağıdaki gibidir;

Kırsal kesimdeki köylüler tarafından üretilen fazla tahıllar başta Harappa ve Mohenjo-daro ile diğer büyük yerleşim yerlerine taşınmış ve burada tahıl ambarlarında depolanmıştır. Dolayısıyla kırsal kesimin sakinleri gıda üretmeyen büyük kent nüfusunu beslemek için çalışmış ve bunun karşılığında kendi ihtiyaçlarına göre kent merkezlerinde üretilen kullanım eşyaları ile değiştirmişlerdir. Buna ek olarak İndus Vadisi'ndeki bölgesel ticaretin yanında Belucistan, Afganistan ve Orta Asya bölgeleri arasında gelişen uzun mesafeli bir ticaret ağının varlığını ortaya koyan emareler bulunmaktadır. Söz konusu bölgeler ile yapılan ticaret, maddi güç ile bazı sosyal ve siyasi ayrıcalıkları da beraberinde getirmiştir. Bu ayrıcalıklar zaman içerisinde köylü-şehirli ayırımının yanında şehir halkı arasında da bazı statü farklılıklarını ortaya çıkartmıştır. V. Jha, bu konudaki genel izlenimin, kentin hâkim olduğu ve sömürdüğü kırsal alan karşısında merkezi bir konuma sahip olduğunu ve kendi içinde ayrıcalıklı egemen sınıf çizgilerini gösteren kesin bir tabakalaşmadan bahsetmektedir. Ona göre; *“kentliler sıradan insan (kırsal kesimde yaşayanlar) kitesine kıyasla eşit olmayan zenginlik, güç ve prestije sahip seçkinlerden”* oluşmaktadır⁷²³. Buna paralel olarak V. G. Childe, Harappa ve Mohenjo-daro'daki kalelerde bir *“hükümdar”*ın yaşadığını düşünmekle birlikte yönetici sınıf arasında prensleri, rahipleri, tüccarları, memurları ve yazıcıları saymaktadır⁷²⁴. Ancak Stuart Piggott, prens ve krallardan ziyade Harappa şehirlerini Sumer rahip krallarına benzer bir şekilde yöneten kralların olduğundan bahsetmektedir. Piggott'un düşüncesine göre, İndus Vadisi'nde bulunan büyük şehirlerin her birinde teokratik ve mutlak gücü kontrol eden, üretim ve dağıtımı elinde tutan, geçiş ücretleri ile gümrük vergilerini toplayan kral ve bu kralın yönettiği bir şehir devleti bulunmaktadır.⁷²⁵ Öte yandan A. L. Basham, tek bir merkezi teokratik devletin varlığını ve İndus Vadisi Medeniyeti'nin yıkılışına kadar bu yönetimin süreklilik arz ettiğini

⁷²² J. M. Kenoyer, “Interaction systems, specialised crafts and culture change”, p. 214.

⁷²³ Vivekanand Jha, “Social Stratification in Ancient India: Some Reflections”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 51 (1990), p. 24.

⁷²⁴ Vere Gordon Childe, “New Light on the Most Ancient East”, Volume 9, Routledge, London and New York 2015, p. 174-175.

⁷²⁵ Stuart Piggott, *Prehistoric India; To 1000 B.C.*, Penguin Books, Great Britain 1950, p. 151.

savunmaktadır⁷²⁶. İ. Habib ise, yönetenleri ve yönetilenleri birbirine bağlayan tanrılardan ve bu tanrıların iktidara getirdiğine inanılan rahiplerden bahsetmektedir⁷²⁷.

Bu görüşlerin dışında bazı sosyolog⁷²⁸ ve tarihçiler⁷²⁹ İndus Vadisi'nde *kastın* varlığını kanıtlamaya çalışmış ve *kastların* yaşamış olduğu veya onlara tahsis edilmiş bir caddeden söz ederek *kastın* ilk izlerinin buradaki sosyo ekonomik yapıdan kaynaklanarak oluştuğunu savunmuşlardır. Dahası takip eden dönemlerde coğrafyaya gelen Āriler'in bu sınıf farklılıklarını benimsemiş olduklarından bahsetmektedirler. Böylece *kastın* Āriler öncesi bir sistem ve Harappa kültüründeki sosyal tabakalaşmanın bir parçası olma olasılığının bulunduğunu savunmaktadırlar. Ancak tüm bu düşüncelere rağmen İndus Vadisi toplumunda Hint Kast Sistemi'nin ve dokunulmazlığın⁷³⁰ varlığını kanıtlamak için yeterli kanıt bulunmamaktadır⁷³¹.

İndus Vadisi Uygarlığı'nın tarih sahnesinden silinmeye başladığı dönemden (MÖ 1700) sonra Kuzey Hindistan'da tedrici olarak çoğalan ve zaman içerisinde Hindistan'ın iç kesimlerine nüfuz eden Āriler görülmektedir. İşte bu noktada sosyal tabakalaşmanın İndus Vadisi toplumlarından sonra oluştuğunu savunan birçok Hint Eskiçağ Tarihi uzmanı ve arkeolog bu tabakalaşmanın Āriler tarafından oluşturulduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşü savunan uzmanlar, Āriler'in kutsal kitaplarında⁷³² geçen “*daşa*⁷³³” terimini referans alarak bazı tahminlerde

⁷²⁶ Arthur Llewellyn Basham, *The Wonder That Was India (hereafter Wonder)*, Sidgwick & Jackson, London, 1967, p. 15-16.

⁷²⁷ İ. Habib, “The Peasant in Indian Social Scientist”, Vol. 11, No. 3, Marx Centenary Number (Mar., 1983), 6. 24-25.

⁷²⁸ S. C. Malik, *Indian Civilization: The Formative Period-A Study of Archaeology as Anthropology reprint* (Indian Institute of Advanced Study, Shimla, and Motilal Banarsidass, Delhi 1987, p. 107.

⁷²⁹ Iravati Karve, *Hindu Society An Interpretation*, Deshmukh Prakashan, Poona 1968, p. 54-64.

⁷³⁰ *Kastlar* arasında dokunulmazlık terimi oldukça yaygındır. Bu terim Hindu inancına göre günümüzdeki anlamından farklı bir şekilde kullanılmıştır. Buna göre, üst *kasta* mensup kişiler pis olarak kabul ettikleri alt *kasttan* olan kişilere fiziki olarak dokunma mesafesinden uzak tutulmalıdır. Bunun yanında alt *kastların* nefesinden bile hastalık ve pislik bulaşacağından nefes mesafesine bile yaklaşmalarına izin verilmemektedir. Kast Sistemi'ndeki dört *kastın* içinde bulunan *Sūdralar*'ın yanı sıra *Dalitler*, *Paryalar* ve *Daşalar* da pis kabul edilmekte ve üst *kastlar* bu gruplardan uzak durmaya çalışmaktadırlar. (Herold Kerbo, “History of the Indian Caste System and Its Impact On India Today”, *Social Sciences Department College of Liberal Arts California Polytechnic State University*, San Luis Obispo Fall 2010, p. 3-22.

⁷³¹ R. N. Dandekar, a.g.m., p. XIII.; V. Jha, a.g.m., p. 26.

⁷³² Āriler hakkında bilgi veren en eski ve önemli yazılı kaynakların başında Vedalar gelmektedir. İçeriğinde ilahiler barındıran bu kitaplar Hinduların kutsal kitapları olmasının yanında Hint-Avrupa dil ailesinin en eski edebi metinleridir. Veda metinlerinde “*Dasa*” ya da “*Dasyular*” olarak adlandırılan kara derili yerli bir halkın Āriler'in düşmanı olarak gösterildikleri bilinmektedir. Bu isme eski İran dilinde de rastlanılmaktadır. Eski İran dilinde “*toprak*” anlamına gelen “*Daha/Dahyu*” ile Vedik Dönem Āriler'in *Daşa/Dasyu* isimleri arasındaki benzerlik, iki coğrafya arasındaki kültürel bağı ortaya koyması bakımından önemlidir. (bkz. R. Özman, a.g.m., s. 1009.

⁷³³ *The Hymns of the Rigveda*, I, 103.3/VIII, 5.31/VIII, 24.27/VIII, 59.10/VIII, 85.18.

bulunmaktadırlar. Buna göre Āriler'in *Daşalar* ile sürekli mücadele halinde oldukları ve bunlarla savaşarak onları köle olarak kullandıkları söylenmektedir⁷³⁴.

Daşalar'ın köle olarak kullanımının ev içi ve tarımsal alanda olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştiği yönünde düşünceler bulunmaktadır. Ancak tarımsal işlemlerde kabile dışı emeğin dışında kölelerin kullanımı konusunda ciddi şekilde farklı görüşler ileri sürülmektedir. R. S. Sharma, çalışmalarında Rigveda'daki köleliğin tamamen ev içi olduğunu, kölelerin çoğunlukla savaşlarda yakalanan esirlerden ve bu esirlerin kadınlarından olan çocuklardan oluştuğunu savunmaktadır⁷³⁵. Nitekim Rigveda, Sharma'nın görüşünü doğrular nitelikte bilgiler içermektedir. Rigveda'nın içerdiği bir pasajda *Daşalar*'ın Āriler ile sürekli savaş halinde olduklarından bahsetmektedir. Hatta Rigveda'da bu savaşın, Āriler'in savaş tanrısı olan Indra ile *Daşalar* arasında yapıldığı⁷³⁶ da yazılmaktadır. A. L. Basham ise, *Daşalar*'ın birçok durumda köleliğe indirildiğini ve bu nedenle Daşa kelimesinin Rigveda'nın birçok pasajında "köle" anlamına geldiğini ileri sürmektedir⁷³⁷. D. R. Chanana bu konuda biraz daha farklı düşünmektedir. Ona göre, Āriler'in kumar alışkanlığının olduğu ve kumar nedeniyle oluşan borç yüzünden birçok insanın köleleştirildiğinden bahsetmektedir. Köleleştirilen kişilere ise *Daşa* adını vermişlerdir. Ayrıca *Daşalar*'ın köleleştirilmiş ve onlardan neredeyse her türlü hizmet talep edilmiş olabileceğini savunmaktadır⁷³⁸. Ancak bu bilgi her ne kadar doğru olsa da sayıları oldukça fazla olan *Daşalar*'ın sadece kumar borcu yüzünden köleleştirilmiş olmaları çok mantıklı bir açıklama olarak görülmemektedir. Öte yandan D. D. Kosambi, sığırların ortak olarak yetiştirildiği ve tarlaların ortak olarak sürüldüğü gibi *Daşalar*'ın da ortak kabile mülkü olarak kullanıldığı görüşündedir⁷³⁹. Nitekim Kemal Çağdaş da; Āriler, *dasyulara* bir köleden ziyade kendi servetlerinin bir parçası olarak düşünmüşlerdir⁷⁴⁰ demektedir.

Tarlaların ortak sürülmesi fikrinden yola çıkarak bu dönemde henüz bireysel mülkiyetin ortaya çıkmadığı da düşünülebilir. Nitekim Vivekanand Jha, Āriler'in Kuzey Hindistan'a gelmesinin ilk dönemlerinde arazilerin satışı, devri, ipotek edilmesi, hediye

⁷³⁴ R. S. Sharma, "Conflict, Distribution and Differentiation in Rgvedic Society", *IHR*, Vol. IV, No. 1 (July 1977), p. 177- 183.

⁷³⁵ R. S. Sharma, "Conflict, Distribution and Differentiation in Rgvedic Society", p. 177-1183.

⁷³⁶ *The Hymns of the Rigveda*, II, 11.4/I, 103.3.

⁷³⁷ A. L. Basham, *a.g.e.*, p.32.

⁷³⁸ Dev Raj Chanana, *Slavery in Ancient India as Depicted in Pali and Sanskrit Texts*, (People's Publishing House, New Delhi, 1960, p. 19-20.

⁷³⁹ D. D. Kosambi, *An Introduction to the Study of Indian History* (hereafter Introduction) (Popular Book Depot, Bombay, 1956, p. 92-93.

⁷⁴⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 20.

edilmesi veya başka bir şekilde elden çıkarılması hakkında herhangi bir kanıtın bulunmamasından dolayı söz konusu toprakların şahıs mülkiyetine ait olma ihtimalini şüpheli bulmaktadır. Dahası bu dönemde toplum geçici olarak belirli bir yerde ikamet etmiş hem sığırlara hem de toprağa toplu olarak sahip olmuş ve tarlalarda birlikte çalışmış gibi görünmektedir. Bu nedenle V. Jha, “*iş bölümünün bir noktadan öteye geçmediğini ve uzmanlığın kalıtsal hale gelmediğini gösteriyor*” demektedir. Ayrıca ekonominin henüz tam olarak tarıma dayalı olmadığı ve bundan dolayı zanaatkârlar ve köylülerin iki kategoriye ayrılmadığı dolayısıyla herhangi bir sınıflaşmanın da ortaya çıkmadığı kanısındadır⁷⁴¹. Ancak V. Jha, Āriler’in bölgeye gelmeden önce İndus Vadisi’nde bulunan büyük şehirlerin ihtiyacını karşılayan kırsal kesim ile şehirlerdeki ticari yapının gelişimini göz ardı etmektedir. Dahası ticareti yapılan ürünlerin çeşitli meslek kollarının elinden çıktığını ve bu meslekleri icra eden zanaatkârların olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Diğer bir yaklaşıma göre; Rigveda’da Āri kabilelerinin tahıl veya sığır gibi gelir kaynaklarının yanında savaş ganimetleri de diğer önemli bir gelir kalemini oluşturmuştur. Kabile şefleri ve din adamları savaş ganimetlerinden elde edilen köle, hayvan, silah ve süs eşyası gibi kalemleri kendi tasarrufları olarak görmüş ve halka çok daha azını dağıtmıştır. Böylece adı geçen gruplar kendi konumlarını güçlendirmişlerdir. Bu zamandan itibaren *varna* yani sınıflar yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. *Varna* terimi Rigveda’da birkaç kez geçmesine rağmen başlangıçta Āriler’i, *Daşa* ve *Dasyu*’dan ayırmak için kullanılmıştır. Bu bilgidен yola çıkarak toplumlar arasındaki farkın başlangıçta hem etnik hem de kültürel olabileceği düşünülebilir. Bu aşamada ne krallık ne de din adamlığı görevleri yalnızca doğuma veya kalıtıma bağlı görünmemektedir. Ayrıca birlikte yemek yeme veya evlilikle ilgili herhangi bir kısıtlamaya dair net bilgi de bulunmamaktadır. Bir başka deyişle Rigveda’daki *varna* terimi daha sonra edindiği anlamı taşımamaktadır. Dolayısıyla dört katlı Varna Sistemi herhangi bir Āri grubu veya dalgası tarafından Hindistan’a getirilmemiştir demek yanlış olmayacaktır. Öyleyse Varna Sistemi yerli bir gelişme olarak görülmeli ve Rigvedik dönemden itibaren hem İndus Vadisi toplumunun hem de Āriler’in sosyo-kültürel özelliklerinin birleşimi ile yavaş yavaş geliştiği söylenebilir. Bu gelişimi şu şekilde özetlemek mümkündür. Geç Vedik Dönem’de (MÖ 1000-500) savaşlarda kazanılan zaferler ve diğer yeni bölgelere nüfuz etme girişimleri olmuştur. İlerleyen zaman içerisinde çoğalan nüfusun

⁷⁴¹ V. Jha, a.g.m., p. 28.

ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ormanlar yoğun bir şekilde yakılarak tarım arazisi haline getirilmiştir. Böylece tarımsal ekonomi diğer gelir kaynaklarının önüne geçmeye başlamıştır. Açılan arazilerde arpanın yanı sıra pirinç, buğday, darı, mercimek, çeşitli bakliyat, susam ve keten tohumu üretilmiştir. Arazilerin işlenmesi altı, sekiz, 12 ve hatta 24 öküzün boyunduruk altına alındığı büyük ve ağır sabanların kullanımıyla gerçekleşmiştir. Nitekim saban demiri anlamında *paviravani* veya *pavirava* terimleri daha sonraki Vedik literatürde görülmektedir⁷⁴². Habib'e göre, ağır demir sabanların kullanılması, sonucu olarak köle işçilerin çalıştırılması kaçınılmaz olmuştur⁷⁴³. Böylece daha iyi verim elde etmek için toprağın daha derin kazılması amacıyla sert ağaç (*khadira, udumbara*) ve saban demirlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ekimi yapılan tarlaya gübre (*karisa, sakrt ve sakan*) ve sulama uygulaması yapılmıştır. Üretimin artmasıyla elde edilen artı ürünler sınıfların ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Tarım, bu dönem boyunca gelişen dört *varnanın* sayıca en fazla olan *Vaişyalar*'ın birincil ilgi alanı haline gelirken, sığır yetiştiriciliği onlar için ikincil bir uğraş ve gelir kaynağı halini almıştır. Ayrıca bu dönemde çoğunlukla fethedilen bölgelerin yerlilerinden oluşan *Sūdralar*'ın dördüncü *varna* olarak ortaya çıkışı görülmektedir⁷⁴⁴.

Nitekim B. Avari, ilk iki *kastın* Āriler öncesine dayanmadığı dolayısıyla Āriler'in Kuzey Hindistan'a gelmeden önce oluşturduğu bir *kast* olmadığı ve bununla birlikte onların baskısı altında oluşmadığını söylemektedir⁷⁴⁵. Āriler birçok alanda üstün olan yerli halkın mevcut sistemini kendi sistemlerine katarak bunu genişletmiş olmalıdırlar. Böylece her iki toplumun da birtakım özellikleri bu sistemi oluşturmuş ve zaman içerisinde çok katı kurallar içeren bir vaziyete bürünmüştür. Git gide güçlenen bu sistem asimilasyonun sosyal aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kastın belirginleşmeye başladığı tarihten itibaren *Kṣatriyalar* ile *Brāhmanlar* ön plana çıkmaya başlamış ve *Brāhmanlar*'ın daha da güçlenerek birçok ayrıcalıklara sahip olması ile son halini almıştır. Nitekim ilerleyen süreçte kral olabilmek *Brāhmanlar*'ın onayına bağlı hale gelmiştir. *Kṣatriyalar* ve toplumun diğer kesimleri *Brāhmanlar* tarafından dayatılan katı toplumsal hiyerarşinin sakıncalarını fark etseler bile, kendilerini reforme edecek hiçbir alan olmadığından bu duruma karşı koymamış veya

⁷⁴² V. Jha, a.g.m., p. 29.

⁷⁴³ I. Habib, "The Peasant in Indian History", p. 29-30.

⁷⁴⁴ V. Jha, a.g.m., p. 29-30.

⁷⁴⁵ B. Avari, a.g.e., p. 73.

koyamamışlardır. Sosyal olarak ayrıcalıklı olmayan toplum, bilgilerini geliştirme fırsatından yoksun kalmışlardır. Yani üst *kast*lar dışında kalan diğer toplulukların kendilerini eğitime fırsatı dahi reddedilmiştir. Bu durum öğrenme kavramının *Brāhman*'la ilişkilendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler *Brāhmanlar*'ın neredeyse doğal bir seçme süreciyle öğrenmenin ve öğretmenin koruyucusu olmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan çifte işlev *Brāhmanlar*'a toplumun davranışıyla ilgili konularda danışma ve rehberlik etme yetkisi hakkını da vermiştir⁷⁴⁶. Dahası, *Brāhmanlar*'ın tanrı ile yeryüzündeki insanlar arasındaki rolü, toplum tarafından kabul görmüştür. Böylece *Brāhmanlar*'ın toplum için fedakârlık olarak görevlerine katı bir şekilde uyması beklenirken, topluluğun geri kalanı, *Brāhmanlar*'ın bir bütün olarak topluma karşı görevlerini yerine getirmesi güvencesiyle, dünyevi amaçların elde edilecek çoğu şeylerden soyutlanmıştır⁷⁴⁷.

Görünen o ki, Hindistan'da bu dönemde (MÖ 1000-500) *kast* ve dokunulmazlığı yavaş yavaş geliştirmek için hem ideoloji hem de güç bilinçli veya bilinçsiz sistematik olarak kullanılmıştır. Belirli gruplarla ilgili kirlilik kavramı ilk olarak Apastamba, Gautama, Baudhayana ve Vasistha'nın Dharmasūtra'larında, daha sonra Manu'nun Smrtis'inde detaylandırılmıştır⁷⁴⁸. Kautilya'nın Arthashastra'sı gibi metinler bile (eski Hint standartlarına göre) evlilik, yemek, birliktelik ve temasla ilgili ayrıntılı kurallar belirlemiş, bunları ihlal edenler maddi ve politik olarak güçlü olmadıkça ciddi sıkıntılarla karşılaşmışlardır⁷⁴⁹. Kralın *dañdası* (zorlayıcı otorite), *kast* kurallarına uyulması için uygulanmış *Brāhmanlar* ile *Kşatriyalar*, güçleri, kaynakları ve konumları sayesinde elit gruba dâhil olmuşlardır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki ilk etaplarda *kast*, esnekliğini ve uzlaşmacı tutumunu korumuş ancak zaman içerisinde katı halini almıştır. Geç Vedik Dönem'in ortalarına doğru yani MÖ 8. ve 6. yy'lar arasında dokunulmazlık Varna Sistemi'nin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir⁷⁵⁰.

MÖ 6. yy'dan itibaren Buddhizm, Brahmanik üstünlüğe meydan okumuş, *kast*ın arkasındaki ilahi yaptırımını sorgulamıştır. Ancak bahsi geçen dönemden itibaren Hint toplumu arasında yaygınlık gösteren Buddhizm, Varna ve Kast Sistemi'ne doğrudan

⁷⁴⁶ S. Settar, "Twentieth Century in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 43 (1982), p. 69.

⁷⁴⁷ S. Settar, a.g.m., p. 72.

⁷⁴⁸ V. Jha, a.g.m., p. 32.

⁷⁴⁹ Kautilya, III, 19.

⁷⁵⁰ V. Jha, a.g.m., p. 32.

karşı koymaya veya onu yok etmeye çalışmamıştır⁷⁵¹. Daha açık bir ifadeyle Budha ve Buddhist düşünce bir takım çelişkili öğretileri beraberinde getirmiştir. Örneğin; Budha, tüm insanların eşit olduğunu, *varna* (renk, ırk) ve *jatiye* (doğum) dayalı sosyal üstünlüğün savunulamazlığını öğretilerinde dile getirmektedir. Buddha ve Buddhizm, eşit olmayan haklara ve yükümlülüklerle sahip ayrımcı bir hukuk sistemi tarafından yönetilen Brahmanizm'i hiyerarşik olarak derecelendirilmiş ve *kast*lara karşı olduğunu savunmuştur. Fakat buna zıt olarak Buddha, eski zamanlarda Brāhmaṇalar'ın yalnızca bir *Brāhmaṇ* soyundan gelen kadına yaklaştığını şimdi ise hem *Brāhmaṇ* hem de *Brāhmaṇ* olmayan kadınlara yaklaştığını söyleyerek sitemde bulunmaktadır. Buna istinaden Buddha, “köpeklerin sadece köpeklerle çiftleştiğini ve başka hiçbir türle değil, bu nedenle köpeklerin bile kanın saflığını Brahmanalar'dan daha iyi koruduğunu” öne sürmektedir⁷⁵². Budha'nın sözlerinden de anlaşılacağı üzere Buddhizm'in ilk dönemlerinde eşitlik ilkesi benimsenmişken, özellikle Budha'dan sonraki dönemlerde Kast Sistemi, Buddhizm inancının içine büyük oranda nüfuz etmiştir. Hatta MS 3. yy'dan 15. yy'a kadar Sri Lanka, Nepal, Ladakh ve Burma bölgelerindeki Buddhistler *kast*nın belirgin özelliklerini benimseyerek uygulamaya başlamışlardır⁷⁵³. Bu aşamada Brahmanizm dışında Buddhist düşüncede de insanların mesleklerine göre gruplar halinde bir arada kalma eğiliminde oldukları ve bu meslek gruplarının kademeli olarak *kast*lara dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle Buddhist kaynaklar insanlığın ilk yaşamıyla ilgili anlatımlarında toplumun sınıflara bölünmesinden bahsetmeseler de⁷⁵⁴ Buddha bu sosyal gerçekliği geniş çapta kabul etmiş gibi görünmektedir⁷⁵⁵. Hatta Mahavira ve Jainizm inançları da buna benzer bir çizgide ilerlemiştir⁷⁵⁶. Dolayısıyla *kast* veya *varna*, yoksulların, zenginlere fayda sağlayan hâkim üretim tarzının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki, Budha'nın öğretileri kendi yaşamının sonlanmasından uzun bir dönem sonra yazıya geçirilmiştir. Bu sebeptendir ki ona mal edilen söylemlerin dezenformasyona uğrama ihtimali de bulunmaktadır. Başka bir deyişle takipçilerinin kendi öğretilerini Budha'ya mal etme olasılığı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla başta Kast Sistemi olmak üzere Buddhizm inancı içerisindeki birtakım çelişkilerin yüz yıllar boyunca yazıya

⁷⁵¹ V. Jha, a.g.m., p. 32.

⁷⁵² Y. Krishan, “Buddhism and Caste System”, *East and West*, Vol. 48, No. 1/2 (June 1998), p. 41, 47, 48.

⁷⁵³ Y. Krishan, a.g.m., p. 41-55.

⁷⁵⁴ Ram Sharan Sharma-Ram Sharan Sarma, “Role of Property, Family and Caste in the Origin of the State in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 14 (1951), p. 46.

⁷⁵⁵ R. Thapar, a.g.e., p. 28.

⁷⁵⁶ V. Jha, a.g.m., p. 34.

geçirilmeyip sözlü olarak aktarılmasından doğan değişim ihtimalinin de bulunduğu varsayılmalıdır.

4.1.1. Hint Varna Sistemi

Varna kavramı; renk anlamına gelmektedir ve bazı bilim insanları tarafından sınıf olarak ifade edilerek kullanılmaktadır⁷⁵⁷. Eski Hindistan'da doğuştan gelen statü, sosyal birimlerin hiyerarşik sıralaması, iç eşlilik ve saflık kuralları gibi birçok anlamı içerisinde barındırmaktadır. Bu anlamları ile katı bir sosyal sistemi tasvir etmektedir. Varna Sistemi, yukarı doğru hareketliliği çok az olan veya hiç olmayan kapalı bir grup olarak görülmektedir. Her gruba katılım kesinlikle doğum yoluyla olmaktadır⁷⁵⁸. Böylece Hinduizm'de *varna*, ya da *varnaşrama* denilen terimlerin *kast* için kullanılan orijinal ifadeler içerdikleri de söylenebilir⁷⁵⁹.

Varna Sistemi, yetenek ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra, fiil ve eylemlerinde yükselmiş bireyleri barındırabilme özelliğine de sahiptir. Bu yeteneklere göre sınıflandırmalar *varnayı* oluşturmuş ve toplumun basit bir şekilde dört unsura bölünmesini sağlamıştır. Söz konusu bu dört unsur statülerine göre yukarıdan aşağıya doğru *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar*, *Vaişyalar* ve *Sūdralar* şeklinde sıralanmıştır. Bunlardan en üst tabakaya yerleştirilen din adamı kisvesindeki *Brāhmanlar* bilgi edinme ve yayma kabiliyetine sahiptirler. İkinci sıradaki *Kṣatriyalar* yönetme, savaşma ve sınırları savunma kabiliyetini barındırırken, ilk dönemlerde *Brāhmanlar* ile eşit sayılmışlardır. Üçüncü sırada ticaret ve mesleki kabiliyeti olan *Vaişyalar* gelmektedir. *Varnanın* en son tabakası olan ve kendisinden üst sınıflara hizmet yükümlülüğünü yerine getirmekle mükellef bireylerden oluşan *Sūdralar* dördüncü tabakayı oluşturmaktadırlar⁷⁶⁰.

Ancak Vedik toplumun bir özelliği olan Varna Sistemi'nin içerisinde yerleri kolayca belirlenemeyen çok sayıda toplulukların ortaya çıktığı görülmektedir. *varnanın*

⁷⁵⁷ Vivek Kumar, "Inequality in India; Caste and Hindu Social Order", *Transcience* 2014, Vol. 5, Issue 1, p. 36.

⁷⁵⁸ R. Thapar, *a.g.e.*, p. 113-115.

⁷⁵⁹ Anu Thakrar, "The Origins of the Caste System in India Vs. (and how it relates to) The Formation of Race in America", *Illinois Wesleyan University, Undergraduate Review, Volume 13, Issue 1, Article 4*, p. 2; Alper İplikçi, "Upanişadların Sosyal-Siyasi Temelleri", *Tarihe Felsefeyle Bakmak*, 23. Kitap, Güz-2015, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2016, s. 302.; Emine Ersöz, *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s. 61.; Joe Elder, "Enduring Stereotypes Asia, "India's Caste system", Volume 1, Number 2, Fall 1996, p. 20.

⁷⁶⁰ M. Singh, *a.g.m.*, p. 59.

tam bir sosyal düşünce olarak yayılması, zaman ilerledikçe zayıflamış ve *varna* kavramı, yalnızca çok sınırlı bir terim olan *Jāti*'ye⁷⁶¹ paralel olarak ele alınmıştır⁷⁶².

4.1.2. Hint Kast Sistemi

Kast kavramı insanların cinsiyet, ırk, din, dil ve refah seviyesi gibi birçok alanda sınıflandırmasına ve belli katmanlara ayırmasına verilen addır. Bu ve benzeri uygulamalar dünyanın birçok coğrafyasında yaşamış toplumlarda görülmektedir. Ancak tüm memleketlerin içerisinde Kast Sistemi'nin en katı biçimde görüldüğü yer Hint memleketidir. Öyle ki, Hint coğrafyasında Hindu toplumunun çok katı kurallarla belirli tabakalara ayrılmış olduğu araştırmacıların malumudur. Ayrıca günümüzde bile bu toplumla özdeşleşmiş bir yapının izlerinin olması modern sosyoloji bilimi içerisinde "*kast*" tabir ve kavramının ufak değişikliklerle devam ettiğini göstermektedir⁷⁶³.

Konuyu biraz açacak olursak, *kast* tabiri Portekizce *casta* sözcüğünden türemiş olup, kelimenin buradaki esas anlamı "kabile, aşiret, ırk" olmakla beraber "sandık, çekmece" anlamları da vardır.⁷⁶⁴ Bununla beraber Eski Hindistan'daki Kast Sistemi'ni kalıtım yolu ile geçen, sosyal ve kültürel açıdan belli bir üye kitlesini bünyesinde barındıran, sınıflara göre çeşitli haklara sahip bir toplum olarak da tanımlamak mümkündür. Ayrıca *kast*, karakteristik bir kalıtsal iş bölümü içerisinde örgütlenmiş endogam⁷⁶⁵ grupların hiyerarşisidir de denilebilir⁷⁶⁶. Nitekim McNeill'e göre; *Çağdaş Hindistan'da kast birbiriyle yemek yiyebilen, birbirleriyle evlenebilen bu özel ilişki alanına başkalarını sokmayan kişiler grubudur*⁷⁶⁷. Genel anlamda ise *kastı*; bir toplumsal hiyerarşinin kuşaktan kuşağa geçen, kişinin doğduğu pozisyonundan dışarı

⁷⁶¹ Jati: Vedik metinlerde yer alan *Jāti* kelimesinin aile anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan *Jāti*'nin *kast* için kullanıldığı da bilinmektedir. Y. Krishan, "*jati kelimesi şüphesiz kastın belirleyicisi olarak doğum veya iniş anlamına gelir*" (bkz. Y. Krishan, a.g.m., p. 42.) derken, M. Singh ise; "*Jāti, Bandhu kelimesiyle ilişkilidir, öyle ki Jāti veya kendi içinde görünmez varlık olan sınıf, somutu yalnızca bileşeni olan Bandhu'dan elde eder. Bandhu'nun kendisi, üniter kardeşlik kavramıyla bütün Jāti'yi oluşturan ve böylece Jāti'nin ortak akrabalık bağından evrimleştiği bir birey anlamına geliyordu*" demektedir. (bkz. M. Singh, a.g.m., p. 59.)

⁷⁶² M. Singh, a.g.m., p. 59.

⁷⁶³ E. Büyükbahçeci, a.g.m., s. 239.

⁷⁶⁴ A. Thakrar, a.g.m., p. 2; A. İplikçi, a.g.e., s. 302.; E. Ersöz, s. 61.; J. Elder, a.g.m., p. 20.

⁷⁶⁵ Endogami (içten evlilik), evlenen çiftin aynı kabileden olması anlamına gelmektedir. Çoğunlukla tarım ile uğraşan toplumlarda görüldüğü ve arazinin bölünmemesi için tercih edilen bir evlilik türü olduğu yönünde açıklamalar yapılsa da bunun haricinde birçok farklı sebepler de söz konusudur. Örneğin Eskiçağ Hindistan alt kıtasında yaşayan toplumlarda *kast* dışı evlilik yapmak çeşitli yaptırımlarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu yaptırımların arazilerin bölünmesinden ziyade, ırkların saflığını koruması, maddi ve mesleki bir takım farklı faaliyet kollarının belirli bir kesimde kalması nedenlerinden dolayı uygulandığı anlaşılmaktadır.

⁷⁶⁶ Madhusudan Subedi, "Some Theoretical Considerations on Caste", *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol 7, 2013, p. 52.

⁷⁶⁷ William H. McNeill, a.g.e., s. 123.

çıkmadığı/çıkamadığı katı kurallarla belirlenmiş bir sosyal sistem olarak tanımlamak mümkündür⁷⁶⁸. Kast Sistemi hakkında önemli çalışmalarda bulunan Kshemendra Kumar Upadhyay; “*Kast Doğumda verilir. Bu yüzden kişi onu ne değiştirebilir ne de onunla savaşılabılır. Hindistan'da toplum kastlara bölünmüştür, kast doğumla belirlenir. Bunu kimse değiştiremez. Farklı katmanlara ayrılmıştır: yüksek kast, düşük kast. Ayrıca eski günlerde bir bireyin mesleğine dayanıyordu*⁷⁶⁹.” demektedir. Y. Krishan ise; *kastın* (varṇa, jāti) çeşitli meslekler ve uğraşlar arasında temel bir bağının olmadığını, bir kişinin varṇa/jāti'si, mesleğine veya takip ettiği mesleğe bakılmaksızın, doğumu, ebeveynliği, soyuna göre belirlendiğini düşünmektedir. Dahası bir kişinin mevcut doğumdaki *kastının* sabit olduğunu, doğduğu jāti tarafından ve bir sonraki doğumdaki *kastının* ise *karmaları*⁷⁷⁰ tarafından belirlenmeye devam edeceğini savunmaktadır⁷⁷¹.

Nitekim bu sistem Eski Hindu toplumlarında insanın doğumundan ölümüne kadar geçen zaman diliminde değişmez kurallarla devam etmiştir. Kaynağını dinin dizginleyici veya korkutucu yönünden alan bu değişmezlik soy, meslek ve cinsiyet ayırımına bağlı olarak toplumlara hiyerarşik bir rol biçmiştir. Öyle ki, Eski Hint toplumunun benzersiz bu özelliği ile birlikte bir sosyal tabakalaşma sistemi olan *kast*, *Brāhman* hukukunun da temelini oluşturmuştur⁷⁷².

Kastlar ayrıca “*kula*” ve “*kulīna*” adlarıyla da ayırt edilmektedirler. *Kula* kelimesi, diğerlerinin yanı sıra, kabile, *kast*, soylu/seçkin bir aile veya ırk, aynı soydan gelen akraba topluluğu, yüksek bir sosyal sınıf, soy çizgisi anlamında ve “iyi bir aile” olarak nitelendirilmektedir. *Kulīna* ise, *Kula* ile benzer bir şekilde iyi bir aile, yüksek veya seçkin bir soydan gelen anlamına gelmektedir. *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar*, *Vaişyalar*, *Sūdralar* ve dışlanmışların kulaları vardır. Bu sebeple Buddhist literatüründe

⁷⁶⁸ A. Thakrar, a.g.m., p. 2

⁷⁶⁹ Jack Shaka, “India’s Caste System: A Panacea for Peace or Conflict? An interview with Dr. Kshemendra Kumar Upadhyay”, *Journal of Conflictology*, Volume 3, Issue 1 (2012), p. 3.

⁷⁷⁰ Karma; *Hint dini geleneğinde iki anlama sahiptir. Birincisi; eylem ve iştir. İkinci anlamı ise; bir eylemin etkisi ya da geçmiş eylemlerin etkisinin toplamıdır. Böylece, Clumdogya Upanişad'da, geçmiş işlemleri iyi olanların, ölümlerinin arkasından bir Brahman kadının rahminden yeniden doğacakları ve eylemleri kötü olan kimselerin de kast dışı bir annenin rahminden yeniden doğacakları ifade edilir. Vedalara göre, kutsal eylemler ya da dini fiiller, iyi etkiler meydana getirirler. Evrenin bir yasası olarak kabul edilen Karma, özellikle yeniden doğmayla ilişkili olarak, Hint kültürünün ayırt edici bir özelliğidir. Bu yasa, acımasız bir şekilde işler ve insanların bir sonraki hayatında içinde bulunacağı kasti belirler. Bu aynı zamanda, bir sebep-sonuç zinciridir. İyi işler, sizin bir sonraki hayatınızda iyi bir statüde; kötü işler ise bir sonraki hayatınızda daha aşağı statüde dünyaya gelmenize yol açar. Bundan, hiçbir kimsenin kurtulma imkânı yoktur. Hatta tanrıların bile bu yasaya maruz kaldığı kabul edilir. Detaylı bilgi için bkz. D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 30.*

⁷⁷¹ Y. Krishan, a.g.m., p. 48.

⁷⁷² V. Kumar, “Inequality in India; Caste and Hindu Social Order”, p. 36.

sıklıkla kullanılan *kula*, *kulina* ve *kulinat* terimlerinin ırksal veya ailevi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁷⁷³.

Budha Dönemi'nde dokuz *kast* varmış gibi görülse de genel olarak dört ana *kast*tan bahsedilmek mümkündür. Ayrıca ilerleyen zamanlarda bu grupların sayısı artarak daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Farklı *kast*lara mensup ebeveynlerden doğan çocukların oluşturmuş olduğu yeni *kast*lar bu karmaşıklığı daha da arttırmıştır. Nitekim Budha, bir *Brāhman* ile bir *Vaişya*'dan bir *Ambastha*, *Brāhman* ile *Sūdra*'dan bir *Nisada*, *Brāhman* ile *Kṣatriya*'dan bir *Sūta*, *Vaişya* ile *Kṣatriya*'dan bir *Magadha*, *Sūdra* ile *Vaişya*'dan *Āyogava*, *Ksatriya* ile *Sūdra*'dan olan çocuk *Ugra* sınıfını oluşturduğunu söylemektedir⁷⁷⁴. Görüldüğü üzere farklı *kast*lar arasındaki evliliklerde çocuklar *kast*larını anneden ve babadan almayarak yeni bir *kast* oluşturmaktadırlar. Ayrıca bu karmaşıklığın Hindistan'ın sahip olduğu geniş toprakları, farklı inanç sistemleri, coğrafi yapısı ve iklimsel özelliklerinden ve birtakım toplulukların *Kast Sistemi*'nin dışında kalmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.1.2.1. *Kast Sistemi'nin Kökeni ve Kast'ın Oluşumunda Etkili Olan Faktörler*

Tarih boyunca hemen her toplum içerisinde birçok sınıfın oluştuğu ve bunlar arasında bazı maddi veya hukuksal hakların dağılımında eşitsizliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eşitsizlikler daha çok gelir dağılımı, hukuk karşısındaki durum, mülkiyet hakkı, seçme ve seçilme, eğitim, kişisel ve düşünsel ayrıcalıklar gibi alanlarda kendini göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen eşitsiz dağılım toplumdan topluma farklılıklar içermiştir. Eskiçağ dünyasında söz konusu eşitsizliğin, MÖ 1500'lü yıllardan sonra en yoğun olarak gözlemlendiği memleketlerden biri Hint alt kıtasıdır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Eskiçağ Hint alt kıtasına özgü gelişen bu hiyerarşik sistemi bazı uzmanlar “*kast*” ve “*varna*” olarak iki farklı şekilde ele almaktadırlar. “*Kast Sistemi*” ile “*Varna Sistemi*”ni birbirinden farklı düşünen bu uzmanlara göre, *Varna Sistemi* bir pramite benzetilmiş ve insanlar birçok farklı nedenlerden dolayı sınıflara ayrılmıştır. Fakat her iki tabirin anlamları birbirine yakın olsa da *Kast Sistemi*'nde meslekler ön planda tutulmuştur. Diğer bir deyişle *kastı* “*geçim kaynağına uyum sağlayan bir meslek*” olarak düşünülmüşlerdir. Bu sistemde

⁷⁷³ Y. Krishan, a.g.m., p. 43.

⁷⁷⁴ R. M. Smith, a.g.m., p. 18-19.

zaman içerisinde bazı mesleklerin önemini yitirdiği ve bunların yerine farklı mesleklerin ortaya çıkarak aynı sisteme dâhil olduğu savunulmaktadır. Başka bir deyişle arz-talep ilişkisine dayanan bazı meslek grupları belli bir süre sonra talebin düşmesiyle önemini kaybederek yok olmaya yüz tutmuşlardır. Ayrıca teknolojinin gelişimi ile birlikte bazı meslekleri icra eden zanaatkârların işlerini artık teknolojik aletler yapmaya başlamıştır. Buna karşın, dönemin ihtiyaçlarına göre *kast* olgusu yeni meslekleri bünyesine katarak mevcudiyetini ve gücünü yitirmeden devam ettirmiştir. Bu görüşü savunan uzmanlara göre; şayet *kast*ı oluşturan itici gücün bir meslek olmaması durumunda Eskiçağ Tarihi boyunca Hindistan'da birçok isyan ve başkaldırının olması gerekmektedir. Yine bu süre zarfında Hint tarihi kayıtlarında MS 12. yy'a kadar böyle bir olaya tanık olunmadığına dikkat çekilmektedir. Bu tarihten sonra bazı din adamlarının Kast Sistemi'ni artık protesto ettiği de kayıtlara yansımıştır⁷⁷⁵. Fakat burada gözden kaçırılan önemli etken, yukarıda da ifade edildiği üzere din olgusunun getirdiği inanç ve buna bağlı olarak gelişen mutlak itaattir.

Kast ile *varnayı* daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse; *Kast*, yapısında hiyerarşi bulunan bir düzen şeklidir ve genel olarak iki yapı türünden söz etmek için kullanılan geniş bir terim olarak algılanabilir. Geleneksel olarak kendisinden dört tane bulunan *varnayı* (*Brāhman*, *Kṣatriya*, *Vaişya*, *Sūdra*) barındıran ideal bir biçimdir; aslında binlerce olan ikincisi yani *jati* (doğuş-grubu), yeryüzündeki gerçeklikle ilgili olarak görülmektedir. Kuramda, *jati*, *varnadan* türer ve *varnanın* içine yerleştirilebilir; uygulamada ise; iki düzen arasındaki bağlantı genellikle belirsizdir⁷⁷⁶.

Kast Sistemi'nin temelini MÖ 2. bin yılın ortalarında Hindistan topraklarına gelen Āriler tarafından yerleştikleri bölgelerde atıldığını ileri süren uzmanların varlığından daha önce bahsetmiştik. Bunun aksine Kast Sistemi'ni Āriler'in geldikleri bölgeden getirerek onu daha da geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Hatta her ne kadar Hindistan'da Kast Sistemi'nin temellerinin ne zaman ve ne şekilde atıldığı kesinlik kazanmasa da ilk defa Kuzey Hindistan krallıklarında oluşmaya başladığı ihtimalini düşünenler de vardır. Öyle ki, İndus Vadisi Medeniyeti Dönemi'nde Kast Sistemi'nin prototipinin oluştuğuna dair arkeolojik kalıntılardan da bahsedilmektedir⁷⁷⁷.

⁷⁷⁵ S. Sonawani, a.g.m., p. 24-26.

⁷⁷⁶ Julius Lipner, "Hinduların Hayata Bakış Açısı", *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul 2002, s. 197.

⁷⁷⁷ W. H. McNeill, a.g.e., s. 124.; S. Sonawani, a.g.m., p. 5,9.

Diğer taraftan Kast Sistemi'nin oluşumunda birçok farklı görüş bulunmakla birlikte iki görüş oldukça dikkat çekmektedir. Bu görüşlerin en başında, *kast*'ın temel özelliğinin her *kast* üyesinin kalıtsal bir mesleğe sahip olmasıdır⁷⁷⁸. Bu görüş, bir *kast* oluşturmak için birincil koşulun, geçim için geleneksel olarak sürdürülebilecek bir mesleğe sahip olunması gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu görüşe katılmakla birlikte aşağıda belirtilen sebeplerden dolayı Kast Sistemi'nin oluşmasında tek bir neden yetersiz kalmaktadır. İkinci görüş ise; *kast*ların, yan yana yaşayan kabilelerin birbirlerini hor ve hakir görmelerinden kaynaklandığından meydana geldiği yönündedir. Bu görüşe göre, Eski Hindistan'daki kabileler birbirlerinin inanç ve gelenekleri ile alay etmekteydiler. Birbirlerini küçümseyen söz konusu kabileler kendilerinden farklı olan topluluklardan mümkün mertebede herhangi bir bilgi veya kültür alışverişi yapmamakla birlikte onlara benzememeye özen göstermişlerdir. Kendilerinden olmayanları dışlamalarından kaynaklanan bu durumu daha sonra Hindistan'a gelen Āriler çok iyi değerlendirerek onları sınıflara ayırmıştır⁷⁷⁹. Diğer bir deyişle Āriler bu coğrafyaya geldiklerinde komşu olan bu kabileleri nüfuzları altına aldıktan sonra mevcut durumu kullanarak onları özelliklerine göre sınıflandırmışlardır. Yani dini bir yaşamı benimseyen kabileleri *Brāhman* sınıfına, zengin ve savaşçı kabileleri *Kṣatriya* sınıfına, zanaatçı olanları ise *Vaişya* sınıfına göre ele almışlardır. Son olarak fakir ve vasıfsız kabileleri ise işçi, yani *Sūdralar* sınıfına yerleştirerek Kast Sistemi'ni oluşturmuşlardır⁷⁸⁰. N. K. Bose'nin bu görüşünün çok keskin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan P. Patnaik, Kast Sistemi'nin köklerinin, eski Hindistan'ın *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar* ve büyük ölçüde fethedilen kabilelerden toplanan iki işçi sınıfından oluşan dört Varna Sistemi'ne dayandırarak *Vaişyalar* ile *Sūdralar*'ı ele geçirilen esirler kategorisine yerleştirmektedir⁷⁸¹. Yine V. A. Smith eski Hindu yazarların dört orijinal *kast*'ın aslında *varna* olduğunu savunduklarını ve sınıflandırmayı buna göre yaptıklarını belirtmektedir. Bu sınıflandırma yapılırken, bilgili, okur-yazar din adamları *Brāhmanlar*, savaşçı ve yönetici statüsünde ırk özelliğinden bağımsız olan *Rajanyalar* veya *Kṣatriyalar* ikinci sınıfı oluşturmaktadır. Ticaret ve tarımsal alanlarda çalışanlar *Vaişyalar*'ı oluştururken, görevleri kendilerinden daha iyilerine hizmet etmek olan sıradan, alçakgönüllü halk, günlük emekçiler ve diğerleri de *Sūdralar*'ı

⁷⁷⁸ S. Sonawani, a.g.m., p. 5.

⁷⁷⁹ W. Ruben, "Hind'de Köy ve Şehir", s. 39-40.

⁷⁸⁰ Nirmal Kumar Bose, "Class and Caste", *The Economic Weekly*, 1965 July 28, p. 1339.: W. Ruben, *Hind'de Köy ve Şehir*, s. 40.

⁷⁸¹ Prabhat Patnaik, "Caste, Community and Belonging: The Indian Case", *Social Scientist*, Vol. 45, No. 1/2 (January–February 2017), p. 73.

oluşturmaktadır⁷⁸². Fakat Āriler'in Hindistan topraklarına geldiklerinde yerlileri sınıflara böldüklerine dair en eski Vedik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır⁷⁸³. Ancak çok daha sonraki dönemlere tarihlenen metinlerde *Brāhmanlar* ile *Kṣatriyaları*'n renk düşüncesinin ön plana çıkarıldığını gözlemlemek mümkündür.

Kastın oluşumunu, Eski Hindistan'da yaşayan toplumların birbirini dışlayan bir federasyon olmasına dayandırmak eksik ve kısır bir fikir olarak görülmektedir. Bununla beraber diğer hiçbir görüş tek başına tam anlamıyla *kastın* oluşumunu doyurucu olarak açıklayamamaktadır. *Kasta* dâhil olan sınıfları ve birbiriyle ilişkilerini bir bütün olarak görmeyip, onları birbirinden izole bir şekilde ele almak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu sebeptir ki, bu görüşlerin tek başına *kastın* oluşumunu açıklamakta eksik kalacağı düşüncesi ağır basmaktadır. Dolayısıyla Kast Sistemi'nin bu denli güçlü olmasının başka sebeplerinin de olması gerekmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere *kastın* oluşumunda ve modern zamanlara kadar devam etmesinde birden fazla etkenin olmasıyla birlikte en önemli nedenlerin başında din olgusu gelmektedir. Öyle ki, Eskiçağ Tarihi boyunca yönetim erkini elinde tutmak ve güçlendirmek için hemen her toplum ve medeniyetin inanç sistemini kullandığı görülmektedir. Bu sebeptir ki din, insanları bir arada tutarak yönetim erkini elinde bulunduranlara karşı halkın mutlak itaatini sağlayan en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla bu durum yalnızca Eskiçağ Hindistan anakarasında yaşayan krallıklara ve devletlere özgü bir eğilim değildir. İşte bu noktada bahsedilen konuya Eskiçağ Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve hatta Hellen coğrafyasında hüküm sürmüş irili ufaklı birçok kadim devlet örnek teşkil etmektedir. Söz konusu bu devletlerin başındaki krallar ülkeyi yönetmek için tanrılar tarafından seçildiklerini ve kendilerinin de tanrının yeryüzündeki temsilcileri olduklarını iddia etmişlerdir. Bu krallar yapmış oldukları kanunları, din olgusu ile desteklemiş ve onları kil tabletler ya da taş steller üzerine kazıyarak toplumun görebileceği yerlere asmış veya dikmişlerdir⁷⁸⁴. Buna

⁷⁸² V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 35.

⁷⁸³ S. Sonawani, a.g.m., p. 5,9.

⁷⁸⁴ Eskiçağ Mezopotamya kanunlarının büyük kısmının *prolog* ve *epilog* bölümlerinde kanun koyucu krallar, kendilerini inandıkları tanrıların seçtiğini ve ülkeye yönetici olarak yine bu tanrılar tarafından atandıklarını beyan etmektedirler. Söz konusu kanun metinlerinin içeriği incelendiğinde *prolog* ve *epilog* bölümleri olmayan bazı kanun metinlerinde de yine din faktörünün ön plana çıktığı açık bir şekilde hissedilmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.). Bir Anadolu medeniyeti olan ve yüzyıllar boyu Anadolu coğrafyasında hüküm sürerek adından söz ettiren Hititlerin de bırakmış

paralel olarak Eskiçağ Hindistan anakarasında da din, mevcut düzeni sağlamak açısından büyük oranda istifade edilen bir yol olmuştur. Hindu kutsal kitaplarında bunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Öyle ki, Kast Sistemi'nin önemi Vedalar'ın⁷⁸⁵ ve diğer Hindu kutsal kitaplarının içerisine işlenerek bu sistemin daha güçlü ve kalıcı bir hale gelmesine olanak sağladığı anlaşılmaktadır.

Bütün bunların haricinde Kast Sistemi'nin oluşmasında ekonomik faktörler, meslekler⁷⁸⁶, farklı kültürler, maneviyat, batıl inançlar vb. daha birçok etkenin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsi geçen tüm etkenlerin toplamı ile yoğrulan *kast*, eski dönemlerden bu yana söz konusu hiyerarşinin oluşumunu ve modern zamana kadar etkisini koruyarak gelmesini sağlamıştır.

olduğu, iki tableten oluşan ve yaklaşık 200 maddesi bulunan Hitit Kanunları'nda da tıpkı Mezopotamya toplumlarının kanunlarında olduğu gibi din olgusunun ağır bastığı açık bir şekilde görülmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Fiorella Imparati, *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara 1992; Güngör Karauğuz, *Hitit Yasaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.)

⁷⁸⁵ Veda; Sanskrit dilinde "vid=bilmek" kelimesinden türetilmiştir. "Kutsal bilgi, Mükemmel bilgi" anlamlarına gelmektedir. Nitekim Hindu inancına göre bu bilgi tanrıdan gelmektedir. Kesin olmamakla beraber MÖ 1500 ile 1000 yılları arasında meydana getirildikleri tahmin edilmektedir. Hint toplumunda Vedaların içeriğinin vahiy yoluyla oluşturulduğuna inanılmaktadır. Veda denilince akla Rig Veda, Yacur Veda, Sama Veda ve Atharva Veda olmak üzere dört derleme gelmektedir. (Bkz. Cemil Kutlutürk, *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 43-49)

⁷⁸⁶ İndus Vadisi Uygarlığı adı verilen bölgede özellikle Mohenjo-Daro ve Harappa şehirlerinde yapılan çalışmalar neticesinde ticaretin yapıldığını ve buna istinaden birçok meslek erbabının olduğunu kanıtlayan bulgulara rastlanmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak süs eşyaları, tuğla, çömlek, çeşitli el sanatları ve tüketim malları imalatı ile birlikte duvarcılık, hayvancılık, taşımacılık, müzisyen ve hokkabazlık gibi mesleklerin olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenledir ki, Eskiçağ Hindistan toplumunun bilinen en erken meslek erbapları İndus Vadisi Uygarlığı'nda görülmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. B. Avari, *a.g.e.*, p. 45-46). Öyle ki, söz konusu mesleklerin birçoğunun önemini yitirmeden sonraki toplumlara sirayet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta meslekler, Eskiçağ Hint toplumunda *kast*ların oluşumundaki etkenlerden biri olmakla beraber zaman içerisinde uzmanlık ve yetkinlik gerektiren bir durum haline gelmiştir. Diğer birçok alanda olduğu gibi bu uzmanlık alanlarına başka bir *kast*nın üyelerinin girmesi yasaklanmıştır. Hatta alt *kast* mensubu herhangi bir kişinin, üst *kast*lara ait olan bir mesleği icra etmemesi için ağır yaptırımlar uygulanmıştır. (Detaylı bilgi için bkz. Kripa Freitas, "The Indian Caste System as a Means of Contract Enforcement", *Northwestern University*, November 9, 2006, p. 7.). Ayrıca Eski Hindistan'da her mesleğin kendine özgü örgütlü loncaları bulunmaktadır. "*shreni*" veya "*nigam*" denilen bu loncalar çeşitli ürünleri üreterek iç ve dış ticaret yapmışlardır. Loncaları ise, her mesleğin kendi üyeleri oluşturmaktadır. Hint kaynaklarında demirciler, kuyumcular, dokumacılar, marangozlar, bambu ustaları, ayakkabıcılar, fildişi eşya üreticileri, metal işçileri, madenciler, çömlekçiler ve diğer pek çok meslek mensubu gibi zanaatkârların da *Shreni*leri olduğu belirtilmektedir. Her loncanın *Adhayksh*, *Shreshthi* veya *Jyethaka* denilen bir lonca başkanı bulunmaktadır. Bu lonca başkanları zanaatkârları denetlemek, gerekli görürse cezalandırmak, vergileri toplamak ve ürünler ile ilgili şikayetlere bakmakla yükümlüdürler. Hiçbir lonca üyesi lonca başkanına danışmadan karar alamamakla birlikte esnafların mallarını onun denetiminde satarak yüklü miktarda paralar kazanmışlardır. Hatta tüccarların belli dönemlerde krala bile ödünç para verdikleri Hint kaynaklarına yansımıştır. Bunların dışında Hindistan'daki lonca sisteminin kökeni İndus Medeniyeti'ne kadar dayandığı düşünülmekle beraber bu loncaların "*I. Mouryan Öncesi Dönem (MÖ 600-320) II. Mouryan Dönemi (MÖ 320-200) III. Mouryan Dönemi Sonrası (MÖ 200-M.S. 300) IV. Gupta Dönemi (M.S. 300-M.S. 600) Erken Orta Çağ Dönemleri'nde (M.S. 600-M.S. 1200)*" yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. (S. Sonawani, *a.g.m.*, p.41-43)

Uzmanları tarafından yapılan incelemeler ve tespitler neticesinde oluşumundan başlayarak bugüne kadar gelen Kast Sistemi'nin mevcut yapısını korumasının temel sebeplerini maddeler halinde tasnif etmek mümkündür. Bu maddelere göre, Hindistan coğrafyasına özgü olduğu düşünülen ve zamanla komşu coğrafyalara yayılım gösteren Kast Sistemi'nin oluşma nedenleri ve bunları etkileyen en önemli faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Toplumun sahip olduğu din ve dine inanma ihtiyacı.
2. Endogami⁷⁸⁷.
3. Kalıtımsal (soydan gelen) meslekler.
4. *Brāhman* adı verilen din adamlarının kendilerini üstün ve saf tutma isteği.
5. Hindistan'da kurulan krallıkların üniter bir yapıdan mahrum olmalarından kaynaklanan yönetsel zaafiyet.
6. Sınıfların tek bir yasa, örf, adet ve gelenek standardını uygulama isteksizliği.
7. Reankarnasyona ve *karma* doktrinine olan sorgusuz inançları.
8. Rakip kabilelerin çatışması ve renk önyargıları.
9. Hindistan anakarasının coğrafi izolasyonu.
10. Hindu toplumunun statik yapısı.
11. Yabancı istilalar
12. Hindistan'daki toplumların sosyal yapısı.
13. Dışlananların yeni bir *kast* oluşturmaları⁷⁸⁸.
14. Bir pramite benzetilen Kast Sistemi'nin üst tabakalarındakilerin buldukları ayrıcalıklı konumlarından hoşnut olmaları ve bu ayrıcalığı kaybetmek istememeleri.

Görüldüğü üzere Kast Sistemi'nin yapısında özelliklerini barındıran ve büyük ölçüde birbiri ile iç içe olan çok yönlü etkenler bulunmaktadır. Dolayısıyla, Kast Sistemi tüm bu etkenlerin toplamından oluşmuştur demek mümkündür. Buna karşın,

⁷⁸⁷ S. Sonawani, a.g.m., p.12.

⁷⁸⁸ B. R. Ambedkar, "Castes in India; Their Mechanism Genesis and Development", Dr. B. R. Ambedkar Open University Library, *Patrika Publications*, Punjab 1916, p. 30.

*kast*ların kökeni ve oluşma nedenleri ne olursa olsun ilk üç sınıfın kendilerine göre haklı sebepleri bulunmaktadır. En alt *kast* olan *Sūdralar* ise, *kast* dışı olan ve tamamen dışlanmış diğer bazı gruplara göre üstün sayılmalarının yanında yeniden doğum döngüsüne olan sorgusuz inançlarından dolayı *kasta* bağlı kalmışlardır. Bununla birlikte en üst ve şerefli olarak görülen *Brāhman* sınıfı, *kast*lardaki seviyeleri dine dayandırarak konumlarını güçlendirmiş ve alt *kast*ları da kendilerine itaat etmeye mecbur kılmıştır. Brahmanizm'in önde gelen savunucusu olan Manu kendi adıyla anılan kanunnamesinde *Brāhmanlar*'ın kendilerini nasıl yücelttiğini şöyle ifade etmektedir;

“*Tanrılar kurbanları olarak bir Adamı (Prajapati) kurban verdiğinde, İlkbahar erimiş tereyağı, Yaz yakıt ve Sonbahar adaktı... Brahman onun (Prajapati'nin) ağzıydı, kollarından savaşçılar oldu (rajanya ya da khastriya); butları vaishya oldu (serbest çiftçi ve tüccar) ayaklarından shudra (hizmetkâr) doğdu*”⁷⁸⁹.

Görüldüğü üzere Manu bu sözleriyle eski Hindistan toplumunu kısımlara ayırarak bir sosyal sınıf oluşturmaya çalışırken, olayları din eksenini üzerinden ele almıştır. Tıpkı diğer birçok eski çağ toplumunda olduğu gibi kendisinin de üyesi olduğu din adamları sınıfına bir kutsiyet atfetmiştir. Ancak Manu'nun saydığı dört ana *kast*ın dışında birçok *kast*tan bahsedilmektedir. Hint alt kıtasının bir özelliği olan *Kast Sistemi*'nin içerisinde daha sonraki yerleri kolayca belirlenemeyen çok sayıda toplulukların ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Megasthenes, yedi tane Hint *kast* sınıfından bahsetmekte⁷⁹⁰ fakat bahsedilen *kast*lar dört ana *kast*ın özelliklerinin farklı mesleklere bölünmüş halinden ibarettir. Örneğin hem ticaret hem de tarım ile uğraşan *Vaişyalar*'ı Megasthenes, mesleklerine göre gruplayıp onları farklı *kast* olarak sınıflandırmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında Eski çağ Hint *Kast Sistemi*'nin oluşumu ve belli bir aşamaya gelişi birbirini tetikleyen olayların uygun şartlar ile birleşerek kalıcı bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu oluşum *kast* sınıflarının gerek kendi içinde gerekse diğer *kast*lara karşı belirli özelliklerinin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

4.1.2.2. *Kast Sistemi*'nin Belirli Özellikleri

Eski Hint toplumunu diğer toplumlardan ayıran ve bu toplumun en göze çarpan özelliği olan *Kast Sistemi* genel olarak değerlendirildiğinde bu alanda çalışmalar

⁷⁸⁹ Burton Stein, *Hindistan Tarihi*, Çev.: Müfit Günay, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 51.

⁷⁹⁰ M. Singh, a.g.m., p. 59.

yürüten bilim insanları arasında bazı tartışmaların olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu tartışmalara rağmen uzmanlar genel olarak bir *kastın* beş özelliği üzerinde ortak kanıya varmışlardır.

Kapsamlı bir tanım yapmaya çalışmadan, günümüz Kast Sistemi'nin en belirgin özelliklerinin, üyelerin farklı *kastların* kendi *kastlarından* kişiler dışında hiç kimseyle evlilik bağları olamaz ve bir üyesinin farklı bir *kastın* üyesi ile yeme/içme konusunda kısıtlamalar vardır; birçok durumda farklı *kastlar* için sabit meslekler vardır; *kastlar* arasında bazı hiyerarşik dereceler bulunmaktadır. Bu hiyerarşide en üstte bulunan *kast Brāhmanlar*, en düşüğü ise *Sūdra*'lardır. *Kast* kurallarının ihlali ve bir *kasttan* diğerine, (yüksek veya düşük) geçiş mümkün değildir. Bu nedenle belirlenen beş nitelik şu şekilde sıralandırılmış olup, (a) endogami, (b) kalıtsal üyelik (c) mesleki uzmanlaşma (d) hiyerarşi, (e) kommensal (ortak yaşam biçimi) Hint toplumunda önemli bir yer tutmaktadır. Muhtemelen tüm sistemin altında yatan en merkezi nitelik, endogami ve kalıtsal üyeliktir. Diğer özellikleri, ritüel saflık, *dharma* ve *karma* kavramları ve bu kavramların toplum üzerinde oynadığı rol olarak nitelendirilebilir⁷⁹¹. Başka bir deyişle *Kast*, her biri kalıtsal bir şekilde kategorize edilmiş belirli bir mesleğe ait kişilerden oluşan, hiyerarşik olarak organize edilen endogamik grupların bir düzenlemesidir⁷⁹². Her biri farklı isimlere sahip olan bu gruplar ve *kast* mensupları farklı bir topluma girdiği zaman kendi adları ile birlikte mensubu oldukları *kastın* ismini de söylemek zorundadırlar. Ayrıca kişinin giyindiği kıyafetin rengi, üyesi olduğu *kastı* göstermesi açısından bu durumu pekiştirmektedir. *Kast* üyeleri arasında dayanışma vardır. Büyük ve kalabalık *kastlar* şubelere ayrılmıştır. Şubelere ayrılan *kastlar* ile şubeler arasında yükseklik ve konum bakımından dikkat çeken bir merteye zinciri bulunmaktadır⁷⁹³. Bütün *kast* gruplarında her bir bireyin doğruluktan, dürüstlükten, kötülükten uzak durmaktan, canlılara şefkat gösterme ve hoşgörülü olma gibi görevleri bulunmaktadır⁷⁹⁴. Kautilya bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir; “*Zararsızlık, doğruluk, saflık, kinsizlik, zulümden uzak durma ve bağışlayıcılık herkesin ortak görevleridir*”⁷⁹⁵. Dolayısıyla bunları uygulayan her birey sonsuz mutluluğa ulaşır düşüncesi ağır basmaktadır. Diğer taraftan Hinduizm inancına sahip bireyler kutsal

⁷⁹¹ Catherine Bros, “Castes in India: Implications of Social Identity in Economics”, *Economies and finances*, Université Panthéon-Sorbonne - Paris, 2010, p. 5.

⁷⁹² P. Patnaik, a.g.m., p. 73.

⁷⁹³ R. Mukerjee, a.g.m., p. 379.

⁷⁹⁴ V. Murthy & J. Rooney, a.g.m., p. 13.

⁷⁹⁵ Kautilya, *Arthashastra*, I, 3.

saydıkları için inek eti yememektedirler. Buna karşılık *Brāhmanlar*, kurban olarak kesilmiş etleri yeme özgürlüğüne sahip iken, kurban eti dışında hiçbir hayvanın etini yememeye gayret göstermektedirler. Genel olarak bir Hindu kendisinden aşağı *kasttan* biri ile yemek yiyemediği gibi, aşağı *kasttan* birinin gölgesinin yemeğin üzerine gelmesi bile yüksek *kastlar* arasında pislik olarak görülmektedir⁷⁹⁶. Hatta, üst *kastlardan* bir kişinin sadece alt *kastlardan* birine dokunarak veya onlara göz dikerek kirlendiğini varsayan “*dokunulmazlık*” ve “*görülemezlik*”⁷⁹⁷ gibi uygulamaları da bulunmaktadır⁷⁹⁸. Bu uygulamalar belli ölçülerde *Sūtralar*’a da yansımaktadır. Nitekim Gautama Sūtra, dışlanmış birine, bir Kandala’ya, hapsedilmesi nedeniyle murdar bir kadına, bir cesede ve onlara dokunan kişilere dokunduğunda ve bir köpeğe temas edildiği takdirde kişi kendini ve kıyafetlerini yıkaması gerektiğini beyan etmektedir⁷⁹⁹. Bu bilgilerden yola çıkarak bir *Sūdra*’nın bir ceset veya bir köpek statüsüne indirildiği *kastın* oldukça vahim bir yapıda olduğunu göstermektedir. Fakat *kastlar* arasında bazı yemek ikramları bunların dışında tutulmaktadır. Örneğin; bir *Brāhman* bir *Sūdra*’dan “*Pacca*”⁸⁰⁰ denilen yemekleri kabul ederken, “*Kachcha*” “adı verilen diğer yemekleri ise sadece kendi *kastından* veya yüksek *kasttan* olan kişilerden kabul etmektedir⁸⁰¹.

Kast, Hindu toplumu içerisinde insanları oymak ve devlet gibi bağlardan ayrı olarak birbirine bağlamakta veya statülerine göre ayrı tutmaktadır. Kişi bu *kastlardan* hangisine üye olacağını kendisi belirleyemediği gibi hangi *kast* içerisinde dünyaya gelirse o *kastın* bir üyesi olmakta ve ölene kadar bu üyeliği değiştirememektedir⁸⁰². Bu konuda Cemil Meriç, “*Kast bir ana kucağıdır Hintli için. Leyleğin yuvadan attığı yavru yok bu ülkede. Hangi kastta doğmuşsanız o kastta ölürsünüz. Başarınız etrafınızdakileri sevindirir, başarısızlıklarınız üzer. Ama hep beraber yükselir, hep beraber düşersiniz. İnsanı insandan ayıran duvarlar yıkılmadıkça, ferdin bir sınıftan ötekine atlaması neye yarar? İhanete benzeyen bir yükseliş değil mi bu?*”⁸⁰³ demektedir. Ayrıca *kast* pramiti içerisinde bulunan dört *kast* sınıfının üyelerinin, bir toplum içerisinde mensubu

⁷⁹⁶ M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 13-14

⁷⁹⁷ Hindu inancına göre; Alt *kastların* üst *kastlar* ile teması durumunda kirlenme düşüncesinin gerçekleştiğine inanıldığı durumlara benzer bir şekilde görme eylemi ile de kirlenme gerçekleşmektedir. Bu sebeple *Sūdralar*, Paryalar ve Köleler gibi düşük sınıf olarak kabul edilen grupların üst *kastların* yoğun olduğu yerlerde göz önünde bulunması sakıncalı olarak kabul edilmektedir.

⁷⁹⁸ P. Patnaik, *a.g.m.*, p. 73.

⁷⁹⁹ *The Sacred Laws of The Āryas; Gautama Sutra*, XIV, 30-32.

⁸⁰⁰ Eritilmiş tereyağı ve su ile yapılmış bir çeşit yemek.

⁸⁰¹ H. Kerbo, *a.g.m.*, s. 16.

⁸⁰² V. Kumar, “Inequality in India; Caste and Hindu Social Order”, p. 36.; L. Nagaraj, “Current Caste System in India”, *IJARIE-ISSN(O)-2395-4396*, Vol. 3, Issue 6, 2017, p. 1656.; Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 14.

⁸⁰³ C. Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, s. 20.

oldukları sınıfı göstermek için kendilerini tanımlayan bir işaret bulundurmaları zorunlu kılınmış ve her *kastın* öteki sınıflar karşısında nasıl davranılması gerektiği konusu ise kesin kurallar ile belirlenmiştir⁸⁰⁴. Diğer yandan, Kast Sistemi'nde dört sınıfın görünüm olarak birbirinden ayırt edilebilmesi için kıyafetleri de farklı renklerde düşünülmüştür. Çünkü onlara göre en az kirliler *Brāhmanlar*'dır ve en kirliler ise *Sūdralar*'dır. Hindular, kirliliği ve temiz olan sınıfları farklı renklerde kıyafet kullanarak birbirinden ayırmışlardır. *Kastların* birbirlerini tanımak amacıyla uyguladıkları kıyafet renkleri ise şöyledir; *Brāhmanlar* beyaz, *Kṣatriyalar* sarı, *Vaişyalar* kırmızı ve *Sūdralar* siyah giymektedir.⁸⁰⁵ *Kṣatriyalar*'ın sembolü olan sarı renk aynı zamanda Budhizm inancını benimseyen kitlenin giyindiği elbiselerin de rengidir⁸⁰⁶.

Diğer taraftan Hinduların kutsal kitaplarından olan Rigveda'nın içeriğinde *varna* terimi renk anlamına gelmektedir⁸⁰⁷. Bununla birlikte Bhagavad Gita'da⁸⁰⁸ renkleri yani *varna* hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Bu bilgilere göre beyaz; saflık, barış, uyum, doğruluk, bilgelik, inanç, sevgi ve affediciliği, kırmızı; kahramanlık, cesaret, istikrar, beceriklilik, cömertlik ve asilliği, sarı; ticaret, tarım ve sığır yetiştiriciliği ile ilişkilendirilirken, siyah renk ise; farklı alanlarda hizmeti ifade etmektedir⁸⁰⁹. Siyah rengin *Sūdralar*'la özdeşleştirildiğinden de anlaşılacağı üzere bu renk Hindu toplumunda pisliğin sembolü olarak görülmektedir.

Kast pramitine göre ilk üç *kast* yani din adamları, yöneticiler ve tüccarlar iki kere doğmuş olarak kabul edilmektedirler⁸¹⁰. *Sūdralar* yani en düşük olan *kastlar* ise, bir kere doğmuş olarak kabul edilerek toplumun en pis ve değersiz kesimi olarak görülüp horlanmaktadırlar⁸¹¹. Üst *kastlar*, *Sūdralar*'ı kontrol altında tutmak için bu durumu *karma* doktrini ile dini bir temele oturtmuşlardır. Buna göre alt *kastlar* iyi işler yaparak ve üst *kastlara* hizmet ederek bir sonraki yaşamlarında bir üst *kasta*

⁸⁰⁴ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁸⁰⁵ Burton Stein, *a.g.e.* s. 54.

⁸⁰⁶ Bir Hint efsanesine göre aydınlanmak için evini ve ailesini terk eden Buda, eski yaşamını hatırlatmaması için kıyafetlerini değiştirmek ister. Gökteki tanrılar bu isteğini duyar ve tanrılardan biri avcı kılığında Buda'nın yanına gelir. Buda üzerindeki beyaz kıyafetleri avcıya vererek, avcının sarı renkli kıyafetlerini alıp giyinir. Günümüzde bile Buddhacı keşişler sarı renkli kıyafet giymektedirler. (Walter Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 91.)

⁸⁰⁷ S. Sonawani, *a.g.m.*, p. 26.

⁸⁰⁸ Mahābhārata Destanı'nın belli bir bölümünü içermektedir ve yedi yüz beyitten oluşur. MÖ 2. yy'da derlenmiş olduğu kabul görmektedir. Bhagavadgita; güneş tanrısı *Vişnu* ile *Smkhyā Yoga* felsefesini anlatmaktadır. (Detaylı bilgi için bkz. C. Kutlutürk, *a.g.e.*, s. 62.)

⁸⁰⁹ A. Thakrar, *a.g.m.*, p. 2.

⁸¹⁰ V. Kumar "Inequality in India; Caste and Hindu Social Order", p. 36.; L. Nagaraj, *a.g.m.*, p. 1656.

⁸¹¹ S. Sonawani, *a.g.m.*, p. 20.

geçebilmektedirler. Aksi halde bu grubun ikinci doğumlarında ya bir hayvan ya da bitki olarak dünyaya gelineceğine inanılmaktadır. Bu inanış daha net bir ifadeyle günümüzde *reankarnasyon* denilen döngü ile büyük bir paralellik göstermektedir⁸¹².

Yeniden doğuş inancı, Eskiçağ Hindistan toplumlarında, özellikle *Vaişyalar* ile *Südralar*'ın bir sonraki yaşamlarında daha üst bir konumda dünyaya gelecek olma umuduna sıkı sıkıya bağlanmalarına sebebiyet vermiştir. Ancak bu umut hiyerarşik bir olguyu⁸¹³ içinde barındırmasının yanında erkekler ile kadınlar arasında farklılıklar göstermektedir. Öyle ki, Hint Kast Sistemi'nin üyesi olan bir erkek sonraki yaşamında daha üst bir *kast* sınıfına dâhil olarak doğma çabası ve inancı içerisindeyken, kadınlar için bu durum aynı değildir. Hint sosyal yapısının erkek egemen bir düzen içerisinde olmasından dolayı kadınlar bir sonraki yaşamlarında ancak erkek olarak dünyaya gelmeyi umut etmektedirler⁸¹⁴.

Kast Sistemi'ndeki sınıfları MÖ 200 ile MS 100 yılları arasında yapılmış olduğu düşünülen⁸¹⁵ *Manusmriti* veya diğer adıyla *Manu Kanunnamesi*'nin içeriğinde görmek mümkündür. Hatta *Manu Kanunnamesi*'nde bu sınıflar dört ana gruba ayrılmaktadır⁸¹⁶. Kast Sistemi içerisindeki dört sınıftan biri olan *Āri* rahipleri, kendilerini bu grubun en üst noktasına yerleştirmişlerdir. Fakat bu üstünlük anlayışı dönemsel olarak farklılık göstermiştir. Din adamları krallara *yajna* adını verdikleri bir ritüel düzenleyerek (muhtemelen orta çağdaki taç giydirme törenleri gibi) kralların yönetim hakkını meşrulaştırmışlardır. Böylece din adamları ile krallar arasında bir ittifak ortaya çıkmıştır⁸¹⁷. Başlangıçta ilk iki *kast* yani din adamları ve yönetici kesimi birbirlerine eşit iken, bu uygulama ilerleyen dönemlerde bu eşitliğin değişim göstererek *Brāhman* sınıfının lehine sonuçlanmasına sebebiyet vermiştir. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla din olgusu, *Brāhmanlar*'ın diğer sınıflardan daha üstün olarak kabul görülmesinde en önemli itici güç olmuştur. Öyle ki, *kast* grupları, Hint Kutsal Metinleri ve *Manu Kanunnamesi*'nin içeriğinde yer almasıyla birlikte dini bir boyut kazanarak “*ilahi vahiy*” olarak algılanmaya başlanmıştır⁸¹⁸. Hatta bu algı Hint tanrılarına kadar sirayet etmiştir. Bu sirayet toplumun benimsediği tanrıların da Kast Sistemi'ne entegre

⁸¹² H. Kerbo, a.g.m., s. 24-25.

⁸¹³ Y. Krishan, a.g.m., p. 48.

⁸¹⁴ İ. Güngören, a.g.e., s. 21.

⁸¹⁵ A. Thakrar, a.g.m., p. 2.

⁸¹⁶ *The Laws of Manu*, a.g.e., p. I. 2.

⁸¹⁷ B. Avari, a.g.e., p. 73.

⁸¹⁸ A. Thakrar, a.g.m., p. 2.

olmasını sağlamış gibi görünmektedir. Buna göre, Vedik insanlar gibi tanrılar da *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar* ve *Vaiṣyalar* olarak sınıflandırılmaktadır. Doğası gereği şiddetli olan Indra, Adityalar ve Rudralar, *Kṣatriya* sınıfına dâhil edilmiştir. Brhaspati, Sukra ve diğer birçok tanrı *Brāhman* olarak kabul görmüştür. Marutlar, zenginlik veren yağmuru bir yerden bir yere taşıdıkları ve tüm toprağın gerekli yağış payını almasını sağladıkları için *Vaiṣyalar* ile özdeşleştirilmiştir. Bu tanrıların hepsi birbirine eşit olarak tanımlanmış ancak İndra savaş sırasında onlara liderlik etmekte olduğundan o birinci sıraya yerleştirilmiştir⁸¹⁹.

Görüldüğü üzere din, Eskiçağ Hindistan toplumunda büyük öneme sahip olmuştur. Hindular bu dönemde dini vecibelerini yerine getirmek için çeşitli ayin ve ritüeller düzenlemişlerdir. Hatta her *kast*'ın kendine has tören ve ritüelleri mevcuttur. Genel olarak yedi ile dokuz yaş arasındaki erkek çocuklara şenlikler düzenlenerek boyunlarına ip asılmakta ve bu ip ölene kadar onun boynunda kalmaktadır. Bu şenliklerde düzenlenen ritüellerden sonra çocuk tam olarak bir Hindu sayılmaktadır. Ayrıca yapılan şenlikler *Brāhman*'ın bilgisi dâhilinde olmakta ve bu şenliklere bir *Brāhman* başkanlık etmektedir⁸²⁰.

Din dışında *kast* toplumunun sağlamlaşmasına yardımcı olan faktörler arasında ritüel, saflık ve kirlilik felsefesi, içten evlilik, kabile sistemi ile köy ekonomileri arasındaki çatışma, iş bölümünün hiyerarşik bir sisteme entegrasyonu, hizmet ilişkileri biçimi ve *kast*ların belirli coğrafi konumlarla ilişkisi gibi başlıkları da sıralamak mümkündür. Dahası Kast Sistemi'nin yoğunlaşması ve çeşitlendirilmesiyle bağlantılı olarak, Hint halkının özünde tekelci düşünce yapısı, sınıflandırma isteği, psikolojik ve bağlantılı faktörleri de unutmamak gerekmektedir⁸²¹.

Kast Sistemi'nde ilk etapta dört ana *kast* bulunurken, eski zamanlardan günümüze doğru gelindikçe kendi aralarında alt *kast*lara ayrılarak artma eğilimi göstermiştir. Bu artış Manu tarafından yeniden düzenlenmiş ve sayıları 34'e kadar ulaşan alt veya *karma kast*lar olarak belirlenmiştir⁸²². Hatta *kast* sayısındaki artışlar o kadar fazla olmuştur ki modern Hindistan memleketinde var olan *kast*ların sayısı

⁸¹⁹ R. Shamshastri, Forms of Government in Ancient India, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 12, No. 1 (1930), p. 2.

⁸²⁰ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 17.; M. U. Yücel, *a.g.e.*, s. 13-14

⁸²¹ R. N. Dandekar, *a.g.m.*, p. XIV.

⁸²² K. M. Shembavnekar, "The population of Ancient India, (500 B. C. to 100 A. D.)", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 33, No. 1/4 (1952), p. 89.

yaklaşık 5000 olarak ifade edilmektedir⁸²³. Fakat *kast*ların sayısı ne derecede artarsa artsın *kast* kurallarında kayda değer bir yumuşamanın varlığı söz konusu olmamıştır. *Kast* kurallarına aykırı hareket eden hangi *kast*tan olursa olsun *Kast Sistemi*'nden dışlanma cezasına çarptırılmıştır. *Kast*tan dışlanma olayına ise, “*Kast'tan Düşme*” adı verilmektedir.

4.1.2.3. *Kast'tan Düşme*

Kast Sistemi temelde Vedalara dayandığından dini bir inanç ve zorunluluk olarak görülmektedir.⁸²⁴ Vedalar ise *kast* mensuplarının kutsal kitapları olarak kabul gördüğünden din adamları tarafından öğretilmekte ve yorumlanmaktadır. Din adamları yani *Brāhmanlar* yorumladıkları kutsal kitaplardan faydalanarak kanunlar düzenlemekte ve bu kanunlara uymayanlara çeşitli yaptırımlar uygulamaktadırlar. Söz konusu yaptırımların bazıları ise doğrudan *kast*tan atılma ile ilgilidir. Bu noktada *Brāhman* rahiplerinin arasında adından en çok bahsedilen ve kanunnamesi olan Manu, burada bazı günahları işleyen kimselerin *kast*tan düşeceğini ifade etmektedir. Bu kanunlara göre; mensubu bulunduğu *kast*nın zorunlu kıldığı görevleri yerine getirmemek, bazı büyük günahları işlemek, anne-babanın *kast*larının uygunsuzluğu ya da anne-babanın da *kast* dışı olması gibi nedenlerle kişiler *kast*tan atılmakta ya da *kast* dışı doğmuş sayılmaktadır. Kişinin *kast*tan atılmış veya dört *kast*tan birine mensup olmaması durumunda sosyal olarak “dokunulmaz” olduğu anlamına gelmektedir. Dokunulmaz, yani pis kabul edilen ve *Sūdralar*'dan daha aşağı görülen bu kimselere *Parya*, sonradan Hristiyanlığı seçenlere ise *dalit* adı verilmektedir. Dolayısıyla *Sūdralar*, Eskiçağ Hindistan tarihi boyunca ağırlıklı olarak hem din temelli sebeplerden hem de kendilerinden daha aşağı olan bu sınıfların pozisyonlarına düşmemek için *Kast Sistemi*'ne sıkı bir şekilde sarılmışlardır. Fakat modern Hindistan'da bu durumu değiştirmek için sosyal ve siyasal olarak yoğun bir çalışma sürdürülmektedir⁸²⁵.

Hindu inancına göre *kast*tan düşen kişi bir ölüden farksız kabul edilmekte ve tüm haklarından mahrum bırakılmaktadır. Öyle ki, ölü sayılan bu kişi *kast*nı kaybettiği gibi bütün ailesini, yani karısı ile çocuklarını, arkadaşlarını, sosyal çevresini ve işini de yitirmektedir. Hatta hiç kimse onunla yemek yemeye cesaret edemediği gibi ona bir

⁸²³ S. Sonawani, a.g.m., p. 5.

⁸²⁴ C. Kutlutürk, a.g.e., s. 149.

⁸²⁵ RRT. Research Response, “Refugee Review Tribunal”, Research Response Number: IND17453 Country: India Date: 23 Australia 2005,

damla su bile verilmemektedir. Bunun sebebini *kastın* uygulamalarına karşı gelenlere ağır cezaların verilmesinde aramak gerekmektedir⁸²⁶.

Kast dışı kalan mağdura verilen cezalar incelendiğinde, ceza ilkesinin şahsiliği değil, kollektif olduğu kabul edilmektedir. Nitekim *kasttan* atılan talihsiz kişi, uygulanan ağır yaptırımlara maruz kalırken, bu yaptırımlar kendisi ile sınırlı kalmayıp ailesini de etkilemektedir. Buna göre, kendi sosyal ortamından kovulan şahsın ailesi ömür boyu utanç içinde yaşamak zorunda bırakılırken, evlenme çağına gelen kızlarına da evlilik yapmak yasaklanmıştır. Ayrıca bu kişinin erkek çocuklarına da hiç kimse evlilik amaçlı kızını verememektedir⁸²⁷.

Diğer taraftan eski dönemlerde *kasta* geri dönüş hakkında pek bilgi bulunmazken, sonraki zamanlarda çok nadir de olsa *kasta* geri alınma ritüeli yapıldığı bilinmektedir. Bu ritüellerde *kasttan* düşen kişiyi *kasta* döndürmek için Hindularca kutsal kabul edilen ineğin süt, yağ, yoğurt, ürin ile dışkısından bir karışım hazırlanmaktadır. “Pancagavya” denilen bu karışım söz konusu kişi veya kişilere bir miktar içirilmek kaydı ile *kasta* döndürüldüğü kaynaklara yansımaktadır. Buna ek olarak *kasttan* düşen kişinin af dilemesi için kendini alçaltmak, uzak bir mabedi ziyaret etmek, Ganj Nehri’nde yıkanarak günahlarından arınmak, başını ve dilini kızgın demirle dağlamak gibi çeşitli zorlaştırılmış şartların bir kısmını yerine getirmek koşulu ile *kasta* dönme ritüeli düzenlendiği görülmektedir⁸²⁸. Belli bir sırayı takip edilerek yapılan bu ritüelde *kasttan* atılmış bir birey tekrar eski *kastına* döndürülerek *kast* kuralları belli bir ölçüde esnetilmiştir. Ancak *kasta* geri döndürülen kişinin bulunduğu *kast* ortamında toplum nazarında nasıl bir bakış açısıyla karşılandığı hakkında net bilgilere ulaşılabilecek kaynaklar bulunmamaktadır.

4.1.2.4. Brāhmanlar

Brāhman teriminin kökeninin dini bir önem taşıdığına ve tanrı *Brāhma*’dan geldiğine inanılmaktadır. Smritilere⁸²⁹ göre, *Brāhmanlar* tanrı ve evreni iyi bilirler

⁸²⁶ K, Freitas, a.g.m., p. 8.

⁸²⁷ K, Freitas, a.g.m., p. 8.

⁸²⁸ K. Çağdaş, “Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, s. 54.

⁸²⁹ Smriti; Sanskrit dilinde, hatırlayan, hatırlanmış, korunmaya değer şey, hafıza ve gelenek anlamına gelmektedir. Hikâye, destan ve kanunname gibi insanlar tarafından yazılan ve çoğunlukla dini içerikli metinlerden oluşmaktadır. Hint dini ve sosyal hayatında etkilidirler. *Kastların* yapması ve yapmaması gerekenleri anlatırken, bunların ceza ve mükâfatından da bahsetmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. C. Kutlutürk, a.g.e., s. 59-60.)

çünkü bütün yaşamlarını dini bilgiler öğrenmeye adanmışlardır⁸³⁰. Eski Hint metinlerinde Vedalar'ı incelemeleri ve onları öğretmeleri nedeniyle *Brāhmanlar*'a, “*mānusa devas*” yani “*insan tanrılar*” denmiştir⁸³¹. Nitekim bazı kaynaklarda *Kṣatriyalar* ile eşit oldukları belirtilse de soylarının kurban edilen kozmik bir kişiden geldiğini savunan *Brāhmanlar*'ın, tenlerinin açık renkli olması nedeniyle diğer sınıflardan üstün kabul edildikleri görülmektedir⁸³².

MÖ 2. bin yılın ikinci yarısına doğru muhtemelen Kafkasya'dan veya İran Platosu'ndan gelen Āriler, Hint alt kıtasının kuzey bölümüne yerleşerek şartların uygunlaşması sonucu bu yerleşimi güneye doğru genişletmişlerdir. Āriler coğrafyaya geldiklerinde beraberlerinde büyük bir dini metinler külliyatı olan Vedalar'ı getirmişlerdir. Vedik Dönem adı verilen bu tarihlerde Hinduizm için önemli temeller atılmıştır. Atılan dini temeller birçok dini öğretilerin ve kurban ritüellerinin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu öğretiler ve kurban ritüellerini ise *Brāhman* adı verilen din görevlileri icra etmişlerdir⁸³³. Nitekim Manu kurban ritüelinin makbul olması için ritüeli yöneten *Brāhman*'ın bağlayacağı kuşağın cinsine kadar belirlemiştir. Manu Kanunnamesi'nde bu konuda; “*Bir Brahmana'nın kuşağı, pürüzsüz ve yumuşak Munga otunun üçlü kordonundan oluşacaktır.*”⁸³⁴ dedikten sonra bahse konu olan kalitedeki kullanım eşyası bulunmadığı takdirde “*Munga otu (vb.) temin edilemiyorsa, (kuşaklar) Kusa, Asmantaka ve Balbaga'dan (liflerden), tek bir üçlü düğümle veya üç veya beş düğümle (ailenin adetlerine göre) yapılabilir*”⁸³⁵ demektedir.

Eski Hint toplumunun yapısını inceleyen uzmanlar beyaz tenli ve açık renkli oldukları tahmin edilen Āri ırkının Hindistan'a yerleşmesinden sonra dini liderlik altında, askeri ve siyasi bir birleşme gerçekleştiğini düşünmektedirler. Bu düşünceye göre; zamanla Hindistan'ın kuzeybatı bölgesindeki Āri halkı söz konusu birleşmeden ayrılarak bir din zümresi oluşturmuştur. Oluşan bu din zümresine *Brāhman* adı verilmiştir. Daha net bir ifade ile Āriler Hint coğrafyasına geldikten sonra bir rahiplik kurumu oluşturmuş⁸³⁶ ve kutsal sayılan Veda adındaki dini şiir/öğretiyi meydana getirmişlerdir. Yerli Hintlilerin inancını madde ile ilgili olarak görmüş ve buna karşın,

⁸³⁰ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.109.

⁸³¹ Brian K. Smith, “Ritual, Knowledge, and Being: Initiation and Veda Study in Ancient India”, *Numen*, Vol. 33, Fasc. 1 (Jun., 1986), p. 65.

⁸³² T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 57-58.

⁸³³ C. Bros, *a.g.e.*, p. 6.

⁸³⁴ *The Laws of Manu*, II, 42.

⁸³⁵ *The Laws of Manu*, II, 43.

⁸³⁶ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 136.

kendileri uhrevi bir inanç oluşturmuşlardır. Eski Hint toplumuna sosyal bir düzen getirmiş ve mevcut durumu geliştirerek halkı çeşitli sınıflara ayırmışlardır.⁸³⁷

Brāhmanlar'ın yapmış oldukları icraatlar dini temele dayandığından onlara sosyal ve politik alanda üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlük *Āriler*'in saflık düşünceleri ile birleşince kendilerine kutsiyet atfedilen sınıfın baskınlığını arttırmıştır. Kozmik bir varlığın tanrılar tarafından kurban edilmesi ile oluşan hiyerarşinin en üstüne yerleştirilmiş olan *Brāhmanlar*, yüce yaratıcının en soylu parçası olan ağzından geldiklerine inanmaktadırlar⁸³⁸. Nitekim *Brāhmanlar* kendilerinden ilk insan olarak düşündükleri Manu'nun torunları olarak söz etmişler ve bu nedenle “*yalnızca insan*” anlamına gelen *mānuṣa* olarak anılmışlardır. Tam tersine, düşmanlarını "insan olmayan" hayvan olarak görüp onlara *āmānuṣa* demişlerdir. Bunları özellikle yılanlar (*āhi*) veya "engeller, tuzaklar" (*vṛtrā*), "kurtlar" (*vṛka*) ve diğer "*canavarca hayvanlar, şeytanlar*" olarak dışlamışlardır⁸³⁹.

Brāhmanlar'ın tanrı ile insan arasında bir rol üstlendiği Hint geleneği tarafından kabul görmüştür. Toplum için fedakârlık olarak görevlerine katı bir şekilde uymaları beklenmiş böylece dünyada refah ahirette kurtuluş amaçların elde edilebilmesi için daha ileriye gidileceği düşünülmüştür⁸⁴⁰. MÖ 4. yy'ın yarısından 3. yy'ın başlarına kadar geçen zamanda yaşamış ve bir devlet adamı olan Kautilya (MÖ 350-283) eserinde “*Brahmanlar sığırların, kutsal yerlerin, küçüklerin, yaşlıların, acı çekenlerin ve çaresizlerin ve kadınların işleriyle kişisel olarak ilgilenenecektir*”⁸⁴¹ diyerek, *Brāhmanlar*'a sosyal görevler yüklemiştir. Dahası *Brāhmanlar* seçkin birim olarak konumlarını koruyabildikleri müddetçe idari, eğitimsel ve dini işlevlere el koyarak üstünlüklerini garanti altına almıştır. Yükselişlerini sürdürmek için karmaşık bir şekilde çalışmış ve *dharma* kavramını geliştirmişlerdir⁸⁴².

*Kast*n belirginleşmeye başladığı tarihten itibaren *Kṣatriyalar* ve *Brāhmanlar* ön plana çıkmaya başlamış ve bu durum *Brāhmanlar*'ın daha da güçlenerek birçok ayrıcalıklara sahip olmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki devam eden süreçte devlet yönetiminde daha yüksek statü elde etmek yani kral olabilmek bile *Brāhmanlar*'ın

⁸³⁷ S. Maksudi Arsal, *a.g.e.*, s. 30.

⁸³⁸ C. Bros, *a.g.e.*, p. 7.

⁸³⁹ Jarrod Whitaker, “I Boldly Took the Mace (Vājra) for Might: Ritually Weaponizing a Warrior's Body in Ancient India”, *International Journal of Hindu Studies*, Vol. 20, No. 1 (APRIL 2016), p. 56.

⁸⁴⁰ S. Settar, *a.g.m.*, p. 72.

⁸⁴¹ Kautilya, *Arthashastra*, I, 19.

⁸⁴² R. Thapar, *a.g.e.*, p. 31-32.

onayına bağılı hale gelmiştir. Ayrıca *Kṣatriyalar* ve toplumun diğerk kesimleri *Brāhmanlar* tarafından dayatılan katı toplumsal hiyerarşinin sakıncalarını fark etseler bile, kendilerini reforme edecek hiçbir alan olmadığından bu duruma karşı koymamış veya koyamamışlardır. Böylece sosyal olarak ayrıcalıklı olmayan toplumun diğerk kesiminin, bilgilerini geliştirme fırsatının reddedildiğı anlaşılmaktadır. Bu durum öğrenmenin *Brāhman*'la ilişkilendirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler *Brāhmanlar*'ın neredeyse doğal bir seçme süreciyle öğrenmenin ve öğretmenin koruyucusu olmasına zemin hazırlamıştır. Bu çifte işlev *Brāhmanlar*'a toplumun davranışıyla ilgili konularda danışma ve rehberlik etme yetkisi hakkını vermiştir⁸⁴³. Hatta krallar devlet işlerinde bile *Brāhmanlar*'a danışarak karar vermeye başlamışlardır. Danışmanlık hizmeti veren *Brāhmanlar* vergiden muaf hale getirilmiş fakat üç kez yanlış bilgi verdikleri takdirde hayatı boyunca konuşmama cezasına çarptırılmışlardır⁸⁴⁴.

Başlangıçta *Brāhmanlar* ile *Kṣatriyalar* birbirine eşit ve diğerk iki *varnaya* göre daha üstün sayılmışlardır. Buna göre, *Brāhman* fedakârlık yapmakta ve asla hükmetmemektedir. *Kṣatriya* ise kural koymakta, ancak asla fedakârlıkta bulunmamaktadır⁸⁴⁵. Ancak Manu Kanunnamesi'nde geçen şu ifadeden de anlaşılacağı üzere Kast Sistemi'nde *Kṣatriya* zamanla *Brāhman*'a bağımlı duruma gelmiş ve ondan daha aşağı bir seviyede yer almıştır. Bu üstünlük Manu Kanunnamesi'nde "...kökeninin üstünlüğünden, kısıtlayıcı kurallara riayet etmesinden ve özel yaptırımlarından dolayı *Brahman* kastların efendisidir"⁸⁴⁶ sözleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca Manu'ya göre bir *Brāhman* aç kaldığında krallık güçsüzleşmektedir. Bu sebeptendir ki, *Brāhmanlar* ülkeyi yöneten kraldan karşılıksız toprak almakta ve bu toprakları işlemektedirler. Yalnızca dini işlerle meşgul olmayıp, birçok farklı alanda faaliyet gösteren *Brāhmanlar*'ın en önemli işlerinden bir tanesi de hükümdara danışmanlık yapmaktır. Hemen her alanda ve her yerde oldukları gibi saraydaki en ayrıcalıklı kişiler de onlardır. Öyle ki, bir *Brāhman*, kralın haremine kadar girip bir perde arkasından haremdeki cariyelerle konuşabilmektedir. Diğerk sınıflara oranla birçok ayrıcalıkları olan bu din adamlarının öldürülmesi kesinlikle yasaktır. Hindu inancına göre bir *Brāhman*'ı öldürmek bir Hintlinin yapabileceğı en ağır suçlardan sayılmaktadır. Öte yandan

⁸⁴³ S. Settar, a.g.m., p. 69.

⁸⁴⁴ M. Singh, a.g.m., p. 59.

⁸⁴⁵ M. Subedi, a.g.m., p. 59.

⁸⁴⁶ *The Laws of Manu*, X, 3.

Brāhmanlar tüm bu ayrıcalıklara rağmen bencillikten uzak bir yaşam sürmeli ve yoksullara yardım etmelidirler⁸⁴⁷.

Eskiçağ Hindistan toplumundaki sınıflar arasında en yüksek ve en seçkin sınıf olan *Brāhmanlar* hayatlarının 20 yılını öğrenme ile geçirdikten sonra artık öğretmen olarak genç askerlere ve öteki *Brāhmanlar*'a dinin esaslarını öğretme yetkisine sahip olmuşlardır. Hayatlarının sonuna doğru ormanlara çekilerek ibadetlerine burada devam etmiş ve toplumdan büyük oranda uzaklaşmışlardır. *Brāhmanlar*'ın çoğunluğu zengin olmakla beraber nadir de olsa fakir olanları da bulunmaktadır. Devlet işleri ile ilgilenmediklerine dair bir izlenim vermektedirler. Fakat *Brāhmanlar*'ın devlet işlerine arka plandan müdahale ettikleri birçok kaynaktan anlaşılmaktadır. Örneğin; kral ülke yönetimi için dini bir yasa çıkaracağı zaman bu yasanın içeriğini *Brāhmanlar* ile istişare etmek zorundadır. Ayrıca kralın kendisine yardımcı olması amacıyla bir tane *Brāhman* seçtiği çeşitli kaynaklara yansımıştır. Bunlardan başka *Brāhmanlar*'ın bazen kaza işlerine baktıkları da görülmektedir. Hatta kurulan tüm mahkemelerde bir tane *Brāhman*'ın bulundurulması da zorunlu kılınmıştır⁸⁴⁸. Öte yandan *Brāhmanlar*'ın hiçbir hukuki meselede taraf olmamaları gerekmektedir. Ayrıca emanet kabul edebilmekte, *Vaişya* ve *Sūdralar* ile her türlü akit yapabilmektedirler⁸⁴⁹.

Brahmanizm'in öğreticileri ve dönemin en aydın kişileri olarak kabul gören *Brāhmanlar*'a göre; kralların en önemli asli görevlerinden biri de din adamlarına hediyeler sunup bağışta bulunmasıdır.⁸⁵⁰ Başlangıçta yalnızca kralların verdikleri hediye ve bağışlar zaman içerisinde alt *kastlar* tarafından da verilmeye başlanmıştır. Özellikle zengin köylü ve kentli kesim de hediye vermeyi alışkanlık haline getirerek din adamları zümresi olan *Brāhmanlar*'a bir çeşit kutsiyet atfetmiş ve onların rızasını almaya çalışmıştır.⁸⁵¹

Brāhmanlar diğer *kastlardan* hediye olarak arazi, para veya tahıl armağanı gibi çok değerli kalemleri kabul etmişlerdir⁸⁵². *Brāhmanlar*'ın dini vecibelerden sonra en fazla tarımla uğraştıkları kraldan ve diğer *kastlardan* hediye olarak tarla aldıklarından

⁸⁴⁷ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.109.

⁸⁴⁸ S. Maksudi Arsal, *a.g.e.*, s. 38.

⁸⁴⁹ S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁸⁵⁰ *Brahmanlar'ın hediye ve bağışlara olan tutkuları Budacılar tarafından ciddi şekilde eleştirilerek onların bilgilerini para karşılığı satan bezirganlar olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki Brahman okullarında eğitim gören bir öğrenci hocasının yiyecek ve işlerini yapmak zorundadır. Eğitimi bittikten sonra hocasına çeşitli hediyeler vermek ve bağışta bulunması gerekmektedir. (W. Ruben, a.g.e., s. 69.)*

⁸⁵¹ N. K. Bose, *a.g.m.*, s. 1339.; W. Ruben, *a.g.e.*, s. 68.

⁸⁵² M. Subedi, *a.g.m.*, p. 61.

anlaşılabilmektedir. Bunun yanında eski Hindu kaynaklarında *Brāhmanlar*'ın keçi ve inek çobanı olarak ücret karşılığında çalıştıkları bilgisi de mevcuttur⁸⁵³.

Brāhmanlar, paraya ihtiyaçları olduğu zaman tüm *kast* sınıflarından borç alabilmektedirler. Alt *kast* mensupları, başta *Brāhmanlar* olmak üzere yüksek sınıflara borç para vermeye mecburdurlar. Bir *Brāhman* başka bir *Brāhman*'dan borç almış ise hiç kimse onu borcunu ödemeye zorlayamamaktadır. Bir asker bir *Brāhman*'dan borç almış ise kralın emri ile onu ödemeye mecburdur. Fakat diğer sınıflar borçlarını ödemezlerse cezalandırılmaktadırlar. Eğer bir askerin bir *Brāhman*'dan alacağı varsa ve bu *Brāhman* iflas etmiş ise kimse onu cezalandıramamaktadır. Eğer *Vaişya* sınıfına mensup birinin *Brāhman*'dan alacağı varsa *Brāhman*'ın merhametine sığınmaktan ve yine de alacağını tazmin edememişse açlık grevine girmekten başka bir çaresi bulunmamaktadır. Eğer açlık grevi *Vaişya*'nın ölümüne sebep olursa bu *Brāhman* için ayıp ve utanılacak bir durum olmaktan öteye gitmemektedir⁸⁵⁴.

Megasthenes, Hint *kast* sınıfını yedi tane olarak tasarlamış ve bu tasarıda birinci sıraya filozofları yani *Brāhmanlar*'ı yerleştirmiştir. Sayıca diğer *kast*lardan az olan bu filozoflar, krala düşünce ve fikirlerini sunmak, kurban kesmek veya kutsal ayinler yapmak⁸⁵⁵ ders çalışmak, öğretmek, başkaları için fedakârlık yapmak, hediyeler vermek ve almak⁸⁵⁶ gibi görevleri icra etmişlerdir. *Brāhmanlar*'ın birincil görevi olan din adamlığı ile birlikte suçlandıklarında mahkemelerde kendi kendilerini yargılayarak cezalandırdıkları da bilinmektedir. Nitekim eski kayıtlarda bir *Brāhman*'ın işlediği suç yüzünden yine başka *Brāhmanlar* tarafından cezalandırıldığı yazılmaktadır. Yargılanan *Brāhman*'ın suçunun ne olduğuna dair bir açıklamanın bulunmadığı bu kayıtlara göre, üç *Brāhman*, suç işleyen bir *Brāhman*'ın önce sakalını, sonra da başını kesmişlerdir. Cezalandırmanın ardından öldürülen *Brāhman* için bir ritüel düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu ritüelde cesedin üzerine kül dökmek suretiyle onu bu dünyadan ve yaşadığı köyden sürgün etmeyi amaçlamışlardır⁸⁵⁷.

Hükümdarın yanında bulunan *Brāhmanlar*, din, yargı ve ülke yönetimi gibi alanlar başta olmak üzere savaş ve barış konularında da söz sahibi olmuşlardır. Öyle ki, yağmurun yağması ve savaşların kazanılması onların yapacağı dualara bağlanmıştır.

⁸⁵³ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 61.

⁸⁵⁴ S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁸⁵⁵ M. Singh, *a.g.m.*, p. 59.

⁸⁵⁶ Kautilya, *Arthashastra*, I, 3.; V. Murthy & J. Rooney, *a.g.m.*, p. 13.

⁸⁵⁷ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 62.

Brāhmanlar'a verilen bu kutsiyet bir süre sonra yine Hint toplumu içerisinde bazı tepkilere ve reddiyelere sahne olmuştur. Bu tepkiler sonucunda Hindistan coğrafyasında *Brāhmanlar*'ın öğretisi olan Brahmanizm'e tepki olarak MÖ 520 yıllarından sonra Buddhizm'in ortaya çıkacağı ve yayılacağı görülecektir⁸⁵⁸.

Smritilere göre; Gupta Devleti kurulmadan önce *Brāhmanlar* yaşadıkları coğrafi yerler ile mensubu oldukları mezhep ve kollar çerçevesinde bazı sınıflara ayrılmışlardır. Gupta Devleti'nden kalan yazıtlarda onlar Yacurveda *Brāhmanlar*'ı, Sāmaveda *Brāhmanlar*'ı, Atharvaveda *Brāhmanlar*'ı ve Rigveda *Brāhmanlar*'ı şeklinde dört farklı isim altında toplanmışlardır. Fakat böyle bir sınıflandırmanın nedeni hakkında henüz net bir bilgi bulunmamaktadır⁸⁵⁹.

Kaynaklarda *Brāhman* kelimesi din adamı anlamına gelirken, bu din adamlarının bıraktığı yazıtlara da Brāhmaṇalar ismi verilmektedir. Veda sonrası döneme ait olan Brāhmaṇalar'ın, Mahācanapadalar'ın Hindistan'a hâkim olduğu dönemde yani MÖ 800-500 yılları arasında kayıt altına alındığı tahmin edilmektedir. Brāhmaṇalar'da özellikle kurban⁸⁶⁰ konularına ağırlık verilmiştir. Bu sebeptendir ki Brāhmaṇalar, kurban bilimi/ritüeli ile ilgili metinler olarak bilinmektedir.⁸⁶¹ Düzenlenen kurban ritüelinin makbul olması, Brāhmaṇalar'da geçen ilahilerin doğru okunmalarına bağlı olduğundan “*Brāhman*” kelimesi “*kurban sözü*” manasına gelip aynı zamanda kurbanı takdim eden kâhinin unvanı olmuştur⁸⁶². Ayrıca Brāhmaṇalar'ı yorumlamak gibi yalnızca Brāhmanlar'a ait olan birçok haklar, ağırlıklı olarak değişmeden günümüze kadar gelmeyi başarmıştır⁸⁶³.

⁸⁵⁸ A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s.32. Hint Kast Sistemi'ne karşı olarak ortaya çıkan Buddhizm'e göre; iktidarın kendi şahsi çıkarları yerine halkın çıkarlarını, dolayısıyla refahını ve güvenliğini sağlaması gerektiği düşüncesi ağır basmaktadır. (Mahmut Arslan, “Eski Hind Siyaset Felsefesine Genel Bir Bakış”, *Felsefe Arkivi*, 0/26, 1987, s. 125.) Bu düşünce Buddhizm'in ortaya çıkışından belli bir süre sonra Brahmanizm'e üstünlük kurarak Hindistan'da hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır. Fakat bu üstünlüğün tekrardan Brahmanizm'e geçtiği eski Hint kaynaklarından anlaşılmaktadır.

⁸⁵⁹ M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.109-110.

⁸⁶⁰ *Hint inanışlarının büyük kısmında insanda üçüncü bir ruh daha vardır. Bu ruh insan ölünce bedeninden ayrılarak, ölen kişinin yaşadığı evin çevresinde kötü bir ruh olarak veya bir hayalet biçiminde yaşamını sürdürür. Bu yüzden ölen kimsenin akrabası ruhu memnun etmek için kurban kesmek zorundadır.* (W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 127.)

⁸⁶¹ Yalçın Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 49.

⁸⁶² A. Schimmel, a.g.e., s. 106.

⁸⁶³ L. Nagaraj, a.g.m., p. 1657.

4.1.2.5. Kṣatriyalar/Racanya

Sanskrit dilinde “Kṣatra” kelimesi “yönetim, güç ve egemenlik” anlamına gelmektedir⁸⁶⁴. Nitekim “Kṣatra” Hindistan’da asker, yönetim kademesi ve memur konumunda bulunan zümreye verilen bir isimdir. Ayrıca kral, zabıtlar, komutanlar ve idari memurlar bu sınıfta yer almaktadırlar. Bunlar ülkenin savunması ve idaresinden sorumludurlar. Bununla birlikte *Kṣatriyalar* buldukları konum itibarıyla mal varlıkları açısından zengin bir sınıftır. Tanrılara kurban kesmek, dini kitapları okumak, hayır işleri ile uğraşmak⁸⁶⁵, tahıl ödemesi karşılığında halkı korumak, orduda yer almak, orduyu yönetmek, devlet idaresinde bulunmak ve *varnayı* korumak *Kṣatriyalar*’ın diğer önemli görevleri arasındadır⁸⁶⁶. Buna göre *Kṣatriyalar*’ın dini kitapları okuma, fedakârlık yapma, hediyeler verme, askeri seferlere katılma ve halkını koruma görevi vardır. Toplum ise, *Kṣatriyalar*’ın en üstteki temsilcisi olan kralın, insanların görevlerinden sapmalarına karşı tedbirler alarak bireylerin bu görevlere (*Dharma*) bağlı kalmasına⁸⁶⁷ hem ölümden sonra hem de bu hayatta sevinç bulmalarına yardımcı olacağına inanmıştır⁸⁶⁸.

Kṣatriyalar, Hindistan topraklarını istila eden Āri kabile liderlerinin soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Yedi kuşak boyunca anne ve baba taraflarının saflıklarını kaybetmediklerini iddia etmişlerdir. En özel soy olduklarını savunan *Kṣatriyalar* “açık renk güzel bir varlık bulur ve tüm haşmetiyle görünür” cümlesiyle soylarını tanımlamaya çalışmışlardır⁸⁶⁹. Bu cümleden anlaşıldığı kadarıyla *Kṣatriyalar* da tıpkı *Brāhmanlar* gibi açık tenli olduklarını savunmaktadırlar. Ancak M. Singh, birçok Āri ve bu soydan gelen bilgenin de koyu tenli olduğunu söyleyerek, bunun sosyal bir kimliği tanımlamadığı görüşündedir⁸⁷⁰.

Kṣatriyalar’ın en üst kademesinde kral bulunmakta ve bu krallara Rājā adı verilmektedir. Hinduizm inancına göre savaşçı tanrılar sınıfına karşılık, yeryüzünde de Āri halkının evlerini ve kalplerini düşmanlarına yani *Daşa/Dasyu*’lara karşı savunmak Rājālar’ın görevleri arasındadır⁸⁷¹. Böylece *Kṣatriyalar*’ın asker kökenli bir sınıf

⁸⁶⁴ H. Kerbo, a.g.m., s. 14.

⁸⁶⁵ S. Maksudi Arsal, a.g.e., s. 38.

⁸⁶⁶ M. Subedi, a.g.m., p. 59.

⁸⁶⁷ Kautilya, III, 1.

⁸⁶⁸ V. Murthy-J. Rooney, a.g.m., p. 13.

⁸⁶⁹ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan’da Budizm*, s. 57.

⁸⁷⁰ M. Singh, a.g.m., p. 62.

⁸⁷¹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 34.

oldukları ve savaşçı özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Toplum nazarında hükümdarın halkını korumak için usta bir savaşçı ve yönetici olması gerektiği Veda Dönemi'nden bu yana vurgulanmaktadır. Yine bu dönemde *Kṣatriyalar*'a "*Racanya*" ismi verilmiştir. Hindu inancına göre onlar insanları kötülüklerden koruyarak kötülerini cezalandırmaktadır⁸⁷².

Bir *Kṣatriya*'nın kral seçilebilmesi ve herkes tarafından meşru kabul edilebilmesi için üç sacayağı gerekmektedir. Bu sacayaklarından birincisi; hâkim sülaleye mensup olması (soy), ikincisi; askeri sınıf tarafından seçilmiş olması, üçüncüsü ise; *Brāhmanlar* tarafından tasdik edilmiş⁸⁷³ olması gerekmektedir. Tüm bu şartları taşımayan kişilerin başa geçtiği görülse de bahsi geçen şartların tamamına sahip olanlar ise tüm halk tarafından kral olarak tanınmışlardır⁸⁷⁴.

Megasthenes, tüm toprakların krala ait olduğunu, çiftçi sınıfının bu toprakları ekip biçerek elde edilen üründen pay aldığı dile getirmektedir. Megasthenes ayrıca krala bağlı bir ordudan bahsederken, bu ordunun homojen bir yapıya sahip olmasının yanında iyi organize edildiği için her zaman savaşa hazır olduğunu ve savaş için donatıldığından da bahsetmektedir. Yine bu ordunun aktif hizmette bulunmadığı zamanlarda askerlerinin vakitlerini aylıklık ve içki içerek geçirdiklerini, masraflarının da kral tarafından karşılandığını söylemektedir. Megasthenes, ordunun haricinde yedinci sınıf olarak tanımladığı kralın konsey üyeleri ve değerlendiricilerinden de haber vermektedir. Hükümetin en yüksek makamı, adalet mahkemeleri ve kamu işlerinin genel idaresi bu konsey üyelerine verilmiştir⁸⁷⁵.

Kṣatriyalar'ın da tıpkı *Brāhmanlar* gibi çeşitli alt gruplara ayrıldığı bilinmektedir. Edebi metinlerde sıkça geçen *Kṣatriyalar* yine bu metinlerde *Sūryavamṣi*, *Somavamṣi*, *Puruvamṣi*, *Krathakaiṣika*, *Nipavamṣi* ile *Pandya* gibi alt sınıflara ayrılmaktadırlar. Görevleri karşılığında hükümdarları tarafından ödüllendirildikleri yine kaynaklara yansıyan diğer bilgiler arasındadır. Ancak hükümdara vergi verme yükümlülükleri bulunmakla birlikte bu vergiler alt *kast*larda olduğu gibi çok ağır değildir. *Kṣatriyalar* tıpkı ruhaniler gibi ayrıcalıklı bir sınıf sayıldıkları için onlara Vedaları okuma hakkı da verilmiştir. Ayrıca *Upanayana* adı verilen bir tören yapmakla yükümlüdürler. Ancak, Vedalar'ı *Brāhmanlar* gibi başkasına öğretme zorunlulukları

⁸⁷² M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.110.

⁸⁷³ Bu durum Orta Çağ'da Hıristiyan kilisesinin krala taç giydirme eylemine benzerdir.

⁸⁷⁴ S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁷⁵ M. Singh, *a.g.m.*, p. 59-60.

bulunmamaktadır. Brahmanizm inancına göre *Kṣatriyalar*, *Brāhmanlar*'ın himayesinde olmadan huzur ve refah bulamadıkları gibi, *Brāhmanlar* da onlarsız yükselmez. İki sınıf birbiriyle birleşirse hem bu dünyada hem öteki dünyada yükselirler⁸⁷⁶. Bu bağlam, Manu Kanunnamesi'ndeki bazı maddeler ile tezat oluştursa da *Brāhmanlar* ve *Kṣatriyalar* genel olarak birbirlerine bağımlı iki sınıf olarak yorumlanmaktadır. Fakat buna rağmen zengin ve ayrıcalıklı bir *kast* sınıfı olan *Vaişyalar* ile kıyaslanamayacak kadar saygın bir sınıf olarak *kast* piramidinin üst noktasında statülerini korumaktadırlar.

Eski Hint toplumuna göre bir *Kṣatriya* cesur, uyanık, atik, cömert, disiplinli, alçak gönüllü ve metanetli olmalıdır. Bu noktada *Kṣatriyalar*, *Brāhmanlar*'la birlikte diğer *kast*lara oranla söz sahibi, daha iyi, daha üstün ve karşı gelinemez olarak görülmektedirler⁸⁷⁷. Ancak *Kṣatriyalar*'ın, *Brāhmanlar*'a göre kendilerini daha yüksek konumda gördükleri bir dönemden de bahsedilmektedir. Hatta bu üstünlük düşüncesi *Kṣatriyalar* ile *Brāhmanlar* arasında birçok çekişmeye sahne olmuştur⁸⁷⁸. Fakat eski Hint kaynaklardan da anlaşılacağı üzere bu üstünlük mücadelesi çok fazla sürmemiş ve yerini *Brāhmanlar*'a bırakmıştır. Bunun sebebini H. Kerbo; *Brāhmanlar*'ın kendi kendilerine yeterli görülmesinin yanında *Kṣatriyalar*'ın *Brāhmanlar*'dan yardım almadıklarında bir yanlarının eksik olmasına inanılmasına bağlamaktadır. Ona göre, *Brāhmanlar*'ın yardımı olmadan yönetici sınıfı olan *Kṣatriyalar*, görevlerini yeterince yerine getirememektedirler⁸⁷⁹. Ancak, Eskiçağ Hindistan toplumunun koşulsuz inanç anlayışları *Brāhmanlar*'ı, *Kṣatriyalar*'dan üstün duruma getirdiği eski Hint kaynaklarından açıkça anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, bir *Kṣatriya*'nın kral seçilebilmesi ve krallığın meşruluğu bağlamında gereken üç özellikten birinin *Brāhmanlar*'ın onayını almasından geçmektedir. Gerçekten de Hindu inancının her kademesinden anlaşılacağı üzere teokratik bir düzenin ağır bastığı *Kast Sistemi*'nde *Brāhmanlar*'ın diğer sınıflarda olduğu gibi *Kṣatriyalar*'ın da üstünde bir yer edinmesine ortam sağlamıştır.

4.1.2.6. Vaişyalar

Hint *Kast Sistemi* içerisinde üçüncü sırada olan *Vaişyalar*, ziraat, hayvancılık, çeşitli zanaat kolları ve ticaret işleri ile uğraşan bir sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁸⁰.

⁸⁷⁶ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.110.

⁸⁷⁷ H. Kerbo, a.g.m., s. 14.

⁸⁷⁸ S. Sonawani, a.g.m., p. 26.

⁸⁷⁹ H. Kerbo, a.g.m., s. 14.

⁸⁸⁰ V. Murthy & J. Rooney, a.g.m., p. 13.; M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.110-11.

Mal varlıkları icra ettikleri meslek dolayısıyla oldukça fazladır. Onları günümüz iş adamları ve meslek erbapları olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. *Vaişyalar*'ın büyük bir kısmı ticaret ve üretim ile uğraşmışlardır. Ticaretle uğraşanların bir bölümü ise, uzak mesafeleri kat ederek gelir elde etmişlerdir. Hindistan'ın çetin coğrafi özellikleri ve uzak memleketlerle ticaret yapmaları göz önünde bulundurulduğunda oldukça zor bir meslek icra etmişlerdir. Fakat yaptıkları ticaret neticesinde bu faaliyetlerinin onlara kazandırdığı zenginlikten mümkün mertebede faydalanmışlardır. *Vaişyalar*'ın, ticaret haricinde asker olarak da görev yaptıkları bilinmektedir. Gerçekten de MS 300-700 yılları arasında hüküm süren Gupta Devleti'nin dışarıdan maruz kaldığı akınlar neticesinde *Kşatriyalar* yetersiz kalınca belli bir dönem *Vaişyalar* ve hatta *Sūdralar*'dan da asker olarak faydalandığı bilgisi eski Hint kaynaklarından öğrenilmektedir⁸⁸¹. Bu konu hakkında Megasthenes de *Vaişyalar*'ın askeri görevlerden muaf tutulduklarını, topraklarını ettiklerini kasabalarda düzenlenen herhangi bir sosyal toplantıya neredeyse hiç icabet etmediklerini ve bazı durumlarda asker olarak savaşa katıldıklarını söylemektedir⁸⁸². Ayrıca *Vaişyalar* tüm bu görevleri ve yükümlülüklerinin dışında toplumun düzenini ve güvenliğini de sağlamalarının yanında⁸⁸³ Kautilya'nın eserinde çalışma, kurban etme, hediye verme, tarım, sığır yetiştiriciliği ve ticaret gibi görevlerinden bahsedilmektedir⁸⁸⁴.

Megasthenes, Hint sosyal tabakalaşma sisteminde dördüncü sınıfa yerleştirdiği *Vaişyalar*'ın mal satan, ticaret ile uğraşan, bedensel işlerde çalışan zanaatkârlardan oluştuğunu belirtirken, bunlardan bazılarının haraç ödediğini ve devlete belli başlı hizmetleri bulunduğunu da söylemektedir. Ayrıca devlet için çalışan bir kesiminin olduğu ve bunların zırh ile gemi yapımında çalıştıklarını belirttikten sonra söz konusu meslek erbaplarının ücretlerini yalnızca kraldan aldıklarını tuttuğu kayıtlara yansıtmıştır.⁸⁸⁵

Vaişyalar, Hint topraklarında yoğun ve başarılı bir şekilde ticaret yapmışlardır. Bu başarıyı kurmuş oldukları lonca sistemine ve coğrafya bilgisine borçludurlar. Kendi aralarında çok iyi örgütlenmiş olan lonca teşkilatı içerisinde yaklaşık olarak 18 meslek dalının olduğu tahmin edilmektedir. Hindistan coğrafyasında lonca teşkilatında yer

⁸⁸¹ M. M. Çelikaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.110-11.

⁸⁸² M. Singh, a.g.m., p. 59.

⁸⁸³ H. Kerbo, a.g.m., s. 14.

⁸⁸⁴ Kautilya, I, 3.

⁸⁸⁵ M. Singh, a.g.m., p. 59.

aldığı düşünölen meslekler; ahşap işçileri, taş işçileri, dokumacılar, dericiler, çömlekçiler, fildişi işçileri, kumaş boyamacıları, mücevher işçileri, balıkçılar, kasaplar, avcılar, aşçılar, berberler (sabun yapımcıları), çiçekçiler, denizciler ve hasır işçilerinden oluşmaktadır. Loncaya dahil olan bu mesleklerin dört tanesi kesin olarak bilinirken, diğer mesleklerin dahil olup olmadığı henüz tam olarak açıklık kazanmamıştır⁸⁸⁶. Fakat bu mesleklerin haricinde tuğla imalatçıları ve duvar ustalarının da olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim MÖ 2000’li yıllardan sonra yıkıldığı düşünölen ve İndus Vadisi’nde yer alan Mohenjo-Daro ile Harappa şehirlerinde bile bu mesleklerin icra edildiği arkeolojik veriler ışığında açıklığa kavuşturulmuştur⁸⁸⁷.

Mezopotamya’dan Anadolu’ya gelerek ticaret yapan Asurlu tüccarların kendi aralarındaki davalarını görmek için kurmuş oldukları *Karum Mahkemeleri*⁸⁸⁸ gibi Hindistan’daki tüccarların da mahkemelerine bakan bir kurumdan söz etmek mümkündür. Hintli lonca üyelerinin davalarının görüldüğü kurum hakkında detaylı bilgi bulunmasa da kendi aralarında anlaşmazlığa düşen bu tüccar ve meslek erbaplarının davaları “*maha-setthi*” denilen “*Yaşlılar Loncasının Reisi*” tarafından görüldüğü eski Hindistan kaynaklarında geçmektedir. Bazı dönemlerde ise, “*Yaşlılar Meclisi*”nin başkanlarından veya yaşlı denilen meclis üyelerinden *jetthaha* veya *pamukha* olarak bahsedilmektedir⁸⁸⁹.

Ayrıca *Vaişyalar*, refah seviyelerinin yüksek ve mal varlıklarının çok olması sebebiyle *Brāhmanlar*’a çeşitli hediyeler ve para vermeye mecbur bırakılmışlardır. Bunun yanında *Vaişyalar*, yaptıkları ticaretten elde ettikleri gelirin bir kısmını krala vergi olarak ödemişlerdir.⁸⁹⁰ Ticari ve mesleki ilişkileri neticesinde tüm *kast*larla belirli ölçülerde bağlantılar kurmuşlardır. Bu bağlantıların getirmiş olduğu zaruret/imtiyaz doğrultusunda *Vaişyalar*’ın, pis kabul edilen *Sūdralar* ile de her türlü ticari anlaşma

⁸⁸⁶ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan’da Budizm*, s. 84-88.

⁸⁸⁷ B. Avari, *a.g.e.*, p. 46.

⁸⁸⁸ Asurluların MÖ 1974-1719 yılları arası dönemi kapsayan zaman dilimine Asur Ticaret Kolonileri Devri denilmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, “Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar” Çizgi Kitabevi, Konya 2014, s. 127.) Asurlu tüccarların yerel krallara yaptıkları anlaşmalar sayesinde, Anadolu’nun yerli insanlarına karşı kendilerini güvence altına almışlardır. Ayrıca kendi aralarında ve yerel halk ile münasebetleri neticesinde çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak amacıyla da çeşitli bölgelerde *Koloni Mahkemeleri* kurmuşlardır. (Detaylı bilgi için bkz. Hasan Ali Şahin, “Anadolu’daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 2006, s. 121-138.)

⁸⁸⁹ T. W. R. Davids, *Eski Hindistan’da Budizm*, s. 84-88.

⁸⁹⁰ H. Kerbo, *a.g.m.*, s. 14.

yaptıkları eski Hint kaynaklarından anlaşılmaktadır⁸⁹¹. Böylece toplumun her kademesi ile ticari ilişkiler geliştirmeleri onların kazançlarının artmasına vesile olmuştur.

4.1.2.7. Sūdralar

Bazı Hint tarihçilerine göre, geçmişte *Sūdralar*'ın yönetim erkini elinde bulundurdukları ve krallık görevlerini icra ettikleri⁸⁹² düşünülse de *Varna Sistemi*'ne göre, onlar en aşağı *kast* sayılmakta ve en ağır işleri yapmakla yükümlüdürler. S. Patil, *Sūdralar*'ın kökenini araştıran B. R. Ambedkar'dan yaptığı alıntıda *Sūdralar*'ın Güneş ırkının Āri topluluklarından olduğunu fakat diğer *varnalar* gibi *Sūdralar*'ın da bir *varna* oluşturmadığını ve *Brāhmanlar* ile aralarındaki kan davasından dolayı *Brāhmanlar* tarafından dışlandıklarını dolayısıyla en düşük *kast* olarak benimsediklerini söylemektedir. Bu görüşe göre gerçekte yönetici bir kesim olan *Sūdralar*, aşağılanarak toplumsal statüleri ellerinden alınmıştır⁸⁹³. Buna karşın, R. Thapar, belli bir bölgede yaşayan *Daşalar*'ın, Āriler'in Hindistan'a gelmeden önce gelişmiş bir medeniyete sahip olduklarını söyledikten sonra *Daşalar* ile *Sūdralar*'ın bu istilacılar tarafından mağlup edilerek boyun eğdirildiklerini öne sürmektedir⁸⁹⁴. S. Patil ise, *Daşalar*'ın ait olduğu Āriler'den önceki uygarlığın, sonrasına nispeten çok daha gelişmiş bir uygarlık olduğunu söylemektedir⁸⁹⁵. Ancak hemen belirtmek gerekir ki yapılan tüm bilimsel çalışmalar *Daşalar*'ın yönetici sınıfından mı yoksa köle sınıfından mı olduklarına dair henüz kesin bir cevap bulamamıştır.

Manu Kanunnamesi'nin I. bölüm 91. maddesine göre, *Sūdralar* diğer üç *kasta* hizmet etmek zorundadırlar⁸⁹⁶. *Sūdralar* iş için kiralanan ve hizmet sağlayan esmer tenli insanlar olarak da tanımlanmışlardır⁸⁹⁷. *Sūdralar*'ın Kast Sistemi'ne dahil olmalarının dışında bir esirden pek farkları bulunmamaktadır. Hayatları boyunca kendisinden yüksek üç sınıf için çalışmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca piramidin tepesindeki üç *kastın* sahip olduğu haklardan mahrum bir sınıftır. Barahmanizm öğretisinde piramidin ilk üç tabakası Āri kökenli, *Sūdralar* ise Hindistan'ın yerlileri olarak kabul

⁸⁹¹ S. M. Aarsal, *a.g.e.*, s. 49.

⁸⁹² S. Sonawani, *a.g.m.*, p. 4.

⁸⁹³ Sharad Patil, "Problem of Slavery in Ancient India", *Social Scientist*, Vol. 1, No. 11 (Jun., 1973), p. 35.

⁸⁹⁴ R. Thapar, *a.g.e.*, p. 143-144.

⁸⁹⁵ S. Patil, *a.g.m.*, p. 33.

⁸⁹⁶ *The Laws of Manu*, p. I. 91.

⁸⁹⁷ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 58.

edilmektedirler⁸⁹⁸. Manu Kanunnamesi'nde geçen, “*Brahman kelimesi uğur ve saadet, kṣatrya kudret ve himaye, vaisya servet ve cömertlik, sudra ise zillet ve itaat manalarını ifade eder*” bu tanımlama ile *Sūdralar*'a Eskiçağ Hint toplumu nazarında biçilen değer tüm çıplaklığıyla görülmektedir⁸⁹⁹.

Eskiçağ Hint toplumunda üst *kastlar* tanrılara kurban kesmek, dini törenler düzenlemek ve Vedaları okuyarak başkasına öğretmek gibi imtiyaz sayılan etkinlikler yapabiliyorken, *Sūdralar* bu tarz hak ve imtiyazlardan yoksun bırakılmıştır. *Sūdralar* kirli ve pis kabul edildiklerinden, *Brāhmanlar* ve *Kṣatriyalar* gibi tapınaklara girememekte ve dini ritüellerde bulunamamaktadırlar. Fakat buna rağmen toplumun üst *kastlarına* hizmet etmek ve ayak işlerini yapmak için gerekli görülerek Kast Sistemi'nin içerisinde tutulmuşlardır⁹⁰⁰.

Sūdralar'ın ilk üç *kasta* verilen haklardan yoksun kaldığı bir diğer konu ise eğitim alanındadır. Öyle ki, Manu Kanunnamesi'nde *Sūdralar*'ın eğitim almaya uygun olmadığı ve üst sınıfların bunlara eğitim vermemesi gerektiği yazmaktadır. Dahası bu kanunu ihlal edenlerin cehenneme gideceği belirtilmiştir⁹⁰¹.

Eski Hint kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla *Sūdralar* iki gruptan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi *Āriler*'in Hindistan'a geldiklerinde üzerlerinde baskı kurdukları yerliler, ikincisi ise; *Āri* ırkına mensup olanlar ile alt seviyedeki yerlilerin karışımından oluşan melez gruplardır⁹⁰². Öte yandan bazı uzmanlar, *Sūdralar*'ın bir kabile varlığı mı yoksa bir sosyal sınıf mı olduğu hakkında fikir beyan ederken, onların Atharva Veda Dönem'inin sonlarına doğru sosyal bir sınıf olarak ortaya çıktığı ve şimdiye kadar bir sosyal sınıftan çok bir kabile varlığı olarak görülmesi gerektiği konusunda fikir bildirmektedirler⁹⁰³.

Purāṇalar'da⁹⁰⁴, *Sūdralar*'ın icra ettikleri görevlerinden bahsedilmektedir. Pis ve iğrenç kişiler olarak görülen *Sūdralar*, *Mālākara* (çelenk yapıcı), *Gandhika* (parfümcü), *Rācakes* (hamamcı), *Nāpita* (berber), *Ṣāndika* (şarap tüccarı), *Tāmbulika* (yaprak, ot satıcısı), *Suvarnika* (kuyumcu), *Manikāra* (mücevherci), *Vaikālika* (elmas

⁸⁹⁸ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 133.

⁸⁹⁹ S. Maksudi Arsal, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁰⁰ H. Kerbo, *a.g.m.*, s. 15.

⁹⁰¹ *The Laws of Manu*, VII. 78-81.

⁹⁰² H. Kerbo, *a.g.m.*, s. 21.

⁹⁰³ M. Singh, *a.g.m.*, p. 62.

⁹⁰⁴ *Eski öyküler ve efsanelerin anlatıldığı, yazarları belli olmayıp, mitolojik birtakım adların yazar olarak gösterildiği kitaplara Purāṇalar denmektedir.* (K. Kaya, *Mitoloji Sözlüğü*, s. 120.).

kesici) gibi çeşitli meslekleri belli bir ücret karşılığı yaparak hayatlarını idame etmişlerdir. Bunların haricinde Eski Dönem Hint toplumunda *Nishāda* (avcı), *Kaivarta* (balıkçı), *Kārāvāra* (derici), *Paulsaka* (çöpçü), *Vena* (sepet yapıcısı), *Rāthakāra* (savaş arabası yapanlar) ile Mlecchalar da (Hintli olmayan yabancılar) *Sūdra* sınıfına dâhil edilmektedir⁹⁰⁵. Görünen o ki, *Sūdralar* yiyecek, içecek ve giyecek karşılığı uşaklık yapmışlardır. Öte yandan kendi icra ettikleri meslekler doğrultusunda ürettikleri ürünlerin bir kısmını alıp-satarak ticaret yapmış oldukları da günümüze ulaşan bilgiler arasındadır⁹⁰⁶. Daha sonraki dönemlerde ise *Sūdralar*'ın mesleklerinde bazı gelişmeler görülmektedir. Nitekim, *Vaişyalar*'ın yapmış oldukları hayvancılık mesleğini zaman içerisinde *Sūdralar*'ın devralmaya başladığı gözlemlenmektedir⁹⁰⁷.

Sūdralar onlara tanınan yetki dairesinin dışına çıktıkları zaman sert bir şekilde cezalandırılmışlardır. Söz konusu cezalandırmalar *Manu Kanunnamesi*'nin içeriğinde görülebilmektedir. Bu kanun kitabında; *Sūdralar*'dan biri kendinden üst bir sınıfa karşı gelirse ayaklarına kızgın şiş sokularak, kulak ve dilleri kesilmek kaydı ile cezalandırıldıkları bilgisi yer almaktadır⁹⁰⁸. Kaynaklarda dil kesme cezasının Vedalardan bahsederek onları başkasına öğretme gibi durumlarda da uygulandığı anlaşılmaktadır⁹⁰⁹. Bu bilgilerden de anlaşıldığı kadarıyla *Sūdralar*'ın kendinden üst bir *kasta* verilen hak, yetki ve görevi izinsiz yapmaları yasaktır ve ağır cezalara çarptırılmaktadırlar. Bu cezaların bazıları onların *kasttan* atılmaları ile sonuçlanırken, bazıları da mallarının müsadere edilmesini kapsamaktadır. Nitekim *Manu Kanunnamesi*'nde “*En alt kasttan olan bir adam hırs yoluyla kendisinden daha üst kasttan kişilere ait bir iş yapıyorsa kral onu kovmalı ve malına el koymalıdır*”⁹¹⁰ ibaresi yer almaktadır. Yasadan da anlaşılacağı üzere *Sūdralar*'ın üzerlerine vazife olmayan işlere el atmaları cezai bir durum gerektirmektedir ve mallarına el konulması dahil çeşitli yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar.

Öte yandan *Buddhizm*'in yayılmaya başlamasıyla⁹¹¹ birlikte *Kast Sistemi*'nin ağır ve katı kurallarının bir nebze yumuşadığı görülmektedir. Bu yumuşama en çok

⁹⁰⁵ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.112.

⁹⁰⁶ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.111.

⁹⁰⁷ H. Kerbo, a.g.m., s. 14-15.

⁹⁰⁸ *The Laws of Manu*, VIII, 270-272.

⁹⁰⁹ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.111.

⁹¹⁰ *The Laws of Manu*, X, 96.

⁹¹¹ MÖ 6 yy'dan sonra (520-440) Hindistan'da yeni bir din ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dine *Buda*'nın kurduğu din anlamına gelen *Buddhizm* denmektedir. *Buddhizm* ahlak, eşitlik, sevgi ve şefkat üzerine kurulu bir inanç sistemi olarak görülmüştür. *Buddhizm*, *Brahmanizm*'de özellikle *Kast Sistemi*'ne ve

Sūdralar lehine olmuştur. Öyle ki, bu dönemde *Sūdralar*'a verilen ücretlerde iyileşme görülürken, aynı zamanda kölelik ve ırgatlık görevlerinde de bir esneme hissedilmektedir. Hatta Veda Dönemi'nin sonlarına doğru *Sūdralar*'a at kurban töreni ve cenaze törenlerinde at bakıcısı olarak görevler verilmeye başlanmış ve ilerleyen zamanlarda da bu imtiyaz devam etmiştir⁹¹².

Megasthenes, Pāṭaliputra hakkında bilgi verirken, *Sūdralar* ile köleler hakkında da birtakım gözlemlerini aktarmaktadır. Ona göre, Pāṭaliputra geniş bir ülkedir ve bu ülke adaletle yönetilmektedir. Ayrıca burada vergilerin düzenli ödendiği ve yollarının mükemmel inşa edildiği bilgisinin yanında kralın 400.000 yaya, 30.000 atlı, 19.000 filden oluşan bir ordusunun bulunduğunu ve muhafız alayının kadınlardan oluştuğunu söylemektedir. Dahası Pāṭaliputra'da köleliğin olmadığı, *Sūdralar*'ın ise, Hellas'taki kölelerden daha fazla mutlu olduğuna değinmektedir⁹¹³. Zaten Kautilya'nın eserinde *Sūdralar*'ın birtakım haklara sahip oldukları yönünde bilgiler mevcuttur ve yukarıda belirtildiği gibi zaman içerisinde bu haklarında iyileşme de görülmektedir. *Sūdralar* için hemen olmasa da belli bir süre zarfında tarıma, sığır yetiştiriciliğine ve ticarete dönüşümünün yepyeni bir aşaması başlamıştır. Böylece çiftçiler olarak istihdam edilmiş ve köylüler olarak anılmışlardır. Arthaśāstra'daki çok sayıda referans, *Sūdralar*'ın tarım işçileri olarak meşgul olduğunu da ortaya koymaktadır⁹¹⁴.

Brahmanizm inancına göre, Hint Kast Sistemi'ndeki dört sınıfın en alt tabakası sayılan *Sūdralar*'ın haricinde onlardan da aşağı kabul edilen birçok sınıfın olduğu bilinmektedir. Eski Hint kaynaklarında bunların çoğunluğunun Āri ırkından olmadıkları ve dokunulmaz olduklarından bahsedilmektedir. Birbirlerinden birçok konuda farklı özellikler taşıyan fakat üst *kastlar* nazarında hiçbir değeri olmayan bu gruplar sırasıyla *Paryalar*, Köleler, *Dalitler* ve *Mundalar*'dır. Bunlardan başka yine Hint- Āri ırkından olmayıp, fakat Hindistan toprakları üzerinde yaşayan Pulindalar, Şabaralar, Kikatalar⁹¹⁵ Yavanalar⁹¹⁶ ve Hindistan anakarasında kurulan farklı küçük krallıklar veya topluluklar da bulunmaktadır. Bunlar da tıpkı diğer *kast* dışı topluluklar gibi dokunulmaz ve hiçbir hakkı olmayan azınlıklar olarak kabul edilmişlerdir.

şekilciliğe karşı olarak ortaya çıkmıştır. Buda'nın öğretilerine göre bir *Sūdra* ile bir Brahman eşittir ve aralarında hiçbir fark yoktur. (G. Tümer, a.g.m., s. 1/13)

⁹¹² M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.112.

⁹¹³ C. Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, s. 29-30.

⁹¹⁴ Kautilya, I, 3.; M. Singh, a.g.m., p. 64.

⁹¹⁵ M. M. Çelikleş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.111.

⁹¹⁶ Himanshu P. Ray, "The Yavana Presence in Ancient India", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 31, No. 3 (1988), p. 313.

4.1.2.8. Daşalar

Daşa kelimesi, İran'da sıradan bir insan anlamına gelen *Dahae* kelimesinin bir versiyonudur ve terim ayrıca köle olarak yorumlanmıştır. *Dasyu* ise, kölenin eş anlamlısı olarak kabul edilmektedir⁹¹⁷. Aynı zamanda A. Parpola da klasik Sanskrit dilinde *Dāsa* kelimesinin köle anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca halk arasında köle kelimesinin kökeni savaş esiri olarak anılan insanların etnik isimlerinden gelmektedir⁹¹⁸.

B. Stein'a göre, Eskiçağ'da kölelerin içerisinde “*dasa*” denilen bir gruptan söz edilmektedir. *Daşalar*, borçlarından dolayı bu duruma düşenler ile savaşta ele geçirilmiş ana-babadan olma ya da hiçbir hakları olmayan köle kişiler olarak tanımlanmıştır⁹¹⁹. Romila Thapar'a göre ise, Āriler'in MÖ 2. bin yılın ortalarına doğru Kuzey Hindistan'a gelmeleri ile birlikte yerel bir toplum olan *Daşalar* ile karşılaşmış ve onları savaşarak esir etmişlerdir⁹²⁰. Esir edilen bu topluma da *Daşa* ya da *Dasyu* demişlerdir⁹²¹. Āriler, *Daşa* adını verdikleri topluma sürekli bir kin güderek onlara düşman gözü ile bakmışlardır. Bu düşmanlık kutsal kitaplarına da yansımaktadır. Hatta kralları Purukutsa'nın oğluna "*Dasyuları titreten*" anlamına gelen “*Trasa dasyu*” demişlerdir⁹²².

Hindu kutsal kitaplarından Rigveda'da Āriler'in sürekli *Daşalar* ile mücadele ettikleri geçmektedir. Rigveda'da geçen Āriler ile *Daşalar* arasındaki bu öfke savaş tanrısı İndra'ya da birçok pasajda yansıtılmıştır. Konu ile ilgili pasajlardan bir tanesi şu şekildedir; “*Geniş yeryüzünü yayıp sabitledi, şimşegiyle vurdu ve suları salıverdi. Maghavan, gücüyle Ahi'yi yere serdi, Rauhipa'yı ölüme kiraladı ve Vyarnsa'yı katletti. Süngüsüyle donanmış ve kahramanlığına güvenerek Dasalar'ın kalelerini paramparça ederek dolaştı*”⁹²³. Görüldüğü üzere Āriler *Daşalar*'ı yenerek hezimete uğratmaları misyonunu tanrıları İndra'ya da yüklemişlerdir. Dolayısıyla, Āriler düşmanları olan *Daşalar* ile uzun soluklu mücadelelere girmiş ve onları esir alarak köleleştirmiş olmaları oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır. Esir edilen ve köleleştirilen *Daşalar*'ın çocuklarının da tıpkı ebeveynleri gibi köle olarak kabul edilme olasılığı yüksektir.

⁹¹⁷ S. Patil, a.g.m., p. 33.

⁹¹⁸ A. Parpola, a.g.m., p. 220.

⁹¹⁹ B. Stein, a.g.e. s. 66.

⁹²⁰ *The Hymns of the Rigveda*, I, 103.3.

⁹²¹ R. Thapar, a.g.e., p. 143-144

⁹²² A. Parpola, a.g.m., p. 211.

⁹²³ *The Hymns of the Rigveda*, I, 103, 1-2.

4.1.2.9. Köleler

Köle kavramını L. T. Hobhouse; “*hukuka ve göreneğe göre bir başkasının malı olan kimse, en uç örnekleriyle, hiçbir hakka sahip olmayan tam bir meta, diğer durumlarda ise bir eşeğin ya da bir öküzün korunmasına benzer bir biçimde korunan insan*” olarak tanımlanmaktadır. “*Eğer durumu itibarıyla bazı haklar elde etmişse kölelikten çıkıp artık bir serf olmuştur*” diye devam etmektedir⁹²⁴. Hobhouse’un tanımına göre Eskiçağ Hint toplumundaki kölelik kurumunun diğer medeniyetlerdeki kölelik kurumuna oranla bir nebze esneklik gösterdiği aşağıda ayrıntıları ile verilmiştir.

Eskiçağ’da kölelerin yasal durumu her medeniyet ve topluma göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin Hellas’ta bazı köleler yüksek sorumluluk gerektiren yerlerde bulunmuşlardır. Politik konumlardan ve askerlikten dışlanmış ancak başka pek çok mesleğe kabul edilmişlerdir.⁹²⁵ Roma’da ise bazı kölelerin ticaretle zengin oldukları hatta kendi kölelerine bile sahip oldukları ancak tarımda ya da madende çalıştırılan kölelere çok kötü davranıldıkları bilinmektedir⁹²⁶.

Köleler özgür vatandaşlara göre daha düşük koşullar altında yaşamakta ve hiçbir siyasal hakka sahip olamamaktadır. Bu nedenle efendi ile köle arasındaki ilişki, kölenin, birinin mülkiyetinde oluşunu ifade etmektedir. Kölelik her zaman ekonomik bir temele dayanmış, ortaya çıkışı ile birlikte bir aristokrasi oluşmuş ve köleler, aristokratlara verdikleri emek karşılığında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Eskiçağ’da Hindistan’ın kamu yararı işlerinin ifası için dönemin devletleri zaman zaman kölelerden böyle bir emek talep etmiştir. Hatta Epik Dönem’de (bu dönem hangi yıllar arasındadır) hiçbir *kast* bu zorunlu çalışma vergisinden muaf tutulmamıştır. Brāhmaṇalar’ın bile, kendi kutsal mesleklerini takip etmeyerek, zanaatkar ve işçi mesleğini icra ettikleri takdirde çalıştırıldıkları bilinmektedir⁹²⁷.

Eski Hindistan toplumunun hiyerarşik düzeni incelendiğinde kölelerin, *Sūdralar*’dan daha değersiz, fakat *Paryalar*’dan biraz daha iyi konumda oldukları anlaşılmaktadır. Manu Kanunnamesi’ne göre, bu zümrelerin yedi farklı sebepten dolayı köle statüsüne düşüldüğü belirtilmiştir⁹²⁸. Bunlar aşağıdaki şartların oluşmasıyla ortaya

⁹²⁴ T. B. Bottomore, *Toplumbilim*, (Çev. Ünsal Oksay), Der Yayınevi, İstanbul 2000, s. 205-206

⁹²⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, s. 341

⁹²⁶ Ahmet Zeki Ünal, *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011, s.9

⁹²⁷ S. K. Maity, “Forced Labour in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 39, Volume I (1978), p. 147.

⁹²⁸ *The Laws of Manu*, VII, 415.

çıkılmaktadırlar: Savaşta esir düşmek, bir insanın kendini satması, borcunu ödeyememek, bir hür kadının esir bir erkekle gayri resmi münasebette bulunmuş olması, dini görevleri ihlal etmek⁹²⁹, köle ana ve babadan doğmak, Hukuki bir cezalandırma ile özgürlüğünden mahrum edilmek⁹³⁰

Kölelerin hiçbir hakkının bulunmamasının yanında köle sahibi kölelerini cezalandırabilirken, öldürme hakkına sahip değildir.⁹³¹ Hindu inanç ve yasaları köleleri ve *kast* dışı kabul edilen diğer dokunulmazları dini ayin ve ibadetlerden, kutsal kitaplara dokunmaktan ve onları okumaktan men etmektedir⁹³². Fakat Hindistan'daki kölelik müessesesinde, Eski Mısır, Mezopotamya, Hellas ve Roma dönemlerindeki kölelik müessesesinden farklı olarak çok sık azat edilme olayı görülmektedir. Ayrıca Hindistan'daki kölelerin sayıları az olmakla beraber bunların büyük çoğunluğu evlerde hizmetçi olarak çalışmaktadır. Dahası Hindistan'daki kölelerin diğer medeniyetlerdeki kölelere karşı uygulanan baskı ve zulüm gibi insanlık dışı davranışların olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir⁹³³.

Megasthenes kendi memleketi ile kıyaslama yaparak Hindistan'da neredeyse kölelik kurumunun hiç olmadığını düşünmüştür⁹³⁴. Bu nedenle bazı Hint tarihçileri Megasthenes'in Indica'sına dayanarak köleliğin bu coğrafyada olmadığını savunmaktadırlar. Indica'da tüm Hint erkeklerinin özgür oldukları, mutlu bir yaşam sürdükleri ve Hint toplumunun refahı dile getirilmiştir. Oysa bir başka tarihi belge olan Arthaśāstra, Hindistan'da pratikte kölelikten sadece bahsetmekle kalmayıp, aynı zamanda kölelerin hizmetlerinden ve haklarından da bahsetmektedir. Buddhist kaynaklarda, *Brāhmanların* köleleri mülkleri gibi gördüğü, onları miras aldığı ve paylaştığı çok sayıda referans vardır. Köleler, toprağın gerçek çiftçileri olarak kabul görmüş ve yalnızca toprak sahiplerinin yararına çalışmış veya çalıştırılmışlardır⁹³⁵. Bu nedenle Hindistan'daki köleliğin büyük oranla ekonomik sebepler ile alakalı olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim Hint toplumunda köleler tarla, çiftlik, ev ve maden⁹³⁶ gibi yerlerde çalıştırılmıştır. Hatta bu ekonomi köle ticaretini bir

⁹²⁹ S. Maksudi Arsal, *a.g.e.*, s. 40.

⁹³⁰ T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 59.

⁹³¹ S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 40.

⁹³² E. Ersöz, *a.g.t.*, s. 24.

⁹³³ T. W. R. Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 59.

⁹³⁴ S. Patil, *a.g.m.*, p. 33.; M. Singh, *a.g.m.*, p. 58.

⁹³⁵ M. Singh, *a.g.m.*, p. 63.

⁹³⁶ C. A. F. Rhys Davids, "Economic Conditions in Ancient India", *The Economic Journal*, Vol. 11, No. 43 (Sep., 1901), p. 315.

adım öteye götürerek devletlerarası bir hal almasına kadar ilerlemiştir. Nitekim Hindistan'dan Roma İmparatorluğu'na kadın köle ticaretinin yapıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır⁹³⁷.

Eski Hint kaynakları Hindistan'da kölelerin daha çok ev ortamında çalıştırıldığını söylemektedir. Bu tip köleliğe “ev içi kölelik” adı verilmektedir. Ancak ev içi kölelik tamamen kölelerin evdeki efendiye “*kişisel hizmet*” olduğu anlamına gelmemektedir. Kölelerin, köylüler ve hatta ücretli işçilerle birlikte çiftliklerde ve hatta büyük ölçekli mülklerde üretim imalatlarına yerleştirildiğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Köle sahipleri kendilerine gelir sağlamak amacıyla kölelerini işe alarak onları genellikle şehir merkezlerinin yakınında bulunan büyük ölçekli mülklerde çalıştırmışlardır. Söz konusu bu mülklerin daha çok kralların ve *Brāhmanlar*'ın mülkü olduğu tespit edilmiştir⁹³⁸.

Hindistan'daki tarımsal üretimin esas olarak köleler aracılığıyla gerçekleştirildiği ve bu kölelerin, Grihapati/Kulapati adı verilen yöneticilerin emri altında çalıştıkları bilinmektedir. Tarım arazileri dışında el sanatlarının yapıldığı kent merkezlerinde ve bir dereceye kadar köylerde önemli ölçüde köle istihdamı yapılmıştır. Böylece “ev içi kölelik” Hint kölelik kurumunun en önemli özelliği haline gelmiştir. Hatta kölelik müessesesi Hint alt kıtasında neredeyse modern dönemlere kadar süregelmiştir. Nitekim Hindistan'da köleliğin kaldırılması İngilizlerin baskısı nedeniyle 1843'te gerçekleştirilmiştir⁹³⁹.

Hint tarihi belgeleri kölelerin devlet tarafından tanımlanmış belirli haklara ve ayrıcalıklara sahip olduklarını göstermektedir⁹⁴⁰. Hatta bu kaynaklarda kölelerin hakları arasında mülkü miras alabileceklerine dair bilgiler bulunmakla birlikte, yaptıkları birtakım çalışmalar sonucu ücret bile kazanmışlardır⁹⁴¹.

4.1.2.10. Paryalar

Āri ırkından olmayan ve herhangi bir sınıfa dâhli kabul edilmeyen toplulukların başında *Paryalar* gelmektedir. *Paryalar*, *Sūdralar*'dan da aşağı bir tabaka

⁹³⁷ M. Singh, a.g.m., p. 63.

⁹³⁸ S. Patil, a.g.m., p. 37.

⁹³⁹ S. Patil, a.g.m., p. 37.

⁹⁴⁰ Kautilya, VII, 8.

⁹⁴¹ M. Singh, a.g.m., p. 64.

sayılmaktadırlar⁹⁴². Öyle ki, *Sūdralar* hukukça tanınmışken, *Paryalar*'ın tanınması söz konusu bile değildir. Yani *Sūdralar*'ın sosyal sınıflar arasında bir yeri varken, *Paryalar* tamamıyla hukuk dışında tutulmaktadırlar⁹⁴³. Manu, kendi adını taşıyan kanunlarında *Paryalar*'ın köy ve kasaba dışında oturmaları, köpek ve eşeğin haricinde başka mal sahibi olmamaları gerektiğini söylemektedir⁹⁴⁴. Kaynaklara göre, *Paryalar* ölümlerinden kalan elbiseleri giymiş, sağlam çanak ve çömlek gibi kaplar kullanmamış ve geceleri dışarıda dolaşmamışlardır. Buna rağmen onlara cellâtlık ve sahibi olmayan ölüleri kaldırmak gibi görevler verilmiştir. Genel olarak *kast* dışı sayılan bu tabakaların başında bulunan kişiye *Chandāla* adı verilmektedir. Gupta Dönemi'ne (MS 300-700) kadar sayıları fazla olan *Paryalar*'ın söz konusu dönemden sonra bu sayının büyük oranda azaldığı kaydedilmektedir⁹⁴⁵.

4.1.2.11. Dalitler

Dalit terimi Hindistan coğrafyasında çoğunlukla Hinduizm inancından ve Kast Sistemi'nden sıyrılarak Hristiyanlığa geçen kişilere verilen isimdir⁹⁴⁶. Bu nedenle *Dalitler*, Kast Sistemi'nden yaşamın her aşamasında dışlanmışlardır. Bu dışlanma sosyal alan, karar verme, siyasi süreçlere katılım, istihdam, maddi kaynaklara erişim ve ortak kültürel alan gibi birçok kategoride ele alınabilir⁹⁴⁷. Buna rağmen bazı Hint tarihçileri *Dalitler*'i beşinci *kast* kategorisine yerleştirmektedirler⁹⁴⁸

Dalitler'in, Hristiyanlığın yaygınlaşmaya başladıktan sonra din değiştirmelerinden de anlaşılacağı üzere bu sınıf oldukça yenidir. Buna karşın, Kast Sistemi'nin sert kuralları *Dalitler*'in sayılarını çok hızlı arttırmıştır. Nitekim Hindistan'da 2001 yılında yapılan nüfus sayım verilerine göre *Dalitler*'in nüfusunun 166.600.000 civarında olduğu ve bunun da Hint nüfusunun %8 ine tekabül ettiği görülmektedir⁹⁴⁹. Toplum içinde aşağılayıcı olarak algılanan pis işleri, *Dalitler* yapmaktadırlar. Buna rağmen modern zamanlarda *Dalitler*'in şehirlere göç ederek eğitim kurumlarında eğitim görmeleri için teşvik edildiği bilinmektedir. Bu teşvik

⁹⁴² S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁴³ S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁴⁴ *The Laws of Manu*, X, 51.

⁹⁴⁵ M. M. Çeliktaş, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, s.111.

⁹⁴⁶ V. Kumar, "Dalits Studies: Continuities and Change, in Yogendra Singh (ed.)", *Indian Sociology (Volume 3): Identity Communication and Culture (ICSSR Research Surveys and Explorations)*, Oxford University Press, New Delhi 2014, p. 19-52.

⁹⁴⁷ V. Kumar, "Inequality in India; Caste and Hindu Social Order", p. 36-37.

⁹⁴⁸ V. Kumar, *Dalits Studies*, p. 19-52.

⁹⁴⁹ RRT. Research Response, p. 1-7.

ağırlıklı olarak *Dalit Hareketi* kurucusu Dr. B. R. Ambedkar tarafından yönlendirilmektedir⁹⁵⁰. *Dalitler*, Hristiyanlığa geçiş yaptıklarından dolayı Hindistan’da onlar adına hak kazanmak için uluslararası boyutta çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalarda *Dalitler*’i ülke yönetiminde söz sahibi yapmak amacı güdüldüğü açık olarak görülmektedir.

4.1.2.12. Yavanalar

Yavana kelimesi, orijinal olarak MÖ 545’te Kyros tarafından fethedilen İonia’daki insanları ifade etmek için kullanılan eski Farsça’da “*Yauna*” ve Prakrit dilindeki “*Yona*” teriminden türetilmiştir. Bu kelime ilk kez I. Dareios’un MÖ 519 yılına tarihlenen Behistun Kaya Yazıtı’nda geçmektedir⁹⁵¹. Bu terim ilerleyen dönemlerde Batı Asya’dan veya Doğu Akdeniz’den gelen herhangi bir insan grubunu da içine alacak şekilde genişletilmiştir⁹⁵². Ortaçağ Hint edebiyatında Yavana kelimesi *Mleccha* ile eşanlamlı olarak kullanılmış ve herhangi bir yabancı topluluğu ifade etmiştir. En eski Yavana yerleşimleri, Hint alt kıtasının kuzey-batı bölgesinde bulunmaktadır. Taxila’da yapılan kazılar, o bölgedeki Sirkap Şehri’nin Hint-Hellenleri tarafından kurulduğunu ve Hint-Parthları tarafından inşa edilen bir duvar ile genişletilip güçlendirildiğini göstermektedir. Daha yakın zamanlarda Kandahar’da İskender ya da Seleukos’un bir subayı tarafından kurulduğu söylenen bir kentin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır⁹⁵³. Eski Hint kaynaklarında Sakalar, Araplar, Roma’dan gelen tüccarlar⁹⁵⁴, Paradalar, Parasikalar gibi yabancılara da Yavana ismi verildiği anlaşılmaktadır. MS 2. yy’a tarihlenen metinlerdeki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Yavanalar’ın tüccarlık faaliyetlerinin dışında onlar zaman zaman Hint saraylarında muhafız olarak da istihdam edilmişlerdir. Bunların yanında Yavanalar, içki içmeye düşkün, süslenmeyi seven ve geceleri sokaklarda dolaşan kişiler olarak tanımlanmaktadırlar. Görünüşe göre, Yavanalar’ın büyük çoğunluğu ticaret ile uğraşırken, bir kısmı da başka meslekleri icra etmiştir. Yavanalar’ın yapmış olduğu mesleklerden en önemlileri kuyumculuk, taş ustalığı, hırdavatçılık ile şeker, tuz ve kumaş ticaretidir.

⁹⁵⁰ L. Nagaraj, a.g.m., s. 1657.

⁹⁵¹ H. P. Ray, a.g.m., p. 313.

⁹⁵² R. Thapar, a.g.e., p. 149-151.

⁹⁵³ H. P. Ray, a.g.m., p. 313.

⁹⁵⁴ R. Thapar, a.g.e., p. 149-151.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ESKİ HİNT DİNLERİ

5. 1. ESKİ HİNT DİNLERİNİN YAPISI

Eskiçağ Tarihi boyunca toplumların, özellikle sosyal, siyasi ve ticari hayatlarının hemen her evresinde yer edinen bir gereksinim haline gelmiş inanç sistemlerinin olduğu görülmektedir. Bu inanç sistemleri gerek tarih öncesi gerekse tarihi devirlerde etkisini yer yer kaybederek veya belli oranlarda değişime uğrayarak günümüze kadar gelmişlerdir. Nitekim Hindistan coğrafyasına özgü olup zaman zaman başka ülkelere de yayılan bu tarz inanç sistemlerine o coğrafyada yaşayan toplumun dini adı verilmektedir. Abdülcelil Bilgin dini şu şekilde tanımlamaktadır: “*Etimolojik açıdan yol, kanun, hukuk, hüküm, hesap günü gibi birçok anlama gelen din, insanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu demektir. Başka bir deyişle, hayatı çepeçevre kuşatan, belirli kural, emir ve yasakları bulunan bu bağlamda dindarlık perspektifleri sunan, dindarlarına değişik/çeşitli direktifler veren ve sınırları bazen esnek bazen de sert bir şekilde çizilmiş bir yaşam tarzı, bazen statik bazen dinamik hayat döngüsü sunan, değişik yaşam alanlarında davranış biçimleri öngören öğretiler bütünüdür*”⁹⁵⁵.

Din, en eski zamanlardan itibaren toplumda davranış biçimini, iyi niyeti ve kişinin kendini belli bir ilahiyat teorisine bağlama şeklini gösteren ve daha sonraki zamanlarda, tanrıları yatıştırmak için gerçekleştirilen bir dizi uygulama ve ritüel ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Dinde, Tanrı kavramı, o dinin inanırları tarafından yol gösterici bir otorite olarak tasavvur edildiğinden dolayı daha baskın hale gelmiştir⁹⁵⁶. Bu baskınlık o dine inananlar tarafından toplum ile şahısların davranışlarını, hayvanların ve hatta kullanım eşyalarının haklarını, ilahi kurallar çerçevesinde düzenlenmesine olanak sağlamıştır. Dinin, Eskiçağ Hint toplumunun yaşamını ne

⁹⁵⁵Abdülcelil Bilgin, “Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme”, *Anemon-Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Aralık 2014, s. 76.

⁹⁵⁶M. Singh, a.g.m., p. 60.

derece kapsadığını Dinesh Kumar Ojha; “*Din, pek çok kişinin yanında tek bir ilgi alanı değildi. Her şeyi içine çeken ilgi buydu, sadece ibadet ve duayı değil, felsefe, ahlak, hukuk ve yönetim dediğimiz şeyi de kucakladı-hepsi din tarafından kuşatılmıştı. Tüm yaşamları onlar için bir dindi-diğer her şey (de) olduğu gibi, bu hayatın geçici gereksinimlerine verilen bir tavizdi*”⁹⁵⁷ şeklinde aktarmaktadır. İfade edildiği gibi Hint toplumu doğumdan ölüme hatta nefes alıp vermeye kadar hemen her faaliyetini din olgusu çerçevesinde ele almış ve bu çerçeveden dışarı çıkmamaya gayret göstermiştir.

Hint alt-kıtası dünyanın en kadim medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapmakla birlikte, bu topraklar binlerce yıl içerisinde sayısız etnik, dinsel ve mezhepsel farklılığı barındırmıştır. Söz konusu farklılıklara rağmen çeşitli inanç ve kültürler bir arada yaşamış ve birbirlerinden etkilenererek, yeni kültür sentezleri oluşturmuşlardır.⁹⁵⁸ Buna rağmen Hindistan’ın en eski toplumu sayılan Mundalar, baba hukukuna ve totemciliğe dayalı bir inanç sistemine sahip olmalarıyla diğer Eskiçağ Hint dinlerinden ayrılmaktadırlar⁹⁵⁹. Ancak Mundalar, İndus Vadisi Uygarlığı toplumu, Āriler ve Dravidler’in inançları birtakım farklılıklarla birlikte, birbirleriyle benzer özellikleri de bünyelerinde barındırmaktadırlar.

İndus Medeniyeti’nin yıkılmasının ardından MÖ 1700 yıllarından itibaren tedrici olarak Hindistan’a girmeye başlayan ve girdikleri bölgeleri istila ederek ilerleyen Āriler, ilk dönemlerde çoğunlukla insana benzeyen ve doğa güçlerini temsil eden tanrılara tapmışlardır. Ancak zaman içerisinde hem yaşam koşullarının hem de yerli halk olan Dravidler’in inançlarıyla kendi inançları arasında bir kaynaşma meydana gelmiştir. Bu kaynaşma sonucu Āriler’in inandıkları bazı tanrılar önemlerini yitirmeye başlamış ve bunlar yerlerini başka tanrılara ve felsefi açıklamalara bırakmıştır.⁹⁶⁰ Nitekim, W. Ruben, Āriler’in Hindistan’a geldiklerinde burada kendilerinden önceki toplumların dini içeriklerinden önemli bir kısmını aldıklarını düşünmektedir. Ruben, buna ek olarak bu etkileşimin sadece inanç ve ibadet ile kalmayıp, Āriler’in, yerlilerin rahipler heyeti gibi bazı kurumlarını da kendi inançları ile kaynaştırdıklarını söylemektedir⁹⁶¹. Gerçekten de Āriler’in inanç sistemi incelendiğinde Hindistan’ın yerli inançlarını kendi inanç

⁹⁵⁷Dinesh Kumar Ojha, “Understanding the Ideas and Notions About Ancient India in the Early Imperialistic Historiography: A New Perspective”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 68, Part One (2007), p. 231.

⁹⁵⁸H. R. Küçüköner, a.g.m., s. 610.

⁹⁵⁹W. Ruben, “Hind’de Köy ve Şehir”, s. 31.

⁹⁶⁰*Bhagavat-Gita*, s. 19-20.

⁹⁶¹W. Ruben, “Hind’de Köy ve Şehir”, s. 39.

sistemleriyle bir adaptasyon söz konusu olmasının yanında, İran coğrafyasındaki dini inançlar ile de benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna kanıt olarak, Zerdüştlük inancının kutsal kitabı olan Avesta ile Hindistan'daki Vedalar'da yer alan metinlerin birbiriyle benzer özellikler taşıdığı gösterilebilmektedir. Örneğin; Zerdüşt taraftarlarına verilen “drigu” yani “derviş” ismi “fakir” ve “dost” anlamlarına gelmekte ve bu terim Hint coğrafyasında dilenci rahip veya keşişler ile benzerlik göstermektedir. Bunun aksine söz konusu benzerliklerin yerini bazen zıtlıklara bıraktığı da görülmektedir. Nitekim Eski Pers tanrılarında olan ve İran coğrafyasında erdemlilik tanrısı olarak kabul edilen Ahura Mazda, Hint toplumunda Varuṇa'nın karşıtı olarak kabul edilmektedir. Ahura Mazda ayrıca klasik Sankrit metinlerinde “*Asura*” yani “*Şeytan*” olarak algılanmaktadır.⁹⁶² Bu durumu birbirleriyle akraba oldukları düşünülen İran ve Hint Ārileri'nin buldukları coğrafyadaki kültür ve inanç sistemindeki etkileşimleri ile açıklamak mümkündür.

Hindistan'ın en eski dini oluşumlarının başka milletlerde de izlerine rastlamak mümkündür. Nitekim hemen her Eskiçağ medeniyetinde ağaç, su ve ateş mukaddes sayılmıştır. Büyük bir ateş olan güneşe kutsiyet atfedilerek tapınmalar gerçekleştirilmiştir. Gök büyük bir ilah sayılarak ona hürmet gösterilmiş ve onun için birçok ritüel düzenlenmiştir. Ayrıca Gök ilahı ile birlikte Toprak Ana tanrıçasına da tapınım gerçekleştirilmiş ve onun için de sayısız kurban ritüelleri düzenlenmiştir⁹⁶³. Zaman içerisinde bu inançlar bazen değişim gösterse de büyük oranda varlığını sürdürmüştür. Hatta bu durum sonraki dönemlerde ortaya çıkan dinlere de sirayet ederek söz konusu dinlerin kutsal kitaplarında yerini almıştır. Nitekim eski Hindistan alt kıtasında önemli ölçüde yayılan Veda dininin kutsal kitapları olan Vedalar'ın içeriğinde bu tarz kutsallık atfedilen varlıklara oldukça sık rastlanmaktadır.

MÖ 13. yy'da Hindistan'da çok tanrılı Veda dini egemen olmuştur. Bu dinin kutsal kitapları aşağıda detaylı bir şekilde incelenecek olan Vedalar (Rigveda, Sāmaveda, Yacurveda, Atharvaveda) olarak adlandırılan kitaplardır. Vedaları okuyan, anlayan ve uygulama hakkına sahip olan *Brāhman* adındaki rahipler bu sayede tüm toplum üzerinde egemen duruma gelmişlerdir. *Brāhmanlar* diğer sınıftan olan insanlara ücret karşılığında dinsel tören yaparak yaptıkları dini ritüelleri sayesinde hediye adı altında bir takım maddi çıkar sağlamışlardır. Dahası Vedalar'ı yorumlayan *Brāhmanlar*,

⁹⁶² R. Özman, a.g.m., s. 1009-1010.

⁹⁶³ A. Schimmel, a.g.e., s. 101.

yorumlarını kaydettikleri Brāhmaṇa adı verilen kitaplarda kendilerini tanrı ile eş tutmuşlardır⁹⁶⁴.

MÖ 6. yy'da *Brāhmaṇlar*'ın inancı olan Veda dini iki farklı inanışla bir nebze zayıflamış görünmektedir. Bunlar Cainizm ve Buddhizm inançlarıdır ki, her iki inanç da Hindistan'ın içerisinde doğarak belli bir kitleyi etrafında toplamayı başarmış ve hatta Buddhizm Hint alt kıtasının dışında bile yayılım göstermiştir. Modern zamanlara kadar gelmeyi başaran her iki inanç arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Nitekim her iki inancın üyeleri *kast*larından ayrılmış olup inandıkları din çatısı altında birleşmişlerdir. Diğer bir deyişle aforoz edilen bu kitle güçlü bir kişinin ülküsünü benimseyerek daha önceki dinin tapınma yöntemlerini reddetmiştir. Bunlar Kast Sistemi'ni reddederek Veda Dönemi tanrılarına ve geleneklerine bağlılık göstermemişlerdir. Dahası ortaya çıkan bu yeni dinlerin kurucuları önceki dinde yani *Brāhmaṇlar*'ın yaptığı gibi kendilerini bir tanrı olarak tanıtmamışlardır. Cainizm ve Buddhizm inanırları bu kurucuları bir insan, bir haberci, bir kurtarıcı olarak düşünmüş ve inandıkları dinin gerçek kurtuluş dini olduğunu savunmuşlardır⁹⁶⁵. Ancak başlangıçta Hindu ve Buddhist inançlarının nasıl bir sisteme sahip olduğu tüm detayları ile bilinmemekle birlikte zaman içerisinde Hint halkı putperest bir yapıya bürünmüştür. Ayrıca Hint coğrafyasında gelişim gösteren Hinduizm, Buddhizm ve Cainizm'in kutsal metinleri incelendiğinde ise politeizm, panteizm ve monoteizmin izlerini görmek mümkündür. Oldukça zengin bir içeriğe sahip olan Hint dinleri Eskiçağ'da Hellen dini ve felsefesine olduğu kadar, Ortaçağ'da İran-Arabistan-Akdeniz yolu ile Avrupa'ya taşınarak geldiği coğrafyalardaki toplumların inançlarına etki etmiştir. Buddha'nın hal tercümesi, doğuda yaşayan bir Hıristiyan zahidin hikâyesi sanılmış ve Buddha'nın bu suretle ister istemez kilise azizleri arasına girmesi bu duruma verilebilecek en güzel örneklerdendir⁹⁶⁶.

Eski Hint dini inançlarının hangisine inanılırsa inanılsın veya hangi *kasta* mensup olursa olsun Hint yerlisinin yaşantısının özünde dinsellik olmakla beraber tüm faaliyetleri dini düşünceler tarafından motive edilmiş ve dini geleneklerce koşullandırılmıştır⁹⁶⁷. Bahse konu olan "*Hint Dinleri*" terimi ise, Hint alt kıtasında doğan ve temel nitelikleri itibarıyla diğer dini sistemlere oranla farklılıklar arz eden

⁹⁶⁴ Korhan Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 19.

⁹⁶⁵ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 2007, s. 63.

⁹⁶⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 99.

⁹⁶⁷ K. R. Pisharoti, "Sex-Life in Ancient India-Some Thoughts", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 23, No. 1/4 (1942), p. 336.

Hinduizm, Buddhizm, Cainizm ve çok daha sonraları ortaya çıkan Sihizm için kullanılmıştır⁹⁶⁸.

Hindistan'da yoğun bir inanıra sahip olan Hinduizm, taşıdığı özellikleriyle diğer dinlere karşı ılımlı yaklaşımdan uzak bir tutum sergilemektedir. Nitekim Hinduizm'e göre diğer dinler, "*Hint alt kıtasında ortaya çıkanlar ve diğerleri*" şeklinde ele alınmaktadır. Hinduizm'e göre, Hint alt kıtasında ortaya çıkan Buddhizm, Cainizm ve Sihizm gibi dini yapılar normal bir din olmaktan ziyade Hindu geleneği içerisinde oluşmuş sapık mezhepler olarak nitelenmişlerdir. Öte yandan "*diğerleri*" adı altında bulunan ve dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkmış dinlere ise, kimi zaman hiç değinilmemiş kimi zaman ise bunlar, insanlar tarafından oluşturulan sapkın dinler olarak ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca Hinduizm'in, siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerin yoğun olduğu dönemlerde İslam ve Hıristiyanlık ile uzlaşmacı bir yaklaşım içine girdiği de bilinmektedir⁹⁶⁹.

5.1.1. Hindu Tabiri ve Hint Dinleri ile İlişkisi

Vedalar ile Hinduizme ait olan öteki kutsal metinleri ve bunlarla ilgili doktrinleri kabul edenlere "Hindu" adı verilmektedir. Ancak Hinduizm inancına bağlı olanlar için bu kelime bir şey ifade etmemektedir. Nitekim modern zamanda Hindu olarak adlandırdığımız insanlar kendilerini "*Vedaların takipçileri*" anlamına gelen "*varnasrama*" terimiyle isimlendirmiş ve çağırılmışlardır. "*varna*" ve "*srama*" kelimelerinden oluşan bu terim kelimenin tam anlamıyla "*dört kastı kabul eden*" anlamına gelmektedir. Böylece Hindu olarak adlandırılan kişileri "*varnasrama*" olarak da tanımlamak mümkündür⁹⁷⁰. Bununla birlikte bir Hintlinin hafızasında; "*Bir Hindu, Hinduizm'e inanan ana-babadan doğan Hinduizm kurallarına göre evlenen, tanrıya inanan, ineğe saygı gösteren ve ölüsünü yakan kimsedir.*" Hal böyleyken, bu açıklamaların tam olarak bir Hindu'yu tarif etmediğini belirtmek gerekmektedir. Hinduizm'e inanan kişilerin inançları, mensup oldukları mezhep ve yaşam biçimleri birbirinden çok farklı olabilmektedir. Buna göre bazen "*Hindu, ölüsünü yaktıran bir kimsedir*" diye tarif edilmiş olsa da Dekkan'daki bazı Hindular ölülerini

⁹⁶⁸ Ali İhsan Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan, Milet ve Nihal", (edt. Şinasi Gündüz), *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (Aralık 2003), s. 22.

⁹⁶⁹ Ali İhsan Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı X. İzmir 1998, s. 91.

⁹⁷⁰ Kürşat Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, Bilimsel Araştırma Dizisi 15, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s. 25-26.

gömmektedirler. Başka bir tanımlamada ise Hindulara “*İbadetini Brahmānlar vasıtasıyla yapan*” denmiş ancak Pencap’da yaşayan Sih köylüleri başta olmak üzere, Cainistler de Hindular gibi, *Brāhmanlar*’a saygı göstermekte ve ibadetlerini *Brāhmanlar*’ın eşliğinde yerine getirmektedirler⁹⁷¹. Dolayısıyla Hindistan’da herhangi bir kişiyi veya olguyu tanımlamak oldukça zor görünmektedir. Öte yandan Hindu olmanın mutlaka dindar olmak anlamına geldiğini söylemek yanlıştır. Bunun sebebi ise, “*Hindu*” teriminin kökeninde yatmaktadır. Gerçekten de Hindu kelimesi, İndus denen coğrafyanın istila edilmesine karşı doğal bir sınır olan ve “*nehir*” anlamına gelen Sanskrit dilinde bir sözcükten yani “*Sindhu*”dan türemiştir. Persler, Hindular’ı nehrin oluşturduğu bu sınırın öbür tarafında yaşayanlar olarak görmüşlerdir. Daha sonra Araplar, bu belirli gayrimüslim halkların yaşadıkları bölgeye “*el-Hind*” demişlerdir. Aşağı yukarı MS 16. yy.’a doğru bu sözcük giderek bazı bölgelerde yerli halkı Müslümanlar’dan ayırmak için kullanılmış ve böylece “*Hindu*” terimi artık kesin olarak dini bir tanım olmuştur⁹⁷².

5.1.2. Hinduizm

Hinduizm⁹⁷³, Hint alt kıtasındaki toplumun büyük bir kısmının benimsediği dini inanç ve geleneklerini ifade etmek için bu alanda çalışmalar yürütmüş batılı uzmanların kullandığı bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyleyken Hindular kendi dini inançlarını, “*Ezelî-Ebedî Yol/Din*” gibi anlamlara gelen *Sanatana Dharma* şeklinde adlandırmaktadırlar⁹⁷⁴. Esasında Hinduizmin kökeninin yaklaşık olarak MÖ 2000

⁹⁷¹ Şengül Demirel, “Hinduizm’in Tarihsel Serüveni”, *Sosyal Bilimler Dergisi* (SOBİDER), Yıl: 4, Sayı: 18, Aralık 2017, s. 571.

⁹⁷² J. Lipner, a.g.e., s. 183.

⁹⁷³ Hindular, Hinduizmi *Sanatana Dharma*, ezeli ve ebedi gelenek veya din olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımlama, kökenlerinin insanlık tarihinin ötesinde, gerçeklerin ilahi olduğu (şruti) ve çağlar boyunca günümüze kadar kuşaktan kuşağa Veda metinleri aracılığıyla geçtiğine ilişkin fikirlerle bağlantılıdır. Modern Hindular arasında en yaygın görüş ilahi gerçeğin Āriler’e sunulduğudur ki Āriler’i Hindistan’da binlerce yıl önce yaşamış ulu ve aydınlanmış bir ırk olarak görmektedirler. Āriler, Vedik kutsal metinlerinin oluşturulduğu Sanskrit dilini kullanmış ve görkemli bir Hindu uygarlığını oluşturmuşlardır. Bu görüşe göre, Buddhistler, Cainistler, Sihler gibi Hindistan’da Āriler’den sonra gelişen dinlere bağlı insanlar Hindu dininin bir parçası olarak kucaklanmışlardır. Ancak bu kucaklamaya sıcak bakmayan Hinduların varlığını da belirtmek gerekmektedir. Tüm bunların yanında Hinduizm ile bağdaştırılan büyük ilahlar ve önemli dinsel gelişmelerin, Hindistan’da Āriler’den önce yaşamış yerli insanlardan geldiğine inanılmaktadır. Onlara göre, Āriler, kuzeybatı Hindistan’a göç ederek barışçı, yerleşik toplulukları fetheden, kendi dünya görüşlerini dayatan ama çevre kültürde yaygın ve değerli olanları da kabul eden işgalcilerdir. (detaylı bilgi için bkz. Kim Knott, *Hinduizm’in ABC’si*, (Çev. Medet Yolal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 20-22.) Mahatma K. Gandhi ise Hinduizm’i; “*Hinduizm, benim kesinlikle diğer dinlere karşı üstün tuttuğum bir din değil, aksine herhangi birisinin kendi doğasını geliştiren, onu gerçeğe çözümler biçimde bağlayan ve sürekli arındıran Hinduizm’i aşan bir dindir*” şeklinde tanımlamaktadır. (A. R. Mohapatra, a.g.m., s. 119.

⁹⁷⁴ K. Knott, a.g.e., s. 20-22.; C. Kutlutürk, “Hindu Dini Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55:1 DOI: 10.1501/Ilhfak_0000001403, (2014), s. 18.

yıllarına yakın bir döneme kadar uzandığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla Hinduizm'in Āriler ile Dravidler'in birbirleriyle etkileşimi sonucu şekillenerek farklı inanç ve değerleri bünyesine kattığı yaygın görüşler arasındadır⁹⁷⁵.

Dravid kültürü ile Āri kültürünün bir sentezi olarak ortaya çıkan Hinduizm'de çok sayıda İndus Vadisi Uygarlığı'nın özellikleri de yer almaktadır. Dolayısıyla Āri ve Hint yerli kavimlerinin İndus Vadisi ile çok erken dönemlerden itibaren bir teması olduğunu söylemek mümkündür. Āri kültürü de yüzyıllardır oldukça güçlü bir biçimde var olagelen yerli Dravid kültürüyle ilk karşılaştığı andan itibaren değişime uğramış ve bu ikisinin birleşimi sonucu yeni yapılı bir kültürün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır⁹⁷⁶. Hindistan'da arkeolojik kazı yapmış olan birçok araştırmacı Harappa dininin "*Hindu*" niteliğini kabul etmekte ve bazı tapınım nesnelere, simgelerinde ve tanrısal figürlerinde eski zamanlardan modern zamanlara gelen sürekliliği vurgulamaktadır⁹⁷⁷.

Hinduizm sözcüğünün anlam ve içeriği konusunda değişik tanımlamalar yapılmışsa da bu tanım ve uygulamalar konusunda tek bir kaynağa veya açıklamaya bağlı olmak kesinlikle yanlış olacaktır. Monier Williams'e göre; *Hindistan'daki teizm (tanrıçılık), panteizm (tüm tanrıçılık) ve politeizmin (çok tanrıçılık) birbiri ile iç içe geçmiş durumdadır. Hinduizm, Brahmānizm'deki tanrıçılığın sade formundan çok daha karmaşık ve kapsamlı halidir*⁹⁷⁸. Bunun yanında Julius Lipner Hinduizm'i; "*Hinduizm bütün dini kavramları gerçekler olarak kabul eder ve onları az çok özgül anlamlarına göre bir düzene sokar. Kitlelerin insanı hayrete düşüren çoktanrıçılığı ve sınıfların bununla bağdaşmayan tektanrıçılığı Hindular için bir tek ve aynı gücün farklı düzeylerdeki ifadeleridir. Hinduizm sürekli olarak yükselmeye çalışmamız ve tanrıya ilişkin bilgimizi geliştirmemiz konusunda ısrar eder. "Mutlak"a tapanlar en yüksek düzeydedirler; onların ardında kişisel Tanrı'ya tapanlar vardır; sonra Rama, Krisna, Buda gibi yeniden vücut bulanlara tapanlar gelir; onların altında atalara Tanrılara ve bilge kişilere tapanlar bulunur, en alttakilerin hepsi de önemsiz güçlere ruhlara tapanlardır*"⁹⁷⁹ şeklinde tanımlarken tıpkı Hindu kutsal metinlerinde geçen tek

⁹⁷⁵ C. Kutlutürk, "Hindu Dini Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekleri", s. 18.

⁹⁷⁶ H. R. Küçüköner, a.g.m., s. 614.

⁹⁷⁷ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt I; Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, (Çev. Ali Berktaş), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 173.

⁹⁷⁸ Monier Williams, *Hinduism and Brahmanism; or Religious Thought and Life in India*, Oxford Press, New York 1891, p. 54.

⁹⁷⁹ J. Lipner, a.g.e., s. 181-182.

tanrıçılığa işaret etmektedir. Daha açık bir ifadeyle aslında Hinduizm'in erken evrelerinde tek tanrılı bir inanç olduğunu sonraki evrelere geçişte yavaş yavaş farklı düşünceler oluştuğundan dem vurmaktadır. Nitekim bu konu, ilerleyen kısımlarda Hindu kutsal metinlerinden örnekler verilerek tartışılacaktır.

Hinduizm teriminin tanımında farklılıkların bulunmasının yanında ne zaman ortaya çıktığı konusunda da birtakım değişik görüşler mevcuttur. Örneğin, Hinduizm'i Āriler ve Dravidler'in inançlarının bir karışımı olarak gören⁹⁸⁰ ve yaklaşık olarak MÖ 1500 yıllarında ortaya çıktığını düşünen uzmanlar bulunmaktadır⁹⁸¹. Ancak bu inancın MS 8. yy'dan itibaren ortaya çıktığını savunanların olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu durum Hinduizm, Brāhmaṇalar, Upanishadlar, Mahābhārata gibi külliyatlarla, yerli halk arasında dolaşan inançların bir karması olup, Vedalar'ın doktrininden oldukça farklıdır⁹⁸². Düşüncelerin böyle derece derece değişimini doğru bir tarih sırası ile göstermek mümkün olmamakla birlikte Hinduizm'in MS ilk yıllarda ortaya çıktığını söyleyenler de vardır ki Buddhizm 'in çökmeye başlayışı da o döneme rastlamaktadır⁹⁸³. Nitekim dünyadaki en eski dini geleneklerden biri olarak kabul gören Hinduizm yaşadığı söz konusu zaman diliminde birtakım gelişim ve değişim süreci geçirmiştir. Bu dini değişim ve gelişim, dönemlere ayrılarak üç aşamada incelenmektedir. Veda dini de denilen birinci dönemde tanrı, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir varlık olarak düşünülmüştür. Durum böyleyken zihinde oluşan tanrı tasvirinin dünyanın dışında yani gökyüzünde yaşadığına inanılmaktadır. Onun dünyaya uzak olması insanların ona yaklaşmasını imkânsız kılmaktadır. Bunun aksine ikinci dönemde ulaşılmaz olan tanrının her yerde hazır ve nazır olduğu düşüncesi giderek gelişim göstermiş, böylece tanrının sadece göklerde değil, aynı zamanda yeryüzünde olduğu söylenmeye başlanmıştır. Hatta bu düşünceye göre, insan bedeninin içi de dâhil her yerde tanrının bulunduğu fikri kabul edilmeye başlanmıştır. Üçüncü dönemde ise, inanan bir kişi kendini tanrı ile özdeş olduğunu kabul etmektedir. Daha da önemlisi bu kişi kendi dışında hiçbir tanrının bulunmadığını düşünmektedir⁹⁸⁴.

Bilinen bir kurucusu olmayan Hinduizm birçok tanrısı bulunan, çok kapsamlı, geniş ve en eski organize dinlerden biri olarak da algılanmaktadır. Çok eski

⁹⁸⁰ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 60.

⁹⁸¹ A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s.32. (31-46)

⁹⁸² K. Demirci, a.g.e., s. 11-12.

⁹⁸³ F. Challaye, a.g.e., s. 58.

⁹⁸⁴ A. İ. Yitik, *Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı*, s. 84-85.

dönemlerden bu yana birçok kural ve inanç taşımasından dolayı bütün dinleri içerisinde barındıracak bir özelliğe sahip olduğu düşünülmüştür. Hint dini düşüncesinde fiziksel evrene bağlı kalmak kişiye fayda sağlamayacağı gibi, hakikat bilgisinin ise ancak fiziksel evrenden uzaklaşmak sonucu elde edilebileceği düşüncesi ağır basmaktadır. Böylece kişi özgürlüğe ve mutluluğa erişebilecektir. Şayet insanlar, mutlu olabilmek istiyorlarsa, onların açgözlülükten ve sahiplenmekten uzak durmaları gerekmektedir. Yeniden doğuş döngüsü ve bu döngünün sebep olduğu düşünülen ıstıraptan kurtulabilmek için münzevi bir yaşam tercih edilmelidir. Bunu yapmak için kişinin kendini toplumdan yalıtma, oruç tutma, çile çekme, dünyevi hayattan uzaklaşma ve meditasyon (derin düşünce) yapması gerekmektedir. Bu sayede söz konusu döngüden kurtularak özgürleşmenin mümkün olacağına inanılmaktadır. Böylece dünyadan kendini soyutlayarak çileci bir hayat anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bunun asıl sebebi yeniden doğuş döngüsü ve bu döngünün sebep olduğu düşünülen ıstıraptan kurtulabilme isteğidir. Amaca ulaşmak için toplumdan uzaklaşarak çileci bir yaşamı benimsemek ve derin düşünceye çekilmek gerekmektedir. Çile ve derin düşünme sayesinde insanın dünyada çektiği ıstıraptan kurtulması mümkün olmaktadır. Bunu yaparken beden ve zihin dünyevi işlerden uzak durarak gerçekliğin dışarıda değil de içeride olduğunun fark edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır⁹⁸⁵. Hali hazırda Hint dini felsefesine göre ölüm kurtuluş anlamına gelmemektedir. Bunun aksine ölen kişinin ruhu insan, hayvan ve

⁹⁸⁵ İndus Vadisi Uygarlığı'ndan sonra, Hindistan'ın kuzeybatı kısmı zengin kentsel kültüre ev sahipliği yapsa da bu geniş coğrafyanın geri kalanı yalnızca yiyecek toplayan, kısmi hayvancılık veya ufak çaplı tarım yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Āriler'in iç bölgelere göç etmesiyle getirdikleri inanç ve sınıfsal sistemin de etkisiyle tarım ve sanayinin çok az imkân tanıdığı yerlilerin dilencililiğe başvurmalarına neden olmuştur. Böylece zaman içerisinde Brahmanlar katı Varṇāśrama Dharma'sını, Cainistlerin katı çileciliği ve Buddhistlerin kendine özgü inançları dilencilikle evsiz yaşamı teşvik etmiştir. Milattan hemen önce ve sonrasında dilencilik böylece yavaş yavaş gelişmiş bir kurum şeklini almıştır. MS 500'lü yıllardan MS 1200 yıllarına kadar olan zaman zarfında feodalizmin de etkisiyle ekonomik sıkıntı baş göstermiştir. Ekonomik sıkıntının ürkütücü bir şekilde ağırlaşması sonucu dilencilik yaşam varlığını sürdürmek için çabalayan herkesin son çaresi haline gelmiştir. Bir kurum olarak olmasa da bir meslek olarak dilencililiğin Hindistan tarihinin yiyecek toplama evresinde oluşmaya başladığı tahmin edilmekle birlikte bir kurum olarak ise Hristiyanlık döneminden hemen önceki yüzyıllarda tanınmaya başlanmıştır. Bu kurum zamanla bazı dini içerikli eserlere de yansiyarak bazı münzevilere atıfta bulunulmuştur. Bu atıfa göre; "*Bir köye halk yemeklerini bitirdikten sonra, mutfak ateşi bittiğinde sadece dilenmek için girecektir. Hayatını sürdürece kadar yiyecek dilenir, açlığını giderecek kadar bile yemez.*" denilerek tek geçim kaynağı olan sadaka dilenenlerin ormanlarda yaşamı dini olarak da teşvik edilmeye başlanmıştır. Hatta Hindu kutsal kitaplarının yerleşim yerlerinden uzak olan kırsal kesimlerde öğretilmeye başlanması dilencilik kurumunu daha da ileri bir seviyeye taşımıştır. Nitekim MÖ 6. yy'ın felsefe okullarının yenilikçi mezhepleri, evsiz yaşamı teşvik etmek için ortak bir eğilim sergilemişlerdir. Buna paralel olarak Buddhist kaynaklarda ise evsiz hayat süren keşişlerin sık sık orman içerisindeki kulübelere kaldıklarından bahsetmektedir. Ayrıca Jatakalar'ın içeriği incelendiğinde Buddha zamanında dilencililiği meslek edinmiş başka insanların varlığına dair işaretleri görmek mümkündür. (Subrata Kumar Acharya, "Evolution of the Institution of Beggary in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 69, No. 1/4 (1988), p. 269-273. Hal böyle iken dini bir eğilim olarak başlamış çileci münzevilik, geçimini bu yolla kazanan ve din ile ilgisi olmayan kişiler tarafından da meslek haline getirilmiştir.

bitki olmak üzere başka bedenlerde varlığını devam ettirmektedir. Görüldüğü üzere Hint felsefi düşüncesinde en temel öğeler yeniden doğuş⁹⁸⁶ ve ruhun ölümsüzlüğü düşünceleridir. Bu düşüncelerin en önemli öncüleri olan Gurular'dır. Gurular'ın tanrı ile konuşabildiklerine ve diğer inanırların yeniden doğuş çarklarından kurtularak Nirvāna'ya ulaşmalarına yardımcı olduklarına inanılmaktadır⁹⁸⁷.

Yaşayan en eski dinlerden biri olma özelliği taşıyan Hinduizm'in temel kaynağını oluşturan Hint kutsal metinleri oldukça geniş bir içeriği barındırmaktadır. Hint dini gibi Hint kutsal metinlerinin başlangıcı da insanlık tarihinin günümüze kadar ulaşan en eski dini metinlerinden biri unvanını taşımaktadır. Bunlar “*ṣrutī*” ve “*smritī*” olarak ikiye ayrılmaktadırlar. *Srutī*; vahyedilenler veya ilham edilenler anlamına gelmekte olup Vedalar, Brāhmaṇalar, Āraṇyakalar ve Upanishadlar adlı eserler külliyyatından oluşmaktadırlar. *Smritiler* ise “*düşünülerek kaleme alınmış*” veya “*akledilenler*” anlamına gelen destanlar, *Sūtralar*, *Purāṇalar* ve dini hukuk alanında yazılmış kanunnamelerden oluşmaktadırlar. Dolayısıyla bilge kişilere ilham edildiğine inanılan *ṣrutī* metinleri ile beşeri kaynaklı olduğu kabul edilen *smritī* metinleri, Hinduizmin temel kaynaklarını oluşturmaktadırlar⁹⁸⁸.

Hindistan'ın Ārileşmesi ile Brāhmancılığın ve birkaç yüzyıl sonra Hinduizm'in yayılması, bir biriyle ilişkili olarak görülmektedir. M. Eliade'ye göre; *Brāhmanlar*, Seylan'a muhtemelen MÖ 6. yy'da gelmiş ve MÖ 2. yy ile MS 6. yy arasında Hinduizm,

⁹⁸⁶ Hint felsefi düşüncesi ve öğretilerinin temelinde genedoğum inancı bulunmakla birlikte bu inanç Hint kültürünün yapı taşlarından bir tanesidir. Hint toplumundaki genedoğum inancına göre ölen her insanın ruhu yeniden farklı bir bedende doğmaktadır. Ancak genedoğum gerçekleştiğinde ruhun gireceği beden kişinin önceki yaşamıyla oldukça yakın ilişki içerisinde. Bu ilişkiyi, kişinin hayatta iken yaptığı iyi işler neticesinde bir üst sınıfa yükselmesini, kötü işler ise bir alt sınıfa düşmesine sebebiyet vereceği şeklinde açıklamak mümkündür. Hatta en alt *kaṣṭtan* bir kişinin kurallara riayet etmemesi sonucu bir sonraki yaşamında insan dışı bir varlığın bedeninde doğacağına inanılmaktadır. (W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 29.), Manu Kanunnamesi söz konusu doğumdaki değişikliği şu şekilde izah etmektedir; “*Bazı kötü adamlar bu hayatta işledikleri suçlar sonucunda (doğal) görünümünde, bazıları ise önceki hayatlarında (varoluşlarında) işledikleri suçlardan dolayı (doğal) görünümünde bir değişikliğe uğrarlar. (The Laws of Manu, XI, 48.)*. Ayrıca bu inanca göre günah işleyen kişinin öldükten sonra cehenneme girmesine gerek kalmamaktadır. Hatta günahkâr olan kişi öldükten sonra üç şekilde cezasını çekmektedir denilebilir. Buna göre günahkâr kişinin yeniden doğuşun birinci cezalandırma şeklinde şeytan olarak doğarken, ikincisinde cehennemde alevler içinde yanmakta ve üçüncüsünde ise hayvanlar âleminde doğarak cezasını çekmektedir. Öte yandan Hint genedoğumunun üç motifi Buddhacılığa ait anlatılarda da sık sık rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum Buddhizm'in Hinduizm'deki bazı felsefi düşüncelerin etkisinde kaldığının bir başka göstergesi olarak kabul edilebilir. (W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 75.)

⁹⁸⁷Kutsi Kahveci, “Mistik Bir Tecrübe Olarak Ruhun Baş Dönmesi: Hint Mistisizmi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.23, S. 2, Haziran 2019, s. 878, 883.

⁹⁸⁸A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s. 32.ss. 31-46.; C. Kutlutürk, “Hindu Dini Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekleri”, s. 18.

Hindicini, Sumatra, Cava ve Bali'ye girmiştir. Böylece Hinduizm, Güneydoğu Asya'da ilerlerken birçok yerel unsuru da bünyesine katmak zorunda kalmıştır. Ancak Orta ve Güney Hindistan'ın Hinduizm'e geçmesinde karşılıklı fayda, asimilasyon ve bağdaştırmacılık rol oynamıştır. Misyonerlerin Hindistan'ın içlerine ilerleyerek uzak bölgelere yaptıkları kutsal ziyaretler ve geziler neticesinde irtibat kurdukları toplum ile dinsel ve kültürel açıdan birleşmede büyük bir başarı kazanmışlardır. Bahsi geçen misyonerlerin milattan hemen sonra, Vedalar'a ve Brāhmaṇalar'a özgü toplumsal yapıyı, ibadet sistemini ve dünya görüşünü kendi toplumlarına kabul ettirmişlerdir⁹⁸⁹. Güneydoğu Asya'nın Hindulaşması MÖ 2. yy'dan başlayarak yaklaşık MS 16. yy'a kadar dinden çok siyasal bir hareket olarak önem kazanmıştır. Ancak bu siyasal harekette inançtan dönme söz konusu olmamakla birlikte yayıldığı ülkelerin kralları ve yönetici sınıfı, Hint gelenek ve göreneklerini taklit etmiş ya da onlardan esinlenmişlerdir⁹⁹⁰.

Çok tanrılı bir din olan Hinduizm'in kutsal kitapları söz konusu bu tanrılar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. İnanç açısından birçok farklılıklar gösteren Hinduizm'de ayrıca animizm⁹⁹¹ inanılmaktadır⁹⁹². Tüm bunlara rağmen Hinduizm'de tek tanrı inancına dair izler de bulunmakta ve bu izlere Hindu kutsal kitapları olan Vedalar'da rastlamak mümkündür. Özellikle Rigveda'nın sıkça geçen "*Aslında hakikat tektir, azizler onu, farklı isimlerle çağırırlar*"⁹⁹³ cümlesinden yola çıkarak Hinduizm'in ilk evrelerinde tek tanrı inancının olduğunu söylemek de mümkündür. Hint dinleri üzerine önemli araştırmalar yapan Ali İhsan Yitik'in de işaret ettiği gibi⁹⁹⁴ bu açıdan bakıldığında *Sanatana Dharma*, Kur'an-ı Kerim'de geçen "*Allah katında tek din İslam'dır*"⁹⁹⁵ ayetindeki içeriğe benzer bir anlam taşımaktadır.

Tek bir ibadethanesi ve peygamberi bile olmadığı söylenen Hinduizm, doğumdan ölüme kadar olan sürede evlilik, meslek ve ibadet gibi insan yaşamının neredeyse her yönünü kontrol etmiş, düzenlemiş ve şekillendirmiştir. Hatta Hinduizm'i benimsemiş toplumların işleyişi de sosyal, siyasal ve kanuni açıdan bu duruma dâhil

⁹⁸⁹ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi; Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, (Çev. Ali Berktaş), Cilt II, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 58.

⁹⁹⁰ Louis Renou, *Hinduizm*, (Çev. Maide Selen), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 35.

⁹⁹¹ Animizm; doğadaki canlı veya cansız her varlığa ruhlar tarafından bir hayat verildiği düşüncesidir. Bu düşünceye göre, nehirler, ağaçlar, dağlar gibi birçok varlığın bir ruhu var olmakla birlikte bu varlıklar ölümsüz varoluşun birer parçalarıdır. (bkz. D. Leeming, *a.g.e.*, s. 15.)

⁹⁹² K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 45.

⁹⁹³ A. İ. Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", s. 77.

⁹⁹⁴ A. İ. Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", s. 78-79.

⁹⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, Ali İmran, 19.

edilmektedir. Bu nedenle, toplumdaki bireyler, özellikle üst *kast*lardan olanlar Hindu değerlerini, inançlarını kültürlerini çıkarları doğrultusunda korumuş ve bunu sürdürülebilir bir hale getirmişlerdir. Gerçekten de milattan önce ve sonrasında devlet idaresinin uygun şekilde yürütülmesi konusunda krallara talimat veren birtakım kanunnameler ve tavsiyeler yazılmıştır. Bu bağlamda devlet idaresi ile ilgili metinlerin temelini *dharma* kavramına uygun bir şekilde hareket etmek oluşturmaktadır⁹⁹⁶.

5.1.2.1. Dharma

Dharma; etimolojik olarak “tutmak, sahip olmak veya sürdürmek”⁹⁹⁷ ve “yukarı kaldırma” ve ya “destekleme” anlamlarına gelen “dhr” kökünden türetilmiştir⁹⁹⁸. Hindular, kendi inanç sistemlerine *Sanatana Dharma* (Ezeli-ebedi yol; fitri veya evrensel din) veya sadece *dharma* adını vermektedirler. *Dharma*, Hindular tarafından *Brahmā*'nın Rişiler aracılığıyla insanlığa bildirdiği ezeli-ebedi kanun olarak algılanmaktadır. Pratikte ise bu isim, birbiriyle ilişkisi güçlü olmayan birtakım mezheplerin genel toplamına verilmektedir⁹⁹⁹. Öte yandan *dharma*¹⁰⁰⁰, kişinin toplumsal sınıfı ve hayatının her aşamasında yapması gereken görev veya zorunluluklar anlamına gelmektedir. Buna göre kişi doğumdan ölüme kadar hem toplum bazında hem de bireysel anlamda kendi için belirlenmiş kurallar çerçevesinde yaşamını sürdürmelidir. Dolayısıyla *dharmaya* uyan kişilerin mutlu ve huzurlu bir yaşam süreceklerine inanılmaktadır. *Dharmayı* bu yönüyle toplumun düzenini sağlamak için oluşturulmuş kurallar bütünü olarak tanımlamak mümkündür¹⁰⁰¹. Aslında *dharmanın* hem kuralcı hem de tanımlayıcı çağrışımları bulunmaktadır. Geleneksel olarak ele alındığında insanın *dharması* dürüst bir hayat sürmek için yapmak zorunda olduğu

⁹⁹⁶ A. Salamone, a.g.m., p. 274.

⁹⁹⁷ J. P. Suda, “Dharma: Its Nature and Role in Ancient India”, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 4 (October-December 1970), p. 360.

⁹⁹⁸ J. Lipner, a.g.e., s. 194.

⁹⁹⁹ A. İ. Yitik, Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakışı, s. 77-78.

¹⁰⁰⁰ “Modern dönemde Dharma, genelde iki şekilde anlaşılmaktadır. Birincisi, Sanatana Dharma teriminin, sadece birbirinden farklı özellikler gösteren çeşitli dini mezheplerin toplamını ifade eden, içi boş genel bir kavram olmadığı, aksine, kendine has bir takım özellikleri ve inançları olan bir dini sisteme delalet ettiği ispat edilmeye çalışılmıştır. İkincisi ise, Sanatana Dharma'nın yeryüzündeki bütün inanç sistemlerini kapsayan bir üst yapı, evrensel din veya din ötesi bir sistem (meta religion) olduğu ispat edilmek istenmiştir. Buna göre Hinduizm'in sıradan bir din olmadığı ve başka hiçbir dini sistemle karşılaştırılmayacağı tezidir. Diğer bütün sistemler, bir biçimde, Sanatana Dharma'nın tahrif edilmiş veya yanlış yorumlanmış biçimleridir”. (bkz. A. İ. Yitik, “Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakışı”, s. 78.)

¹⁰⁰¹ K. Knott, a.g.e., s. 41.

şeydir. Hindulara göre, hem ahlaki açıdan insanın onu yapması gerekir, hem de doğal bakımdan insan yapısının gereği bu kurala uyulması gerekmektedir¹⁰⁰².

Arthasastra'da insanlar, kendilerini cennete ve ebedi mutluluğa götüreceğine inandıkları için *dharmayı* (doğruluğu) uygulamaları gerektiğine dair söylemler bulunmaktadır. Arthasastra'ya göre, ideal bir birey *dharmayı* takip etmeli, geleneklere bağlı kalmalı ve kurallara uymalıdır¹⁰⁰³. Upanishadlar'da ise; “*Dharma tüm canlılar için baldır ve tüm canlılar Dharma için baldır. Dharma'da parlayan ölümsüz kişiyle bedende erdemlilik olarak parlayan ölümsüz kişinin durumları da böyledir. O Atman'dır, ölümsüzdür, o Brahma'dır, her şeydir*”¹⁰⁰⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Nitekim Upanishadlar, üç tür *dharmanın* olduğundan bahsetmektedir. Birinci grupta *dharma*, sırasıyla kurban sunma, Veda çalışma ve sadaka verme olarak sınıflandırılmışlardır. İkinci grupta, çile doldurma şeklinde belirlenmiş ve üçüncü grupta ise, bir hocanın evine yerleşerek kutsal bilgiyi öğrenen öğrenci pozisyonunda olmak olarak düşünülmüştür. Nitekim bahsi geçen uygulamaların hepsinde “*değerli dünyaları kazanmak*” mümkündür¹⁰⁰⁵. Bundan başka *dharmanın* benzer şekilde olgusal olayları, nedensel olarak açıklamakta, etik yönelim için bir kılavuz olarak görülmekte ve feragat ile çilecilik ile ulaşılan nihai kurtuluşa giden basamak olarak algılanmaktadır. Bu üç işlev farklı pozisyonlarda dengelenerek uzlaştırılmış ve bütünleştirilmiştir¹⁰⁰⁶.

Brihadāranyaka Upanishad, evrenin ilahi yönetiminde *dharmanın* önemini vurgulamaktadır. Bahsi geçen pasajda “*O (Brahman) yeterince güçlü değildi; daha da mükemmel dharma'yı yarattı; dharma kshatra'dır; bu nedenle Dharma'dan daha yüksek bir şey yoktur; Dharma, böylece gözlemlediğimiz gibi, yaratılan dünya ile sınırlanmıştır; Brahman, onu tek başına yönetecek kadar güçlü değildi; dharma, eksikliği gidermek ve O'na yardım etmek için yaratılmıştır*” denilmektedir. *Dharmanın* üstün yapısı sebebiyle Manu, *dharmaya* uymayı yaşamın en yüksek ilkesi olarak görmektedir. Buna gerekçe olarak, insanın hemcinsleriyle birlikte aradığı tüm değerlerin, *dharma* ile bağlantılı olduğuna inanılması gösterilmektedir. *Dharmaya* uyan ve gözetilen toplumların ise, gelişerek güvenlik ve refah düzeylerinin artacağı

¹⁰⁰² J. Lipner, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁰⁰³ V. Murth-J. Rooney, *a.g.m.*, p. 16.

¹⁰⁰⁴ Upanishadlar, s. 28.

¹⁰⁰⁵ Upanishadlar, s. 111-112.

¹⁰⁰⁶ Samjukta Gombrich Gupta, “The Goddess Wmen, and Their Rituals in Hinduism”, *Faces of the Feminine in Ancient, Medieval and Modern India*, (Edited By Mandakranta Bose), Oxford University Press, New York 2000, p. 88-89.

düşünülmektedir. Bu inanca göre, tüm evreni düzende ve her şeyi yerli yerinde tutan şey *dharma* olduğuna göre, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve sosyal adalet ilkelerine dayalı yeni bir sosyal düzen oluşumu bu sayede meydana gelmektedir. Daha özel bir ifade ile "mineral, bitki, hayvan, insan ve insanüstü gibi farklı yaşam düzenlerini bir arada tutar" anlayışı hâkimdir. Tüm bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda *dharma*; ya din ya da hem din hem de hukuk anlamına gelmektedir. Böylece *dharmanın* insanları Tanrı'ya tam bağlılık yoluyla nihai bilgiye götüren şey olduğu söylenmektedir¹⁰⁰⁷.

Bhagwat Gita'nın dördüncü bölümünün 7. ve 8. ilahilerinde, *dharma* azaldığında ve *adharma* geliştiğinde, kendisini enkarne ettiğini ve iyileri korumak, kötülerini yok etmek için insan biçimini aldığını söylenmektedir. Nitekim eski Hindu düşüncesinde *dharma* kavramının kapladığı yer o kadar merkezidir ki, Mahābhārata'nın bir kitabının tamamı olan Shantiparva, *dharmanın* açıklamasına ayrılmıştır. Dolayısıyla kral *dharmanın* uygulayıcısı olarak görülmekte ve *dharmanın* uygulanmaması durumunda dünyada düzensizlik oluşacağı ve her şeyin karanlığa ve kaosa sürükleneceği düşüncesi hâkimdir. Buna göre, eğer bir kral kraliyet *dharmasını* terk ederse toplumun dört sınıfının *dharmaları* da ortadan kalkmaktadır. Ancak *Sūdra*, *Vaişya*, *Kşatriya* ve *Brāhman dharmaları*, insan ruhunun evriminin farklı seviyelerini temsil ettikleri için birbirinden farklı kabul edilmektedir. Bu felsefi düşünceye göre, bir *varna* veya sınıfa üye kişi sonraki daha yüksek *varnaya* geçerken, bilinci gelişir ve daha önce kendisine ait olmayan nitelikler kazanmaya başlar. Dolayısıyla sonraki yaşamında bir üst sınıfta doğacak kişinin *dharma*sı da değişmektedir. Bu konuda paralel bir ifadeyi Manu'da görmekteyiz. Manuya göre, *Sūdra* evrimin en düşük aşamasından yani hayvandan insan düzenine geçmektedir. Bundan dolayı bu kişi bilgi ve yargıdan yoksun olduğundan görevi veya *dharma*sı, üstlerine itaat etmekten ibarettir. İtaat, bağlılık ve sadakat onun niteliklerini oluşturarak, görevlerini yerine getirmesi neticesinde bir sonraki yaşamında *Vaişya* olarak doğmaktadır¹⁰⁰⁸. Böylece kişinin sınıf derecesi yükselirken onun *dharma*sı da yükselmiş olacaktır. Bu sebeple her *kast* bir sonraki doğumunda gerek toplumu gerekse tanrıları memnun etmek zorundadır. Toplumu memnun etmek için *dharmayı* uygularken, tanrıları memnun etmek için ise birtakım ibadet ve ritüelleri yerine getirmesi gerekmektedir.

¹⁰⁰⁷ J. P. Suda, a.g.m., p. 358-361.

¹⁰⁰⁸ J. P. Suda, a.g.m., p. 357, 365.

5.1.2.2. Ritüeller

Hint toplumu inançları doğrultusunda inandıkları tanrılarına veya çeşitli doğaüstü varlıklara birtakım ritüeller düzenlemişlerdir. Bu ritüeller genellikle kutsal kitaplarında geçen kriterlere göre ve bir din adamı liderliğinde uygulanmıştır. Söz konusu ritüellerin ilk örnekleri Āriler'in Hindistan'ı işgalinden önceki bir zamanda İndus Vadisi Uygarlığı'nın en büyük iki yerleşim yeri olan Harappa ve Mohenjodaro'da kendini göstermiştir. İndus Vadisi Uygarlığı'ndaki yerleşim yerlerindeki ritüeller; tapınak törenlerini, bereket ritüellerini ve tahminlere göre taştan yapılmış geniş bir havuzda banyo yapma ritüelini içermektedir¹⁰⁰⁹. Vedalardan önceki halklara ait önemli yerli kült, Āriler ile birlikte önce Vedalara ve dolayısıyla Hinduizm'e geçerek çeşitlilik kazanmıştır. Hatta söz konusu ritüellerin, Śiva'yla ilişkili olarak ana tanrıça ve ona kurban sunuluşu ile ilgili olduğu düşünülmektedir¹⁰¹⁰. Ancak Geç Vedik Dönem metinlerine göre, "doğulular" *Asuralar*'a tapmış ve dolayısıyla onlar için ritüel düzenlemişlerdir¹⁰¹¹.

Āriler ile birlikte Veda ritüelleri oldukça yaygınlık kazanmış ve bu ritüeller genel itibariyle ya kurbanı sunanın evinde ya da yakındaki bir arazide çimenlik bir alanda yapılmıştır. Buna göre ritüelin düzenlendiği çimenlerin üzerinde üç ayrı ateş yakılarak bitkisel sungu olarak tahıllar ve pastaların yanı sıra hayvansal sungular olarak ise keçi, inek, boğa, koç ve at gibi hayvanlar kurban verilmiştir. Bunların dışında süt ve süt ürünleri gibi (özellikle tereyağı) hayvansal gıdaların inanılan tanrı(ça)ya sunulduğu bilinmektedir. Dahası Rigveda döneminden itibaren, *soma* en önemli kurban kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemde tapınak kültürünün olmaması nedeniyle ritüellerin "evde yapılanlar" ile "toplu törenle yapılanlar" olarak iki ayrı kategoride sınıflandırılmasına neden olmuştur. Evde yapılanlar "grhya", toplu törenle yapılanlar ise "srauta" olarak adlandırılmaktadır. İlk kategoride yer alan evin reisi tarafından yönetilmişken, toplu törenle yapılan ritüelleri ise genellikle rahipler yönetmiştir. Ancak zaman içerisinde rahiplerin ritüeller konusunda en yetkin kişiler olarak öne çıktığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ezeli ve ebedi gerçeğin onlara doğrudan vahyedilmiş (Srutı) olduğuna inanılmasına dayandırılmaktadır¹⁰¹².

¹⁰⁰⁹ K. Knott, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹⁰¹⁰ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁰¹¹ A. Parpola, *a.g.m.*, p. 256.

¹⁰¹² M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 269.

Brāhmanlar kutsal kitapların içeriklerini iyi bildiklerinden düzenledikleri ritüellere oldukça önem vermektedirler. Bu önem bazen kılık kıyafetlerine de yansımaktadır. Manusmriti’de *Brāhmanlar*’ın giyim kuşamları hakkında; “*Bir Brāhmana’nın kuşağı, pürüzsüz ve yumuşak Munga otunun üçlü kordonundan oluşacaktır; (o) Murva liflerinden yapılmış bir kirişten, bir Kshatriya’dan; (o) bir Vaisya’dan, kenevir ipliklerinden olmalıdır*”. Şayet “*Munga otu (vb.) temin edilemiyorsa, (kuşaklar) Kusa, Asmantaka ve Balbaga’dan (liflerden), tek bir üçlü düğümle veya üç veya beş düğümle (ailenin adetlerine göre) yapılabilir*” şeklinde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Hatta *Brāhmanlar* ile birlikte ritüel yöneten *Kṣatriyalar*’ında ritüellerde kullanılacak iplerin cinsi ile birtakım özellikleri çeşitli kurallarla bağlanmıştır. Konu ile ilgili Manusmriti’de geçen bir pasaj aşağıdaki gibidir; “*Bir Brāhmana’nın kurban ipi pamuktan yapılacak, sağa bükülecek (ve olacak) ve üç iplikten oluşacak, kenevir ipliklerinden bir Kshatriya’nunki (ve) yünlü ipliklerden bir Vaisya’nunki*”¹⁰¹³. Pasajdan da anlaşılacağı üzere başta *Brāhmanlar* olmak üzere *Kṣatriya* ve *Vaiṣya* sınıflarının ritüel düzenlediklerine işaret edilirken, *Sūdralar*’ın bu konuda isimlerinin geçmemesi oldukça dikkat çekicidir.

Özel ritüellerde evdeki ateşin beslenmesi ve tarım bayramları dışında yapılanların başında; hamilelik ve doğumla ilgili "kutsama" veya "adama"lar (*samskara*), bir öğrencinin *Brāhman* eğitmeninin yanına verilmesi (*Upanayana*), düğün ve cenazeler için yapılanlar gelmektedir. Söz konusu törenler oldukça basit olanlarıdır. Bütün "kutsamalar" içinde en önemlisi hiç kuşku yok ki *Upanayana*’dır. Bu ritüel, arkaik toplumlarda, ergenler için düzenlenen törenlerin bir benzeridir. *Upanayana* adının ilk kez geçtiği Atharva Veda’da eğitmenin erkek çocuğu manevi olarak bir cenine dönüştürüp onu üç gece karnında taşıdığı anlatılmaktadır. Śatapatha Brāhmaṇa ise, eğitmenin elini çocuğun omzuna yerleştirdiği anda hamile kaldığını ve çocuğun üçüncü günde bir *Brāhman* olarak yeniden doğduğunu söylemektedir. Öte yandan Atharvaveda, *Upanayana* işlemini gerçekleştiren *Brāhman*’ın "iki kez doğmuş" (*dvi-ja*) diye nitelemektedir¹⁰¹⁴.

Hindistan’daki en eski ritüel anlayışının kökeninin nereden geldiği merak konusu olsa da bu anlayışın kutsal kitaplardan esinlendiğine dair işaretler bulunduğunu söyleyen uzmanlar, Śatapatha Brāhmaṇa’daki, "*Tanrılar başlangıçta ne yaptıysa onu*

¹⁰¹³ *The Laws of Manu*, II, 42-44.

¹⁰¹⁴ M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına*, s. 270.

yapmalıyız" ve Taitiriya Brāhmaṇa'daki "*Tanrılar böyle yaptılar; insanlar da böyle yapacak*" pasajlarını örnek göstermektedirler¹⁰¹⁵. Ritüeller düzenlenirken doğumdan evvel vaki olan merasimden başlayarak, çocuğa sol omuzda taşınan mukaddes iplik verilmesi ile kendisine mukaddes gayitri ilahisi söylenilmesi, nikah merasimi, defin merasimi, ölümlere sunulan kurbanlara kadar hayatın hemen her safhası hususi ritüellerin icrasını gerektirmektedir. Bu durum kişinin sınıfına göre değişim göstermektedir. Gerçekten de bireyin sınıfı ne kadar yüksek ise, o görevi de o derecede çoğalmaktadır. Dolayısıyla dini vazifeleri en çok olan sınıf *Brāhmanlar*'dır. Eski usullere göre, *Brāhman* sınıfının uyması ve yapması gereken vazifeler, çocukluğunda Veda öğrenen talebe, sonra ailesine bakan peder, sonra ormanlara çekilen zahid ve en sonunda dilenci rahip olmak şeklinde sıralanmaktadır. *Brāhmanlar*'ın muhtelif vazifelerinin yanında birçok serbest amelleri de mevcuttur. Bunlar; büyük kurbanlar, ziyaretler, fakirleri yedirmek, mukaddes sözleri işitmek, züht yani kendini aşırı şekilde dine verme gibi amellerdir. Bu ameller inanca göre onu gelecek hayatında kötü bir şekilde doğmaktan kurtarabilmektedir. Bunun için insanın kirlilik ve günahahtan kaçınması gerekmektedir¹⁰¹⁶.

Hayatın her evresinde ritüeli zaruri olarak düşünen Hindu toplumu, doğumdan ölüme kadar her aşamada ritüeller düzenlemiştir. Oldukça çeşitli olan bu ritüeller Manu Kanunnamesi'nde belli hükümlere bağlanmıştır. Bunlar arasında cenazeye dokunmakta bile temizlenmek amaçlı merasimler bulunmaktadır. Bu konuda "*Cenazeye dokunanlar, bir gün ve bir gece (ek olarak) üçer günlük üç âdetten sonra temizlenirler*" şeklindeki tavsiyelerle kişinin arınması amaçlanmaktadır. Bunun yanında kadınların gebe kalma, düşük yapma veya adet dönemleri ile ilgili maddeler de bulunmaktadır. "*(Kadın) düşükte aylar kadar (günler ve) gecelerde (gebe kaldıktan sonra) temizlenir ve hayızlı kadın, hayız salgısı (akması) kesildikten sonra yıkanarak temizlenir*" ve "*Bir Kandala'ya, bir adet gören kadına, bir salgına, çocuk yatağındaki bir kadına, bir ceset veya bir (bir ceset) dokunmuş olana dokunduğunda, banyo yaparak saflaştır*"¹⁰¹⁷ denilerek yıkanma vasıtasıyla arınma ritüelleri yapılmaktadır.

Hindu dini geleneğinde çocuklar için yapılan ritüellere de oldukça önem verilmektedir. Bu ritüellerin en belirgin örnekleri yine Manusmriti'deki bazı pasajlarda

¹⁰¹⁵ M. Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ümit Altuğ), İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara 1994, s. 35.

¹⁰¹⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 118-119.

¹⁰¹⁷ *The Laws of Manu*, V, 64, 66, 85.

belli bir sıralama dâhilinde ele alınmıştır. Bu pasajlarda “*Göbek bağı kesilmeden önce erkek (çocuk) için Gatakarman (doğum ayini) yapılmalıdır; kutsal formüller okunurken altın, bal ve tereyağı ile beslenmesi gerekir*” denilerek çocuğu doğumdan sonra göbek bağının kesilmesi ve “*Ama Namadheya'yı (çocuğa isim koyma ayini), onuncu veya on ikinci (doğumdan sonraki gün) veya şanslı bir ay gününde, şanslı bir muhurdada, uğurlu bir takımyıldızın altında (baba yerine getirsin veya yaptırın)*” ifadesiyle çocuğa isim koyma ritüeli gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çocuğa isim koyan kişinin baba olarak belirlenmesi Hindu toplumun ataerkil bir yapıya sahip olmasını vurgulamak açısından oldukça dikkat çekicidir. Çocuklar için düzenlenen ritüeller yalnız bununla sınırlı kalmayıp “*Dördüncü ayda çocuğun Nishkramana'sı (evden ilk çıkışı), altıncı ayda Annaprasana (ilk pirinçle beslenme) ve isteğe bağlı olarak (diğer herhangi bir) uğurlu tören yapılmalıdır*”¹⁰¹⁸ ibaresinden anlaşılacağı üzere ritüelin düzenlendiği çocuğa belki de uğursuzluk getireceğine inanıldığından onun belli bir süre evden çıkarılmadığını ancak törenin düzenlenmesinden itibaren bunun gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir.

Eski Hindu geleneklerinde kralların kutsanma ritüeli olan *rajasuya* adı verilen bir ritüel çeşidi de bulunmaktadır. Bu ritüellerin ana teması, evrenin yeniden yaratılışıdır. Bu ritüelde hükümdarın embriyo durumuna kadar gerilemesini, bir yıl süreyle ana karnında taşınmasını ve hem *Prajapati*'yle (Tüm-Tanrı) hem de Kosmos'la özdeşleştirilen gizemli doğuşunu gerçekleştirmek amaçlanmaktadır. Yaygın inanca göre geleceğin hükümdarlarının embriyo dönemi ile evrenin olgunlaşma süreci birbirine denk düşmektedir. Ritüelin ikinci evresinde, hükümdarın yeni "kutsal" bedeninin oluşumunu tamamladığına inanılmaktadır. *Rajasuya*'nın üçüncü evresi bir dizi *ritten* oluşmakla birlikte kozmogoniyle ilgili simgesel anlamları kutsal metinlerde büyük ölçüde vurgulanmıştır. Bu ritüelin safhaları kralın kolunu kaldırmasıyla başlatılmış ve yolla dünyanın ekseninin yükselişini simgelemek istenmiştir. Ritüelin devamında kral, kutsal yağ sürerek tahtın üstünde ayakta durur vaziyette kollarını yukarıya kaldırmalıdır. Böylece, dünyanın merkezi sayılan tahtına yerleşmiş olan ve bir ucu Gök'e değen kozmik eksen temsil edilmektedir. Eskiçağ tarihi boyunca Hindistan'da *rajasuya* yılda bir veya iki kez düzenlenmiştir. İki kez düzenlenen törenlerin birincisinde kralı kutsamak, ikincisinde ise ona evrensel egemenliği sağlamak amaçlanmıştır. Yılda bir

¹⁰¹⁸ *The Laws of Manu*, II, 29,30,34.

kez düzenlenen törende ise Kosmos'u yeniden canlandırmak istenmiştir¹⁰¹⁹.

Bunlardan başka yıllık askeri seferlerden önce ve sonra kutlanan antlaşma ile aklama törenleri düzenlenmiştir. Ayrıca yağmur mevsiminden hemen önce tarlaların sürdükleri zamanlarda ve hasat dönemlerinde düzenlenen ritüeller bulunmaktadır.¹⁰²⁰ Bunların haricinde insan benliğinin doğal ve biyolojik kusurlarını ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli şifa ritüelleri ile kişiye yeni nitelikler eklemek amacıyla inşa ritüelleri de düzenlenmiştir¹⁰²¹. Tüm bunlarla birlikte bir de ibadet ritüellerinin varlığından bahsedilmektedir. Söz konusu ibadet ritüellerinin namaz veya namaz ibadetine benzer tapınımlar ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bhagavatgita'da,

“Sen de içtenlikle bana yönel

Bana kendini ver, saygıyla eğil

Beni düşün, bana sevgili ol

*Beni gönülden dile, bana gel*¹⁰²² denmekle namaz kılmak kastedildiği varsayılmaktadır. Bu varsayım ise: “*namaskuru*”nun “*namaz kıl*” anlamına geldiğinden yola çıkılarak “*namaz*” teriminin Farsçadan, Türkçeye girmiş olan bir sözcük olduğuna dayandırılmaktadır. Hatta birtakım *yoga* hareketleri dizisi, çok eski çağlardan kalmış olan bir namaz türü olarak algılanmaktadır¹⁰²³.

5.1.2.3. Yoga

Yoga terimi “birlik” ve “kural” anlamına gelmenin yanında “soluk alma ve verme (*pra-nayama*) aralığını “uzatma”yı kapsayan bir solunum denetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu solunum denetimine olumlu ile olumsuzun (*yama ve niyama*) kurallarını oluşturan ruhsal ve ahlaksal bir perhiz eşlik etmektedir. Bu ahlaksal perhiz evrensel ruh biçimini soluk olarak görmektedir. Soluk, hareket ve duyu güçlerinin çekilmesinden sonra gelmektedir. Ardından birey ya kendi bedenindeki ya da dıştaki bir nokta üstünde dikkatini yoğunlaştırarak gerçek bir nesne olarak düşündüğü şeyi kafasında yaratıp uzun süre meditasyon yapmaktadır. Böylece en üst seviye olan yarı sarhoşluk durumuna ulaşmak hedeflenmektedir. *Yogada*, sağlık ve tedaviye ilişkin

¹⁰¹⁹ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rifat), Om Yayınevi, İstanbul 2001, s. 59-60.

¹⁰²⁰ A. Parpola, a.g.m., p. 252.

¹⁰²¹ B. K. Smith, “Ritual, Knowledge, and Being”, p. 66.

¹⁰²² *Bhagavat-Gita*, IX, 34.

¹⁰²³ *Bhagavat-Gita*: s. 167.

temel amaçların dışında, insanüstü güçler kazanma ve tam birleşme ile belirtilen aşkınlığa ulaşmak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla *yoga*, bitkisel enerjiyi yoğunlaştırarak, iç yaşam alanlarının tümüne egemen olmayı hedefleyen bir bilinç ve irade tekniği olarak da tanımlanmaktadır. *Yoga* tekniği ve uygulaması erken dönemde büyük rağbet görmüştür. Bu rağbet Buddhizm aracılığı ile Tibet'e oradan Uzakdoğu'ya yayılmasına ve modern zamanlara kadar varlığını korumasına olanak sağlamıştır¹⁰²⁴.

Bir feragat etme yöntemi sayılan *yoga* uygulamasının Hindistan'daki geçmişi İndus Vadisi Uygarlığı'na dayandırılmaktadır. Mohenjo-Daro ve Harappa yerleşim yerlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde aralarında heykel ve mühürlerin de bulunduğu çeşitli ilkel sanat ürünlerine rastlanmıştır. Sığır, antilop ve diğer hayvanlarla kuşatılmış meditasyon yapar biçimde tasvir edilmiş bir insanı yansıtan sanat eseri ele geçirilmiştir¹⁰²⁵. Eğer İndus Vadisi'nin Eskiçağ kalıntıları arasında bulunmuş olan ve MÖ 2000 yıllarına tarihlenen *yoga* duruşlu küçük figürlerin sağladığı kanıtları dikkate alırsak bu transa geçme yönteminin en eski Hint şehir devletlerinde geliştirilmiş olma ihtimali oldukça yüksek görünmektedir¹⁰²⁶.

İndus Vadisi Uygarlığı'ndan daha sonraki döneme ait olan Hindu kutsal metinlerinin ilk yazılı kayıtları olan Vedalar'da çok sayıda *yoga* nitelikli uygulamada ustalaşmış ve "olağanüstü güçlere" sahip bazı çilecilerden söz edilse de bu uygulama tekniklerine kesin göndermeler Brāhmaṇalar ve Upanishadlar'da ortaya çıkmaktadır. Çok erken bir dönemden itibaren her türlü çile tekniğini ve her türlü meditasyon yöntemini ifade etmeye başlayan *yoga* uygulamalarına Hindistan'ın aşağı yukarı her yerinde ve her inanç sisteminde rastlamak mümkündür. Bu inançlar hem Brāhmanlıklar hem de Buddhistler ve Jainistler arasında yaygın olarak görülmektedir¹⁰²⁷.

Tarihi bir karakter olup fakat ne zaman yaşadığı bilinmeyen Patancali *yogayı* "*Bilinç hallerinin yok edilmesi*" olarak tanımlamakta ve bu bilinç hallerinin sonsuz sayıda olduğunu söylemektedir. Sözü edilen hallerin hepsi üç kategoride toplanmakta ve bu kategoriler üç deneyim olasılığına denk düşmektedir. Bunlar; 1) Hatalar ve yanılmalarda (düşler, sanrılar, algılama hataları), 2) Normal psikolojik deneyimlerin

¹⁰²⁴ L. Renou, *a.g.e.*, s. 56-57.

¹⁰²⁵ Christopher Key Chapple, "Çaynacılık ve Yoga'da Hayat Gücü", *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul 2002, s. 215-216.

¹⁰²⁶ Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 234.

¹⁰²⁷ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 70-71.

toplamı (*yoga* yapmayanın duyumsadığı, algıladığı veya düşündüğü her şey), 3) *Yoga* tekniğiyle yaratılan ve yalnızca erginlenmişlerin geçebildiği parapsikolojik yani duyular dışı algılama deneyimleri. Patançali'nin *yogasının* amacı, ilk iki deneyim kategorisini (sırasıyla mantık hatasından ve metafizik hatadan kaynaklanırlar) yok etmek ve onların yerine duyuyu üstü ve akıldışı bir "deneyim" geçirmek¹⁰²⁸ olarak ifade edilmektedir. Böylece dıştaki "ben" yok edilip, içteki "ben" ön plana çıkarılarak bu durumu kalıcı hale getirmek amaçlanmaktadır¹⁰²⁹. Bu sayede *yoga*nın hedefi, dolayısıyla, zihni "ben" kavramından temizlemek, böylelikle korku ve isteği yok etmek olmalıdır¹⁰³⁰.

Yoga meditasyonunun hareket noktası, tek bir nesneye yoğunlaşmak yani Ekagrata'da başlamaktadır. Bu fiziksel bir nesne, bir düşünce veya Tanrı olabilmektedir. Ekagrata alıştırması zihinsel akışkanlığın iki üreticisini denetim altına almayı hedeflemektedir. Bunlar duyumsal etkinlik ve bilinçaltı etkinliği olarak açıklanmaktadır. Ayrıca *yoga* sırasında belirli kriterleri uygulamak gerekmektedir. Bahsi geçen kriterler; 1) Frenlemeler 2) Disiplin kuralları 3) Beden duruşları 4) Soluğun denetim altına alınması 5) Duyumsal etkinliğin dış nesnelere egemenliğinden özgürleşmesi 6) Yoğunlaşma 7) *Yoga* meditasyonu ve 8) Enstaz (kendinden geçme, içselleştirme) şeklinde karakterize edilmiştir¹⁰³¹.

Yoga konusunda uzman olan kişilere Yogin adı verilmektedir. Gaipten haber verme, her yerde bulunabilme, madde dışı olma yetisi, Yogin'in en olağan üstünlüklerindedir. Çilekeşin benliğinde yarattığı kendine telkin, kendinden geçme, hipnoz ve dış duyulara tepkisizlik (katalepsi) halleri ona, çevresi üzerinde adeta bir miknatis gücü vermektedir¹⁰³². Tüm bunlar bir araya getirildiğinde *yoga* fikrinin bir nokta üzerinde toplanması, her türlü dünyevi bağların bir yana atılması, nefsin isteklerini kırma (riyazet) gibi faaliyetleri yapanların ruhlarını temizlemek için bir vasıta olarak tanımlanabilmektedir. *Yogaya* oturan kişi kendini Tanrı'ya verdikten sonra Brahmā ile ilgili tezahürler başlamaktadır. Brahmā yogacı kişiye sis, duman, sıcak hava, rüzgâr, şimşek ve ay şekillerinde görünmektedir. Yogin'in toprak, su, ışık ve eterden müteşekkil bedeninde konsantrasyon emareleri belirerek onda hastalık, yaşlılık ve

¹⁰²⁸ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 70-71.

¹⁰²⁹ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰³⁰ J. Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 115.

¹⁰³¹ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 72-73.

¹⁰³² F. Challaye, *a.g.e.*, s. 57.

ızdırıp kalmadığına inanılmaktadır¹⁰³³. Bu egzersizlerin mağaralar gibi ıssız, temiz, düz, çakılsız, rüzgârsız, hoş manzaralı toz ve ateşin bulunmadığı yerlerde yapılması gerekmektedir. *Yoga* ile insanın Ātman'la olan ayniyetini idrak ettiği, dert ve kederlerinden kurtulduğu, böylece hem Ātman'ı hem de Brahmā'yı da kavradığı ve her türlü günahlarından tenzih edildiği kaydedilmektedir¹⁰³⁴.

5.1.2.4. Ātman-Ruh

Hindu kutsal kitapları olan Vedalar'da "*Ātman*", insanın veya herhangi bir olgunun özü ya da iç varlığı manasında açıklanmıştır. Upanishadlar'da ise, Ātman evrensel bir hakikat olarak tanımlanmış ve insan dâhil olmak üzere bütün olguların özü olarak anlaşılmaktadır. Buna göre Ātman her yere nüfuz edebilme özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Her şeyin özü olarak nitelenen Ātman insanda farklı şekillerde tezahür etmekte olup Upanishadlar'da, *Brāhman* ile özdeş kabul edilmektedir¹⁰³⁵. Ātman'ın "*an*", yani "*soluk almak*" fiilinden türemiş olabileceğini belirten bazı uzmanlar; bu kavram ve terimin dini anlamda *Brāhman* veya nihai gerçekliğin varlıklardaki eşi olduğunu düşünmektedirler¹⁰³⁶. Aitareya Upaniṣhad'da Ātman; "*O Brahma'dır, o Āndra'dır, o Pracapati'dir. O tüm tanrılardır ve şu beş büyük elementtir: Toprak, rüzgâr, hava, su, ışık. Bu beşinin iyi karışımıyla elde edilenler: Çeşitli tohumlar, yumurtadan doğanlar, rahimden türeyenler, tatlıdan çıkanlar, filizlenenler. Yerde yürüyen, havada uçan, sabit duran, nefes alan her şey*"¹⁰³⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Ātman'ı derinlemesine kavramak ve onunla bütünleşmek, Upanishad düşünürlerinin amacı durumundadır. Onlar Ātman'ı açıklarken; O'nun dünyanın acılarından, ıstıraplarından uzak, maddi bir şey olmadığını, günlük yaşamın ötesinde sürekli var ve sonsuz olduğunu söylemişlerdir. Buna göre kişinin kurtuluşa ermesi ancak Ātman'ı anlamakla mümkündür. Gerçek olan tek şey Ātman iken, diğer şeylerde daha az gerçeklik vardır. Upanishad düşünürleri bu düşünceyi (Ātman'ı) anlatmak için sürekli bir sevinç, mutluluk yaşantısı verici, manevi ve daima var olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca söz konusu acı ve azap dünyasından kurtulabilenler bu sevinç diyarında yaşarlar demişlerdir. Ancak bu düşünürlerin tarif ettiği kurtuluş için kullandıkları "*sevinç*" terimi Buddha'nın öğretisine ters düşmektedir. Dolayısıyla Buddha'nın düşüncesine

¹⁰³³ K. Çağdaş, "Upaniṣhad'lar", *AÜDTCF Dergisi*, C. XIX, S. 3-4, (Temmuz - Aralık 1961), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1962, s. 152.

¹⁰³⁴ *Upaniṣadlar, Śvetāśvatara Upaniṣhad* (x), 2. 12.

¹⁰³⁵ A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s. 38.

¹⁰³⁶ K. Demirci, a.g.e., s. 95.

¹⁰³⁷ *Upaniṣadlar, Aitareya Upaniṣhad* 3.1.3.; J. Lipner, a.g.e., s. 196.

göre, her şey gelip geçiciyken, insanların yaptıkları hatalar, düştükleri yanılğı hep bu geçici olan sürekli değişen şeylere sahip çıkmasından ve kendisine mal etmek istemesinden kaynaklanmaktadır¹⁰³⁸.

Hindu inancında Ātman düşüncesi her alanda kendini hissettirmektedir. Bazen cansız bazen de canlı örnekler ile anlatılan Ātman düşüncesi aile yapısında bile ön plana çıkartılmıştır. Buna göre, kadın kocasını, kocası olduğu için değil, koca da karısını karısı olduğu için değil, içlerindeki Ātman nedeniyle sevmektedirler. Yine oğullar, oğul oldukları için değil, içlerindeki Ātman dolayısıyla, mal ve sermaye, mal ve sermaye olduğu için değil, içindeki Ātman hasebiyle sevilir düşüncesi mevcuttur. Hatta bu bir derece daha yukarıya çıkartılmış ve “*ilahlar, ilah oldukları için değil, içlerindeki atman sebebiyle sevilir*” denmiştir. Nitekim kişi Ātman’ı görüp, işitip, düşünüp bildikten sonra bütün âlemi bilmiş olacaktır. Bu bilgiye erişen, doğuş silsilesinden çıkarak ölümünden sonra kendi hüviyetini artık fark etmeyecek böylece *Brāhman*'da eriyip kaybolacaktır¹⁰³⁹.

Hindistan’da yaşayan toplumların ruh anlayışı W. Ruben çalışmalarında detaylı olarak anlatılmaktadır. Ona göre Hinduizm’de bireyin içinde tinsel (manevi), sonsuz ve ölümsüz olan bir ruhun varlığı ilkesi bulunmaktadır. Ruh ise maddi varlık ile birlikte manevi bir varlık olarak düşünülmektedir. Bütün maddelerin yok olacağı ancak manevi olan ruh sonsuza dek yaşamaktadır. Āri kültür ve inancında ruhun tanımı bulunmamakla birlikte Upanishadlar Dönemi’nde kendini göstermektedir¹⁰⁴⁰. Hemen belirtmek gerekir ki Hint yerli halklarının kendine özgü bir ruh inancı bulunmakla beraber bu inançları Upanishadlar Dönemi’nde farklı bir boyuta ulaşmış ve biçimlenmiştir. Öte yandan Manas adı verilen ve insanın içinde bulunan ve ona yaşam gücü veren ruh ögesinden başka bir güç daha bulunmaktadır. Manas "*düşünmek, arzu etmek, istemek, dilemek, dikkatli olmak*" gibi anlamlara gelmektedir. Hindistan’da yaşayan bir kabile olan Bataklar’ın Roha ruhu adını verdikleri bu ruhun, insanın benlik bilinci olduğu

¹⁰³⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 140-141.

¹⁰³⁹ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁰⁴⁰ *Bataklar insan ruhunun gökten indiğine ve daha sonra tekrar göğe çıkacağına inanmaktadırlar. Bataklar’a göre insanın ruhu uyku sırasındayken bedeninden ayrılarak gerçek olan rüya âlemini görür. Bedenin bütün kısımlarında ruh vardır. Bu yüzden beden her yerinde ayrıca bir duygu gücü de vardır. Ancak ruh beden her bölgesinde aynı oranlarda değildir. Ruh insanın bedenine daha anne karnında ceninken girer ve orada kalır. Böyle bir durumda anneler cenin içindeki ruhun arzuladığı yiyecekleri istemeğe başlarlar. Bu yüzden hamile annenin isteği yerine getirilmelidir. Ruh insan bedenine girmeden, daha gökтейken yaşayacağı bedenin de geleceğini belirler. Alinyazısı diyebileceğimiz belirlenen bu gelecek sonradan değiştirilemez.* (bkz. W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 126.)

dolayısıyla insanın bu ruh ile düşündüğü, hissettiği, arzu ettiği, korktuğu ve umduğuna inanılmaktadır. Bu ruhların yanında Hint yerli toplumları birtakım başka ruhlara da inanmaktadır. İnsanda üçüncü bir ruhun daha olduğuna inanan bu toplum, ruhun insan ölünce bedeninden ayrılarak ölen kişinin yaşadığı evin çevresinde kötü bir ruh olarak veya bir hayalet biçiminde yaşamını sürdürdüğü düşünmektedir. Bu ruhu memnun etmek için ölen kişinin akrabalarının kurban kesmesi gerekmektedir. Öte yandan Hindistan'ın yerli kabilelerinden biri olan Baigaların inançlarına göre de ölen bir insanın bedeninden üç değişik ruh çıkmaktadır. Birinci ruh ölen kişiye yaşam veren candır. Bu ruh insan ölünce gökteki Güneş Tanrı'sının yanına gitmektedir. Ancak daha sonra, bir başka bedene girmek için geri dönecektir. İkinci ruh insanlara bereket getiren bir ruhtur. Bu ruh ölen kişiden ayrıldıktan sonra değişik hayvan biçimlerine girerek aileye bereket getirmektedir. Üçüncüsünün ise, kötü bir ruh olarak insanlara zarar verdiği düşünülmektedir. Baiga halkının inancına göre kötü ruhun aileye zarar vermemesi için ölüyü gömerken yapılacak törenin çok düzgün olmasına ve okunacak dualara özen gösterilmesi gerekmektedir¹⁰⁴¹.

Hint Fakiri de denilen çileci yoginler, sivri uçlu çiviler üzerinde yatma veya meditasyon yapmaları gibi *yoganın* en uç örneklerini de uygulamaktadırlar. Hint Fakirleri'nin bu tür bir yaşam biçimini seçmelerinin nedenlerinden biri bedensel acılara katlanarak, dış uyarılara ve isteklere karşı kendilerini kapatmaktır. Böylece çileciler dışarıya karşı ilgisiz kalmakta ve mutluluğa ulaşmaktadır. Bunun dışında kalan öteki neden ise çilecinin inandığı tanrısına hoş görünmek istemesidir. Bu durum Cain inancının takipçilerinde de görülebilmektedir¹⁰⁴². Nitekim Cain dini takipçileri orucu ve nefis isteklerini kırmayı kutsal bir davranış olarak benimsemiş ve kimileri bunu oldukça ciddiye alarak uzun süre oruç tutmuş, dolayısıyla kendilerini öldürmeye kadar götürmüşlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki Cainistlerin bu tutumu diğer Hint dinlerinde bulunmayıp aksine onlar öğretilerinde genellikle intihar etmeyi yasaklamışlardır¹⁰⁴³.

5.1.2.5. Hinduizm'de Ölüm

İnsanoğlu ölüm karşısında çaresiz olduğunu düşündüğünden en eski zamanlardan beri bu korku münasebetiyle ölümle yüzleşmekten kaçınmış ve/veya

¹⁰⁴¹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 125-129.

¹⁰⁴² W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 63-64.

¹⁰⁴³ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 59; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 63-64.

ölümsüzlüğü aramıştır. Bu arayışı üyesi olduğu medeniyetin masallarına ve destanlarına veya mitoslarına¹⁰⁴⁴ işlemiştir. Sümerlerde Gilgamiş'in arkadaşı için ölümsüzlük otunu araması, Hellenlerde Hekim Tanrısı Asklepios'un Medusa ile ilgili mitinde veya Lokman Hekim'in ölümsüzlüğün çaresini bulabilmek için bitkilerin dilini öğrenme çabaları gibi anlatılar bulunmaktadır. Dolayısıyla “*dinlerin ya da felsefelerin “ruhun ölümsüzlüğü”, “ölümden sonra yeniden dirilme”, “ölümden sonraki hayat”*”¹⁰⁴⁵ gibi düşünceleri hemen bütün Eskiçağ toplumlarında görmek mümkündür. Nitekim Hint Medeniyeti'nin felsefi eserleri olan Upanishadlar'da da buna benzer bir ölümsüzlük düşüncesine rastlanmaktadır. Upanishadlar'da gece ile gündüzün insanları ölüme yaklaştıran bir döngü olduğu ve bu döngüden kurtularak ölümsüzlüğe ulaşabileceği işlenmiştir¹⁰⁴⁶. Kişinin doğum-ölüm yani *karma-tenasüh* döngüsünden nasıl kurtulabileceği (*mokşa*) düşüncesi ilk olarak Upanishadlar'da görülmektedir¹⁰⁴⁷. Hindu inancında kaçınılmaz bir olgu olan bu döngüden kurtulmak için çeşitli yollar önerilmektedir. Söz konusu önerilerin başında çilecilerin yaşam şekilleri gelmektedir. Çileciler bedenlerini ve ruhlarını birtakım işkence denilecek uygulama ile nefislerini körelterek kurtuluşa ereceklerini düşünmektedirler. Buna göre; insan bedeninin arzuladığı zevkler gelip geçicidir. Dolayısıyla bu zevkleri elde etmek için mücadeleye girişmek anlamsızdır¹⁰⁴⁸.

Hint dinlerinde ölüm ile ilgili birbirinden farklı birçok senaryolar geliştirilmiştir. İlk zamanlarda ölümün doğal bir gelişim olduğundan ziyade her ölümün kötü niyetli veya büyümlü bir güçten kaynaklandığı düşünülmüştür¹⁰⁴⁹. Ancak daha sonraki zamanlarda ölüm ile ilgili bu algı büyük oranda değişmiş hatta ölümden sonra ruhun Güneş'e ve Ay'a yaptığı yolculuklardan bahsedilmeye başlanmıştır. Hindulara göre, ruhlar reenkarnasyonu beklerken Ay'da dinlenmektedirler¹⁰⁵⁰. Bu sebeptendir ki bazı

¹⁰⁴⁴ Mitoloji: Çok eski zamanlarda gelmiş ve yaşamış olan ulusların; inandıkları tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin hayat ve maceralarından bahseden “mit” “mythe”ler ve hikâyelerdir. (Bkz. Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s. 5.; Yusuf Kılıç-Elvan Eser, “Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı” (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, CiltIV/Sayı:XIII /Aralık /MMXVII, s. 127.

¹⁰⁴⁵ Yusuf Kılıç- Elvan Eser, “Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı” (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, CiltIV/Sayı:XIII /Aralık /MMXVII, s. 127.

¹⁰⁴⁶ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 71-72.

¹⁰⁴⁷ A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s.33. (31-46)

¹⁰⁴⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 71-73.

¹⁰⁴⁹ Willem B. Bollée, “The Indo-European Sodalities in Ancient India”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Vol. 131, No. 1 (1981), p. 175.

¹⁰⁵⁰ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 208.

istisnalar hariç Hindu dinlerinin çoğunda maddecilik fazla yaygınlaşmamıştır. Bu düşünceye göre maddecilik evreni açıklayamazken, ruh kavramı evreni açıklayabilmektedir. Bundan dolayı maddi olandan uzaklaşmak düşüncesi ağır basmaktadır¹⁰⁵¹.

5.1.2.6. Öteki Dünya İnancı

Hindu kutsal metinlerinde öldükten sonra öteki dünyaya gidileceğine dair bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere Upanishadlar'da açık bir şekilde yer verilmiştir. *"Atidhanvan Şaunaka bu Udgītha'yı Udara Şāndilya'ya anlattı ve dedi ki: "Senin neslinden olanlar bu Udgītha'yı bildikleri zaman bu dünyadaki en güzel yaşama kavuşacaklar. Öteki dünyaları da aynı böyle olacak. Bunu bilen, bu dünyada Udgītha'yı en üstün olarak sayan kişi, buna uygun olarak öte dünyada da rahat eder, evet öte dünyada da rahat eder"*¹⁰⁵². Yine Upanishadlar'da öteki dünya inancı ile birlikte cennet inancı ve cennetin bazı özellikleri tasvir edilmektedir. Naçiketas, *"Cennette, ki sen orada yoksun, korku yoktur. Kimse yaşlılıktan korkmaz; açlık ve susuzluk derdi yoktur. Tasayı kederi aşmış insan cennet dünyasında mutluluk içinde olur"*¹⁰⁵³ demektedir. Upanishadlar'daki cennet herkesin gidebileceği bir yer olmadığı gibi öteki dünyada iyilerin mükâfatlandırılacağı ve kötülerin de cezalandırılacağı inancı mevcuttur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Upanishadlar'ın meydana getirilmesinden önce de yerli halkların inançlarında buna benzer düşünceler bulunmaktadır. Bu inançların en önemlilerinin birinde ölümlerin kendilerine ait devleti olduğu inancı gelmektedir. Ölen kişinin bahsi edilen devlete giderek orada yaşadığına inanılmıştır. Fakat insanların öldükten sonra göğe yükseleceği ve yaşamı boyunca yaptığı iyi ve kötü işlerin karşılığını cennete veya cehenneme gitmekle alacağı düşüncesinin MÖ 9-6. yy'lar arasında olduğu düşünülmektedir. Nitekim ilerleyen zaman diliminde cennet ve cehennemin varlığına duyulan bu inanç hem *Brāhman* hem de Buddhacı keşişler tarafından oldukça fazla düşünülmüş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Hatta Buddhacı keşişler cennet ve cehennemi anlatan özel bir felsefi alan geliştirmişlerdir. Böylece cehennemi ince ayrıntılarına kadar anlatılmışlar ve insanların işledikleri günahlara göre cehennem türleri ortaya koymuşlardır¹⁰⁵⁴. Aynı şekilde bu devrin insanları ölümlerini yaktıktan sonra modern zamanlarda da olduğu gibi küllerini nehre atmışlardır. Ölen

¹⁰⁵¹K. Kahveci, a.g.m., s. 880.

¹⁰⁵²Upanishadlar, *Çhāndogya Upanishad*, I, IX, 3-4. s. 99. BU ŞEKİLDE YAZILIR

¹⁰⁵³Upanishadlar, *Katha Upanishad*, I, 12. s. 246.

¹⁰⁵⁴W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 74-75.

kişinin ruhunun “*öbür dünya tanrısı*” “*Yama*” tarafından karşılandığı ve işledikleri günahlara göre dipsiz kuyuya atıldıklarına inanmışlardır¹⁰⁵⁵.

5.1.2.7. Genedoğum

Hint felsefesi ve öğretilerinin temelinde genedoğum inancı bulunmakla birlikte bu inanç Hint kültürünün yapı taşlarından bir tanesidir. Hint toplumundaki genedoğum inancına göre ölen her insanın ruhu yeniden farklı bir bedende doğmaktadır. Ancak genedoğum gerçekleştiğinde ruhun gireceği beden kişinin önceki yaşamıyla oldukça yakın ilişki içerisindedir. Bu ilişkiyi, kişinin hayatta iken yaptığı iyi işler neticesinde bir üst sınıfa yükselmesini, kötü işler ise bir alt sınıfa düşmesine sebebiyet vereceği şeklinde açıklamak mümkündür. Hatta en alt *kasttan* bir kişinin kurallara riayet etmemesi sonucu bir sonraki yaşamında insan dışı bir varlığın bedeninde doğacağına inanılmaktadır¹⁰⁵⁶. *Manu Kanunnamesi* söz konusu doğumdaki değişikliği şu şekilde izah etmektedir; “*Bazı kötü adamlar bu hayatta işledikleri suçlar sonucunda (doğal) görünümünde, bazıları ise önceki hayatlarında (varoluşlarında) işledikleri suçlardan dolayı (doğal) görünümünde bir değişikliğe uğrarlar.*”¹⁰⁵⁷ Ayrıca bu inanca göre günah işleyen kişilerin hepsinin öldükten sonra cehenneme girmesine gerek kalmamaktadır. Hatta günahkâr olan kişi öldükten sonra üç şekilde cezasını çekmektedir. Buna göre günahkâr kişinin yeniden doğuşun birinci cezalandırma şeklinde şeytan olarak doğarken, ikincisinde cehennemde alevler içinde yanmakta ve üçüncüsünde ise hayvanlar âleminde doğarak cezasını çekmektedir. Öte yandan Hint genedoğumunun üç motifi Buddhacılığa ait anlatılarda da sık rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁵⁸.

Bir Hindu kavramı olan genedoğum inancında en sık işlenen konulardan biri toplumdaki adaletli davranış kalıbı olan *dharmaya* uygun olarak yaşama görevidir. İşlenen bu temada Vişnu uygarlığı korumanın bir yöntemi olarak *dharmayı* öne sürmektedir. Buna göre; *dharma* olmazsa toplum çözülür, savaşlar başlar ve bunun sonucunda ise uygarlık kendi kendini yok eder. Zamanın ve yaşamın sonsuz bir şekilde döngüsel devinimi sonsuza kadar devam etmektedir. Yani ideal altın çağından karanlık çağa ve tekrar altın çağa ilerlemesi düşüncesi hâkimdir. Bu düşünceye göre Vişnu sonsuz yaratılış-yokoluş devinimini yöneten tanrı olarak kabul edilmektedir. Yani Vişnu

¹⁰⁵⁵ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 21.

¹⁰⁵⁶ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 29.

¹⁰⁵⁷ *The Laws of Manu*, XI, 48.

¹⁰⁵⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 75.

yaratmakta, korumakta ve yıkmaktadır¹⁰⁵⁹.

Hindu inancına göre doğum ve ölüm döngüsü yalnızca insanlara özgü bir durum olmayıp bu durum tüm evreni ve içerisindeki varlıkları da kapsamaktadır. Ancak evrendeki diğer varlıklar kendi konumunu ve şeklini büyük oranda sonraki yaratılışlarına aynı şekilde aktarmaktadırlar. Buna göre bu yokoluş ve doğumda ilk olarak ölen Ay olmasına rağmen ilk olarak var olan da yine Ay'dır¹⁰⁶⁰.

Vedalar sonrası Hindistan'da, genedoğum anlayışı birbiriyle uyumlu iki öğreti halinde geliştirilerek sonsuza kadar yinelenen döngüler (yuga) öğretisi ile ruh göçü (*tenasüh*) öğretisi şeklini almıştır¹⁰⁶¹. Upanishadlar'da yeniden doğum ve ruh göçü hakkında; “*Sonra Çitra dedi ki: "Bu dünyadan göç eden herkes aya gider. Önce ilk yarıda ay onların ruhunu sevindirir; ikinci yarıda ise onları yeniden doğmak için gönderir. Doğrusu ay, göksel dünyalara açılan kapıdır. Ona yanıt verenleri o salıverir. Yanıt vermeyenleri yağmur olarak bu dünyaya geri gönderir. Kişi, yaptığı işlere ve bilgi düzeyine göre solucan, böcek, balık, kuş, aslan, domuz, yılan, kaplan, insan veya şu ya da bu biçimde bir şey olarak yeniden yaşam bulur"*¹⁰⁶² ifadesi yer almaktadır.

Genedoğum çarkı yalnızca Hint toplumu arasında kalmayıp Hindistan'a seferler düzenleyen Türkler arasında da yaygınlık kazanmıştır. Nitekim Ak Hunlar imparatoru Toraman'a (MS 400-500) ait olduğu kanıtlanmış bazı paralar üzerinde yer alan Hindu sembolü “*çakra*” yani “*çark*” tasviri bulunmaktadır. Bu tasvir modern Hindistan bayrağında da yer almakta ve yaşamın döngüsünü ifade etmektedir. Nitekim bu sembol sadece Hinduizm'de değil, Buddhizm ve Cainizmde de sıkça kullanılmaktadır¹⁰⁶³.

5.1.2.8. Karma İnancı

Karma (Pāli Kamma): *Karma* terimi, Sanskrit dilinde "Kri" kelimesinden (yapmak, ortaya koymak, hareket etmek, eylem) türetilmiş olup “*yapılan şey, fiil*” anlamlarına gelmektedir¹⁰⁶⁴. Vedalar ve Brāhmaṇalar'da kurban töreni, adak, kefarete ve riyazet terimlerini içine alacak şekilde kullanılan *karma*, yine Brāhmaṇalar'da ebedi

¹⁰⁵⁹ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi; Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, (Çev. K. Akten-E. Cengiz-A. U. Cüce-K. Emiroğlu-T. Kenanoğlu-T. Kocayigit-E. Kuzhan-B. Odabaşı), İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 509-510.

¹⁰⁶⁰ M. Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, s. 89.

¹⁰⁶¹ M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 60.

¹⁰⁶² *Upanishadlar*, s. 223.

¹⁰⁶³ M. M. Çelikaş, “Hinduizm'in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları”, *TAD*, C. 34/ S. 57, 2015, s. 93.

¹⁰⁶⁴ K. Kaya, *Buddhizm Sözlüğü*, s. 108; A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s. 39.; K. Demirci, a.g.e., s. 96.

kurtuluşa ulaştırılan yol manasına gelen “*karma-marga*” olarak tanımlanmıştır¹⁰⁶⁵. Upaniṣadlar’da ise *karma*, kutsal kitapların yerine getirilmesi gereken birtakım âdet, ritüel ve merasimleri ifade etmektedir. *Karma* aynı zamanda Âtman ile aynı olarak kabul edilmektedir. Bir insanın karakterini düzenlemekte ve buna göre iyi işler yapan iyi, kötü işler yapan da kötü olmaktadır. Yani kişinin arzuları ve isteklerine göre şekillenmekte olup bundan dolayı makbul olan bilgi ile yapılan *karmadır*. İnanca göre ölümsüzlük *karmadan* doğmakta ve *karmalar* (dünyevi bilgi) tarafından düzene koyulmaktadır. Ne ekersen onu biçersin anlayışı hâkim olan *karma* bilgi ile birlikte yeniden doğumdaki statüyü tayin eden belirleyici güçtür¹⁰⁶⁶. Diğer bir deyişle iyi ya da kötü eylemlerin sonuçlarının ve yeniden doğumun bir birleşimidir denilebilir. Bazı uzmanlar ise *karma* teorisinin tanımına bir bireyin mevcut durumlarını, geçmişte yaptıkları eylemleri işaret ederek açıklamaya çalışırlar. Bu eylemler bir insanın şu anki yaşamında veya geçmiş yaşamlarındaki eylemleri olabilmektedir. Hatta eylemlerin sonuçları kişinin şimdiki yaşamında ya da gelecekteki yaşamlarında gerçekleşebilir¹⁰⁶⁷.

Karma yasası, yaratılışın ve doğum-ölüm döngüsünün yani *samsāranın*¹⁰⁶⁸ nedeni olarak görülmektedir. Buna göre, yapılan bir işin etkisi yeni işleri doğurduğu gibi yeni işler de başka işleri doğurmaktadır. Başı ve sonu belli olmayan bir etki-tepki süreci içinde tüm canlılar doğup, yaşayıp ve ölmektedirler. Yalnızca tanrıyla birleşerek gerçeğe ulaşan kişi bu döngünün dışına çıkmaktadır. Böylece genedоğumun nedeni olan *karma* zincirinin kırıldığına inanılmaktadır¹⁰⁶⁹.

Hint dini geleneğinde iki anlama sahip olan *karmanın* birinci anlamı eylem ve iş olarak açıklanırken, ikinci anlamı ise, bir eylemin etkisi ya da, geçmiş eylemlerin etkisinin toplamıdır. Böylece, geçmiş eylemleri iyi olanların, ölümlerinin arkasından bir *Brāhman* kadının rahminden yeniden doğacakları ve eylemleri kötü olan kimselerin de,

¹⁰⁶⁵ A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s. 39.

¹⁰⁶⁶ K. Çağdaş, “Upaniṣad’lar”, s. 151-152.

¹⁰⁶⁷ Wendy D. O’flaherty, *Karma and Rebirth in Classical Indian Traditions*, University of California Press 1980, p. 3-37.

¹⁰⁶⁸ Samsāra: Bir doğum-ölüm döngüsü olarak Samsāra terimi “*olduğu yerde dönüp durmak*” anlamına gelmektedir. Sankhya felsefesinde insanın bir “*somut*” bedeni bir de bu bedene bağlı olan “*soyut*” bedeni bulunmaktadır. Bilinç (buddhi), benlik (ahamkara), anlayış/duyuş (manas), nefes yani can (prana) soyut bedeninin parçalarını oluşturmaktadır. Bu düşünceye göre, somut bedenimiz ölünce soyut bedenimiz kendisine yeni bir kalıp aramaktadır. Bedenin sahibi yaşarken iyi işler ile meşgul olmuşsa bu işlere göre kendisine uygun bir biçimle yani yeni bir somut beden ile dünyaya gelmektedir. Soyut bedeninin somut bedende dünyaya bu şekilde gidip gelmesi sonucu bir olgunlaşma meydana gelmekte ve benlik aldatmacısının farkına varılmaktadır. Bunun sonucunda ise, kurtuluş yani mokşa gerçekleşmektedir. (bkz. *Bhagavat-Gita*, s. 211.)

¹⁰⁶⁹ *Bhagavat-Gita*, s. 74-75.

kast dışı bir annenin rahminden yeniden doğacakları ifade edilmektedir. Hint kültürünün ayırt edici özelliklerinden biri olan *karma* yasası acımasız bir şekilde işlemekte ve insanların bir sonraki hayatında içinde bulunacağı *kastı* belirlemektedir. Bu yasanın sonucundan hiçbir kimsenin kurtulma imkânı bulunmamaktadır. Hatta o kadar kesindir ki tanrıların bile, bu yasaya maruz kaldığı kabul edilmektedir¹⁰⁷⁰.

Hint düşüncesine göre, *karma* yasasından kurtulmak "*iyileşme*" anlamına gelmektedir. Buna göre Buddha, "*hekimlerin kralı*", Budha'nın verdiği mesaj ise "*yeni hekimler*" olarak açıklanmıştır¹⁰⁷¹. Ayrıca Hintliler çok erken tarihlerde bireyin yaşamındaki olayları ve acıların dökümünü yaparken aynı zamanda ruhun beden değiştirmesinin zorunluluğunu da açıklayan *karma* kavramını geliştirmişlerdir. Hint anlayışına göre, her insan sırtında bir borçla doğar ama yeni borçlara girmek için özgürlüğe de sahiptir. Varoluşu uzun ödeme ve borçlanma dizileri oluşturur ve bunun dökümü her zaman açıkça görülmez¹⁰⁷².

5.1.2.9. Kurban

Hindistan'da kurban ibadetini Vedalar Dönemi'nden daha eskiye götüren uzmanlar bulunmaktadır. Bu uzmanlara göre, Harappa ve Mohenjo-Daro yerleşim alanlarında yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkartılan tapınaklarda törenler düzenlendiği tahmin edilmektedir. Bunun yanında söz konusu tapınaklarda bereket ve taştan yapılmış geniş bir havuzda banyo yapma ritüelleri düzenlendiği düşünülmektedir. Ayrıca burada tapınağın yanı sıra henüz transkripsiyonu yapılamamış yazılar ile çok farklı türden dinsel simgeler, mühürler ve çiniler bulunmuştur. Ancak bu bulgulardan İndus Vadisi Uygarlığı'nda, Veda Dönemi'ndeki gibi kurban ritüelleri düzenlenip düzenlenmediği tam bir netliğe kavuşturulamamıştır¹⁰⁷³.

Hint toplumunun Eskiçağ Tarihi boyunca kurbanı büyük önemiyet verdiği, Vedalar denilen kutsal kitaplarından anlaşılmaktadır. Daha çok "*bilgi*" anlamında kullanılan, hem Vedalar'a hem de Vedalar'ı takip eden kutsal metinlere işlenmiş olan ilahiler ve gizemli dualar eşliğinde kurban merasimleri düzenlemişlerdir. Hemen her Hindu kutsal metninde kurbanı dair bilgiler ve uygulamalar görülmekle beraber

¹⁰⁷⁰ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 96.; Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, s. 128-128.; D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 30.; D. Leeming, *a.g.e.*, s.68

¹⁰⁷¹ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 113.

¹⁰⁷² M. Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, s. 100-100.

¹⁰⁷³ K. Knott, *a.g.e.*, s. 22-23.

Samaveda ve Yajurveda bu konuda diğerlerinden daha çok bilgi ihtiva etmektedir. Söz konusu kutsal metinleri okuma ve yorumlama hakkına haiz olan din adamlarının zaman içerisinde kurban merasimlerini kendi tekellerine aldıkları görülmektedir¹⁰⁷⁴. Hinduların dini ritüellerini ve kurban törenlerini Vedalar'a göre icra eden rahipler tören esnasında nelerin yapılacağını dini kitapların söylemiş olduğu esaslara göre belirlemişlerdir. Vedalar'daki ilahiler kurban sunumu esnasında yüksek sesle okunarak törenin tüm kurallarının eksiksiz yapılmasına özen gösterilmektedir. Aksi takdirde düzgün okunmayan bir ilahinin veya yanlış söylenen bir sözcüğün sunulan adağın veya kurbanın geçersiz olmasına ve tanrıların sinirlenmesine neden olacağına inanılmaktadır¹⁰⁷⁵. Bu sebeptendir ki kurban törenini yönetecek kişinin ritüelleri ve söylenecek ilahiler/duaları iyi bilmesi gerekmektedir. Hatta söz konusu kişilerin giyim kuşamı bile oldukça önemli bir konu olarak kurallara bağlanmıştır. Bu konuda Manu Kanunnamesi'nde “*Bir Brâhmana'nın kurban ipi pamuktan yapılacak, sağa bükülecek (ve olacak) ve üç iplikten oluşacak, kenevir ipliklerinden bir Kshatriya'nınki (ve) yünlü ipliklerden bir Vaisya'nınki*”¹⁰⁷⁶ gibi kurallara yer verilmiştir.

Yajna yani kurban, tanrıya veya yüce, ilâhî bir varlığa bazen onun timsali sayılan bir heykele veya somut bir nesneye herhangi bir şey (su ve çiçek vermek veya adına ilâhî okumak, ritüel düzenlemek) sunmaktır. Kurtuluş için faydalı addedilen kurban,¹⁰⁷⁷ onu sunan yani kurbanın sahibi tarafından ilgili tanrıya dilediğini yaptıрмаğa zorlayacağına inanılmıştır. Böylece kurbanı sunan kişi bir itibar elde etmekte ve var olan itibarını daha da yükseltmektedir. Bu inanca göre, tanrıların bile itibarlarını muhafaza için kurban törenleri düzenlemek zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hint dini geleneklerinde her şey kurbanla izah edilmiş, herkesin amacı ve tüm olguların menşei kurban olarak gösterilmiştir¹⁰⁷⁸.

Kurbana dayalı olan Veda kültüründe birbirinden farklı birçok kurban çeşidine rastlanmaktadır. Bu kurbanları ateş, *soma*, hayvan, insan, dua, süt, vb. sınıflara ayırmak mümkün olduğu gibi genellikle belirli bir dilekle ilişkisi olmayan "*sabit*" kurbanlar da bulunmaktadır. Bunların yanında kurban bazen tarım ürünleri olan pirinç ya da öteki tahıllardan oluşmakta iken, bazen de süt ve tereyağı gibi hayvansal ürünlerden

¹⁰⁷⁴ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁰⁷⁵ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 135-137.

¹⁰⁷⁶ *The Laws of Manu*, II, 44.

¹⁰⁷⁷ K. Çağdaş, “Bhagavadgîta”, *AÜ DTCF Dergisi*, C. 18, S. 1-2, (1960), s. 114.

¹⁰⁷⁸ K. Çağdaş, “Bhagavadgîta”, s. 96.

oluşmaktadır. Kurban parçalarının bir kısmı ateşe atılırken, diğer bir kısmı da kurban için elverişli ortamları sağlayarak bu ritüeli düzenleyen yönetici rahiplerle birlikte kurbanı sunanlar tarafından tüketilmektedir. Kurban genellikle tek başına bağımsız bir törenle sunulurken, "*sunak*" işlevi gören ve sığ bir çukurun çevresinde yakılmış üç ateşin yardımıyla verilmektedir. Kurbanı veren kişi, karısıyla birlikte törende hazır bulunmakta ve kendisi de düzenlenen ritüelde birkaç ilahi söyleme hakkına sahiptir. Ancak kurban sahibinin başlıca rolü, töreni yöneten din adamlarını etkilemek üzere para dağıtmaktır¹⁰⁷⁹. Kurtuluş olarak görülen kurban ve kurban ritüellerini, formüllerini yalnız kendilerinin bildiği din adamları yapmaktadır¹⁰⁸⁰. Bu ritüellerin belli bir sıraya ve ölçüye göre yapıldığı Upanishadlar'da belirtilmiştir. Kurban ile ilgili kısım şöyledir: "*O dedi ki: "Yacnavalkya, bugün Hotri rahibi kurbanda kaç tane Rig beyiti okuyacak?" "Üç." "Hangileri onlar?" "Giriş beyiti, ayin sırasında okunan ve ayin sonunda okunan." "O bunlarla ne kazanır?" "Bütün kazanacağı soluktur"*"¹⁰⁸¹. Belirtildiği üzere belli bir düzen içerisinde gerçekleştirilen ritüellerde kurbanı sunan tarafından da okunması gereken ilahiler bulunmaktadır. Nitekim Brihadāranyaka Upanishad'da kurbanı "*Beni gerçek olmayandan gerçeğe götür. Beni karanlıktan aydınlığa götür. Beni ölümden ölümsüzlüğe götür*" ilahisini söyleyerek kendisi için birtakım manevi şeyler istemektedir¹⁰⁸². Görüldüğü üzere kurban törenleri vasıtasıyla insanlar, tanrıların kendilerinden beklenen yardımı gerçekleştireceğine inanmışlardır. Ancak bazen umut edilen şeylerin olmadığı veya aksi de gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda tüm olumsuzlukları tek bir kötücül varlığa veya kaynağa atfetmemiş ve olayların iki ihtimalinin olabileceğine inanmışlardır. Bunlardan birincisi insanoğluna öfkelenen iyi tanrıların ceza olarak bu durumları ortaya çıkardığıdır. Nitekim bu duruma başta Rudra, Varuṇa ve İndra'nın iyiliksever ve yaratıcı olmasının yanında kindar ve yıkıcı olma özelliklerinin de olması örnek olarak verilebilir. İkinci ihtimalde ise insanların başlarına gelen kötü olaylar, demonlar denen varlıkların neden olduğu felâketler olarak görülmektedir¹⁰⁸³.

Din adamları kurban ritüeli sırasında işlemleri sessizce denetlemekte ve bir hata ya da kaza oluşumuna mani olmaktadır. Kurban ritüelini yöneten din adamlarının genel olarak birden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan *Hotar* kurbanları ateşe atar

¹⁰⁷⁹ L. Renou, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹⁰⁸⁰ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰⁸¹ *Upanishadlar*, s. 33.

¹⁰⁸² *Upanishadlar*, s. 9.

¹⁰⁸³ A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan", s. 23-24.

ve *Rigveda*'dan ilahi parçaları okur; *Udgatar*, *Sāmaveda*'dan ilahileri okur; *Adhvaryu* ise *Yacurveda*'ya uygun şekilde ilahileri okur. Bunların tümü aynı kurban töreninin dokusu içinde yer almakla birlikte ritüele katılan rahiplerin sayısı yardımcılarla birlikte 16 veya 17 kişiye kadar çıkmaktadır¹⁰⁸⁴. Bunların haricinde özel olarak nitelendirilen ritüeller de düzenlenmiş ve bu ritüeller modern zamanlara dek varlığını korumuştur. Nitekim Veda Dönemi'ni izleyen zaman diliminde düşünce hareketlerinin çoğunda kurban kurgusu zenginleşmiştir¹⁰⁸⁵.

Hindistan, kurban ritüelleri bakımından diğer memleketlere kıyasla çok daha önemli bir yere sahiptir. Kurban verilen bu önem, tanrılar için düzenlenen ritüellerin gelişerek çoğalmasını sağlamıştır. Bu durum ritüelleri yönetecek uzman kişilere gereksinim duyulmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla zaman içerisinde kurban törenlerini düzenleyen bir kâhin sınıfı ortaya çıkmıştır. *Brāhman* denilen bu kâhin sınıf, kurban törenini icra edebilmek için gerçekleşen bütün bu hazırlıkları, Vedalar'ın okunmaları, mukaddes tabirlerin titizce ifade edilmesi gibi vazifeleri üstlerine almışlardır. Hatta Hindu inancına göre tanrılar, kurbanı takdim edene yani *Brāhman* denilen din adamlarına tabi olmuşlardır¹⁰⁸⁶.

Kurban ritüelleri Hint toplumunun her kesiminde ve coğrafyanın her bölgesinde aynı derecede kıymet görmeyip diğer inançlarının temel farklarından biri olmuştur. Gerçekten de Vedik geleneğin bir ürünü olarak kabul edilen kurban ibadeti, bölgede diğer inançlarla oldukça farklı görüşleri ve karşıtlığı beraberinde getirmiştir. Bu farklı görüş ve karşıtlığa Budhizm ve Cainizm inançları örnek olarak verilebilir. Bunun nedenini Budhizm ve Cainizm inançlarındaki “*ahimsa ilkesi*” yani “*hiçbir canlıya zarar vermeme*” düşüncesi oluşturmaktadır¹⁰⁸⁷.

Veda'ların ana temasından biri olan kurban, onu sunan ile tanrılar arasında bir tür ticari anlaşmaya benzetilebilir. Bu anlaşmaya göre, kişinin öldükten sonra ihtiyaç duyacağı beslenme gereksinimlerinin kurban törenlerinde sunulacak kurbandan karşılanacağı inancıyla oldukça üst seviyeye çıkmıştır. Hatta bu durum yalnız insanlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda tanrılarının da kendi onurlarına, ateşin yardımıyla, törenler eşliğinde kurbanlar verdiği ve ölümsüzlük şerbeti olan *somanın* sunulduğu düşünülmektedir. Kurbanlar tanrılarının nafakası olarak kabul edildiği gibi kurbanın

¹⁰⁸⁴ L. Renou, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹⁰⁸⁵ L. Renou, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹⁰⁸⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁰⁸⁷ H. R. Küçüköner, *a.g.m.*, s. 619.

sunulmasının tanrıları yarattıklarına da inanılmaktadır. Yaratılan tanrılar kurban ile beslenmekte ve bunun sonunda insanların arzu ettikleri şeylerin yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır¹⁰⁸⁸. Öte yandan kurbanların amaçları, anlam ve önemleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bunlardan bazıları tanrıların öfkesini dindirmek amacı güderken, bol nimet, uzun hayat, hayırlı evlat (genellikle erkek), büyük inek sürüleri elde etmek için düzenlenen kurban törenleri de bulunmaktadır¹⁰⁸⁹. Ayrıca öldükten sonra yaşamak, uzun ömürlü olmak ve zengin olmak kurban bağışçılarının arzu ettikleri diğer istekler arasındadır¹⁰⁹⁰.

Hindu kurban ritüellerinin tanrılara ibadet ve kişisel dünyevi istekler dışında farklı amaçları da bulunmaktadır. Bu amaçlar içerisinde yaratılış simgesel olarak canlandırılarak yenidoğum gerçekleştirilmektedir. Eski Hindu belgelerine göre ritüelin yapıldığı mihrap veya kurban sunağı kozmogoniye (evren doğumu) tekrarlamaktadır. Mihrap yalnızca dünyayı temsil etmekle kalmamış aynı zamanda çeşitli dünyevi döngüleri cisimleştirmek için de kullanılmıştır. Şatapatha Brāhmaṇa'da inşa edilen bir kurban sunağının aslında "*dünyanın yaratılışı*" anlamına geldiği belirtilmektedir. Buna göre toprak ile karıştırılan suya ilk su, sunağın temelini oluşturan toprağa yeryüzü ve yan duvarlara atmosfer değeri verilerek, ritüeller sunağın inşasının her aşamasında o sırada yaratılmış olan kozmik bölgenin adı, söylenen duaların okunmasıyla icra edilmiştir. Sunağın yapılışının kozmogonik eylemi taklit etmek gibi bir misyonu olsa da verilen kurbanın başka amaçlarının da olduğu açıkça görülmektedir. Bu amaca göre *Yaratılış*'tan önce varolan ilk birliği yeniden kurmak düşünülmektedir. Bu düşünceye göre, *Prajapati* kosmosu kendi tözünden (cevherinden) yaratmıştır. Dolayısıyla kurban düzenleyen kişinin inancına göre, *Prajapati*'nin bu ilk yaşama döndürülüşü amaç edinilmektedir. Nitekim "*Böylece, her kim bunu bilerek bu kutsal işi yerine getirir veya [hiç bir ayın yapmadan] bunu bilirse Prajapati'yi bütün ve tam kılar*"¹⁰⁹¹ denilmektedir.

Eskiçağ medeniyetleri göksel olaylarla yakından ilgilenmiş dolayısıyla gökyüzünü sürekli gözlemlemiş ve bu gözlemlerden elde ettikleri verilerle günlük hayatlarını şekillendirmişlerdir. Elde edilen astroloji bilgisi bazen tarım alanında bazen de dini vecibelerin yerine getirilmesinde kullanılmıştır. Birçok Eskiçağ medeniyeti gibi eski Hindistan'da da astrolojiye büyük bir önem verilmiş ve kurban ritüelleri uzayın

¹⁰⁸⁸ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51

¹⁰⁸⁹ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 102-103.

¹⁰⁹⁰ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰⁹¹ M. Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, s. 82-83.

gözlemlenmesiyle icra edilmiştir. Bu ilişki Hindu dini metinlerine de yansımıştır. Mundaka Upanishad'da kurban ile ilgili açıklamalarda kurbanların ve ritüellerin yılın belirli dönemlerinde sunulduğu görülmektedir. Bu açıklamaların birinde; “Eğer *Agnihotra* kurbanını yeniay ve dolunay kurbanları izlemiyorsa, dört ay kurbanı, hasat mevsimi kurbanı izlemiyorsa, eğer misafirler çağırılmamış ve onlara sunu sunulmamışsa, tüm tanrılar olmaksızın, kurallara uygun olarak yapılmamışsa o kurban töreni o kişinin yedi dünyasını yok eder”¹⁰⁹² denilmektedir. Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Hint toplumunda kurban belli bir zaman düzenine göre verilmekte ve bu düzen bazen yıldızlar ve gezegenlere, bazen de ürün hasadı gibi mevsimsel döngülere göre düzenlenmektedir.

5.1.2.9.1. Ateş Kurbanı

Hindu kurbanlarında olmazsa olmaz denilecek kadar önemli bir yere sahip olan ateş, Hinduizm'de kalıcı bir konuma sahiptir. Ateşin mistik gücü onu ritüellerin vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Veda kurban ritüellerinde tapınak olmamakla birlikte, ritüeller ya kurbanı sunanın evinde ya da yakın bir arazide üç ayrı ateş yakılarak yapılmıştır. Ateş kurban ritüellerinde tanrılara ve törene katılanlara tahıllar, bitkisel sunular, hayvanlar ile süt ve tereyağı gibi hayvansal gıdalar da sunulmuştur. Hemen tüm kurbanlar gibi ateş kurban ritüelleri iki kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlar; Evde yapılan ritüeller (*grhya*) ve toplu törenle yapılan ritüeller olarak (*srauta*) isimlendirilmektedirler¹⁰⁹³. Her iki kurbanda da ateş önemli bir iletim aracı olarak görülmüştür.

Ateş kurbanının birden fazla tanrı için verildiği Hindu kutsal metinlerinden anlaşılmaktadır. Gerçekten de kurbanların bazen *Prajapati* bazen de *Brahmā* gibi tanrılar için verildiği bilinmektedir. Bunun sebebinin ise, tanrıların zaman içerisinde önemlerini yitirip yerlerini dönemin dini ihtiyaçlarına cevap veren tanrılara bırakmaları olduğu düşünülmektedir. Nitekim *Maitri Upanishad*'da geçen bir pasajda bu konuya sitemkâr bir yaklaşım sezilmektedir. Belirtilen pasajda “*Eskiden yakılan tüm kurban ateşleri sadece Brahma için yakılırdı*”¹⁰⁹⁴ ibaresinden de anlaşıldığı gibi tanrı *Brahmā* için verilen kurbanlar takip eden dönemlerde başka tanrılar için de verilmeye

¹⁰⁹² *Upanishadlar*, s. 264.

¹⁰⁹³ Mirce Eliade, *History of Religious Ideas: From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*, (Translated By Willard R. Trask), Vol I, The University of Chicago Press, Chicago 1978, p. 215; M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 270.

¹⁰⁹⁴ *Upanishadlar*, *Maitri Upanishad* I, 1.

başlanmıştır. Kurban verilen tanrıların dışında bu kurbanları onuruna verilen tanrılara taşıyan tanrılardan da bahsedilmektedir. Buna göre kurbanların ateşe atılan bölümü Agni tarafından tanrılara iletildiğine inanılan ritüelde kurbanın geri kalanı ise katılımcılara ikram edilerek kalanı ise bu sayede onların da tanrısal besinden pay aldıklarını düşünmüştür¹⁰⁹⁵.

5.1.2.9.2. Hayvan Kurbanı

Eski Hint toplumlarında et yememe alışkanlığının hangi dönemlerde edinildiğini net olarak söylemek oldukça zordur. Ancak dini bir vecibe olarak görülen kurban ve kurban etinin yenilmesi Hint dini kaynaklarında kendini göstermektedir. Hatta hayvanların sınıflandırılması ve bu sınıflandırmalarda onların yenilebilir veya kurban olarak sunulabilir gibi açıklamalar yapılması bir diğer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvanların sınıflandırılmasında ilk olarak, onların anatomik özelliklerine veya üreme tarzlarına göre ayırt edildiği dikkat çekmektedir. Daha sonra hayvanlar ya evcil anlamına gelen “*grāmya*” (köyün hayvanı) ya da vahşi anlamına gelen “*āranya*” (ormanın hayvanı) olarak sınıflandırılmıştır. Bunların kurban için uygun olanlar ve olmayanlar gibi başka bir şekilde tasnif edildiği de bilinmektedir. Son olarak hayvanlar yenilebilir veya yenilemez olarak sınıflara ayrılmıştır. Diğer dini yönelimli taksonomiler gibi hayvanların Vedik kategorizasyonu, genellikle kozmogoniden kaynaklanmakta ve meşrulaştırılmaktadır. Hayvanlar, başlangıçta yaratıcı tanrı olan *Purusha* (Kozmik Adam) veya *Prajapati* (Yaratıkların Efendisi) tarafından belirli sınıflarda yaratılmıştır. Bununla birlikte konunun daha iyi anlaşılması için köy, orman ve kurban edilebilecek hayvanların listesini vermek faydalı olacaktır. Buna göre; Yedi köy hayvanı; inek, at, keçi, koyun, insan, eşek ve devedir (bazen katırın da olduğu söylenmektedir). Yedi orman hayvanı/Yabani hayvanlar; tırtıklı hayvanlar, köpek gibi ayakları olan hayvanlar, kuşlar, sürünen hayvanlar, filler, maymunlar ve nehir hayvanlarıdır. Ormanda yaşayan yedi hayvanın aslan, kaplan, yaban domuzu, bufalo, fil, ayı ve maymun olduğu söylenmektedir. Kurbanlık hayvanlar; Bu hayvanlar hem köy hem de mamut gibi orman hayvanlarından oluşmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki hem köy hem de orman hayvanlarının belirli türlerinin sayısı büyük ölçüde genişletildiği görülmektedir. Ayrıca köy hayvanlarından kesilen kurbanlar bu dünyayı, orman hayvanlarından kesilen kurbanların da öteki dünyayı elde etmek için uygun olduğu düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla her iki dünyayı elde etmek isteyen kurban

¹⁰⁹⁵M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mystera'larına*, s. 269.

sahibinin iki tür hayvanı da kurban olarak sunması gerekmektedir. Kurban edilmeyen hayvanlar ise hangi nedenle olursa olsun yenmemektedir. Bununla birlikte Hint Kast Sistemi'nde her *kast*'ın kendi hayvan grubu bulunmaktadır. Buna göre, *Brāhmanlar*'ın hayvanı keçi, *Kṣatriyalar*'ın hayvanı at, *Vaiṣya*'nın hayvanı sığır ve *Sūdralar*'ın hayvanı ise koyundur.¹⁰⁹⁶

Hint coğrafyasında kurban edilecek ve eti yenebilecek hayvanlar etnik ve bölgesel açıdan değişiklik göstermektedir. Nitekim Āri olmayan yerli halkın bütün sığır türlerini dokunulmaz olarak kabul ettiği (sığır eti yemeyi sevmeyen) öne sürüldüğünün aksine sığır eti yemenin Atharvaveda Dönemi'nde nadir olmasına rağmen Brāhmaṇa Dönemi'nde bu oran artmış gibi görünmektedir. Taittiriya Brāhmaṇa'da farklı sığır türlerinin farklı tanrılara kurban edildiğine dair birtakım pasajlar bulunmaktadır. Buna göre Viṣṇu 'ya bir cüce öküz, Indra'ya alnında alev olan sarkık boynuzlu bir boğa, Rudra'ya kırmızı bir inek, Sūrya'ya beyaz bir kısır inek kurban edilmesine dair bilgiler mevcuttur. Aitareya Brāhmaṇa, boğayı kurbanlık hayvanlardan biri olarak kabul ederken, bazı Hindu kaynakları bir kurban olarak yüz boğa kesildiğini söylemektedir. Śatapatha Brāhmaṇa, Yajnavalkya'nın sığır etine olan aşırı düşkünlüğüne atıfta bulunularak "*Ben bir tanesini yerim, yeter ki yumuşak (amsala) olsun*" denilmektedir. Bir başka kaynakta Apastamba ve Paraskara tarafından bir boğa veya inek kurban edilmesi tavsiye edilmektedir. Hatta et yemenin teşvik edildiği Vasistha-sūtra'ya göre "*kurbanda yemek yemeye davet edilen bir çileci eti reddederse, kesilen hayvanın kılıarı olduğu sürece cehenneme gidecektir*" şeklinde tehditkâr bir açıklamaya rastlamak bile mümkündür. Dahası Khadira ve Gobhila-Sūtra, yeni bir ev inşa edildiğinde, meskenlerin tanrısına siyah bir inek kurban edilmesini öngörmüştür¹⁰⁹⁷.

Hindu tanrılarında kurban olarak sunulacak hayvanların seçimi bazı kriterler ile belirlenmiştir. Bu belirlemede hayvanın başına su ya da şarap dökülmek kaydıyla kurban hayvanının uygunluğu test edilmiştir. Başına dökülen sıvı sebebiyle hayvan başını salladığı takdirde kurban olarak kabul edilmiş, bunun aksine bir davranışta hayvan kurbana kabul edilmemiştir. Yine benzer bir kurban seçiminde kurban edilmek

¹⁰⁹⁶ Brian K. Smith, "Classifying Animals and Humans in Ancient India", *Man*, New Series, Vol. 26, No. 3 (Sep., 1991), p. 527-540.

¹⁰⁹⁷ Mahadev Chakravarti, "Beef-Eating in Ancient India, *Social Scientist*", Vol. 7, No. 11 (Jun., 1979), p. 52.

istenen sığırın boynuzları arasına su serpildikten sonra sığır başını sağa ve sola sallar ise hayvan kurbanı kabul edilmezken öne doğru sallarsa kurbanı uygun görülmüştür¹⁰⁹⁸.

Mahābhārata Destanı'na göre, kurbanın alete, eşyaya, servete, rahiplerin yardımına, eşin mevcudiyetine vb. birçok nesneye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu inanışa göre, nesnelere eksikliği kurbanın önemini azaltma veya sonuçsuz bırakabilme durumu söz konusudur. Bundan dolayı kurban ritüelleri yalnızca zengin insanlar tarafından üstlenilmiş ve bu ritüeli iyi bilen din adamları başkanlığında icra edilmiştir¹⁰⁹⁹. Kurbanın gerektirdiği kriterler eksik olduğu takdirde bunun kötü şans getireceğine inanılmış, eksikler giderilmeye çalışılmıştır. Bazen eksiklerin tamamlanmasının bir oldu bittiye getirildiğine dair izler de bulunmaktadır. Manusmriti'de bu konuya örnek teşkil edebilecek bir pasaj bulunmaktadır. Bahsi geçen pasajda bir *Brāhman* tarafından sunulan kurbanda “*Kurbanın tamamlanması için (gerekli) eşya, çok sayıda sığırları olan herhangi bir Vaisya'nın evinden (zorla) alınabilir, (ancak) ne (küçük) kurbanları gerçekleştirir ne de Soma-suyu içebilir*¹¹⁰⁰,” denilmekle birlikte gerekli nesneyi en üst kast olan *Brāhmanlar*'ın kendilerinden düşük kasta temin edebildiği dile getirilmektedir. Öte yandan kurban sunacak kişinin varlıklı olması gerektiği yine Hindu kutsal metinlerinden olan Manusmriti'de belirtilmiştir. Manu'ya göre: “*(Duyu ve eylem organları), onur, cennet (mutluluk), uzun ömür, şöhret, çocuk ve sığırlar, (çok) küçük kurban ücretlerinin verildiği bir kurbanla yok edilir; bu nedenle dar gelirli bir adam (Srauta) kurban sunmamalıdır*¹¹⁰¹.”

Coğrafi ve dinsel varyasyonları bulunan Hint toplumunun kurban törenlerinde de bazı farklılıklar görmek mümkündür. Söz konusu farklılıklar Hindu inancını benimsememiş, yerli kabilelerin tanrılarına sundukları hayvan kurbanlarına da yansımıştır. Nitekim Āriler'in sığır besledikleri ve domuz eti yemedikleri bilinmekle¹¹⁰² birlikte Hindistan'ın eski yerlilerinin yetiştirdiği en önemli hayvanlar arasında domuz bulunmaktadır. Bu yerliler, tanrılarına yetiştirdikleri domuzu kurban olarak sunmuşlardır. Öyle ki kurban törenini gerçekleştirirken kurban ettikleri hayvana bir tanrıya hitap eder gibi hitap etmişlerdir¹¹⁰³. Tüm bunların yanında tanrılara kurban

¹⁰⁹⁸J. G. Frazer, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁹⁹ Samarendra Narayan Arya, “Some Social and Economic Aspects of the Ritual of Gift in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 59 (1998), p. 86.

¹¹⁰⁰ *The Laws of Manu*, XI, 11-12.

¹¹⁰¹ *The Laws of Manu*, XI, 40.

¹¹⁰² İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 49 dipnotta.

¹¹⁰³ W. Ruben, “Hind'de Köy ve Şehir”, s. 33.

edilen hayvanlar arasında at oldukça ilgi çekmektedir. Hatta iptidai toplumlarda görülen insan kurbanı Hindistan coğrafyasında net bir şekilde görülmektedir¹¹⁰⁴. Nitekim Śatapatha Brāhmaṇa'daki kurban edilmeye uygun olmadığı düşünülen belirli insan ve hayvan kategorilerini listeleme oldukça dikkat çekicidir. Bu liste, iktidarsız kişiler, gaura (bir tür sığır), aranya (vahşi hayvan), uştra (deve) ve śarabha'dan (fil) oluşmaktadır. Bunların dışında Hint alt kıtasında, daha sonraki zamanlarda manda kurban edilmeye başlanmış ancak Vedik metinlerde bunun için bir hüküm bulunmamaktadır¹¹⁰⁵.

5.1.2.9.2.1. At Kurbanı (Aśvamedha)

Aśvamedha, “at kurbanı”¹¹⁰⁶ anlamına gelmektedir. Bir Hint-Avrupa toplumu ritüeli olan *Aśvamedha* kurbanının Vedalar Dönemi öncesinde Hindistan'da uygulandığına dair kanıt bulunmamaktadır. At kurban etmenin en erken örneği MÖ 4500-3500 yıllarında modern güney Rusya ve güney Ukrayna'da bulunmaktadır. Ancak atın Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki bölgede ya bağımsız olarak ya da diğer hayvanlarla birlikte kurban edildiği düşünülmektedir¹¹⁰⁷. Vedik dönemlerde krallar egemenliklerini pekiştirmek için *Aśvamedha* kurbanı düzenlemişlerdir. Bir yıldan fazla süren tören ilkbaharda veya yaz aylarında başlatılmış olup safkan bir at seçilip süslenerek serbest bırakılmıştır. Bir yıl boyunca gezen hayvanı korumak için görevliler tahsis edilmiş, at geri gelene kadar çeşitli kutlamalar yapılmıştır. Atın bir yıl boyunca başıboş gezdiği coğrafyalara seferler düzenlenmiş, sefer dönüşünde bu at kurban edilerek bedeni parçalara ayrılmıştır¹¹⁰⁸. Ancak gerçek kutlama bir yılın sonunda olup, parçalara ayrılan at tanrı Pracapati'ye sunulduktan sonra tören sonlandırılmıştır¹¹⁰⁹.

¹¹⁰⁴ Burada özellikle “görülme” tabiri kullanılmıştır. Geniş bir coğrafyaya sahip olan Hindistan'ın belli bölgelerinde yaşayan yerli kabileler eşleri ölen kadınları kurban ettikleri gibi hasadın verimliliğini arttırmak için bazen insan kurban etmişlerdir. Türklerin Hindistan seferlerinin sonucunda bunun önüne geçilmeye çalışılsa da coğrafyanın birçok etkenden dolayı kontrol edilemez olması bu konuda başarılı olunmasına engel teşkil etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Müslüman Araplar da bu konuda önemli bir yol kat edememiş ve son olarak 1835'te Hindistan'ın İngiliz işgali sırasında insan kurbanı çıkarılan bir yasa ile yasaklanmış ancak günümüzde hala bazı gruplar tarafından bu uygulamanın gizli olarak yapılmakta olduğu bilinmektedir.

¹¹⁰⁵ R. S. Sharma, “Looking for the Aryans”, *Cameos in History and Culture-1*, Orient Blackswan Private Limited, Hyderabad 1996, p. 12.

¹¹⁰⁶ J. Campbell, *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1994, s. 214.; Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 39-40.; D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 43;

¹¹⁰⁷ Madhav M. Deshpande, “Vedic Aryans, non-Vedic Aryans, and non-Aryans: Judging the linguistic evidence of the Veda”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York 1995, p. 69.

¹¹⁰⁸ R.S. Sharma, “Looking for the Aryans”, p. 12.

¹¹⁰⁹ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 39-40.

Yalnızca krallara özgü olarak kabul edilen at kurbanı adına ritüel düzenlenen kralla özdeşleştirilmiştir. Bu ritüelde kraliçe bir çukurda kesilmiş atla cinsel birleşme taklidi yapmak kaydıyla, eşine dünyayı aydınlatan güneş kral konumunu kazandırmayı amaçlanmıştır¹¹¹⁰. Hayvan kurban edilirken, balta ve bıçak kullanan bir kasap ve iki yardımcı bulunmaktadır. Kasap, kaburga bölgesindeki deriyi yüzerek atı parçalara ayırmış ve yere tek tek düzenli bir şekilde dizmiştir. Daha sonra sesli bir şekilde parçaların isimleri söylenerek ateşe atılma işlemi gerçekleştirilmiştir¹¹¹¹.

Aśvamedha tüm bayramların en görkemlisi olarak kabul edilmekte ve hazırlıkları bir yıl sürmektedir¹¹¹². Rigveda'da “*Geldiğin gibi canın yanmasın, balta bedeninde kalmasın. Eklemelerini kaybetmiş, uzuvlarını gereksiz yere ezen, açgözlü, beceriksiz bir hayvan kurban etmesin*”¹¹¹³ şeklinde *Aśvamedha* ile ilgili ilahiye rastlamak mümkündür. Śatapatha Brāhmaṇa'da ve Taittiriya Brāhmaṇa'da at kurbanı töreninden bahsedilmekte ve dahası *Śrauta Sūtralar*'da da bu törenin içeriği hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu kurban dini metinlerin haricinde destanlara da yansımıştır. Nitekim Mahābhārata Destanı'nda kral *Yudhiṣṭhira*'nın yaptırdığı *Aśvamedha* kurbanından bahsedilmektedir. Toprak, güç ve başarı kazanmak amacıyla yapılan bu tören Brāhmaṇalar'a da yansımıştır. Hatta *Śatapatha Brāhmaṇa* ve *Aitareya Brāhmaṇa*'da *Aśvamedha* töreni düzenleyen kralların bir listesi bulunmaktadır¹¹¹⁴. Maurya Hanedanı'nın kalıntıları üzerinde bir imparatorluk kuran *Puṣyamitra Śuṅga*'nın iki *Aśvamedha* kurbanı gerçekleştirdiği söylenmektedir. Kurban kesen diğer bazı krallar ise, *Pārāśrīputra Sarvatāta*, *Vasiṣṭhiputra Ikṣvāku Śrīcāmtamūla*, *Pallava Śivaskandavarman*, *Kadamba Kṛṣṇavarman*, *Śālaṅkāyana Devavarman* ve *Vākāṭaka kralı Pravarasena'dır*¹¹¹⁵. Hinduizm'da *Aśvamedha*'nın da dâhil olduğu hayvan kurbanı uzun bir dönem varlığını koruyan kurban merasimleri *Aśvamedha* dâhil olmak üzere her türlü hayvan kurbanı miladın ilk yıllarından itibaren önemini yitirerek yerini sembolik adaklara bırakmaya başlamıştır¹¹¹⁶.

¹¹¹⁰ J. Campbell, *Yaratıcı Mitoloji* s. 214.

¹¹¹¹ Kenneth G. Zysk, “The Evolution of Anatomical Knowledge in Ancient India, with Special Reference to Cross-Cultural Influences”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 106, No. 4 (Oct. - Dec., 1986), p. 688.

¹¹¹² L. Renou, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹¹³ *Rigveda*, 1, 162, 20.

¹¹¹⁴ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 39-40.

¹¹¹⁵ L. Gopal, *a.g.m.*, p. 24.

¹¹¹⁶ Saime Tuğrul, *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban; Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık mekanizmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 192.

5.1.2.9.3. İnsan Kurbanı

Hindistan'ın birçok bölgesine yayılmış olan insan kurban etme geleneği zaman içerisinde değişim göstererek Hint dinleri ve öğretilerinde kişinin özveride bulunarak inanç uğruna kendini feda etmesi düşüncesine dönüşmüştür. Bu düşünce yapısı Hindistan'ın yerli kabilelerinde de rastlanılan bir olay olarak görülmektedir. İptidai bir davranış olan insan kurban etme geleneği Hindistan'ın yerli kabilelerinden olan Uraon ve Mundalar'ın inancında mevcuttur. Nitekim Uraon ve Munda kabilelerinin inancına göre, tanrıları Barnada'nın insanları kötü ruhlardan korumak amacıyla kendisini ateşe atarak kurban etmişlerdir. İnsanın kendisini kurban olarak sunması Buddhizm ve başka Hint dinlerindeki inançlarda da mevcuttur. Gerçekten de Hint destan ve masallarından anlaşıldığı kadarıyla kendisini kurban etme düşüncesi bir kutsallaştırma inancından kaynaklanmakta ve uygulanmaktadır. Öte yandan *Brāhman* masallarında Tanrıça Kali'ye kendisini kurban eden kişilerden bahsedilmektedir. Bunun haricinde bir Hint efsanesine göre, Tanrı Śiva'nın aşağılanmasına içerleyen karısı *Sati* kendisini ateşe atmıştır¹¹¹⁷. *Sati*'nin kendisini ateşe atarak fedakârlıkta bulunduğu inancı Hint dini düşüncesinde önemli bir yer tutmuştur. Hatta *Sati*'nin bu davranışı zamanla yaygınlık kazanarak devam ettiği gibi günümüzde de bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hint yazılı metinleri insan kurbanı konusunda çok fazla detay vermemekle birlikte *Sūtralar*'da geçen ve çok geç tarihli iki ritüel metni bu konuya ilişkin kısıtlı bilgiler vermektedir. Nitekim insan kurban etmeyle ilgili bilgilerin azlığı bu uygulamanın ne ölçüde yapıldığına dair çok fazla veri sunmamaktadır. Ayrıca söz konusu insan kurban etme ritüeli yamyamlığa karşı tedirginlik uyandırdığından dolayı ilkel toplumların özelliklerinden sayılmaktadır. *Sūtralar*'da geçen “*Adam kurban edilmemelidir!*” ifadesi var olan bir uygulamanın kontrol altına alınması veya yasaklanmasına ilişkin yorumları beraberinde getirmektedir¹¹¹⁸.

Yazılı metinlerin dışında arkeolojik kaynaklar da insan kurbanı ritüellerini destekler niteliktedir. Nitekim MÖ 1300-800 yılları arasına tarihlenen Swat Vadisi'ndeki Kätelai Mezarlığı'nda at ve (muhtemelen) insan kurban etme ile ilgili arkeolojik kanıtlara rastlanmıştır. Bu mezarlıkta bulunan at ve insan (erkek) iskeletlerinin incelenmesi sonucu başın gövdeden koparıldığı anlaşılmıştır¹¹¹⁹. Burada at

¹¹¹⁷W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 63-64.

¹¹¹⁸K. G. Zysk, a.g.m., p. 690.

¹¹¹⁹A. Parpola, a.g.m., p. 250.

kurban ritüellerinde kralın karısının sembolik cinsel ilişki yaşaması teması nedeniyle onun da at ile gömüldüğünü akla getirmektedir. Ancak kazı alanında bulunan insan iskeletlerinin erkeklere ait olması bu düşüncenin doğru olmayacağını göstermektedir.

İnsan kurban etme geleneğinin sadece kadınlar ve sıradan erkekler için olmadığına, bu ritüelin kralları da kapsadığına dair bazı işaretler bulunmaktadır. Gerçekten de Eskiçağ'da Hint ana karasında yaşayan bir yerli halkın kralının ülkesini 12 yıl yönettikten sonra öldürüldüğü bilgisi mevcuttur. Bununla ilişkili olarak Portekiz tüccarlarının Hindistan'ın güney kesiminde bulunan Malabar Sahilleri'ne geldiklerinde bahsi geçen geleneğin burada hâlâ yaşamakta olduğunu görmüşlerdir. Bu kralların niçin kurban edildiği hakkında bilgi bulunmayıp, yapılan yorumlar tahminden ibaret kalmaktadır. Bu tahminlerden bir tanesi o dönemlerde toprağın bereketlenmesi için insan kurban etme geleneğinin yapıldığı yönündedir. Hatta insan kurban etme geleneğinin Eski Hindistan'da oldukça geniş alanlara yayılmış başka bir Hint inancından kaynakladığı düşünülmektedir. Söz konusu inanca göre şayet bir kişi öldürülürken çok acı çekerse o kişinin ruhu kutsal olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kurban edilen kişiye bir tanrıya tapınılır gibi tapılmaktadır¹¹²⁰.

Yerli Hint toplumlarından sayılan Dravidlerin bir kolu olan Khondolar'ın "*meriah*" olarak bilinen insan kurban etme uygulamaları bulunmaktadır. "*Meriah*" ürünlerin iyi olması, rahatsızlıkların ve sıkıntıların defedilmesi maksadıyla tanrıçaya sunulmak için düzenlenen bir insan kurbanı çeşididir. Hem satın alma hem de çocukluktan yetiştirme usulüne dayanan "*meriah*" kurban töreninden yaklaşık 10-12 gün önce kurban edilecek kişinin saçları kesilmektedir. Daha sonra zeytinyağı, hayvani yağ veya turmerik ile yağlanan kurban adayı, ateşin etrafında döndürüldükten sonra kurban işlemi gerçekleştirilmektedir. Modern Hindistan'da hala uygulanan bu geleneğin ilk emarelerine İndus Vadisi'ndeki Harappa antik şehrinde ele geçirilen mühürlerin üzerinde rastlanmıştır. Diğer kurbanlardan farklı olarak burada bulunan bir taş mühür üzerinde bir erkeğin bir kadını kurban edişi tasvir edilmiştir. İndus Medeniyeti ile bağlantılı olan bu kurban ritüeli tasviri MÖ 2000 yıllarına tarihlendirilmektedir¹¹²¹.

¹¹²⁰W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 65-66.

¹¹²¹K. Demirci, *a.g.e.*, s. 33.

5.1.2.9.4. Soma Kurbanı

Soma: Sanskrit dilinde “sıkmak” fiilinden gelen *soma* “uyuşturan, hayal gördüren içecek” manasında da kullanılmıştır¹¹²². “Ölümsüzlük içkisi”, *bengisu*, *ab-ı hayat*, *nektar*, *iksir*” gibi anlamları olan bu içki bitkilerin ve ormanların kralı olarak tanımlanmaktadır. Hindu toplumu arasında Ay'ın bir başka adı olarak da anılan *somanın*, insanları ve tanrıları coşturan, sarhoş eden, güçlü kılan, sürekli içilince de ölümsüzlüğe kavuşturan bir içki olduğuna inanılmıştır. İnanca göre, Hindu tanrılarının ölümsüzlüklerinin devam edebilmesi için *soma* içmeleri gerekmektedir. Bu nedenle Hindistan’da düzenlenen kurban törenleri arasında en önemli olanlarından biri *soma* kurbanıdır. *Soma*, oldukça gizemli, coşturucu özelliklere sahip bitkisel bir içki olmakla birlikte karmaşık bir ezme işleminden geçirilerek hazırlanmaktadır¹¹²³. *Brāhman* rahipleri dağlardan topladıkları bu bitkinin saplarını taşla döverek, suyunu çıkartmışlardır. Süt gibi beyaz olan bu özsu, bir yün örgüde süzme işleminden geçirilmektedir. Daha sonra başka işlemlerden de geçirilerek hazırlanan *soma* içkisi böylece törenlerde tanrılara sunulmuştur. Bunun yanında din adamları *somayı* hem kendileri içmiş hem de törene katılan misafirlere ikram etmişlerdir¹¹²⁴. Süt gibi suyu olan *soma*, tırmanıcı bir bitkinin öz suyundan (*asclepias acida*) yapılmakta ve bu içkiden içenlerin sarhoş olduğu bilinmektedir. Bazen *madhu* (tatlı) diye adlandırılan bu içkinin bilinen en yaygın biçimine ise, “indu” (parlak damla) denmektedir. Kahverengi, kırmızı veya koyu sarımsı bir rengi olan *somayı* sıkkan din görevlilerine “*Adhvaryu*” adı verilmiştir. Bu bitkiden çıkarılan suyun, koyun yününden geçirilip süzülmesine ise “*pavamana*” yahut “*punana*” dendiğinden dolayı *somaya* sık sık “*Soma Pavamana*” adının verildiği de bilinmektedir. Kaynaklara göre *soma* ilk dönemlerde yalnızca İndra ve Vāyu 'ya sunulmuştur¹¹²⁵.

Vedik ritüellerde önemli bir yere sahip olan *soma* kültürünün MÖ 1800 yıllarında ortaya çıkmış olduğu varsayılmaktadır. Bir teoriye göre, *soma* içeceğinin ve *soma* kültürünün İran üzerinden Hindistan'a geldiği düşünülmektedir¹¹²⁶. Hint kutsal metinlerinden olan *Sūtralar*'da yedi çeşit *soma* ritüelinin olduğundan söz edilmekte

¹¹²² D. Leeming, *a.g.e.*, s. 115.

¹¹²³ L. Renou, *a.g.e.*, s. 14-15.; *Bhagavat-Gita*, s. 162-163.

¹¹²⁴ *Bhagavat-Gita*, s. 162-163.

¹¹²⁵ K. Kaya, Hint Mitolojisi Sözlüğü, s. 142-145. Ali İhsan Yitik-Hammet Arslan, “Vedalar ve Kaynağı Üzerine”, *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, sayı 1, (Ocak – Nisan 2011), s. 229.; J. Whitaker, *a.g.m.*, p. 56.

¹¹²⁶ R.S. Sharma, “Looking for the Aryans”, p. 14.

fakat sadece bunların altı tanesinin ismi verilmektedir. Bunlar; Agnishtoma, Atyagnishtoma, Ukthya, Shodasin, Atirâtra ve Âptoryâma'dır¹¹²⁷. Ancak Manu Kanunnamesi'nde geçen maddeye göre kurban ritüellerinde sunulan *somayı* dileyen herkes içmemektedir. Söz konusu kanun metninde “*Kendisine bağımlı olanları üç yıl veya daha uzun süre geçindirmeye yetecek (bir miktar) yiyeceğe sahip olan kişi, Soma suyunu içmeye layık olabileceği*”¹¹²⁸ söylenmektedir.

Soma, ayrıca Hindu kutsal kitaplarında kişiselleştirilerek bir bedene büründürülmüştür. Dolayısıyla *soma* bu kitaplarda kendisine tapınılan bir tanrı olarak düşünülmüştür¹¹²⁹. Ayrıca *soma* ile ilgili birtakım efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerin birinde; bir kartal cennetin yüksek yerlerinden *soma* bitkisini toplayarak yeryüzündeki yüksek dağların yamaçlarına ekmiştir. Vedalar Dönemi'ndeki din adamları bu bitkiyi yüksek dağlardan toplayarak sıklıkları suları tereyağı ile karıştırmış ve dini törenlerdeki ritüellerde kullanmışlardır. Nitekim *soma* içeceği ile düzenlenen ritüellerde sunulan kurbanların yükselerek tanrıya ulaştığına inanılmaktadır¹¹³⁰. *Soma*'ya benzer bir içki İran coğrafyasında da bulunmaktadır. Zerdüşterin kutsal kitabı olan Avesta'da geçen “*Haoma*” adındaki bir içki, *somaya* benzer bir şekilde hazırlanarak ritüellerde kullanılmıştır. Nitekim bu içki Hindu kutsal kitaplarında *soma*, Zerdüşterin kutsal kitabı olan Avesta'da *haoma*¹¹³¹ ve İran coğrafyasında çoğunlukla Hama¹¹³² olarak adlandırılmıştır.

Rigveda'daki dinsel törenlerin odak noktası *soma* içkisi olsa da Hindu dinsel törenlerinde *soma* dışında düşük alkol içeren *Sura* denilen bir içki daha kurban olarak verilmiştir. Bir prens onuruna düzenlenen ve “*İçkinin Gücü*” anlamına gelen “*Vajapeya*” töreninde 17 tane atlı arabanın yarıştığı söylenmektedir. Yarışma sonunda kazanan prens için kurbanların gücünü simgeleyen tuğladan bir anıt dikilmiştir¹¹³³.

5.1.2.9.5. Diğer Kurbanlar

Malını hediye etme veya sunuda bulunma Hint kurban geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu inanca göre toprağın, köylerin, bahçelerin, kuyuların, inek

¹¹²⁷ *The Sacred Laws of The Áryas; Gautama Sutra*, VIII, 20.

¹¹²⁸ *The Laws of Manu*, XI, 7.

¹¹²⁹ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 115.

¹¹³⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 115.

¹¹³¹ *Avesta*, V, 39,40; VI, 42; XIII, 54-55, XIV, 4,8; XVII, 12,72; XIX, 9,19; R. Özman, *a.g.m.*, s.1010.; Yalçın Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.

¹¹³² *Bhagavat-Gita*, s. 185-186.

¹¹³³ L. Renou, *a.g.e.*, s. 16.

barınaklarının ve evlerin armağanlarının dışında hac ziyaretlerinin de sahibine cenneti sağladığından bahsedilmektedir. Arınma amacıyla yapılan hediye vermenin ve hac ziyaretlerinin ilk yazılı örnekleri Manusmriti ve Visnusmriti'de görülmektedir. Bu yazılı belgelerden anlaşıldığına göre kişi birçok nedenden ötürü bu tarz ibadetleri yapmaktadır. Hatta bir cinayet durumunda bile katil günahlarından arınmak için belli kişilere maddi ödeme yapmaktadır. Nitekim Manu'ya göre, bir *Brāhman*'ın katili, günahlarından ancak malını bilgili bir *Brāhman*'a sunarak kurtulabilmektedir. Görüldüğü üzere daha çok kefarete üzerine yoğunlaşan bu düşüncede günahların affedilmesi ön plana çıkmaktadır. Malından bağışlama usulü ile günahlarından kurtulma yönteminin dışında bazen hac ziyareti vasıtasıyla da olaylar çözülmektedir. Visnusmrti, bu tür günahların ancak kutsal bir yere yolculuk yaparak yok olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca yapılan hac ziyaretinin yanı sıra sunulacak bir dizi hediyein liyakat elde etmek için gerekliliğinden bahsedilmektedir. Nitekim hediye verme geleneği yalnız toplum tarafından olmayıp, kralların da bu eyleme katılmaları teşvik edilmiştir. Nitekim bu teşviklerde hediye veren kralların birkaç krallık elde edeceğine dair söylem ve düşünceler bulunmaktadır¹¹³⁴. Öte yandan Hint tanrılarının kutsal hayvanları ve arabaları vasıtasıyla yeryüzüne inip kendilerine sunulan adak ve kurbanları alıp gittiklerine inanılmaktadır¹¹³⁵.

5.1.2.10. Kültler

Eskiçağ Tarihi boyunca Hint alt kıtasında yaşayan insanlar özellikle gücünden çekindikleri veya bilmedikleri gizemli nesne ve olgulara bir kutsiyet yükledikleri gibi bazı durumlarda bunlardan istifade etmişlerdir. Ayrıca kutsiyet yükledikleri bu nesne ve olguları zaman içerisinde uyguladıkları ritüellerde kullanmışlardır. Nitekim Hint toplumunun söz konusu bu kültürünün en önemlileri doğa, hayvan, ateş ve heykel kültürleridir.

5.1.2.10.1. Ateş Kültü

Āriler göç ettikleri bölgelere kendi kültürlerini de götürmüş ve böylece yerel kültür ile bir etkileşim içerisine girmişlerdir. Nitekim Doğu Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan da İran ile Hindistan'a göç eden Āri kabileleri gittikleri bölgelerde kendi kültürleri ile yerli kültür arasında bir etkileşim olmuştur. Bu etkileşim Āri dilini ve

¹¹³⁴S. N. Arya, a.g.m., p. 86-87.

¹¹³⁵M. Eliade, *History of Religious Ideas*, p. 215; M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mystera'larına*, s. 269.

kültürünü büyük oranda etkilese de onu ortadan kaldıramamıştır. Nitekim birbirleri ile akraba olan İran'daki Āri toplumları ile Hindistan'dakiler arasındaki dil ve din benzerliği buna örnek olarak gösterilmektedir. İki toplum arasındaki benzerliklerden bir tanesi de “*Ateş kültü*” dür. Bu kült köken olarak eskilere dayanmakla birlikte Hint toplumu ile İran toplumu arasında çok daha özel bir yere sahiptir. İran'da Zerdüştinin temel inançlarından biri olan ateşe tapınma Hindistan'da da büyük öneme sahip olmuştur. Hindistan'da *Brāhmanlar*'ın sabah ve akşam saatlerine evlerinin bir odasında ateş ibadetleri yaptığından yola çıkarak ateş kültürünün kökenini Vedalar Dönemi'ne kadar götürmek mümkündür. Bu ibadetlerde *Brāhmanlar* yakılmış olan üç tezek ateşine süt, tereyağı ve su serpererek Veda'da bulunan ilahileri/şarkıları söylemişlerdir. İnanca göre evdeki ateş güneşin her gün çıkmasına yardım etmekte veya onu çıkması için teşvik etmektedir¹¹³⁶. Öte yandan yine Vedik Dönem'de ateş, kendisine sunulan içki, tereyağı, süt vb. nesnelere tanrıya taşıyan bir aracı olarak görülmektedir¹¹³⁷. Eskiçağ'da hemen hemen tüm Hint-Avrupa toplumlarında görülen bu mitsel ve ayinsel yeni yıl ritüellerinde ateşin ayinsel olarak yakılması ve söndürülmesi, var olan biçimleri sonlandırmak, yeni biçimlerin doğmasına yer açmak içindir. Başka bir deyişle yeni yaratılışı başlatmak eğilimi bulunmaktadır. Daha net bir ifade ile tanrı ile ilksel ejder/yılan arasındaki kozmogonik kavgayı yeniden güncellemek amacı güdülmektedir. Yeni ateşin yakılışı, yeni yıl dönemleri ile çakışması “ölüm” ile “diriliş” yani “yenidoğum”, (yeni insan) inancının gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yeniden doğum döngüsü, yeni bir çağa başlama anlamına da gelmektedir. Tüm bunlara rağmen hemen belirtmek gerekir ki bu ritüellerin ve düşüncelerin sadece Hint-Avrupa toplumlarına özgü bir düşünce olduğunu söylemek yanlış olacaktır¹¹³⁸.

Bilindiği üzere Zerdüştlüğün temeli ateş ve su kültlerine tapınma ve libasyon uygulamasıdır. Söz konusu uygulamalar İran paganizminin karakteristik özelliğidir. İran coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılarda tapınaklarda ateş, su ve *soma/haoma* tipi içecekler kültürünün varlığına dair izlere rastlanmıştır ve *soma/haoma* kültürünün yanında ikincil olarak ateş kültüne adandıkları netlik kazanmaya başlamıştır¹¹³⁹. Aynı duruma Hint coğrafyasında oldukça sık karşılaşılmakla birlikte Hindu dini metinlerinde ateş

¹¹³⁶ R. Özman, a.g.m., s.1010.

¹¹³⁷ R.S. Sharma, “Looking for the Aryans”, p. 14.

¹¹³⁸ M. Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, s. 75.

¹¹³⁹ V. Sarianidi, “Near Eastern Aryans in Central Asia”, *The Journal of Indo-European Studies*, Volume 27, Xumber 3 Cif 4, Fall/Winter 1999, p. 309.; George Erdosy, “Language, material culture and ethnicity: Theoretical perspectives”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York 1995, p. 11.

kültüne dair açıklamalar da bir o kadar fazladır. Nitekim Vedalar Dönemi Hindistan'da bir bölgeye sahip olunca, yaratılışın tekrarının bir işareti olarak bir ateş sunağı yaptırılmıştır. Ateş ritüelinin evreni yeniden meydana getirme inancı çok sayıda ateş sunağı inşa edilmesini beraberinde getirmiştir. Öyle ki dünyayı yaratmaya denk düşen bu ritüeller için böyle bir sunak inşa eden kişinin ilksel yaratılışı tekrar edeceğine inanılmıştır¹¹⁴⁰. Ateş kültü ve ritüelinin önemi hakkında bir başka örnek ise Upanishadlar'dan verilebilir. Upanishadlar'da ateş kültü için şu ifadeler yer verilmiştir: *"Sonra (baba) Gautama kralın sarayına gitti. Orada ona gerekli özen gösterildi. Ertesi gün toplantı salonuna gitti. Orada kral ona dedi ki: "Soylu Gautama, sağlık sıhhat için dile benden ne dilersen!" O yanıt verdi: "Sağlık sıhhat sizin olsun kralım, genç adama söylediklerinizi bana da söyleyin." Sonra kedere gömüldü. Ona, "Bir süre bekle" diye emretti, sonra ona dedi ki: "Ey Gautama, bana söylediğin şey daha önce Brahmanlara açıklanmamıştı. Bu nedenle tüm dünyayı Kshatriyalar yönetir oldular." Sonra o konuşmasını sürdürdü. "Ey Gautama, ötedeki dünya bir kurban ateşidir. Bu durumda güneş yakıt, ışık huzmeleri duman, gündüz alev, ay kömür, yıldızlar da kıvılcımlardır. Bu ateşe tanrılar inanç geliştirdiler. Buna sunulan sunaktan kral Soma doğdu. Ey Gautama, yağmur bulutu kurban ateşidir. Bu durumda rüzgâr yakıt, sis duman, parlaklık alev, yıldırım kömür, dolu taneleri de kıvılcımlardır. Bu ateşe tanrılar kral Soma'yı sunarlar. Bu sunaktan yağmur doğar. Ey Gautama, yeryüzü kurban ateşidir. Bu durumda yıl yakıttır, boşluk dumandır, gece alev, yönler kömür, yönlerin orta boşlukları da kıvılcımlardır. Bu ateşe tanrılar yağmur sunarlar. Bu sunaktan besin doğar..."*¹¹⁴¹

Upanishadlar'da geçen bu pasajda ateş kültünün ve kurban ritüelinin ne kadar öneme haiz olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kuzey kutup bölgesi şamanları gibi ve Himalaya'daki çilecilerin "*büyülü sıcaklıkları*" ve "*ateşe hâkim olma*" düşünceleri söz konusudur. Bu düşünceye göre Hindistan'da kültürel alanlarda koşulsuz, tam tinsel özgürlük durumuna geçişin olduğuna inanılmaktadır. Ateşe ve soğuğa dayanıklılık şamanın¹¹⁴² ya da Yogin'in insanlık durumunu aştığını ve "ruhlar" âlemine katıldığını simgelemektedir¹¹⁴³.

¹¹⁴⁰ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 478.

¹¹⁴¹ Upanishadlar, s. 138-139.

¹¹⁴² En özgün formları Sibiry'a ve Orta Asya'da olan Şamanizm, dünyanın birçok yerinde birbirinden farklı uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır. Hint-Çin Şamanizm'i eski geleneklere göre tedavi yöntemlerini içerisinde barındırmaktadır. Kore Şamanlarında ruhlar âlemi ile iletişime geçme üzerine şekillenmiştir. Öyle ki şamanların transa geçerek alt ve üst dünya ile iletişim kurduklarına ve hastaları

Hindu ateş kültü inancı Buddhizm’de düşünsel bir eylem olarak kendini göstermektedir. Pali lehçesiyle yazılmış Buddhacılığa ait metinler içinde Buddha'nın yaşam ve dünya konusundaki düşünceleri ile öğretileri bulunmaktadır. Aşoka Dönemi’nde yazılmaya başlamış olduğu düşünülen bu metinler daha önceleri Buddha'nın konuşmalarının yazıldığı ve düzenli bir yapıda olmayan metinlerden oluşturulmuştur. Söz konusu konuşmalarından birisinde Buddha şöyle demektedir: "*Her şey, her varlık yakıcı bir ateştir. Göz yakıcı bir ateştir. Gözün gördüğü her biçim, her nesne yakıcı birer ateştir. Görmekten doğan izlenimle, duygular da yakıcı birer ateştir. Acaba bu yakıcı ateş nereden çıkıyor, nereden alevleniyor. Bu ateş isteğin, hırsın, öfkenin, çekememezliğin ateşidir. Bu ateş doğumun, yaşlanmanın ölümün ateşidir.*" Buddha'nın ve takipçilerinin dünya hakkında düşünceleri ve Buddha'nın konuşmalarında simge olarak kullandığı ateş, hem Buddhizm’de hem de Hindu kültüründe, önemli bir yere sahiptir. Yerli kavimlerin dinsel ritüellerde, Veda Dönemi’nin rahiplerinin kurban törenlerinde ateş önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim bu önem yalnız Hint kültüründe değil, eski Hellen düşünürlerin öğretilerinde de önemli bir yere sahiptir. Eski Hellenli filozof Heraklit'e göre doğanın ilk maddesi ateştir ve her şey zorunluluğa göre ateşten türemektedir. Buddha ise, ateşi ıstırapın bir simgesi olarak düşünmüş ve ateşin yakacağı şeyi yakaladığı gibi yaşam veren unsurun da bedeni yakaladığını söylemiştir. Dolayısıyla ateşten kurtulmak için ateşin sönmesi gerekirken, sönen ateş beraberinde aydınlanmayı getirecektir. Nitekim Buddhizm’in kurucusu olan Budha, kurtuluşa "sönmüş" anlamına da gelen “*Nirvana*” demektedir¹¹⁴⁴.

5.1.2.10.2. Doğa Kültü

Eski Hint inancında çok tanrıcılığın ve tek tanrıcılığın yanı sıra doğaya, nehirlere, hayvanlara ve hatta cinsel objelere tapınımlar da mevcuttur. Bunlar arasında Ulu Tanrıça’ya tapınım, Śiva’ya tapınım, fallusçuluk, ağaç tapınımı, çilekeşlik ve *yoga* gibi birçok tapınımlardan bahsetmek mümkündür. Başlangıçta belki de doğaya saygı gösterme şeklinde algılanmış olan bu nesnelere daha sonraları onlara kutsiyet yüklenerek birer tapınım aracı haline gelmiş olmalıdır. Bu tapınımların Hindistan’da ilk kez yüksek bir kent uygarlığı olan İndus Vadisi Uygarlığı’nda izlerine rastlanmaktadır. Bununla

iyileştirme gücüne sahip olduklarına inanılmaktadır. Hatta onların ateşi yönetebilen büyücüler oldukları görüşü de yaygındır. (D. Leeming, *a.g.e.*, s. 119.)

¹¹⁴³ M. Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, (Mehmet Emin Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 86.

¹¹⁴⁴ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 136-138.

birlikte Hindistan'da bu dinsel unsurlar MS 800 yıllarından itibaren halk arasında oldukça yaygın bir özellik haline gelmiştir¹¹⁴⁵.

MÖ 1700 yıllarından itibaren Hindistan'a ilk gelen Āriler'in tarım ve mevsimler hakkında birtakım bilgiye sahip oldukları düşünülmektedir. Nitekim Rigveda'da beş mevsimden bahsedilmekte, kimsenin bitki örtüsünü yok etmeyeceği ve hiç kimsenin hayvanları öldürmeyeceği söylenmektedir. Hatta Rigveda'da bulunan Nehir İlahisi'nde, yaklaşık olarak 10 tane kutsal nehirden bahsedilmektedir. Nehirler ve su birikintileri Āriler için hayati öneme sahip olduğundan bunların çoğuna kutsiyet atfetmişlerdir. Bu kutsiyet Rig Vedik Dönem'de Sindhu, Jhelum, Chenab, Ravi, Beas, Sutlej ve Sarasvati olarak bilinen nehirlerin bulunduğu bölgeye ise, “*Yedi Nehir Ülkesi*” ismini verdirtmiştir¹¹⁴⁶. Nitekim suyun hayat verici ve arındırıcı özellikleri nedeniyle bazen hastalıkları tedavi edici niteliğinden de bahsedilmektedir¹¹⁴⁷. Atharvaveda suyun saflığını ve kalitesinden söz ederken, saf suyun birçok rahatsızlığı iyileştirdiği ve henüz başlamamış hastalıkları bile önlediğinden söz edilmektedir¹¹⁴⁸. Dolayısıyla Hindular tarafından kutsal olarak görülen nehirlerin kenarlarında tapınak ve hac merkezleri oluşturulmuştur¹¹⁴⁹. Benares şehri bu kutsal yerlerden bir tanesidir. Ganj Nehri'nin bir kıvrım noktasında bulunan bu bölgede irili ufaklı 1500 adet tapınak bulunmaktadır. Hatta Ganj Nehri'ne verilen önem o kadar büyüktür ki burayı hayatlarının sonuna doğru ziyaret etmek ve öldükten sonra yakılarak küllerinin bu nehre dökülmesini istemektedirler¹¹⁵⁰. Bunların yanında Hint toplumunda hastalıkların suya atılarak kişinin sağlığına kavuşacağına inanılmaktadır¹¹⁵¹. Rigveda'da suya dişil bir özellik verilerek rahim, doğum ve yaşamın özü ile yan yana getirilmiştir. Dolayısıyla su bir ana tanrıça sembolü¹¹⁵² olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca su akıcı olması sebebiyle kan ile bağdaştırılmış ve böylece yaşama girerek onu canlandırdığı düşünülmektedir. Dahası bazı kutsal sayılan nehirlere girmek kaydıyla günahlardan arındığına inanılmıştır. Bu inanca göre su ile yıkanma hem yeni ve temiz bir yaşam başlangıcı hem de soyut olan

¹¹⁴⁵ M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 160.

¹¹⁴⁶ B. Patra, “Environment in Early India” p. 44.

¹¹⁴⁷ *Rigveda*, I, 91. 13.

¹¹⁴⁸ B. Patra, “Environment in Early India” p. 44.

¹¹⁴⁹ Hindistan'ın tirthalar'ı (kutsal yolculuk) arasında, Kaşi (Benares) en yaygın biçimde kabul gören hac merkezidir. Hindistan'ın dört bir yanından hacılar Kaşi'deki Ganj'da yıkanmak ve nehrin tapınaklarını ziyaret etmek üzere hemen hemen bütün tarikat üyeleri buraya gelmektedirler. Ayrıca Kaşi'de Şiva tapınağı da ziyaret edebilir yerlerden biridir. (bkz. J. Lipner, *a.g.e.*, s. 201).

¹¹⁵⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 46.

¹¹⁵¹ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 232.

¹¹⁵² *Rigveda*, VII, 47. 3.

ruhun dünyaya dönüşünün sembolü olarak düşünülmüştür. Çoğunlukla tanrıçalaştırılmış olan ve Rigveda'da adı geçen nehirler; *Sarasvatī, Sindhu, Rasā, Canhāvī, Vipāsh, Śutudrī, Drshadvatī, Apayā, Cahnāvī, Sarayu, Kushavā, Parushnī, Kubhā, Krumu, Yamunā, Hariyupīyā, Yavyāvātī, Gangā, Asikni, Gomatī, Suvāstu, Arcikīyā, Susoma, Aushumatī, Mehatnu, Susartu, Trishtāmā, Vitastā, Marudvçdhā* ve *Ashmanvatī*'dir¹¹⁵³. Ancak suların birçok faydalı özelliğinin yanında Rigveda'da tufan ve sel baskınları gibi can alıcı özelliğine de vurgu yapılmaktadır¹¹⁵⁴. Her halükarda Rigveda başta olmak üzere Hindu kutsal metinlerinde geçen ilahi ve suyun kutsallığı ve kutsayıcı gücünü çok açık bir biçimde göstermektedir. Nehir haricinde göller ve denizlerde bu kutsallıktan kendi payına düşen önemi almaktadır¹¹⁵⁵. Hatta yerleşim yerlerinde bol miktarda su kuyuları açılmıştır¹¹⁵⁶. Ruhlar, balık prensesler, yılan periler gibi mistik varlıkların denizlerde, göllerde veya su kuyularında yaşadıklarına inanılmaktadır¹¹⁵⁷. Belki de diğer ihtiyaçların yanında Eski Hintlilerin yaşadıkları yerlerde su kuyuları açmalarının nedenlerinden biri de Suya atfedilen bu kutsallık ve inanç hem Hindistan'da hem de İran coğrafyasındaki Zerdüşterde modern zamanlara kadar devam etmiştir¹¹⁵⁸.

Eskiçağ Hint yazılı kaynakları evreni büyük bir ağaç biçiminde tasvir etmektedir. Upanishadlar'da evren, köklerini göğe gömen, dallarını da bütün yeryüzüne yayan tersine dönmüş bir ağaç olarak anlatılmaktadır. Rigveda'da bununla ilgili "*Dallar aşağıya doğru, kökler yukarı doğru büyür ki, onun ışınları üzerimize düşebilsin!*" denilmektedir. Yine Upanishadlar'ın bir bölümü olan Katha-Upanishad "*Kökleri yükseklerle, dalları aşağıya doğru büyüyen bu ebedi Aşvattha, özüdür (şukram), Brahman'dır, bizim Ölümsüz dediğimiz şeydir. Dünyaların hepsi onda oturur!*" şeklinde kutsal bir ağaçtan bahsetmektedir. M. Eliade Aşvattha ağacı hakkında; "*Aşvattha ağacı burada Brahman'ın Evrendeki muhtemel en açık tezahürünü sunar, başka bir deyişle, alçalan bir hareket olarak yaratışı sunar*" demektedir. Upanishadlar'ın diğer metinleri, bir ağaç olarak kosmos düşüncesini "*Onun dalları eterdir, havadır, ateştir, su'dur, topraktır,*" şeklinde ifade etmektedir. Hint dini felsefesinde kozmik ağaç düşüncesi Bhagavad-Gita'da sadece evreni değil, aynı zamanda insanın dünyadaki durumunu da

¹¹⁵³ E. Kökdemir, "Hint-Āri Toplumunda Su Kültü ve Rigveda'da Su ve Nehir İlahileri", *TOBİDER, International Journal of Social Sciences*, (Doi: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.4.3>), V. 2, F. 2, (2018), s. 45.

¹¹⁵⁴ *Rigveda*, II, 35. 1-3.

¹¹⁵⁵ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 253.

¹¹⁵⁶ Pranab Kumar Bhattacharya, "Irrigation and Agriculture in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 73 (2012), p. 23.

¹¹⁵⁷ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 253.

¹¹⁵⁸ V. Sarianidi, a.g.m., p. 312.

kapsamaktadır. Buna göre; "*Denilir ki, yıkılmaz bir ağaç vardır. Onun kökleri yukarda, dalları aşağıda, yaprakları Veda ilahileri. Her kim onu bilirse, Vedaları da bilir. Onun dalları yüksekte ve enginde yükselir, gunalar'da¹¹⁵⁹ gelişir; tomurcukları duygu objeleridir; aşağıdan yukarı yayılan kökleri, insanların dünyasındaki fillerle ilgilidir. Bu dünyada hiçbir kimse onun ne şeklini, ne sonunu, ne başlangıcını, ne de genişliğini kavrayabilir. Güçlü bir feragat sahibi bir kimse, önce, kuvvetli kökleriyle birlikte bu aşvattha ağacını kesmeli ve sonra da kişinin asla dönmediği yeri araştırmalıdır*". Metinden de anlaşılacağı üzere evrenin tamamı kozmik ağaçla sembolize edilmektedir. Bunun yanında bu ağaç vasıtasıyla (evren) insan, *Brāhman* ile birleşirken "*Ağacı köklerinden kesmek*" ifadesi ile de insanın kosmostan uzaklaşması olarak algılanmaktadır. Ağaca duyulan saygının bir başka örneği de Afrika ve Hindistan toplumları arasında görülmektedir. Bu toplumların inancına göre özsu ile dolu ağaçlar, tanrısal anneliği simgelemektedir. Bundan dolayı Hintli ve Afrikalı kadınlar bu tür ağaçları ziyaret etmekte ve saygı duymaktadırlar¹¹⁶⁰.

Hindu doğa tapınımının bir örneğini toprağa verilen kutsiyette görmek mümkündür. Nitekim Hintli kadınların ideal olarak kabul ettikleri Rāmāyaṇa Destanı'ndaki Sita karakteridir. Destana göre Sita, *dharti mata*'dan yani topraktan doğum yapmıştır. Öte yandan *Purāṇalar*'da flora ve faunalara birtakım kutsiyet atfedildiği anlaşılmaktadır. *Purāṇalar*'da kutsal ağaçta yaşama Padma Purāṇa'da pipal, bel, ber, neem gibi ağaçların tanrının meskeni olduğu ve kesilmemesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Agni Purāṇa, göletlerin kirletilmesi durumunda ölüm cezası verilebileceğinden söz edilmektedir¹¹⁶¹. Skanda Purāṇa'da kutsal bir göletten ve bu gölete kutsal bir dalış yapanın affedileceği söylenmektedir¹¹⁶². Manusmriti ise, hayvanlara zulmeden kişilerin sığırların derisindeki kıllar kadar katilinin de ölmeye mahkûm olduğundan bahsetmektedir¹¹⁶³. Bunun dışında Hintli kadınlar belli taş abidelere dua edip sunularda bulduklarında çocuk sahibi olabileceklerine inanmaktadırlar¹¹⁶⁴.

¹¹⁵⁹ Gunalar, Darsana felsefe geleneğinde bahsedilen üç "hal"; aydınlık, heyecan ve karanlık/durgunluk'tur. (bkz. M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 324.)

¹¹⁶⁰ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 323-333.; *Bhagavad-Gita*, XV, 1-3.

¹¹⁶¹ B. Patra, "Environment in Early India", p. 45-46.

¹¹⁶² *Skanda purana*, 4, 2. 9

¹¹⁶³ B. Patra, "Environment in Early India", p. 45-46.

¹¹⁶⁴ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 262.

5.1.2.10.3. Hayvan Kültü

Erken Dönem (MÖ 2400) tanrıları olan Gök ile Hava tanrıları boğa ve yıldırımla ilişkilendirilmektedir. Nitekim eski toplumlarda boğanın böğürmesi, şimşek ve fırtınaya benzetildiği bilinmektedir. Hatta şimşek ve boğa, verimi arttırıcı güçlerin simgeleri haline gelmiştir. Bu simgeler birçok toplumun inanışları arasına girmiştir. Āriler'in Hindistan'a gelmeden önceki dönemlerde özellikle Mohenjodaro ve Belucistan'ın coğrafyalarında boğa simgesi görülmektedir. Kökeni MÖ 3. bin yıla dayanan boğa oyunları Deccan ve Güney Hindistan'da hala oynanmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki gerek Āriler öncesinde gerekse Āriler'den sonra Hindistan'da boğaya saygı gösterilmiştir. İndus Vadisi yerleşim yerlerinde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde bulunan boğa heykelleri, bir Hindu tanrısı olan Śiva'nın bineğinin boğa (Nandin) olması ve Śiva Tapınağı'nın boğa resim ile heykelleri ile süslenmesi bu düşünceyi destekler niteliktedir. Dahası Kanare dilinde öküz anlamını veren "ko", aynı zamanda göğü, ışığı, nuru, suyu, boynuz ve dağı da ifade etmekle birlikte Tamil dilinde ko(n), tanrı anlamına gelmektedir. M. Eliade bu kelimenin çoğulu olan "Kon-ar" kelimesinin inek sürüsü anlamına geldiğini söyleyerek Dravid dili menşeli olduğu düşünülen bu kelimeler ile Sanskrit dilinde gou (Hindu-Avrupa dilinde gu-ou) ve hem "öküz" hem de "güçlü veya kahraman" demek olan Sümercedeki gu(d) kelimeleri arasında bir takım bağlar olduğunu savunmaktadır¹¹⁶⁵.

Hindu kutsal kitaplarından da anlaşılacağı üzere Vedic Dönem (MÖ 1500-600) insanları doğayı sevmiş ve kendilerinden önce bu topraklarda yaşamış İndus Vadisi sakinlerinin aksine kasaba ile şehirler yerine kırsal bölgelerde yaşamayı tercih etmiş, tanrı ve tanrıçalar olarak doğanın farklı tezahürlerini kutsal saymışlardır. Nitekim bu durum bir yönüyle onların doğaya taptıkları düşüncesini akla getirmektedir. Yacurveda'da ise herkese yardımcı olan hayvanları öldürmemesi aksine onlara hizmet edilmesi ve bu sayede mutluluğa ulaşılması gerektiği uyarısı bulunmaktadır¹¹⁶⁶. Nitekim bahse konu olan hayvanların en önemlisi inektir.

Hindistan'da inek kültürünün kökeni tam olarak belirgin olmamakla birlikte İndus Vadisi yerleşim yerlerinden olan Mohenjo-Daro'da çok sayıda hayvan figürleri ve bu figürler arasında en yaygın olan kısa boynuzlu boğa ve hörgüçlü Brahmi öküzü figürleri bulunmuştur. Ancak Brahmi öküzü figürünün burada bulunması köken tartışmalarına

¹¹⁶⁵ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 121-122.

¹¹⁶⁶ B. Patra, "Environment in Early India" p. 44.

bir boyut kazandırsa da hörgüçlü boğanın vatanının Hindistan mı yoksa Afrika mı olduğu hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Burada bulunmuş olan boğa figürlerinin çoğu kilden ve çocuklara oyuncak olarak yapılmıştır. Bu buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla Hindistan'da boğanın kutsal bir hayvan addedilmiş olması muhtemeldir. Ayrıca boğaya atfedilen kutsiyetin daha sonraları ineğe geçtiği ve boğanın ikinci planda kaldığı yaygın düşünceler arasındadır¹¹⁶⁷. Fakat hemen belirtmek gerekir ki İndus Vadisi'nde bulunan boğa tasvirli mühürlere Ön Asya'da daha eski devirlerde çok sayıda rastlanılmış olması bu mühürlerin ve üzerlerindeki boğa motiflerinin menşeinin Ön-Asya coğrafyası olduğu ve ticari maksatlarla Hindistan'a getirildikleri ve sonradan orada da imaline başlanıldığı ihtimalini ortaya koymaktadır¹¹⁶⁸.

Āriler'in coğrafyaya geldiklerinde getirdikleri kutsal kitaplarının en eskisi olan Rigveda'da ineğin ön plana çıktığı, Rigveda'dan sonraki Vedalar'da ise ineği kutsallaştırma girişimleri artarak ona tapınılmaya başlandığı görülmektedir. Nitekim inek Rigveda'da "*Āghanya*" olarak 16 defa geçmekte ve "*öldürülmemesi gereken*" anlamında kullanılmıştır. Ahimsa ilkesi de ineğe zarar verilememesi gerektiğini söylemekte ve inek ve öküzün kesilmeleri yasağı da bu düşünce ile paralellik göstermektedir¹¹⁶⁹. Ancak Rigveda'nın bir ilahisinde "*İndra senin boğalarını yiyecek*" denilmektedir. Yine Rigveda'da ineğin bir kılıç veya balta ile kesildiği ileri sürülmektedir¹¹⁷⁰. Rigveda'daki birbirine tezat teşkil eden bu ilahiler bir karışıklık yaratıyor gibi görünse de yine Rigveda'da inek "*tanrının bakışı*"na benzetilirken¹¹⁷¹ Atharvaveda'da ise ineklerin insanlara saadet getirdikleri, onlara hırsız ve haydutların bile dokunmadıkları¹¹⁷² ve kâinatın yaratıcısı olarak görüldükleri kaydedilmiştir¹¹⁷³.

Vedalarda olduğu gibi Manu Kanunnamesi'nde de inek eti ile ilgili birbirine zıt açıklamalar göze çarpmaktadır. Manu, tek sıra dışı olan tüm evcil hayvanların etinin tüketilmesini onaylamaktadır. Uzmanlar bunun sığır etini de kapsadığı yorumunu yapmaktadırlar. Benzer bir şekilde Yajnavalkya da bu konuda "*büyük boğanın katledilmesi gerektiğini*" söylemektedir. Aslında, hem Manu hem de Yajnavalkya,

¹¹⁶⁷ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 34.; K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", s. 58.

¹¹⁶⁸ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", s. 59.

¹¹⁶⁹ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", s. 60.

¹¹⁷⁰ M. Chakravarti, *a.g.m.*, p. 51.

¹¹⁷¹ *Rigveda* IV, 1. 6.

¹¹⁷² Atharva Veda, IV, 21. 3.

¹¹⁷³ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", s. 60.

kurbanlarda ve ritüellerinde sığır türlerinin öldürülmesine yani kesilerek etinden istifade edilmesine izin vermektedir. Ahimsa ilkesinin bir savunucusu olan Manu'nun ve Yajnavalkya'nın ineklerin her zaman kesilmemesi ile ilgili olan görüşlerinin Hindular arasında baskın bir hale gelmesi çok uzun yıllar almış olmalıdır¹¹⁷⁴.

Vedik kaynakların yanı sıra Buddhist kaynaklarda da ineklerin korunmasına dair birtakım bilgiler bulunmaktadır. En eski Buddhist metni, Sutta-nipata'da sığırların yiyecek, güzellik ve mutluluk verici oldukları için korunması gerektiğini belirtilmektedir¹¹⁷⁵. Burada ineğin yalnızca kendi buzağısını değil, herkesi besleyip büyüten ve bakan anne olma durumu söz konusudur. Vedik Dönem'de bazen kurban olarak sunulan ineğin sonraki zamanlarda onu yemenin suç durumuna geleceği bir zaman dilimine girilmiştir. Dolayısıyla Mahābhārata ve Manusmṛiti'de inek, ürünleri iyi ve temiz kabul edilen büyük bir anne ve bakıp kollayan olarak saygı duyulan refah tanrıçası *Śrī* ile bağdaştırılmıştır¹¹⁷⁶.

Hindu destanlarında *Brāhmanlar* ineğin kurban olarak kesilebileceği tezini savunmuşlarsa da Mahābhārata Destanı'nda ineğin hiç bir maksatla kesilemeyeceğine dair bilgiler de mevcuttur. Mahābhārata Destanı'nda ayrıca "*Gomati Vidyā*" yani "*İnek Bilgisi*" adında bir kısım bulunmaktadır. Bu kısımda ineğe tapmak ve *Brāhmanlar*'a inek armağan etmek bu dünyada iken bile kişinin "*Gloka*" adı verilen inek cennetinden kendisine bir yer alacağına inanılmaktadır. Nitekim Mahābhārata Destanı'nda ineklerin kutsallığı ile ilgili daha birçok pasaj bulunmaktadır. Eski Hint kaynaklarının bazılarında ise bir ineği öldürmenin bir *Brāhman*'ı öldürmek kadar kötü bir şey olduğu söylenmektedir. Kutsal kitapların ikazlarına kulak asmayıp inekleri satanlar, etlerini yiyenler veya mal mülk edinmek için inek öldürenlerin hepsinin öteki dünyada cezalandırılacağına inanılmaktadır. Buna göre, ineği öldüren, yiyen, kesilmesine müsaade eden, kesilen ineğin derisinde mevcut kıl adedi kadar yıl cehennemde yanacağı ima edilmektedir¹¹⁷⁷.

Hindulara göre, inek bütün varlıkların anası olmakla birlikte her türlü saadeti getirenin kendisi olduğu düşünülmektedir. Hatta refahını düşünen insan daima inek hediye etmelidir. Kimse ineklerin arasından geçmemeli ve onlara tekme vurmamalıdır.

¹¹⁷⁴ M. Chakravarti, a.g.m., p. 53.

¹¹⁷⁵ O. P. Jaiswal, "Science and Society in Ancient India Some Reflections", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 66 (2005-2006), p. 47.

¹¹⁷⁶ K. Knott, a.g.e., s. 161.

¹¹⁷⁷ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü", s. 62-64.

İneğin yalnız kendisi değil, ondan elde edilen süt, yağ, yoğurt da kutsal nesnelere arasına girmektedir. Bu üç maddeye ineğin ürünü (idrâr) ve tersi (dışkı) de eklenerek bir karışım elde edilmekte ve başta Pancagavya olmak üzere birçok ritüelde kullanılan bu karışım kutsal sayılmaktadır¹¹⁷⁸. İneğe verilen bu kutsallığın Hint mitolojisine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim ermiş Vasistha'ya ait olduğu söylenen Kāmadhuk (Kāmadhenu veya Surabhi de denir), Hint mitolojisinin, istenilen her şeyi veren mucizevî ineğidir¹¹⁷⁹. Dahası eski Hindistan'da yerliler ineği ikinci anne olarak benimsemişlerdir. İnek sütünün besleyici özelliğinden dolayı olsa gerek okul ile çiftlikler birbirine yakın ineklerin bol oldukları yerlerde inşa edilmiştir¹¹⁸⁰.

MS 1017 yılında Hindistan'ı ziyaret etmiş olan El-Biruni Hinduların etlerinin yenmesini yasak ettikleri hayvanların başında ineğin geldiğini söylemektedir. El-Biruni'ye göre, seyahat ederken, tarlasını sürerken, ekip-biçerken, yük taşıırken insanlara yardım eden sütüyle ev ihtiyaçlarının çoğunu karşılayan, hatta soğukta nefesi ile sahibini ısıtan ineğe karşı koruyucu bir his duyulması normal bir davranıştır. Ayrıca sıcak Hint ikliminde her türlü etin hazmının güç olduğu da biyolojik bir olgudur. İnek ve onunla ilgili inançlar asırlarca Hinduların hayatında çok önemli bir rol oynamış ve oynamaktadır¹¹⁸¹.

Hindular için inek birçok mistik kudret taşıyan bir hayvan olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bir Hindu ineğe rastladığı gün talihinin açık olacağına inanmaktadır. Hatta bir inek görmek bir azizin duasını almak kadar uğurlu sayılmakta ve onu selamladığında duaların kabul olunacağına inanılmaktadır. Hindu inancında bunlardan başka ineğin ayak izleri, ayaklarındaki toz (goraj), ürün ve dışkısı gibi kutsal sayılan birçok yanı bulunmakta ve ineğin fena ruhları uzaklaştırdığına inanılmaktadır.

¹¹⁷⁸ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü", s. 63-65.

¹¹⁷⁹ *Bhagavadgītā: Hinduların Kutsal Kitabı*, (Çev. Korhan Kaya), Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 58.

¹¹⁸⁰ Radha Kumud Mookerji, "Glimpses of Education in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 25, No. 1/3 (1944), p. 71.

¹¹⁸¹ Mahatma Gandhi inek için "*Ancak Hinduizmin temel gerçeği "İneklerin Korunması"dır. Bana göre "İneklerin Korunması" tüm insan evrimindeki en harika fenomenlerden biridir. İnek aracılığıyla insan, yaşayan her şeyle kendi kimliğini idrak etmekle görevlendirilmiştir. İneğin tanrılaştırma için neden seçildiği benim için açıktır. İnek Hindistan'da en iyi arkadaştı. Veren oydu. O sadece süt vermekle kalmadı, tarımı da mümkün kıldı.(...) Milyonlarca Hintli insanın 'annesi' (...) "İnek Koruma" Hinduizm'in bir armağanıdır. Hinduizm, ineği koruyan Hindular olduğu sürece yaşayacaktır.*" Öte yandan Hint Anayasası'nın "Devlet Politikası Yönergeleri" başlıklı dördüncü bölümünün 48. maddesinde "*Devlet, tarım ve hayvancılığı çağdaş ve bilimsel bir çizgide örgütlemeye çalışır ve özellikle, ineklerin, buzağuların ve diğer sağmal ve yük sığırlarının kesilmesini yasaklar*". (Detaylı bilgi için bkz. Tadeusz Margul, "Present-Day Worship of the Cow in India", *Numen*, Vol. 15, Fasc. 1 (Feb., 1968), p. 64-70.)

Ayrıca Aşvin Ayı'nın¹¹⁸² karanlık geçen iki haftasında gebe kalan Hindu kadınları oruç tutarak ve ineğe tapınarak bu sayede kolay doğum yapacaklarına inanmışlardır¹¹⁸³. İnek sütünün iyi bir besin kaynağına işaret eden Vedik kaynakların yanında Buddhist kaynaklardan da bahsetmek mümkündür. Nitekim, Buddhaçarita'da “*Ve uzun boylu buzağuları olan birçok verimli inek, onun krallığında toplandı, iyi beslenmiş ve mutlu, yumuşak ve vahşi ve mükemmel süt ürettiyordu*”¹¹⁸⁴ denildikten sonra bir başka pasajda da şu ifadeler yer verilmiştir: “*Çocukluğunda o da bir zamanlar süt içerdi ve zamanla yere el yordamıyla bakmayı öğrendi; adım adım dinç bir genç olduktan sonra, adım adım ihtiyarlığa erişmiştir*”¹¹⁸⁵. Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Buddhizm'de inek eti yemek iyi karşılanmasa da inekten elde edilen süt ve süt ürünleri tüketiminde bir mahsur olmadığı anlaşılmaktadır.

İneğe verilen kutsallık Hindistan'da *Go Mata* (İnek-Ana) kültürünün ortaya çıkmasını sağlamış olmalıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bugüne kadar *Go Mata* (İnek-Ana) tapımının kökeni, tam olarak ortaya çıkarılamamış olmakla beraber onun çok eskilere gitmediği de bir gerçektir. Bu görüşü desteklemek için Vedalar'da ineklerin kesilmesi, etinin yasaklanması veya derisinin kullanılması konusunda kesin bir yasaktan bahsedilmemesi gösterilmektedir. Bu bağlamda daha ölçülü olmayı tavsiye etmesine rağmen Manu Kanunnamesi'ndeki: “*Et yemede, içki içmede, neslin devamı için cinsel ilişkiye girmede hiçbir beis yoktur. Ama bunlardan feragat etmenin sevabı da büyüktür*” ibaresi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim sığır eti yiyenlere karşı gittikçe sertleşen yaptırımlar bu dönemden sonra ortaya çıkmış ve bu tabu günümüze kadar devam etmiştir¹¹⁸⁶. Öte yandan Hint inek kültüründe toplumun hangi tür ineği kutsal saydığı tam olarak bilinmese de bazı araştırmacılar bu ineklerin bozkırlarda bulunan hörgüçlü bir tür olan *Zebu* inekleri üzerinde durmaktadır¹¹⁸⁷.

Buddha'nın yaşadığı dönemlerde vejetaryen beslenme geleneği, Hint toplumunda tam anlamıyla kök salmamıştır. Vejetaryen beslenme biçimi genellikle Hint toplumunun belirgin özelliklerinden birisi olmakla birlikte, günümüzde aşağı *kast*lardan bazı insanlar domuz eti yemekte sakınca görmemektedirler. Tarihi Buddhist kayıtlarına

¹¹⁸² Yağmur mevsimine tekabül eden aylardan biridir. (K. Çağdaş, “Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, s. 54.)

¹¹⁸³ K. Çağdaş, “Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, s. 54.

¹¹⁸⁴ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, II, 5.

¹¹⁸⁵ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, III, 31.

¹¹⁸⁶ *The Ordinances of Manu*, Lecture V: 56, p. 117; T. Margul, a.g.m., s.310,

¹¹⁸⁷ T. Margul, a.g.m., s. 302,

göre Budha'nın da domuz eti yediğine dair bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre; “*Buda kendi keşişlerine ve Liçhavi prenslerine son bir defa vaaz vermiş. Son yemeğini ise kendisini küçük evine davet eden bir demircinin yanında yemiş. Demirci Buda'ya yemek olarak domuz etinden yapılmış bir yemek sunmuş. Oldukça ağır olan bu yemeğin hepsini Buda, diğer keşişlerin yiyip de hastalanmamaları için yemiş.*”¹¹⁸⁸ Budha ikram edilen domuz etini diğer keşişlerin hastalanmaması için yemiş olsa da domuz etinin o dönemlerde tüketildiği anlaşılmaktadır.

Bazı uzmanlar Eski Hindistan'da boğa ve inek tapınımlarının dışında yılan tapınımlarından da bahsetmektedir. Nāga-kültü de denilen ve kesin olmamakla birlikte İndus Vadisi'nde yaygın olduğu söylenen bu tapınım Vedik Dönem'de netlik kazanmaya başlamış görünmektedir. Nitekim Rıgveda'da Ahi-Budhnya'ya (derinlerin yılanı) birçok kez atıfta bulunmaktadır. Ahi-Budhnya'nın Rıgveda'daki bu atıflardan anlaşıldığı kadarıyla ilahi bir varlık olduğu ve “sevinmek” ile “tapınanların kalplerini sevindirmek” için çağrıldığı söylenmektedir. Ayrıca yeryüzünde, gök kubbede, güneş ışınları altında cennette, suda ve ağaçlarda yaşayan ilahi yılanlardan bahsedilmektedir. Taittiriya- Brāhmaṇa'da, ilahi yılanlara kurbanların sunulduğu bazı pasajlar bulunmaktadır. Yine Asvamedha kurbanında atın belirli kısımları ilahi yılanlara sunulduğuna dair bilgiler yer almaktadır Ancak, bunlara rağmen Vedalar'daki yılan tapınınının dünyanın başka yerlerinde de var olduğu ve bu tapınının kökeninin Hindistan'a mal edilmemesi gerektiğini düşünen uzmanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla yılanın kutsal kabul edildiği ve bu canlıya tapınının bağımsız kabul edilmesi gerektiği daha mantıklı olacaktır¹¹⁸⁹.

Buddhizm'in başlangıcından itibaren Hindistan'da yılanların bütün verimlilik ve bollukları dağıtan bir varlık olduğuna inanılmıştır. Nagpur resimlerinin bir kısmında Hintli kadınların kobra yılanları ile çiftleşmelerini gösteren tasvirler bulunmaktadır. İnanışa göre Hindistan'da kadınlar çocuk sahibi olmak istedikleri zaman, bir kobraya tapınmış ve bazı yerlerde kadının olgunluk çağında veya ay hali döneminde ilk cinsel ilişkisinin yılan ile olduğuna inanılmıştır. Modern Hindistan'ın bazı bölgelerinde yılanların iyilik ve verimlilik gücünü arttırdığını, kadınları kısırlıktan koruduğunu ve çok sayıda çocuk sahibi olmalarını sağladıklarına inanılmaktadır. Hatta Hindistan'ın Mysore eyaletindeki Komati kabilesi, kadınların doğurganlığını arttırma ritüelinde

¹¹⁸⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 105-106.

¹¹⁸⁹ U. N. Mukherjee, “Naga Worship in Ancient India, and its References in Vedic Literature”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 24 (1961), p. 85-87.

taştan yapılmış yılanlar kullanmaktadırlar. Hindistan'da her yıl düzenlenen yılan saygı şöleni, dört ay sürmekte ve bu şölen yağmur mevsiminin ilk ayı olan Şravana ayının dolunay gününde başlamaktadır. Adı geçen şölen Kış mevsiminin ilk ayı olan Margaşira ayının dolunayında son bulmaktadır¹¹⁹⁰.

5.1.2.10.4. Heykel Kültü

Āriler tanrıya yaklaşmak amacıyla ritüeller ve törenler düzenleyerek onlardan çeşitli isteklerde bulunmuşlardır. Ancak düzenlenen törenlerde şekilcilikten uzak durarak heykelcilik gibi bir anlayıştan kaçınmışlardır. Bunun yerine istekte bulunacakları tanrılar ile kendileri arasında *Brāhmanlar*'ı aracı olarak kullanmışlardır. Bu dönemde Hinduizm adına herhangi bir heykel bulunmamasına rağmen daha sonraki dönemlerde oldukça fazla sayıda tanrıların şekilleri yapılmaya başlanmıştır. Hindu din adamları, tanrının din adamlarından dinleyerek veya kutsal kitaplardan okuyarak kavranamayacağını söyleyerek bunun ancak elle tutulur ve gözle görülür bir tanrı ile mümkün olacağı şeklinde bir açıklama yapmışlardır. Dolayısıyla heykeller inanan bir kişinin tanrıyı kavrayarak ona ulaşması için bir vasıta olarak algılanmaya başlanmıştır. Bundan dolayıdır ki Hinduizm'in takipçileri mabette veya evde, inandıkları tanrıların heykellerini karşlarına koyarak ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca bu heykellere dualar eşliğinde çeşitli sunularda bulunmuşlardır¹¹⁹¹. Hatta Vedalar Dönemi'nin sonlarına doğru başlayan heykel ibadeti modern zamanlara kadar sürmüş böylece inek, boğa, fil gibi hayvanlara tapınımlar devam etmiştir¹¹⁹². Hindistan'da tapınaksız ve tanrıların tasvirsiz halinden şekilci bir ibadetin ortaya çıkma serüveni aşağıdaki gibidir.

MÖ 1. bin yılın ikinci yarısında Vedic sunu geleneği yerini yavaş yavaş Hindu tapınak geleneğine bırakmaya başlamıştır. Bundan dolayı eski yapıyı savunan *Gelenekçiler* ile yeni sistemi benimseyen *Yenilikçiler* arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Eski yapıyı savunan *Brāhmanlar*, dindeki yeni popüler eğilimlere şiddetle karşı çıkmış tanrıyı bir insan krala benzeten yeni tip rahiplere karşı amansızca savaşmışlardır. Yenilikçiler ise gelenekçi *Brāhmanlar* ile yüzyıllar boyunca mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bilindiği üzere ilk Āri ibadet tarzında herhangi bir tapınağa ihtiyaç duyulmadan ya kırsal alanda ya da evde ritüeller düzenlenmiştir. Bu aşamada antropomorfik heykellerin azlığı söz konusudur. Ancak yenilikçi akım ile birlikte bu

¹¹⁹⁰ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 201-207.

¹¹⁹¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 19, 46.

¹¹⁹² R. N. Saletore, "Encyclopedia of Indian Culture", Vol.3, New Delhi 1983, p. 104-105.

oran ciddi bir şekilde yükselişe geçmiştir. Şekilciliğin yaygınlaşması gelenekçi *Brāhmanlar* için bir tehlike olarak algılanmış ve onların sosyal konumu için sorun teşkil etmiştir. Buna karşın, bazı *Brāhmanlar* yenilikçi akımı benimsemiş ve bu durumu Brahmanik dini sisteme entegre etmek istemişlerdir¹¹⁹³. Yenilikçi *Brāhmanlar*'a *patita* ismi verilerek *Brāhman* rütbesinden bir Şūdra rütbesine düşmüş kabul edilmişlerdir. Buna karşılık tapınak ibadetini savunan yenilikçi rahipler Tanrı'nın suretini görmenin bile yüz Vedik kurbandan daha değerli olduğunu ilan ederek gelenekçilere karşılık vermişlerdir. Vedik kurbanları değersizleştirme girişimlerinde hayvanların kesilmesine karşı olan ahimsā ilkesi önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla kurban yerine tapınaklar ve heykeller ön plana çıkarılarak bunların ziyaret edilmesi teşvik edilmiştir. Tapınaklar ve resimlerin artan popülaritesi ile yeni bir durum ortaya çıkmış, artık karasal bir zeminde ikamet eden tanrıların kendisi bağışların alıcısı haline gelmiştir. Bunun sonucunda Brāhmaṇalar'a yapılan bağışlarda büyük oranda düşüşler meydana gelmiştir. Yani hediyeleri rahiplerin yerine tanrıların kendisi almaya başlamıştır. Bundan dolayı inanırlar kendi tanrılarına daha fazla bağış yapma yarışına girerek rakip tanrılarınkinden daha görkemli tapınak yapma çabasına girmişlerdir. Bağışçıların sayısı gittikçe artmış bu bağışçılara ticaret yolu üzerinden geçen tüccarlar da katılmaya başlamıştır. Zenginleşen tapınaklar tanrılar adına festivaller düzenlemiş ve kültürel yaşamın merkezi haline gelmişlerdir. Zaman içerisinde kutsallığı toplum arasında artan bu tapınaklara hac yolculukları düzenlenmiş bu durum ise bölgesel ve yerel tanrıların artmasına zemin hazırlamıştır¹¹⁹⁴.

5.2.11. Bayramlar

Çok geniş toprak parçalarına sahip olan Hindistan'da yaşayan toplumlarca kutlanan birçok bayram bulunmaktadır. Bu bayramların tamamı her Hindu tarafından kutlanılmamakla birlikte bunun başlıca sebepleri bulunmaktadır. Söz konusu bayramların bazılarının bölgesel anlamları olurken, bazıları belirli bir tanrının inanırları tarafından kutlanılmıştır. Hatta kimi bayram ve kutlamalar aile kökenlidir. Değişik birçok bayram ve tören kutlama geleneği olan Hint toplumunun tapınak ziyaretleri ve hac yolculuklarının yaygın olduğu dönemlerdeki bayramların birçoğunun da bölgesel özellikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Bazen de aynı bayramlar farklı coğrafyalarda farklı günlerde kutlanabilmektedir. Bir birinden bağımsız olarak kutlanan bayramların,

¹¹⁹³ Heinrich Von Stietencron, "Orthodox Attitudes Towards Temple Service and Image Worship in Ancient India", *Central Asiatic Journal*, Vol. 21, No. 2 (1977), p. 126-131.

¹¹⁹⁴ H. V. Stietencron, a.g.m., p. 132-137.

bölgeden bölgeye değişiklik göstermesinin birtakım sebepleri bulunmaktadır. Bunlar, farklı klan ve kabilelerin farklı kültür ve inanç sistemine sahip olması, kabilelerin birbirlerine karşı ılımlı bir yaklaşımdan uzak olması, Hindistan coğrafyasının muazzam büyüklükte olması ve başta dağlar ve nehirlerin burada yaşayan toplumları birbirinden izole etmesi vb. daha birçok madde sıralanabilir. Öte yandan ortak bayramların bile farklı tarihlerde kutlanmasını coğrafi ve iklimsel özelliklerle açıklamak mümkündür. Örneğin yeni yılın başlangıcı bazıları için Ekim ayında kutlanırken, bazıları için ise Nisan ayına denk gelecek şekilde kutlanmaktadır. Bayram tatillerinin hesaplanması ayın aşamalarına karşılık gelen 12 aydan her birinin karanlık veya aydınlık yanına sahip olduğu Ay Takvimi kullanılmaktadır¹¹⁹⁵. Toplum ay takvimine göre kutlamalarını, bayramlarını, işe başlama ve ibadet gibi sosyal faaliyetlerini düzenlemektedir. Buna göre oruç tutma, seyahat etme, evlenme tanrılara kurban kesme vb. etkinlikler için uğurlu veya uğursuz günleri belirleyerek icraatlarını bu takvime göre yapmaktadırlar. Nitekim her iş için doğru bir zaman olduğuna inanılmakla birlikte bu doğru zamanı belirlemenin astrologların işi olduğuna inanılmaktadır.

Eskiçağ'da Hindistan toplumunun her yıl kutladığı birkaç büyük bayram ve tören bulunmaktadır. Bunların en önemlileri *Upanayana* töreni ve Śiva, Kṛiṣṇa, Lakṣmī, Viṣṇu ile onların zevceleri için icra edilen kandil bayramlarıdır¹¹⁹⁶. Bahsi geçen ve Hintliler için önemli kabul edilen bazı tören ve bayramlar aşağıdaki gibidir:

5.1.2.11.1.Upanayana Töreni

Upanayana: Yapıcı veya dönüştürücü bir ritüel olarak adlandırılan ve *Sūdralar* hariç diğer üç *kast* sınıfının çocukları için düzenlenen ritüellere denilmektedir. *Upanayana* törenleri *Brāhmanlar*'ın çocukları için 8-16, *Kṣatriyalar*'ın çocukları için 11-22 ve *Vaiṣyalar*'ın çocukları için ise 12-24 yaşları arasında gerçekleştirilmektedir. Bahsi geçen *kast* sınıflarında *Upanayana* törenlerinin zorunlu olduğuna dikkat çekilmekte ve bu töreni uygulamayanların kınandığı söylenmektedir. Ayrıca düzenlenen törenler *Brāhmanlar* için ilkbahar, *Kṣatriyalar* için sıcak aylar ve *Vaiṣyalar* için sonbahar olarak belirlenmiştir. Bunların haricinde *Upanayana* törenlerinde birçok kriterin varlığından bahsedilmektedir. Bu kriterler aşağıdaki tabloda verilmiştir¹¹⁹⁷.

Brāhman

Kṣatriya

Vaiṣya

¹¹⁹⁵ K. Knott, *a.g.e.*, s. 92.

¹¹⁹⁶ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 118.

¹¹⁹⁷ B. K. Smith, *Ritual, "Knowledge, and Being"*, p. 66-82.

başlama yaşı	8	11	12
başlama için son yaş	16	22	24
başlama mevsimleri	bahar	sıcak mevsim	sonbahar
üst giysi (uttarīya, ajina)	siyah antilop	benekli geyik	keçi veya inek
alt giysi (vāsa)	keten veya kenevir	pamuk veya keten	yün
alt giysinin rengi	kırmızımsı kahverengi	kırmızı	sarı
kuşak (mekhalā)	muñja otundan	kiriş-ip	yün veya kenevir

Upanayana töreni esnasında *soma* içilerek bir *Brāhman* tarafından çocuklara tinsel/ruhsal özellikler aktarma işlemleri başlatılmaktadır. İki kez doğmuş olan çocuklara ebeveynlerden geçen ve döllenmeden itibaren çocuğa eşlik eden kalıtsal eğilimler, ritüelde aktive edildiğine inanılmaktadır. *Upanayana*'nın diğer bir özelliği de bir öğretmenin rehberliğinde Veda çalışmasına giriş yapılmış olmasıdır. Yeniden doğuş olarak da düşünülen *Upanayana* töreninin sonunda banyo yapılarak arınma işlemi gerçekleştirilmektedir¹¹⁹⁸.

Divali, Deepavali: Ekim ile Kasım aylarında yapılmaktadır. Birkaç gün sürmekte, farklı olarak tanrı Rama, tanrı Kṛiṣṇa ve Tanrıça Lakṣmī ile bağdaştırılmaktadır. Işık bayramı olarak da bilinen bu bayramda küçük lambalar yakılarak hediyeler verilmektedir.

Makar Sankranti, Pongal, Lohri: Makar Sankranti Ocak ayına denk gelen bir bayramdır ve “Oğlak burcuna giriş” anlamına gelmektedir. Geleneksel olarak hasat bitimini işaret etmekte ve şekerlemelerle kutlanmaktadır. Bu bayramda pirinç kaynatılarak güneşe sunulmaktadır. Makar Sankranti Bayramı, Tamil Nadu'da Pongal olarak kutlanmaktadır.

Şivaratri: Şubat ile Mart aylarında kutlanan bu bayramda Śiva'ya adaklar sunulmaktadır. Bu bayram Hinduların esas bayramıdır.

Holi Bayramı. Mart ayında kutlanan bu bayram genellikle Holika isimli dişi iblisin yenilmesiyle bağlantılıdır. Sıklıkla renklendirilmiş pudra veya boya, neşeli ve yaramaz ruha atılmaktadır.

¹¹⁹⁸ B. K. Smith, Ritual, “Knowledge, and Being”, p. 66-82.

Ramnavmi Bayramı: Nisan ayına tekabül eden ve Rama'nın doğumunun yıldönümü kutlaması amacıyla düzenlenen bir bayramdır. Bu bayramda Rāmāyaṇa Destanı okunmaktadır.

Ratha Yatra Bayramı: Haziran ile Temmuz aylarında düzenlenen bir çeşit Araba bayramı olarak kutlanmaktadır. Puri, Orissa ve aynı zamanda Hare Kṛiṣṇa hareketinin yaygın olduğu batı kentlerinde düzenlenmektedir. Bu bayramda büyük bir çift tekerlekli arabayla caddeler boyunca Tanrı Jagannanth (Kṛiṣṇa'nın bir sureti) çekilmektedir.

Rakṣa Bandhan: Genellikle Ağustos ayında kutlanan bir aile bayramıdır. Amacının aile bağlarını güçlendirmek olduğu söylenmektedir. Kızlar kendilerini koruma ve küçük bir hediye karşılığında erkek kardeşlerinin bileklerine ip bağlamaktadırlar¹¹⁹⁹.

Kṛiṣṇa Janamaṣṭami: Ağustos ve Eylül aylarında kutlanmaktadır. Bu bayram Hindu toplumunun esas bayramlarından olup Kṛiṣṇa'nın doğumunu kutlamak amacıyla yapılmaktadır. Bayram töreninde ise, genellikle Bhagavata Purāṇa okunmaktadır.

Onam Bayramı: Ağustos ve Eylül aylarında geleneksel yılan kayığı yarışlarının yapıldığı Kerala'da kutlanan hasat bayramıdır.

Ganeṣ Chaturthi: Eylül ayında kutlanan ve özellikle Maharaṣṭralılar arasında önemli olan, tanrı Ganeṣa adına kutlanan bir bayramdır.

Navaratri, Durga Puja: Eylül ve Ekim aylarında kutlanan bir tanrıça bayramıdır. Ambamata'ya ibadet için halkın dans ettiği Navaratri, “dokuz gece” anlamına gelmekte ve Hindistan içindeki ve dışındaki Gujaratiler tarafından kutlanmaktadır.

Daṣera, Dussehra: Eylül ve Ekim aylarında Rama'nın Ravana'ya karşı zafer kazandığı Navaratri'yi izleyen “onuncu gece” denilen zamanda kutlanmaktadır. Bu bayramda Kuzey Hindistan kesimlerinde Rāmāyaṇa Destanı'ndaki öykünün aktarıldığı oyunlar (*Ram-lila*) oynanmaktadır.

¹¹⁹⁹ K. Knott, *a.g.e.*, s. 93.

Yıllık bayramlara ek olarak, aylık belirli tanrılar için Krişna'ya dua edilen oruç tutulan ve Tanrıça'ya ibadet amaçlı ritüellerden de söz edilmektedir. Bunların arasında haftalık olarak gerçekleştirilen bazı ritüeller de bulunmaktadır. Panayırlar (mela), yaşam döngüsü ritüeli (*samskara*) ve 13 Nisan'da kutlanılan bir bahar tatili *Vaişakhi* kutlamaları da Hindu toplumu için önemli bayramlardandır¹²⁰⁰.

5.1.2.12. Büyü

Hinduizm'de dini uygulamaların dışında büyü yapma geleneği de bulunmaktadır. Hindu inancına göre, *Brāhmanlar*, hükümdar rahibi olan *purohita*, çileciler, insanlarla aynı nitelikteki tanrılar ile şeytanlar, hava perileri (*vidyadhava*), *ermişler* ve hatta kral bile büyü güçleriyle donatılmış kabul edilmektedir. Büyüyü yapan kişinin görünmez güçleri tehlikesizce çekebileceği ya da uzaklaştırabileceği *yantrasının*¹²⁰¹ olması gerekmektedir¹²⁰². Ancak tüm dini konularda olduğu gibi *Brāhmanlar* bu konuda da diğer kişilerden üstün olduklarını söylemektedirler. Nitekim Hindu inancına göre, *Brāhmanlar* bu suretle dünyada en kudretli, en kadir varlık olup tanrı ve devleri istediği gibi kullanmalarının yanında¹²⁰³ uyguladıkları büyü ritüelleri genellikle hastalıkları iyileştirme, kötü ruhları kovma gibi temalar işlenmiştir¹²⁰⁴. *Brāhman* rahipleri başkalarının büyücülük yapmasını yasak ederek, bunun dine aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat büyücülüğü kendi hesaplarına olduğu gibi, hizmetlerine girdikleri özel kişiler hesabına da yapmışlardır. Tıpkı diğer hizmetleri karşılığında aldıkları hediyeler ölçüsünde büyü hizmeti sundukları kişilerden bir veya birkaç inek gibi ücretler de almışlardır¹²⁰⁵.

5.2.13. Ölü Gömme Teknikleri

Hindistan'da Neolitik Dönem öncesinde insanların ölülerini gömdüklerine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak bu dönemden itibaren yerlilerin ölülerini gömdüklerine dair birtakım izler bulunmuştur. Bu izlere kısmen modern Hindistan'ın Uttar Pradeş Eyaleti'nde ve Ganj Nehri üzerinde bulunan Mirzapur Kasabası'ndaki mezarlıklarda rastlanmıştır. Adı geçen mezarlıklardaki ölülerin kuzey-güney yönlü taş levhalar üzerinde derin çukurlara gömüldükleri ve mezarların etrafının taşlarla halka

¹²⁰⁰ K. Knott, *a.g.e.*, s. 94.

¹²⁰¹ Ayrıcalıklı bir toprak parçasını sınırlayan, yere çizilmiş *mandala* (çember) veya enerjiyi tutan kap olarak ifade edilebilir.

¹²⁰² L. Renou, *a.g.e.*, s. 71-72.

¹²⁰³ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 103.

¹²⁰⁴ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 40.

¹²⁰⁵ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51.

şeklinde çevrildiği anlaşılmaktadır. Bunların haricinde Güney Hindistan'daki Tirunelveli Bölgesi'nde Thamirabarani Nehri boyunca birçok tarih öncesi mezarlık bulunmuştur. Bu mezarlıkların en büyüğü 114 dönümlük bir alana yayılmıştır. Mezarlıkların büyüklüğünden de anlaşılacağı üzere o dönemde bahsi geçen bölgede yaşayan insan nüfusunun çok fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu derece büyük bir mezarlığın yalnızca bölge insanlarının cenazelerini gömdüğü düşüncesinin yanında herhangi bir savaş esnasında ölen askerlerin olabileceğini de akla getirmektedir. Ayrıca mezar alanının büyüklüğünü ve gömülen ölü sayısının çokluğunu *Vincent Arthur Smith*, bölgenin bir ticaret üssü olarak kullanıldığından kaynaklandığına dayandırmaktadır. Hatta bu yoğunluğu madenciler ve inci avcılığı yapanların sağladığını vurgulayan *Smith*, burada bulunan mezarların ticari faaliyetlerde bulunmaya gelen yabancılara ait olabileceğini de ifade etmektedir¹²⁰⁶. Bunların yanında yerli halkın da söz konusu bölgede nüfusun oldukça yoğunlaşmasına olanak sağlamış olduğu belirtilmektedir. Bahse konu olan bu görüşlerin hangisi doğru olursa olsun o dönemdeki insanların ölü gömme geleneğinin bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan insan kalıntıları ve tarihi kayıtlar sonraki dönemler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Nitekim eski Hindistan'da yaşayan toplumlar ölüleri için birden fazla yöntem uygulamışlardır. Bunlar gömme, yakma¹²⁰⁷, dışarı atma ve zemin üzerinde bırakma şeklinde izah edilmektedir¹²⁰⁸. Öte yandan *Āriler*'in Hindistan'ı istilalarından sonra kendileri ile getirdikleri kutsal kitapları olan *Vedalar*'da ölü gömme ve yakma geleneğinin varlığına işaret eden ilahiler bulunmaktadır. Nitekim *Vedalar*'ın en eskisi kabul edilen *Rigveda*'da hem gömmenin hem de yakmanın geleneksel olduğuna dair izlere rastlamak mümkündür¹²⁰⁹.

Hindistan'da en erken ölü gömme geleneğine sahip bölgelerden biri *İndus Vadisi* yerleşkesidir. Elde edilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla *İndus Vadisi* toplumu ölümden sonra başka bir hayata inandığı yorumu yapılabilmektedir. Buna *Tekkalakato* ve *Hallur* şehirlerinde bulunan mezarlarda erişkinlerin oval küpler, çocukların da

¹²⁰⁶ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 2-3.

¹²⁰⁷ Ölü yakma geleneğinin en erken örnekleri Avrupa'da, Macaristan'da Budapeşte'nin kuzeyindeki bölgede rastlanmıştır ve MÖ 5. bin yılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. Yine MÖ 5. bin yıla tarihlenen yerler arasında Bavyera ve Hollanda bulunmaktadır. Asya'da ise bu geleneğin ilk örnekleri MÖ 5. ile 3. bin yıllar arasında Kazakistan'ın kuzey kesiminde rastlanmıştır. Öte yandan dikkörtgen kaplarda kremasyon kalıntıları da Filistin'de rastlanmıştır ve bu kalıntılar muhtemelen MÖ 4. binyılın sonuna denk gelmektedir. Filistin'den sonra kronolojik bir çerçeveye gözetildiğinde Güney Anadolu'da MÖ 2500 civarında, Tuna Havzası'nda MÖ 2000 civarına tarihlenen aşağı Volga ve Güney Urallarda kremasyon gömülerinin izlerine rastlanmıştır. (bkz. R.S. Sharma, "Looking for the Aryans", p. 15.)

¹²⁰⁸ K. G. Zysk, a.g.m., p. 691.

¹²⁰⁹ R.S. Sharma, "Looking for the Aryans", p. 15.; G. Erdosy, a.g.m., p. 11.

genellikle iri kavanozlar içinde ölü eşyaları ile birlikte gömülmeleri örnek olarak verilmektedir. Hatta çocukların embriyo (muhtemelen cenin şeklinde) şeklindeki mezarlara yerleştirilmiş olmaları bu fikri destekler niteliktedir. Nitekim uzmanlar bu şekilde gömülme bebeğin ikinci hayata aynı anne karnında yeniden dirileceği anlamı taşıdığını söylemekle birlikte Vedalar Dönemi öncesinde Hindistan'da mezarların kısmen kadın rahmi şeklinde yapıldığını ve bunun da mezarın ikinci doğum yeri olarak kabul edildiği anlamını taşıdığını söylemektedirler¹²¹⁰.

Mohenjo-Daro ile arasında yaklaşık 644 km mesafe olan ve MÖ 2500-1900 yılları arasına tarihlenen Chanhu-daro yerleşim yerinde bir insan kafatası çömlek içerisinde gömülü halde bulunmuştur. Gömülü olan kafatasının buraya neden gömüldüğü bilinmediği gibi bu kafatasına ait iskeletin geri kalan kısmının nerede olduğu henüz bilinmemektedir. Yapılan incelemeler neticesinde ölümünün şekli bilinmeyen bu kişinin bir kadın olduğu anlaşılmıştır¹²¹¹. Öte yandan Hindistan'ın en ilkel yerlileri arasında kabul edilen Bhillerin mezar anıtı dikme geleneklerinin olduğu ve bu geleneği muhtemelen Dravidiler ve Mundalar gibi megalit¹²¹² halkların etkisi altında kaldıkları için uyguladıkları düşünülmektedir. Hindistan'ın megalit geleneğinin kökeni belirsizliğini koruduğu gibi, hem Āriler, hem de İndus Medeniyeti'nin kurucularının taş anıt yapımını uygulamadıkları bilinmektedir¹²¹³. Bunun yanında ölümler gömülürken yanlarına özel eşyalarının gömüldüğüne dair bilgiler de mevcuttur. Bunların çoğunluğu at, savaş arabaları, savaş aletleri vb. ölen kişinin kendine ait eşyalarından oluşmaktadır¹²¹⁴.

Tarihi kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hindistan'da ölü gömme törenleri düzenlenirken, törene katılan kişilerin belirlenmiş kriterlere uyması gerekmektedir. Örneğin; Hırsız, hadımağa, dışlanmış veya dinsiz gibi yaşayan, kutsal ateşi yok eden, ablasından önce evlenen kız, çok sayıda erkek için kurban kesen, keçi besleyen, ateşe tapınmayı bırakan, alkollü içki içen, başka bir adamın karısıyla yaşayan, zinadan doğan, *soma* satıcısı, öğrenci iken namus yeminini bozan, kişiler törene katılamamaktadır. Ayrıca dokunulmaması gereken kadınlarla ilişkiye giren, zarar vermekten zevk alan, ağabeyinden önce evlenmiş erkek kardeş, büyüğünden önce kutsal ateşi yakan erkek

¹²¹⁰ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 34.

¹²¹¹ K. A. R. Kennedy-G, L. Possehl, *a.g.m.*, p. 169, 171,179.

¹²¹² Mezarlarda kullanılan bloklar halindeki iri taşlar.

¹²¹³ M. Eliade, "Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi", s. 259.

¹²¹⁴ G. Erdosy, *a.g.m.*, p. 12.

kardeş ile kel, siyah dişleri olan, beyaz cüzamdan muzdarip bir adamın dışında iki kez evli bir kadının oğlu, kumarbazlar vb. kişiler cenaze töreni dâhil birçok törene kabul edilmemektedirler¹²¹⁵.

5.2.13.1. Ölü yakma

Hindistan alt kıtasında Vedalar öncesi zamanlarda ölü yakmanın geçerli olup olmadığı tartışmalıdır. İndus Vadisi yerleşim yerlerinin en önemlilerinden biri olan Mohenjo-Daro'da ölü yakma geleneğinin olduğunu söyleyen uzmanların olmasının yanında bu uygulamanın yaygın olmadığı düşünülmektedir. Ancak Harappa yerleşim yerinde bu uygulamanın izlerine rastlanmamıştır. Nitekim Amerikalı arkeologlar tarafından 1986-1993 yılları arasında Harappa'da yapılan son kazılarda şu ana kadar ölü yakma geleneğine dair izler bulunmamıştır. Dolayısıyla ölü yakma geleneğinin yaygınlığı kabul edilse bile Erken Dönem Harappa kültüründe bu geleneğin olmadığı ancak MÖ 1700'den sonra ortaya çıktığı düşüncesi ağır basmaktadır. Nitekim ölü yakma sonrası düzenlenen cenaze törenlerinin MÖ 1600 yıllarında yapıldığı ve bunun izlerine Harappa yerleşiminin sınırları içerisinde olduğu açığa çıkarılmıştır. Burada yapılan sınırlı çalışmalar neticesinde beş ölü yakma vakasına rastlanmıştır. Hindistan'daki ilk uygulamanın ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmeyen ölü yakma geleneğinin Vedalar Dönemi toplumları tarafından gömme geleneği ile birlikte uygulandığı ve her iki yöntemin de geleneksel olduğu belirtilmektedir¹²¹⁶.

Erken Dönem Veda metinleri ölü yakma işleminden sonra geriye kalan kemikleri gömmekten bahsetmektedirler. Nitekim yakma işleminden sonra geriye kalan kemikler toplandıktan ve gömüldükten sonra üzerine tümülüsler yapıldığı elde edilen bilgiler arasındadır. Öte yandan hem Rıgveda'da hem de Atharvaveda'da (Rıgveda'da ölü ile birlikte bir keçi Atharvaveda'da ise bir öküz) hayvanların genellikle insan cesetleriyle birlikte yakıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Uzmanlar insanların öldükten sonra bile ete ihtiyaç duyacaklarına inandıklarından böyle bir uygulamanın yapıldığı üzerinde durmaktadırlar¹²¹⁷.

Hindistan'da ölü yakma merasimlerinde belli bir sıralama takip edilmiştir. Bu sıralamaya göre; ölen kişi üzerine çimen serpilmiş ve kutsal ateşinin yanında bulunan yere serildikten sonra yıkanmış ve mesh edilmiştir. Saç, sakal ve tırnaklar kesilerek

¹²¹⁵ *The Sacred Laws of The Āryas; Gautama Sutra*, XV, 16-18.

¹²¹⁶ R.S. Sharma, "Looking for the Aryans", p. 14-15.

¹²¹⁷ R.S. Sharma, "Looking for the Aryans", p. 16.

üzerine bir çelenk ve yeni bir giysi serilerek evin kadınları, onun yattığı yerde saçlarını yolarak ya da gevşeterek ağlamışlardır. Ardından yas tutanlar eşliğinde bir araba veya sedye yardımıyla cenaze töreninin olduğu yere götürülen ölü, burada cenaze ateşinin üzerine yatırılmıştır. Daha sonra ölenkişinin karısı ölünün yanına yatırılmakta ve yine kaldırılmaktadır. Ölünün oğlu tarafından birtakım görevler de yerine getirildikten sonra ateş yakılarak cenazenin yanma işlemi gerçekleştirilmektedir. Yakma işlemi bittikten sonra yas tutanlar arkalarını dönmeden merasim alanından ayrılmaktadırlar. Anlaşıldığı kadarıyla merasim uygulamaları burada son bulmamaktadır. Dolayısıyla cenazenin yakınları merasimden sonra yıkanmakta ve ardından ölümlere su ikram etmektedirler. Bir sonraki aşamada bu kişiler elbiselerini değiştirip ve eve girerken, ateş, su vb. gibi arındırıcı olduğuna inandıkları şeylere dokunmaktadırlar. Cenazenin yakılmasını müteakip kemikler üçüncü veya onuncu gün toplanmaktadır. Kemiklerin toplanmasına kadar geçen sürede cenazenin yakınları bazı kısıtlamalara tabi tutulmaktadırlar. Bu kısıtlamalar yerde yatma, yemek yapmama, satın aldıklarıyla yaşama ve iffete riayet etme gibi fiiliyetlerden oluşmaktadır. Śatapatha Brāhmaṇa, kişinin ölümden uzun bir süre sonra bu kişinin kemikleri veya küllerinin üzerinde bir anıt dikme töreninden bahsetmektedir¹²¹⁸. Nitekim bu yöntem Buddhist düşüncede de görülmektedir. Hatta Buddhizm’de öldükten sonra ilk yakılan kişi Buddha’dır ve Buddha yakıldıktan bir süre sonra yakıldığı yere bir tapınak inşa edilmiştir¹²¹⁹.

5.1.3. Yeni Dinlerin Doğuşu

Rigveda Dönemi’nde Hindistan’da hüküm süren krallıklar halkın siyasi özgürlüğünü koruyan “*sabha*” ve “*Samiti*” adı altında halk organları şeklinde örgütlenmişlerdir. Veda sonrası dönemde “*sabha*” ve “*samiti*” yerini *Paura* ve *Janapada* kurumlarına bırakarak halkın iradesini krala iletmeye devam etmiştir. Bu kurumlar, krallığa bir tür tanrısallık atfetmiş ancak kralın mutlak gücünün halkın rızasına dayandığı kabul edilmiştir. Daha sonraki dini sistemde ritüelizin büyümesi ile birlikte dini otoritenin devletin siyasi kurumu üzerindeki üstünlüğü artmış ve böylece *Brāhmanlar* bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. *Brāhmanlar* kendilerini Varna Sistemi’nde en üst tabakaya çıkararak diğer *kastların* sosyopolitik eşitliğini reddetmişlerdir. Bu durum Brahmanlar ve *Kṣatriyalar* arasında bir rekabete

¹²¹⁸ Vijay Shankar Shrivastava, “The Ritual of the Dead in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 56 (1995), p. 151-152.

¹²¹⁹ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 54-55.

ve ritüelizme karşı bir tepkiye yol açmıştır. Söz konusu tepki Hindistan'ın iki yeni dini olan Buddhizm ve Cainizm inançlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır¹²²⁰. Ancak Hindistan'da oluşmuş olan *kast* tabakaları ve üst *kast*ların ayrıcalıklarına tepkinin haricinde Veda dininin uygulayıcıları farklı eğilimler içerisine de girmişlerdir. Bu eğilimlerde bazı din adamları kurban ateşine yönelirken bazıları Güneş'in hareketlerini izleyerek Güneş'e ibadet etmeye başlamıştır¹²²¹. Dolayısıyla ortaya çıkan inanç çeşitliliği Veda dininde bir bozulmaya neden olmuştur. Bu bozulma diğer etkenler ile birlikte MÖ 6. yy'da Buddhizm ve Cainizm gibi dinlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olmalıdır.

5.3.1. Buddhizm

“*Buddha Dhamma*” olarak adlandırılan Buddha'nın öğretilerinin zaman içinde kurumlaştırılmasına verilen isim olan Buddhizm, Buddhist düşünce biçiminin ya da felsefesinin dinî bir oluşum olarak adını ifade etmektedir¹²²². Ayrıca MÖ 6. yy'dan sonra ortaya çıkan ve Buddha'nın kurduğu din anlamına gelen Buddhizm ahlak, eşitlik, sevgi ve şefkat üzerine kurulu bir inanç sistemi olarak görülmüştür. Kendinden önceki inanç sistemi olan ve büyük bir inanan kitlesine sahip Brahmanizm'e ve özellikle Brahmanizm'deki Kast Sistemi ile şekilciliğine karşı olarak ortaya çıkmıştır. Bu karşı inançta *kast*ın en düşük sınıfından olan bir *Sūdra* ile en üst *kast*tan bir *Brāhman*'ın eşitliği ilkesi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Modern zamanlarda Hindistan, Çin, Mançurya, Moğolistan, Seylan, Tayland, Burma, Kamboçya, Laos, Doğu Bengal, Vietnam, Bhutan, Birmanya, Singapur, Malezya, Tayvan, Kore ve Japonya gibi ülkelerde Buddhizm inancına sahip çok sayıda insan bulunmaktadır. Ayrıca son zamanlarda Avrupa'da Zen Buddhizm¹²²³ denilen yeni bir Buddhist akımı veya mezhebi yaygınlık göstermektedir¹²²⁴.

Vedalar'ın kurallarını kabul etmeyen dilenci rahiplerden oluşan iki tarikattan biri Buddhizm'dir¹²²⁵. Buddhizm'in kurucusu olan Buddha'nın kendisinden sonrası için takipçilerine öğretilerini içeren herhangi bir yazılı belge bırakmaması ve bir halef tayin

¹²²⁰ A. K. Singh, “Political Liberty in Ancient Indian State”, p. 1330.

¹²²¹ M. B. Voyce, a.g.m., p. 42.

¹²²² K. Kaya, *Buddhizm Sözlüğü*, s. 52

¹²²³ *Zen; var olan gerçeğin farkına varma anlamına gelmektedir. MS 6. Yy'dan itibaren Mahayana Budizmi'nin bir şekli olan Zen Budizm, Hindistan'dan Çin'e ve buradan da Japonya'ya geçmiştir. Bu geçiş sırasında farklı kültür ve felsefelerden etkilenerek günümüze kadar gelmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. D. Leeming, a.g.e., s. 156.)*

¹²²⁴ G. Tümer, a.g.m., s. 1/13; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 31.

¹²²⁵ A. Schimmel, a.g.e., s. 122.

etmemesi Buddhistler arasında birtakım tartışmalara sebep olmuştur. Bu nedenle rahiplerden oluşan ve *saṅgha* teşkilatı olarak adlandırılan bir kurum¹²²⁶ Buddha'nın ölümünün ardından Buddhizm öğretisini canlı tutmak amacıyla birtakım organizasyonlar düzenlemiştir. Söz konusu organizasyonlar Buddhist manastır düzeninde gevşeklik, disiplinsizlik, ihtilaf ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasından dolayı düzenlenmiştir¹²²⁷. Keşişlerin genellikle *Vinaya*'ya göre yaşamadıkları görüldüğünden¹²²⁸ bu durumu kontrol etmek ve *dhamma* (din) ile *vinaya*'yı (disiplin) tesis etmek için Buddhist *saṅgha* üyeleri birçok kez toplanmak zorunda kalmışlardır. Bunlardan birincisi Budha'nın ölümünden birkaç hafta sonra¹²²⁹ *Kasyapa* başkanlığında *Rajagaha/Rajagṛha*'da yapılmıştır. Bu konseye 500 rahip katılmış ve burada Buddha'nın öğretileri yenilenecek bir birlik oluşturulmaya çalışılmıştır¹²³⁰. Bir sonraki konsey yüzyıl sonra Vaisali'de toplanmış ancak burada bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. 700 rahibin kaldığı bu konseyde ihtilâflar giderilmeye çalışılmıştır¹²³¹. Kimi Buddhist rahipler manastır yönetimi ve *saṅghaya* bağlı iken, kimileri daha özgürlükçü bir tutum sergilediğinden dolayı Buddhizm üç büyük Yana'ya bölünmüştür. Bunlar Mahâyana (Büyük Araç), Hinayana (Küçük Araç) ve Vacrayana (Sert' Araç, Elmas Araç) isimleri adı altında toplanmaktadır¹²³². Üçüncü konsey ise Buddha'nın ölümünden neredeyse 236 yıl sonra, 1000 keşişin katılımıyla Aşoka'nın hükümdarlığı sırasında *Pāṭaliputra*'da (Patna) toplanmıştır¹²³³. Nitekim bu dönem Aşoka'nın kutsandığı dönem olarak da kabul edilmektedir¹²³⁴. Konsey sonunda Sthavira denilen eskilerin geleneksel görüşü tercih edilmiştir¹²³⁵. Maurya krallarının tutumlarından da anlaşılacağı gibi Aşoka başta olmak üzere devletin ideolojik temelleri Buddhizm'e dayandırılmıştır. Nitekim bunu sütunlara kazınmış bir dizi fermanla somutlaştırmasından da anlamak mümkündür. Kayalara kazınmış daha önceki bildirilere bir ek ve tamamlayıcı olarak okunması gereken bu fermanlar *Yedi Sütunlu Ferman* olarak adlandırılmaktadır¹²³⁶ Ancak Aşoka'dan sonra Buddhizm Hindistan'da

¹²²⁶ G. Tümer, a.g.m.,s. 5/13

¹²²⁷ Gouri P. Lad, "Textiles in Vinaya Pitaka", *Bulletin of the Deccan College Post-Graduate and Research Institute*, Vol. 49 (1990), p. 230.; C. Verma, a.g.m., p. 70.

¹²²⁸ M. B. Joyce, a.g.m., p. 41.

¹²²⁹ G. P. Lad, a.g.e., p. 230.; C. Verma, a.g.m., p. 70.

¹²³⁰ G. Tümer, a.g.m.,s. 2/13

¹²³¹ G. P. Lad, a.g.e., p. 230.; G. Tümer, a.g.m., s. 2/13

¹²³² K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 29.

¹²³³ G. P. Lad, a.g.e., p. 230. ; C. Verma, a.g.m., p. 71.; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 11.

¹²³⁴ T. Brekke, a.g.m., p. 32.

¹²³⁵ G. Tümer, a.g.m.,s. 2/13

¹²³⁶ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 101

önemli derecede gerilemeye başlamıştır. Bir misyoner dini olarak ön plana çıkan Buddhizm, Hindistan içlerinde etkisini yitirmiş olsa da Kuzeye ve Güneye doğru yayılarak yaşamını sürdürmüştür. Dolayısıyla MS 1. yy'dan itibaren Çin'de yayılmaya başlayan Buddhizm MS 372'de Kore'ye Çinliler vasıtasıyla taşınmıştır. Kore'den de MS 552 yılından itibaren Japonya'ya sıçrayarak burada yayılmaya başlamıştır. Güney yönünde ise Aşoka zamanında onun misyonerleri aracılığıyla yayılan Buddhizm, Seylan ve Burma'ya yine Aşoka'nın ölümünden önce girdiği söylenmektedir. Daha sonraki zamanlarda Siyam, Laos ve Kamboçya gibi yerlerde de Buddhizm'in yayıldığı anlaşılmaktadır¹²³⁷. Buddhizm'in gerek Hindistan içlerinde ve gerekse çevre coğrafyalara yayılması toplum yaşantısı üzerinde birtakım etkileri de beraberinde getirmiştir. Böylece savaşın, ölüm cezasının, baskı ve işkencenin, av partilerinin azalmasını beraberinde getirmiş ve hayvanlar için bile hastaneler yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu durum Brāhmanalar'ın statülerine ve ayrıcalıklarına zarar verdiği için onların Buddhizm'e karşı mücadele etmelerine neden olmuştur. Buddhizm'in kendi içerisindeki ihtilafları ile *Brāhmanlar*'ın yoğun çabaları sonucu Buddhizm'e zarar vererek onun tedrici olarak zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Buna karşın, bu tarihe kadar daha önce yayılmış olduğu Asya'daki bölgelerde ise (Seylan, Birmanya, Siyam, Kamboçya, Türkistan, Tibet, Çin, Kore ve Japonya'a gibi) Buddhizm ilerleyerek inanan kitlelerini arttırmaya devam etmiştir¹²³⁸.

Buddhacıların ikinci büyük koruyucusu olarak görülen Kanişka Dönemi'nde (MS 78-120) Buddhizm'in altın devrini yaşadığı söylenmektedir. Onun zamanında dördüncü bir konsey Keşmir'de toplanmıştır. Buddhacılığın yayılması için Kanişka İç Asya'da birçok keşiş tapınağı yaptırmıştır. Kanişka'nın yaşadığı dönemlerde Mahayana Buddhacılığı da gelişmeye başlamış, daha önce tanrısız ve tapımsız olan Buddhist öğretisi bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinde tanrısız bir din olan Buddhizm inancında tanrılara, yarı tanrılara, koruyucu ruhlara inanma dönemi başlamıştır. Başlangıçta tanrısız bir yapı sergileyen Buddhizm böylece çok tanrılı bir din haline gelmiştir¹²³⁹.

Buddhizm'in çok tanrılı bir yapıya bürünmesi ile eş zamanlı olarak ikonacılık da görülmeye başlanmıştır. Önceleri Buddha'nın resminin ve heykelinin yapılmasına izin

¹²³⁷ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 30.

¹²³⁸ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 74-75.

¹²³⁹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 12.

verilmediği halde daha sonra bazı din bazlı dış tesirlerle bu yasak kalkmıştır. Hatta Kanişka, bastırıldığı paralar üzerinde Buddha'nın kabartmalarını tasvir etmiştir. Bu şekilde Buddha, eski *Brāhman* inancındaki Rama ve Krişna gibi insan biçiminde dünyaya gelmiş bir tanrıya dönüştürülmüştür. Buna paralel olarak Budhizm inancında ciddi bölünmeler ortaya çıkmış ve sonunda gelenekçi Budhizm 18 mezhebe ayrılmıştır. Budhizm'in tedricen zayıflamaya başlaması sonucu Brahmanizm tekrar üstün duruma geçmiştir¹²⁴⁰.

Brāhman rahiplerinin baskısı sonucu Hindistan'dan kaçan keşişler, İç Asya'daki önemli kentlerde dinlerini sürdürecektir ortam bulmuşlardır. Bu kentlerden Hotan, Yarkent, Kaşgar ve Kuça Budhacılığın İç Asya'daki tarihi açısından önem arz etmektedir. Hatta söz konusu kentlerde Budhacılık birçok kültürle karışmış ve görkemli sanat eserleri ortaya çıkmıştır. Nitekim bu bölgelerde 1800'lü yılların başında yapılan arkeolojik kazılarda Budhacılığa ait birçok tapınak ve çeşitli sanat eserleri ortaya çıkarılmıştır. Budhacılığın İç Asya'da yayılışı Türk tarihi ve kültürü açısından da önemlidir. Türkler Budhacılığa, *Burkancılık* (Burkan dini) Buddha'ya da *Burkan* demişlerdir. Buddha'nın öğretisinin Türkler arasında ne zaman yayılmaya başladığını kesin olarak bilememekle birlikte Budhacıların bu zengin ve renkli yaşamları İslamiyet'in İç Asya'ya gelene kadar devam ettiği bilinmektedir¹²⁴¹. İlk olarak Hun Türkleri ve Göktürkler arasında az da olsa görülen Budhist inanç daha sonra Uygur Türkleri tarafından benimsenmeye başlanmıştır. Budhizm'in Türkler arasında yayılmasına örnek olarak Büyük Türk hükümdarı Bumin Kağan'ın ikinci oğlu Murhan Kağan (MS 553-572) verilebilmektedir. Nitekim Murhan Kağan, bir Budhist tapınağın duvarına kazınmış yazıtında Budhizm'i benimsemiş olarak anılmaktadır¹²⁴². 11 yy'da Sevük-Tegin ve oğlu Gazneli Mahmut (MS 998-1030) Hindistan'ın kuzeyini ele geçirerek buraya İslam dinini yaymışlardır. Bu yayılma MS 17. yy'daki Babür Dönemi'ne kadar sürmüştür. Babür'den sonra Hindistan, İngilizlerin eline geçmiş ve bunun sonucunda burada İslam dininin yayılması durmuştur¹²⁴³.

Budhizm'in yayılmasında misyonerler ile birlikte Budhist hacıların ve tüccarların büyük katkısı olmuştur. Budhist yazıtlardan elde edilen bilgilere göre, tüccarlar ve Budhist hacılar ziyaret ettikleri manastırlara (*stūpa*) yüklü miktarda bağış

¹²⁴⁰ G. Tümer, a.g.m.,s. 2/13; D. Leeming, a.g.e., s.84.;

¹²⁴¹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 13.

¹²⁴² W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 14.

¹²⁴³ Sadri Maksudi Arsal, a.g.e., s. 33.

yapmışlardır. Bu bağış yapan tüccar ve hacıların bazılarının isimleri yazıtlara kazınmakla birlikte bazılarının ise isimleri yazılmamıştır¹²⁴⁴. Öte yandan Budhizm Hindistan coğrafyasında doğduğunda yapısal bir değişim görülmezken, MÖ 2. yy'dan itibaren mimari alanda gelişmeler kaydedilmiştir. Nitekim bu döneme kadar yoğun bir şekilde görülen tahtadan yapılmış evlerin yerlerini yavaş yavaş taş evler almaya başlamıştır. Hatta kaynakların belirttiği üzere Buddha'nın ölümünden sonra yakıldığı yerde yine bu dönemden itibaren ilk kubbeli anıt mezarlar yapılmıştır¹²⁴⁵. Bunun dışında Aşokadan sonra Budhizmin koruyuculuğunu üstlenen Kanişka'nın da İç Asya'da birçok keşiş tapınağı yaptırdığı bilinmektedir. Yukarıda değinildiği üzere tapınakların yapımı ile birlikte tanrısız ve tapınaksız öğretileri olan Budhizm, giderek çok tanrılı bir din haline gelmeye başlamıştır¹²⁴⁶. Tapınakların ticaret yolları üzerine kurulması bu tapınaklara yapılan bağışların ve hediyelik eşyaların değerinin gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu durum tapınak görevlileri ve tapınak çevresindeki kişilerin lüks mallara olan talebini artırmıştır. Böylece hem bağış yapanlar hem de bağışı alanlar karşılıklı yarar sağlamaya başlamış ve daha görkemli ritüeller düzenlemeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu gelişmeler Buddhist tapınakları, gezgin tüccarların bağışlarına bağımlı hale getirirken, tüccarlar için de buradaki din adamları çeşitli ritüeller için giysi ve diğer pahalı malzemeleri satın alan en önemli müşteri haline dönüşmüşlerdir¹²⁴⁷.

5.1.3.1.1. Buddhist Kaynaklar

Budhizm'in kurucusu olan Buddha'nın kendi öğretilerini kaleme almadığı gibi onun döneminde yaşayan takipçilerinin de kayıt altına aldıkları herhangi bir öğretisi bulunmamaktadır. Buddha'nın ölümünden sonra Buddhist rahipler tarafından oluşturulmuş *Cātaka*, *Avadāna* ve *Tripitaka* adı verilen Buddhist metinler içerisinde söz konusu öğretiler kayıt altına alınmaya başlanmıştır¹²⁴⁸.

Sanskrit dilinde *Tripitaka* olarak adlandırılan ve Budhizm'in kutsal metinleri arasında önemli bir yere sahip olan bu eserler “*Üç Sepet*” anlamına gelmektedir. Pali

¹²⁴⁴Jason Neelis, “Trade Networks in Ancient South Asia”, *Early Buddhist Transmission and Trade Networks, Mobility and Exchange within and beyond the Northwestern Borderlands of South Asia*, Brill, (2011), p. 212.

¹²⁴⁵Walter Ruben, *a.g.e.*, s. 26, 107.

¹²⁴⁶W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 12-13.

¹²⁴⁷Kwangsu Lee, “Economic Perspectives in Buddhist Tithes and Ceremonies in Ancient India and Ancient Korea”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 55 (1994), p. 780.

¹²⁴⁸K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 52.

dilinde ise, “*Tipitaka*” denilen bu sepetlerin birincisinde keşişlik kuralları, ikincisinde kurtuluş çareleri, üçüncüsünde felsefi ve özellikle psikolojik görüşler bulunmaktadır. Söylentiye göre Buddha'nın ölümünden hemen sonra müritleri bir takım yazıları toplamış ancak bu yazılara zamanla başkaları da eklenmiştir¹²⁴⁹. Buddha'nın ölümünden iki veya üç yüzyıl sonra Buddhacı keşişler tarafından bir araya getirilerek yapılan düzenlemelere *Tripitaka Yasası* adı verilmiştir. O dönemlerde yazılı bir durumda olmayan bu metinlerin yazıya geçirilişi MÖ 1. yy'da sağlanmış¹²⁵⁰ ve bu yasalara *Pali Kanon* (Pali Kanunu) adı da verilmektedir¹²⁵¹.

Buddha'nın yaşamıyla ilgili olan ve günümüze kadar gelen metinlerin hemen hepsi ondan sonraki dönemlerde yani MÖ 2. yy'dan itibaren yazılmaya başlanmıştır. Bunlar genellikle Pali lehçesiyle yazılmış ve “Pali Derlemeleri” olarak adlandırılmıştır. Buddha'nın yaşamıyla ilgili ilk geniş bilgi ise Buddhacı ozan Aşvagoşa'nın MÖ 1. yy'da yazmış olduğu düşünülen Buddha'nın Yaşamı anlamına gelen “*Buddhaçarita*” adlı eserden elde edilmektedir¹²⁵². Bu eserde Buddha'nın annesine övgüler dizildikten sonra onun doğal yoldan kendisine hamile kalmadığı ve doğum esnasında birtakım olağanüstü olayların olduğundan bahsedilmektedir. Buddhaçarita'nın birinci bölümünü kapsayan bu kısmın neredeyse tamamı Buddha'nın annesinin eşsiz olduğu, Buddha'nın annesinin rahmine girişi, doğum esnasında oluşan doğaüstü olaylar, Buddha'nın doğar doğmaz konuşmasından, onun babasından ve babasının krallığından bahsedilmektedir. Konu ile ilgili kısımda; “*Ona göre Māyā adında bir kraliçe vardı, sanki tüm aldatmalardan (māyā) arınmış gibi karanlığın tüm etkilerinden arınmış olduğu zaman güneşin ihtişamı gibi, onun parlaklığından çıkan bir parlaklık, bir baş kraliçe tüm kraliçelerin birleşik meclisi... 1253*” şeklinde bahsedilmektedir. Buddha'nın annesi hakkındaki güzellemeler dışında, onun anne karnına girişi ve doğumu, doğaüstü bir anlatıma büründürülmüş olmasını Hz. İsa ve annesi¹²⁵⁴ örneğine benzeten uzmanlar da bulunmaktadır¹²⁵⁵. Bahsi

¹²⁴⁹F. Challaye, *a.g.e.*, s. 64.

¹²⁵⁰W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 25-26.

¹²⁵¹F. Challaye, *a.g.e.*, s. 64.

¹²⁵²W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 79.

¹²⁵³Aşvagoşa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, I, 1-94

¹²⁵⁴Buddha'nın annesinin birçok efsanede gördüğümüz gibi cinsel birliktelik olmadan gebe kaldığı anlatılmaktadır. Aynı gebe kalma motifi Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in yaşamını anlatan kıssada da görülmektedir. İncil'e göre, Cebrail Hz. Meryem'e hamile kalacağını bildirmiştir. (Bkz. Yeni Ahit, Luk. 1: 26-38) Hz. Meryem rüyasında güvercin biçimine girmiş olan Kutsal Ruh'tan gebe kalmıştır. *Buda'nın annesi sarayında uyurken bir rüya görmüş. Rüyasında çevresine nurlar saçarak gökten bir beyaz fil yanına inmiş ve sağ böğründen karnının içine girmiştir.* Yine Brahmanlara ait destanlardaki Tanrıların yeryüzünde doğuş biçimleri olağandışıdır. Krişna Tanrı Vişnu'nun bir kılından, Rama'nın annesi ise Tanrı Vişnu'nun verdiği içkiden gebe kalmıştır. *Buda annesinin karnında 10 aylık olduğu zaman yerde ve gökte*

geçen pasajda; “*Altı dış ile silahlanmış, yüzü akan ikor ile parfümlenmiş, Himālaya gibi beyaz kocaman bir fil şeklini alarak, dünyanın kötülüklerini yok etmek için kral Śuddhodana kraliçesinin rahmine girdi. 'Yüce bilgi için, dünyanın refahı için doğdum, - işte bu benim son doğumum', dedi aslan yürüyüşü, dört çeyreğe bakarak, uğurlu anlamlarla dolu bir ses çıkardı. O doğduğunda, yeryüzü, dağların hükümdarı (Himalaya) tarafından sabitlenmiş olmasına rağmen, rüzgarın savurduğu bir gemi gibi sallandı; ve bulutsuz bir gökyüzünden nilüferler ve nilüferlerle dolu ve sandal ağacı kokulu bir yağmur yağdı.*” Adına göre gerçekten şanlı olan güzel göğüslü Yaśodharā'nın zaman içinde, Śuddhodana'nın oğlundan Rāhula adında, Rāhu'nun düşmanı gibi bir yüzü olan bir oğul doğdu.¹²⁵⁶ Buddha'nın normal bir doğum şeklinde doğmayıp onun annesinin sağ böğründen çıktığı şeklinde anlatılmaktadır. Bununla birlikte Buddha'nın doğaüstü güçlerine işaret edilerek, onun Ganj Nehri üzerinde yürüdüğü ve bir ejderhanın ağzından çıkan alevlere karşı koyduğu¹²⁵⁷ gibi bir takım efsaneler bulunmaktadır.

Buddha 16 yaşına geldiğinde komşu ülkelerden iki prenses, Gopā ve Yaśodharā ile evlenmiştir¹²⁵⁸. Ancak kimi kaynaklarda Yaśodharā'nın Buddha'nın kuzeni olduğu söylenmektedir¹²⁵⁹. Her halükarda Yaśodharā'dan bir oğlu olan Buddha, ona engel anlamına gelen Rāhula ismini vermiştir¹²⁶⁰. Bunun haricinde Buddha'nın yaşamını anlatan Uygur dilinde yazılmış iki metin parçası daha bulunmaktadır. Fakat bahsi geçen metinlerin Sanskrit dilindeki orijinallerine ulaşamadığı için bunların hangi kaynaktan çevrildiği bilinmemektedir¹²⁶¹.

Kaynaklara göre, Gautama Buddha, 29 yaşında¹²⁶² bir gece saraydan ve ailesinden ayrılarak meşhur yolculuğuna çıkarak gezgin bir çileci olarak Vaiśālī'ye (Pali dilinde: Vesālī) yönelmiştir. Orada Brāhmanca bir üstat olan Ārāda Kālāma ile tanışmış

birçok belirtiler ve işaretler görülmüş. Bu işaretler gelecekte meydana gelecek olayları göstermekteymiş. Buda'nın annesi Maya doğum saatinin yaklaştığını anlayınca kenti terk ederek kırlara çıkmış. Koruluktaki 20 ağaçların birinin dalını tutarak acı ve sızı duymadan Buda'yı doğurmuş.” Buddha'nın doğmuş olduğu bu yerde sonradan Kral Aşoka bir anıt sütun diktirmiştir. Bu sütun bugün de mevcudiyetini korumaktadır. (detaylı bilgi için bkz. W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 82-83.) Asoka tarafından MÖ 111 yılında diktirilen bu sütun veya diğer adıyla anı taşı 1896 da keşfedilmiştir. Bu keşif sayesinde Buddha'nın doğduğu yerin neresi olduğu bulunmuştur. (bkz. F. Challaye, *a.g.e.*, s. 68.)

¹²⁵⁵ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 21.

¹²⁵⁶ Aśvaghōṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, I, 20/ I, 34/ I, 40/ II, 46.

¹²⁵⁷ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 100.

¹²⁵⁸ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 86-87.

¹²⁵⁹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 7-8.

¹²⁶⁰ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 13-14.

¹²⁶¹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 80.

¹²⁶² F. Challaye, *a.g.e.*, s. 65.

fakat onu yetersiz bularak Magadha'nın başkenti Rācagrha' ya gitmiştir. Burada Kral Bimbisāra ile karşılaşmış ve ondan yanında kalma kaydıyla krallığının yarısının teklifini almıştır. Fakat Buddha bunu redderek Udraka'nın öğrencisi olarak onun öğrettiği *yoga* tekniklerinde ustalaşarak yanında beş müridiyle Gayā'ya yönelmiştir. Gayā yakınında, sakin bir inziva yeri bularak buraya yerleşmiş ve altı yıl boyunca nefesine en ağır eziyetleri çektirmiştir. Bu amansız çilelerin ardından Śakyamuni (Śakya'ların çilecisi) unvanını almıştır¹²⁶³. Sarayın eğlence yaşamını ve karısı ile çocuklarını bırakarak altı yıllık bir çileci yaşam sonucunda Ganj Nehri'nin bir kolu olan Neranjara Nehri kıyısında, Gaya'da Bodhi veya Bo ağacı denilen bir tür incir ağacının altında Nirvāna'ya ulaştığına inanılmaktadır¹²⁶⁴. Ne var ki bu sona erişmeden önce girmiş olduğu çilenin haricinde Buddhizm'in şeytan'ı olarak kabul edilen Mara tarafından baştan çıkarılmak istenmiş ancak Buddha bu düşmanını da yenmiştir¹²⁶⁵. Nitekim Buddhaçarita'nın 13. bölümünde Mara adındaki şeytan hakkında ve onun Buddha'yı engellemesinden bahsedilmektedir. Söz konusu bölümde konu ile ilgili pasaj şöyledir: “*Kraliyet bilgelerinin soyundan gelen büyük bilge, ruhu en yüksek bilgiyi elde etmeye tamamen kararlı olarak oraya oturduğunda, tüm dünya sevindi; ama iyi yasanın düşmanı Māra korkuyordu. Dünyada Kāmadeva olarak adlandırdıkları, çeşitli silahların sahibi, çiçek oklu, arzunun efendisi, Māra'yı kurtuluşun düşmanı olarak da adlandırdıkları kişidir. Üç oğlu, Karışıklık, Neşe ve Gurur ve üç kızı, Şehvet, Zevk ve Susuzluk, ona umutsuzluğunun nedenini sordu ve onlara şöyle cevap verdi*”¹²⁶⁶. Görüldüğü üzere Buddha yalnızca açlık, susuzluk ve çetin hava koşulları ile mücadele etmemiş aynı zamanda hemen her dini inançta var olan Şeytan ve onun aldatıcı oyunları ile de mücadele etmiştir.

Aydınlanmadan sonra Gautama Buddha ilk vaazını Benares'te (İsipatana civarında) bulunan Geyik Parkı'nda vermiş ve ilk müritleri eski arkadaşları olan beş çileci olmuştur. Benares vaazında Buddha: “*Doğmak acıdır, yaşlılık acıdır, hastalık acıdır. Ölüm acıdır, sevilmeyenle birleşmek acıdır, sevilenden ayrı kalmak acıdır. İstedini elde edememek acıdır...*” diyerek öğretisinin en önemli sacayağını ortaya

¹²⁶³ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 88.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 13-14.

¹²⁶⁴ Sonraları bu ağaca bilgi ağacı adı verilmiş ve 8 Aralık gecesini aydınlanarak Buddha ismini aldığına inanılmaktadır. Dolayısıyla 8 Aralık, Buddhizm'in kutsal gecesini sayılmaktadır. Buddhizm inancına göre bu tarih bütün insanlık için yeni bir çağ başlangıcı sayılmaktadır. (bkz. F. Challaye, *a.g.e.*, s. 65.)

¹²⁶⁵ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 65.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 13-14.; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 87-88.

¹²⁶⁶ Aśvagoṣa, *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, XIII, 1, 2, 3.

koymuştur. Buddha konuşmasının devamında acıyı doğuran nedenler olarak hırs ve arzuyu göstermiş ve ancak arzuyu, hırsı yenmekle acının üstesinden gelinebileceğini söylemiştir. Buddha, aydınlanmaya ulaştıktan sonra “gerçeğe ulaşan” anlamında Buddha veya Tathagata olarak tanınmıştır¹²⁶⁷. Evini ve ailesini terk ettikten 12 yıl sonra Kapilavastu’ya dönen Buddha, babasını, karısını, oğlunu ve yeğenini Buddhist yapmıştır. Üvey annesini ise rahibe yaparak kadınların din alanında faal olmalarını sağlamıştır.¹²⁶⁸ Buddha 45 yıl boyunca Magadha ve Koşala krallıklarındaki kentlerde bu öğretiyi halka yaymaya çalışmıştır¹²⁶⁹. Zamanla kendisine inananların sayısı artmış ve 45 yıl boyunca Buddha, krallara, köylülere, *Brāhmanlar*’a, *kast* içi ve dışı insanlara yani toplumun her kademesine öğretisini anlatmıştır. Kadınlar dâhil olmak üzere insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeyerek dönemin Hindistan’ında büyük devrim gerçekleştirmiştir¹²⁷⁰. Ayrıca Eski Hindistan’da *Brāhmanlar*’ın diğer *kast*lara üstünlüğünü redderek herkesin eşit olduğunu savunmuştur¹²⁷¹.

5.1.3.1.2. Buddha

Buddha, “*budh*” kökünden türemiş olup “*Buddha*” diye yazılmaktadır¹²⁷². Pâli dilinde *Buddha*; Tibetçe *Sangs rgyas*; Çince *Fo*; Japonca *Butsu* olarak yazılan sözcük “*Aydınlanmış kişi*” anlamına gelmektedir. Buddha, Buddhizm inancında en yüce gerçeğe ulaşarak tam olarak aydınlanmış kişilere verilen bir lakaptır¹²⁷³. Buddha Şākyamuni ve Siddhārtha¹²⁷⁴ Gautama da Buddha’yı tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Asıl adı Siddhārta Gautama olan ve hedeflerine ulaşmış kişi anlamına gelen Buddha’nın birçok ismi bulunmaktadır. Buddha, Buddha Şākyamuni¹²⁷⁵ (Şākyamuni, Şākyaların Bilgesi), Gautama Buddha ve Siddharta Buddhizm’in kurucusunun en sık kullanılan isimleri arasındadır. Bu isimlerin içerisinde ise, en çok kullanılanı Buddha’dır¹²⁷⁶.

¹²⁶⁷ A. R. Mohapatra, a.g.m., s. 147.

¹²⁶⁸ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 52.

¹²⁶⁹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 9.

¹²⁷⁰ F. Challaye, a.g.e., s. 66.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 13-14.:

¹²⁷¹ J. Campbell, *Yaratıcı Mitoloji*, s. 391.

¹²⁷² *Bhagavat-Gita*, s. 104.

¹²⁷³ K. Kaya, *Buddhizm Sözlüğü*, s. 46.; F. Challaye, a.g.e., s. 65.;

¹²⁷⁴ “Amacına ulaşmış kimse” veya “ahlaklılığı başarmış olan” anlamına gelmektedir. (Y. Kayalı, a.g.e., s. 56.) Sanskrit kaynaklarda Siddhārtha, Pali dilindeki kaynaklarda ise Siddhāta olarak yazılmaktadır. (bkz. D. Leeming, a.g.e., s. 114.)

¹²⁷⁵ Sakyamuni; Buda’ya, Şakya kabilesi mensubu olduğundan dolayı Şakyaaların bilgin kişisi anlamına gelen bu isim verilmiştir. (K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 51)

¹²⁷⁶ D. Leeming, a.g.e., s. 27; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 7.

Buddhizm inancına göre tarih boyunca dünyada tecelli eden her Buddha'nın birer ruhani Buddha'sı bulunmaktadır. Buna göre Buddha o zamana kadar dünyaya gelen 25. Buddha sayılmakta ve onun ruhani Buddhası'nın “*muazzam nur ile parlayan*” anlamına gelen “*Buda Amitaba*” olduğu söylenmektedir. Nitekim özellikle Çin ve Japonya'da bir tanrı olarak *Buda Amitaba*'ya tapılmaktadır¹²⁷⁷.

Buddha'nın doğum tarihi hakkında kesin bir fikir birliği yoktur. Kimi kaynaklarda MÖ 567 yılında doğduğu¹²⁷⁸ geçse de ağırlıklı olarak MÖ 563 yılında¹²⁷⁹ modern dönemdeki Oudh şehrinin kuzeydoğusunda yer alan Nepal ile Rapti Irmağı arasında kalan Şakya Krallığı'nın başkenti olan Kapilavatsu yakınındaki Lumbini'de doğduğu düşünülmektedir. Buddhist gelenekler babasının Şakya kralı Suddhodana olduğunu söylemekle¹²⁸⁰ birlikte annesinin isminin ise Maya olduğu bilinmektedir¹²⁸¹. Geç dönem Buddhist metinlerinde Suddhodana'dan raca olarak bahsedildiği halde aynı zamanda farklı kaynaklarda onun yerel bir yönetimin veya küçük bir köyün kralı olduğu da anlatılmaktadır.¹²⁸² Buddha'nın doğumundan yedi gün sonra annesinin ölmesi üzerine teyzesi tarafından yedi yıl boyunca bakılmış ve büyütülmüştür¹²⁸³. 16-17 yaşlarında Yasodhara adındaki biriyle evlendirilmiş ve bu kişiden Rahul adında bir erkek çocuğu olmuştur. Buddha, 29 yaşında saraydan ayrılarak münzevi bir hayat yaşamış ve 35 yaşına geldiğinde bugünkü Bihar'da bulunan Gaya'da, Narecara Irmağı'nın kenarındaki Bodha Gaya¹²⁸⁴ veya Bodhi ağacı¹²⁸⁵ (incir ağacı) altında aydınlanarak Buddha haline gelmiş ve Buddhist öğretilerine başlamıştır.¹²⁸⁶ Buddha'nın doğum yılında olduğu gibi ölüm yılı hakkında da bir takım farklı tarihlenmeler yapılmaktadır. Buna göre, Buddha'nın ölüm tarihi ilk zamanlarda MÖ 486 olarak belirlenmiş fakat daha sonra MÖ 477 şeklinde düzeltilmiştir. Bu düzeltme uzun süre modern bilim adamlarının çoğu tarafından kabul edilmiş olsa da bunun dışında tarih

¹²⁷⁷ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 132

¹²⁷⁸ A. R. Mohapatra, *a.g.m.*, s. 147.

¹²⁷⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 50.; İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 48.; G. Tümer, *a.g.m.*, s. 1/13

¹²⁸⁰ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 48.; Hidayet Işık, “Budizm”, (*Philosophy of Religion an Approach to World Religions* adlı eserin “World Religion” adlı bölümün 147-159 arası çevirisidir.) New Delhi, India 1990, s. 170.

¹²⁸¹ H. Işık, *a.g.m.*, s. 170.

¹²⁸² Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 56.

¹²⁸³ Chapla Verma, “The Wildering Gloom: Women's Place in Buddhist History”, *Faces of the Feminine in Ancient, Medieval and Modern India*, (Edited By Mandakranta Bose), Oxford University Press, New York 2000, p. 71.

¹²⁸⁴ Buda aynı zamanda, yanılğılarından sıyrılmış gaflet uykusundan uyanmış, gerçeği anlamış, gerçeğin bilincine erişmiş kişi demektir. (W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 98.)

¹²⁸⁵ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 24.

¹²⁸⁶ Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 56-57.

belirten uzmanların varlığı küçümsenmeyecek kadar çoktur¹²⁸⁷. Nitekim onun MÖ 483 yılında ölmüş olduğu düşünülmektedir¹²⁸⁸. Ayrıca onun yaklaşık 80 yaşında Kuşinagara şehrinin yakınlarında bir ağacın altında takipçilerinin arasında öldüğü söylenmektedir¹²⁸⁹.

5.1.3.1.3. Buddha'nın Öğretisi

Buddha kendinden sonrakilere *dharmayı* takip etmelerini öğütlemiş fakat yerine bir halef belirlememiştir¹²⁹⁰. Yine o dönemde Kast Sistemi'ne karşı çıkmış ve hiçbir *kastın* birbirine üstünlüğünü tanımamıştır. Buddha, Brāhmanlığın doğuştan gelen bir imtiyaz olduğunu kesin olarak reddetmiş ve katı bir biçimde yapılanmış *kast* teşkilatının insanların belirli bir soydan, *kasttan* ve gruptan gelmelerinin hiçbir öneminin olmadığını düşünmüştür. Buddha'ya göre, asıl önemli olan doğru bir yaşam sürmek, doğru bir tutumla aydınlığa erişmek olmuştur. Bundan dolayı Buddhacılığı takip eden ve Buddhacı öğretiye inanan herkesin asıl olduğu düşünülmüştür. Fakat uzmanlar, Buddha'nın *kastları* reddetmesi, Buddhacı öğretiyi herkese açık tutması ve hangi kabileden geldiğine bakmadan yandaş olarak kabul etmesinin amacının *Brāhmanlar*'ın otoritesini sarsmak olmadığını söylemektedirler¹²⁹¹.

Buddha, kurban törenlerini de kanlı oldukları için reddetmekte ve *Brāhmanlar*'ın, Brahṃā ile bir olduklarını düşünmelerini de eleştirmektedir¹²⁹². Diğer taraftan Buddha, öğretisini sistemleştirme çabasına girmemiş ve felsefi sorunlarla ilgili konuşmayı reddetmiş gibi görünmektedir. Hatta Nirvāna'ya ulaşan kutsal kişinin yaşayış şekli, dünyanın bir tanrı ve yaratıcı veya kötü ruhlar tarafından yaratıldığına dair herhangi bir açıklama yapmaması gibi birçok konuyu aydınlatmamıştır. Bu belirsizlik erken dönemlerden itibaren Buddhist keşişler arasında farklı yorumların oluşmasına ve daha sonra da çeşitli okulların ve mezheplerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

¹²⁸⁷ Torkel Brekke, "The Skandhaka of the Vinaya Pitaka and its Historical Value", *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens/Vienna Journal of South Asian Studies*, Vol. 42 (1998), p. 32.

¹²⁸⁸ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 50.; İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 48; G. Tümer, *a.g.m.*, s. 1/13; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 29.

¹²⁸⁹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 10.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 13-14.; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 52.

¹²⁹⁰ H. Işık, *a.g.m.*, s. 180.

¹²⁹¹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 122-123.; S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 32.

¹²⁹² K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 51.

Dolayısıyla Buddha'nın ölümünden sonraki yüzyılda Buddhist *saṅgha* teşkilatı genel olarak Hinayana ve Mahayana şeklinde iki ana kola ayrılmıştır¹²⁹³.

Buddha'nın Baneras'ta ilk olarak beş çileciye aktardığı vaazı olan dört kutsal gerçek; Pali dilinde "*Çattari Ariyasaççâni*", Sanskrit dilinde ise "*Çatvâri Aryasatyâni*" şeklinde söylenmektedir. Buddhizm inancının temelini oluşturan bu dört gerçek, birçok eski Buddhist metinde;

1. Dukkha (İstirap, acı): Bütün yaşamın ve doğuşun ıstıraptan, kaygıdan, acıdan başka bir şey olmadığına dair temel bilgi, temel gerçek.

2. Samudaya (İstirapların, acıların kaynağı): 12 halkalı nedensellik yasasının açıklanması, anlatılması. Doğmakla ölmek arasındaki döngünün gerçeği.

3. Nirodha (İstirapları-acıları yok etmek): İstirapları, acıları, kaygıları, doyumsuzlukları doğuran yanılığın ortadan kaldırılmasıyla ortadan kalkacağı gerçeği.

4. Magga (Acıları yok etmenin yolu): Yaşamdaki acıları yok edip aydınlanmaya, kurtuluşa, iç özgürlüğe erişmek için sekiz basamaklı yüce yolu takip etmek, öğretiyi uygulamak şeklinde geçmektedir¹²⁹⁴.

Buddha'nın takipçilerine öğütlediği sekiz basamaklı yol ise şu şekildedir;

1. Doğru inanç/Tam görüş: Dünyayı, beden bulmayı, ıstırapı gerçek biçimiyle, içlerindeki gizemi görebilecek içgörüyü, manevi göze sahip olmak.

2. Doğru niyet/ Tam anlayış

3. Doğru konuşma/ Doğru sözlü olmak (yalan söylememek)

4. Doğru fiil/ Doğru davranış (Düşüncede, davranışta, sözde dürüstlükten, doğruluktan ayrılmamak).

5. Doğru yaşam (Yaşamını sağlarken doğruluktan ayrılmamak),

6. Doğru ve tam çaba göstermek,

7. Doğru düşünce/ Tam bilinçlilik

¹²⁹³ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 106-107.

¹²⁹⁴ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 108-109.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 22-23.; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 119-120.; D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 30.; G. Tümer, a.g.m., s. 2/13.; A. Schimmel, a.g.e., s. 124.

8. Doğru derin tefekkür/ Tam uyanıklık, tam dikkat. Buna bağlı olarak büyük bir gayret sarf edilerek takip edilen bu yol insanı, bütün acıların sebebi, arzu ateşinin sönmesi olan Nirvāna'ya götürmektedir¹²⁹⁵.

Buddha'nın aydınlanmaya, kurtuluşa erişmek için gösterdiği bu sekiz basamaklı “Yüce Yol” öğretisi, akıl ile elde edilecek veya düşünerek çıkarılacak bir bilgi sistemi değildir. Buddha'nın öğretisi kişinin içgörü yoluyla elde edeceği sezgisel bilgeliğin öğretisidir.¹²⁹⁶

Buddha, “Dört Kutsal Gerçek” ve “Sekiz Basamaklı Yol” haricinde bir de insanın toplam beş varoluş etmeninden oluştuğunu söylemektedir. Bu etmenler 1) Beden 2) Duygu 3) Düşünme 4) İstek 5) Saf düşünce yani bilinçten oluşmaktadır. Nitekim Buddha'nın insanı toplam beş varoluş etmenine ayırmasının eski Veda'lardaki ayırmasından daha gelişmiş olduğu savunulmaktadır. Hatta Buddhacılar, sınıflandırılmış olan beş duyunun haricinde algılamayı ise altıncı bir duyu olarak kabul etmektedirler. Buddhacılardan önce bazı *Brāhman* düşünürleri de düşünme ve algılama yetisini altıncı duyu olarak kabul etmişlerdir¹²⁹⁷.

Buddhizm'de keşiş, rahip veya sıradan bir Buddhist “üç cevher” (Buddhist âmentüsü), “sekiz dilimli yol” ve “beş emir”e bağlıdır. Nitekim beş emrin içindeki en önemli ilke “ahimsa” (öldürmemek, zarar vermemek) ilkesidir. Bunun nedeni ise Buddhizm inancında canlıların birbirinin akrabası sayılmasından ileri gelmektedir. Öte yandan tenâsüh inancına göre de bir Buddhist için kan dökmek, zarar vermemek büyük önem taşımaktadır¹²⁹⁸. Hatta yaralama, hadım etme, savaşta esir almadan kaçınmak gibi kurallar da bulunmaktadır. Hayvanların kesilmesinde de birtakım kısıtlamalara giden Buddhistlere, buzağı ve sağmal ineklerin kesilmeyeceğine dair uyarılarda bulunularak para cezası uygulanmaktadır. Arthasastra'da konu ile ilgili pasajda, “*Buzağı, boğa veya sağmal inek gibi sığırlar kesilmeyecektir. Onları öldüren kadar işkence eden de 50 pana para cezasına çarptırılacak*”¹²⁹⁹ şeklinde kanuni yaptırımlara gidileceğine dair açık uyarılar bulunmaktadır. Bu uyarı ve kurallarda papağanların, sığırcıkların ve Brahmin ördeklerinin öldürülmesinin yasaklandığı da

¹²⁹⁵D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 31.; W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 119-120.; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 108-109

¹²⁹⁶ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 121.

¹²⁹⁷ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 134-135.

¹²⁹⁸ G. Tümer, a.g.m., s. 7/13

¹²⁹⁹ *Arhahastra*, II, 26

görülmektedir¹³⁰⁰. Ahlaki kurallar açısından ise Aşoka yazıtlarında anne ve babaya itaat etmenin yanında canlılara saygı gösterilmesi gerektiğinden de bahsedilmektedir. Nitekim bunlar, *dharma* kurallarınca uygulanması gereken erdemlerdir¹³⁰¹.

Brahmanizm ve Cainizm’de olduğu gibi Buddhacılıkta da ölçülü olma düşüncesi bulunmaktadır. Hayatın her evresinde dengeli olmak, kin ve intikam duygularından uzaklaşmak Buddhizm için esas bir ilkedir. Her zaman iyi olanı yapmak ve kötü olandan kaçınmak gerekmektedir¹³⁰². Buddhizm inancında toplu ibadet anlayışı olmayıp, bireysel bir ritüelin uygulandığı bilinmektedir. Belki de bu nedenden ötürü Buddhizm’de insanın kurtuluşu sadece manastır hayatı ve dilencilikle sağlanabilmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde bu münzevi yaşam tarzından toplu yaşama doğru bir evrilme söz konusu olmuştur¹³⁰³. Bireysel tarzda ibadet etmedeki en büyük amaç ise, Nirvāna’ya ulaşmaktır. Fakat Buddhist düşünceye göre Nirvāna’ya ulaşmaya ancak keşişlerin vakıf olabileceğine inanılmaktadır¹³⁰⁴. Bunların yanında vücudun su, toprak, hava ve ateşten oluştuğunu¹³⁰⁵ söyleyen Buddha’ya göre, cehalet ve günahlar arttıkça insan hayatı da kısalmaktadır. Bunun sonucunda evren bozulmaya başlamaktadır¹³⁰⁶. Öte yandan diğer dinlerde sıkça görülen metafizik, sihir, büyü gibi anlaşılabilir şeyler Buddhizm’de genellikle çok fazla rağbet gören alanların dışında kalmaktadır¹³⁰⁷.

Buddhizm’de intihar ederek kendini öldürme belli kurallarda serbest bırakılmıştır. Buddhist Suttalarda bir keşişin damarını keserek yaşamına son verdiği bilgisi mevcuttur. Buddha söz konusu olayı onaylamakla birlikte intihar etmenin yeniden doğuş için yapılmış ise suç olduğunu ancak Nirvāna’ya ulaşmak söz konusu olunca cana kıyma serbestisi yapılan ibadeti tamamlayıcı olarak algılanmış olmalıdır¹³⁰⁸.

¹³⁰⁰ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 103

¹³⁰¹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 107.

¹³⁰² W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 78.

¹³⁰³ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 17.; Murat Tural, *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 23-24.

¹³⁰⁴ M. Tural, *a.g.e.*, s. 23-28.

¹³⁰⁵ A. R. Mohapatra, *a.g.m.*, s. 152.

¹³⁰⁶ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 107.

¹³⁰⁷ H. Işık, *Budizm*, *a.g.m.*, s. 180.

¹³⁰⁸ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 57.

5.1.3.1.4. Buddha-Dharma-Saṅgha

Buddhizm'in dinamiklerini “üç kıymetli şey” anlamına gelen “triratna” başlığı altında toplamak mümkündür. Buddha, *dharma*, *saṅgha* üçlemesi olan “triratna”ya neredeyse bütün Buddhistler inanmaktadır. Nirvāna'ya ulaşmayı amaçlayan Buddhist inanırlar bu sayede Şanyata denilen insanın kendi içsel arayışlarını harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Nitekim içsel arayışların harekete geçirilmesi ve Nirvāna'ya ulaşılması *dharmanın* uygulanması ile mümkün olmaktadır¹³⁰⁹.

Triratna'nın ilk aşaması Buddha'ya inanmaktır. Buddhist düşünceye göre Buddha dünyanın kurtarıcısıdır ve Buddhistler, Buddha'ya sığınmaktadırlar¹³¹⁰. Adalet, hak, hukuk, töre¹³¹¹ gibi birçok anlamları barındıran *dharmanın* ise, Buddha inancının kanunu olduğu ve bu sebeple âlemin *dharma* tarafından yönetildiği düşünülmektedir. *Saṅgha* ise “örgüt” anlamına gelmekte ve Buddhist topluluğun manastır teşkilatı olarak kabul edilmektedir¹³¹². Bunların hepsine “üçleme” denmekle birlikte rahip, rahibe veya ev sahibi bütün Buddhistler günde dört kez (sabah, öğle, öğleden sonra ve akşam) triratna üzerine selam vererek derin düşünme yapmaktadırlar¹³¹³.

Saṅgha teşkilatı rahip ve rahibelerden oluşmakla birlikte bu teşkilata evini terk etmiş, her türlü bağdan kurtulmuş veya kurtulmaya çalışan insanlar kabul edilmişlerdir. Dünyanın en eski bekâr rahipler teşkilatı olarak kabul edilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu teşkilata¹³¹⁴ üye olanlar sarı kıyafetler giyerek dilenci rahip (Bhikku) olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir¹³¹⁵. Teşkilata girmek isteyen kişilerin uyması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Bu kurallara göre üye olacak kişinin “1. Hükümler dışında bir hayat tarzı sürmeyeceğim. 2. Verilmeyen şeyleri almayacağım. 3. Hiçbir şekilde cinsel münasebette bulunmayacağım. 4. Doğru olmayan şeyleri söylemeyeceğim. 5. Dine zarar veren ve kişiyi sarhoş eden içkileri kullanmayacağım. 6. Öğleden sonra bir şey yemeyeceğim. 7. Dans, müzik vb. şeylerin sergilendiği mekânlardan uzak duracağım. 8. Vücudu çiçeklerle süslemek, parfüm kullanmak gibi alışkanlıklardan uzak duracağım. 9. Beden hoşluğu verecek iskemle; sedir vs. lüks

¹³⁰⁹D. Leeming, *a.g.e.*, s. 28. M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 107-108.; A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 125.

¹³¹⁰H. Işık, *a.g.m.*, s. 179.

¹³¹¹K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 21.

¹³¹²K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 21; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 106.

¹³¹³H. Işık, *a.g.m.*, s. 179.

¹³¹⁴M. Tural, *a.g.e.*, s. 23-25.

¹³¹⁵K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 21.

yerlerde oturmayacağım. 10. Altın, Gümüş vs. şeyleri kabul etmeyeceğim”¹³¹⁶ şeklinde on maddeden oluşan sözlü bir teminat vermesi gerekmektedir.

Buddhizm’in en önemli eserlerinden olan Tripitaka (Pali dilinde tipitakam), Buddhist inancı hakkında oldukça geniş bilgiler vermektedir. Bu eserin muhtevasında Buddhist doktrinlere yer verilmekle birlikte Buddha'nın hayatını anlatan Dhammapadam'lar da bulunmaktadır. *Sangha* teşkilatındaki Buddhist din adamları, onlar için çok önemli olan ve 15 günde bir düzenlenen ritüele katılmaktadırlar. “*Günahların itiraf ayini*” olarak adlandırılan bu ritüelde rahipler en küçük günahlarını bile itiraf etmektedirler¹³¹⁷.

5.1.3.1.5. Buddhist Ekoller

Buddha'nın ölümünün ardından öğretisi Magadha ve Koşala krallıklarının sınırları içerisinde takipçileri tarafından sürdürülmüştür. Takipçileri onun ölümüne müteakip ilk Buddhacı dinsel kurulunu (Konsey) Racagriha'da toplamışlardır. Bu dinsel kurul Buddha'nın sözlerinin derlenmesi ve kurallara dökülmesi kararını almış, ne var ki alınan bu karar daha sonra yaşama geçirilememiştir. İkinci dinsel kurul ise, Buddha'nın ölümünden yaklaşık 140 yıl sonra Vaişali Kenti'nde toplanmıştır. Fakat birincide olduğu gibi ikinci kurul toplantısından da verimli bir sonuç alınamamış olması Buddhacılıkta ayrılık tohumlarının ekilmesine neden olmuştur. Takip eden yüzyıllarda Buddhizm’de meydana gelen önemli gelişmeler neticesinde Hinayana ve Mahayana Buddhacılığı ortaya çıkmıştır. Birbirinden ayrı olan bu iki Buddhacılık akımı geleneğe bağlı olanlar ve yenilikçiler olarak da adlandırılmaktadır. Bunlardan Mahayana Buddhacılığı Buddhizm’e yeni bir bakış açısı getirirken, Hinayana Buddhacılığı gelenekçi bir tutum sergilemiştir¹³¹⁸. Burada sık sık karşılaşılan Mahayana ve Hanayana Buddhacılığı kavramları esas anlamlarını Buddhanın ilk vaazında ifade edilen “*doktrinin tekerleğini döndürmek*” ifadesinden almaktadırlar. Öyle ki aşırılıklar üzerine kurulan bu ifadede geçen tekerlek aynı zamanda Buddhizm’in sembolü haline gelmiştir¹³¹⁹.

¹³¹⁶ M. Tural, *a.g.e.*, s. 23-25.

¹³¹⁷ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 126.

¹³¹⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 10.

¹³¹⁹ G. Tümer, *a.g.m.*, s. 1/13.

Hinayana ekolünün ilk yazılı belgeleri olan¹³²⁰ Pitakalar kendi içerisinde üç gruba ayrılan külliyattan oluşmaktadır. Bunlar; 1. Sutta-Pitaka (fikirler kitabı), 2. *Vinaya-Pitaka* (disiplin kitabı), 3. Abhidhamma-Pitaka'dan (felsefe kitabı) oluşmaktadır¹³²¹. Pitaka'larda rahipliğe alınma, manastır, giyim-kuşam, yiyecekler, yapılan toplantılar, yağmur mevsimlerinde yapılması gerekenler ve rahipler için özel kurallara dair bilgiler bulunmaktadır¹³²². Mahayana ekolü ile ilgili ilk yazılı belgeler ise *Sutralar*'dır. Bunlar duaların ve ibadet biçimlerinin açıklamasını içermektedir¹³²³.

Bununla birlikte artık Buddhacılığın iki yayılım kolu olan Hinayana Mahayana gün geçtikçe önem kazanmış, düşünce ve inanç sisteminde de belirli gelişmelerin oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan Hinayana ekolü Arhat fikrini (saygın, saygıdeğer kişi) savunmuştur. Bu fikre göre aydınlanmadan önceki son evreyi bitirmek üzere olan kişiler saygın kişilerdir¹³²⁴. Ateist bir çizgide ilerleyen Hinayana ekolü *dharmaya* sıkı bir şekilde bağlı olmayı savunmuştur. Nitekim buna göre her bireyin kendi *karmasına* göre zihin, vücut ve bu dünyaya ait şeyleri kazanması *dharma* sayesinde olmaktadır¹³²⁵.

Mahayana ekolünde ise, ahlak ve manastır hayatı benimsenmiştir.¹³²⁶ Bu ekolü savunanlar Buddha'nın aydınlanmadan önceki boddhisattva fikrine inanmışlardır. Öte yandan Hinayana ve Mahayana öğretileri birbirlerine benzer olarak görünseler de her iki düşünceyi savunan kişiler arasında birtakım anlaşmazlıkların bulunduğu görülmektedir¹³²⁷.

Öte yandan Buddhizm, Orta ve Doğu Asya'ya üç ayrı koldan yayılım göstermiş ve ulaştığı coğrafyalarda bir takım Buddhist eserler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Çin üzerinden geçen MS 4 yy'da Çinli hacılar, Türkistan üzerinden Hindistan'a giderek burada Buddhizm eğitimi almışlardır. Çin Hindi'ni dolanarak kendileri ile birlikte birtakım metinler götüren hacılar kendi ülkelerine döndükten sonra bu metinleri Çinceye çevirmişlerdir. İkinci kol, Tibet üzerinden olmuş ve Tibetli keşişler tıpkı Çinli hacılar gibi Buddhizm ile ilgili metinleri Tibet diline çevirmişlerdir. Üçüncüsü ise batı

¹³²⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 29.

¹³²¹ A. R. Mohapatra, *a.g.m.*, s. 179.

¹³²² K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 55.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 35-37.

¹³²³ D. Leeming, *Asya Mitolojisi Sözlüğü*, s. 29.

¹³²⁴ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 29.

¹³²⁵ A. R. Mohapatra, *a.g.m.*, s. 149.

¹³²⁶ A. R. Mohapatra, *a.g.m.*, s. 153.

¹³²⁷ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 29.

yönlü olup Batı Türkistan'da yayılan Buddhizm'e ait birçok eser ortaya çıkmıştır.¹³²⁸. Bununla birlikte Kanişka'nın himayesi altında ortaya çıktığı söylenen¹³²⁹ Mahayana ekolü MS 1. yy'dan itibaren Çin içlerinde taraftar bulmuştur. Hindistan içlerinde ise MS 2. yy'da Buddhist düşüncenin daha gelişmiş bir şekli olan *Madhyamika mezhebi*ni doğurmuştur. Sonraki yüzyıllarda *Brāhmanlar*'ın muhalefeti ile birlikte bozulmaya yüz tutan Buddhizm popülerliğini yitirmeye başlamıştır. Ancak çevre ülkelere yayılması ve bu ülkelerde tutunması tarihi kayıtlara yansımaktadır. Bu kayıtlara göre MS 3. yy'da Mahayana ekolü Burma'ya ve Tayland'a girerek burada Buddhizm'in yayılmasını sağlamıştır¹³³⁰.

Buddhizm'de Hinayana ve Mahayana gibi iki büyük ekolün haricinde üçüncü bir ekol daha bulunmaktadır. Vacrayana (Sert Araç ya da Elmas Araç) ekolü adı verilen bu ekol herkesin uygulayamayacağı, disiplin ve serbestliği bir arada içeren bir tarikat olarak tanımlanmaktadır. Ancak Vacrayana, Hinayana ve Mahayana kadar büyük kitlelere sahip olamamıştır. Her üç eğilimdeki öğretiler insanı kurtuluşa götüren bir arabaya benzetilmişken, tek bir kişinin kurtuluşunun küçük araba ile birçok kişinin kurtuluşunun ise büyük arabayla olacağını iddia etmişlerdir¹³³¹.

Buddhizm'in tüm ekolleri, insanın kaçınılmaz sonu olan ölümü bir hayat tarzı olarak görmekten ziyade kesintisiz bir yaşam ve ölüm döngüsünün olduğunu savunmaktadır. Hayatın yalnızca ölüme karşı konarak yaşandığını varsayarak ölümsüzlüğü ya da sonsuz hayatı hedeflemektedir. Bu kurtulma yaşama-ölme sayesinde gerçekleştirilen doğmayan ve ölmeyen Nirvāna durumudur¹³³². Buddhizm'de bu nedenle samsāra ve altı âlem arasındaki ruh göçünden söz edilmektedir. Bu âlemler cehennem, aç hayaletler, hayvanlar, savaşıyan ruhlar, insanlar ve tanrılardır¹³³³. Bununla birlikte Buddhistler iyiliğin kötülüğü zapt etmesi gerektiğini ancak iyiliğin kötülüğü yenecek kadar güçlü olmadığını söylemektedirler. İyilik ve kötülük, birbirlerine karşı eşit bir güç olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu inanca göre kötülüğü iyilikle yenmek gerektiği düşüncesine inanmak aldatıcı olabilmektedir¹³³⁴.

¹³²⁸ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 21-22.

¹³²⁹ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 44-45.

¹³³⁰ G. Tümer, a.g.m., s. 3/13

¹³³¹ Ş. Demirel, a.g.m., s. 571.

¹³³² Masao Abe, "Budizm'de Hayatın Anlamı", *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), *Say Yayınları*, İstanbul 2002, s. 237-238.

¹³³³ M. Abe, a.g.m., s. 238.

¹³³⁴ M. Abe, a.g.m., s. 246-247.

Buddhizm'de olumsuz ve olumluyu ahlakın belirlediği düşünülmektedir. Ahlakın ise beş kuralı mevcuttur. Buddhacılığa ait Pali metinlerinde halka aktarılmak istenen Buddha'nın Beş Emri; 1- *Öldürmemek (ahimsa); (Bir Budistin bir hayvanı bile öldürmekten kaçınması gerekir. Budist keşişler yanlışlıkla bir böcek yutup bir varlığı yok etmemek için, içecekleri suyu bile süzgeçten geçirirler)* 2- *Başkasının malını almamak;* 3- *Başkasının karısını almamak (zina etmemek);* 4- *Yalan söylememek;* 5- *Sarhoş edici içki içmemek*¹³³⁵ şeklinde tasnif edilmektedir. Buddha bu beş kriteri yerine getirenin Nirvāna'ya ulaşacağını söylemektedir. Buddhizm'de ayrıca olumlu ahlak bireysel acıya katlanmak, diğer canlıların acılarını düşünmek, iyicil olmak, merhametli olmak, hakaretleri bağışlamak, başkası için özveride bulunmak gibi öğretiler de bulunmaktadır¹³³⁶.

5.1.3.1.6. Buddhist Keşişler

Brahmanizm'e bir tepki olarak ortaya çıkan Buddhizm'in ilk öğrencilerinin yine *Brāhmanlar* olması oldukça dikkat çekicidir. Buddhizm inancına geçen bu muhtediler bir takım kuralları kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu kurallar daha sonraki zamanlarda rahip ve rahibeliğe aday olan kişilere de uygulanmıştır. İnsanı bu dünyanın zevkine dalmaya karşı uyarın Buddhizm, inananlarını mal-mülk, servet sahibi olma arzusu, saygınlık elde etme ihtirası gibi birçok dünyevi işlerden el etek çekmesi hakkında uyarılmaktadır¹³³⁷. Varlık, soy ve diğer dünyevi arzuların vazgeçen öğrenciler ile Buddhist keşişliği başlamış ve böylece meşhur "fakirler" ortaya çıkmıştır. Bunlar uzun saçlı, kirli giysiler giyen kişiler olarak anlatılmaktadırlar¹³³⁸. Hatta Buddhist keşişlerin üç elbise, bir dilenme tabağı, bir kuşak, bir ustura, bir iğne ve bir de su içerken böceklere zarar vermemek amacıyla süzgeç olarak kullanılabilir bir örtüden fazla eşyaya sahip olmamaları gerekmektedir. Buddhist keşişler ilk zamanlarda orman, mağara, ağaç kovuğu ve virane yerleri tercih ederek buralarda yaşamış olsalar da daha sonraları evlerde ikamet ettiklerinden söz edilmektedir¹³³⁹.

Keşişlerin dilencilik yaparak topladıkları yiyecekleri yemeleri gerektiği ve bu

¹³³⁵ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 53.; A. R. Mohapatra, a.g.m., s. 152.

¹³³⁶ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 78; G. Tümer, a.g.m., s. 7/13, ; H. Işık, a.g.m., s. 177-178.

¹³³⁷ M. Tural, a.g.e., s. 23-26.

¹³³⁸ F. Challaye, a.g.e., s. 57.

¹³³⁹ M. Tural, a.g.e., s. 23-27.

nedenle beslenme konularında çok az söz sahibi oldukları bilinmektedir¹³⁴⁰. Ancak Buddhist keşişler dilenerek elde ettikleri yiyeceklerle yaşamlarını sürdürürken başkaları tarafından yemeğe davet edilebilmekte ve kendileri öldürmedikleri takdirde balık yiyebilmektedirler. Hayvanlara karşı şefkat gösterilmesi gerektiğini savunan Buddhizm'e göre, onların öldürülmesinin sonraki yaşamda bir cezası olacaktır. Buddha, hayvan eti yeme konusunda titiz davranmış olsa da bazı durumlarda keşişlerin et yemesine izin vermiştir¹³⁴¹. Öte yandan Buddhist keşişlerin kıyafetleri genelde yırtık ve eski olup, daha çok keten, pamuk ve ipek kumaşlar giydikleri ve bu kıyafetlerinin sarı renkli olduğu bilinmektedir. Hasta olmaları durumunda ise ilaç olarak idrar, yağ ve bal kullanmış oldukları Buddhist keşişler hakkındaki diğer bilgiler arasında yer almaktadır¹³⁴².

5.1.3.1.7. Buddhizm'de Tanrı İnancı

Buddha'nın ātman/ruh ve cennet kavramı üzerinde durmamasından¹³⁴³ dolayı Buddhizm'de ruh kavramına inanılmamaktadır. Bu inanca göre hiçbir canlıda ruh bulunmamakta ve dolayısıyla yeniden bedenlenme ruha bağlı olarak gerçekleşmemektedir. Buddhizm, bu yönüyle Hinduizm inancına göre farklı bir bedenlenme felsefesine sahiptir. Bu felsefeye göre, reenkarnasyon başka benzer maddelerin sürekliliği olarak kabul edilerek, dünyanın doğal olaylar zincirinin bir ürünü olduğu savunulmaktadır. Buddhizm'de birbirini takip eden olaylar zincirine yani bir olayın diğer bir olayı doğurduğu reaksiyona *Nedensellik İlkesi* adı verilmiştir. Konu ile bağlantılı olarak, “Yaşayan hem bizizdir hem değildir. Bizizdir, çünkü bugün için yaşayan “bu benlik”tir; biz değildir, çünkü yarın bir başkası yaşayacaktır ama o da biz gibi duyumsayıp düşünecektir.”¹³⁴⁴ şeklinde öğretiler içermektedir. Bu öğreti Ephesoslu Herakleitos'un evrenin sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olması düşüncesi¹³⁴⁵ ile benzerlik göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

¹³⁴⁰ Julia Shaw, “Early Indian Buddhism, water and rice: Collective responses to socioecological stress” Relevance for global environmental discourse and Anthropocene studies, *Water Societies and Technologies from the Past and Present*, (Ed. Yijie Zhuang, Mark Altaweel), UCL Press, 2018, p. 249.

¹³⁴¹ J. Shaw, a.g.m., p. 232.

¹³⁴² K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 38, 80.

¹³⁴³ H. Işık, a.g.m., s. 179.

¹³⁴⁴ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 27-28.

¹³⁴⁵ Nuray Bayat Usta-İlyas Altuner, “Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Temmuz 2020, s. 93.

Buddhizm’de tanrı inancının olmadığı düşüncesine karşın, Buddhist kutsal metinlerinde çok tanrıcılığın izlerine rastlanmaktadır. Nitekim Buddhist kutsal metinlerinden olan Dhammapada’nın bazı pasajlarında çok tanrıcılığa atıfta bulunduğu net bir şekilde görülmektedir. Konu ile ilgili pasajlar şöyledir; “*Değersiz olan, Tagara ve sandal ağacından gelen kokudur; erdem sahiplerinden gelen koku ise en yüksek tanrılara kadar çıkar.*” ve “*Kim bu dünyaya, ölümlerin efendisi olan Yama'nın dünyasına ve tanrıların dünyasına karşı galip gelecek? Akıllı kişinin doğru çiçeği bulması gibi, erdemle gösterilmiş yolunu anlayacak olan kimdir?*¹³⁴⁶ Öte yandan Buddhizm’de tıpkı tanrı inancında olduğu gibi öteki dünya tasavvurunda da çelişkili durumlar söz konusudur. Bahse konu olan öteki dünya inancı hakkında birçok uzman Buddhizm’in öteki dünya tasavvurunu da reddettiği yönünde görüş bildirmiştir. Ancak yine Dhammapada’da “*Kötü iş işleyen hem bu dünyada hem de ötekende keder içinde yaşar. Kendi yaptıklarının kötü sonucunu görerek kederlenir ve cezasını çeker*” şeklinde ifadeler yer verilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Kimilerine göre bir din kimilerine göre ise bir felsefe şekli olan Buddhizm bu yönleri ile kendi içerisinde birçok çelişkiyi barındırmaktadır. Dolayısıyla Buddhizm’in dinamikleri hakkında kesin yargıya varmak yanlış bir yaklaşımdır.

Yukarıda belirtildiği üzere Buddhizm inancında somut bir tanrıya yer verilmediğinden tanrının fonksiyonları *dharmaya* verilmiştir¹³⁴⁷. Nitekim Buddhizm’e göre, olmayan bir tanrıya dua etmek yerine kişinin kendi iç âlemini kontrol etme ve düşünme amaçlı ibadetler daha evladır¹³⁴⁸. Buddhizm’de ayrıca ruhun hakiki varlığı inkâr edilirken, kişi iç âlemindeki gücü ortaya çıkardığında uzak ve yakından insanların seslerini duyabilmekte, düşüncelerini bilebilmekte, başkaları tarafından görülemeyecek bir hale gelebilmekte, güneş, ay ve yıldızlara kendi elleriyle dokunabilmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bahse konu olan insanüstü güçlere ise, yalnızca Nirvâna’ya ulaşıldığında hükmetme kabiliyeti doğduğuna inanılmaktadır¹³⁴⁹.

¹³⁴⁶ K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 85.

¹³⁴⁷ A. R. Mohapatra, a.g.m., s. 149.

¹³⁴⁸ A. Schimmel, a.g.e., s. 127.

¹³⁴⁹ A. Schimmel, a.g.e., s. 129.

5.1.3.2. Cainizm

MÖ 6. yy'da Hindistan'da yaratıcı yüce bir tanrının varlığını ve Vedalar'ın vahiy olduğunu kabul etmeyen¹³⁵⁰ dilenci rahiplerden oluşan iki inanç sistemi ortaya çıkmıştır¹³⁵¹. Bu inanç sistemlerinden biri Buddha'nın diğeri ise, Mahāvīra'nın çevresinde oluşan Cainist tarikattır. Mahāvīra'nın tarikatı *Svetambara*; beyaz giyenler ve *Digambara*; hava ile giyinmişler (üryanlar) adlarıyla iki kollu bir yaklaşım sergilemişlerdir¹³⁵². İbadetlerinin arasında aç kalmak suretiyle intihar etmek, canlı bir mahlûk öldürmemek için geçtikleri yolları süpürge ile temizlemek bulunmaktadır. Bu inanca göre, dünyada sonsuz küçük ve büyük ruhlardır bulunmaktadır, Bununla birlikte dünyanın durmadan dönen bir tekerleğinin olduğu ve bu tekerleğin iyi devirden kötü devirlere doğru döndüğü düşünülmektedir. Bu gidişatın sürekli bir devrim içerisinde olduğu ve kötü devirlerden tekrar iyi devirlere geçilerek bu döngünün sonsuza dek sürdüğüne inanılmaktadır. Ayrıca her devirde insanlara yardım etmek için dünyaya kurtarıcılarının geldiği görüşü hâkimdir¹³⁵³. Ancak Mahāvīra Dönemi'ndeki Cainizm inancını çeşitli şekillerde ciddi bir öz denetim gerektiren ve birçok uygunsuz kısıtlama dayatan, katı bir inanç sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Buna gerekçe olarak teoride *kastı* kınadığı halde, kendi öğretisinde *kasttan* çok daha katı kuralları inanırlarına kabul ettirmesi gösterilebilir¹³⁵⁴. Nitekim Cainizm, Hindistan'da bir çilecilik dini olarak kurulmuş¹³⁵⁵ buna karşın Hinduizm ve Buddhizm gibi çok geniş coğrafyalara yayılamamıştır. Hindistan anakarası dışına çıkamamış olması onun misyonerler aracılığı ile yayılma gereksinimi duymamasından kaynaklandığı gibi çağdaşı olan inançlara göre öğretisindeki katı kuralları da göz ardı etmemek gerekmektedir¹³⁵⁶.

¹³⁵⁰ Hemen belirtmek gerekir ki tanrısız bir din olarak tanımlanan Cainizm, tek bir yüce varlığı reddederken bir tanrılar topluluğunun olduğunu kabul etmektedir. Bu tanrılar belli bir mutluluğa sahip olmakla birlikte ölümsüz değildirler. (bkz. M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 98.) Buna karşılık Cainist düşünceye göre Tanrı, “*insanın ruhunda gizli kalan tüm güçlerin yalnızca en yüksek, en asil ve en eksiksiz tezahürü*” olarak tanımlanmaktadır. (bkz. V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 53.). Dolayısıyla Cainizm'in, “tanrısız bir dindir” şeklindeki açıklamaları onun sadece âlemin yüce bir yaratıcı varlık tarafından yaratıldığı inancına karşı çıktığı yönünde ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

¹³⁵¹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 50.; K. Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 19-20.; T. W. Rhys Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 12.

¹³⁵² *Cainist rahipler arasında elbise giyilip giyilmeyeceği ve kadınların manastır hayatına girip giremeyeceği gibi konularda bir takım fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu ayrışma Cayinistler arasında Digambara (Çıplaklar) ve Svetambara (Beyaz Giyinenler) şeklinde bir bölünmeye yol açmıştır Bu durum Cayinist öğretinin yayılışını kısmen zayıflatmıştır. (bkz. C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757-758.*

¹³⁵³ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 122.; C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757-758.

¹³⁵⁴ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 54.

¹³⁵⁵ T. W. R. Davids, *Eski Hindistan'da Budizm*, s. 12.

¹³⁵⁶ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 38.

Ateist bir yapısı olan Cainizm’de yaratılışın olmadığı ve bir nesneyi yoktan var eden bir yaratıcı düşüncesinin akıl dışı bir şey olduğunu öne sürmektedir. Buna göre dünya sonsuzdur ve dolayısıyla bir yaratan da bulunmamaktadır. Bunun yanında Cainizm de Buddhizm gibi ruh göçünü kabul etmekte, hiçbir canlı varlığa kötülük yapılmamasını ve oruç tutmanın değerli olduğunu savunmaktadır¹³⁵⁷ Cainist düşünceye göre, ilk zamanlar çıplak gezmek teşvik edilmiş ancak daha sonra zayıf kimselerin hafif bir urba giymelerine izin verilmiştir. Hatta bu durum giyinikler ile çıplaklar, (beyaz giymişler ile hava giymişler) arasında bir mezhep ayrılığına bile sebep olmuştur. Öte yandan nefsin isteklerini kırmak amacıyla perhiz yapmayı son derece abartmış olan bu düşünce en sonunda kişiyi intihar etmeye teşvik etmiştir. Cainizm’e inananların bir bölümünü dilenci keşişler, öteki bölümü ise bir çeşit dinsel tarikat üyeleri gibi yaşayan ve manastır etrafında örgütlenmiş topluluk şeklinde yaşamaktadırlar¹³⁵⁸.

5.1.3.2.1. Mahāvīra

Cainizm’in sistemleştiricisi olarak kabul edilen Mahāvīra’nın, (MÖ 599-529)¹³⁵⁹ Hindistan’ın Bihar Eyâleti sınırları içinde bulunan Vaisali yakınlarında, *Kṣatriya* kastından bir ailenin çocuğu olduğu kabul görmektedir¹³⁶⁰. Cainist kaynaklar Mahāvīra’nın babasının adının Siddhārta, annesinin adının ise Trisala olduğunu ve efsanevi bir doğumla dünyaya geldiğini yazmaktadır. Kendisi gibi soylu bir aileden gelen biriyle evlenmiş ve bu kadından bir çocuğu olmuştur. 30 yaşında babasını kaybettikten sonra tüm malını-mülkünü dağıtarak gezgin bir çileci olarak dünyadan el etek çekmiştir. Evini terk etmesinden 13 ay sonra üzerindeki giysisinden de vazgeçerek “üzerine boşluğu giyen” biri olarak en katı çileci yaşamı ve meditasyonu yapmıştır. Bu meditasyon sonucunda bir yaz mevsimi içerisinde nehir kıyısındaki *śāla* ağacının altında, "*mutlak ilme*" eriştiği düşünülmektedir. Böylece onun bir "*cina*" yani "*fatih*" olduğu ve bu sebepten dolayı ileride müritlerinin de Cain/Cayna ismini aldığı söylenmektedir. 30 yıl boyunca gezgin hayatını sürdüren Mahāvīra, Ganj Vadisi’nin Magadha, Aṅga ve Videha bölgelerinde öğretisini yaymıştır. Nirvāna’ya ulaştığı tarih hala tartışmalı olan Mahāvīra’nın MÖ 468 veya MÖ 477 yıllarında aydınlandığı düşünülmektedir. Bunun yanında ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemekle birlikte kimi

¹³⁵⁷ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 63.

¹³⁵⁸ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 64.; V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 54.

¹³⁵⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 49.

¹³⁶⁰ Cemil Kutlutürk, “Cainizm”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, (Ed. Bayram Ali Çetinkaya-Ali Osman Kurt), İnsan Yayınları, 1. Cilt, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 755-756.

kaynaklarda 70¹³⁶¹ kimilerinde ise 72 yaşında Pāvā'da (bugünkü Patna yakınında) öldüğüne inanılmaktadır¹³⁶².

Budha gibi Mahāvīra da âilesini terk ederek nefsini terbiye etmek için uğraştığı bu sürecin ardından *samsāradan* (doğum-ölüm döngüsü) nasıl kurtulacağını keşfetmiş ve böylece *keuala*'ya (mutlak bilgi) ulaşmıştır. Bu yüzden Mahāvīra'ya (Büyük Kahraman) ve *Cina* (Muzaffer veya Beşerî Duygulardan Arınmış) unvanları verilmiştir. Buradan hareketle Mahāvīra'nın öğretisine “*Cainizm*”, bu öğretiyi benimseyenlere de “*Cainist*” denilmiştir¹³⁶³

Asıl adı Verhamana olan Mahāvīra, Cainizm'in 24. ve son büyük Tīrthamkara'nın ("geçit yapanlar" veya "yol açıcılar, selamet habercileri") sonuncusu¹³⁶⁴ olarak kabul edilmekte ve daha eski bir zamanda yaşamış olan Cainistlerin 23. kurtarıcısı olarak kabul edilen Pārşvanātha'nın müridi olduğuna inanılmaktadır. Bu kurtarıcıların 22. si ise Neminātha olduğu ve ondan 84.000 yıl önce yaşadığı söylenmektedir. Cainizm inancına göre ilk kurtarıcı Rīṣabhanatha (Rṣabha veya Ādīśvara, "ezeli üstat) ise dünyanın daha önceki bir evresinde, karı kocaların birlikte ikiz olarak doğdukları, her birinin 64 kaburga kemiğine sahip ve yaklaşık olarak 3200 m. boyunda olduğu bir çağda yaşadığı rivayet edilmektedir¹³⁶⁵. Bahsi geçen tüm Tīrthamkara'ların başlangıçta prens olmaları ve dünyadan el etek çekerek dinsel bir cemaat kurmaları onların ortak özellikleri olarak kabul edilmektedir¹³⁶⁶.

Buddhizm inancının kurucusu olan Buddha ile aynı dönemlerde yaşamış olan Mahāvīra (MÖ 547- ?)¹³⁶⁷, kaynaklara göre onunla hiç karşılaşmamıştır. Birbirine rakip olan bu iki kurucunun aynı coğrafyalarda ve zaman diliminde yaşamalarına rağmen birbirleri ile karşılaşmaktan kaçınmalarının nedenleri bilinmemektedir. Nitekim Mahāvīra, Budha'nın rakipleri içinde, günümüzde bile hala yaşayan bir dinsel cemaat örgütlemeyi başaran tek kişi olarak ünlenmiştir. Mahāvīra tıpkı Buddha gibi *Kṣatriya kastına* mensup olmakla birlikte Brāhmancılığa karşı tutumuyla bilinmekte ve bundan

¹³⁶¹ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 63.

¹³⁶² M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Cilt II, s. 97- 98.

¹³⁶³ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 63.; C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 755-756.

¹³⁶⁴ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 97.

¹³⁶⁵ Heinrich Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 66.

¹³⁶⁶ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 97.

¹³⁶⁷ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 25.

dolayı *Brāhmanlarcılar* tarafından sapkın olarak nitelenmektedir¹³⁶⁸.

Mahāvīra aydınlığa ulaştıktan sonraki hayatı boyunca aralarında 14.000 keşişin, 36.000 rahibenin, 159.000 erkek ve 318.000 kadın dünyevi yandaşın bulunduğu geniş bir taraftar grubu topladığından bahsedilmektedir¹³⁶⁹. Mahāvīra'nın takipçileri hakkında verilen rakamların doğruluğu düşündürücü olsa da Cainizm, Buddhizm ve Hinduizm'e oranla kadınlara din alanında daha geniş yetki vermesi açısından önemli bir özelliğe sahiptir. Ancak ilerleyen kısımlarda da belirtileceği üzere bazı Cain mezheplerinde çeşitli sebeplerden dolayı kadın din görevlilerinin (keşişeler) kurtuluşa erişemeyecekleri yönündeki tutumları da aynı derecede ilginç bir tablo sergilemektedir¹³⁷⁰.

5.1.3.2.2. Cainizm'in Mezhepleri

Mahāvīra'nın ölümünden sonra belli ölçüde genişleyen Cainizm inancında yukarıda da değinildiği üzere zaman içerisinde bölünmeler meydana gelmiştir. Cainist keşişler arasında özellikle giyim tartışmalarından kaynaklanan bu bölünme sonucunda *Digambara* (Çıplaklar) ve *Svetambara* (Beyaz Giyinenler) olmak üzere iki mezhep ortaya çıkmıştır. *Digambara* mezhebi daha çok Güney Hindistan'da gelişim göstermiş ve bu mezhebe mensup kişiler anadan üryan bir şekilde yaşamışlardır. Bunun asıl amacı kıyafet dâhil hiçbir mal varlığına sahip olmama görüşüdür¹³⁷¹. Böylece ruhun bağlı olduğu samsāra çarkından kurtulmanın kolaylaşacağına inanılmaktadır. Bu mezhebe göre kadınlar kurtuluşa eremeyecektir çünkü onların çıplak gezmesi yasaklanmıştır. Dolayısıyla kadınlar kurtuluşa ermek için bir sonraki yaşamlarında erkek olarak doğmalıdırlar. *Svetambara* mezhebi ise kuzey Hindistan'da yayılım göstermiş ve bu kitle genel olarak beyaz kıyafetler giymeyi tercih etmişlerdir. Bu mezhepte *Digambara*'nın aksine kadınların da kurtuluşa erebilecekleri düşünülmektedir. Hatta *Svetambara* mezhebine göre *Tirthankaraha*'lardan biri kadın olarak ve bu kadının isminin "*Mallinanth*" olduğu savunulmaktadır¹³⁷².

¹³⁶⁸ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 96.

¹³⁶⁹ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 218.

¹³⁷⁰ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 99.

¹³⁷¹ C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 770.

¹³⁷² ; V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 54.; C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 771.

5.1.3.2.3. Cainizm'in Gelişimi

Cainizm, Hindistan'da Veda inancına karşı ortaya çıkmış ve modern zamanlara kadar varlığını devam ettirmiş¹³⁷³ az sayıdaki inançlardan bir tanesidir. Ancak Cainizm inancının kaynağı bu dönem ile sınırlı olmayıp, çok daha önceki bir dönemde yaşamış olan Rshabha diye birine atfedilmektedir¹³⁷⁴. Bu düşünceye göre, MÖ 6. yy'da ortaya çıktığı düşüncesi yanlış olmakla birlikte Buddhizm 'den daha eski ve daha muhafazakâr bir inanç olduğu kabul edilmektedir¹³⁷⁵. Bir zamanlar oldukça kalabalıklaşan Cainistlerin öğretileri Hint düşüncesi tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Cainizm ile Hinduizm yan yana gelişim göstermiş MS 5. yy'da gücünün doruğuna ulaşmış ancak MS 14. yy'dan itibaren¹³⁷⁶ zayıflamaya başlamıştır. Nitekim Cainist kaynaklarda bu zayıflama durumu için bir takım kehanetlerden bahsedilmiştir. Hatta söz konusu kehanetler bununla sınırlı kalmayıp Cainistliğin zamanla yok olacağı ve son Cain keşişi Duppasahasüri, son rahibe Phalguşri, ruhban olmayan son Cainist erkek Nagila, kadın ise Satyaşri adını taşıyacağını bile haber verilmiştir¹³⁷⁷.

Köken itibariyle Hindu toplumu içerisinde çıkan reformcu bir mezhep olarak kabul edilen Cainizm, *Brāhmanlar* ve Vedalar karşısı bir tutum izlemiştir. Bu tutumların arasında en önemlileri çok tanrıçılığa, katı *kast* kurallarına, kanlı kurban törenlerine, kimsenin doğum yoluyla din adamı olamayacağıdır. Öte yandan doğru davranış ve ruhsal temizliğin bir kimseyi hakiki manada din adamı yapmayacağına, bireyin kendi iradesi ve özgür davranışları sonucunda sosyal statüsünü değiştirebileceğine inanılmaktadır¹³⁷⁸. Vedalar'ın vahiy yolu ile geldiğini ve bir tanrının olduğuna inanmayan Cainist topluluk *Brāhmanlar* tarafından sapkın mezhep olarak suçlanmıştır. Büyük kitlelere ulaşamayan bu mezhep bölgesel olarak güçlü olduğu yerlerde tutunmaya çalışmıştır¹³⁷⁹. Kendilerini erkek din görevlileri, kadın din görevlileri, kadınlar ve din ile ilgili olmayanlar olarak dört ayrı şekilde sınıflandırmışlardır¹³⁸⁰.

¹³⁷³ Cainizm, günümüzde sadece Hindistan'da bulunan 2,5-3 milyonluk taraftarıyla dünyada çok az sayıda mensubu bulunan dinlerden bir tanesidir. En yoğun oldukları yer Ahmedabad bölgesidir. Ayrıca katı riyazeti gerektiren dinî törenleri dışında büyük ölçüde Buddhizm'e benzetilmektedir. (bkz. A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan", s. 22.; F. Challaye, *a.g.e.*, s. 64.)

¹³⁷⁴ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 36.; C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 217-218.

¹³⁷⁵ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 37-38.

¹³⁷⁶ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 66.

¹³⁷⁷ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 67.

¹³⁷⁸ Natubhai Shah, *Jainism The World of Conquerors (I-II)*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, 2004, p. 37-38.

¹³⁷⁹ L. Renou, *a.g.e.*, s. 33.

¹³⁸⁰ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 31,84.

Mahāvīra'nın ölümünden sonraki zamanlarda Maurya Krallığı'nın kurucusu olan Çandragupta (MÖ 340-298) Cainizm'i kabul ederek bu inancın yaygınlaşmasına büyük katkıda bulunmuş ve Cainizm'i Maurya Krallığı'nın resmî dini olarak kabul etmiştir¹³⁸¹.

5.1.3.2.4. Cainizm'in Öğretisi

Cainizm inancında ibadet ve bu ibadetlerin yerine getirilmesi, manastır çevresinde ve dışarıda yaşayan kişilere göre farklılıklar göstermektedir. Gerçekten de Cainizm'e özgü sosyal yapı dikkate alındığında (*saṅgha*) manastırlarda yaşayanlar ve normal gündelik hayatını *aṣrama* dışında sürdürenler olmak üzere iki temel gruba ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan birinci gruptakileri hayatlarının her anını Cainist öğretilere uygun olarak düzenleyen ve zâhidlik geleneğini devam ettiren keşişler oluşturmaktadır. İkinci grupta olan manastır dışındakiler ise kendi içerisinde erkekler ve kadınlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu grupta yer alanlar manastır çevresindekiler kadar cainist öğretiye katı bir şekilde bağlıdırlar. Bunların aynı zamanda manastır ve çevresindeki keşişlerin dünyevî ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak, *Trithankaralar* başta olmak üzere mânevî önderlere hürmet göstermek, zaman zaman derin düşüncelere dalmak, hatalarından dolayı pişmanlık duyarak sık sık tövbe etmek, haz ve isteklerden uzak durmak ile belirli zaman dilimlerinde oruç tutmak gibi çeşitli görevleri bulunmaktadır¹³⁸².

Cainistlerin manastırlardaki ibadetleri arasında bütün canlı varlıklara saygıyı göstermek de bulunmaktadır. Ayrıca onların bu varlıklara verdikleri herhangi bir zarardan dolayı günahlarından arınmaları gerekmektedir. Bununla ilgili Cainist metinlerde “*Yürürken, gidip gelirken, canlıların üzerine basarken, tohumların üzerine basarken, yeşil bitkilerin üzerine basarken, çiyin, böceklerin, kara toprağın, çamurun, kilin, örümceklerin ve örümcek ağlarının üzerine basarken verdiğim zarar yüzünden, hangi canlı varlık benden zarar görmüşse -bir duyulu, iki duyulu, üç duyulu, dört duyulu, beş duyulu, incitilmiş, yere yıkılmış, ezilmiş, darbe indirilmiş, çarpılmış, zulmedilmiş, bitkin düşürülmüş, korkutulmuş, yerinden edilip başka yere konmuş, hayattan mahrum edilmiş- bütün bunlar yüzünden, yanlış hareketin karına'yla ilgili bir sonucu olmayabilir. Bütün bunlar için, ilave bir çaba, kefaret, arınma olarak, günahkâr karmaların dikenleri benden uzak olsun diye, günahkâr karmaların yok olmaları için, bedenden vazgeçme pozisyonunda duruyorum.*” diyerek bir arınma ritüeli

¹³⁸¹ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757-758.

¹³⁸² C. Kutlutürk, “Cainizm”, s.767-769.

düzenlemektedirler¹³⁸³. Cain kutsal metinlerinde yaralama, taciz, baskı uygulama, köleleştirme, hakaret, işkence, öldürme ve herhangi bir canlıya zarar vermek yasaklanmıştır. Buna istinaden bazı metinlerde "*Vardhamana Mahavira (büyük kahraman) şöyle dedi: "Atom kadar küçük ve incelikli hiçbir şey veya uzay kadar geniş herhangi bir element yoktur. Benzer şekilde, şiddetsizlikten daha ince bir ruh niteliği ve hayata saygıdan daha büyük bir ruh erdemi yoktur"*"¹³⁸⁴ denilerek şiddetsizliğin erdeminden bahsedilmektedir. Bu erdem ve saygıyı *Ahimsa* ilkesi olarak açıklamak mümkündür¹³⁸⁵. *Ahimsa* ilkesi çok eski dönemlerden itibaren varlık göstermiş olmakla birlikte esasen Cainist düşünce de bu ilkeyi benimsemiş ve bu alanda uzmanlaşmışlardır¹³⁸⁶. *Ahimsa* ilkesi Cainizm'de tesadüfi, mesleki, kendini savunma ve kasti olmak kaydıyla dört şekilde tahlil edilmiştir. Buna göre inançlı bir kişi kasti her türlü zarar vermekten kaçınmalı ancak diğer üç ilkeyi hiçbir şekilde ihmal etmemelidir. Çünkü bu düşünceye göre, hangi şartlar altında olursa olsun bir kimse, küçük veya büyük herhangi bir canlıyı yaralarsa hayatını bile kurtaramayacaktır inancı oldukça yaygındır. Nitekim Cain rahipleri yürüdükleri ve oturmak istedikleri yerlerden küçük böcekleri uzaklaştırmak için bir demet tavus kuşu taşımaktadırlar. Hatta bilmeden karınca veya sineklere zarar vermemek için yemeklerini bile gece yemektirler. Buna ek olarak Cainist düşüncede bir kişinin bir canlıyı doğrudan yaralamak haricinde dolaylı olarak da canlıya zarar vermemesi gerekmektedir. Nitekim Buddhist bir rahibin bir hayvanı öldürüp yemesi yasaklanmışken, başka bir kişi tarafından öldürülen bir hayvanın etinden yemesi mümkündür. Buna karşın, Cainizm'de hiçbir durumda bir Cain rahibinin et yemesi normal karşılanmamaktadır. Dolayısıyla Cainizm bu yönüyle de Buddhizm'den ayrılmaktadır¹³⁸⁷. Cainizmin kutsal metinlerinin içeriği incelendiğinde "*Nefes alan, varolan, yaşayan, bilinçli yaratıklar katledilmemelidir, ne şiddete ne de kötü muameleye maruz bırakılmalıdır, eziyet edilmemeli, defedilmemelidirler. Bu saf, değiştirilemeyen, sonsuz yasadır*"¹³⁸⁸ şeklinde açıklamalara rastlamak mümkündür. Bu sebeple Cainistler canlılara zarar vermemek amacıyla tarım

¹³⁸³ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 223.

¹³⁸⁴ B. Patra, "Environment in Early India" p. 48-49.

¹³⁸⁵ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 31.

¹³⁸⁶ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 40.

¹³⁸⁷ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 41.; B. Patra, "Environment in Early India" p. 48-49.

¹³⁸⁸ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 219.

yerine büyük ticaret ve kuyumculuk ile ilgilendiklerinden dolayı varlıklı kimseler haline gelmişlerdir¹³⁸⁹.

Cainizm felsefesinde; Ahimsa ilkesi ile birlikte doğruluk, çalma, cinsel sınırlama ve mülkiyet karşıtlığı olmak üzere beş ilkeden bahsedilmektedir. Bu sistemi desteklemek için geliştirilmiş bazı ilkelerden de söz etmek mümkündür. Bunlar; vejetaryenlik¹³⁹⁰, hayatla dost işlerle uğraşmak, insanın kapısının önünü süpürmesini, yalnızca süzölmüş su içmeyi ve böcekleri korumak için ağza maske takmak gibi insani davranışlardan oluşmaktadır. Bunlarla birlikte oruç tutma esnasında kişinin bitkileri ve suyu bile incitmekten kaçınması gerektiği böylece ilave *karmaların* çoğalmasının önüne geçildiği inancı mevcuttur¹³⁹¹.

Oruç ibadetini oldukça ciddiye alan Cainistler, her yaz ayının sonunda yedi güne kadar sürebilen bir oruç tutmuşlardır. Nitekim bu gelenekte en onurlu ölümün, oruç tutarak susuzluktan veya açlıktan ölmek olacağı şeklinde teşvik edildiği görülmektedir. Bu ölüm teşviki *karma*'nın azalmasını çabuklaştırması ve bir anlamda geçişe hazırlanan ruhun cilalanmasını sağlamak üzere yapılmaktadır¹³⁹². Fakat canlı ve cansız bütün varlıkları incitmeme üzerine bir felsefe geliştiren Cainistlerin, konu insan ve özellikle kendileri olunca oldukça sert bir ibadet şeklini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mahāvīra acıya neden olmamayı tavsiye etmek için; “*Ayrı ayrı ve teker teker bilerek ve vazgeçerek canlı varlıklara karşı eylemlerden yukarıda, aşağıda ve yerde, her biçimde bilge kişi ne acı verir bu bedenlere, ne başkalarına öyle yapmalarını emreder, ne de öyle yapmalarını onaylar. Tiksindiriz acı verenlerden bu bedenlere (toprağın, suyun, ateşin, havanın, bitkilerin, böceklerin, hayvanların, insanların). Bunu bilerek, bilge bir kişi herhangi bir yaratığa acı vermemelidir*”¹³⁹³ demektedir.

Cainistler beden ve zihin temizliği ile Mahāvīra'nın çileci yaşamını hatırlamak için oruç tutmuşlardır. Burada en büyük amaç zihin ve duyu organlarını kontrol altına alarak, orucun faydasını görmek olduğu anlaşılmaktadır. Cainistler işledikleri bir

¹³⁸⁹ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 50.

¹³⁹⁰ Dünya tarihi boyunca, çeşitli hareketler Cainistlerin savunduklarına benzer değerleri kabul etmişlerdir. Asya'da yüksek *kast*lara mensup Hindular arasında bir vejetaryan diyetini benimseyenlerden bahsetmek mümkündür. Cainistliğe benzer biçimde, Buddhizm de incitmemeyi birinci ilke olarak sunmaktadır. Buddhist keşişlerden oluşan birçok topluluk, özellikle Çin'de, vejetaryenliği uygulamaktadırlar. Ortaçağ Avrupa'sında vejetaryenlik, birçok Hristiyan hareketinin parçası olmuştur. Amerikan dinsel hareketleri arasında, Church of the Latter Day Saints, etin yalnızca tutumlu bir biçimde yenmesini tavsiye etmektedir. (bkz. C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 225.)

¹³⁹¹ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 221-222.

¹³⁹² C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 221-222.

¹³⁹³ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 220.

hatadan veya gūnahtan arınmak için her zaman oruç tutabilmektedirler. Ancak *Svetambaralar* için Muson Dönemi'nin son sekiz gününü, *Digambaralar* içinse son 10 gününü kapsayan *Paryuṣana* festivali boyunca oruç tutmak çok faziletli kabul edilmektedir¹³⁹⁴.

Yukarıda ifade edilen Cain inancına uygun ibadet ve uygulamaların dışında yapılan ritüeller de bulunmaktadır. Cainistler, sabah erken vakitlerde mabetlere gelerek *Tirthankara* heykelleri önünde bir takım dinî uygulamalar yapmaktadırlar. Bu dini uygulamalara, iki elini çenelerinin altında birleştirerek derin düşünceye dalmaları, secdeye kapanmaları, heykellerin etrafında çeşitli dualar okuyarak dönmelerini örnek olarak sıralamak mümkündür. Bunlar manastırlarda bulunan heykellerin yıkanıp yağlanması, onlara pirinç, çiçek, yağ gibi çeşitli sunular takdim edilmesi gibi uygulamalar da eklenebilmektedir¹³⁹⁵.

Cainist felsefede tıpkı Buddhizm'de olduğu gibi Nirvāna'ya ulaşma inancı mevcuttur. Bu inanca göre Nirvāna'ya giden üçlü bir yol bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla doğru inanç (*Samyag Darṣana*), doğru bilgi (*Samyag Cnana*) ve doğru davranış (*Samyag Caritra*) olarak kategorize edilmiştir. *Dharmanın* üç mücevheri denilen söz konusu üç kurala "*Ratnatraya*" veya "*triratna*" adı da verilemektedir. Buna göre, doğru iman, Cain kutsal metinlerine imandır; doğru bilgi, Cain felsefesinin bilgisidir ve doğru davranış ise iman ve doğru bilgiyi birlikte uygulamaktır. Cainist düşünceye göre bu üçlüden biri bile eksik olursa hayat tamamlanmış sayılmamaktadır¹³⁹⁶.

Cainizm'de hayvan kurbanlarına karşıtlık, Veda otoritesini reddetme, yüce bir ilaha inanmama vb. birtakım konularda Buddhizm ile paralel bir yapı sergilemektedir¹³⁹⁷. Ayrıca Cainist düşüncesi âlem ve âlemdeki varlıkların yanılısama (maya) olmadığının aksine gerçek olduğunu savunmaktadır. Buna göre, âlemdeki varlıklar canlı (civa) ve cansız (aciva) olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. *Aciva*, madde, hareket etme, durma/hareketsizlik, mekân ve zamandan oluşmaktadır. Âlem ise, sayısız madde ve ruh atomlarının birbiriyle temasa geçmesi sonucu oluşmuştur. Cainist öğretiye göre *civa* sadece insanlar, hayvanlar ve bitkilerde değil dağ, taş, su gibi nesnelere de bulunur.¹³⁹⁸

¹³⁹⁴ C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 769.

¹³⁹⁵ C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 769-770.

¹³⁹⁶ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 39.; K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 50.

¹³⁹⁷ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 38.

¹³⁹⁸ A. İ. Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005, s. 103.

Dolayısıyla bu düşüncede canlı ve cansız bütün varlıklar bir ruha sahiptir¹³⁹⁹.

5.1.3.2.5. Cainizm’de Ruh İnancı

Cainizm inancına göre, evrende sonsuz sayıda ruh bulunmakta ve kurtulmuş ruh dışındaki her şey *karman*'ın yönetimindedir. Yine buna göre, yalnızca insanlar bir hayat gücüne ya da ruhuna sahip değillerdir. Dolayısıyla insanların dışında hayvanlar, bitkiler, hava, rüzgâr, ateş, su ve diğer cansız varlıklar bile bir ruha sahiptir. Bu nedenle keşişler mikroskopik yaratıkların istemeyerek ve bilmeyerek ölümüne sebebiyet vermemek için yürürken önlerini süpürmek zorundadırlar. Ayrıca onların güneş battıktan sonra dışarı çıkmaları yasaktır¹⁴⁰⁰. Hatta Cainist düşüncede bir ruha sahip olan, taş, hava ve suya bile acı vermek mümkündür¹⁴⁰¹. Bunun yanında bütün ruhların ölümden ve yeniden doğum döngüsünden kurtularak bir üst dünyaya yükseldiğine inanılmaktadır¹⁴⁰². Yani “*karman maddesi*”nden kurtulan ruh, “*bir ok gibi*” evrenin en üst katmanına doğru fırlayarak gökyüzünde bulunan tanrıların en yüksek katı olan Enpyrios’ta iletişim kurduğuna inanılmaktadır. Daha sonra ruhlar burada saf tinsel ve hatta tanrısal bir cemaat oluşturmaktadır¹⁴⁰³.

Ölümlerle birlikte bedenden ayrılan ruhun gideceği üç farklı katman bulunmaktadır. Bu katmanlar; *urdva* (tanrılar âlemi), *madhya* (yeryüzü) ve *adho* (yeraltı dünyası) olarak tasvir edilmektedir. Ancak ruhun yaptığı eylemlere yani iyilik ve kötülüğüne göre iyi doğum ya da kötü doğum gerçekleşmektedir. Böylece bu devinim iyi işler yaparak nihai bir kurtuluşa varılıncaya kadar devam etmektedir. Dolayısıyla ruhu maddî unsurlardan arındırarak kurtuluşa ulaşmak esas alınmıştır. Nitekim Cainist inançta bu kurtuluş toplu ibadetlerle değil, bireysel çaba ile mümkün olmakta ve bunun için keşiş hayatı yaşamak gerekmektedir¹⁴⁰⁴. Öte yandan bütün canlı varlıklar ruh göçü süreci sayesinde birbirlerinin yerini alabilmekte ve bu yüzden bütün canlılara ailenin geçmiş ve gelecek üyeleri gözüyle bakmak gerektiği düşüncesi oldukça dikkat çekicidir. Cain kutsal metinlerinde bu durum şöyle açıklanmaktadır: “*Başkalarına zarar vermek kendine zarar vermektir. “Öldürmeyi tasarladığın sensin! Sensin zulmetmek istediğin kişi!; Başkalarını yozlaştırmak istediğimiz anda kendimizi yozlaştırırız. Başkalarını*

¹³⁹⁹ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 759.

¹⁴⁰⁰ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 220.; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 98.

¹⁴⁰¹ V. A. Smith, *The Oxford History of India*, p. 53.

¹⁴⁰² D. Leeming, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁴⁰³ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 99.

¹⁴⁰⁴ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 759-760.

*öldürmeyi tasarladığımız anda kendimizi öldürürüz.”*¹⁴⁰⁵

5.1.3.2.6. Cainizm’de Öteki Dünya İnancı

Cainizm’in, tanrıyı ve dolayısıyla tüm varlıkları ve bu varlıkların içerisinde bulunan âlemin üstün bir varlık tarafından yaratılmadığını savunduğu araştırmacıların malumudur. Âlem ezeli ve ebedi olarak kabul edilmekle¹⁴⁰⁶ beraber her biri ötekini takip eden yükseliş ve çöküş gibi döngüsel bir devinim söz konusudur. Bu düşünceye göre, “Kozmosun ve hayatın başı yoktur, sonu da olmayacaktır. Kozmik döngüler sonsuza dek yinelenir”¹⁴⁰⁷. Âlemdeki olaylar hiçbir kuvvetin müdahalesi olmadan cereyan etmekte ve nihai kurtuluş da ancak bireyin kendi çabasına bağlı olarak algılanmaktadır. Ancak bunlardan farklı olarak kişi dünyada iyi eylemlerde bulunmak kaydı ile kurtuluşa ermekte ve *urdva* denilen “tanrılar âlemi”nde yaşamlarını sürdüreceklerine inanılmaktadır. Âlemdeki yükseliş dönemlerinde evrende huzur ve barış varken, çöküş dönemlerinde ise evrende kötülük artmaya ve düzen bozulmaya başlamaktadır. Sonuç olarak çöküş dönemi sona erdikten sonra her şeyin iyi olduğu yeni bir sayfa açılmaktadır. Böylece bu döngü sürekli ve sonsuz olarak devam etmektedir¹⁴⁰⁸.

Cainizm’e göre, çöküş dönemlerinde *Tirthankaralar* (rûhânî liderler) ortaya çıkmakta ve Cainist öğretileri yeniden düzenleyerek insanlara aktarmaktadır. Aynı inanişâ göre, bu öğretiyi benimseyerek uygulayanlar bir sonraki çöküş evresini rahat geçirmektedirler. Nitekim insanları bu evreye hazırlayan 24 *Tirthankarâ*dan ilki *Rişabha* sonuncusu ise *Vardhamana* olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla mevcut Cainizm, *Vardhamana Mahāvīra* tarafından sistemleştirilen öğretilerden oluşmakla birlikte O, Cainizm’in ilk kurucusu olmayıp, sonuncusu olarak kabul görmektedir. Bu nedenle *Mahāvīra*’yı Cainizm’in kurucusu olarak görmek yanlış bir yaklaşım içerisine girmek anlamına gelmektedir. Buna karşın, *Mahāvīra*, bir *Tirthankara* olarak dönemin şartlarına göre Cainizm’i yeniden şekillendirmiştir demek daha doğru bir ifade olacaktır¹⁴⁰⁹.

¹⁴⁰⁵ C. K. Chapple, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁴⁰⁶ B. Patra, “Environment in Early India”, p. 48-49.

¹⁴⁰⁷ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 98.

¹⁴⁰⁸ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757-759.

¹⁴⁰⁹ B. B. Satpathy, *a.g.m.*, p. 15.; C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 757.

5.1.3.2.7. Cain Keşişler

Cain geleneğinde *Tirthankaralar*'dan sonra gelen ve genelde keşiş veya rahip olarak bilinen din adamları bulunmaktadır. Keşişler *Tirthankaralar*'ı yol gösterici olarak kabul etmekte¹⁴¹⁰ ve hayatlarını bu yol göstericilerin inançlarına ve söylemlerine uygun olarak düzenlemektedirler. Örneğin yaklaşık olarak dört ay süren muson yağmurları mevsiminde yaşadıkları bölgeden dışarı çıkmayan keşişlerin, kutsal metin çalışmalarını yürüterek nihai kurtuluşa ulaşmak için tefekküre dalmaları gerekmektedir. Muson yağmurları dönemi dışında kalan zamanlarda da yaşam şekilleri buna göre düzenlenerek keşişlerin bunlara uyması gerekmektedir. Nitekim dört parçaya böldükleri bir günlük zaman diliminin ilk bölümünde çalışmalı, ikinci bölümünde meditasyon yapmalı, üçüncü bölümünde gündüz dinlenerek, gece ise uyku ile geçirmeleri gerekirken, dördüncü ve son bölümünde ise yine çalışmaları gerekmektedir. Ancak Cain inancının en önemli temel taşlarından bir tanesi olan oruç ibadetini her 15 günde en az üç gün uygulamaları söz konusudur. Oruç tuttıkları zaman zarfında buğday, pirinç, susam suyu ve su dışında bir şey yeme ve içmeleri yasaklanmıştır¹⁴¹¹.

Cainist toplumun temel yapılarından biri olan keşişlik kurumunun dışında keşişlerin (rahibe) de yoğun bir şekilde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Manastır etrafında örgütlenmiş keşişlerin de kendine özgü dinî uygulamaları bulunmaktadır. Keşişlerin yaşamı da Mahāvīra'nın yaşantısı ve söylemlerinden meydana gelmiş birtakım ibadetlerden oluşmaktadır¹⁴¹².

Manastırlarda keşiş veya keşişe olmak oldukça zor şartlardan geçmeyi gerektirmektedir. Keşişlik eğitimi almak isteyen bir kimsenin öncelikli olarak dört aylık bir deneme sürecini başarıyla tamamlaması şartı bulunmaktadır. Bunun haricinde eğitim alacak olan bu kişilerin aileleri ile ilişkilerini koparmaları, bütün maddî eşyalarından feragat etmeleri ve erkeklerin ise bunlardan başka saçlarını kazıtmaları kurullarla sabittir¹⁴¹³. Manastırda birkaç yıllık eğitimi başarıyla tamamlayan kişilere keşişliğe kabul ediliş ritüeli düzenlenmektedir. Bu ritüelde öğrenciye beş maddeden oluşan sözlü bir yasaya itaat etmesi gerektiği söylenmektedir. Beş maddeden oluşan bu yasa maddeleri; canlı olan her şeyi korumak, doğruyu söylemek, hiçbir mal sahibi olmamak ve bakir kalmak şeklinde kategorize edilmiştir. Ayrıca mezun olan öğrenciye

¹⁴¹⁰ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 97.

¹⁴¹¹ C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 768-769.; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 99.

¹⁴¹² C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 768.

¹⁴¹³ C. Kutlutürk, "Cainizm", s. 768.

kabul ediliş ritüeli sırasında bir bağış çanağı, önündeki yolu süpürmesi için kısa bir süpürge, konuşurken ağzını örttüğü (muhtemelen böcekleri yutmamak için) küçük bir muslin¹⁴¹⁴ parçası verilmektedir¹⁴¹⁵.

Eğitimleri biten ve manastır etrafında yaşayan keşiş ve keşişeler için “*bütün bağlardan kurtulmuş*” anlamına gelen “*nirgranthalnirgranthi*”, keşiş ve keşişe anlamında “*bhikşulbhikşuni*”, “iyi adam/kadın” anlamlarında “*sadhujsadhvi*” gibi unvanlar kullanıldığı bilinmektedir¹⁴¹⁶. Bazı rivayetlerde, Cainizm’deki keşiş ve keşişelik kurumunun Mahāvīra Dönemi’nden beri var olduğu söylenmektedir¹⁴¹⁷.

Cainizm hakkındaki bilgilerimizin çoğu Cain kutsal metinlerinden elde edilmektedir. Bu metinler Mahāvīra’nın söylemlerinden ve uygulamalarından oluşmaktadır. Cainist öğretilerin bir araya toplanması ve kayıt altına alınmaları girişimi ile ilgili çalışmalar MÖ 3. yy’da Svetambiralar (Beyaz Giyinenler) tarafından gerçekleştirilen I. Pāṭaliputra Konsili’ne dayandırılmaktadır. Ancak bu girişim kutsal metinlerin tamamının yazılı hale getirilmesi anlamına gelmemektedir¹⁴¹⁸. Nitekim Mahāvīra’nın ölümünden sonra uzun yıllar şifahî olarak aktarılan Cainist kutsal metinlerinin tamamlanması MS 5. yy’da Vallabhi Konsili’nde gerçekleşmiştir¹⁴¹⁹. Bu konsilde keşiş ve keşişelerin çileci yaşamlarının ilk dönemlerinde çalışmaları gereken konuları içeren bilgiler, birbirinden bağımsız çeşitli dini konular ve Cainizm inancı hakkında değerli bilgiler sunan *Sūtralar* yazılı hale getirilmiştir¹⁴²⁰.

5.1.4. Hint Tanrı Pantheonu

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar hiyerarşik bir düzen doğrultusunda ardışık olarak birtakım ihtiyaçlara gereksinim duymuştur¹⁴²¹. Söz konusu gereksinimler beş ihtiyaç sınıfına ayrılmakta ve bunlar hiyerarşik bir düzene göre sıralanmaktadır. Bahsi geçen beş ihtiyacın başında fizyolojik ihtiyaçlar gelirken, ardından güvenlik, aidiyet, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları bunu takip etmektedir¹⁴²². Üçüncü

¹⁴¹⁴ Düz dokunmuş pamuklu bir kumaş.

¹⁴¹⁵ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 99.

¹⁴¹⁶ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 769.

¹⁴¹⁷ M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 99.

¹⁴¹⁸ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 762-763.

¹⁴¹⁹ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 42.

¹⁴²⁰ C. Kutlutürk, “Cainizm”, s. 763-766.

¹⁴²¹ Mehmet Ulutaş, “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, Karşılama ve Önem Dereceleri: Bişkek Örneği”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*, ReseachGate, 2019/2, s. 1160.

¹⁴²² E. W. Mathes, (1981). “Maslow’s Hierarchy of Needs as a Guide for Living”, *J. Humanistic Psychology*, 21(4), p. 69.

basamakta sosyal ihtiyaçlar olarak da adlandırılan “*Aidiyet İhtiyacı*” bulunmaktadır. Aidiyet ihtiyacı, bireyin sevgi ile bağlılık duygusundan oluşan grup üyeliği, kulüpler, dini gruplar, iş ilişkileri, eşlerin, çocukların, ebeveynlerin arkadaşlığı ve onların sevgisine kadar çok çeşitli ihtiyaçları temsil etmektedir¹⁴²³. Gerçekten de insanoğlu yaşam için gerekli olan gıda ile güvenlik problemini çözdükten sonra çoğalma ve inanma ihtiyacı duymuştur. Nitekim Eskiçağ medeniyetlerinden olan Hint toplumunda da bu hiyerarşik sistemin üçüncü aşamasında yer alan inanma ihtiyacı belirgin olarak görülmektedir. Söz konusu ihtiyaçları Hindistan coğrafyasında yapılan arkeolojik araştırmalar ile yazılı kaynakları olan ve kutsal kabul edilen kitaplardan elde etmek mümkündür. Bahse konu yazılı kaynakların en eskilerini ise Āriler’e ait olan ve Vedalar külliyatı oluşturmaktadır.

Vedalar, Āriler’in alt kıtaya gelmeden önceki Hint yerlilerinden de bahsetmektedir. Hindistan’ın yerli halklarından biri olan ve “*kalkık burunlu*” anlamına gelen “*anas*” adı verilen bir toplumdaki da bahsedilmektedir. Klanlar halinde yaşayan bu toplumun oldukça varlıklı olduğu bilinmektedir. Genellikle yüksek tepelerde olmak üzere kendileri için pek çok müstahkem mevkiiler yapmışlardır. Vedalarda bu insanlara “*kurban sunmayanlar*”, “*garip adakları olanlar*”, “*fallusu (erkek cinsiyet uzvu) tanrı edinenler*” diye hitap edilmektedir. Bu insanların çoğu savaşlarda işgalci Hint-Avrupalılar olan Āriler tarafından yakalanmış ve “*dasa*” sözüyle andıkları köleliğe mahkûm edilmişlerdir¹⁴²⁴. Yapılan arkeolojik kazılarda da bu durumu destekleyici birçok materyal ele geçirilmiştir. Söz konusu kazılarda çok sayıda ve oldukça iri boyutlarda erkek cinsiyet uzvu tasviri bulunmuştur. Nitekim Hindistan’ın bu yerli toplumunun böyle tasvirler üretmesi onların fallusu bereket kültü ile ilişkilendirdiklerini düşündürmektedir¹⁴²⁵.

Hindistan’ın Āriler öncesi dönemine ait ve coğrafyanın bilinen en eski toplumu sayılan Mundalar adında başka bir kabileden de bahsedilmektedir. İndus Vadisi Medeniyeti’nin en eski toplumu olarak bilinen Mundalar, Ganj Vadisi ile Dekkan Yaylası’nda yaşamışlardır. Kökenleri MÖ 4000 yıllarına kadar götürülen bu toplumun kendine özgü bir yaşam ve inanç sistemleri bulunmaktadır¹⁴²⁶. Kaynaklara göre, pirinç

¹⁴²³ M. Ulutaş, a.g.m., s. 1160.

¹⁴²⁴ J. N. Farquhar-H. D. Grisworld, *The Religious Quest of India; An Outline of the Religious Literature of India* (Ed. J. N. Farquhar-H. D. Grisworld), Oxford University Press, London/Bombay 1920, p. 5.

¹⁴²⁵ K. Demirci, a.g.e., s. 32.

¹⁴²⁶ Y. Kayalı, *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, s. 24.

üreticisi olan Mundalar, diğer toplumların inandıkları tanrılara inanmayan, manda yetiştiren ve bu mandalara kutsiyet atfederek sütünü dahi içmeyen bir yapıya sahiptirler. Ayrıca tanrıları için düzenledikleri dini ritüellerde onlara manda yerine domuz kurban eden bir inançları bulunmaktadır¹⁴²⁷.

Āriler Dönemi'nde ise Hindistan'da inanç ve buna bağlı olarak tanrı olgusu oldukça çeşitlilik göstermektedir. Dünyanın en eski yaşayan dini olarak kabul edilen Hinduizm inancında çok tanrılı bir yapı bulunmaktadır. Uzmanlar, Hint tanrılarını incelerken, bunu Epik ve Puranik dönem tanrıları olarak iki gurup altında toplamaktadırlar. Epik Dönem adı verilen kısımda günümüzde halen popülerliğini koruyan Hindu tanrıları, Puranik Dönem'de ise eski dönem denilen Vedik Dönem tanrıları bulunmaktadır¹⁴²⁸.

Nitekim Āriler, Hindistan'ı işgal ettikleri zaman kendi yazı sistemleri ve Sanskrit dili ile birlikte içlerinde şehirleri yıkan Gök gürültüsü ve Fırtına Tanrısı İndra'nın da bulunduğu bir tanrılar pantheonunu kendileriyle birlikte getirmişlerdir. Bunun yanında görevi, tanrılara yakarmak, kurban sunmak ve uygun törenlerle onların öfkelerini yatıştırmak olan bir rahiplik kurumunu da beraberlerinde getirdikleri düşünülmektedir¹⁴²⁹. Ayrıca Āriler'in erken dönemlerinde “*parıldayan*” anlamına gelen “*Devalar*”a tapındıkları bilinmektedir. *Deva*, Āriler tarafından tanrı olarak algılanmış ve bu tanrılar çeşitli doğa güçlerini temsil etmişlerdir. Devalar arasındaki en önemli tanrı göklerin babası olarak düşünülen *Dyaus*'tur. Takip eden zamanlarda *Dyaus*'un yerini gök ve denizlerin hâkimi olduğu inanılan *Varuṇa*'nın aldığı görülmektedir. Yine ilk dönemlerde Fırtına Tanrısı olarak telakki edilen *Rūdra*, Şafak Tanrıçası *Ushas*, Ateş Tanrısı *Agni* ve Tabip Tanrı olarak *Aṣvinau*'dan bahsedilmektedir. Adı geçen tanrıların haricinde Hint tanrı pantheonunda daha birçok tanrı bulunmaktadır. Veda Dönemi tanrıları olarak düşünülen bu tanrı pantheonundaki bütün tanrıların süt içtiği, tereyağı veya sızma yağ ile çörekler yediği, *soma* adında içkiyi içtiğine inanılmış ve bunlara özel kurban ritüelleri düzenlenmiştir¹⁴³⁰. Onlara sunulan kurbanlar arasında insanların günlük yaşamda tükettikleri sığır, keçi, tahıl, tereyağı ve süt gibi gıdalar bulunmaktadır. İnanca göre insanlar gibi yiyip içen, evlenen, çocuk sahibi olan bu tanrılar *soma* adı

¹⁴²⁷ W. Ruben, “Hind'de Köy ve Şehir”, s. 32-33.

¹⁴²⁸ M. M. Çelikleş, “Hinduizm'in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları”, s. 90.

¹⁴²⁹ W. H. McNeill, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁴³⁰ K. Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, s. 21.

verilen içkiyi içmezlerse, ölümsüz olamamaktadırlar¹⁴³¹. Anlaşıldığı üzere Vedalardaki bütün tanrılar anthropomorfik (insan biçimli) bir karakter olarak tasvir edilmiş¹⁴³² olsalar da bu tanrılar tamamıyla birer insan olarak düşünülmemiştir.

Upanishadlar'dan bu yana Vişnu ve Śiva eskiye nazaran daha popüler bir hal almıştır. Vaişnavalar ve Şaivalar olarak isimlendirilen inanırları tarafından tapınılmaya ve hizmet edilmeye layık görülmüşleridir. Bununla birlikte Śiva, dünya nimetlerinden elini çekmiş bir Himalayalı, Vişnu ise bir disk, gürz, deniz kabuğu ve nilüfer çiçeği tutan bir genç olarak resmedilmiştir. Bu tanrılara inananlar için onların her biri üstün ve aşkın tanrısıdır. Ancak onlar aynı zamanda herkesin içinde bulunan “içkin” bir özellik almışlardır¹⁴³³.

Vedaların içeriği incelendiğinde hemen hemen her doğaüstü gücün tanrılaştırıldığı anlaşılmaktadır. Gökyüzünde ay, güneş ve yıldızlar, yerde ise nehirler, göller ve toprak parçaları tanrılaştırılan cisimlere örnek verilebilir. Bu durum Hindu pantheonunda tanrıların sayısını o kadar arttırmıştır ki bunların sayısını hesaplamak neredeyse imkânsız görülmektedir. Ancak Veda metinlerinde adı geçen önemli tanrıların 33 tane olduğu kabul görmektedir¹⁴³⁴. Eski Hindu din adamları Rigveda'nın ilk şakirtlerinin bütün ilahları gökteki, atmosferdeki ve yerdeki pozisyonuna göre üç ana sınıfa ayırdığını yazmaktadırlar. Üç bölüme ayrılan tanrı gruplarında her bölüme 11 tanrı düştüğü varsayılmaktadır. Bölümlere ayrılan 33 tanrının dışında cinler, küçük tanrılar ve tanrılaştırılmış yerel kahramanlarla birlikte bu sayı binlerle ifade edilmektedir. Görünen o ki, Hindu inanisında tabiattaki her şeyi tanrılar idare etmekte ve bu tanrıların büyük olanları önemli işleri, küçük olanları ise daha az öneme sahip işleri yürütmektedirler. Dahası, Vedalarda tanrıların ezeli olmayıp, bir başlangıcının olduğuna inanılmaktadır. Buna göre Hindu tanrıları birbirinden farklı zamanlarda meydana gelmişlerdir. Hatta bazılarının kendilerinden daha önce meydana gelen tanrıların çocukları olduğu düşünülmektedir¹⁴³⁵. Bazen de birçok tanrı için ortak yaratıcı güç gibi çarpıcı bir sıfat kullanılmış, kişileştirilmiş ve belli bir zaman için yüce bir tanrıya dönüştürülmüştür¹⁴³⁶.

¹⁴³¹ Ş. Demirel, a.g.m., s. 567.

¹⁴³² K. Demirci, a.g.e., s. 50.

¹⁴³³ K. Knott, a.g.e., s. 85.

¹⁴³⁴ Arthur Berriadle Keith, “The Mythology of all Race”s, London 1917, *By Marshall Jones Company*, Vol VI, p. 17.; K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 136.

¹⁴³⁵ K. Demirci, a.g.e., s. 50

¹⁴³⁶ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 19-20.

Veda Dönemi'nde insanlar, tıpkı kendi toplumlarını sınıflara ayırdıkları gibi tanrıları da *Brāhmanlar*, *Kṣatriyalar* ve *Vaişyalar* olarak sınıflandırmışlardır. Niteliği açısından şiddeti ile ön plana çıkan İndra, Adityalar ve Rudralar Kṣatria sınıfına dâhil edilmiştir. *Brhaspati* ve *Sukra* gibi birçok tanrının *Brāhman* sınıfında olduğu kabul görmüştür. Marutlar ise bereket ve zenginlik veren yağmuru taşıdıkları, dolayısıyla tüm toprağın gerekli yağış payını almasını sağladıkları için *Vaişyalar* ile özdeşleştirilmiştir. Genel olarak bu tanrıların hepsinin birbiriyle eşit olduğunu düşünmüş ancak İndra savaş sırasında onlara liderlik ettiğinden onu birinci sıraya yerleştirmişlerdir¹⁴³⁷. Durum böyle iken *Sūdra* sınıfının insanlar arasında varlığı bilinirken, tanrılar arasında bu sınıfa dair hiçbir işaret bulunmamaktadır.

Hinduizm'deki tanrı inancına başka bir yaklaşım getirecek olursak ilk önce diğer tanrılardan üstün bir baba tanrı kavramı olan *Pracapati/prajapati* ortaya çıkmıştır. Sonraki zaman diliminde Upanishadlar'da soyut bir tanrı kavramı olan *Brāhman*'dan¹⁴³⁸ söz edilmeye başlanmıştır¹⁴³⁹. Bunun dışında Hindu din bilimcileri Tanrı ve Tanrıçaların hem gücünü hem de lütfünü vurgulamaktadır. Buna göre, inananları cesaretlendirmek, ödüllendirmek, uyarmak veya cezalandırmak için belirsiz bir zamanda aniden ortaya çıkabileceği ve bunu yaparken farklı kılıklara girebileceği yansıtılmıştır. Hatta bu inanca göre, Hint köyleri, tarlaları, ağaçları, kayaları ve çalıları etrafında dişi ruhların bulunduğu inanılmaktadır. İnsanların dallara bağlamış oldukları bez parçaları, yol kenarlarına bıraktıkları yiyecekler, gümüş yıldızlar, kırmızı boya veya pudrayla süsledikleri taşlar bunlara örnek olarak verilebilir. Toplumun bu tarz davranışlarında, dişi bir *bhut* veya hayaletin, *mata* ya da yerel bir tanrıçanın teskin edilmesi amaçlanmıştır. Yine inanca göre bu dişi ruhlar hayattayken zamansız ve uğursuz ölümlerle karşılaştıkları veya çocuksuz öldükleri yerlerde dolaşmaktadırlar¹⁴⁴⁰.

Hindu inancının komşu coğrafyalardaki akraba toplulukları ile etkileşim geçirdiği bilinmektedir. Bu etkileşimde tarafların tanrıları arasında benzerlik olmakla birlikte birtakım ayrışmalar da söz konusudur. Boğazköy'de yapılan kazılarda ele

¹⁴³⁷ R. Shamshastri, a.g.m., p. 2.

¹⁴³⁸ Hemen belirtmek gerekir ki, her şeyi kapsayan ve soyut bir tanrı kavramı olan Brahman'ı bir kişiliği olan erkek Tanrı Brahma farklı karakterlerdir. Hal böyleyken, erkeklik cinsiyeti verilmiş Brahma ile ne erkek ne dişi olan Brahman ayrımı eski metinlerde kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Öte yandan Brahman aynı zamanda rahipler Hint Kast Sistemi'nde en üst mertebede bulunan sınıfa verilen isimdir. Dolayısıyla yanlış sonuçlara varmamak için Brahma ve Brahman isminin geçtiği metinlere dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. (bkz. *Bhagavat-Gita*, s. 19-20.)

¹⁴³⁹ *Bhagavat-Gita*, s. 19-20.

¹⁴⁴⁰ K. Knott, a.g.e., s. 87-88.

geçirilen Hititler ile Mitanniler arasında yapılmış ve MÖ 14. yy'dan kalma olduğu anlaşılan bir antlaşmada Mitanniler'in koruyucu tanrıları olarak İndra, Mithra ve Varuṇa'nın adları geçmektedir. Bu tanrılar daha sonradan Vedizmi'n büyük tanrıları olarak Hindu pantheonlarında yerlerini almışlardır¹⁴⁴¹. Nitekim Hint-İranlıların savaşçı tanrıları oldukları bilinen bu tanrıların rolleri arasında bazı kaymalar görülmektedir. Avesta'da Mitra'nın, Rigveda'da kendisiyle aynı adı taşıyan Mitra'dan ziyade, yine aynı eserdeki İndra'nın özelliklerini taşıdığı bilinen bir olgudur. Ayrıca Avesta'da Mitra ile Vāyu arasında bir benzerlik görülmektedir. Çoğunlukla çift halinde görülen bu iki tanrıdan İndra, Rigveda'da tüm mitsel benzerliği kendine çekmiş gibidir. İndra'nın ilk başta Vāyu'ya ait olan birçok özelliğini kendisine katması ile birlikte Vāyu bir süre sonra İndra'nın gölgesinde kalmış böylece kendi bağımsız özelliklerini kaybetmiştir¹⁴⁴².

Vedalar külliyyatında adı geçen belli başlı tanrılar arasında İndra, Agni, Soma, Varuṇa, Sūrya, Vāyu, Mitra, Pṛithivī, Dyaus, Aditi, Uṣas, R̥ibhu, Aśvinler, Marutlar, Āpaḥ, Rudra, Viṣṇu, Pūṣan, Bṛihaspati, Mātariśvan vb. daha birçok tanrı sayılabilmektedir¹⁴⁴³. Belirtildiği üzere Vedalar'da 33 büyük tanrıdan bahsedilmekle birlikte Hindistan'da canlı ve cansız hemen hemen tüm varlıklar tanrı objesi haline dönüştürülmüştür. Bu nedenle Hindistan'da yaklaşık olarak üç milyon adet tanrı objesinin bulunduğu söylenmektedir. Hatta bazı kaynaklarda bu sayının 30 milyon kadar çıktığına dair düşünceler bulunmaktadır¹⁴⁴⁴. Hal böyleyken Hititlerin elinde bulunan “bin tanrılı halk” unvanını egale eden Hintliler için “milyonlarca tanrısı olan halk” deyimini kullanmak yanlış olmayacaktır.

Hint dini inanışına göre tanrılar gökte, havada ve yerde yaşayan, insanların yaşamlarına tesir eden, şuur sahibi birer varlık olarak kabul edilmiştir. Şahsiyete bürünmüş bu varlıklar yapıları bakımından insanlar gibi düşünülmüşlerdir. Ancak onları insanlardan ayıran belirli özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler insanlardan daha kuvvetli, kudretli ve ölümsüz olmaları şeklinde açıklanmaktadır. Hint toplumu bu tanrılara dua edebilir, kurban ile adaklar sunabilir ve bu sayede kendi işlerinin bazılarını bu tanrılara yaptırabileceklerini düşünmüşlerdir. Kurban ve diğer sunularda uzman olan *Brāhman* tarzı din adamları aracılığıyla onlara çeşitli ritüel ve sunular

¹⁴⁴¹F. Challaye, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁴⁴² Georges Dumézil, *Mit ve Detan I; Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 69.

¹⁴⁴³K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 136.

¹⁴⁴⁴Ş. Demirel, *a.g.m.*, s. 562-563.

gerçekleştirmişleridir. Bu sayede Tanrılara dileklerini kabul ettirebileceklerine inanmışlardır¹⁴⁴⁵. Diğer yandan bilinen en eski dönemlerden Ortaçağ'a kadar bazı Hint tanrılarının değerini yitirdiği bazılarının ise değer kazandıkları ve diğerlerinin yerini aldığı görülmektedir. Örneğin İndra bir dönem tanrılarının en önde gelenleri arasında iken bir süre sonra belli bir güç kaybına uğramıştır. Yine Vişnu ve Śiva sıradışı bir konuma gelmiş ve bazı tanrıçalar olağanüstü bir şekilde değer kazanmış ve güçlenmişleridir¹⁴⁴⁶.

5.1.4.1. Büyük Tanrılar

Ātman-Brahma: Ātman kelimesinin ilk akla gelen anlamı “*ruh*”tur. Sözlük anlamı bakımından “*ruhî prensip, akıl, kendi, nefis, beden, şekil ve evrensel ruh*” anlamına gelmektedir¹⁴⁴⁷. Eski Hint düşüncesinde Ātman'ın her yerde, her bedende olduğu, her şeyin ondan çoğaldığına inanılmaktadır. Vedalarda, insanın veya herhangi bir görünen varlığın özü ya da iç varlığı anlamında yorumlanan Ātman, Upanishadlar'da ise evrensel bir hakikat olarak tanımlanmakta ve insan da dâhil bütün görünen şeylerin özü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla her şeyin özü olan Ātman'ın, Upanishadlar'da *Brāhman* ile özdeş olduğu belirtilmektedir¹⁴⁴⁸. Advaita Vedanta'nın¹⁴⁴⁹ öğretilerine göre, nihai gerçeklik olan Brahma ile Ātman, yaşayan varlıkların içindeki ebedi unsur arasında kesin bir özdeşlik bulunmaktadır¹⁴⁵⁰. Upanishadlar'da Ātman ile ilgili bir pasajda bunun örneklerine rastlanmaktadır. Söz konusu pasajda Ātman ile ruh; “*Başlangıçta bu dünyada sadece karanlık (Tamas) vardı. O kuşkusuz En Yüksek'teydi. En Yüksek onu sevk etti ve o ayrılaştı. Bu biçim, tutku (Tamas) idi. Tutku sevk etti ve o ayrılaşmaya zorladı. Bu biçim ise saflık (Sattva) idi. Bu saflık zorladı ve ondan Öz (Rasa) çıktı. Bu, her insanda görülen saf akıldır; o, anlayış, sebat ve kendini beğeni özelliklerini barındıran ruh, Vişva diye adlandırılan Pracāpati'dir. Onun bu biçimlerinden daha önce söz edilmişti. Kuşkusuz onun bir yönü Karanlık (Tamas) diye nitelendirilir, ey müritler, o Rudra'dır. Kuşkusuz onun bir yönü Tutku (Racas) diye nitelendirilir, ey müritler, o Brahmā'dır. Kuşkusuz onun bir yönü Saflık (Sattva) diye nitelendirilir, ey müritler, o Vishnu'dur. Böylece Bir Olan, üç olur. O gelişir sekiz, on bir, on iki ve sayısız parça olur. Böyle gelişmesinden canlı varlık olur, canlıların içine*

¹⁴⁴⁵K. Çağdaş, “Bhagavadgîtâ”, s. 95.

¹⁴⁴⁶M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt II*, s. 58-59.

¹⁴⁴⁷K. Çağdaş, “Bhagavadgîtâ”, s. 100.

¹⁴⁴⁸A. İ. Güngör-C. Kutlutürk, a.g.m., s. 38.

¹⁴⁴⁹“İkinci olmayan Vedanta” anlamına gelen kelime, Şankara'nın (MS 788-820) kurduğu ve Vedantaya/Upanishadlar'a dayanan meşhur felsefi akımdır. (detaylı bilgi için bkz. D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 60.)

¹⁴⁵⁰D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 60.

girer ve onların arasında yaşar. O canlıların sahibi haline gelir. İçte olsun dışta olsun O Ātman'dır, evet O Ātman' dır"¹⁴⁵¹ şeklinde tarif edilmektedir. Her şeyin kaynağı olarak belirtilen Ātman Mandukya Upanishad'da bunu "Ātman, Om hecesi tek bir hece olduğunda onunla özdeştir. Om hecesi parçalardan oluştuğunda ise Ātman'ın yönleri parçalarla, parçalar yönlerle özdeştir. Om¹⁴⁵²'un parçaları A, U ve M' dir"¹⁴⁵³ şeklinde belirtmektedir. Mundaka Upanishad'da ise; ilk olarak Tanrı Brahma'nın doğduğu söylenmekte fakat neden veya nasıl doğduğuna dair bir bilgi verilmemektedir. Mundaka Upanişad'daki pasajda, "Tanrılar içinde ilk olarak, her şeyi yapan ve tüm dünyayı koruyan Brahma doğdu. O, tüm bilgilerin kaynağı olan Brahma bilgisini en büyük oğlu Atharvan'a öğretti"¹⁴⁵⁴ denilmektedir. Özetle Brahma'nın ilk tanrı olduğunu ve Brahma'nın bildiklerini Atharvan adındaki büyük oğluna öğrettiği söylenmektedir.

Ātman ile Brahma'nın aynı varlıkları ifade ettiği birçok uzman tarafından kabul görmektedir. Nitekim Hindu kutsal kitapları incelendiğinde her iki varlığın da tek bir varlık olduğuna dair açıklamalar bulunmaktadır. K. Çağdaş ise, Ātman ve Tanrı ilişkisini; "Tanrı için kullanılmış olan ezeli ve ebedi Yüce Ruh tabirinin atman için de düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bhagavadgita'da Puruṣa kelimesi Atman'ı işaret etmek için "ruh" veya "yüce ruh" anlamında bir araya getirilmekte ve böylece Atman=Tanrı görüşü ortaya çıkmıştır" şeklinde yorumlamaktadır¹⁴⁵⁵. Bhagavatgita'da ayrıca "Tanrı" kelimesi Brāhman ile eş tutulmuştur. Upanishadlar'da ve "Advaita-Vedanta" felsefesinde Brāhman, soyut bir tanrı kavramı resmedilmiştir. Buna göre, kişi kendi özünü tanıdığı anda, benliğinin ötesindeki kendisini yani Ātman'ı bulduğunda "Tek, yalın ve Son Gerçeğe" erecektir¹⁴⁵⁶.

Aca Ekapād: Hava ya da rüzgâr tanrılarından biri olan Aca Ekapād'ı Yaska; Aca; "süren, önüne katıp götüren" ve Ekapād; "tek ayaklı" kelimelerinin birleşmesiyle açıklayarak "tek ayağıyla önüne katıp götüren" anlamına geldiğini söylemektedir. Hint mitolojisinde zayıf bir karakter çizen Aca Ekapād, okyanus, Nehir, Hava, Taşkınlarla ve

¹⁴⁵¹Upanishadlar, Maitri Upanishad, V, 2. s. 325.

¹⁴⁵²Om: duaların başında ve sonunda söylenir. Hıristiyan inancındaki "amen" kelimesine benzer fakat ondan daha büyük bir öneme sahip olduğuna inanılmaktadır. Hinduizm'de "Om" ayrıca Brahman ile birleşme anlamına da gelmektedir. Hatta bazı Hindu kutsal kitaplarında "a,u,m" olarak harflere ayrılan "Om", Brahman'dır ve kozmosun kendisidir denilmektedir. Buna göre "a" uyanık olmak, "u" rüya durumu ve "m" ise rüyasız uyku olarak tanımlanmaktadır. (bkz. D. Leeming, a.g.e., s. 96.).

¹⁴⁵³Upanishadlar, Māndukya Upanishad, 8.

¹⁴⁵⁴Upanishadlar, Mundaka Upanishad, I, 1.

¹⁴⁵⁵K. Çağdaş, "Bhagavadgītā", s. 101.

¹⁴⁵⁶Bhagavat-Gita, s. 73.

Ahi budhnya ile (Havanın Yılanı ile) özdeşleştirilmekte ve Atharvaveda'da iki dünyayı güçlendirdiği söylenmektedir¹⁴⁵⁷.

Adityalar: Rigveda'da tanrıça Aditi'nin oğulları olan Mitra, Aryaman, Bhaga, Varuṇa, Daksha ve Amṣa'yı tarif etmek için kullanılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde sayıları artan¹⁴⁵⁸ Adityalar'ın Atharvaveda'da sayıları sekiz, Śatapatha Brāhmaṇa'da ise bir yılın 12 ayını gösterecek biçimde 12 taneye çıkmıştır. Göksel tanrılar olarak karakterize edilen bu tanrıların şefi Varuṇa'dır. Vedalar sonrası dönemlerde Aditya isminin Güneş'e verildiği görülmektedir. İnanışa göre Adityalar, onlara inananlara kanat gererek korumakta, kötülük ve yalandan hoşlanmamakta, insanların içindeki iyilik ile kötülüğü görmektedirler. Bunların haricinde hareket eden ve duran her şeyin destekçisi olarak kabul görmüş, hastalıkları iyileştirmiş, soyun devamını sağlamış, uzun bir yaşam vermiş¹⁴⁵⁹ ve tüm varlıkların ortak özü olduklarına inanılmıştır¹⁴⁶⁰.

Agni: Vedalar'da tanrıların en önemlileri olarak İndra, Agni ve Varuṇa'nın isimleri geçmektedir. Agni, ateş tanrısı olduğundan Hindu kurban törenlerinde Soma ile birlikte adına sıkça rastlanılmaktadır¹⁴⁶¹. Hint Avrupa toplumlarının Hindistan'a girişinden önce tapınılan bir tanrı olan Agni, modern zamanlarda Litvanya dilinde "ugnis", Slavca'da "ogni" ve İngilizcede "ignatc" formuyla telaffuz edilmektedir¹⁴⁶². Agni'nin bir diğer adı veya lakabı "her şeyi bilen" anlamına gelen "Catavedas"tır¹⁴⁶³. Yer tanrıları arasında olan Agni, Hint inancının en kutsal unsurlarından biri olarak kurban ateşinin kişileştirilmiş hali olarak düşünülmekte ve cennette güneş, havada parlaklık ve yerde ateş olarak algılanmaktadır. Öte yandan Hint tanrı hiyerarşisinde İndra'dan sonra gelen Agni, Vāyu-Sūrya yahut Agni-İndra-Sūrya üçlüsünde yer almaktadır. Somut olarak alev saçlı, sivri çeneli, kızıl sakallı, altın dişli olarak tasvir edilen Agni, insanlarla tanrılar arasında arabulucu, insanların evlerinin koruyucusu ve onların yaptıklarının gözleyicisi, kurban ve tapınakların temel ögesi olarak kabul edilmektedir¹⁴⁶⁴.

¹⁴⁵⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 25.

¹⁴⁵⁸ *Bhagavadgītā*, s. 57.

¹⁴⁵⁹ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 27-28.

¹⁴⁶⁰ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁴⁶¹ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁴⁶² K. Demirci, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁴⁶³ *Upanishadlar*, s. 79.

¹⁴⁶⁴ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 18, 41 ;Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 41.

Hindu dini inanışında en eski unsurlardan biri olan ateş, tarih öncesi çağlardan beri insanlar tarafından ilk tanrılaştırılmış sembollerinden biridir. Agni'ye Vedalar'da irili ufaklı yaklaşık 200 ilahi atfedilmiştir. Ateşten yedi adet dilinin¹⁴⁶⁵, (bazı kaynaklarda yedi bacak) üç bacağına¹⁴⁶⁶ olduğu ve bu dilleriyle kurban sunaklarını yaladığına inanılmaktadır. Günde üç kez beslenen Agni, odun ve erimiş yağ (tereyağı) ile beslenmektedir. Güneş ışığı ve bazen de şimşeğe benzetilmesinin yanında parlak, kırmızı ve siyah atların koşulduğu arabasıyla tanrıları kurban törenine getirmektedir. Bineklerinin arasında bazen bir koç olduğu da söylenmektedir. Göğün yani Dyaus'un oğlu olan Agni bu özelliğinden dolayı Yer ve Gök'ün oğlu diye de isimlendirilmiştir. Agni'ye atfedilen diğer bir özellik de suların soyundan olduğu ve ona en yakın olan İndra'nın ikiz kardeşi olduğudur¹⁴⁶⁷. Agni'nin üç özelliği olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar, kendini temizleyen, başkalarını temizleyen ve parlayan olmakla birlikte atmosferin sularında doğduğuna bu sebeple ona "apamnapat" yani "suların çocuğu" da denilmektedir. Bazı durumlarda gökte parlarken İndra'nın şekline giren Agni evin ve ocağın ateşi unvanını da almıştır. Hem korkulması gereken hem de insanlara yardım eden özelliğiyle de bilinmektedir¹⁴⁶⁸.

Rigveda'da adı geçen¹⁴⁶⁹ ve bu kutsal kitapta 33 tanrı arasında ikinci sırada olan Agni'nin, kurban ateşini yakmakta kullanılan çubukların içerisinde uyuduğuna inanılmaktadır. Diğer tanrıların onlara sunulan kurbanları nasıl tükettiği bilinmezken, ateşe atılan kurbanların yanarak yok olması ile Agni'nin bunları tükettiği düşünülmektedir¹⁴⁷⁰.

Ahi Budhnya: Hava veya Rüzgar tanrıları arasında adı geçen Ahi Budhnya, Ahi "yılan", budhnya ise "derinliklerde oturan" veya "havaya ait olan" anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda "Derinliklerin Yılanı" ya da "Hava Yılanı" biçiminde çevrilmekte olup adına, sadece Visvedeva ilahilerinde rastlanmaktadır. Hint tanrı pantheonunda çok önemli bir yeri olmayan Ahi Budhnya'ya kutsal kitaplarda sadece üç beyit bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere adına sunulmuş özel bir ilahi olmamakla birlikte ona şöyle yakarılmaktadır: "Suda doğan ve havadaki ırmakların dibinde oturan

¹⁴⁶⁵ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 28-29.

¹⁴⁶⁶ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁴⁶⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 28-29.; M. Eliade, *History of Religious Ideas*, p. 208.

¹⁴⁶⁸ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴⁶⁹ *The Hymns of the Rigveda*, 1, 1.1-10, 191.1.

¹⁴⁷⁰ Yalçın Kayalı, *a.g.e.*, s. 41.

tanrıya şarkılarla yakarırım". Veda sonrası külliyatlarda Rudra'nın adı ve Śiva'nın lakaplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁴⁷¹.

Āpaḥ: Fiziksel özellikleri çok belirgin olmayan Āpaḥ'a Vedalar'da dört ilahide yer verilmiş ayrıca bazı yerlerde de adı geçmektedir. Ancak Hint tanrı pantheonunda önem sırası bakımından gerilerde bulunmaktadır. Tanrılarla aynı yerde oturduğuna inanıldığı gibi hem göksel hem de yersel tanrılardandır. Hareketli ve hareketsiz her şeyi yarattığına inanılmaktadır. Kutlu suları olduğundan ve bu sularını okyanuslara akıtmalarından bahsedilmesinden de anlaşılacağı üzere tatlı sularla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ahlaksal kirlilikleri, günahları, yalanları ve diğer kirli şeyleri sürükleyerek temizleyen Āpaḥ'ın sıhhat, zenginlik, kuvvet, uzun yaşam ve ölümsüzlük kazandırdığı düşünülmektedir¹⁴⁷².

Asuralar: *Asura* ismi "yaşam, soluk, ruh" anlamlarına gelen "asu"dan gelmekte olup Rigveda'nın en eski bölümlerinde ve Avesta'da tanrılar için kullanılmıştır. İlk zamanlarda Indra, Agni ve Varuṇa için de *Asura* ismi kullanılsa da sonraki dönemlerde bu durum değişerek "kötü ruh" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Atharvaveda, *Asura*'yı "kötü ruh" olarak tanımlarken, Rigveda'nın sonraki bölümlerinde Indra, Agni ve Sūrya için "*Asura öldüren*" olarak bahsedilmektedir. Nitekim Vedalar'dan sonraki külliyatlardan olan Brāhmaṇa ve *Purāṇalar*'da tanrılar ile *Asuralar*'ın arasındaki rekabetten söz edilmektedir¹⁴⁷³. *Asuralar*'ın *Prajapati*'nin oğulları oldukları kabul edilmektedir. Dolayısıyla eril bir yapıya sahip olan *Asuralar*, hemen her tanrı ile mücadele halinde tasvir edilmektedirler¹⁴⁷⁴.

Hindu inancında insanüstü tanrısal varlıklar anlamında *Asuralar*, tıpkı diğer tanrılar gibi *Prajapati*'nin oğullarıdır. Fakat *Asuralar*'ın diğer tanrılarla sürekli mücadele halinde olması nedeniyle onlara düşman kardeşler gözüyle bakılabilir. Hatta Hindulara göre, her tanrının bir *asurası*/muhalifi vardır. Örneğin bir *Asura* olan Daivya, Agni'nin, Aru ve Kutsa ise tanrı Aditi'nin belahlıları olarak görülmektedirler. Onlar, tanrısal varlıkların aksine karanlık, düşman, yalan ve yanlış ile anılmakla birlikte bazen de bu isim Āriler'in düşmanları için bir sıfat veya bir ad olarak kullanılmıştır. Ayrıca Demonlar olarak bilinen yaratıkların en önemlilerinden olan *Asuralar*, Vedalar ve

¹⁴⁷¹ K. Kaya, Hint Mitolojisi Sözlüğü, s. 30-31.

¹⁴⁷² K. Kaya, Hint Mitolojisi Sözlüğü, s. 35.

¹⁴⁷³ K. Kaya, Hint Mitolojisi Sözlüğü, s. 38.

¹⁴⁷⁴ A. B. Keith, *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads (I)*, (By Charles Rockwell Lanman), Oxford University Press, London 1925, p. 232-236.

Brāhmaṇalar'da tanrıların baş düşmanı olarak tanımlanmaktadır. Kaynaklara göre, *Asura* isminin anlamıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Söz konusu görüşlere göre *Asura*, “ilahi/ruhani niteliğini kaybetmiş varlık” ve “kötücül, aşağılık” anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Hinduizm'de bu anlamıyla şöret bulmuştur. *Asura*'ların iyi anlamdan kötüye doğru evrilmesinin sebebini uzmanlar, Hint ve İran kültürleri arasındaki ayrışma ve aralarında ortaya çıkan rekabete bağlamaktadırlar. Öyle ki bu rekabet, zaman içerisinde, “birinin iyi dediğine diğesinin kötü demesi gerekirmiş” gibi bir noktaya varmıştır. Nitekim *ahura/asura* terimi İran'da “yüce veya ulu” anlamında kullanılmaya devam etmiş, hatta en yüce tanrıları Mazda'nın sıfatı olmuştur¹⁴⁷⁵.

Bir başka ilgi çekici görüşe göre ise, *Asura* kelimesinin, Assuri veya Asurlular olarak bilinen Mezopotamya, Elam ve Suriye bölgelerinde hüküm sürmüş bir toplumdaki gelmektedir. Sami kökenli bir toplum olan Asurlular, Āri kökenden gelen İran ve Hintlilerin en korkulu düşmanları arasındadırlar. Hintliler, Asurluları dünyadaki en zalim ve en korkunç insanlar olarak görmüşlerdir. Bu nedenle *Asura* teriminin, ilk başlarda İran ve Hint Āriler'inin düşmanı olan bu toplumdaki dolayı Asuri kelimesini zamanla insanüstü nitelikleri haiz kötücül varlıklar için kullanıldığı da düşünülmektedir¹⁴⁷⁶. Ancak *Asura* isminin Avesta'da tanrıları nitelemek için kullanılmış olması ve onların sadece Hint toplumunda kötü yaratıklar olarak tanımlanması, bu görüşü oldukça zayıflatmaktadır.

Aśvinler: Hint dini mitolojisinde göksel tanrılar arasında sayılan, her zaman genç ve yakışıklı olduklarına inanılan tanrılardır. Altın parlaklığında olan bu tanrıların şahinler kadar hızlı, çevik ve birçok biçimi oldukları düşünülmektedir. Asvinau (İki Aśvin), ve Asvini Kumaralar (Aśvini Oğulları) denen bu tanrılardan güneşin ve göğün ikiz oğulları olarak bahsedilmektedir. Rigveda'da İndra, Agni ve somadan sonra en önemli tanrılar arasında sayılmaktadırlar. İsimlerinin Hint kökenli olmasından dolayı uzmanlar tarafından Veda öncesi tanrılar kategorisine yerleştirilmişleridir. Onlara atfedilen ilahiler 50'den fazladır ve ışık ile ilişkilendirilmektedirler¹⁴⁷⁷.

¹⁴⁷⁵ A. B. Keith, *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, p. 231-236.; A. İ. Yitik, Hint “Dinlerinde Kötülük ve Şeytan”, s. 24-25.

¹⁴⁷⁶ A. İ. Yitik, “Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan”, s. 25-26.

¹⁴⁷⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 40.

Brahma: Hint mitolojisinde en önemli yaratıcı tanrı olarak kabul edilmektedir¹⁴⁷⁸. Brahma yaratıcı, Vişnu koruyucu ve Śiva yok edici olarak Hindu inancında teslis yani trimürtiyi (üçlü) oluşturmaktadırlar. İbadet ve tapınım açısından Śiva ve Vişnu kadar öneme sahip olmasa da mitolojik olarak önemini korumaktadır. Hint mitolojisine göre, ilk bilinçli tanrı olarak kabul edilen Brahma, Vişnu'nun göbeğinden çıkmış ve bir lotusun üzerinde oturmaktadır¹⁴⁷⁹. Bu nedenle ona "Göbekten Doğan" anlamına gelen "Nābhica" denmektedir¹⁴⁸⁰. Dört kolu ve dört yüzü bulunan Brahma, elinde Hint kutsal kitapları olan Vedalar'ı taşır vaziyette düşünülmüştür¹⁴⁸¹. Brahma'ya atfedilen diğer özelliklere göre, onun kırmızı renkli, dört başlı, olmasının yanında balık, kaplumbağa, domuz biçimlerinde olduğu ve diğer kalpalarda yaratıcı özelliğinin üzerinde durulmaktadır. Bahsi geçen balık, kaplumbağa ve domuz biçimlerinin sonraki zamanlarda Vişnu'ya atfedildiği görülmektedir. Brahma zaman içerisinde geri plana itilmiş ve Vişnu ile Śiva önem açısından onun önüne geçmiştir. Śivacı toplum Brahma'yı yaratanın Mahādeva veya Rudra (Śiva) olduğunu söylemekle birlikte onun Liṅga'ya taptığını öne sürmüşlerdir. Brahma'nın birçok ismi olmakla birlikte bu isimlerin en çok bilinenleri; Çaturmukha (Dört Yüzlü), Aṣṭakarna (Sekiz Kulaklı), Pitāmaha (Büyükbaba), Lokeśa (Dünyanın Efendisi), Dhātṛi (Destekleyen), Vidhātṛi (Destekleyen), Sanat (Eski), "Yaratıcı" anlamında Vidhi, Vedhās, Druhiṅa ve Sraṣṭṛi'dir¹⁴⁸².

Hindu inancına göre, Brahma veya bazen *Brāhman* olarak da nitelenen sözcük evrenin en yüce gücünü belirtmektedir. Böyle bir gücün her şeyden bağımsız olarak kendi kendine oluşmuş, öncesiz ve sonsuz, bütün her şeyi içine alan bir yapısı olduğuna inanılmaktadır¹⁴⁸³. Ancak Brahma'nın, Vişnu'nun göbeğinden çıktığı¹⁴⁸⁴ düşüncesi bu inançla taban tabana zıt bir durumdur. Brahma, madde ötesi, görünmez, her şeyi yani tüm evreni yaratan tanrı olarak düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı ona *Pracapati* yani "Yaratıkların Efendisi" de denilmektedir. Brahma sadece dünyadaki canlıların değil, tanrıların da yaratıcısı olarak kabul edilmektedir. K. Kaya'nın aktarımına göre Śatapatha Brāhmaṇa'da "*Başlangıçta sadece Brahman vardı. O, tanrıları yarattı; onları*

¹⁴⁷⁸ K. Knott, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁴⁷⁹ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁴⁸⁰ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 49.

¹⁴⁸¹ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁴⁸² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 48-49.

¹⁴⁸³ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 48-49.

¹⁴⁸⁴ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 26.

yarattıktan sonra dünyaları onlara barınak olarak verdi. Toprak dünyasını Agni'ye, havayı Vāyu'ya, göğü de Sūrya'ya verdi" denilmektedir¹⁴⁸⁵.

Demonlar: Hinduizm'e göre, tanrılara ve insanlara düşman olan bazı varlıklar bulunmaktadır. Bunlar tek veya gruplar halinde olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Gruplar halinde olanlara "Düşmanlar" ya da "Demonlar" denilmektedir ki *Asuralar*, *Daşalar/Dayular*, *Raksalar*, *Aratiler* ve *Piçakalar* bu gruba dâhil edilmektedir. Bireyler halinde dolaşanlara ise *Vrtra*, *Vala*, *Arduba* ve *Çambara* adı verilmektedir. Bunlardan bireysel oldukları düşünülen varlıklar savaş tanrısı olan *İndra*'nın düşmanları olarak kabul edilmektedir. İnsanlardan ziyade daha çok *İndra* ile bir mücadele içinde olan bu varlıklar arasında *Vrtra*'nın bir yılan şeklinde olup fırtına ile şimşek gibi olayları yönettiği ve okyanusların derinliklerinde yaşadığı düşünülmektedir. Söylenceye göre, *Vrtra*, *İndra* ile bir mücadelesinde *İndra* tarafından öldürülmüştür. *Rigveda*'da tanrılarla uğraşan bir kahraman olarak anlatılan *Vrtra* zaman içerisinde toplum nezdinde bu kahramanlık algısını yitirmiş ve kötü özellikleri ile algılanmaya başlanmıştır¹⁴⁸⁶.

Gruplar halindeki Demonlar arasında ise en önemli olan yaratıklar *Asuralar* adıyla bilinen gruptur. Nitekim *Vedalar* ve *Brāhmaṇalar*'da bu yaratıklar tanrıların baş düşmanı olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁸⁷. Hinduizm inancına göre bütün bu kötü karakterli ruhlar mezarlıklarda, yol kavşaklarında, ağaç gövdelerinde ve karanlık mekânlarda bulunmakta olup bu kötü ruhlardan korunmak için yine onların bulunduğu bölgelerde ritüeller düzenlenerek tılsımlar yapılmaktadır. Bu konuda özellikle *Demonlar*'dan ve onların neden olduğu hastalıklardan korunmak için *Atharvaveda*, tılsım veya okunması gereken mantralarından oluşan bir kitap olarak ön plana çıkmaktadır¹⁴⁸⁸.

Dyaus: *Vedik Dönem*'in başlangıcında önemli bir yere sahip olan *Dyaus*'un adı genellikle bir başka tanrıyla birlikte geçmektedir. *Rigveda* ilahilerinde *Agni* ve *İndra*'nın henüz önem kazanmadığı bir dönemde *Dyaus*'un, *Varuṇa* ile birlikte önemli bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır¹⁴⁸⁹. *Dyaus*, Hintçe *deva* kelimesinin, Latince *deus* ve eski Norveçlilerin dini şarkılarında tanrıları belirtmek için kullanılan *tivar* kelimesiyle aynı

¹⁴⁸⁵ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 48-49.

¹⁴⁸⁶ A. B. Keith, *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, p. 231-235.

¹⁴⁸⁷ A. B. Keith, *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, p. 231-233.; A. İ. Yitik, *Hint "Dinlerinde Kötülük ve Şeytan"*, s. 24-25.

¹⁴⁸⁸ A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan", s. 27.

¹⁴⁸⁹ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 57.

kökten geldiğinden bahsedilmektedir. Kelimenin kendisi açıkça “*div*” yani parlamak kökünden türetilmiş olan Dyaus’un, gökyüzü ve gün anlamlarına da geldiği söylenmektedir. Dyaus kelimesi bazen cenneti veya gökyüzünü belirtmek için kullanılırken, bu kelime Latince “gün” anlamına da gelmektedir. Kişisel özellikleri olmayan Dyaus’un¹⁴⁹⁰ diğer göksel tanrılar gibi parıldayan, parlaklığıyla göz kamaştıran, göklerde ve cennette ikamet eden şekilde tanımlanmaktadır¹⁴⁹¹.

Gaṇeśa (Ganupati): İnananların duaları için hizmete hazır olduğu ve engelleri ortadan kaldırma yeteneğinden dolayı Hindularca sevilen fil başlı bir tanrıdır¹⁴⁹². Başarının yolunu açan, uğur getiren, güler yüzlü bir bolluk ve bilgelik tanrısı olarak bilinir¹⁴⁹³. Śiva ve Pārvati’nin oğlu olan Gaṇeśa’nın yaratılışıyla ilgili birçok efsane anlatılmaktadır. Bir efsaneye göre; bir gün Gaṇeśa’nın annesi banyo yaparken kendisini koruması için onu yaratmıştır. Başka bir efsanede; *Asuralar* ve *Rakşasalar* tanrıları yenmektedir. İndra ile diğer tanrılar Śiva’dan, bu kötü ruhlara engel olmasını rica etmiştir. Śiva’da karısı Pārvati’den Gaṇeśa’yı doğurtmuştur. Buna göre, bu çocuk kötü ruhlara engel olacak ve tanrıları kurtaracaktır. Diğer bir efsanede ise Ermişler, işlerinin kolay gitmesi için Śiva’dan bir tanrı yaratmasını dilemişlerdir. O da Pārvati’nin yüzüne bakar ve derin düşünceye dalar. O anda yüzünün çevresindeki parlaklıktan güzel bir yaratık ortaya çıkmıştır. Pārvati bu yaratığı kıskanır ve öfkeye kapılarak onu fil başlı ve şiş göbekli bir yaratık haline getirir. Bazı efsanelerde ise güçlü bakışları olan Sani (Satürn gezegeni) çocuğun başına bakar bakmaz çocuğun başı yanarak kül olmuştur. Brahma, Pārvati’ye üzülmemesini, hemen bir baş bulup yerine koyarsa, oğlunun yaşayacağını söyler. Pārvati’nin bulduğu ilk baş ise bir filin başıdır¹⁴⁹⁴. Başka bir efsanede ise oğlunun kimliğinden habersiz olan Śiva, bir sebepten dolayı Gaṇeśa’nın başını keser ancak Śiva, geçen ilk canlının başıyla Gaṇeśa’yı canlandırmaya söz verir. İlk geçen canlı bir fil olduğu için başı fil olarak kalır¹⁴⁹⁵. Görüldüğü üzere hakkında birçok efsane anlatılan ve Hindistan’ın en popüler tanrılarından biri olan Gaṇeśa, Śiva’nın büyük oğlu olarak da telakki edilmektedir¹⁴⁹⁶. Sanskrit edebiyatında Gaṇeśa’dan ilk bahseden eser ise Aitareya Brāhmaṇa’dır. Gaṇeśa, kısa, şişman, sarı

¹⁴⁹⁰ Sten Konow, “Indo-European Religious Ideas in Ancient India”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 6, No. 2 (MARCH 1925), p. 63-64.

¹⁴⁹¹ S. Konow, a.g.m., p. 60.

¹⁴⁹² K. Knott, a.g.e., s. 82.

¹⁴⁹³ *Bhagavat-Gita*, s. 11.

¹⁴⁹⁴ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 69-71.

¹⁴⁹⁵ K. Knott, a.g.e., s. 82.

¹⁴⁹⁶ A. Schimmel, a.g.e., s. 117.

renkli, göbekli, dört kollu ve fil başlı bir yaratık olarak düşünülmektedir. Fil başında tek dişi vardır. Bir elinde istiridye kabuğu, bir elinde disk, bir elinde sopa, bir elinde de nilüfer çiçeği taşımaktadır¹⁴⁹⁷. Bineği bir fare olan Gaṇeśa önünde çoğunlukla bir tabak dolusu tatlı ile tasvir edilmektedir¹⁴⁹⁸. Birçok ismi olan Ganeśa'ya boğa ve güçlü adam anlamına gelen “*Vrsha*” da denilmektedir. Ancak bahsi geçen boğanın aslında Śiva'nın Nandi adlı öküzü olduğu söylenmektedir¹⁴⁹⁹.

İndra: Fırtına Tanrısı olan İndra¹⁵⁰⁰ diğer tanrılar arasında ön sıralarda yer almakta ve Vedik toplumun ulusal tanrısı olarak kabul edilmektedir. Rigveda'da bulunan binin üzerindeki ilahiden yaklaşık olarak 250 tanesi onun adına yazılmıştır. Yeryüzünün efendisi, hayvanların ve insanların döllendiricisi gibi özellikleri bulunmaktadır. Kendisi de bir hava tanrısı olan İndra'nın yardımcıları küçük fırtına tanrıları olan Marutlar'dır. İndra'nın aynı zamanda yarı tanrı ve doğurganlık özelliği bulunmaktadır. Kasırgaları serbest bırakma, yağmur yağdırma gibi meziyetleri bulunmasından da anlaşılacağı üzere mevsimlerle bağlantılı olan İndra'nın, kutsal mevsiminin Yaz ayları olduğu söylenmektedir. Marutlarla birlikte ona eşlik eden bir diğer tanrı da Rudra'dır¹⁵⁰¹. İndra'nın kutsal kitaplarda geçen kabiliyetleri ve özellikleri yalnızca bunlardan ibaret değildir. Karanlığı defedip aydınlığı getiren bir tanrı olarak nitelenmesinin yanında esmer tenli, saç ve sakalının koyu renkli olduğu bildirilmektedir¹⁵⁰². Ayrıca cesaretinden ve savaşçı özelliğinden dolayı Rigveda şairleri, savaşçılara İndra gibi davranmalarını açıkça tavsiye etmektedirler¹⁵⁰³.

İndra'nın birden fazla binek hayvanı olduğundan bahsedilmektedir. Bunlardan Airavata adlı bir beyaz file bindiği¹⁵⁰⁴ Uççaiṣravas adında beyaz renkli bir atının olduğu söylenmekte¹⁵⁰⁵ ve yine atların çektiği altından yapılmış bir arabası onun binekleri arasındadır. İndra, *soma* içkisi tiryakisi ve Dyaus'un oğlu gibi daha birçok şekilde tanımlanmaktadır. Ancak başka kaynaklarda İndra'nın babasının Tvaṣṭri olduğu geçmektedir. Agni'nin ikiz kardeşi olan İndra'nın bir kardeşi de Pūṣan'dır. Karısının adı ise İndranī veya Aindrī'dir. Marutlarla gezen anlamında “Marutvan” da denilen İndra,

¹⁴⁹⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 69-71.

¹⁴⁹⁸ K. Knott, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁴⁹⁹ M. M. Çeliktaş, “Hinduizm'in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları”, s. 96.

¹⁵⁰⁰ J. Whitaker, *a.g.m.*, p. 58.; F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51.; Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.;

¹⁵⁰¹ M. Eliade, *History of Religious Ideas*, p. 205.

¹⁵⁰² *Bhagavadgītā*, s. 58.; Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.; K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 75.

¹⁵⁰³ *Rigveda*, IV, 24. 1; J. Whitaker, *a.g.m.*, p. 58.

¹⁵⁰⁴ *Bhagavat-Gita*, s. 163.

¹⁵⁰⁵ *Bhagavadgītā*, s. 58.; Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.

Güneşin doğuşunu¹⁵⁰⁶ ve suların akışını engelleyen ejderhayı yıldırımıyla öldürmesinden dolayı suların akışının düzenlenmesi ile ilişkilendirilmiştir¹⁵⁰⁷. İndra, savaşta ideal bir savaşçı olarak, özellikle de kalelerin ve orduların yok edicisi olarak yüceltilmektedir. Bazı durumlarda bir yay kullanır, ancak birincil silahı, yakın dövüşte kullanılabilen veya fırlatılabilen keskinleştirilmiş *Vacra/vájra* denilen çok uçlu topuzdur¹⁵⁰⁸.

"Kuvvetin sahibi", "kendiliğinden hâkim olan" şeklinde de tanımlandırıldığı görülen İndra'ya mukabil dünyanın nizam ve kanunlarının hamisi olan Varuṇa bulunmaktadır¹⁵⁰⁹. Ayrıca *Purāṇalar*'da çoğu kez Kṛiṣṇa'nın rakibi olarak betimlenmiştir. İndra adına yapılan bayramlar, modern zamanlarda bile Nepal'de kutlanmaktadır¹⁵¹⁰. Bombay yakınlarında bulunan Bhācā'da, MÖ 2. yy'dan kalma bir Buddhist mağara manastırı bulunmaktadır. Bu mağarada tüm dünyasal fillerin göksel atası, yağmur getiren muson bulutunun hayvan biçimli arketipi olan dev fil *Airavata*'nın üzerine oturmuş olarak resmedilmiştir¹⁵¹¹. Bazı kaynaklarda ifritlerin kaçırdığı sığır sürülerini kurtardığına inanıldığı ve bunu yaparken dostu olan fırtına tanrısı Marutlar'dan yardım aldığı yazmaktadır¹⁵¹². Güneş ve bereket tanrısı olarak düşünüldüğü de görülmektedir¹⁵¹³. İndra, Hindular tarafından hem yaratıcı hem de kurtarıcı olarak¹⁵¹⁴ düşünülmeyle birlikte kendini beğenmiş, böbürlenmeyi seven, *soma* içerek sarhoş olan bir tanrı betimlemesi de bulunmaktadır. Bunların yanında açık tenli olanların koruyucusu esmer tenli olanların ise düşmanı¹⁵¹⁵ olarak anlatılması bakımından oldukça dikkat çekmektedir.

Vedalarda İndra kendisi için “*Güneş gibi gözler kamaştırır bakışım, Ben İndra her savaştan zaferle çıkmışım, Dört nala koşan atlar, Nasıl sürüklerse arabayı, Soma'da öyle sürüklüyor beni, Hah, hah hah... amma da çekmişim kafayı!*”¹⁵¹⁶ diyerek çokça *soma* içtiğini övünerek söylemektedir. İndra sık sık deva türünden bir tanrı olarak

¹⁵⁰⁶ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 75-76.

¹⁵⁰⁷ L. Renou, *a.g.e.*, s. 11.; A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 103.; K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 76-78.; J. Campbell, *Batu Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 244.

¹⁵⁰⁸ J. Whitaker, *a.g.m.*, p. 57.

¹⁵⁰⁹ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁵¹⁰ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 17.

¹⁵¹¹ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁵¹² Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁵¹³ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵¹⁴ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s.17.

¹⁵¹⁵ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁵¹⁶ C. Meriç, *Hint Edebiyatı*, Dönem Yayınları, İstanbul 1964,

zikrediliyor olsa da, bazı uzmanlar onun gerçekte *Asuralar* sınıfına girdiğini söylemektedirler. Bu çifte özelliğinden dolayı onu *asura-deva* sınıfına yerleştiren uzmanlar da bulunmaktadır. O hem iyi, hem de kötü bir tanrıdır. Böylece İndra bir yanda "midhvas" (iyi), öte yanda "ugra-ghora" (kötü) sıfatlarına haiz bir tanrıdır¹⁵¹⁷. Avesta, İndra'dan bir daeva, yani "iblis" olarak bahsetmektedir.¹⁵¹⁸ Üvey annesi Diti'nin oğulları Daityalar, onun doğuştan düşmanlarıdır ve her zaman tahtını ele geçirmek, tanrılara hükmetmek için bir fırsat beklemektedir. Dolayısıyla İndra, hem insanlardan hem de şeytanlardan kaynaklanan sürekli bir korku içindedir. Bu nedenle hem tanrılar hem de bilgeler üzerindeki gücünü kullanırken çok dikkatli olmak zorundadır¹⁵¹⁹.

Râmâyana Destanı'nda (MÖ 200-MS 200) İndra hâlâ tanrıların kralı olmasına karşın, kötü ruh Râvana onu alt etmiştir. Bu nedenle Hindu inancında insanların koruyucusunun İndra değil, Vişnu olduğu daha ağır basmaktadır¹⁵²⁰. Āriler kendilerini koyu tenli *Dasyular*'dan koruyanın İndra olduğunu ve onlara toprak sağladığını düşünmüşlerdir. Bütün bu iyi vasıflarının aksine İndra, kadınların aklının kıt olduğunu söylemektedir. Mitolojik Eskiçağ tanrılarının tipik özelliklerinden olan önemini kaybederek yerini başka tanrılara bırakma durumu İndra'da da görülmektedir. Nitekim takip eden zamanlarda İndra, önemini yitirerek Hindu tanrı pantheonunda alt sıralara gerilemiştir. Bunun başlıca sebebinin *Brāhman* denen din adamlarının egemenliği altına girmesi olarak gösterilmektedir. Gerçekten de bir süre sonra İndra toplum nazarında önemini yitirerek, Hindu pantheonunda bu önemi Brahma, Vişnu ve Śiva'ya bırakmıştır¹⁵²¹.

Kama: Aşk ve ölüm tanrısı olan Kama, bazı Hint destanlarında Śiva ile yaptığı savaşın anlatıldığı bölümde bulunmaktadır. Bir destan'a göre, Kama, Śiva'yı kandırmak istemiş ancak Śiva alnındaki üçüncü gözünden çıkan kıvılcımı göndererek Kama'yı yakarak küle çevirmiştir. Hint mitolojisinde Kama ile Mara görünüşleri ve davranışları bakımından birbirlerine benzemektedirler. Buddhacılar'ın destanında ise Buddha, yalnızca Mara'nın kendisine kötülük yapmasına engel olmuştur¹⁵²².

Krişna: İnanırlarına göre bir tanrı, bilge ve Yogin olan Krişna,

¹⁵¹⁷ Doris M. Srinivasan, "Vedic Rudra-Śiva", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 103, No. 3, (Jul. - Sep., 1983), p. 547.

¹⁵¹⁸ A. Parpola, a.g.m., p. 228.

¹⁵¹⁹ R. Shamshastri, a.g.m., p. 2.

¹⁵²⁰ D. Rosenberg, a.g.e., s. 514-515.

¹⁵²¹ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 76-78.

¹⁵²² W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 95.

Mahābhārata'daki düşmanlarına göre ise kurulu düzeni yıkmaya çalışan bir düşman¹⁵²³ olarak tanımlanmaktadır. Krişna'nın siyah ya da koyu mavi tenli ve uzun rengârenk gözlerinin olduğu söylenmektedir¹⁵²⁴. Megasthenes, Hindistan'ın Krişna ve Śiva'yı Hellen tanrıları Herakles ve Dionysos'a paralel olarak ele almaktadır¹⁵²⁵. "Kara" anlamına gelen Krişna, Hint mitolojisinde büyük bir kahraman ve tanrıdır. Tanrı olarak algılanmasının sebebi ise onun Tanrı Vişnu'nun bedenlenmiş hali olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır. Mahābhārata ve Harivaṃṣa destanlarında Krişna'nın sayısız kahramanlıklarından bahsedilmektedir. Kurnazlığıyla güçlü Kurular'ı bir bir ortadan kaldırdığına inanılmaktadır. Bhagavatgita'da bütün evreni yaratanın kendisi olduğunu, her şeyin kendi içinde yer aldığı, insanlardaki varlığın da aslında kendisi olduğunu açıklamaktadır. Onun en ünlü mitlerinden biri Govardhana Dağı'nı havaya kaldırdığı mittir. Krişna, Veda Dönemi tanrılarının en büyüğü olan Indra ile sürekli kavga halinde olmasının yanında çobanların arasında doğup büyüdüğü için çobanların tanrısı olduğuna da inanılmıştır. Çoban kadınlardan birçok sevgilisi olduğu söylenen Krişna'nın en üstün tuttuğu sevgilisi karısı Rādhā'dır. Nitekim birçok yerde, yanında Rādhā ile flüt çalar halde resmedilmiştir¹⁵²⁶.

Kubera: Hint mitolojisinde Kuvera da denilen Zenginlik Tanrısı olarak bilinse de gerçekte tüm cinlerin (yakşalar) efendisi olup Hint pantheonunda yerini almıştır. Kubera genellikle çömelen bir adamın üzerinde dururken tasvir edilmektedir. Birçok Hindu tanrısı gibi onun da birçok lakabı olmakla birlikte en yaygın lakabı "*Bineği ya da taşıtı insan olan*"dır. Kubera ve onun yardımcıları doğurganlık, zenginlik ve refah getiren cinler olarak bilinirler. Onlar temel anlamda toprakla, dağlarla, yeraltındaki maden ile değerli taşlarla ilişkilendirilmiş ve onların koruyucusu (yahşa) olarak nitelendirilmişlerdir. Āriler'den önce Hindistan'ın yerli inancına göre, Hint evinin koruyucu tanrıları olarak düşünülmüşlerdir. Hindu ve erken dönem Buddhist folklorunda hatırı sayılır bir rolleri vardır¹⁵²⁷. *Viśravas* adlı *Brāhman*'ın oğlu olan Kubera'nın annesinin adı ise Devavarṇinī'dir. Çilekeş bir portre çizdiğinden dolayı Tanrı Brahma ona birçok lütufta bulunsa da o kuzey bölgesinin koruyuculuğunu ve bütün zenginliklerin efendisi olmayı tercih etmiştir. Tanrı Brahma bunları az bulmuş ve ona hem göksel taşıt Puṣpaka'yı vermiş, hem de Kubera'yı tanrılarla eşit kılmıştır.

¹⁵²³ *Bhagavat-Gita*, s. 12-13.

¹⁵²⁴ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁵²⁵ M. Singh, *a.g.m.*, p. 60.

¹⁵²⁶ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 86-88.

¹⁵²⁷ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 83.

Kubera'nın Sūryabhānu adında bir kapı koruyucusunun olduğundan bahsedilmekte ve bu kapı koruyucusunu kendi üvey kardeşi olan Rāvaṇa öldürmüştür¹⁵²⁸.

Mara: Hint mitolojisinde aşk ve ölüm tanrısı olarak kabul edilmektedir. İnsanlara kurtuluş yolunu aramayı yasakladığına, bütün doğayı ve canlıları kendi emri altında bulundurduğuna inanılmaktadır. Buddhacı inanışa göre, Mara dünyadaki kötülüklerin, ıstırabın, yanılığın, olumsuzluğun başı olarak algılanmaktadır. Nitekim bu yüzden Buddhaçarita'daki destanda Mara ile Buddha arasındaki savaş önemli bir yer tutmaktadır. Bu destanda Mara şeytan olarak anlatılmaktadır¹⁵²⁹. Bazen Tanrı Vişṇu'nun ve Brahma'nın oğlu olarak kabul edilen Mara bazen de Kāma (Arzu), Kāla (Dehr/Felek) veya Yama (Ölüm) gibi kötücül varlıklar arasında kendini göstermektedir. Mara "yaralayıcı" veya "yaralayan" anlamlarına gelmekte ve insanın başını sıkıntıya sokan her türlü dünyevi arzu ile isteğin kaynağı olarak tanımlanmaktadır¹⁵³⁰. Mara'ya ayrıca "Hint Şeytanı" adı da verilmektedir. Tahna, Rati ve Raga adında üç kızı olduğuna inanılmaktadır¹⁵³¹. Buddha'nın Mara ile olan savaşı benzer şekilde *Brāhman* destanlarında da anlatılmaktadır. Bu destana göre Kama, Śiva'yı kandırmak istemiş fakat Śiva alnındaki üçüncü gözünden çıkan kıvılcımı Kama'ya göndererek onu küle çevirmiştir. Hint mitolojisinde görünüşleri ve davranışları açısından Kama ile Mara birbirlerine benzemektedirler. Ancak her iki destanda küçük bir fark bulunmaktadır. *Brāhmanlar*'ın destanlarında Śiva, Kama'yı öldürürken, Buddhacı destanda ise Buddha, yalnızca Mara'nın kendisine kötülük yapmasına engel olmuştur¹⁵³².

Marutlar: Hava Tanrıları olan Marutlar'ın isminin "*parlayanlar*" anlamına gelebileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Rigveda'da bu tanrı grubundan 33 ilahide bahsedilmektedir. Hint mitolojisine göre, 60'lık üç grup veya 7'lik üç grup halinde dolaşmaktadırlar. Bunlar Rudra'nın Pṛiṣni adındaki inekten olma oğullarıdır. Bunların aynı zamanda, Rüzgâr Tanrısı Vāyu'nun oğulları olduğu, bazen de kendi kendilerine doğdukları söylenmektedir. Ayrıca Indra'nın, Diti'yi şimşeği ile 49 paçaya ayırarak onları Marut haline getirdiği gibi anlatılar da mevcuttur. Marutlar hakkında *Purāṇalar*'da *mā rodīh* (ağlamayan) şeklinde geçen bilgiler de bulunmaktadır. Haklarında birçok öykü bulunmakta ve bu öykülerde Marutların, Rudra'nın oğulları

¹⁵²⁸ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 89.

¹⁵²⁹ W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 92, 94.

¹⁵³⁰ A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan", s. 33.

¹⁵³¹ İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁵³² W. Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, s. 95.

olduğu bilgisi yer almaktadır. Marutların dünyasına Māruta denmekte ve bu dünya *Vaişyalar*'a (tüccar sınıfa) ayrılmış cennet olarak tanımlanmaktadır. Marutlar ayrıca aynı yaşta, aynı akıl seviyesinde, aynı yerde doğmuş ve yaşayan bir tanrı grubu olarak düşünülmektedir¹⁵³³.

İnanışa göre, Fırtına tanrısı olan Marutlar¹⁵³⁴ bazen İndra'nın soluğu, bazen Agni'nin arabası olmaktadır. Eril tanrı özellikleri olan bu grup ellerinde şimşek tutar halde tasvir edilmektedir, Marutları tanrıdan ziyade cin olarak düşünen uzmanlar da bulunmaktadır¹⁵³⁵. Marutlar hakkında bulutlara binen genç adam grupları, fırtına çıkartanlar ve yağmur yağdıranlar şeklinde tanımlandıkları da görülmektedir¹⁵³⁶. Altın baltaları olduğu söylenen bu tanrı grubunun yine altın elbiseler giydikleri ve süs takıları taktıkları söylenmektedir. Binek arabalarının genellikle dişi, esmer, süratli atlar tarafından çekildiği, yıldırımdan silahlarının olduğu ve kasırgalara binerek, onları yönettikleri düşünülmektedir. Şimşek ve rüzgâr sesi çıkartan Marutlar'ın, dağları salladıkları, ağaçları kırdıkları, yırtıcı hayvanları öldürdükleri ve ormanları mahvettikleri anlatılmaktadır. Ayrıca cennetin şarkıcıları olarak tanımlanmakta ve İndra'nın her zaman yanında yer almaktadırlar¹⁵³⁷.

Māyā: Māyā sözcüğü etimolojik olarak "*ölçme*" ile bağlantılıdır. Bu nedenle "*Ölçmek, çizmek, üretmek, biçimlendirmek ya da yaratmak, göz önüne sermek*" anlamına gelmektedir. Geniş anlamda Māyā, biçimlerin ölçülmesi, yaratılması ya da sergilenmesi olarak tanımlanmakta ve yanılsama, hile, kurnazlık, aldatma, el çabukluğu, sihirbazlık ya da büyücülük anlamlarını da içermektedir. Ayrıca yanıltıcı bir imge veya görüntü, hayal, göz aldanması, her türlü diplomatik hile veya kandırma amacıyla yapılan her türlü siyasal kurnazlık şeklinde tanımlamak da mümkündür. Hindu mitolojisinde büyük Māyā yalnızca tanrıları değil, onların etkinlik gösterdiği evreni de yaratmıştır. Dolayısıyla Māyā, yaratan ve harekete geçiren yüce güç olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle Māyā'yı "*Varoluş*" olarak tanımlayan uzmanlar da bulunmaktadır¹⁵³⁸.

Mitra: Tali olarak nitelendirilen tanrılardan biri olan Mitra, Hint-Avrupalılar'ın en eski tanrılarında biridir. Daha sonraki dönemlerde Hindistan ve İran'da önem

¹⁵³³ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 99.

¹⁵³⁴ Y. Kayalı, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁵³⁵ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁵³⁶ L. Renou, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁵³⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 99.

¹⁵³⁸ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 34-35.

kazanmış hatta bir tanrı olarak bu önemi Roma'ya kadar ulaştırmıştır. Rigveda'da sadece bir ilahinin ona adandığı Mitra, tanrılarla insanların arasını bulan bir özelliğe sahiptir. İnanışa göre, Mitra'nın gözleri güneştir ve hiçbir şey onun gözünden kaçmamaktadır¹⁵³⁹.

Munda Tanrıları: Mundalar'da Güneş, Oraon Kabilesi'nin *Yüce Varlığı* olup ona Dharmeş adını vermişlerdir. Onların dinlerinde yer alan esas şey ruhların (bhut) teskin edilmesidir. Bengalli Mundalar, Güneş'i bir tanrı olarak görmekte ve onu kendi tanrı pantheonları olan Sing-Bonga'nın başına yerleştirmektedirler. Yumuşak huylu ve eril bir yapıya sahip olan bu tanrı insanların işlerine karışmamaktadır. Buna rağmen kùltten uzak olmayıp, ona beyaz tekeler ve beyaz horozlar kurban edilmektedir. Ağustos ayında pirinçlerin hasat zamanında, ilk ürünler ona takdim edilmektedir. Ay ile evli olduğu düşünülmektedir. Orissa Eyaleti'nin Khond kabileleri de yüce yaratıcı tanrı olarak Bura Pennu (ışık tanrısı) veya Bela Pennu'ya (güneş tanrısı) tapındıkları bilinmektedir. Çota Nagpurlu Birhorlar ise özellikle çok sıkıştıkları veya bol ürün istediklerinde Güneş Tanrısı'na Bengal, Mundalar'ınkine benzer şekilde beyaz teke veya tavuk kurban etmişlerdir¹⁵⁴⁰.

Nāgalar: Nāgalar Hint mitolojisinde bir cin topluluğudur. İnanışa göre bunlar sualtı cennetleri ile ırmakların, göllerin ve denizlerin diplerindeki göz kamaştırıcı saraylarda yaşamaktadırlar. Ayrıca pınarların, kuyuların ve küçük göllerin depolanan yaşam enerjisinin bekçisi olduklarına inanılmaktadır. Başlarının üzerinde değerli bir mücevher taşıdıkları kabul edilmektedirler. Görevleri derin denizin zenginlikleri olan mercanlar, istiridyeler ve incilere muhafızlık yapmaktır. Zeki ve görünüşlerinin güzel oldukları kabul edilen bu cinlerin bir görevinin de "*kapı muhafızlığı*" olduğundan dolayı Hindu ve Buddhist tapınaklarının kapılarını bekledikleri söylenmektedir¹⁵⁴¹. Öte yandan İran'da önemli bir kahramanlık figürü olan Kava, Hindu inancına göre cinlerin yardımcısı olarak nitelenmektedir¹⁵⁴².

Paniler: Hint kaynakları gruplar halinde bulunan ve *Asuralar* kadar önemli güce sahip olmayan insanüstü birtakım yaratıklardan bahsetmektedir. Paniler denen bu yaratıkların ineklerin sütünü tutma gibi özellikleri ile ritüeller için gerekli hayvansal ürünlerin azalmasına sebebiyet verdiklerine inanılmaktadır. Paniler bu sayede tanrılara

¹⁵³⁹ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁵⁴⁰ M. Eliade, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, s. 160-162.

¹⁵⁴¹ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁵⁴² R. Özman, *a.g.m.*, s. 1009-1010.

sunulan hayvansal gıdaların azalmasıyla birlikte onların insanlara kızmasına sebebiyet vermektedirler. Hindu inanişına göre insanlar, Panilerin bu faaliyetlerinden dolayı tanrılardan bekledikleri yardımı alamamaktadırlar¹⁵⁴³.

Parjanya: Bir diğer hava tanrısı olan Parjanya'ya Rigveda'da yalnızca üç kere yakarılmaktadır. Tali tanrılar arasında görölmekte olup adı "*yağmur bulutu*" anlamına gelmektedir. Parjanya adı bazı kaynaklarda inek memesi, kova veya içi su dolu hayvan derisi biçimine girmiş bulut çeşidi için kullanılmıştır. Sık sık ovaları ve toprağı canlandıran bir boğaya benzetilmiş olan Parjanya'nın en önemli özelliği yağmur yağdırmasıdır. Gök gürlemesi ve şimşekle birlikte gözüktüğüne inanılan bu tali tanrı bitkileri yeşerten ve büyüten güç olarak düşünölmektedir. İnanışa göre inekler, kısraklar ve kadınlar için verimlilik yaratmakla birlikte dolaylı olarak Yer'in yani toprağın kocasıdır. Ayrıca bazı kaynaklarda Dyaus'un oğlu olarak anılmaktadır¹⁵⁴⁴.

Piçakalar: Hint kutsal metinlerinde adı geçen Piçakalar¹⁵⁴⁵ kötü bir üne sahiptirler. Ölü ruhlara musallat olduklarına inanılmakta ve Hindularca onların çiğ et ile beslendikleri düşünölmektedir. Yaygın inanişaya göre hastaların ve ruhların korkulu rüyası olarak görölmektedirler.¹⁵⁴⁶

Pracapati: Pracapati, Hinduizm'de yaratılışın efendisi olarak bilinmekte ve bir baba figürü olarak kabul edilmektedir. Devalar ve şeytanların babası olarak kabul gören Pracapati'yi¹⁵⁴⁷ yüce bir varlık olduğunu düşünenler de bulunmaktadır¹⁵⁴⁸. Vedalar'ın sonuna doğru ortaya çıkan tek ve soyut niteliğe sahip olmasına rağmen sonraki dönemlerde Hinduizm içinde önemli bir yer işgal etmiştir¹⁵⁴⁹. Yine onun gibi soyut bir tanrı olan Kala, Pracapati'nin babasıdır. Mahābhārata'da onun için "*her şeye hâkim, her şeyin nedenidir*" denilmektedir¹⁵⁵⁰. Rigveda'da Pracapati için; "*Dualarımızla hangi Tanrı'ya tapacağız? Üretken güç içeren ve İbadet üreten selleri kudretiyle araştırdı. O, tanrıların Tanrısıdır ve ondan başkası yoktur. Dualarımızla hangi Tanrı'ya tapacağız? Yeri yaratan, kanunları kesin olan, göğün Yaratıcısı, büyük ve berrak suları çıkaran bize asla zarar vermesin. Dualarımızla hangi Tanrı'ya tapacağız? Prajapati! Sen ancak*

¹⁵⁴³ A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötölük ve Şeytan", s. 26.

¹⁵⁴⁴ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 114-115.

¹⁵⁴⁵ *Rigveda*, I, 133. 5.

¹⁵⁴⁶ A. B. Keith, "The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads", p. 238.; A. İ. Yitik, Hint "Dinlerinde Kötölük ve Şeytan", s. 27.

¹⁵⁴⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 50.

¹⁵⁴⁸ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 19.

¹⁵⁴⁹ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁵⁵⁰ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 19.

bütün bu yaratılmış şeyleri idrak edersin ve senden başkasını anlayamazsın. Sana yakardığımızda bize gönlümüzün arzusunu bahşet; bizim elimizde bir servet hazinesi olsun” denilmektedir¹⁵⁵¹.

Rākṣasalar: “*rakṣ*” eyleminden türetilmiş olan sözcük, "korumak, *kurtarmak*, *gözetmek*, *yönetmek*, *engel olmak*, *işini bozmak*, *zarar vermek*" manalarına gelmektedir. "Kötü ruhlar" olarak bilinen "Rākṣas" denen varlıklara ait olan veya benzeyen her şeye Rākṣasa adı verilmektedir. Yarı kutsal ve iyiliksever olanlar, tanrıların amansız düşmanları ile geceleyin faaliyet gösterenler, (mezarlıklarda dolaşan, kurban törenlerini bozan, insan eti yiyen kötü ruhlar, devler, şeytanlar) şeklinde üç gruba ayrıldıkları da görülmektedir. Brahmā'nın ayağından türemiş olduklarına dair inançların yanında Rāvaṇ'dan türediklerine dair inançlar da mevcuttur. Rākṣasalar köpek, akbaba, baykuş ve diğer kuş çeşitlerinin şekline bürünebildikleri gibi erkek kardeş, koca veya sevgili kılığına girerek kadınlara yaklaşır ve onların doğacak çocuklarını yok etmek istemektedirler. Yeni doğacak çocuklara zarar verme, kurban törenlerini bozma, hayvanların sütünü içme gibi zararlı faaliyetler içindedirler. Güzel ve yakışıklı şekilde olabilecekleri gibi genelde üç başlı, iki ağızlı vb. genetik bozuklukları andıran fiziksel bozuklukları daha fazla olduğu söylenmektedir. Kardeş veya baba kılığında, uykuda insana yaklaştıklarına inanılan bu yaratıkların aileleri ve bir kralları bulunmaktadır. Ölümsüz olmayan bu varlıklar gece evlerin çevresinde dans etme, anırma, yeni evlenen kadınlara yaklaşma, hamilelikte ve çocuk doğururken zarar verme gibi faaliyetler içine girmektedirler¹⁵⁵². Rigveda'nın birçok yerinde kendilerinden söz edilen Rākṣasalar'dan insanların, *Asuralar*'ın ve tanrıların baş düşmanları olarak bahsedilmektedir. İki ilahide büyücü ve sihirbaz¹⁵⁵³ olarak tanımlanmakta olup insan suretinde oldukları durumlarda çoğunlukla iki ağızlı, üç başlı, dört kollu, beş ayaklı korkunç yaratıklar biçiminde tasvir edilmektedirler. Güneş ışığı başta olmak üzere hiçbir ışıktan hoşlanmadıkları, ıssız, karanlık ve kirli ortamları sevdiği ve geceleri dolaştıkları kabul edilmektedir. Bu nedenle onların en büyük düşmanı ateş tanrısı Agni'dir. Dolayısıyla Rākṣasalar'ın şerrinden korunmak isteyen kimselere Agnihotra denen törenler ile Agni'nin yardım ve lütfünü temin eden özel tılsım veya mantralar telkin edilmektedir¹⁵⁵⁴.

¹⁵⁵¹ *Rigveda*, X, 121.

¹⁵⁵² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 127-130.

¹⁵⁵³ *Rigveda*, VII, 104; X, 87.

¹⁵⁵⁴ A. B. Keith, "The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads", p. 232-236.; A. İ. Yitik, "Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan", s. 26-27.

Rudra: Hava Tanrıları arasında adı geçen Rudra "*Uluyan, Kükreyen, Korkunç*" anlamlarına gelmektedir. Rigveda'da ikinci derecede önemi olan bir tanrı olduğu anlaşılmakta ve adına yalnızca üç ilahi bulunmaktadır. Rudra, hem insanlara ve sığırlara hastalık bulaştıran hem de iyileştirici özelliği ile yararlı bir tanrı olarak görülmektedir. İnsani özellikleri açısından kolları, eli, örgülü saçları ile dudakları bulunmakta ve şekilden şekle girebilmektedir. Altın takılar takan, güneş gibi parladığı söylenen Rudra'nın silah olarak bir baltası, okları ve şimşegi bulunmaktadır. Hem tanrıların hem de ölümlülerin korktuğu Rudra'nın tanrı Brahma'nın alnından türediği söylenmektedir. Yaklaşık 11 tane ismi bulunmaktadır¹⁵⁵⁵. Boğa olarak adlandırıldığı da olan Rudra,¹⁵⁵⁶ Rigveda'daki bir ilahiye göre o "*kurbanın değerini arttıran kişi*" olarak ifade edilmiştir. İnsanları sevmeyen, ormanlarda yaşayan ve bazı zamanlarda "*vahşi hayvanların tanrısı*" olarak tasvir edilmektedir. Rudra, *soma* kurbanından mahrum olduğu için onun sadece yerlerde kalan kurban artıklarından istifade ettiği söylenmektedir¹⁵⁵⁷. Ayrıca kurban edilen kozmik insan gibi bin gözü ve bin ayağı bulunduğu inanılmaktadır¹⁵⁵⁸.

Soma: Hindu kurban ritüellerinde tanrılara kurban olarak sunulan ve sarhoş edici özelliğe sahip içki ile aynı adı taşıyan *soma*, İndra ve Agni'den sonra en çok ilahi atfedilen tanrıdır. Elinde keskin ve korkunç silahlar tutmakta ve bir yayı ile 1000 oku bulunmaktadır. İki atla çekilen göksel bir arabası olan *somanın* aynı zamanda iyi bir araba sürücüsü olduğu söylenmektedir. Ayrıca binek olarak bir kartalının olduğundan söz edilmektedir. İndra ile yakın arkadaş olan *soma*, kurban sırasında, kurban yerine gelerek, kutsal otların üzerindeki sunakları almaktadır. Bitkilerin efendisi ve ormanın efendisi gibi lakapları bulunmaktadır. Nehirlerin, bütün dünyanın, tanrıların ve ölümlülerin kralı olduğu anlatılmaktadır. Vişnu Purāṇa'da "*Brahmanların kralı*" olarak anlatılan *soma*, üç tekerlekli bir araba ve bu arabayı çeken sağda beş, solda beş olmak üzere 10 beyaz ata sahiptir¹⁵⁵⁹. Avesta'da *soma*, aynı fonksiyonları içinde barındıran "*hama*" olarak görülmektedir. Rigveda'nın dokuzuncu kitabının tümü ona ayrılmıştır¹⁵⁶⁰. Tanrıların koruyucusu ve dostu olarak anlatılmakta ve kendisini büyük gören kibirli bir yapıya sahiptir¹⁵⁶¹.

¹⁵⁵⁵ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 137-138.

¹⁵⁵⁶ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁵⁵⁷ M. Eliade, *History of Religious Ideas*, p. 214.

¹⁵⁵⁸ W. D. O'Flaterhy, *Hindu Mitolojisi*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 27.

¹⁵⁵⁹ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 142-145.

¹⁵⁶⁰ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵⁶¹ M. Eliade, *History of Religious Ideas*, p. 212.

Sūrya: Sūrya adı, “*svar*” yani "parlamak" eyleminden türetilmiş olup, Avesta'daki *hvarē* (güneş) ile aynı kökten gelmektedir. Göksel bir tanrı olarak güneşi simgeleyen tanrılar arasında en belirgin olanıdır. Vedalarda adına okunan ilahiler 10 tane kadardır. Sūrya'nın Mitra, Varuṇa, Agni ve başka birtakım tanrıların gözü olduğu söylenmektedir. İnsanların her yaptıklarını her şeyi ve her yeri gördüğüne inanılmaktadır. Binek arabası, *etaśa* denilen tek bir at veya *haritaḥ* denilen yedi hızlı at tarafından çekildiği söylenmektedir. Babası Dyaus, annesi ise Aditi'dir. Kaynaklarda birçok karısının olduğundan söz edilmekle birlikte bazen karısı bazen annesi olarak gösterilen Uśas'ın kucığından parıldamaya başladığı yazmaktadır. Öte yandan Rāmāyaṇa Destanı'nda Brahma'nın oğlu olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Efsaneye göre, okyanusta saklanmaktayken tanrılar tarafından çıkartılarak göklere konulmuştur. Sūrya'nın bazen bir kuş veya kartal bazen de benekli bir öküz veya bir at olarak görüldüğü söylenmektedir. Sūrya'nın fiiliyatları olarak karanlığı dağıtmak, hastalık, kuruntu ve kötü hayalleri uzaklaştırmak olduğuna inanılmıştır. Bütün yaratıkların ona muhtaç olduğu ve bir defaya mahsus ona “*viśvakarman*” (herşeyi yaratan) diye seslenildiği hakkındaki diğer bilgiler arasındadır. Üç çocuğu bulunan Sūrya'nın karısı, Viśvakarma'nın kızı Sañcā'dır. Bunlar Manu Vaiśvata, Yama ve Yamī (Yamuna nehri) dir. Ayrıca Savitṛi (Besleyici), Vivasvat (Parlak), Bhāskara (Işık Yapan), Dinakara (Gün Yapan), Arhapati (Günün Efendisi) vb. birçok takma adı bulunmaktadır¹⁵⁶².

Śiva: Kelime anlamı olarak “*talihli, hayırlı olan*” demek olmasına rağmen “*yok edici*” özelliği ile tanınmaktadır¹⁵⁶³. Yok edici olarak ölüm ve zaman ile özdeşleştirilen Śiva çoğunlukla “*Hara*” yani “*öldüren*” ve “*Korkunç Bhairava*” olarak anılmaktadır¹⁵⁶⁴. Ayrıca Śiva'nın adının Dravid kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Śiva ilk önce Āriler tarafından “*nila lohita*” (mavi boğazlı kırmızı kişi) olarak adlandırılmıştır. Śiva'nın lakaplarından biri olan “*sambha*” yine Tamilcede “*sembu*” şeklinde telaffuz edilmekte ve “*bakr*” yani kırmızı metal anlamını taşımaktadır¹⁵⁶⁵. Śiva'nın Rudra'dan¹⁵⁶⁶ başka Mahākāla (Büyük Zaman), Īśvara (yüce efendi), Mahādeva (büyük tanrı), Mahāyogī (büyük çileci), Hara (zapteden), Girīśa (dağın efendisi), Paśupati (hayvanların efendisi),

¹⁵⁶² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 146-147.

¹⁵⁶³ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁵⁶⁴ L. Renou, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵⁶⁵ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 30-31.

¹⁵⁶⁶ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 121.; K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 149-151.

Śankara (uğurlu), Tryambaka (üç gözlü), Ugra (hiddetli) vb. birçok ismi bulunmaktadır¹⁵⁶⁷.

İndus Vadisi Medeniyeti'nin önemli yerleşim yerlerinden olan Harappa'da bulunan bir mührün üzerinde üç yüzlü ve bağdaş kurmuş şekilde Śiva'nın bir prototipinin tasvir edildiği düşünülmektedir¹⁵⁶⁸. Yine Mohenjodaro'da, Śiva'nın prototipi sanılan boynuzlu bir heykel bulunmuştur. Śiva kültü bu gün dahi boğa kültü ile birlikte yaşamaktadır ki¹⁵⁶⁹ zaten onun binek hayvanı beyaz boğa Nandin'dir¹⁵⁷⁰. Śiva'nın cinsel oyunları ve döllemeyi yönettiği söylenmekte ve bazen eril bazen de dişil olarak tasvir edilmektedir. Kimi zaman da yarı erkek ve yarı kadın olarak betimlenmiştir. Bunun sebebi ise Śiva'nın hem erkek hem de kadın olduğu ile birlikte tüm insanların babası ile annesi olarak da düşünülmektedir¹⁵⁷¹. Śiva'nın yarı erkek yarı dişil biçimine ise Arđhanārī denilmektedir¹⁵⁷². Ayrıca Vişnu ile birlikte tek bir kadın tanrıça şeklinde tasvir edilmektedir¹⁵⁷³.

Śiva'nın birçok formu bulunmakla beraber zaman zaman karısı (şakti) ile cinsel ilişkiye girerken tasvir edilmiştir. Bu sebeple Śiva'nın cinsel organı olan Linga'ya tapınım düzenlenmektedir¹⁵⁷⁴. Śiva çoğu zaman başında bir hilal ve üç gözlü olarak betimlenirken, boynunda ölü kafalarından meydana gelme bir gerdanlık bulunmaktadır. Birçok kollu, baltalı, mızraklı ve bedeni yılanlar ile donatılmış şekilde resmedilmiştir. Bunlardan başka çıplak ya da ağaç kabukları giymiş bir keşiş kılığında betimlenmiştir¹⁵⁷⁵. İnanışa göre önce suları yaratan, sonra *Brāhman*'ı da kapsayan "*Altın Tohum*"u göğsünde depolayan Śiva'nın, *yoga* duruşunda Himalaya'nın bir tepesinde ya da Kailasa'da oturduğuna inanılmaktadır¹⁵⁷⁶. Alnının ortasında üçüncü gözü olduğundan ona Triloçana yani "Üç Gözlü" denmektedir. Beş yüzlü, dört kollu, yakışıklı bir erkek şeklinde düşünülmesinin yanında elinde *Damaru* denilen bir davul taşırken de tasvir edilmiştir¹⁵⁷⁷. Toplam 64 görünümü bulunan¹⁵⁷⁸ Śiva'nın önemli

¹⁵⁶⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 149-151.

¹⁵⁶⁸ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁵⁶⁹ K. Çağdaş, "Hindistan'da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma", s. 60.

¹⁵⁷⁰ L. Renou, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵⁷¹ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁵⁷² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 149-151.

¹⁵⁷³ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁵⁷⁴ D. Leeming, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁵⁷⁵ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁵⁷⁶ L. Renou, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵⁷⁷ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 149-151.

¹⁵⁷⁸ L. Renou, *a.g.e.*, s. 41.

özelliklerinden biri de üçlü mızrak taşımıştır ki¹⁵⁷⁹ bu mızrağa “*trişula*” adı verilmektedir. Nitekim Mihirakula’ya ait paralar üzerinde Śiva’nın mızrağı “*trişula*” bulunmaktadır. Bu sembolü Ak Hunlara ait birçok para üzerinde de görmek mümkündür¹⁵⁸⁰.

Varuṇa; Türkçe’de de kullanılan evren (kainat) kelimesi Varuṇa sözcüğünden gelmektedir. Varuṇa’nın adı “vr” (örtmek, kuşatmak-İngilizcedeki Cover’in kökü) fiil kökünden gelmektedir. Bu nedenle Varuṇa’nın kâinatı kuşatma ve her şeyin hâkimi olma¹⁵⁸¹ gibi özelliklerinden bahsedilmektedir. Göksel tanrılardan olan Varuṇa, Rigveda’da adı geçen en büyük tanrılardan bir tanesidir. Hindu inancına göre Gökyüzü tanrısı Dyaus’un yerini almıştır. MÖ 2. binyılda Hint alt kıtasında yaşayan Āriler’in en önemli tanrılarında biridir. Bin gözlü olarak düşünülen Varuṇa’nın insanları kötülere karşı koruduğuna inanılmaktadır. İran coğrafyasındaki Ahura Mazda ile ilişkilendirilmektedir. Öte yandan Varuṇa’nın bir *Asura* yani ifrit olarak nitelendirildiği de olmuştur¹⁵⁸².

Varuṇa, genellikle Mitra ile birlikte bir tanrı ikilisi oluşturmuştur. Yalnızca ona atfedilen ilahiler sayısı bir düzineden fazladır. Varuṇa yüz, göz, kollar, eller ve ayaklara sahip olan bir insan şeklinde düşünülmektedir. Diğer birçok tanrı karakteri gibi yeme ve içme eylemleri bulunmaktadır. Güneş’in gözleri olduğu ve bu gözleri ile insanları gözlediği düşünüldüğünden dolayı ona “*güneş gözlü tanrı*” da denilmektedir. Fiziksel ve ahlaki düzeni koruduğuna inanılan bu tanrının yasakladığı şeyleri yapanları şiddetli bir şekilde cezalandırdığına inanılmaktadır. Cennet ve dünyanın kurucusu olarak kabul edilen Varuṇa’nın soluğu rüzgârdır. Hindulara göre, geceyi, gündüzü yıldızları ve mevsimleri düzenleyen, nehirleri akıtan, okyanusu su ile dolduran Varuṇa’dır. Aynı zamanda Mitra ile Varuṇa’nın nehirlerin efendisi olduğuna ve gökten su indirerek doğayı canlandırdıklarına inanılmaktadır¹⁵⁸³.

Her şey onun bilgisi içinde olduğundan dolayı insanların işledikleri gizli günahları bildiği düşünülen Varuṇa için “*İki kişi gizli bir iş yapacak olsalar, üçüncü kişi olarak Varuṇa’da oradadır*” denmektedir¹⁵⁸⁴. Sihir konusunda iyi olduğu, dünyayı

¹⁵⁷⁹J. Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 430.

¹⁵⁸⁰M. M. Çelikleş, “Hinduizm’in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları”, s. 95.

¹⁵⁸¹K. Demirci, *a.g.e.*, s. 55-56.

¹⁵⁸²D. Leeming, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁵⁸³D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s.17-18.

¹⁵⁸⁴İ. Güngören, *a.g.e.*, s. 23.

yarattığı¹⁵⁸⁵ için bir akıl tanrısı olarak İndra'nın karşısına yerleştirilmektedir.¹⁵⁸⁶ Mitra ile birlikte bir tanrı ikilisi oluşturmasının yanında kurban sırasında çimenlerin üzerinde oturarak onunla *soma* içtiği düşünülmektedir. Varuṇa'nın altından bir örtüsü, parlak bir cübbesi, güneş gibi parlayan ve atlarla çekilen bir arabası bulunmaktadır. Etrafında oturan casuslarının bulunduğu ve her şeyden haberinin olduğundan bahsedilmektedir. Avesta'da geçen Ahura Mazda ile karakter olarak benzeşmesinin aksine şekil yönünden ayrı tasvir edilmektedir. Şatapatha Brāhmaṇa'da kel kafalı, sarı gözlü, yaşlı bir adam şeklinde anlatılan Varuṇa'nın evinin okyanuslarda bulunan Makaralar'ın ülkesinde olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple binek hayvanı da bir Makara'dır¹⁵⁸⁷. Bazen bir balık olarak simgelenmekle birlikte birçok adı bulunmaktadır. Bunlar; Apāmpati, Calapati, Caleśvara, Udakapati, Ambupati, Amburāca, Calādhīpa (bu adların hepsi de "Suların Efendisi" anlamındadır); Salilendra (suların İndra'sı), Paśabhrit (bağ taşıyan), Viloma veya Vāriloma (su saçlı) Yādahpati (su canlılarının efendisi), Uddāma (kuşatan), Keśa (saçlı), Praçetas (akıllı) dir¹⁵⁸⁸.

Hindistan'da zamanla Dyaus'un yerini Varuṇa almış fakat bir süre sonra da Vişnu ve Śiva'ya karşı bu üstünlüğünü kaybetmiştir¹⁵⁸⁹. Bu görkemli becerilerine karşın, Varuṇa, Vedalar Çağı'nda inişe geçmiştir. Örneğin halk tarafından sevilme bakımından İndra'nın çok gerisinde kalmıştır. Onun *Evrensel Kral* konumuna yükselmeden önce geçirdiği aşamalar iyi bilinmemektedir. Varuṇa'dan özellikle *Asura* unvanıyla söz edilmiş ve bu unvan Agni gibi başka tanrılar için de kullanılmıştır. Öte yandan yenilmezlik unvanı da bulunan Varuṇa'nın huzurunda insanlar kendilerini "*köle gibi*" hissetmektedirler¹⁵⁹⁰. Ayrıca Varuṇa'nın "*rta*"sı her şeyi bir ahenge göre var eden ya da sürdüren yasa olarak görülüp, her şeyin bu yasanın oluşturduğu düzene göre işlediğine inanılmaktadır. Varuṇa'nın "*en akıllı yaratık*" olarak nitelenmesinden de anlaşılacağı üzere onun da yaratılmış bir tanrı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır¹⁵⁹¹.

Vāyu: Rigveda'da rüzgâr tanrısı olarak tanımlanmasının yanında ateş tanrısının nefesi olarak kişileştirilmiştir. Mahābhārata Destanı'ndaki Maymun Kral Hanuman'ın

¹⁵⁸⁵ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁵⁸⁶ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁸⁷ Makara, timsah, yunus ve köpekbalığı karışımı bir deniz canavarıdır.

¹⁵⁸⁸ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 162-164.

¹⁵⁸⁹ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, s. 141. M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 244.

¹⁵⁹⁰ M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s.244-246.

¹⁵⁹¹ D. M. Srinivasan, *a.g.m.*, p. 548.

babasıdır¹⁵⁹².

Vişnu: Göksel tanrıların diğer iki üyesi Brahma ve Śiva ile birlikte Hindu tanrı üçlemesini (trimurti) oluşturan tanrılardan biridir. Vişnu, Veda Dönemi ve sonrasında önem bakımından farklılıklar göstermektedir. Nitekim Veda Dönemi'nde diğer tanrılara göre önemi düşük iken bu dönemin sonuna doğru daha fazla değer kazanmaya başladığı görülmektedir. Vişnu'ya ithaf edilen ilahi sayısı çok fazla değildir. İnsan gibi davranışlarının olduğu, uzun adımlarla yürüdüğü, vücudunun genişçe olduğu ve bir çocuktan daha kısa olduğu söylenmektedir. En karakteristik özelliği üç uzun adımındır ki bu yüzden ona Urugāya (Geniş Yürüyen) ve Urukrama (Geniş Adımlayan) denilmektedir¹⁵⁹³. Vişnu'nun ikinci karakteristik özelliği ise, Indra ile olan dostluğudur. Dünyanın yaratılışından önce her yere yayılmış olan sularla ilgisi yüzünden ona Nārāyana (Sularda Hareket Eden) denilmektedir. Śeşa adlı yılanın üstünde yatar durumda suların üstünde yüzerken resmedilmektedir. Vişnu'nun inananları onu, her şeyi yaratan en üstün tanrı olarak kabul etmektedirler. Mahābhārata Destanı ve *Purāṇalar*'da Pracapati olduğu söylenmektedir¹⁵⁹⁴.

Hindu dini ve mitolojisinde büyük önemi olan Tanrı Vişnu'nun, 10 temel bedenlenmesi bulunmaktadır. Bunlar: 1) Matsya, 2) Kūrma, 3) Varāha, 4) Narasinha, 5) Vāmana, 6) Paraśurāma, 7) Rāma (Rāmaçandra), 8) Kṛiṣṇa, 9) Buddha, 10) Kalkī (Kalkin)'dir¹⁵⁹⁵. Bunlarla birlikte toplam 22 tane bedenlenmesi olduğu söylenmektedir. Ancak genel itibariyle ilk 10 avatara kabul görmektedir¹⁵⁹⁶. Bunlardan onuncu Avatara olan Kalkī'nin henüz dünyaya gelmediği, onun dünyanın sonunda, bozulan düzeni yeniden sağlamak için beyaz bir at üzerinde geleceği kabul edilmektedir¹⁵⁹⁷. Öte yandan Ganj Nehri'nin Vişnu'nun ayağından doğduğuna inanılmaktadır. Vişnu'nun karısının şans tanrıçası Lakṣmi veya Śri olduğu söylenmektedir. Binek hayvanının göksel kuş Garuḍa olduğu ve bu kuşun yılanların düşmanı olmasının yanında güneş ve ateşi temsil ettiğine inanılmaktadır. İnanışa göre, Garuda onu omuzlarında taşırken, bu sırada Vişnu havaya kaldırdığı elinde bulunan keskin kenarlı savaş diski, 1000 telli kızgın güneş

¹⁵⁹² D. Leeming, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁵⁹³ *Bhagavadgītā*, s. 16.; K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 167-170.

¹⁵⁹⁴ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 167-170.

¹⁵⁹⁵ *Bhagavadgītā*, s. 16.; A. İ. Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", s. 167-170.; L. Renou, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁵⁹⁶ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 167-170.

¹⁵⁹⁷ A. İ. Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", s. 87.

diski ve çarkı (çakra) ile tasvir edilmektedir¹⁵⁹⁸. Ayrıca dört elinin bulunduğu ve ellerinin birinde bir deniz kabuğu, birinde müthiş çark silahı, diğerinde bir gürz ve dördüncüsünde ise bir nilüfer çiçeği bulunarak resmedilmiştir¹⁵⁹⁹. Öte yandan Vişnu, birçok Vedic tanrı gibi, bir güneş tanrısı olarak kabul edilmektedir. Bazı ilahilerde baş tanrı Indra ile yan yana görünmektedir¹⁶⁰⁰. Lotus çiçeği şeklinde gözünün olduğu düşünülen Vişnu'nun yanı başında güzellik, aşk ve bolluk tanrısı ile Lakşmī bulunmaktadır¹⁶⁰¹.

Vişnu'nun bunların dışında tavus kuşu ile birlikte tasvir edildiği bilinmektedir. Nitekim sonraki dönemlerde Toraman'a ait birkaç paranın arka yüzünde tavus kuşu yer almaktadır.¹⁶⁰² Tavus kuşu da Hindu tanrılarının sembolleri arasındadır. Vişnu, Tanrı Vişnu'nun sekizinci ve en önemli bedenlenmesi olan Krişna'nın yanında ya da arkasında resmedilmektedir. Ayrıca yaratıcı tanrı Brahma'nın eşi olan bilgi ve öğrenme tanrıçası Sarasvati'nin binek hayvanı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁰³. Diğer yandan Vişnu kelimesinin türediği kök olan "Viş" (aktif olmak) fiilinden de anlaşılacağı üzere Vişnu devamlı hareket halinde olan bir tanrı olarak düşünülmektedir¹⁶⁰⁴. Āriler'in istilalarından önce de Hindistan'da var olduğu söylenen Rudra ve Vişnu'ya birinci derecede önem verilmiş ancak daha sonra Rudra, Vişnu'nun yıkıcı yönünün temsilcisi haline getirilmiştir¹⁶⁰⁵.

Yama: Gökyüzünde oturduğuna inanılan Yama, Hint ölüm tanrısıdır. Adına düzenlenen ritüellerde ona kurbanlar ve *soma* içkisi sunulmaktadır. Hint mitolojisinde Yama'nın ölüm tanrısı olması ona inananların uzun bir ömür için dua etmelerine neden olmaktadır¹⁶⁰⁶. Yama'nın yanında elçileri olduğu söylenen dört gözlü iki köpeği bulunmaktadır. Köpeklerin haricinde elçi olarak baykuş ve güvercininin varlığından da bahsedilmektedir. Yama bir cezalandırıcı olmayıp, yalnızca can alma işini üstlenmektedir. Avesta' da görülen *Yima* ve *Yimeh*, Rigveda' daki *Yama* ve *Yami* ile özdeşdir. Yama'nın başka isimleri de bulunmaktadır. Bunlar; *Mriyu* (ölüm), *Kala* (ölüm), *Antaka* (ölüm), *Kritanta* (bitirici), *Dandadhara* (sopa taşıyan), *Pitripati* (atalar

¹⁵⁹⁸ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁵⁹⁹ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 167-170.; H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 89.; D. Leeming, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁶⁰⁰ *Bhagavadgītā*, s. 16.

¹⁶⁰¹ F. Challaye, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁶⁰² Parameswaran Thankappan Nair, "The Peacock Cult in Asia" *Asian Folklor Studies*, Vol.33, No.2, 1974, p. 125.

¹⁶⁰³ M. M. Çelikleş, "Hinduizm'in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları", s. 96.

¹⁶⁰⁴ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁶⁰⁵ D. Rosenberg, *a.g.e.*, s. 509.

¹⁶⁰⁶ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s.18-19.

ruhu efendisi), *Pretaraca* (ruhuların efendisi), *Sraddhadeva* (cenaze tanrısı) ve *Dharmaraca* (Adalet Tanrısı) dır. *Yama* ve *Yimi*'yi tanrı olmaktan ziyade birer kahraman olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Dahası *Yama* insanların ilki ve ilk kez ölüp göçen kişi olarak düşünülmektedir. Bu nedenle *Yama* ile *Yimi*'yi Âdem ile Havva'ya benzetenler olsa da yaygın görüş bunun aksinedir. Ayrıca en belirgin karısının *Yimi* olduğu söylenen *Yama*'nın bundan başka birçok karısının varlığına dair ifadeler de kullanılmaktadır¹⁶⁰⁷. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Hint mitolojisinde ve kültüründe ensest ilişkinin varlığına dair izlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

5.1.4.2. Küçük Tanrılar

Hint tanrı pantheonunda adına dini kitaplarda ilahiler yazılan büyük tanrıların dışında toplum tarafından daha az önem verilen tanrılar da bulunmaktadır. *Tali Tanrılar* adı da verilen bu tanrıların sayısı oldukça fazladır. Bundan dolayı Hititler için “*Bin tanrılı halk*” tabiri, Hint toplumu için de söylenebilir. Hatta Hindular, adları kutsal kitaplarına geçmiş sayısız irili ufaklı tanrılara sahip olduklarından Hititler’i bu konuda geçmiş durumdadırlar. Zaman içerisinde tanrıların rolü ve önemi değişkenlik gösterdiği ve sayılarının çok fazla olmasından dolayı hepsinin adlarını ve özelliklerini vermek mümkün değildir. Buna rağmen Hint dinlerinin kutsal kitaplarında geçen ve bu toplumun ağırlıklı olarak ibadet edip, çeşitli sunularda buldukları küçük tanrıların en önemlileri aşağıdaki gibidir;

Gandharvalar: Hindu mitolojisindeki yarı tanrı yarı insan topluluklardan biridir¹⁶⁰⁸.

Pūṣan: Bu grupta bulunan tanrıların en önemlileri arasındadır. Rigveda’da Pūṣan, ölümlerin ruhunu öteki dünyaya nakleden bir ölüm tanrısı olarak tasvir edilmektedir. Ölenlerin ruhlarını "*babaların dünyası*"na götürdüklerine inanılan bu tanrılar Atharvaveda’da günahlardan arındırıcı bir pozisyonda görülmektedirler¹⁶⁰⁹.

Tvastr: Diğer tanrıların "marangozu" şeklinde tanımlanan bu tanrının Hindu pantheonunda çok önemli bir yerinin olmadığı söylenmektedir¹⁶¹⁰.

¹⁶⁰⁷ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁶⁰⁸ *Upanishadlar*, s. 187.

¹⁶⁰⁹ Samuel D. Atkins, “Pūṣan in the Sāma, Yajur, and Atharva Vedas”, *American Oriental Society*, Vol. 67, No 4, (Oct.-Dec.) 1947, p. 284.

¹⁶¹⁰ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 61.

Savitri: Savitri adı "sû" kökünden gelmekte ve kışkırtmak, harekete geçirmek, canlandırmak hızlandırmak gibi anlamlar içermektedir. "Her şeyin harekete geçiricisi" olarak nitelenen Savitri insanlara uzun bir ömür, tanrılara ölümsüzlük bahşeden bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sular ve rüzgârların onun emrinde olduğuna inanılmakla birlikte hareket eden ve hatta etmeyen her şeyin tanrısı olarak görülmektedir. Diğer tanrılar bile Savitri'nin iradesine boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Güneşle sembolize edilmekte, ancak bir güneş tanrısı olmadığı ifade edilmektedir¹⁶¹¹.

Siddhalar: Yarı tanrısal olarak kabul edilmektedirler. Kutsal ve saf bir topluluk olduklarına inanılan bu tanrıların gökyüzünün çeşitli katlarında yaşadıklarına inanılmaktadır. Sanskrit edebiyatının ilk dönemlerinde Siddhalar, Sadhyalar diye adlandırılmıştır. Sayı olarak 88.000 tane oldukları söylenen bu varlıklardan daha sonraki dönemlerde insanlara dostça davranan hayaletler olarak bahsedilmektedir¹⁶¹².

Daitya Prahlâda: Vişnu'ya inanan bir tali tanrıdır. Babası Hiranyakaşipu'nun, onu inancından caydırmak için yaptığı tüm zulümlere katlanmasıyla ünlenmiştir¹⁶¹³.

Hint Teslisi: *Trimūrti* de denilen yaratıcı Brahma, koruyucu Vişnu ve yıkıcı Śiva'nın oluşturduğu Tanrı Üçlemesi'dir. Yine bu felsefeye göre, bütün bu tanrılar özde bir olup hemen hepsi *Brāhman* kabul edilmektedirler. Dolayısıyla kendi özünü (Ātman'ı) kavrayan kişi *Brāhman*'la bütünleşerek tanrıyla bir olma ilkesi içerisine girmektedir. Upanishadlar'da bu durum *Brāhman*, Ātman'a eşitlenmektedir¹⁶¹⁴. Bununla birlikte Brahma-Vişnu-Śiva üçlemesi ulaşılamaz bir gerçekliğin üç yönü olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla Hinduizm inancına göre, dünyanın prensibi bu tanrı üçlemesinde üç kısımlı bir şekilde tecelli ettiğine inanılmıştır¹⁶¹⁵. Bahsi geçen teslis inancında "Om" ya da "Aum" hecesi ritüeller, bayramlar veya dinsel törenlerde dua ve yakarışlarda kullanılmıştır. Buna göre (A) Tanrı Vişnu, (U) Brahma ve (M) Śiva olmak üzere AUM, üç tanrının birliğini sembolize etmekte kullanılmıştır¹⁶¹⁶.

5.1.4.3. Tanrıçalar

Hindu pantheonunu ağırlıklı olarak erkek tanrılar oluştursa da tanrıçaların rolünün de küçümsenmemesi gerekmektedir. Bu tanrıçaların çoğunun çocuk sahibi

¹⁶¹¹ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶¹² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 141.

¹⁶¹³ *Bhagavadgītā*, s. 58.

¹⁶¹⁴ *Bhagavatgīta*, s. 22, 88.

¹⁶¹⁵ A. Schimmel, *a.g.e.*, s. 73, 113.

¹⁶¹⁶ M. M. Çelikaş, *Hinduizm'in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları*, s. 93.

olduğuna inanılmakta ve onlar fevkalade güçlü ve mükemmel bir iblis katili olarak düşünölmektedirler. Ayrıca tanrıçaların baştan çıkarmaya veya zarar vermeye çalışan şeytani güçleri engelledikleri anlatılmaktadır¹⁶¹⁷. Ana tanrıçaların bazı özellikleri şunlardır; sayısızdırlar ve birçoğu sadece bireysel isimleri olmayan gruplardan meydana gelmektedir¹⁶¹⁸. Tanrıçaların sayısız olarak addedilmesi muhtemelen her şeyin bir tanrıçası olmasından kaynaklanmaktadır. Örneđin çiçek hastalığı tanrıçasının *Śitalā Mātā* olması gibi bazı hastalıklara bir tanrı atanmış görünmektedir¹⁶¹⁹.

Hindistan'da her düzeydeki tapınımlarda yer alan tanrıçalar, eski dönemlerde “gramadevatalar” ya da “Köy Tanrıları”nın hemen tümünün dişi olduğu varsayılmaktadır. Kırsal alanda daha yaygın olarak görölen tanrıçaların saygınlıkları birbirinden farklı olup sık sık destanlara konu olmuşlardır. Tanrıçalar tanrıların anası veya eşleri olarak anılmakta ve bazen babası ile kocası arasındaki tartışmaya tanık olmamak için kendini ateşe atan fedakâr bir kadın şeklinde tasavvur edilmektedir. Bunun haricinde tanrıçalar bazen erişilmez Durga, korkunç Çandi, bol pirinç veren Annapurna, yırtıcı Gauri ve kötü karakterli olarak anılan Kali olarak karşımıza çıkmaktadırlar¹⁶²⁰. Tüm bu tanrıçalar ile birlikte Hindistan'daki en önemli dişil tanrıçalar aşağıdaki gibidir.

Kah: Hindu ana tanrıçası olan Kah, çocuklarının can ve kanlarını soğuran uzun dilli olarak tasvir edilmektedir. Yalnızca başka çocuklara zarar vermekle kalmayıp kendi yavrularını da yiyen dişi domuz veya yamyam bir cadı olarak da anılmaktadır. Hatta yiyecek için başka canlıları yarattığı söylenmektedir. Kah aynı zamanda yiyecek (Anna) ve bolluk (puma) anlamlarına gelen Annapuma olarak da adlandırılmaktadır¹⁶²¹.

Sarasvati: Vedalarda bir nehir olarak geöen Sarasvati ilahilerde hem nehir hem de tanrıça olarak değerlendirilmektedir. Konuşma ve öğrenme tanrıçası olan Sarasvati, Tanrı Brahma'nın karısı olup Sanskrit dilini ve *Devanagari* alfabesini bulan tanrıça olarak önem kazanmıştır. Veda Dönemi sonrasına ait bu özelliklerine bilim ve sanatın

¹⁶¹⁷ Sukumari Bhattacharji, “Motherhood in Ancient India”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 25, No. 42/43 (Oct. 20-27, 1990), p. 55.

¹⁶¹⁸ D. D. Kosambi, “At the Crossroads: Mother Goddess Cult-Sites in Ancient India: Part I”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 1/2 (Apr., 1960), p. 21.

¹⁶¹⁹ Deborah L. Stein, “Temple as Legal Body: Aesthetics and the Legislation of Antiquity”, “The Hegemony of Heritage”, *University of California Press*, California 2018, p. 240-241.

¹⁶²⁰ L. Renou, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹⁶²¹ J. Campbell, *İlkel Mitoloji*, s. 78.

tanrıçası niteliği de eklenmektedir. Bazen yanında bazen de üzerinde oturur şekilde bir tavus kuşu ile tasvir edilmektedir. Konuşma tanrıçası olduğu için ona Vāç (Söz) da denmektedir. Diğer yandan Rigveda'da, bilgiyi insana aktaran sözün kişileştirilmiş biçimi olarak gözükmektedir. Diğer kaynaklarda Pracāpati ile birlikte yaratılışı gerçekleştirdiğine yer verilmektedir. Atharvaveda'da Virāc ile özdeşleştirilmiş ve Kāma'nın kızı olarak biçimlendirilerek ona Vāç-Virāc diye seslenilmektedir. Ayrıca Mahābhārata'da ondan "*Vedaların Anası*" olarak da bahsedildiği bilinmektedir¹⁶²².

Lakṣmī: Viṣṇu'nun karısı ve Kama'nın annesi olan Lakṣmī, Talih Tanrıçası olarak bilinmektedir. Diğer ismi Śrī olan Lakṣmī, Rigveda'da "iyi talih" anlamında, Atharvaveda'da ise şanslı ve şanssız dişi karakterler olarak vurgulanmaktadır. Pracapati'den doğduğu söylenen Lakṣmī, Hindu mitolojisinde tanrılarla *Asuralar*'ın savaşları yüzünden çalkalanan okyanustan doğan çok güzel bir kadındır. Lakṣmī bazen elinde nilüfer çiçeği tutarken bazen de yaratılış sırasında bir lotusun üstünde ve yüzer biçimde tasvir edilmektedir. Bu sebeple ona Padmā yani Nilüfer Çiçeği de denmiştir¹⁶²³.

Īla: Yenilenme ve tazelenme tanrıçası olarak kabul edilmekte ve Īda olarak da adlandırılmaktadır¹⁶²⁴. Kaynaklarda belirtilmese de bu özelliği Īla'nın bir yılan tanrıçası olabileceği akla gelmektedir. Nitekim Eskiçağ'da yılan, deri değiştirmesi münasebetiyle gençleşen bir varlık olarak düşünülmüş ve bazen de ölümsüz olarak nitelendirilmiştir. Bu inanış bir Mezopotamya efsanesi olan Gılgamış Destanı'nda anlatılmaktadır. Efsaneye göre, Gılgamış ölümsüzlük otunu bulduktan sonra uykuya dalmış ve bu esnada bir yılan ölümsüzlük otunu yemiştir. Ölümsüzlük otunu yiyen yılanın böylece deri değiştirerek gençleştiğine ve ölümsüz olduğuna inanılmıştır¹⁶²⁵.

Aditi: İsmi "*sonsuz, sınırsız, bağlantısız*"¹⁶²⁶ anlamlarına gelmekte ve dünyayı kaos ve cehaletten koruduğuna inanılmaktadır. Adityalar'ın annesi olan Aditi bir Veda ana tanrıçasıdır. Hint mitolojisinde dünyanın ilahi düzenini yönettiği ve kendisine inanları hastalık ve günahattan kurtardığı düşünülmektedir. Diti adında bir kız kardeşi¹⁶²⁷ olan Aditi, tanrıların anası olarak da anılmaktadır¹⁶²⁸.

¹⁶²² K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 139,140,160,161.

¹⁶²³ K. Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, s. 92-93.

¹⁶²⁴ *Upanishadlar*, s. 86.

¹⁶²⁵ N. K. Sandars, *Gılgamış Destanı*, (Çev. Sevin Kutlu-Teoman Duralı), Büyük Klasikler, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 120-121.

¹⁶²⁶ K. Demirci, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁶²⁷ D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, s. 19.

¹⁶²⁸ M. Eliade, *Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, s. 243.

Vrihşalar: Hindu inancında cinlerin dışında Vrihşalar adını verdikleri bir takım doğaüstü yaratıklar da bulunmaktadır. Vrihşalar, üç kutsal ırmağın yani Gangā'nın (Ganj), Yamunā'nın (Camna), Sarasvatī'nin tanrıçaları ağaç perileri, yani bitkiler dünyasının koruyucu azizeleri olan ağaç tanrıçalarıdır¹⁶²⁹.

¹⁶²⁹ H. Zimmer, *a.g.e.*, s. 71.

SONUÇ

Eskiçağ medeniyetlerinin en önemlilerinden birine ev sahipliği yapan Hindistan coğrafyası aynı zamanda “Hint alt kıtası” adı ile anılmaktadır. Sahip olduğu bu geniş yüzölçümü nedeniyle bir kıta görünümü vermesinden dolayı haklı olarak araştırmacılar tarafından “alt kıta” ismi kullanılmıştır. Hatta Eskiçağ’da Hindistan’ın sahip olduğu topraklar modern sınırlardan ibaret olmayıp Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerin topraklarını da bünyesinde barındırmıştır. Bu nedenle Hindistan’ın eski dönemlerinden bahsedildiği zaman son derece geniş topraklara sahip bir memleket akla gelmektedir. Bundan dolayıdır ki çalışmada açıklanmak istenen tüm konular Hint memleketinde yaşayan bütün toplum ve kabileleri içine almayıp yalnızca eski belgelere yansımış olan toplum ve coğrafyalar irdelenmiştir. Nitekim nüfus yoğunluğu ve coğrafyanın genişliği açısından diğer birçok memlekete göre oldukça farklı olan Hindistan’ın irili ufaklı tüm toplumunu ele alarak incelemek imkânsıza yakındır. İşte bu noktada Eski Hint coğrafyası ve bu coğrafyada yaşayan toplumu analiz ederken, toplumun tamamını kapsayan bir yaklaşımdan uzak durmak ve belli bir kitleden bahsedildiği gerçeğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Hindistan adını İndus/Sindhu Nehri’nden almış ve bu ismi ilk önce Persler belli bir coğrafya için kullanmıştır. Daha sonraki zamanlarda başka toplumlar tarafında da kullanılmaya devam eden bu isim günümüze kadar aynı şekilde kullanılmıştır. Öte yandan Hint memleketine ismini veren İndus Nehri aynı zamanda etrafında gelişen bir medeniyeti belirtmek için de kullanılmıştır. İndus Vadisi Medeniyeti adı verilen bu medeniyet MÖ 3. bin yılın ilk yarısında gelişmeye başlayarak MÖ 2. bin yılın ortalarına doğru tarih sahnesinden silinmiştir. Bununla birlikte Hindistan ismi bir inancı belirtmek için kullanılan “Hinduizm” ve bu inancın takipçilerine verilen “Hindu” tabiri şeklinde çoğaltılmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Hint toplumu kendisini bu isimle tanımlamamış ve onlar yaşadıkları ülkeleri için *Bharat*, *Madhyadesha* (Orta Ülke), *Aryavarta* (Aryanların ülkesi) ve *Jambudvipa* gibi Sanskrit diline ait özel isimler kullanmışlardır. Dolayısıyla Hint alt kıtasında yaşayan toplum kendini farklı isimlerle nitelerken, Perslerin ve Hellenlerin kullandığı bu isimleri modern araştırmacılar kullanmışlardır.

Hindistan'ın en eski ve gelişmiş bir yapıya sahip medeniyeti olan İnus Vadisi Medeniyeti bu coğrafyanın kuzeyinde bulunan İndus Vadisi çevresinde ortaya çıkmıştır. Bu durumu yaşamın devamını sağlayan su kaynakları ve iklimin elverişli olmasına bağlamak mümkündür. Hatta coğrafi yapının Hindistan'ın diğer alanlarına oranla daha uygun olması ve merkezi bir konumda bulunmasından dolayı Mohenjo-Daro ile Harappa şehirleri o dönemde oldukça gelişmiş bir yerleşim yerine dönüşmüştür. Su kaynaklarının daha zayıf ve iklimin daha elverişsiz olduğu güney kesimde ise nüfusun seyrekliği söz konusudur. Dolayısıyla coğrafyanın kuzey kesimi kalabalık bir nüfusa sahip iken güney kesimlerinde bu oran daha düşük bir seviyede kalmıştır. Ancak Hindistan coğrafyasının güney kesiminin nüfus açısından daha seyrek olmasının bundan başka sebepleri de bulunmaktadır. Bu sebeplerden bir tanesi Hint coğrafyasının kuzey kesiminin aksine doğu yönünde göç ve askeri seferlere geçit vermeyen Himalaya Dağları gibi doğal bir engelin bulunmasıdır. Nitekim kaynaklarda tarih boyunca Hindistan'a doğudan göç ve istila hareketinin olduğuna dair hiçbir emare bulunmamaktadır. Aynı şekilde güney ve batı yönlerinde Hint Okyanusu ile çevrili olan Hindistan'a deniz yolu ile büyük kitlelerin bir hareketliliğinin olmadığı eski Hint kaynaklarından anlaşılmaktadır. Ancak ticari faaliyetler vesilesi ile buraya ayak basan tüccarlar vb. bazı gruplar olsa da bu grupların kuzeye doğru yoğun bir şekilde ilerlemesine dair kanıtlar bulunmamaktadır. Dahası deniz yolu ile Hindistan'ın güneyine gelen yabancılar ile yerli kitlelerinin kuzeye doğru ilerlemesini zorlaştıracak Vindhaya Dağları gibi yükseltilerin olması da bu durumu perçinlemiştir. Bundan dolayıdır ki Hindistan alt kıtasında bir medeniyetin ortaya çıkması için en elverişli bölge kuzeyde yer almaktadır.

Medeniyetler çoğunlukla kendi kültür dairesi çerçevesinde gelişim göstermiş ve içerisinde yaşamış toplumlar bu yaşamın hemen her evresinde o medeniyetin kodlarını taşıyarak bu kodları bir sonraki nesle aktarmışlardır. Bir medeniyetin oluşumunda birçok etken olmakla birlikte coğrafya ve iklim bu oluşumun en önemli itici gücü olmuştur. Bu iki etkenin toplumların yapısını kültürel, sosyal ve dini açıdan etkilediği bilinmektedir. Nitekim mimari yapı, dini inanç, hukuk kuralları, devlet yönetimi, tören ve merasimler bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Hatta ten rengini, giyim kuşamı ve tüketilen gıdayı bile söz konusu özellikler arasında saymak

mümkündür. Bahsi geçen bu özellikler Hint medeniyetinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Öte yandan bulunduğu coğrafyada gelişim göstermiş kimi medeniyetlerin göç ve istilalara maruz kaldığı tarihi belgelere yansıdığı araştırmacıların malumudur. Bu göç ve istilalar neticesinde yeni gelenlerin, bölgenin yerli halkının inanç ve kültürünün üzerine kendi inanç ve kültürünü entegre ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla o coğrafyadaki medeniyet değişime uğrayarak daha renkli ve canlı bir boyut kazanmış, böylece bu durum en az iki kültürün bir sentezinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu durum MÖ 1700'lü yıllardan itibaren Hindsitan'da oluşmaya başlamış ve gelişerek yeni bir kültür sentezi ortaya çıkmıştır.

MÖ 2. bin yılın ilk yarısında tarih sahnesinden silinmeye başlayan İndus Vadisi Medeniyeti'nin bulunduğu coğrafyaya MÖ 1700 yıllarından itibaren bir kavimin istila girişiminden söz edilmektedir. Anavatanlarının Doğu Avrupa olduğu ve buradan Asya kırsallarına göç eden Āriler adı verilen bu kavim bir süre burada yaşamını sürdürmüştür. Hayvancılık ile uğraşan ve göçebe hayatını benimsemiş bu kavim MÖ 2. bin yılın başlarından itibaren önce Belucistan'a gelmiş, buradan da bir kısmı İran coğrafyasına diğer kısmı ise Hindistan'ın kuzeyine doğru ilerlemiştir. Āriler'in Hindistan'a göç eden kısmı önce Kuzey Hindistan'a, zaman içerisinde de Hint alt kıtasının iç kesimlerine ilerleyerek burada yerleşik bir hayata geçiş yapmaya başlamıştır. Yerleşik hayata geçen Āriler MÖ 6. yy'dan itibaren Hindistan'ın İkinci Şehirleşme Dönemi'ni başlatarak güçlü krallıklar ve devletlerin kurulmasında önemli rol oynamışlardır.

Āriler, İndus Vadisi'ne girdiklerinde kendileriyle birlikte Vedalar adı verilen bir dini külliyatı da beraberlerinde getirmişlerdir. Ancak şifahi olarak nesilden nesile aktarılan bu dini öğretilerin yazıya geçirilişi neredeyse bin yıl kadar sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Āri toplumu Hindistan'da kendilerine rakip gördükleri yerli halk ile savaşarak onların bir kısmını öldürmüş veya köleleştirmiş, diğer bir kısmını ise Hint alt kıtasının iç kesimlerine doğru sürmüştür. Bu süreç zarfında Āriler ile yerli halk arasında birtakım etkileşimler meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu etkileşim sonucu Āri kültürü ağırlıklı olmak kaydıyla yerli kültür arasında melez bir kültür ortaya çıkmıştır. Hatta bu kültürde toplum sınıflara ayrılmış ve bu sınıfların bazılarında çok katı kurallar dayatılmıştır.

Kast Sistemi adı verilen ve dört ana sınıftan oluşan bu sistemin en imtiyazlı olanı *Brāhmanlar* denilen din adamlarıdır. Bu zümre dini kitapları okuma, yorumlama ve öğretme gibi çeşitli görevleri üstlenmişlerdir. *Brāhmanlar*'dan sonra *kast*ın ikinci sırasında ise *Kṣatriyalar* adı verilen sınıf bulunmaktadır. Savaşçı bir sınıf olan *Kṣatriyalar* ilk başlarda *Brāhmanlar* ile eşit bir statüde olsalar da daha sonraki zaman diliminde bu eşitliği kaybederek *kast* sınıfı içerisinde onların gerisine düşmüşlerdir. Üçüncü sırada ise çoğunlukla tüccar ve zanaatkâr bir yapıya sahip olan *Vaişyalar* yer almaktadır. İcra ettikleri meslek dolayısıyla oldukça varlıklı olan *Vaişyalar* kendisinden üstün kabul edilen diğer sınıflar kadar olmasa da oldukça geniş imtiyazlara sahip olmuşlardır. Buna karşın dördüncü ve son sınıf olan *Sūdralar* diğer üç sınıfın sahip olduğu haklardan muaf tutulmuş ve onların tüm ayak işlerini yapmakla yükümlü kılınmışlardır. Buna rağmen mensup oldukları Kast Sistemi'ne sıkı bir şekilde bağlı kalan *Sūdralar*'ın bu bağlılığını dini inanç ile açıklamak mümkündür. Nitekim hayatları boyunca diğer sınıflara hizmet ederek, kurallara bağlı kalan *Sūdralar*, sonraki yaşamlarında bir üst sınıfa mensup bireyler olarak doğacaklarına inanmışlardır. Bunların dışında kalan birtakım grupların mevcudiyetinin olduğu bilinmekte ve bu grupların *Sūdralar*'dan daha aşağı kabul edilmektedir. Köleler, *Paryalar* ve *Dalitler* adı verilen bu gruplar her türlü sosyal haklar ile aktivitelerden muaf tutulmuş ve dışlanmışlardır.

Hint coğrafyasında MÖ 6. yy'dan itibaren bu sosyal statüyü ve Veda öğretisini reddeden bir takım dini inançlar ortaya çıkmıştır. Budhizm ve Cainizm gibi söz konusu bu inanç sistemlerinin savunucuları Kast Sistemi'ne zemin oluşturan Veda Dini'nin birtakım dayatmalardan ibaret olduğunu savunmuş ve bu nedenle onu kabul etmemişlerdir. Nitekim bu dinlerin takipçileri Vedalar denilen ve kutsal sayılan kitapların içeriği ile toplumun sınıflara ayrılmasını reddederek kendi ekollerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Budhizm ve Cainizm ilk başlarda tüm toplumun eşit olduğunu savunarak öğretilerini bu doğrultuda yaymaya çalışmıştır. Ancak daha sonraları her iki inanç sistemi de başta Kast Sistemi olmak üzere daha birçok konuda Veda Dini'nden etkilenecek bir nebze değişim göstermiş ve uzun bir dönem varlığını koruyarak modern zamanlara kadar gelmişlerdir. Bu uzun süreçte her iki inanç sistemi belli bir ölçüde güçlenerek büyük kitlelere ulaşmıştır. Hatta Hint coğrafyasında hüküm sürmüş kralların bazıları başta Budhizm olmak üzere bu inançları benimseyerek kendi toplumlarına da yaymaya çalışmışlardır. Ancak

dönemsel yükseliş ve alçalış yaşayan söz konusu inanç sistemleri çeşitli gelişmeler neticesinde Veda Dini karşısında zayıflamıştır.

Öte yandan Hindistan da kurulan devletler veya krallıklar çeşitli dönemlerde Veda Dini ve Buddhizm inancını benimsediklerinden dolayı Eskiçağ Tarihi boyunca kanun ve yasalarını bu inançlara göre düzenlemişlerdir. Ağırlıklı olarak din adamlarının koyduğu bu kuralların dışında Kautilya gibi devlet adamlarının yaptığı kurallar da bulunmaktadır. Söz konusu kanun metinleri başta bir kralın nasıl olması ve ülkesini yönetirken nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bunların yanında çeşitli devlet adamları ve memurların görevleri, devletin teşkilatlanma şekli, ordunun yapısı ve tüm devlet çalışanlarının uyması ve uygulaması gereken hemen her türlü davranışlar açık bir şekilde belirtilmiştir.

Hangi inanç sistemine inanılırsa inanılsın Eskiçağ Hint toplumunda devlet yönetiminden sosyal yaşamın her evresine kadar din olgusu kendini net bir şekilde hissettirmektedir. En eski zamanlardan itibaren Hint toplumu farklı kabile ve klanlar halinde yaşamış, inanç sistemleri farklılıklar göstermiş ancak hemen hepsi bir inanca sahip olmuştur.

Āriler ise Hindistan'a geldiklerinde kendileri ile getirdikleri ve içerisinde ilahiler bulunan Veda külliyatı çerçevesinde dini ritüellerini uygulamıştır. Nitekim kayıt altına alınana kadar *Brāhman* denilen din adamları kutsal saydıkları bu külliyatı nesilden nesile aktarmış ve toplumun tapınımlarını yönetmişlerdir. *Brāhmanlar* ayrıca Brāhmaṇalar adı verilen ve Vedaların açıklaması mahiyetindeki dini içerikli eserleri de oluşturmuş ve bunları başkalarına öğretmişleridir. Böylece Hint toplumunun en geniş kitlesine hitap eden Veda Dini, zaman içerisinde Brahmanizm adı altında anılmaya başlanmıştır. Çok tanrılı bir yapıya sahip olan bu dinin en erken evrelerinde tek tanrılı inanç sistemine dair izler bulunmaktadır. Dolayısıyla Veda inancının ilk zamanlarda tek tanrılı bir yapıdan çok tanrılı bir yapıya evrilmiş olması ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Her ne kadar hoşgörü üzerine kurulduğu söylenen Veda inancı gerek Vedalar adı altındaki kutsal kitaplarda geçen savaş ilahileri gerekse sosyal alandaki katı kurallarla belirlenmiş yasaları bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle toplumu renk, meslek, maskülen, feninen vb. olarak kıymetlendiren veya değersizleştiren söz

konusu inanca karşı MÖ 6. yy'da Buddhizm ile Cainizm inançlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Hint toplumunda önemli bir kitleye sahip Buddhizm inancı, Buddha öncülüğünde ortaya çıkmış ve tanrısız bir inanç olarak benimsenmiştir. Ayrıca bu inanç sisteminin öteki dünya inancını reddettiği söylenmekte ancak Buddhist kutsal metinlerinde öteki dünya inancına dair bilgiler de bulunmaktadır. Cainizm inancına ise Mahavira öncülük etmiş o da tıpkı Buddha gibi Kast Sistemi'ni reddetmiştir. Çok katı bir dini disiplin gerektirdiğinden ve misyonerlik faaliyetleri bulunmayan Cainizm takipçi konusunda Veda Dini ve Buddhizm'e inanlar kadar büyük kitlelere hitap edememiştir. Buna rağmen tıpkı Veda Dini ve Buddhizm gibi modern zamanlara kadar gelmeyi başarmıştır. Ayrıca Cainizm, diğer inanç sistemlerinden farklı olarak kadınların dini faaliyetler konusunda daha fazla etkin olmasına olanak sağlamıştır.

Hint toplumunun aile ve sosyal yapısı değerlendirildiğinde ataerkil bir sistemin benimsendiği açık olarak görülmektedir. Hindistan'ın Eskiçağ Tarihi'nin ilk evrelerinde sosyal alanda ve aile içerisinde kadınlara belirli haklar verildiği anlaşılrsa da bu haklar zaman içerisinde onların ellerinden alınarak erkek egemen bir topluma doğru evrilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Hint toplumunda feminen bir yapının bulunmadığını söylemek yerinde olacaktır. Hatta hangi sosyal sınıfa mensup olursa olsun iyi işler yaparak kaderlerine razı olan kadınların sonraki yaşamlarında ancak bir erkek olarak dünyaya geleceklerine inanılmıştır. Bu durum özellikle Buddhizm ve Cainizm inançlarında bir nebze yumuşamış olsa da söz konusu yumuşama belli bir süre sonra tekrar maskülen yapıya doğru değişim göstermiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında ve geniş topraklara sahip olan, farklı ırkları bünyesinde barındırarak hayat veren Hint coğrafyası çağdaş medeniyetlere oranla oldukça değişik bir yapıya sahiptir. Bu durum kendine özgü bir yapısı olan Hint toplumunun diğer medeniyetlerden birçok yönüyle ayrılmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim bahsi geçen ayrımlar sosyal sınıf, inanç sistemi, kültür vb. alanlarda kendini göstermektedir. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen Hint toplumu en eski dönemlerden itibaren kendine has bu özelliğini büyük oranda değiştirmeden korumuş ve modern zamanlara kadar ulaştırmayı başarmıştır. Bu nedenle birçok

Eskiçağ medeniyeti gibi Hint Medeniyeti de araştırılması ve önem gösterilmesi gereken medeniyetlerden biridir.

KAYNAKLAR

Eski Hint Kaynakları

Aśvagoṣa, (1894). *The Buddha-Carita or the Life of Buddha*, (edited and translated by Edward B. Cowell), Cambridge.

Atharva-Veda-Samhita, (1905). (Translated by William Dwight Whitney), Published By Harvard University, Cambridge-Massachusetts.

Avesta, (1898). *Vendidad (Vidēvdād) or Laws Against the Demons Avesta*, Teh Sacred books of Zoroastrianism, Book 3, (Translated by James Darmesteter), From Sacred Books of the East, American Edition.

Bhagavad-Gita, (2001). “*Tanrının Şarkısı*”, (Çev. Ömer Cemal Güngören), Yol Yayınları, İstanbul.

Bhagavadgītā, (2001). *Hinduların Kutsal Kitabı*, (Çev. Korhan Kaya), Dost Kitabevi, Ankara.

Ctesias, (2011). *On India*, (Translation: Andrew Nichols), Bristol Classical Press, London.

Dharmasūtras, (1999). “*The Law Codes of Āpastamba, Gautama, Baudhāyana, and Vasiṣṭha*”, (Translated from the Original Sanskrit and Edited by Patrick Olivelle), Oxford University Press, New York.

Herodotos, (2006). *Historia*, (Çev. Muntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

The Hymns of the Rigveda, Translated by Ralph T. H. Griffith, 2nd edition, Kotagiri (Nilgiri).

Kālidāsa, (2020). *Ritusamhāra/ Mevsimler Geçidi & Meghaduta/ Haberci Bulut*, (Çev. Yalçın Kayalı), Ötüken Kitabevi, İstanbul.

Kautilya's Arthashastra (1915). (translated into English by R. Shamasastri), Government Press, Bangalore.

The Mahāvamṣa, (1912). (Trans. Wilhelm Geiger), Oxford University Press, London.

Manu Samhita, (1909). (Trans. Manmatha Nath Dutt), Elysium Press, Calcutta.

Manu Smriti: The Laws of Manu, (1886). The Sacred Books of the East, Translated by Various oriental scholars, (Edit. F. Max Müller), Vol XXV, At the Clarendon press, (The Laws of Manu, translated with extracts from seven commentaries, by G. Bühler), Oxford.

Pāṇini, (1896), *Astādhyāyī of Pāṇini*, (Trans. Srisa Chandra Vasu), vol IV, Pāṇini Office, Benares.

The Puranas, (2002). A compact, English-only version of the Major 18 Puranas in one document, (overview of 18 Upa-Puranas, and 28 additional Puranas- TBD), Compiled by the Dharmic Scriptures Team, Issue 1, Draft 1.

The Sacred Laws of The Āryas; As Taught in the Schools, Āpastamba, Gautama, Vāsishtha, and Baudhāyana, Part I, (Translated By Georg Bühler), At The Clarendon Press, Oxford 1979, Gautama Sutra.

The Satapatha Brahmana, (1882). (translated by Julius Eggeling), The Sacred Books of the East, Oxford University Press Warehouse, London.

Tsiang, H., (1984). *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*, vol II, Trans. Samuel Beal, Trübner & Co., Ludgate hill, London.

Upanishadlar, (2008). (Sanskrit dilinden Cev. Korhan Kaya), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Vendidad (Vidēvdād) or Laws Against the Demons Avesta, (1898). The Sacred books of Zoroastrianism, Book 3, (Translated by James Darmesteter), From Sacred Books of the East, American Edition.

Modern Kaynaklar

- Abe, M., (2002). "Budizm'de Hayatın Anlamı", *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul.
- Agravala, V. S., (1953). *India as Known to Panini*, Allahabad Law Journal Press, Allahabad.
- Acharya, S. K., (1988). "Evolution of the Institution of Beggary in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 69, No. 1/4, (pp. 269-277)
- Allaby, M., (1998). *Floods*, Facts on File, New York.
- Altekar, A. S., (1955). The Planned State in Ancient India, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 18, (pp. 33-40).
- Ambedkar, B. R., (1916). *Castes in India* "Their Mechanism Genesis and Development", Dr. B. R. Ambedkar Open University Library, *Patrika Publications*, Punjab.
- Armstrong, K., (2006). *Mitlerin Kısa Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul.
- Aron R., (1992). *Sınıf Mücadelesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Arora, U. P., (1991). "The Indika of Megasthenes-an Appraisal", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 72/73, No. 1/4, (pp. 307-329)
- Arsal, S. M., (1948). *Umumi Hukuk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, M., (1987). "Eski Hind Siyaset Felsefesine Genel Bir Bakış", *Felsefe Arkivi*, 0/26, (ss. 125-141)
- Arya, S. N., (1998). "Some Social and Economic Aspects pf the Ritual of Gift in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 59, (pp. 85-88)

- Atkins, S. D., (1947). "Puşan in the Sāma, Yajur, and Atharva Vedas", *American Oriental Society*, V. 67, No 4, (Oct.-Dec.) (pp. 274-295)
- Avari, B., (2007). *India; The Ancient Past (A history of the Indian Sub-continent From c. 7000 bc to ad 120)*, Routledge, New York.
- Bakır, A.-Badakoğlu, U., (2019). "Yüceçiler ve Kökenleri Üzerine Düşünceler", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, Aralık, (ss. 123-144).
- Balfour, E., (1884). *Encyclopaedia Asiatica: Comprising Indian Subcontinent, Eastern and Southern Asia: Commercial, Industrial and Scientific*, Cosmo Publications, Vol. III, New Delhi.
- Barnett, L. D., (1917). "Commercial and Political Connexions of Ancient India with the West", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. 1, No. 1, (pp. 101-105).
- Basham, A. L., (1967). *The Wonder That Was India* (hereafter Wonder), Sidgwick & Jackson, London.
- Bayur, Y. H., (1987). *Hindistan Tarihi I. Cilt, "İlk Çağlardan Gürkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar"*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bhattacharji, S., (1990). "Motherhood in Ancient India", *Economic and Political Weekly*, Vol. 25, No. 42/43 (Oct. 20-27), (pp. 50-57).
- Bhattacharya, P. K., (2012). "Irrigation and Agriculture in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 73, (pp. 18-34).
- Bilgin, A., (2014). "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme", *Anemon-Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Aralık, (ss. 65-84)
- Boesche, R., (2003). "Kautilya's "Arthaśāstra" on War and Diplomacy in Ancient India", *The Journal of Military History*, Vol. 67, No. 1, Jan., (pp. 9-37).

- Bokuleva, B.-Avakova, R.-Abeldayev, J., (2012). “Türk Kültürünün Hindistan Üzerine etkisi”, *Türk Dünyası İnceleme Dergisi*, XII/1, ss. 441-454.
- Bollée, W. B., (1981). “The Indo-European Sodalities in Ancient India”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Vol. 131, No. 1, (pp. 172-191).
- Bose, N. K., (1965). “Class and Caste”, *The Economic Weekly*, July 28, pp. 1337-1340.
- Bottomore, T. B., (2000). *Toplumbilim*, (Çev. Ünsal Oksay), Der Yayınevi, İstanbul.
- Bowles, A., (2007). *Dharma, Disorder and the Political in Ancient India: The Āpaddharmaparvan of the Mahābhārata*, Brill’s Indological Library, Boston.
- Braduel, F., (2007). *Akdeniz Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, Metis Yayınları, İstanbul 2007.
- Brekke, T., (1998). “The Skandhaka of the Vinaya Pitaka and its Historical Value”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens/Vienna Journal of South Asian Studies*, Vol. 42, (pp. 23-40).
- Bros, C., (2010). *Castes in India: implications of social identity in economics, Economies and finances*, Université Panthéon-Sorbonne-Paris.
- Büyükbahçeci, E., (2016). “Hint’te Kast Sisteminin İlk İzleri ve Hint Edebiyatındaki Yeri”, *AÜDTCF Dergisi*, 56. 2, (ss. 238-255).
- Campbell, J., (1994). *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Campbell, J., (1995). *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi Yayınlan, İstanbul.
- Campbell, J., (2003). *Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- Can, H. D., (2020). “Hint mitolojisinde *Purāṇalar* ve *Upapurāṇalar*”, *Hint Mitolojisi: Purāṇa Edebiyatı Yazıları*, (Edt. Yalçın Kayalı), Çizgi Kitabevi, Konya.

- Can, Ş., (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Chakravarti, M., (1979). “Beef-Eating in Ancient India”, *Social Scientist*, Vol. 7, No. 11 (Jun.) (pp. 51-55).
- Challaye, F., (2007). *Dinler Tarihi*, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Chanana, D. R., (1960). *Slavery in Ancient India as Depicted in Pali and Sanskrit Texts*, People's Publishing House, New Delhi.
- Chapple, C. K., (2002). “Caynacılık ve Yoga’da Hayat Gücü”, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul.
- Chattopadhyaya, A.,-Chattopadhyay, A., (2003). “New Light on the Kambojas and Their Horse Trade in Ancient Bengal”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 64, (pp. 111-121).
- Childe, V. G., (2015). *New Light on the Most Ancient East*, Routledge, London and New York.
- Childe, V. G., (2019). *Aryanlar “Hint-Avrupa Kökenlerine Dair Bir İnceleme”*, (Çev. Ceren Can Aydın), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Conklin, W., (2006). *Ancient Civilizations “China, India, Africa, Mesopotamia*, Scholastic Teaching Resources, Newyork/USA.
- Cross, M., (2015). *Aśvaghōṣa’s Gold*, Translations of Buddhacarita and Saundarananda, England.
- Çağdaş, K., (1960). “Bhagavadgîtâ”, *AÜDTCF Dergisi*, C. 18, S. 1-2, (ss. 93-121).
- Çağdaş, K., (1961). “Upanîshad’lar”, *AÜDTCF Dergisi*, C. XIX, S. 3-4, (Temmuz-Aralık), Ankara Üniversitesi Basımevi, (ss. 143-165).
- Çağdaş, K., (1974) *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, AÜDTCF. Yayınları, Ankara.

- Çağdaş, K., (1995). “Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, *AÜDTCF. Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:1-2, ss.53-67.
- Çeliksaş, M. M., (2015). “Hinduizm’in Ak Hunlar Üzerindeki Yansımaları”, *TAD*, C. 34/ S. 57, (ss. 89-97).
- Çeliksaş, M. M., (2019). *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Dahiya, P. D., (2017). *Ancient and Medieval India*, McGraw Hill Education (India) Private Limited, İndia.
- Dandekar, R. N., (1994). “Historiography of Ancient India Some Reflections”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 75, No. 1/4, (pp. VIII-XVI).
- Davids, C. A. F. R., (1901). “Economic Conditions in Ancient India”, *The Economic Journal*, Vol. 11, No. 43 (Sep.), (pp. 305-320).
- Davids, T. W. R., (2007). *Eski Hindistan’da Budizm*, (Çev. Murat İnceayan), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Davies, C., (2012). *An Historical Atlas of the Indian Peninsula*, Oxford University Press, Oxford.
- Demirci, K., (1991). *Hinduizm’in Kutsal Metinleri Vedalar*, Bilimsel Araştırma Dizisi 15, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Demirel, Ş., (2017). “Hinduizm’in Tarihsel Serüveni”, *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, Yıl: 4, Sayı: 18, (Aralık), (ss. 561-577).
- Deshpande, M. M., (1995). “Vedic Aryans, non-Vedic Aryans, and non-Aryans: Judging the linguistic evidence of the Veda”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York, (pp. 67-84).
- Dharma, P. C., (1947). “King Makers or Rājakartārah in Ancient India”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 28, No. 3/4, (July-October), (pp. 219-225).

- Diamond, J., (2013). *Tüfek Mikrop ve Çelik*, (Çev: Ülker İnce), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Dikshit, R. K., (1958). “Ministerial Deliberations in Ancient India”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 21, (pp. 179-185).
- Dumézil, G., (2012). *Mit ve Detan I; Hint-Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi*, (Çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Elder, J., (1996). “India’s Caste system”, *Enduring Stereotypes Asia*, Volume 1, Number 2, (pp. 20-22).
- Eliade, M., (1978). “History of Religious Ideas: From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries”, (Translated By Willard R. Trask), Vol I, *The University of Chicago Press*, Chicago.
- Eliade, M., (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ümit Altuğ), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Eliade, M., (2000). *Demirciler ve Simyacılar*, (Mehmet Emin Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, M., (2001). *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rifat), Om Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, M., (2003b). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi; Taş Devrinden Eleusis Mystera'larına*, (Çev. Ali Berktaş), Cilt I, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, M., (2003a)., *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi; Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*, (Haz. Ergun Kocabıyık), Cilt II, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eliade, M., (2005). *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya.
- Erdosy, G., (1995). “Language, material culture and ethnicity: Theoretical perspectives”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material*

Culture and Ethnicity, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York. (pp. 1-31).

Ersöz, E., (2007). *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Ethem M. Y., (1994). *A'dan Z'ye Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar (Süs Taşları)*, TMMOB, Maden Mühendisleri Odası, 2. Baskı, Ankara.

Farquhar J. N.,-Grisworld H. D., (1920). *The Religious Quest of India; An Outline of the Religious Literature of India* (Ed. J. N. Farquhar-H. D. Grisworld), Oxford University Press, London/Bombay.

Frazer, J. G., (2004). *Altın Dal: Dinin ve Folklorün Kökeni I*, (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul.

Freitas, K., (2006). "The Indian Caste System as a Means of Contract Enforcement", *Northwestern University*, November 9, (pp. 1-62).

Ganguly, D. K., (1969). "The Village Headmen in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 31, (pp. 79-84).

Ganguly, D. K., (1970). "The 'Yuvaraja' in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 32, Vol. I, (pp. 69-75).

Giddens, A., (2012). *Sosyoloji*, (Genel Yayın Yönetmeni Oktay Özdemir), Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Gopal, L., (1961). "Ownership of Agricultural Land in Ancient India", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 4, No. 3, pp. 240-263

Gopal, L., (1963). "On Some Problems of Feudalism in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 44, No. 1/4, (pp. 1-32).

Goswami, B. N.- Venigopal, V.-Sengupta, D. Madhusoodanan, M. S.-Xavier, P. K., (2006). "Increasing trend of extreme rain events over India in a warming environment." *Science*, 314 (5804), (pp. 1442-1445).

- Gupta, R. K., (2004). "Law&Administration in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1, Jan.-March, (pp. 111-122).
- Gupta, S. G., (2000). The Goddess Wmen, and Their Rituals in Hinduism, *Faces of the Feminine in Ancient, Medieval and Modern India*, (Edited By Mandakranta Bose), Oxford University Press, New York 2000, (pp. 87-106).
- Günaltay, Ş., (1987). *Yakın Şark IV/1, (Perslerden Romalılara Kadar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Güngör, A. İ.-Kutlutürk, C., (2009). "Upanişadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dini ve Felsefesi Dünyasına Katkıları", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık, Cilt 12, Sayı 35, (ss. 31-46).
- Güngören, İ., (2017). *Buda ve Öğretisi*, Yol Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul.
- Habib, I., (1983). "The Peasant in Indian Social Scientist, Vol. 11, No. 3, Marx Centenary Number (Mar.), (pp. 21-64).
- Habib, I.-Habib, F., (1991). "The Historical Geography of India", *Proceedings of the Indian History Congress*, 1991, Vol. 52, (pp. 72-97).
- Hakman, I., (2020). *Aşokāvadāna'da Buddhist Kültürün İzleri ve Tarihi*, (Basılmamış Yüksel Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Imparati, F., (1992). *Hitit Yasaları*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), İtalyan Kültür Heyeti, Ankara.
- Irwin, J., (1983). "The True Chronology of Aśokan Pillars", *Artibus Asiae*, Vol. 44, No. 4, (pp. 247-265).
- Işık, H., (1990). Budizm, (Philosophy of Religion an Approach to World Religions" adlı eserin "World Religion" adlı bölümün 147-159 arası çevirisidir.) New Delhi, India 1990, s. 170. (ss. 169-181).
- İpkırmaz, Y. İ., (1996). "Hint Kültüründe Aşvamedha Töreni", Farsça, Arapça, Urduca, Japonca, Korece, *Hindoloji ve Sinoloji Araştırmaları*, C. 5, S. 3, 1, (ss. 60-65).

- İplikçi, A., (2016). “Upanişadların Sosyal-Siyasi Temelleri”, *Tarihe Felsefeyle Bakmak*, 23. Kitap, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Jaiswal, O. P., (2006). “Science and Society in Ancient India Some Reflections”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 66, (pp. 43-62).
- Javonillo, C. J., (2010). “Indus Valley Civilization: Enigmatic, Exemplary, and Undeciphered”, *ESSAI: Vol. 8, Article 21, College of DuPage*, (pp. 66-75).
- Jha, V., (1990). “Social Stratification in Ancient India: Some Reflections”, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 51, pp. 23-43
- Kahveci, K., (2019). “Mistik Bir Tecrübe Olarak Ruhun Baş Dönmesi: Hint Mistisizmi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 23, S. 2, (Haziran), (ss. 875-885).
- Karauğız, G., (2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karauğız, G., (2018). *Hitit Yasaları*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karve, I., (1968). *Hindu Society an Interpretation*, Deshmukh Prakashan, Poona.
- Kaya, K., (1997). *Hint Mitoloji Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kaya, K., (1999). *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kaya, K., (2017). *Buddhizm Sözlüğü*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Kayalı, Y., (2013). “Eski Bir Hint Geleneği: Sati”, *AÜDTCF Dergisi*, C. 53, S. 1, (ss. 365-374).
- Kayalı, Y., (2015). Hindistan Kuşan İmparatorluğu'nun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka, (MS 78-79), *AÜDTCF Dergisi*, C.55, S. 2, (ss. 189-204).
- Kayalı, Y., (2017a). “Hintli Şair-Yazar Kālidāsa'nın Ritusamhāra Adlı Eseri Üzerine”, *International Journal of Social Sciences and Education Research (IJSSER)*, Vol. 3(5), ss. (1823-1831).

- Kayalı, Y., (2017b). *Kuşan İmparatorluğu Döneminde Hindistan Siyasi Tarihi ve Edebiyatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kayalı, Y., (2018a). *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kayalı, Y., (2018b). “Buddhist Kültürün Acanta Mağaralarındaki İzleri: Vihâralar”, *AÜDTCF Dergisi*, C. 58, S. 1, (DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.1.3), (ss. 29-58).
- Kayalı, Y., (2019). “Rāmāyana Destanı”, *Dünden Bugüne Dünya Destanları*, (Edit: Görkem Kökdemir-Ayşe Gül Fidan), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Keith, A. B., (1917). *The Mythology of all Races*, By Marshall Jones Company, London.
- Keith, A. B., (1925). *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads* (I), (By Charles Rockwell Lanman), Oxford University Press, London.
- Kennedy K. A. R.,-Possehl, G. L., (2012). “Were There Commercial Communications between Prehistoric Harappans and African Populations, Advances in Anthropology”, *Scirntific Research*, Vol.2, No.4, (pp. 169-180).
- Kenoyer, J. M., (1995). “Interaction systems, specialised crafts and culture change: The Indus Valley Tradition and the Indo-Gangetic Tradition in South Asia”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York, (pp. 213-257).
- Kenoyer, J. M., (2008). “Indus and Mesopotamian Trade Networks: New Insights from Shell and Carnelian Artifacts, Intercultural Relations Between South and Southwest Asia”, *Studies in Commemoration of E.C.L. During Caspers (1934-1996)*, *BAR International Series* 1826, (pp.19-28).
- Kerbo, H., (2010). “History of the Indian Caste System and Its Impact On India Today”, *Social Sciences Department College of Liberal Arts California Polytechnic State University*, San Luis Obispo Fall, (pp. 1-35).

- Keskin, D., (2021). *Eskiçağ Hint Tarihi: Mahācanapadalar ve Magadha Krallığı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Khan, M. N., (2010). “Wima Takto-One or Two? Archaeological and Numismatic Evidence from Gandhara”, *Gandharan Studies*, C. 4, Peşaver.
- Kılıç, Y., (2014). *Eskiçağ Aile Hukuku, Asur, Babil ve Hitit Devletlerinin Yıkılışına Kadar*” Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kılıç Y.- Eser, E., (2017). “Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı” (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, CiltIV/Sayı:XIII /Aralık /MMXVII, (ss. 122-156.)
- Kılıç, Y.-Dinç, M. H., (2020). “Eskiçağ Hindistan’da Kast Sisteminin Kökeni”, *Dr. Kemal Daşçioğlu’na Vefa Kitabı*”, Pegem Akademi, Ankara, (ss. 673-688).
- Knott, K., (2000). *Hinduizm’in ABC’si*, (Çev. Medet Yolal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Konow, S., (1925). “Indo-European Religious Ideas in Ancient India”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 6, No. 2 (March), (pp. 59-66).
- Konukçu, E., (1973). *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Kosambi, D. D., (1956). “An Introduction to the Study of Indian History”, (Hereafter Introduction), *Popular Book Depot*, Bombay, (pp. 92-93).
- Kosambi, D. D., (1960). “At the Crossroads: Mother Goddess Cult-Sites in Ancient India: Part I”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 1/2, (pp. 17-31).
- Kökdemir, E., (2018). “Hint-Āri Toplumunda Su Kültü ve Rigveda’da Su ve Nehir İlahileri” *TOBİDER, International Journal of Social Sciences*, (Doi: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.4.3>), V. 2, F. 2, (ss, 33-49).

- Kökdemir, E., (2019). “Mahābhārata Destanı Üzerine”, *Dünden Bugüne Dünya Destanları*, (Edit: Görkem Kökdemir-Ayşe Gül Fidan), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Krishan, Y., (1998). “Buddhism and Caste System”, *East and West*, Vol. 48, No. 1/2, (pp. 41-55).
- Kumar, B., (1973). *The Early Kushanas (A History of the Rise and Progress of Kushana Power under the Early Rulers from Kujula Kadphises to Vasudeva)*, Sterling Publishers, New Delhi.
- Kumar, V., (2014a). “Dalits Studies: Continuities and Change, in Yogendra Singh (ed.)”, *Indian Sociology (Volume 3): Identity Communication and Culture (ICSSR Research Surveys and Explorations)*, *Oxford University Press*, New Delhi, (pp. 19-52).
- Kumar, V., (2014b). “Inequality in India; Caste and Hindu Social Order”, *Transcience 2014*, Vol. 5, Issue 1, (pp. 36-52).
- Kutlutürk, C., (2014a). “Hindu Dini Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55 (1) DOI: 10.1501/Ilhfak_0000001403, (ss.17-33).
- Kutlutürk, C., (2014b). *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kutlutürk, C., (2015). “Cainizm”, *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, (Ed. Bayram Ali Çetinkaya-Ali Osman Kurt), İnsan Yayınları, 1. Cilt, İnsan Yayınları, İstanbul. (ss. 755-72).
- Küçüköner. H. R., (2018), “Hint Alt-Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırma Dergisi*, Cilt10, Sayı:2, ss. 610-624.
- Lad, G. P., (1990). “Textiles in Vinaya Pitaka, Bulletin of the Deccan College”, *Post-Graduate and Research Institute*, Vol. 49, (pp. 227-235).

- Lal, M., (2002). *Ancient India*, National Council of Educational Research and Training, Textbook for Class XI, India.
- Law, B. C., (1923). *The Life and Work of Buddhaghosa*, Thacker, Spink & Co, Calcutta.
- Law, B. C., (1926). *Books Relating to Ancient India*, The Punjab Oriental (Sanskrit) Series, No XII, Lahore/India.
- Lee, K., (1994). Economic Perspectives in Buddhist Tites and Ceremonies in Ancient India and Ancient Korea, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 55, (pp. 777-783).
- Leeming, D., (2015). *Asya Mitolojisi Sözlüğü*, (Çev. Yalçın Kayalı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Lipner, J., (2002). "Hinduların Hayata Bakış Açısı", *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Hazırlayanlar: Joseph Runzo-Nancy M. Martin), (Çev. Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul.
- Magoffin, R. V. D., (1929). "Writing of Ancient India Stirrs Scholar", *The Science News-Letter*, Vol. 15, No. 417 (Apr. 6, 1929).
- Maity, S. K., (1978). "Forced Labour in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 39, Volume I, (pp. 147-151).
- Majumdar, B. K., (1956). "Role of the Secret Service in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 19, (pp. 119-122).
- Majumdar, R. C., (2001). *The Age of Imperial Unity*, Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai.
- Malik, S. C., (1987). *Indian Civilization: The Formative Period-A Study of Archaeology as Anthropology Reprint*, Indian Institute of Advanced Study, Shimla, and Motilal Banarsidass, Delhi.
- Margul, T., (1968). "Present-Day Worship of the Cow in India", *Numen*, Vol. 15, Fasc. 1 (Feb.) (pp. 63-80).

- Mathes, E. W. (1981). "Maslow's Hierarchy of Needs as a Guide for Living". *J. Humanistic Psychology*, 21(4), (pp. 69–72).
- McCrinkle, J. W., (1877). *Ancient India As Described By Megasthenes And Arrian*, Trübner&Co., London.
- McNeil, W. H., (2002). *Dünya Tarihi*, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları Ankara.
- Memiş, E., (2010). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Meriç, C., (1964). *Hint Edebiyatı*, Dönem Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C., (1994). *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Mohapatra, A. R., (1990), "Philosophy of Religion an Approacg to World Religions", "*Hinduizm*", (Çev: Hidayet Işık), India, (ss. 119-138).
- Mookerji, R. K., (1944). Glimpes of Education in Ancient Inida, Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Vol. 25, No. 1/3, (pp. 63-81).
- Mookerji, R. K., (1954). *The Fundamental Unity of India*, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
- Mookerji, R. K., (1960). *Chandragupta Maurya and His Times*, Motilal Banarsidass (Third Edition), Delhi.
- Mukherjee, U. N., (1961). Naga Worship in Ancient India, and its References in Vedic Literature, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 24, (pp. 84-87).
- Murthy V., & Rooney, J., (2016). *The Role of Management Accountingin Ancient India: Evidence from the Arthasastra*, Springer Science+Business Media Dordrecht, DOI 10.1007/s10551-016-3271-y, Journal of Business Ethics, (pp. 1-21).
- Nair, P. T., (1974). "The Peacock Cult in Asia" *Asian Folklor Studies*, Vol.33, No.2, (pp. 93-170).

- Narayan, J., (2004). "Relevance of Rajadharma of Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1, Jan.-March, (pp. 21-28).
- Nath, P., (1926). *A Study in the Economic Condition of Ancient India*, Royal Asiatic Society, London.
- Neelis, J., (2011). "Trade Networks in Ancient South Asia", Early Buddhist Transmission and Trade Networks, Mobility and Exchange within and beyond the Northwestern Borderlands of South Asia, *Brill*, (pp.183-228).
- Nehru, J., (1994). *The Discovery of India*, New Delhi: Oxford University Press, Sixth impression, New York.
- O'Flaterhy, W. D., (1980); *Karma and Rebirth in Classical Indian Traditions*, University of California Press.
- O'Flaterhy, W. D., (1996). *Hindu Mitolojisi*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ojha, D. K., (2007). "Understanding the Ideas and Notions About Ancient India in the Early Imperialistic Historiography: A New Perspective", *Roceedings of the Indian History Congress*, Vol. 68, Part One, (pp. 229-239).
- Okandan, R. G., (1945). *Devletin Menşei*, Kenan Matbaası, İstanbul.
- Ozankaya, Ö., (1991). *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Ögel, B., (1957). "Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I, Yüce-Çi'ler", *AÜ DTCF. Dergisi*, C. 15, S.1-3, Ankara.
- Özman, R., (2014). "İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/4, (ss. 1007-1016).
- Panikkar, K. M., (1997). *A Survey of Indian History*, Asian Publishing House, Bombay.
- Pāṇini, (1896). *Astādhyāyī of Pāṇini*, (Trans. Srisa Chandra Vasu), Pāṇini Office, Benares.

- Pargiter, F. E., (1913). *The Purāṇa Text of the Dynasties of the Kali Age*, Oxford University Press, London.
- Parpola, A., (1987). “The Coming of the Aryans to Iran and India and the Cultural and Ethnic Identity of the Dāsa”, This article has grown out of a paper read at the 7th World Sanskrit Conference held in Leiden on 23-29 August 1987. A revised version was delivered at the Indo-European Seminar, Faculty of Classics, University of Cambridge, (pp. 195-302).
- Patil, S., (1973). “Problem of Slavery in Ancient India, *Social Scientist*”, Vol. 1, No. 11 (Jun.), (pp. 32-48).
- Patnaik, P., (2017). “Caste, Community and Belonging: The Indian Case”, *Social Scientist*, Vol. 45, No. 1/2 (January–February), (pp. 73-79).
- Patra, B., (2016). “Environment in Early India, A Historical Perspective”, *Environment, Traditional & Scientific Research*, Volume 1, Issue 1, (pp. 42-56).
- Piggott, S., (1950). *Prehistoric India; To 1000 B.C.*, Penguin Books, Great Britain.
- Pisharoti, K. R., (1942). “Sex-Life in Ancient India-Some Thoughts”, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 23, No. 1/4 (1942), (pp. 336-341).
- Pusalker, A. D., (1965), “Historical Traditions”, *The Vedic Age* (Ed. Ramesh Chandra Majumdar), Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, (pp. 271-333).
- Ray, H. P., (1988). “The Yavana Presence in Ancient India”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 31, No. 3, (pp. 311-325).
- Renou, L., (1993). *Hinduizm*, (Çev. Maide Selen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rosenberg, D., (2003). *Dünya Mitolojisi; Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, (Çev.K. Akten-E. Cengiz-A. U. Cüce-K. Emiroğlu-T. Kenanoğlu-T. Kocayigit-E. Kuzhan-B. Odabaşı), İmge Kitabevi, Ankara.

- Rothbard, M. N., (2000). "Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays", Secon Eition, *Ludwig Von Mises Institute Auburn*, Alabama, (p. 55-57).
- Roy, U. N.,-Ray, U. N., (1960). Some Aspects of Civic Administration in Ancient India, *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 23, PART I.
- Ruben, W., (1943). "Hind'de Köy ve Şehir", *D.T.C.F. Dergisi.*, 1/3, (ss. 29-44).
- Ruben, W., (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*, Hazırlayan: Lütfü Bozkurt, Okyanus Yayıncılık, 3. Basım, İstanbul.
- Salamone, A., (2014). "From the Nitisara to the Hitopadesha: Ancient India's Impact on Modern India's Statecraft", (Ed. Michael J. Fratantuono, David M. Sarcone, John Colwel), *Strategic Studies Institute*, US Army War College, (pp. 271-293).
- Saletore, R. N., (1983). *Encyclopedia of Indian Culture*, Vol.3, New Delhi.
- Sandars, N. K., (1973). *Gilgamiş Destanı*, (Çev. Sevin Kutlu-Teoman Duralı), Hürriyet Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Sarianidi, V., (1999). "Near Eastern Aryans in Central Asia", *The Journal of Indo-Europeanit Sttidies*, Volume 27, Xumber 3 Cif 4, Fall/Winter, (pp. 295-326).
- Sarkar, B. K., (1921). "Public Finance in Ancient India", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 97, TheRevival of American Business (Sep.), (pp. 151-169).
- Sarma, D. S., (2005). *Hint Dini Tarihine Giriş*, (Çev: Fuat Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.
- Satpathy, B. B., (2018). "Indian Historiography", DDCE/SLM/M.A. Hist/Paper-VII.
- Schimmel, A., (1999). *Dinler Tarihine Giriş*, (Edt. Recep Kibar), Kırkambar Yayınları, İstanbul.
- Settar, S., (1982). "Twentieth Century in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 43 (1982), (pp. 57-94).

- Shah, N., (2004). *Jainism The World of Conquerors (I-II)*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, (p. 37-38).
- Shaka, J., (2012). India's Caste System: A Panacea for Peace or Conflict? An interview with Dr. Kshemendra Kumar Upadhyay, *Journal of Conflictology*, Volume 3, Issue 1, pp. 3-6.
- Shamshastri, R., (1930). "Forms of Government in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 12, No. 1, (pp. 1- 24).
- Sharma, A., (2004). "Police in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March.), (pp. 101- 110).
- Sharma, R. P., (1962). "The Role of Ambassador in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 23, No. 1/4 (Jan.-Dec.), (pp. 406-409).
- Sharma, R. S., (1977). "Conflict, Distribution and Differentiation in Rgvedic Society", *IHR*, Vol. IV, No. 1 (July), pp. 177-191.
- Sharma, R. S., (1996). *Looking for the Aryans, Cameos in History and Culture*, Orient Blackswan Private Limited, Hyderabad.
- Sharma, S. K., (2012). "Public Finance in Ancient India: Reflections on Taxation and Revenue Collection in Kautilya's Arthashastra", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 73, No. 2 (April-June), (pp. 209-220).
- Sharma-R. S.,-Sarma, R. S., (1951). "Role of Property, Family and Caste in the Origin of the State in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 14, (pp. 45-52).
- Shaw, J., (2018). "Early Indian Buddhism, water and rice: Collective responses to socioecological stress: Relevance for global environmental discourse and Anthropocene studies", *Water Societies and Technologies from the Past and Present*, (Ed. Yijie Zhuang, Mark Altaweel), UCL Press, (pp. 221-255).

- Shembavnekar, K. M., (1952). "The population of Ancient India, (500 B. C. to 100 A. D.)", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 33, No. 1/4, (pp. 83-96).
- Shrivastava, V. S., (1995). "The Ritual of the Dead in Ancient India", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 56, (pp. 151-152).
- Shulka, D., (2003). "Concern for Environment: An early Indian Perspective", *Journal of Ancient Indian History*, (pp. 129-141).
- Sihag, B. S., (2004). "Kautilya on the Scope and Methodology of Accounting, Organizational Design and the Role of Ethics in Ancient India", *The Accounting Historians Journal*, Vol. 31, No. 2, (pp.125-148).
- Sing, R. K., (2014). "Ajanta, Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures", *Springer Science+Business Media Dordrecht*, (pp. 1-14).
- Singh, A. K., (2002). "Political Liberty in Ancient Indian State-An Overview", *Indian History Congress, Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 63, (pp. 1330).
- Singh, M., (2015). "Early Indian Society As Reflected In Indica Of Megasthenes", *International Journal of Innovative Research and Advanced Studies (IJIRAS)* Volume 2, Issue 3, (March), (pp. 58-64).
- Sinor, D., (2012). *Erken İç Asya Tarihi*, (Ed. A. Gün Soysal), 6. Bakı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sircar, D. C., (2002). *The History and Culture of the Indian People, The Age of Imperial Unity, "Kushanas"*, (Ed. Ramesh Chandra Majumdar), Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
- Smith, B. K., (1986). "Ritual, Knowledge, and Being: Initiation and Veda Study in Ancient India", *Numen*, Vol. 33, Fasc. 1, (pp. 65-89).

- Smith, B. K., (1991). "Classifying Animals and Humans in Ancient India", *Man*, New Series, Vol. 26, No. 3 (Sep.) (pp. 527-548).
- Smith, R. M., (1957). "Power in Ancient India": 1. *Chronology and Economics*, *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 38, No. 3/4, (pp. 190-216.)
- Smith, R. M., (1958). "Power in Ancient India: 2 Kingship & Authority", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 39, No. 1/2 (JanuaryApril), (p. 1-33).
- Smith, V. A., (1919) *The Oxford History of India: From the Earliest Times to the end of 1911*, Clarendon Press, London.
- Smith, V. A., (1920). *Aşoka: the Buddhist Emperor of India*, The Clarendon Press, Oxford.
- Somuncu, M., (2004). "Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yararar ve Ekolojik Bedel", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, (ss. 1-21).
- Sonawani, S., (2017). "The Origins of the Caste System "A New Perspective, *Pushpa Prakashan*, Pune, India, November, (pp. 1-57).
- Srinivasan, D. M., (1983). Vedic Rudra-Śiva *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 103, No. 3, (Jul.-Sep.), (pp. 543-556).
- Stein, B., (2015). *Hindistan Tarihi*, Çev.: Müfit Günay, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Stein, D. L., (2018). "Temple as Legal Body: Aesthetics and the Legislation of Antiquity", *The Hegemony of Heritage*", University of California Press, California 2018, (pp. 220-242).
- Stietencron, H. V., (1977). "Orthodox Attitudes Towards Temple Service and Image Worship in Ancient India", *Central Asiatic Journal*, Vol. 21, No. 2, (pp. 126-138).

- Subbayaralu, Y., (2012). "Historical Geography of Ancient and Medieval India: A Comparative Study of Nadu and Vishaya", *Proceedings of the Indian History Congress*, Vol. 73, (pp. 1-17).
- Subedi, M. (2013). "Some Theoretical Considerations on Caste", *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, Vol 7, (pp. 51-86).
- Suda, J. P., (1970). "Dharma: Its Nature and Role in Ancient India", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 31, No. 4 (Oct.-Dec.), (pp. 356-366).
- Şahin, H. A., (2006). "Anadolu'daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, (ss. 121-138).
- Tezcan, M., (2002). "Kuşanların Menşei", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Thakrar, A., "The Origins of the Caste System in India Vs. (and how it relates to) The Formation of Race in America", Illinois Wesleyan University, *Undergraduate Review*, Volume 13, Issue 1, Article 4, (pp. 1-10).
- Thapar, R., (1978). *Ancient Indian Social History Some Interpretations*, April- New Delhi.
- Thapliyal, U. P., (1975). "Military Honours and Awards in Ancient India", *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 56, No. 1/4, (pp. 236-240).
- Togan, Z. V., (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tosun, M.,-Yalvaç, K., (1989). *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tripathi, R., (1999). *History of Ancient India*, Motilal Banarsidass, Delhi.
- Tripathi, S.-Raut, L. N., (2006). "Monsoon wind and maritime trade: a case study of historical evidence from Orissa", *India, Current Science*, Vol. 90, No. 6, (pp. 864-871).

- Tuğrul, S., (2010). *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban; Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık mekanizmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tural, M., (2011). *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tümer, G., (2019). *Budizm*, İslam Ansiklopedisi.org.tr/budizm, 14.04. (ss. 3-13).
- Ulutaş, M., (2019). “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, Karşılama ve Önem Dereceleri: Bişkek Örneği”, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*, Reseach Gate, (ss. 1160-1182).
- Usta, N. B.,-Altuner, İ., (2020). “Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Temmuz, (ss. 87-106).
- Ünal, A. Z., (2011). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Verma, C., (2000). “The Wildering Gloom: Women’s Place in Buddhist History”, *Faces of the Feminine in Ancient, Medieval and Modern India*, (Edited By Mandakranta Bose), Oxford University Press, New York, (pp. 69-86).
- Violatti, C., (2013). “Indo-European languages”, *World History Encyclopedia*, (19 January), (<https://www.worldhistory.org/image/1028/indo-european-language-family-tree/>)
- Voyce, M. B., (1985). “The King's Enforcement of the Vinaya Pitaka: The Purification of the Saṅgha under Aśoka (c. B. C. 269—232)”, *Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte*, Vol. 37, No. 1, (pp. 38-57).
- Wescoat, J. L., (1991). “Maganing the Indus River Basin in Light of Climate Change, Massachusetts Institute of Technology”, *Article in Global Environmental Change*, (Dec.), (pp. 380-395).
- Whitaker, J., (2016). “I Boldly Took the Mace (Vájra) for Might: Ritually Weaponizing a Warrior's Body in Ancient India”, *International Journal of Hindu Studies*, Vol. 20, No. 1 (APRIL), (pp. 51-94).

- Williams, M., (1891). *Hinduism and Brahmanism; or Religious Thought and Life in India*, Oxford Press, New York.
- Williams, M., (1986). *A Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass, Delhi.
- Winternitz, M., (2002). *Hint Destanları*, “Rāmāyana, Mahābhārata, Harivaṃṣa”, (Çev: Korhan Kaya), İmge Kitabevi, Ankara.
- Witzel, M., (1995). “Rgvedic history: poets, chieftains and polities”, *The Indo-Aryans of Ancient South Asia: Language, Material Culture and Ethnicity*, (Edited: George Erdosy), Walter de Gruyter, Berlin/New York, (pp. 307-352).
- Witzel, M., (2001). “Autochthonous Aryans? The Evidence from Old Indian and Iranian Texts”, *Electronic Journal of Vedic Studies 7-3 (EJVS)* Harvard University, (pp. 1-115).
- Yeni Ahit.
- Yerankar, S., (2004). “Village Administration in Ancient India”, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 65, No. 1 (Jan.-March), (pp. 87-100).
- Yitik, A. İ., (1998). “Hinduizm’in Diğer Dinlere Bakışı”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı X. İzmir 1998, (ss. 77-91).
- Yitik, A. İ., (2003). “Hint Dinlerinde Kötülük ve Şeytan, Milel ve Nihal”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, (edt. Şinasi Gündüz), C. 1, S. 1, (Aralık), (ss. 21-39).
- Yitik, A. İ., (2005). *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- Yitik, A. İ.-Arslan, H., (2011). “Vedalar ve Kaynağı Üzerine”, *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, sayı 1, (Ocak-Nisan), (ss. 225-250).
- Yücel, M. U., (2010). *Hindistan Tarihi*, T.C. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

Zimmer, H., (2004). *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

Zurick, D.-Pacheco, J., (2006). *Illustrated Atlas of the Himalaya*, American Geographical Society, University Press of Kentucky Lexington, New York.

Zysk, K. G., (1986). "The Evolution of Anatomical Knowledge in Ancient India", with Special Reference to Cross-Cultural Influences, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 106, No. 4 (Oct.-Dec.), (pp. 687-705).

Bilimsel Araştırma Raporları

India; "Geography, Climate and Population", Irrigation in Southern and Eastern Asia in figures-AQUASTAT Survey-2011, (pp. 1-20)

RRT. (2005). Research Response, "Refugee Review Tribunal", Research Response Number: IND17453 Country: India Date: 23 Australia, (pp. 1-7).

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ganj_Nehri, (03.7.2022)

<http://www.hindupedia.com/en/Asikni>, (2.12.2020)

<https://www.britannica.com/place/Sutlej-River>, (02.5.2022)

(<https://buddhanature.tsadra.org/index.php/People/A%C5%9Bvagho%E1%B9%A3a>) (05.12.2020).

<tr.wikipedia.org/wiki/taxila>, (17.8.2022)